

Uppsala
Universitetsbibliotek

Läsarhusbiblioteket

ET

Tidskr.

UPPSALA UNIVERSITET
Inst för lärarutbildning
BIBLIOTEKET

Avd/ämne: *Mag*

Signum: *E 11 (P)*

Exemplarnummer:

~~UNIV.-BIBL.~~

~~11 JUN 1979~~

~~UPPSALA~~

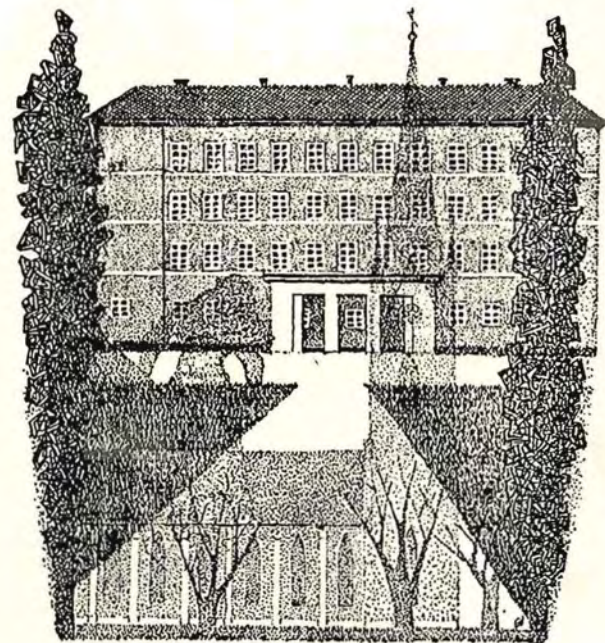
270/81-82

Ref
Ecp
Läsarhus

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

136

Klasslärarutbildningen i Linköping 1843—1968

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRGÅNG LVI 1976
VOLYM 136 UNDER REDAKTION AV STIG G. NORDSTRÖM

Klasslärarutbildningen i Linköping 1843—1968

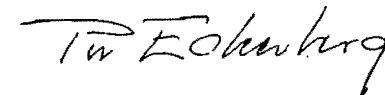
Arbetet utgivet med anslag från Längmanska kulturfonden, Stiftelsen för förvaltning av SAF:s tillgångar, Magn. Bergvalls stiftelse, Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, Westman-Wernerska fonden, Bertil Gustafssons fond för hembygdsvorsking samt Claes och Greta Lagerfelts stiftelse

STOCKHOLM 1979

KLASSLÄRARUTBILDNINGEN I LINKÖPING 1843—1968

*Manuskriptet till denna bok antogs i sin huvudsakliga utformning av
Föreningen för svensk undervisningshistoria i februari 1975.*

När Linköpings Folkskoleseminarium nu upphör, framstår det som angeläget att konstatera, att seminariet har varit en väl fungerande del av det svenska samhället. Det har väl fyllt sin uppgift. Under en period karakteriserad av enorma förändringar i samhällsstrukturen har denna utbildningsanstalt haft sin verksamhet inriktad på en av de mest centrala samhällsuppgifterna: att utbilda svenska folkets lärare. Seminariets uppgifter är nu lösta. En ny organisation träder till, men grunden på vilken vi står har lagts inom den gamla undervisningsorganisationen som nu upplöses. Linköpings Folkskoleseminarium går nu till historien efter många och arbetsfyllda år i det svenska samhällets tjänst.

*Landshöding
Folkskoleseminariets Inspektör*

(Ur tal vid avslutningen å Folkskoleseminariet i Linköping den 8 juni 1968)

*Bilden på omslaget utförd av
Gunnar Åkesson*

ISBN 91.85130 09 5

© Föreningen för svensk undervisningshistoria och författarna

Leoo Verdes temperamålning "Det gror" i folkskoleseminariets aula. 1947.
Foto: Östnåta-Rild

Förord

När formerna för lärarutbildningen i Sverige höll på att stöpas om i slutet av 1960-talet, uppstod tanken att åt eftervärlden bevara minnet av den verksamhet, som bedrivits vid seminarierna i Linköping. Vid sitt sammanträde den 4 maj 1966 beslöt kollegiet vid Folkskoleseminariet i Linköping att tillsätta en kommitté med uppdrag "att undersöka möjligheterna att utarbeta och utge folkskoleseminariets historia". Till ledamöter av kommittén utsågs rektorn Einar Lilja, lektorn Valter Elgeskog och övningskolläraren, sedermera lektorn Olle Skarhed. Till kommittén har senare knutits f.d. rektorerna Waldemar Andersson och Gustaf Pettersson, en gång elever vid seminariet.

Arbetet har fördelats så att Einar Lilja svarar för kapitlen I, II och IV, Valter Elgeskog för kapitlen III och IX jämte en efterskrift samt Gustaf Pettersson för kapitlen V och VIII. Waldemar Andersson och Olle Skarhed har engagerat sig i bildurval, personregister och kontrolluppgifter av olika slag. Redigeringsarbetet har ombesörjts av Einar Lilja.

Dessutom har vi haft förmånen att som medarbetare räkna f.d. byrådirektören Einar Sprinchorn (kap. VI om Josef Weijne) och en grupp f.d. elever och andra, som i kap. VII ger bilder ur seminarie-livet.

För arbetets genomförande har vi åtnjutit ekonomiskt stöd av Bertil Gustafssons fond för hembygdsforskning, Magn. Bergvalls stiftelse, Stiftelsen för förvaltning av SAF:s tillgångar, Claes och Greta Lagerfelts stiftelse samt Längmanska kulturfonden. Dessutom har Knut och Alice Wallenbergs stiftelse i Stockholm och Westman-Wernerska fonden i Linköping på ett mycket generöst sätt bidragit till täckandet av kostnaderna för bokens publicering.

Vi ber att för all denna hjälp få framföra ett värdsamt tack.

Arkiv och bibliotek har stått till tjänst i obegränsad omfattning. Särskilt vill vi betyga vår tacksamhet mot personalen vid Stifts- och Landsbiblioteket i Linköping, Landsarkivet i Vadstena samt Lärarhögskolan i Linköping.

Slutligen vill vi uttala vår uppskattning att ha fått publicera vårt manuskript i den årsboksserie, som utgives av Föreningen för svensk undervisningshistoria och som betytt en så fin insats i svensk pedagogiskhistorisk forskning.

Linköping i november 1977.

Kommitterade

Innehållsförteckning

	Sid.
Inledning: Landshövdingen, fil dr h c Per Eckerberg	5
Förord	7
Kap. I <i>Einar Lilja: Begynnelsen</i>	13
Lärarytbildningsfrågan i Sverige före 1840	14
Lärarytbildningens genombrott i Linköping	17
De två första decennierna:	25
Domkapitlets inledande åtgärder 26, Ekonomiska besvär- ligheter 29, Hur ordnades praktikutbildningen? 32, De första elevkullarna 35, Elevernas arbetsprogram 38, In- trädesvillkor, studiegång och slutexamen 42	
Seminariets förhållande till Ljungstedtska friskolan:	47
Friskolan blir övningskola 51, Friskolan blir folkskola 57, Statens vinst — ett försök till summering 59, Lärar- nas löne- och tjänstgöringsförhållanden 61, Sambandet seminariet-friskolan upphör 66	
Kap. II <i>Einar Lilja: Utbildningens organisation</i>	70
Administrationn	70
Undervisningens organisation:	76
Utbildningstidens längd 76, Studenter som elever 79, Kvinnliga elever 80, Utbildning av småskollärare 81, Ut- bildningens kvantitativa resultat 88, Övningskolan 90, Fortbildning 93, Vidareutbildning 98	
Lärotider:	101
Läsårets längd 101, Veckoschemat 103, Lovdagar 104	
Kap. III <i>Valter Elgeskog: Tjänster och lärartillsättningar</i> ..	108
Tiden 1842—1864 108, Seminariet under rektor Anjous tid 114, Lärare vid småskoleseminariet fram till 1897 131, Gottfrid Westling (1897—1910) efterträder Anjou 135, Den sandbergiska tiden 142, Johannes Johanssons rektorat (1912—1924) 145, Gustaf Walli (1924—1930) 156, C. G. Högsby (1930—1943) 158, Småskoleseminariet efter 1897 165, Ernst Sedström (1943—1946) 171, Artur Attman (1947—1950) 177, Verner Ekenvall (1950—1955) 182, Folkskoleseminariet för kvinnliga elever (1948—1959)	

189, Einar Lilja (1956—1966) 191, Avvecklingen av seminariet 198, Icke ordinarie lärare vid folkskoleseminariet 199, Normer och riktlinjer för lärartillsättningar — en kontur 203, Vaktmästarkåren, sekreterare, kontorsbiträden 204

Kap. IV <i>Einar Lilja: Undervisningens omfattning och innehåll</i>	208
Bildningsmålet:	208
Begränsad allmänbildning 208, Det religiösa bildningsmålet 210, Principiell motivering för utbildning 211, Pedagogisk tidskriftsserie i Linköping 212, Fridtjuv Bergs angrepp 214, Religiösa motsättningar 216	
Ämneskretsens sammansättning och förändring:	217
Trädgårdsskötsel 218, Slöjd 220, Gymnastik med vapenövning 221, Översikt över ämneskretsens förändringar 224	
Inträdesfordringarna:	224
Lämplighetsprov vid inträdet 227	
Pedagogiken:	229
Den äldsta pedagogikundervisningen 230, Anjous undervisning i pedagogik 231, Nya grepp i pedagogikundervisningen 235, Psykologin i pedagogikundervisningen 236, "Det allmännaste av läran om själen" 237, Utvecklingspsykologin börjar slå igenom 239, Forskningsuppgifter i pedagogik 242, Tekniska hjälpmedel 242	
Metodiken:	244
Utanläsningsproblemet 244, Anjou och utanläsningen 246, Lärarutbildarna och utanläsningen 249, Angreppet i Östgöten 251, Växelundervisningsmetoden 252, Växelundervisningen i övningsskolan 254, "Ljungstedtska skolans metod" 258, Punkteringsmetoden 260, Räknekonstens metodik 262, Anjous metodikundervisning 264, Åskådningsövningarna 264, Lärarutbildarna som folkskolinspektörer 267, Granskningen av folkskolans läroböcker 268, Påverkan från Herbarde? 270, Försök med "friare" studiemetoder 271	
Praktiken:	273
Praktikens omfattning 274, Gruppövningarnas uppkomst	

274, Anjous motivering för praktikens organisation 275, Ny syn på praktiken växer fram 276, Auskultationen 280, Handledarna 280, Ämneslärare som handledare 281, Övningsskollärarnas insats ökas 282, Bedömningen av övningslektionerna 283, Lektionsutkast? 283

Biblioteket:	286
Eleverna får ett lärum 288, Hjalmar Nordin bibliotekarie 289, Birger Grefbäck bibliotekarie 291	
Exkurs: Om luntväsendet vid Linköpings folkskoleseminarium	293

Kap. V <i>Gustaf Pettersson: Elevföreningar och kamratliv</i> ..	296
De äldsta elevföreningarna:	296
Sällskapet Forntida Minnen 1863—1876 296, Sveriges Fornminnen och historia 1876—1878 297, Svenska Historiska sällskapet och Svenska språket och historia 1868—1878 298, Svenska språkets vänner 1874—1876 298	
Sveriges språk och fornminnen 1878—1965:	299
Fest och högtid 307, Biblioteket i SSF 310, Hedersledamöter 311, Bortgångnas minne hedras 311	
Elevtidningar:	312
Runan 312, Stjärnskott 1926—1935, 1947—1948 315	
Elevföreningar med speciella intresseområden:	317
Sveriges framtid 317, Nykterhetsföreningar, LHS och SSUH 1899—1965 317, Föreningar med religiös verksamhet 319, Litteris 322, Linköpingsseminariernas kommitté för internationellt samarbete 323, Kamratförbundet och Yggdrasil 325, Kamratföreningen 1951—1955 330, Linköpings folkskoleseminariums elevkår 332, Seminariets samarbetsråd 334, Idrottsverksamheten 336, Seminariets skytteklubb 1948—1955 341	

Kap. VI <i>Einar Sprinchorn: Josef Weijne</i>	342
Kap. VII <i>Som jag minns det</i>	356
Kurt Falck 1919—1935 356, K. O. Nilsson 1861—62 365, C. M. Jonsson 1863—1866 365, A. Palmqvist 1866—1869 365, Karl Olof Broström 1869—1872 365, Alfred Vernborg 1876—1879 368, Albin Rehnström 1897—1901 368, Carl Holm 1913—1917 376, Hernfrid Bark 1914—	

1918 382, Daniel Olsson 1915—1919 384, Carin Flisberg-Andersson 1918—1920 385, Gustaf Pettersson 1918 1922 386, Birger Börjeson 1923—1927 390, Eric Tengner 1923—1927 392, Helmer V. Nyberg 393, Maj-Britt Andersson-Larsson, Gudrun Brogie-Viberud, Eva Gustavsson-Fagerberg, Kajsa Strandler-Fritiofsson 1948—52 398
Henry Söderberg: Ur en övningsskolegosses memoarer 404

Kap. VIII	<i>Gustaf Pettersson: Ekonomiska förhållanden</i> ..	414
	Folkskoleseminariet	414
	Landstingets småskoleseminarium	425
	Ekonomiskt bistånd till lärarkandidaterna:	429
	Stipendier 429, Seminaristernas självhjälpsfond 437, Georg Estborns fond 437, Lars Johan Mellins fond 438, Nils Walter Fribergs fond 438, Rektors lånekassa 438, Premier och annan uppmuntran 439, Komenskystipendiet 440, Statliga studiebidrag 442	
Kap. IX	<i>Valter Elgeskog: Lokalfrågan</i>	443
	Ljungstedtska skolan 443, Klostergatan 19 åren 1859—1863 445, Åren 1863—1869 i Ridderstads hus vid Storgatan 446, F. F. Carlson engagerar sig hårt i lokalfrågan 447, Bring och Anjou driver fram ett nybygge 448, Köhandel med västgötar möjliggör seminariebygge 450, Byggnad med bekymmer 451, Lokaler för småskolläraryt-bildningen 455, Folkskoleseminariet får slöjdlokal och gymnastikbyggnad 457, Rektorsbostaden lämnar plats för lärosalar 459, Den långa vägen till ny seminariebyggnad 461, Söker regeringen Trygger stoppa bygget? 462, Ture Ryberg bygger skola med borggård 464, Konstnärlig utsmyckning 466, Lokaler för kvinnliga seminariet 1948—1959 468	
	<i>Valter Elgeskog: Efterskrift</i>	470
	<i>Bilagor I—VI</i>	471
	Noter och kommentarer	481
	Käll- och litteraturförteckning	518
	Förkortningar	526
	Personregister	527

Kap. I. Begynnelsen

Det äldsta bevarade dokumentet från den offentliga klassläraryt-bildningen i Linköping slår redan i rubriken fast dess födelsedatum: "AnmälningLista vid Folkskole-Seminariet öppnadt den 31 Januari 1843 i Linköping".¹

Seminariets tillkomst var en akt av statsviljan, uttryckt i Kungl. Maj:ts berömda stadga av den 18 juni 1842. Av dess 14 paragrafer handlar endast *en* om själva förutsättningen för den beslutade ut-vidgningen av folkundervisningen, nämligen om lärarnas utbildning. Denna paragraf 5 lyder i sin helhet sålunda:

§ 5.

1:o. Såväl i huvudstaden som i varje stiftsstad bör av domkapitlet beredas tillfälle för dem, som vilja ägna sig åt folk-lärare-kallet, att i ett seminarium erhålla undervisning och övning i de till detta kall hörande ämnen.

2:o. För varje sådant seminarium förordne domkapitlet en därtill skicklig föreståndare, vilken bör handleda och undervisa blivande skol-lärare samt vid intagning och avgång dem förhöra; varjämte domkapitlet bör åt skol-lärare-eleverna bereda tillfälle att erhålla undervisning i kyrkosång och enkel gymnastik samt att uti någon folkskola erhålla praktisk bildning för skol-lärare-kallet.

Domkapitlet äge att på sätt lämpligast prövas mellan dem som hava befattning med skol-lärare-elevernas bildning fördela det åt varje seminarium anvisade årliga anslag eller att dessa befattningar hos en person förena, såvida han till dem alla äger erforderlig skick-lighet. Seminarii-föreståndare åtnjute enkel prästerlig tjänstårsberäk-ning till uppmuntran för skicklige män att denna befattning emot-taga.

3:o. Domkapitlet åligge att närmare bestämma vad som rörer skol-lärare-elevernas ändamålsenliga bildning i hänseende till undervis-ningstiden inom seminarium, prövningar m.m. samt att över under-visningens behöriga gång föra en noggrann uppsikt.

4:o. Ingen må till elev i ett skol-lärare-seminarium antagas, som icke företett tillförlitligt betyg om god frejd och en anständig vandel samt vid av föreståndaren anställt förhör befunnits kunna med färdighet läsa innantill svenskt och latinskt tryck, skriva, räkna quatuor species i hela tal samt kunna utantill Luthers lilla katekes med den antagna förklaringen och äga försvarlig kännedom av bibliska historien. Den som finnes behäftad med något sådant kroppsligt fel, som gör honom till skol-lärare-kallet oskicklig, må ej till elev antagas.

5:o. Stipendier böra till ett belopp av dels 50 riksdaler, dels 33 riksdaler 16 sk.banco av domkapitlet utdelas åt behövande och skickliga skol-lärare-elever för en tid av ett år, vilken dock må ytterligare kunna med ett halvt eller helt år förlängas; varvid iakttages att där behov och skicklighet äro lika, den elev till åtnjutande av stipendium må äga företräde, som av någon särskild församling blivt till intagning i seminarium anmäld med villkor att efter genomgången lärokurs anställas vid en inom samma församling beslutad eller inrättad folkskola.

6:o. Den som stipendium i seminarium åtnjutit vare förbunden att efter fulländad lärokurs minst för 3:ne år antaga skol-lärare-befattning, då en sådan inom ett halvt år efter hans avgång ifrån seminarium honom av vederbörande erbjudes; varande den som brister i denna förbindelses uppfyllande pliktig att återbetala de uppburna stipendii-medlen, vilka i sådant fall komma att en annan seminariielev tilldelas.

Detta den svenska klasslärarutbildningens magna charta och vårt lands första seminariestadga² utgör på en gång slutet på en lång trevande utveckling och grundvalen för klassläraryrkets etablering i det svenska samhället.

Lärarutbildningsfrågan i Sverige före 1840

Lärarens funktion i svenskt samhällsliv har sitt ursprung i den kristna kyrkans behov. Prästutbildarna vid domskolorna under medeltiden var föregångarna. Deras uppgift var traditionsförmedlarens. Reformationen innebar en utvidgning av lärarens verksamhetskrets genom kravet på läskunnighet, så att trons huvudstycken kunde inhämtas i katekes och psalmbok. Det uppstod en differentiering inom läraryrket allt efter lärjungeskarans förändrade beskaffenhet. I den lärda skolan fick undervisningen ombesörjas av universitetsutbildade, i lägre skolformer ställdes anspråken på lärarens kompetens lägre. Folkundervisningen syftade till att meddela kristendomskunskap och träna färdigheten att läsa. Den ansågs i första hand vara föräldrar-

nas uppgift. Som deras hjälp i denna undervisning fungerade en kyrkans tjänare, klockaren, en diffus figur i de svenska barnalärarnas galleri. Egentligen från medeltiden prästens dräng blev han i kraft av kyrkolagarna prästens biträde också i den elementära kristendomsundervisningen. På hans kompetens ställdes visserligen krav, men de var så minimala, att de i praktiken många gånger var utan betydelse. Av en rad skäl måste man ofta acceptera även helt inkompetenta aspiranter på klockaretjänsterna.³

För hela skalan av lärarekategorier gällde till en god bit in på 1800-talet intet annat kompetenskrav än kunskaper. Tanken att läraryrket såsom sådant krävde en speciell kunnighet i själva sättet att meddela kunskaperna var helt främmande ända fram till senare hälften av 1700-talet, och steget därifrån till idéens realiserande var mycket långt. I själva verket är det frapperande att former för den svenske lärarens yrkesutbildning inte kom till stånd förrän långt efter kollegernas i Tyskland och i Danmark. En början till lärares seminarieutbildning skedde under enkla former i Tyskland före mitten av 1700-talet men fick sitt genombrott på 1780-talet. Det är betecknande att "den första institutionen av utpräglad seminarietyp" på svenskt område återfinns inom den tyska riksdelen. Där upprättades år 1791 i Greifswald ett skolmästarseminarium, som emellertid knappast torde ha haft någon betydelse för lärarutbildningen i moderlandet.⁴

Danmark räknar som första lärarutbildningsanstalt seminariet i Blaagaard år 1791, och i Norge upprättades några seminarier omkring sekelskiftet 1800.

Den väsentliga orsaken till lärarutbildningstankens mödosamma och långsamma framträngande i Sverige får nog anses vara det nedärvda undervisningssättet. Konsten att undervisa tillägnade man sig *på imitativ väg*. Detta var tankegången i riksdagsutskottets uttalande år 1778, då det avvisade ett förslag att upprätta en professur i pedagogik. Huvudsaken för en blivande lärare, heter det, är övning och erfarenhet, "vilken ungdomen, under det den själv vid lärohusen undervisas, äger tillfälle att till grunder och metod inhämta". Den i praktiken dominerande metoden för kunskapsinhämtandet var ju drill och utanläsning, som knappast krävde något speciellt handlag hos läraren.⁵

Inte heller den kompetens man krävde av den lärda skolans lärare

innefattade en särskild förberedelse för läraryrket. I själva verket infördes en fackutbildning i form av provår för denna lärarkategori först år 1865.⁶

Barnalärarna i folkundervisningen hade lågt socialt anseende och var uselt avlönade. Att ställa krav på en ordnad yrkesutbildning för dessa skulle innebära högre löneanspråk. Redan ekonomiska skäl talade för att hålla kompetenskraven så låga som möjligt.

Emellertid får man inte förbise, att redan på 1700-talet förelåg ett incitament av banbrytande betydelse för tanken på en metodisk behandling av lärostoffet. Detta bestod till sin huvuddel av katekesens formuleringar. Nu har det visat sig att detta stoff ingalunda var begränsat till innehållet i Svebilus' Enfaldiga förklaring,⁷ som från 1689 fram till 1810 var huvudredskapet i kristendomsundervisningen. Vid sidan av Svebilus' lärobok utkom under samma tidsperiod omkring 150 andra katekestyck. Dessutom vittnar ett stort antal handskrifter om missnöjet med den traditionella formen för katekesplugget.⁸ Katekesutläggningarna, tryckta eller otryckta, har väsentligen använts av prästerskapet i katekesförhören och predikningarna, och de blev på detta sätt en förebild för föräldrarna, klockarna och andra barnalärare.

Mot bakgrunden av det senare 1800-talets bistra erfarenheter av katekesdrillen har kristendomsundervisningen före 1840 i viss mån blivit alltför mycket svartmålad. Vad prästerskapets insats under 1700-talet betytt för en förbättrad metodik i katekesundervisningen kan knappast mätas i exakta termer, men det kan inte ifrågasättas att den rikhaltiga katekesproduktionen före den organiserade lärarutbildningen varit en indirekt verkande kraft, som hjälpt folkundervisarna att bättre hantera sin uppgift och väl också öppnat ögonen hos dem och andra, så att de börjat ana behovet av en särskild yrkesutbildning.

Det var sålunda under inflytande av de pietistiska och neologiska fromhetsströmningarna såväl som av nya pedagogiska idéer, t.ex. filantropismen, som de kateketiska läroböckerna i slutet av 1700-talet i stor utsträckning fick en ny form. Därigenom fick folkundervisarna tillgång till nya arbetsmetoder. Emellertid fick denna indirekta lärarutbildning impulser också från annat håll. I den nya, år 1810 officiellt antagna s.k. Lindblomska katekesen förekommer i början en "Erinran för schol-lärare", ett slags ytterst kortfattat me-

todiskt kompendium. Detta hade ärkebiskop J. A. Lindblom med blott några få ändringar hämtat från en tysk katekesutläggning, som på Lindbloms tid som biskop i Linköpings stift (1786—1805) på hans initiativ blivit översatt och utgiven i Norrköping år 1792. Ytterligare ett par upplagor utkom i Linköping.⁹

Detta torde vara den första tryckta lärarhandledningen i kristendomkunskap på vårt språk. Den gav i koncentrerad form några goda råd för katekisationen. Där förekommer bl.a. en metodisk grundregel, fortfarande aktuell. Det åligger läraren, heter det, "att icke till utanläsning förelägga barnet något, som det icke efter sina förmögenheter begriper samt tillika erkänner såsom sant, nyttigt och användbart i levernet".

Att det pedagogiska intresset var livligt i Linköpings stift på Lindbloms tid kommer till uttryck också i den instruktion för klockare, som utfärdades år 1795. Den intar en särställning bland andra stiftsstadgor i senare delen av 1700-talet genom att den uppställde de mest omfattande kraven på klockareaspiranten: "Till sederna att han är ärlig, nykter, vaksam, flitig, hövlig. Till naturgåvor att han har sant och redligt begrepp, drift i lynnet, lämplighet i barnundervisningen samt fyllig, ren och böjelig röst med gott gehör".

Han skulle kunna läsa och stava, skriva och räkna, väl förstå sin kristendom, kunna spela klaver eller violin och slå åder.

Av särskilt intresse är att stadgan föreskriver, att aspiranten ålänges att skaffa sig bevis på sin kompetens i olika avseenden genom intyg från ämbetsmän, t.ex. från konsistorienotarien om kunskaperna, från gymnasietts musiklärare eller domkyrkoorganisten om sin musikaliska förmåga. Dessa föreskrifter förutsätter kontroll över inhämtade kunskaper och färdigheter och kan betraktas som en första ansats till krav på en särskild utbildning av barnalärare.¹⁰

Läro-utbildningens genombrott i Linköping

Det är en rad faktorer, som slutligen vid 1830-talets utgång gav underlaget för en speciell fackutbildning av svenska lärare. Den hade det närmaste sammanhang med kravet på en omgestaltning av folkundervisningen. Den traditionella formen för denna undervisning, under kyrkans nära överinseende ombesörjd av föräldrar, klockare och skolmästare, fungerade allt sämre i ett samhälle, där den starka folkökningen från omkring år 1815 skapade ett ständigt växande

proletariat. Skarpare än förr framträdde skillnaden mellan besuttna och obesuttna, ständigt återkommande termer i yttrandena kring detta sociala problem. Som ett kraftigt medel att höja de obesuttna ur deras elände betraktades allmänt införandet av obligatorisk skolorundervisning. Den beteckning man ibland använde på en sådan skolorform, fattigskolan, är belysande.

Den kungliga propositionen om en förbättrad folkundervisning förelades riksdagen i februari 1840. Där föreslås som primär åtgärd att i huvudstaden och i stiftsstäderna inrätta undervisningsanstalter för bildande av "folk-lärare". Dessa anstalter skulle drivas med statliga medel. Därmed skulle, ansåg man tydligen, det göras lättare för riksdagen att acceptera förslaget att upprätta skolor, som varje församling skulle svara för med skolhus och lärarlön.

För tiden utmärkande är att folkundervisningen betraktades som ett kyrkans uppdrag, eftersom tyngdpunkten i den nya skolans arbetsprogram låg på kristendomskunskapen. Att utbildningen av lärarna föreslogs ligga i stiftsstäderna hade naturligtvis syftet att överlåta ansvaret för dess organisation på kyrkoledningen och att ge domkapitlet möjlighet att övervaka den.

Hur ställde sig stiftsledningen i Linköping till planerna på en förbättrad folkundervisning och till en effektiv lärarutbildning?

År 1833 hade Johan Jacob Hedrén överflyttats från biskopsstolen i Karlstad till Linköpings. Bland den tidens svenska biskopar tillhör han de mera kända. Han räknades i yngre dar till den neologiskt påverkade delen av prästerskapet men intog sedermera en alltmer reaktionär ståndpunkt och uppträdde gärna som en majestätiskt befallande, auktoritativ prelat.^{10a} Han blev herostratiskt ryktbar genom de giftiga utfall han blev föremål för av publicisten m.m. Henric Palmær. Han tillhör också en mera ovanlig biskopstyp genom sitt starka intresse för allmänna samhällsfrågor. Han tog sålunda initiativet till upprättande av två banker, Värmlands Enskilda Bank i Karlstad och Östergötlands Enskilda Bank i Linköping. Hans kollega Esaias Tegnér har karakteriserat honom på följande sätt: "- - i allmänhet föga utmärkt, då fråga är om ämbetets inre andeliga sida; men för den yttre eller länsmanssidan är han exemplarisk genom sitt praktiska sinne och sin rika erfarenhet". I rikspolitiken har han spelat en viss roll, inte minst i utformningen av folkundervisningens villkor vid mitten av 1800-talet.

*Biskop Johan Jacob Hedrén. Efter oljemålning i Östgötabanken, Linköping.
Foto: Östgöta-Bild*

Första gången domkapitlet i Linköping redovisar sina synpunkter på en omläggning av folkundervisningen sker det i det brev, omfattande arton foliosidor, som kapitlet avlät till kungl maj:t den 27 juli 1839.¹¹ Det utgjorde ett svar på regeringens cirkulär från februari samma år med åläggande för stiftsstyrelsen att dels lämna uppgifter om folkundervisningens aktuella läge i stiftet, dels ge förslag om dess förbättring. Blott i stora drag skildrar domkapitlet skolsituationen i stiftet, när det gäller folkundervisningen, och hänvisar till de av kyrkoherdarna ingivna uppgifterna, som bifogas. Bland en befolkning på över 300.000 förekommer endast 54 "så kallade folkskolor", där omkring 2.500 barn undervisas. Domkapitlet försöker dock ge en ljus bild av läget. Prästerskapets insats prisas högt: "Igenom dessa berömliga omsorger (nämligen från prästerskapets sida) är den bristande folkundervisningen mycket understödd och förbättrad, så att det fattigare folkets kunskap står i allmänhet högre än väntas kunde".

Denna generella, svepande bedömning motsäges emellertid av en rakt motsatt tendens i yttrandet. Det bygger på en analys, som verkligen blottar mörka drag i ett utpräglat klassamhälle. En skarp gräns går mellan de besuttna och de obesuttna samhällsmedlemmarna med helt skilda bildningsnivåer. I motsats till varandra ställes en "aristokrati, som ibland jordbrukande allmogen så ofta och synbarligen framträder", och en "klass av proletärer, som icke annorlunda än genom naturens eller människokärlekens välgärningar kunna bliva av den allmänna bildningen delaktiga. Dessa äro de obesuttna och deras barn, statorpare, backstugusittare, gärningsmän, inhysesfolk, oberäknade den myckenhet lösa, kringvandrande lättingar av flera slag, som varken äga eller med allvar söka hem. Orsakerna till denna klassens märkeliga tilltagande fordrade en vidlyftig utredning". Mot bakgrunden av en sådan samhällssyn föreslår domkapitlet en organisation av folkskolan, "vilken, icke uteslutande någon samhällsklass, som därav trodde sig hava nytta, huvudsakligen åsyftade den obesuttna, fattigare klassens första bildning, lämnande åt en lyckligare framtid att ännu ett steg längre framflytta den".

Ganska tydligt framskymtar, att domkapitlet är angeläget att bevara folkundervisningen helt under kyrkans vård: "Domkapitlet tager för avgjort, att folkskolan nu som fordom kvarbliver inom kyrkans område. Utan att ingå i prövning av tidens stora fråga,

huruvida kyrka och skola kunna vara åtskilda eller förenade inrättningar, därvid dock utslaget synes stanna vid det sistnämnda, erkännande all undervisning höra till religion, är dock ovedersägligt, att de här angivna folkundervisningsämnen (innanläsning, skrivning, räkning, kristendomsläran efter katekesen, bibeln och kyrkosång) äro av religiöst både innehåll och syftning.

Folkskolan blir sålunda, om man vill, en rot eller en frukt av kyrkan, alltid en integrerande del därav, liksom kyrkan från början är skolans moder".

Ur denna grundsyn drar domkapitlet två slutsatser.

Folkskolan ligger helt och hållet inom fattigvården. Bland alla åtgärder inom fattigvården bör skolan måhända intaga det främsta rummet. Kyrkan omfattar nämligen både skola och fattigvård. Inplaceringen under fattigvården skulle dessutom göra det lättare att få sockenmännen att åtaga sig kostnaderna för församlingens skola.

En annan följd av domkapitlets synsätt framträder i dess förslag till lärarfrågans lösning. Det är främst prästerna och klockarna, som bör svara för undervisningen. "Dessutom borde även andra personer från dessa tjänster icke vara utestängda, så snart de visa sig vara därtill behörigen kvalificerade. Måhända skulle för ändamålets säkrare vinnande seminarier behöva inrättas till bildande av skickliga folkskolelärare, varom E. Kungl. Maj:t icke lär underlåta att efter behov foga nådiga anstalter". Emellertid synes domkapitlet inte vara särskilt intresserat av utbildningsanstalter för lärare. I slutet av det långa yttrandet sammanfattar domkapitlet sin ståndpunkt i ett förslag i tio moment till grunderna "för en författning rörande folkundervisningen inom Linköpings stift". Där förekommer inte ett ord om en speciell yrkesutbildning för lärarna.

Den kungliga propositionen om en förbättrad folkundervisning behandlades i vanlig ordning av riksdagen. Sedan den blivit föremål för utskottsbehandling, förelades den i väsentligt omstöpt form de olika stånden. Diskussionen i prästeståndet under den första behandlingsomgången visar ett mycket svagt intresse för den del av folkundervisningens befrämjande, som vilade på inrättande av seminarier för lärarnas yrkesutbildning. De ansågs i allmänhet vara obehövlige. Den traditionella synen att lärarkompetensen kunde begränsas till kunskaper tog sig uttryck i förslaget att låta läraraspiranterna ägna några år åt studier i en lärdoms- eller apologistkola.¹²

Biskop Hedrén hade ingått i ett av de utskott, som behandlade frågan. I ett långt inlägg vid föredragningen i prästeståndet av utskottsytttrandets första version hävdade han samma konservativa grundsyn som i domkapitelsytttrandet från år 1839 men med några intressanta nya synpunkter.

I en apoteos i romantikens stil till "det nationella lynnet, kärnfullt, allvarligt och begrundande, ifrån uråldrig tid" hyllade han föräldraundervisningen som den ideala formen för barnens bildning. "Men samhället förändrade sig: folkmängden ökades utöver näringstillgångarna, de fattiga tillväxte i antal". I den nya situationen måste samhället gripa in, dock "endast genom sin högre, mildare avdelning, Kyrkan". Den läroanstalt, som nu planlägges, bör omfatta "tvänne väsentligen skilda avdelningar, nämligen *Fattigskolan*, som hon med gamla namnet kallas, och den egentliga *Folkskolan*".

Den förra betraktar han som "en nödhjälps till supplerande av bristande föräldraundervisning" - - "ett verkligt fattigvårdssupplement". Dess syfte bör inskränkas till att "bilda människor och kristna eller till ren kristendomsundervisning".

"Seminarier för folklärare anser jag obehövliga, kan icke heller lätt inse, huru de skulle organiseras" — nu i riksdagen formulerar han rakt på sak sin negativa hållning till lärarutbildningen.

I utskotten hade föreslagits, att prästerskapet skulle åläggas att undervisa i kristendomskunskapen. Hedrén uppträdde som en skarp motståndare till denna tanke med en originell motivering av stort pedagogiskt intresse. Man måste strikt hålla isär, menar han, den undervisning i kristendom, som läraren meddelar i skolan, och den som prästen ger i nattvardsläsningen. Den senare är "en helt egen process, där barnets hela inre människa införes på ett nytt synfält och som därför förutsätter en mogen blick och känsla, om den skall med framgång meddelas. Att i otid begynna därmed vore antingen att trötta med lärdomar, som icke kunde rätt uppfattas, eller ock att bortnöta i förväg den levande känslan för det heliga - - -. Nattvardsläsningen fordrar förberedelsen både av en redig kunskap, ett mognat förstånd och ett i det andeliga livet inblickande hjärta. Detta kan icke och bör icke påtänkas i skolan"¹³.

Här skiljes som synes mellan en intellektuellt fattad mekanisk inläring av katekestyckena och en religionsundervisning i konfirmeringsförberedelsen, som syftar att bakom lärans yttre form nå fram

till en genuin upplevelse av religiös verklighet. Bakom distinktionen mellan de två undervisningsformerna ligger förutsättningen, att religionsundervisningen måste anpassas till elevens "mottaglighet och behov" på olika åldersstadier — en ständigt aktuell tanke i religionspedagogiken. På 1840—41 års riksdag hade den aktualiserats i den formen, att en del talare föreslog, att kristendomsundervisningen i den nya folkskolan skulle börja med bibelberättelser och inte med katekesläsning. Biskop Hedrén hade gett denna tankegång en fördjupad principiell motivering¹⁴.

Vid den slutliga behandlingen i prästeståndet i februari 1841 av folkundervisningsfrågan uppträdde biskop Hedrén några gånger med inlägg om lagförslagets detaljer. Han fick dock tillfälle att än en gång understryka sin huvudtanke, att "fattigskolan" borde betraktas "såsom ett nödigt supplement till en väl ordnad fattigvård". Han finner med tillfredsställelse, att modellen till folkskolan blivit hämtad utifrån: "Önskligt vore att kunna i allt realisera ett så förträffligt mönster, som Preussen företer: en stark monarkisk styrelse, ett förträffligt ordnat och väl försett försvarssystem, utbildade och fulländade undervisningsanstalter i allmänhet vartill även kommer en folkskola, som vunnit en i något annat land ännu icke uppnådd höjd"¹⁵.

I juni 1841 överlämnade riksdagen sitt "Förslag till lag om folkundervisningen i riket" till regeringen, som strax remitterade det till domkapitlen och länsstyrelserna för yttrande. I Linköping tog domkapitlet ställning till förslaget i en skrivelse, daterad den 20 oktober 1841.¹⁶

Domkapitlet upprepar sina tidigare betänkligheter mot en så omfattande reform av folkundervisningen, som lagförslaget innebar. Starkt framhäves "den allmänna fattigdomen". Visserligen kan man ge föreskrifter om förbättring av den allmänna folkbildningen, men de blir bara en tom bokstav eller välmenta men fruktlösa försök, om de inte noga anpassas "efter samma bildnings närvarande ståndpunkt och behov i de särskilda folkklasserna". Folkets allmänna bildning behöver höjas, det kan ej bestridas. "Men vår stora, dagligen tillväxande fattigpersonal behöver det allrabäst". Vad som åtgöres för folkets allmänna bildning, bör företrädesvis avse de fattigare klasserna. Domkapitlet anser sig ha skäl "att anse folkbildningsfrågan för närvarande stå i närmaste samband med fattigvårdsfrågan".

Om en särskild lärarutbildning nämnes ingenting i yttrandet. Den enda anknytning till lärarfrågan, som kan spåras, är förslaget att präster med domkapitlets bifall skall kunna antagas till skollärare, "där omständigheterna så medgiva och inga svårare förhinder möta". Detta är ganska uppseendeväckande, eftersom prästerskapet vid den första behandlingen av utskottsförslaget vid riksdagen 1840 bestämt motsatte sig tanken, att kyrkoherden eller hans medarbetare skulle delta i skolans undervisning.¹⁷ Det är säkerligen mot bakgrunden av denna prästerskapets inställning, som man får se domkapitlets vaga rekommendation av prästens roll som folkundervisare.

Inte heller det utlåtande som konungens befallningshavande i Östergötlands län avgav den 4 november 1841 angående folkundervisningen berör med ett ord lärarutbildningen, så mycket mindre som yttrandet är genomgående mycket negativt till idén att av samhällsmedlemmarna fordra annat än "de för sedigheten och religionen oundgängliga kunskaperna". En rad invändningar torde vara belysande för den ovilja mot reformen, som utmärkte det ledande skiktet inom förvaltningen. Samhället anses inte äga rätt att fordra av varje samhällsmedlem ett bestämt kunskapsmått. En sådan rätt torde "svårligen kunna härledas från de naturliga samhällsbanden" och ej heller kan den "hämtas från samhällslärens filosofi". Var och en bör äga "frihet lämna skolan, så snart han äger dessa kunskaper", nämligen om sedigheten och religionen. Ett par års skolgång från 10—12-årsåldern kan vara tillräcklig och utgöra en förberedelse för kyrkans undervisning före den första nattvardsgången, så att "religionen helgat vad skolan grundlagt". Skarp opposition riktas mot förslaget att tjänsteman skulle delta i kostnaderna för lärarlönerna: "Att belägga en tjänstemans lön med avgifter för statsbestyr eller avdrag till statsinkomsternas ökande är i sig självt under vanliga fredsförhållanden uti statsekonomiska avseenden en orimlighet, enär sådant är en beskattning på anslagna statsmedel, en statsinkomst av statsutgifterna, för vilken blott godtycket blir regel".¹⁸

Det har ett visst intresse att observera, hur biskop Hedrén summerar den nya folkundervisningens syfte och mening, när han i ett ämbetsbrev på hösten 1842 informerar sitt prästerskap om innehållet i det kungl. cirkuläret av den 15 augusti 1842. Till den religiösa motiveringen kommer nu en nationalistisk i götisk anda. Han skriver: "Kongl. Maj:ts faderliga avsikt framlyser i den kungjorda författ-

ningen på det tydligaste sätt, nämligen att medelst en sann kristlig upplysning uppliva hos svenska folket den rena, manliga och flärdfria anda, som ifrån ålder utgjort dess ära och dess kraft. Skall detta ändamål vinnas, måste grunden läggas i en nationell uppfostran för hela folket, och skall denna uppfostran bli äkta svensk nationell, så måste den begynna och slutas med kristlig kunskap och kristliga efterdomen".

Sista gången biskop Hedrén hade tillfälle att uttala sina betänkligheter mot den nya formen för folkundervisningen var vid prästmötet i Linköping år 1843. Då hade riksdag och regering fattat sitt beslut. Det gällde att ute i stiftet förverkliga det. Den negativa tonen i biskopens bedömningar är också dämpad. Men sina principiella betänkligheter kan han inte dölja: "Den kristliga folkskolan är egentligen fadersboningen, och de övriga i samma syftning anstalter endast hjälpskolor. Och sedan barnet genomgått detta kyrkans elementarläroverk och uppflyttat till dess högskola, nattvardsundervisningen, inträder det omsider vid altaret i högsta graden av denna lärokurs till en fullbildad medlem av detta heliga samhälle. Detta är den folkundervisning, vilken kyrkan beständigt måste hava i sikte såsom sitt högsta mål".

Med Esais Tegnér delade han farhågan, att den nya allmänna skolbildningen skulle befordra "träto- och processlystnad". Emellertid: "Folkskolan önskas all lycka och framgång på dess nya bana. Vi möta henne ock med goda förhoppningar, ty hon bygger själv sitt bästa hopp på kristendomen, och hon har givit kristendomen främsta rummet i sina lärosalar. Vi skola ock nitiskt i denna syftning räcka henne handen. *Vårt skolelärareseminarium hava vi sökt framförallt giva en sådan riktning*".¹⁹

Efter en lång väg och en intensiv viljornas brottning hade lärarutbildningen i Sverige blivit en allmän angelägenhet. Hur gestaltade sig dess första år i Linköping?

De två första decennierna

Såsom framgått av den här redovisade inställningen hos biskop och domkapitel till den nya folkundervisningen, kan det inte ha varit med någon större entusiasm, som denna myndighet på sommaren 1842 mottog "Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga angående folkundervisningen i Riket" och det kungliga cirkuläret av den 15 augusti s.ä.

”angående de till folkundervisningens befrämjande beviljade anslag av allm. medel”.

Domkapitlets inledande åtgärder

Första gången dessa handlingar omnämnes i domkapitlets protokoll är den 31 augusti 1842, då det bestämdes: ”Vilar till ytterligare granskning”.²⁰ Det dröjde emellertid bara fjorton dagar, innan domkapitlet var berett att antaga och fastställa ett reglemente för seminariet.²¹

Hur var det domkapitel sammansatt, som nu skulle ta ställning till en rad intrikata problem i samband med det nya skolväsendets organisation? Om preses, biskopen Johan Jacob Hedrén, och hans ståndpunkt har förut talats. Han har haft det avgörande inflytandet och har ända till sin död 1861 satt sin prägel på arbetet vid seminariet.

Vid hans sida stod under seminariets två första år domprosten Sven Fredrik Lidman, död 1845. Han karakteriseras som en ytterst konservativ man, som motarbetade alla sin tids reformsträvanden.

Av vikt att observera är att han var ordförande i Ljungstedtska friskolans direktion. Han utsågs i oktober 1842 till seminariets förste inspektor. Av de övriga kapitelledamöterna, samtliga lektorer vid stadens gymnasium, bör nämnas Lars Laurenius, som efterträdde Lidman som domprost år 1848. Som ledamot av riksdagen 1840—41 hade han intagit en mera positiv hållning till förslagen om en förbättrad folkundervisning. Under de två sista åren av sitt liv — han dog år 1866 — var han seminariets inspektor.

Vid sammanträdet den 14 september år 1842 antog domkapitlet ett reglemente för den nya lärarutbildningsanstalten. Det hade utarbetats av biskopen. Det omfattar endast åtta paragrafer, har en oklar disposition och ger egentligen inte mer detaljer om organisation och undervisning än som framgår av den kungliga stadgans femte paragraf (ovan sid. 13). Eftersom det dock utgör ett av det nya seminariets grunddokument, presenteras det här in extenso:

Seminarium

till bildande af Folk-Skole Lärare inom Linköpings Stift.

§ 1.

Den som till Seminarii Föreståndare utses skall icke allenast äga

grundlig kännedom i de föreskrifne lärostycken, utan äfven öfning och vana i Skol-undervisning.

§ 2.

Elevernas Theoretiska undervisning och practiska Skole-öfning, ehuru bestämdt åtskilda, må likväl kunna åt en och samma Lärare anförtros: äfvensom den theoretiska undervisningens särskilda lärostycken dels fördelas på flera, dels öfverlemnas åt en lärare, alltefter som lämpligast pröfvas.

§ 3.

Eleverna skola på bestämda lärotimmar af föreståndaren och de utsedde Lärarne undervisas i alla föreskrifna lärostycken: hvarjemte de likaså skola på bestämda timmar inhemta practisk öfning i Skol-Lärare-kallet i den, af en enskild gifvares frikostighet, här i staden inrättade Lancaster-Skolan.

§ 4.

Föreståndare och Lärare skola, hvar i sitt lärostycke, förelägga Eleverna lämpeliga hemläsningar, samt meddela dem råd och anvisningar till de förelagda studiernas noggranna, flitiga och ändamålsenliga vård.

§ 5.

Domkapitlet förordnar en af sina Ledamöter, hvilken såsom Seminarii Inspector, jemte uppsigten öfver de anbefallda examina, äfven i allmänhet förer inseende öfver undervisningens fortgång och disciplinens vidmagthållande.

§ 6.

Tjenliga läro-böcker och kurser skola af Föreståndaren och Lärare antagas i samråd med Inspector och med dess bifall.

§ 7.

Det af allmänna medel anslagna arfvodet skall af Dom-Capitlet mellan de anställda lärare på lämpligt sätt fördelas.

§ 8.

Seminarium förblifver alltid under Ephori och Dom-Capitlets Speciella tillsyn; och kommer detta reglemente, lika som allt hvad rörande Seminarium varder nu eller framdeles förordnad, att gälla endast så länge och så vida bemälde auctoriteter derutinnan ingen förändring besluta.²²

I omedelbar anslutning till reglementets antagande fattade domkapitlet några beslut av betydelse för seminariets start.

1 ”Linköpings stifts folklärareseminarium kommer att öppnas till undervisnings meddelande nästkommande år i januari månad.”

2 En utförlig "läsordning" meddelades. Den var uppgjord av biskopen.

3 En budget, avseende lärarlönerna, stadfästes och fick följande utseende:

föreståndarens arvode	250 rdr bco
sånglärarens arvode	66 „ 32 sk
gymnastiklärarens arvode	33 „ 16 „
lineartecknarens arvode	33 „ 16 „
arvode för "praktisk skolövning"	50 „ bco
Summa	433 rdr 16 sk

4 "Till seminarii föreståndare antages och förordnas tills vidare läraren vid Ljungstedtska Skolan, prästmannen J. Viström".

Den antagna "läsordningen" skulle med nutida uppställning ha haft följande utseende:

Klockan	Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lördag
8—9	Krist	Krist	Geometri	Krist	Krist	Geometri
9—11	Uö	Uö	Uö	Uö	Uö	Gymn
11—12	Hi, Ge	Hi, Ge	Te, Na	Hi, Ge	Hi, Ge	Te, Na
2—3	Uö	Uö	Räkning	Uö	Uö	Räkning
3—4	Uö	Uö	Sång	Uö	Uö	Sång

Uö = Undervisningsövning

Av schemat framgår antalet schemabundna lektioner, fördelade på de olika ämnena:

kristendomskunskap	4 veckotimmar
historia, geografi	4 „
geometri	2 „
räkning	2 „
teckning, naturkunskap	2 „
sång	2 „
gymnastik	2 „
undervisningsövningar	18 „
	<hr/> 36 veckotimmar

Som huvudsaklig förebild för denna arbetsordning har biskop Hedrén begagnat redogörelsen för de s.k. hjälpseminarier i Preussen, som rektorn vid seminariet i Stockholm, A. N. Schmidt, skildrar i sin reseberättelse från ett studiebesök i Tyskland.^{22a}

Ekonomiska besvärligheter

Det besvärligaste problemet, som domkapitlet hade att ta ställning till vid seminariets upprättande, var det ekonomiska. I statsverkspropositionen vid riksdagens öppnande hade regeringen begärt ett nytt årligt anslag på 15.000 riksdaler, varav 6.000 riksdaler skulle användas till "praktiska bildningsanstalter" och 9.000 riksdaler till "stipendier åt blivande skollärare". Regeringens tanke var alltså att för varje seminariums verksamhet ett årligt anslag på 500 riksdaler skulle vara tillräckligt. Såväl adeln som prästeståndet yrkade, att anslaget skulle höjas till 1.000 riksdaler pr seminarium. Riksdagen följde emellertid regeringens förslag.

Vid riksdagen 1844—45 motionerades i prästeståndet om ökat anslag till "folklärareseminarierna". Biskop Hedrén understödde kraftigt denna framställning. Det vore omöjligt för konsistorierna att "fullständigt ordna seminarierna" utan högre anslag. I Linköpings stift hade man nödgats avvisa en mängd sökande på grund av bristande resurser.

Domkapitlet stod inför uppgiften att med en helt otillräcklig budget

1. anställa och avlöna seminarieföreståndare och lärare,
2. anskaffa lokaler för seminarieelevernas undervisning,
3. ordna praktisk utbildning "uti någon folkskola",
4. anslå medel för undervisningsmateriel och andra omkostnader.

Stadgan lämnade åt domkapitlet fullständigt fria händer att disponera de anslagna medlen. Föreståndarebefattningen kunde anförtros en enda person, som tillförsäkrades rätten till enkel prästerlig tjänsteårsberäkning, om han var prästvigd. Eller domkapitlet kunde fördela anslaget "på sätt lämpligast prövas" mellan dem, som hade befattning med "skollärarelevernas bildning".

Hur löste domkapitlet problemet?

Det första årets redovisning, uppgjord av konsistorienotarien N. J. Metzén,²³ visar på inkomstsidan ett belopp på 1.500 riksdaler, varav 1.000 riksdaler avsåg årets anslag till stipendier, den tidens studie-

medel. Bland utgifterna märkes 3 % redovisningsprovision åt konsistorienotarien. Därmed minskades seminarieanslaget med 45 riksdaler. Till tre lärare utbetalades sammanlagt 466 riksdaler 32 sk. Den vid sammanträdet den 14 september 1842 uppgjorda budgeten (ovan sid. 28) följdes alltså inte. Diverse utlägg för undervisningsmateriel och städning uppgick till 41 rdr 42 sk. Därmed hade seminarieanslaget å 500 rdr betydligt överskridits.

Situationen räddades på så sätt, att man av de anslagna stipendiemedlen på 1.000 rdr disponerade endast 500 rdr för det avsedda ändamålet, medan man antecknade som "kontant ineliggande" 446 rdr 21 sk. Denna metod tillämpades en lång följd av år. Det förekommer redovisningar, där mer än 1.700 rdr på detta sätt innehållits under ett år.

Sannolikt var de innehållna beloppen placerade i Östergötlands Enskilda Bank, där biskop Hedrén ända fram till år 1847 ingick i direktionen och i viss utsträckning deltog i de praktiska bankgörömlen. I varje fall finns det år 1848 ett domkapitelsbeslut på att seminariets medel skulle insättas på depositionsräkning i Östergötlands Enskilda Bank, "sedan rättighet därtill blivit av bankdirektionen utverkad".²⁴

Myndigheterna i Stockholm var inte omedvetna om den här beskrivna dispositionen av de beviljade statsmedlen. Domkapitlet underlåter emellertid inte att upprepade gånger framhålla de ekonomiska besvärligheter det hade att brottas med på grund av den knappa medelstillgången. Så heter det i en skrivelse till kungl. maj:t den 27/11 1844: "Statsanslaget till seminarii inrättande och underhåll utgör endast 500 rdr banco årligen. Dubbelt så mycket har däremot blivit i nåder beviljat åt eleverna till stipendier. Hade det stått i domkapitlets fria skön att till större eller mindre del även få disponera den senare summan, så hade domkapitlet varit befriat från mer än ett bekymmer."

Då statsrådet F. O. Silfverstolpe ett år senare ville ha en närmare förklaring om stipendiemedlens användning, kunde domkapitlet prestera en administrativ motivering för sitt handlande. Domkapitlet har, heter det i svarsbrevet den 16 december 1845, ansett kungl. maj:ts avsikt ha varit, "att de till seminarii-inrättningarna anslagna summor skulle årligen få mottagas på varje ställe till ett bestämt lika belopp för att efter behov under året användas". Kungl. maj:ts cir-

kulär om fördelning mellan stiftens av de anslagna stipendiemedlen anger inte "en lyftning efter behov eller på vissa utsatta terminer utan ett för varje inrättning bestämt, årligt anslag." Denna argumentering har tydligen accepterats av höga vederbörande, och den ovan beskrivna dispositionen av stipendiemedlen fortsatte.

En annan gång försökte domkapitlet utnyttja stipendiemedlen i syfte att öka lärarnas arvoden. Dessa klagade i senare hälften av 1850-talet upprepade gånger över sina usla löneförhållanden. Domkapitlet försökte vid ett tillfälle förmå kungl. maj:t att medge att en löneökning fick utgå "av en i seminariekassan uppkommen besparing å anslaget till stipendier." Det blev avslag (i december 1856) med motivering, att den uppgivna besparingen "icke är därtill användbar".

År 1845 hade seminarieanslaget höjts till 633 rdr 29 sk. Ända fram till år 1855 fortsatte dessutom utbetalningen från statskassan på 1.000 rdr till stipendier åt seminarieeleverna, några år utökade till 1.333 rdr.

Varje år — utom 1847 — överskreds driftsanslaget. Det hindrade inte att stipendiesumman vissa år kunde överstiga det för året beviljade statliga anslaget, eftersom man alltid hade en god marginal i det innehållna beloppet.

Däremot anmärkte revisorerna på den av stiftsnotarien uttagna redovisningsprovisionen. Trots dennes invändningar under åberopande av sin svaga löneställning förordnade kammarrätten i sina utslag i september 1846 och mars 1847, att stiftsnotarien inte bara skulle återbetala tre års provisionsbelopp, dvs 135 rdr, utan därtill erlägga en straffsumma på 25 % på beloppet, "kancelli- och revisionsbetjäningen härstädes tillkommande andel av anmärkningsmedel". Själva provisionsbeloppet 135 rdr återbetalades år 1847. Följande år, i juni, beslöt domkapitlet, att "observationsarvodet" å 33 rdr 36 sk skulle utbetalas "av seminarii medel".

Ledamöterna, som väl får anses ekonomiskt ansvariga för förvaltningen av seminariets penningmedel, befriade alltså stiftsnotarien från bestraffningen men tog inte heller på sig själva de ekonomiska följderna.

Med hjälp av stipendiemedlen lyckades alltså domkapitlet svara för de löpande utgifterna, trots att dessa översteg de för driften anslagna medlen. Men hur finansierades en så dryg post som anskaffan-

Johan Viström. Föreståndare 1843—62.
Foto:Läraryhögskolan, Linköping

det av lokaler för den nya utbildningsanstalten? Det gällde ju dels utrymmen för de blivande lärarnas undervisning, dels anskaffandet av en övningsskola för den praktiska sidan av yrkesutbildningen.

Hur ordnades praktikutbildningen?

Den tredje paragrafen i reglementet (ovan sid. 27) ger en antydning om hur man kom till rätta med undervisningsövningarna.

Eleverna, heter det, skall inhämta "praktisk övning i skollärarekallet i den av en enskild givares frikostighet här i staden inrättade

lancasterskolan" (kursiv här). Valet av seminarieföreståndare pekar i samma riktning. Att läraren vid Ljungstedtska friskolan, Johan Viström, erhölet detta uppdrag innebar, att lärarutbildningen mycket nära knöts till denna skola. Det betydde att seminariet och friskolan hade samma ledning och samma lärare, att seminariet flyttade in i friskolans lokaler, att seminarieeleverna utnyttjade friskolan som övningsskola samt att friskolans lokaler i nära sex år disponerades av seminariet utan byresersättning.

Innan vi går närmare in på denna enkla utväg ur de ekonomiska svårigheterna under seminariets begynnelseår, kan det vara av vikt för en rättvisande bild att söka konstatera, hur samma problem fick sin lösning på andra håll i landet.

Folkskolestadgan av år 1842 föreskrev, att domkapitlen skulle åt seminarieeleverna bereda tillfälle 1. att erhålla undervisning i kyrkosång och enkel gymnastik samt 2. "att uti någon folkskola erhålla praktisk bildning för skollärarekallet" (kursiv här). Att direkt anknyta lärarutbildningen till en redan fungerande folkskola låg i själva verket mycket nära till hands för tidens pedagogiska tänkande — av två skäl. Det hade ju förekommit lärarutbildning här i landet långt innan den blev lagstadgad år 1842. En yrkesträning hade ägt rum i en rad olika former — helt regellös utan officiella föreskrifter men med en minsta gemensam nämnare: *imitationen*, som ovan framhållits. När nu lärarutbildningen skulle få fastare former, så fullföljde man den traditionella utbildningsvägen. Lärareleverna flyttade in i en folkskola och deltog i dess liv för att genom härmning inhämta de yrkesgrepp, som ansågs utmärkande för en lärare. Och detta — för det andra! — gick så mycket lättare, som skolarbetet på 1840-talet behärskades av *lankastermetoden* med dess monitörsystem. Genom att i övningsskolan tjänstgöra som monitörer fick seminarieeleverna en direkt erfarenhet från undervisningsarbetet, som inte krävde något annat än en anpassning till ett mekaniskt inlärningsförfarande.

Anspråken på de blivande "folklärarna" var låga, både kunskapsmässigt och metodiskt. Det föll sig därför naturligt att skapa en symbios mellan existerande folkskolor och den i lagen föreskrivna lärarutbildningsanstalten, seminariet. Detta fastslogs principiellt i ett

uttalande, som antogs vid det första folkskollärarymötet i Uppsala i maj månad år 1843. Där framhölls att undervisningsmetoden för seminarielärovernas inhämtande av de teoretiska kunskaperna inte kunde bli densamma som i skolan. Därmed avsågs tydligen lankastermetoden. "Men därpå borde man lägga mindre vikt, blott kunskapsämnena säkert och klart inhämtades och sedan praktiskt inövades under deltagandet i skolundervisningen, vilket näst den kristligt religiösa bildningen gillades som huvudsak. Därigenom insågs ock nödvändigheten av en med seminarium i verkligheten förenad skola för elevernas praktiska utbildning. För båda måste vara samma föreståndare: det bleve annars intet helt i själva uppfostringen, ingen enhet emellan teori och praxis. En seminarieskola vore åtminstone lika nödvändig som ett seminarium."²⁵

Linköpings domkapitel har handlat efter den här redovisade grundsynen. Den praktiska utbildningen tillhörde det väsentligaste i de blivande lärarnas studiegång, och därmed följde den nära anknytningen till en redan existerande folkskola. 1842 års stadga förutsätter utan vidare, att en sådan skulle stå till förfogande, och har ingen tanke på att den statliga lärarutbildningen på något sätt var skyldig att ekonomiskt svara för utnyttjandet av församlingens skola.

Såvitt man kan överblicka, anknöts den nya lärarutbildningen på alla seminarieorterna intimt till en redan existerande folkskola. Hur nära samordningen mellan de bägge undervisningsanstalterna tog sig uttryck skiftade mycket. Mest självständigt synes seminariet i Lund ha varit, eftersom de båda skolorna hade var sin föreståndare men seminarieföreståndaren uttryckligen tillerkändes överinseendet också över folkskolan.²⁶ Seminariet i Kalmar utgör också ett undantag, eftersom det fick sin lokal i gymnasiehuset. Dessa dispositioner blev alltså inte utmärkande för majoriteten av seminarierna, som följde samma linje som i Linköping. Unikt för Linköping torde emellertid vara formen för samverkan med Ljungstedtska friskolan. Härtill återkommer vi.

Redan tidigt uppstod emellertid tvivel på att seminariets organisation vore den lämpligaste. I slutet av år 1845 inlämnade den nyblivne seminarieinspektorn, lektor Petrelli, en skrivelse till domkapitlet med en rad reformförslag. Den närmare kontakten med seminariet tycks ha väckt en kritisk hållning hos honom. Han anför: "De två huvudformerna, som vid seminariets organisation synes kunna kom-

ma ifråga, äro däruti huvudsakligen skilda, att den ena anordnar undervisningens gång ifrån inhämtad teori till praktik; den andra däremot låter teorin och praxis samtidigt följas åt. I förra avseendet kan återopas seminariet i Stockholm, i det senare det i Uppsala. - - - Enär jag för min del ansett metoden vid Stockholms seminarium hava något företräde, har jag därom sökt förskaffa mig några närmare upplysningar." Petrelli fick inte gehör för sina planer att organisera seminariet efter Stockholmsmodellen. På några andra punkter vann emellertid hans framställning bifall, såsom kommer att framgå av det följande.

En förberedande åtgärd inför seminariets start vidtog domkapitlet genom att i sitt ämbetsbrev den 1 oktober 1842 publicera det kungl. brevet av den 15 augusti s.å. med administrativa föreskrifter om folkskolestadgans tillämpning. Prästerskapet anmodas i sammanhanget att "till allmän underrättelse" meddela församlingarna, att ett seminarium upprättats i stiftet och att läraren vid Ljungstedtska friskolan, J. Viström, utsetts till föreståndare. Sökande skall anmäla sig senast den 1 december hos domkapitlet och uppvisa sådana betyg, som föreskrives i folkskolestadgans § 5 mom. 4 (ovan sid. 14). "Domkapitlet fäster synnerlig vikt vid fordringarna av *god frejd* och *ansständig vandel*, varunder huvudsakligen måste inbegripas gudsfruktan av fromt och kristligt sinne." En efterklang av biskop Hedréns inlägg i riksdagsdebatten spåras i följande avslutning av domkapitlets kungörelse: "Låtom oss icke förlora det stora målet utur sikte, ett mål, som med alla sina vidsträckta utgreningar huvudsakligen är dock blott *ett*, i skolan likasom i samhället och i kyrkan, *medborgares bildning till sann kristendom*."²⁷

De första elevkullarna

Den första intagningen av seminarielärover ägde rum vid domkapitlets sammanträde den 17 januari 1843. Seminarieföreståndaren upplyste herrar consistoriales om att lokalutrymmet endast medgav en intagning av 20 elever. Efter granskning av ansökningshandlingarna antogs de första tjugo eleverna, vilkas namn är hugfästade dels i domkapitlets protokoll, dels i en s.k. "Anmälningslista". I själva verket uppgick den första gruppen seminarielärover i Linköping endast till 19 — i anmälningslistan saknas nr 20, bruksbokhållaren Per August Lindgren. Yngst av de intagna var två med en levnadsålder av 19 år.

I övrigt varierade åldern upp till 41 år. Alla hade redan prövat tjänst som orgelnist, klockare eller skollärare.²⁸ Efter endast en termin hade sju av de intagna av olika skäl avgått, och i augusti 1843 utsågs sju ersättare för dessa. I samband med intagningen fastslog domkapitlet sin avsikt att "i betraktande av det stora antal folklärare, som Linköpings vidsträckta och folkrika stift fordrar", så fort tillfälle medgav det, utvidga seminariet att omfatta mer än 20 elever.

Seminarieföreståndaren fick i uppdrag att genom tillkännagivande i tidningarna underrätta de intagna om vad de hade att iakttaga "i avseende på inträdesexamens avläggande m.m."²⁹

Någon egentlig prövning vid intagningen har det tydligen inte varit fråga om. Några år senare hemställde nämligen inspektor, lektor Petrelli (ovan sid. 34), "huruvida icke här såsom vid andra seminarier examen bör äga rum med dem, som önska inträde på seminarium. Hittills har icke någon sådan examen kommit ifråga". Framställningen bifölls.

Vid intagningssammanträdet fastställde domkapitlet, att seminariet skulle komma att öppnas måndagen den 30 januari 1843. Inte mindre än fyra data figurerar i de gamla handlingarna såsom öppningsdatum: den 14 september 1842, den 30 och 31 januari 1843 och den 1 februari 1843. Det förstnämnda datum gäller den dag, då domkapitlet antog seminariets reglemente, och benämnes ibland seminariets *stiftelsedag*. Av de övriga data torde *den 31 januari 1843* få betraktas som det säkraste. Den ovannämnda anmälningslistan konstaterar på titelbladet: "Folkskolelärareseminariet öppnat den 31 januari 1843 i Linköping". Också i kolumnen för intagningstillfället förekommer samma datum.

Några särskilda villkor för inträde föreskrevs inte. Efter några års erfarenhet anmodades dock prästerskapet år 1846 att i "prästsbevisen, som åt personer för intagning på seminarium utfärdas, utom behörigt vitsord över deras gudsfruktan och sedlighet för övrigt även särskilt upplysa, huruvida de ådagalagt en *nykter* vandel eller icke". Det framhålls att nykterhetsintyget ovillkorligen erfordras.³⁰

I januari 1846 diskuterades i domkapitlet reglerna för urvalet bland de sökande. Det beslöts att företräde skulle lämnas sökande boende inom stiftet, att framskriden ålder skulle anses som ett hinder, likaså om de sökande inte kunde uppvisa föreskrivna betyg från pastor om frejd.³¹ Lägsta ålder för intagning angavs inte, och först

vid övergång till tvåårig utbildning bestämde kungl. maj:t, "att före 18 års ålder ingen må som elev i folkskolelärareseminarium intagas" (k cirk 21/10 1850), en åldersgräns som justerades till 17 år vid övergången till treårig utbildning 1862 och till 16 år, då utbildningen förlängdes till fyra år i slutet av 1870-talet.

Studietiden omfattade i allmänhet två terminer. Formellt beslut härom togs av domkapitlet i maj 1843 med motivering, att lärarnas erfarenhet visade, "att denna tid även för en skickligare elev är nödvändig för att inhämta och ordna det föreskrivna kunskapsmättet och tillika förvärva praktisk skicklighet att på egen hand en folkskola förestå."³² Ett läsår räknades kalenderårsvis. Först år 1849 med giltighet från år 1850 utsträcktes normaltiden till fyra terminer, "utan hinder likväl för elev, som medhinner lärokursen på kortare tid, att tidigare avgå".³³ Det var inte ovanligt att en elev tillbragte blott en kort tid vid seminariet. Det hände t.ex. vid intagningen i februari 1846, att tre av de sökande, som befunnits väl "underbyggda i sina kunskaper", omedelbart placerades i "den övre ordningen", dvs i den grupp som redan tillbragt en termin vid seminariet och huvudsakligen skulle ägna sig åt den praktiska utbildningen.

Andra motiv kunde också föranleda en kortare studietid. Detta gällde akademiker, främst präster, som ville skaffa sig de pedagogiska meriter, som en examen från seminarium innebar, i syfte att börja sin karriär som lärare. En präst eller prästkandidat hade då utsikt att få tillgodogöra sig enkel prästerlig tjänsteårsberäkning.

Seminarieföreståndare Viström har i en statistisk översikt över elevmaterialet visat detta. Bakgrunden till denna redovisning är en aktion, som igångsattes av Sällskapet för växelundervisningens befrämjande i Stockholm.³⁴ Dess styrelse var livligt verksam för att stimulera folkundervisningen i landet och intresserade sig också för arbetet vid seminarierna. Som ett led i denna strävan sände sällskapet ut rektorn vid normalskolan i Stockholm, A. N. Schmidt, på en rundresa kring landets seminarier på hösten år 1848. Han besökte de allra flesta — Härnösand, Växjö och Visby ingick dock icke i resrutén. Stockholm lämnade han den 9 augusti och kom först att stanna i Linköping, "varest seminariet mot vanligheten ännu icke börjat sin hösttermin". Som en följd härav utarbetade seminariets föreståndare en "Underrättelse om Folkskolelärareseminarium i Linköping med åtföljande statistisk tabell", daterad den 10 oktober 1848 och avseende de

första fem åren av seminariets existens. Denna utförliga redovisning har rektor Schmidt bilagt sin rapport om resan.³⁵

Viström berättar om skolans lokaler och om dess lärarpersonal. Denna "utgöres för närvarande av undertecknad föreståndare och tillika lärare vid Ljungstedtska friskolan samt söndagsskolan, M. W. Österdahl, V. D. M., seminarielärare i de teor. övningarna samt i gymnastik, varjämte han åt de äldre av friskolans elever meddelar undervisning i geografi, fäderneslandets historia, naturlära, geometri och linearteckning och gymnastik även för de yngre på särskilda timmar samt tillika undervisar i geometri och linearteckning i Ljungstedtska söndagsskolan, A. Bersselius, fahnjunkare och vice direktör vid Kongl. I:sta Livgr. regementets musikcorps, sånglärare, vilken syssla han även vid Ljungstedtska friskolan bekläder. Lärarna äro särskilt lönade för dessa sina tjänsteåligganden. Föreståndaren och seminarie-läraren åtnjuta enkel prästerlig tjänsteårsberäkning".

Läsåret omfattar, fortsätter Viström, tillsammans 35 veckor, fördelat på en vårtermin med 19 veckor och en hösttermin med 16 veckor. Beslut härom hade fattats i januari 1846: undervisningen skall årligen äga rum "från början av februari eller från den vid denna tiden härstädes inträffande marknad och intill medlet av juni månad samt sedermera ifrån den 24 augusti till medlet av december".³⁶

Elevernas arbetsprogram

Elevernas arbetsprogram är drygt: "41 timlektioner för lärare i veckan under bägge terminerna, de praktiska övningarna i skolan oberäknade, vartill kommer självstudiet utom seminarium, såsom läx- och tentamensöversättning, bearbetandet av förelagda ämnen". Om arbetssättet berättar Viström: "Den teoretiska kursen avslutas icke helt och hållet i något ämne under första terminen, ehuru större delen därav undångöres. Vad som återstår fortsättes och det hela repeteras under andra terminen, under vilken även de egentligen praktiska övningarna samtidigt försiggå. Härigenom fördelas eleverna i teoretiskt hänseende uti 2:ne läxlag, vilkas undervisning bestrides gemensamt på det sätt, att vad som för nedre läxlaget utgör en begynnelsekurs, utgör på samma gång för det övre läxlaget en repetitionskurs, ävensom i de ämnen, där sådant med nytta kan tillvägäbringas, nedre läxlagets elever få vara närvarande vid genomgåendet och förklaringen av övre läxlagets egentliga kurs, på vilken de sålunda på förhand till

en kommande termins början anställes examen för uttrönande av vilka som äro skickliga att uppföras bland övre läxlagets elever.

Uti de dagliga seminarieövningarna deltaga eleverna i följande ordning. Kl. 8 varje morgon samlas eleverna och barnen till bön och sång, vartill vanligen åtgår 1/4 timme. Därefter avgå alla eleverna, med undantag av tvänne på övre ordningen, som i skolan äro biträdande underlärare för halva veckan, till seminarii lärosal, där det återstående av timman upptages av bibelläsning med förklaring, varefter under den övriga lärotiden för dagen seminarieövningarna fortsättas i övriga ämnen efter den fördelning, som i läse- och arbetsordningen vidare finnes utstakad. Måndagar och torsdagar skall den s.k. övre ordningen, en hälft varje gång, infinna sig i skolan kl. 9 fm för att där öfvervara bibelläsningen, åtföljd av förklaringar lämpliga för barn, och därefter dels fungera såsom monitörer, dels i seminarieföreståndarens närvaro öva sig i framställandet av kateketiska frågor m.m. Tvänne timmar i veckan, varje tisdag och fredag, anställes övningar i pedagogik och metodik med samtliga eleverna av övre och nedre ordningen. Övre ordningens elever anställes därjämte såsom monitörer i söndagsskolan varje söndag tvänne timmar".

Viström har sammanställt seminarieelevernas schema på följande sätt:

ÄMNET	Nedre avdeln.	Övre avdeln.
Bön och bibelförklaring	6	6
Katek. och bibl. hist.	6	6
Modersmålet	5	5
Geografi och histor.	6	3
Naturlära	2	2
Räknekonst	5	4
Geometri och lineart.	2	1
Skrivlära	1	1
Pedag. och metod.	2	2
Sång	4	4
Gymnastik	2	2
Praktiska övningar i skolan	—	5
Timmar	41	41

Han tillägger: "Till de fria sysselsättningarna, som äga rum efter kl. 4 em och före kl. 8 fm (undantagandes kl. 7—8 fm fyra dagar i veckan, då alla eleverna äro sysselsatta med sångövningar), höra, utom dagsläxöverläsning och tentamentsberedelse, övningar i väl- och rättskrivning, ämnesskrivning med ledning av satslära eller egna uppsatser samt linear- och kartritning". En jämförelse med det av biskop Hedrén uppgjorda schemat (ovan sid. 28) visar, att arbetsbelastningen för seminarieeleverna ökat betydligt på de fem åren. Veckotimtalet överstiger väsentligt det som redovisas vid varje annat seminarium i landet vid denna tid.³⁷ Förklaringen till ökningen föreligger tydligen i ett domkapitelsbeslut i januari 1846: undervisning i naturkunnighet skulle införas och seminarieföreståndarens sex veckotimmar "särskilt för seminarium" skulle ökas till nio veckotimmar. Detta gör tillsammans ytterligare fem veckotimmar för seminarieeleverna utöver de 36, som det ursprungliga schemat föreskrev. Man tycks emellertid inte ha tagit hänsyn till domkapitlets anvisning i sammanhanget: "Kommande timmarna för de övriga läroövningsarna att jämkas i ett med dessa förändringar förenligt förhållande".

Det höga veckotimtalet reducerades emellertid redan 1849, då domkapitlet i augusti på lärarnas förslag fastställde ett schema på 34 timmar i veckan i samband med övergången till en tvåårig lärogång. Kraven på arbetsintensiteten mildrades också av det förhållandet, som redan framhållits, att läsåret inte omfattade mycket mer än sju månader. Viström uppger i slutet av 1850-talet terminstiderna: höstterminen 24/8—9/12, vårterminen 9/2—6/6.^{37a}

Frågan om elevernas arbetsbelastning kommer i en egendomlig belysning genom ett ärende, som togs upp till behandling vid domkapitlets sammanträde i juni 1847. Seminariets dåvarande inspektor, lektor Westman, hade nämligen gjort en anmälan mot seminariets föreståndare Johan Viström. Det gällde hans "godtyckliga förfarande i avseende på läseordningen". Det kunde synas vara ett ganska oskylldigt tjänstefel att justera schemats timfördelning. Saken var emellertid allvarligare än så. För att citera protokollet: Genom schemaändringarna hade "seminaristerna blivit nödsakade att med en kostsam privatläsning hos föreståndaren ersätta den undervisning, som för dem gått förlorad därigenom att vissa lärotimmar blivit använda på annat sätt än enligt läseordningen". Inspektor tillade att han hade sig bekant, "att Tit. Viström för egennyttiga avsikter tillåtit sig flera

avvikelser från den honom meddelade instruktion, oansett han blivit mera än en gång av sem.inspektor erinrad att noggrant följa densamma". Inspektor förutsatte att Viström förutom en tillrättavising borde erhålla åläggande att till seminaristerna återbära vad han för enskild undervisning låtit dem betala. Sedan Viström fått avge en förklaring, såg domkapitlet mildare på fallet. Vid sammanträdet i september fick Viström en erinran om skyldigheten att noggrant följa läseordningen, men han slapp att betala tillbaka det arvode han betingat sig — eftersom de privata lektionerna berodde på en "frivillig överenskommelse"!

En god inblick i *kursfordringarna* får man av Viströms översikt över "Läroböcker och därvid fästade fordringar" (se bilaga I), som han bifogat sin redogörelse till Växelundervisningssällskapet. När han tio år senare inför seminariets inspektor redogör för läroböcker och lärokurser, finner man i stort sett samma kursinnehåll och läromedel, trots att utbildningen sedan 1849 var tvåårig. I sammanhanget beskriver han också "seminarii undervisningsmateriel", som utgöres av följande: "1 catheder, 4 bord, 8 bänkar, 6 svartmålade trätavlor, 1 sångtavla, 1 skåp, 1 psalmodikon, Chiewitz' rittabeller, 1 cirkelinstrument, 1 Stielers handatlas samt diverse sång- och läseböcker. I övrigt har Ljungstedtska skolans materiel av seminarieeleverna begagnats".

Av ett visst intresse är Viströms redogörelse i detta sammanhang för kursen i kyrkosång: "Dillners sånglära + D:s sifferböcker för enstämmig och fyrstämmig psalmsång". Ljungstedtska skolans och seminariets gemensamma sånglärare, fanjunkaren Bersselius, fick i januari 1844 löneökning för "oförtruten möda och arbete i förening med skicklighet", när han undervisade skolungdomen inte bara i den vanliga kyrkosången "utan därjämte efter så kallade Dillnerska metoden genom siffror".^{37b} Följande år inköpte Bersselius på seminariets bekostnad 43 "psalmodikonböcker" för 51 rdr och sålde dem efter hand till seminaristerna för en rdr 12 sk banco pr styck. Samma år, 1845, uppstod frågan, om inte de seminarister, som var kantorer, skulle befrias från sångundervisningen. Bersselius avstyrkte, eftersom "sångundervisningen vid seminarium behandlas efter en helt annan metod (näml. sifferskrift) än den vanliga".^{37c} Ännu år 1858 uppger Bersselius, att han bland undervisningsmaterielen använder "Dillnerska psalmodikonnet".^{37d}

Inträdesvillkor, studiegång och slutexamen

Låt oss nu återvända till Viströms redogörelse för Växelundervisningssällskapet. Vid *inträdesprövningen*, berättar han, lägges störst vikt vid innanläsnings- och uppfattningsförmågan, syn- och hörsel-förmågan samt vid intyget om frejd. Ingen släppes fram till avgångsexamen som inte förut tenterat i varje särskilt ämne, såväl teoretiskt som praktiskt, dvs i en undervisningssituation. "Tentamenstiden tager vanligen sin början, sedan första hälften av terminen förflutit". Dessa examina bevisas i regel utom av seminariets inspektor av stiftets biskop och en och annan av domkapitlets övriga ledamöter. Inspektor bestämmer oftast de examinerades betyg dels med ledning av proven, dels efter förslag av lärarna på grundval av resultatet av tentamina. De betyg som utdelas är: berömlig, med beröm godkänd, godkänd, försvarlig. Den sistnämnda betygssatsen kommer till användning i sådana fall, då fullt godkänd ej kunnat utdelas, "men då likväl eleven visat sig äga redig och någorlunda omfattande kännedom i det förevarande ämnet".

Viström talar om "den goda anda, som i allmänhet bland eleverna gjort sig gällande". Att disciplinfall förekom också i dessa första seminaristgenerationer framgår emellertid av ett domkapitelsprotokoll från augusti 1847, där en elev från Bredestad var föremål för diskussion. Om honom berättar protokollet, att "misstanke mot honom icke saknas om delaktighet uti en sommaren förlidne år förövad fönsterinslagning hos seminarii sångläraren fanjunkaren Berselius".³⁸ Lärarnas förhoppningar om eleverna, fortsätter Viström, har heller inte jävats av de omdömen, som inhämtats om de förra elevernas verksamhet i församlingarna. "För att även utom skolan vaka över elevernas sedlighet, flit och ordentlighet samt tillhandagå med råd vid sjukdomstillfällen m.m. hålla lärarna sig emellan fördelad inspektion över eleverna i deras kvarter". Med högst få undantag har eleverna ingått som medlemmar i Linköpings nykterhetsförening. "Denna deras självvilligt ingångna förbindelse har vid avgång från seminarium blivit anmärkt i deras erhållna betyg".

Viströms statistiska uppgifter belyser på ett intressant sätt elevmaterialet vid seminariet. Hela antalet elever från seminariets början till hösten 1847 uppgick till 206 st. Av dessa vann 191 inträde "utan skolstudier".

Fem inträdessökande kom "med vanliga skolstudier", tio var

"prästmän och student". Den senare gruppen hade endast genomgått den praktiska kursen på en halv eller en termin. Av de 191, som saknade skolstudier vid inträdet, var 27 "redan anställda skollärare" och 164 "utan syssla, mest organistelever". Åldersfördelningen angives också:

mellan	
16—20 år	35 st
20—25 „	94 „
25—30 „	36 „
30—35 „	23 „
35—40 „	9 „
40 år och därutöver	9 „
	<hr/>
	206 st

Tolv av eleverna hade inte fullföljt studierna fram till examen. En hade avlidit, en hade avgått på grund av "bristande fattningsgåva", ytterligare en på grund av osedlighet, och nio hade lämnat seminariet "på därom gjord anmälan". Av de kvarstående hade tretton avgått "med ofullständiga betyg", dvs enligt Viströms definition: "dels ett sådant, som icke innefattar vitsord över skicklighet att undervisa i sång eller i gymnastik, dels ett generellt vitsord efter särskilt formulär, tilldelat sådana som för ålder och svagare minne, dock med tillräcklig fattningsförmåga och praktisk duglighet, ej kunnat ernå fullgiltig skicklighet i ett och annat teoretiskt ämne".

Studietidens längd redovisas också för de 154, som lämnat seminariet med betyg. Den visar en spridning på upp till fyra terminer, så fördelade:

21 elever använde	1 termin
112 „ „	2 terminer
7 „ „	3 „
4 „ „	4 „
10 „ „	½—1 termin

Om tvåterminseleverna anmärker Viström: "På två terminer kunna numera endast goda huvuden bland ostuderade medhinna de båda kurserna". Han tillägger: "De som behöva längre tid än 3 terminer för närvarande seminariekursernas fullbordande, äro - - - till naturgävor ringa lottade".

Samtliga 154 "lärarekandidater" (termen torde avse utexaminerade utan lärartjänst) hade blivit befordrade, dvs. erhållit anställning, några få dock ännu så länge som vikarier.

Tre av dem som erhållit fullständigt avgångsbetyg hade ånyo sökt och vunnit inträde och för andra gången avgått med högre vitsord.

Största antalet närvarande seminarieelever under en termin uppges till 48, lägsta till 19, tydligen under den första terminen våren 1843.

Ärligen anslogs 33 rdr 16 sk, dvs 5 % av årsanslaget, till "underhållskostnad m.m.". En sammanställning, gjord av rektor A. N. Schmidt i Stockholm (ovan sid. 37), visar, att Linköpings seminarium jämte seminariet i Växjö under dessa seminarieorganisationens första år reserverar det lägsta beloppet av statsanslaget för materialkostnaderna.³⁹ Räkenskaperna upptar utgifter för läromedel för år 1843 i ytterst blygsam omfattning.

Några exempel: 32 stycken "förskrifter" med latinsk och svensk stil, 16 notböcker inbundna, utskrivning av svenska mässan och 11 st. koraler i seminariets sångböcker, "en sångtavla målad på båda sidor med svart och textade med vita bokstäver och nummer och på den andra sidan uppdragit med röda linjer", "en större tavla med hörnjärnhålla på båda ändor, yglor för fyra ljusstakar, trillor att skjuta henne på, yglor att hänga henne uti". Kanske beror denna sparsamhet inte bara på den knappa tillgången på penningmedel. Ljungstedtska friskolan var ju redan utrustad för lankasterundervisning. Så hade skett redan vid skolans inrättande år 1824, såsom framgår av en inventarieförteckning från detta år i skolans arkiv. Redan i rubriken fastslår förteckningen skolans karaktär: "Lancasterska växelundervisningsskolan i Linköping". Den ger en god inblick i hur en sådan skola var utrustad, säkerligen också på 1840-talet, då de första generationerna seminarieelever inhämtade sitt pedagogiska kunnande där (se bilaga II).

I varje fall var det ingen risk att seminaristerna skulle gå miste om materiel för lankasterundervisningen. Sällskapet för växelundervisningens befrämjande erbjöd sig i en skrivelse i april 1843 att upprätta ett nederlag i Linköping av sällskapets skolmaterialier, "sedan folkskolelärareseminarium därstädes blivit inrättat". Sällskapet förklarade sig berett att överlåta försäljningen mot 15 % försäljningsarvode "åt säker person". Ett sådant erbjudande mottogs säkerligen

gynnsamt av biskop Hedrén, som under sin tid som överhovpredikant i Stockholm i början på 1820-talet hade deltagit i sällskapets stiftande. Hans namn står upptaget i förteckningen över sällskapets ständiga ledamöter.⁴⁰

I det ämbetsbrev i slutet av år 1845, där domkapitlet tillkännager kravet på inträdesexamen (ovan sid. 36), meddelas också, att *fullständiga* avgångsbetyg kommer att utfärdas efter ett formulär, "som ej blott upptager specialbetyg i varje särskilt ämne utan även innehåller uppgift om de i varje ämne begagnade undervisningsböcker".⁴¹

Bakgrunden till detta meddelande är seminariets inspektor, lektor Petrellis reformförslag från november 1845 (ovan sid. 34). I sin inlägga tar han upp frågan om betygen. Domkapitlet hade redan beslutat att de skulle utfärdas utan lösen. Nu föreslog Petrelli, att de skulle utskrivas på tryckta formulär, "upptagande alla de särskilda ämnen, varuti undervisning blivit meddelad, jämte en särskild förteckning a tergo (= på baksidan) på de böcker, som blivit vid undervisningen begagnade". Han åberopar, att betyg vid andra seminarier utfärdas på detta sätt och i överensstämmelse med det formulär, "som uti Oldbergs praktiska handbok finnes framställd".⁴² "Vid seminarium härstädes har däremot hittills blivit begagnat det formulär, som här vidfogas. Men då specialbetyg där ej finnes uppgivna har seminarieföreståndaren genom ett protokollsutdrag lämnat dem, som så önskat, särskilt bevis över insikterna uti särskilda läroämnen. På förekommande anledning har jag funnit nödigt att inställa detta bruk".

Inspektors framställning är inte helt korrekt. I det sannolikt äldsta bevarade folkskollärarebetyget från Linköping, utfärdat för orgelnisten Carl Jakob Kron från Örtomta den 14 juni 1844,⁴³ har föreståndaren exakt följt uppställning och ordalydelse i det av Oldberg lämnade förslaget till betygsformulär — med två undantag. Ämnet naturlära förekommer inte. Det infördes vid Linköpings seminarium först under vårterminen 1846.⁴⁴ Förteckning på använda läroböcker saknas också. Viström har så slaviskt anpassat sig till det Oldbergska formuläret, att han under sitt namn placerat samma titel som Oldberg använt: seminariedirektor!

Däremot finns bevarade i avskrift några betyg från 1845 och 1846, där det endast kort konstateras, att eleven N N deltagit i läroövningarna i "Folkskollärareseminarium i Linköping samt uti Ljung-

stedtska friskolan”⁴⁵ under tvänne terminer. Ett sammanfattande vitsord meddelas dels för den teoretiska, dels för den praktiska examen. Även flit och uppförande betygsättes. Detta gäller betyget från december 1845. Ett år senare, oktober 1846, har elevens vitsord begränsats till de teoretiska ämnena. Omdöme om flit och uppförande saknas.

Frågan om betygsblanketternas utformning togs upp på nytt så sent som år 1856. Då anhåller Viström hos domkapitlet om ändringar i fyra punkter. Han vill att naturläran skall vitsordas även ”praktiskt”, dvs ifråga om ämnets pedagogiska behandling, medan gymnastik och kyrkosång endast skulle bedömas ur denna synpunkt. Mera radikalt var hans tredje förslag: i stället för särskilda undervisningsbetyg i varje ämne, såsom var allmänt brukligt i klasslärarutbildningens tidigare skede (enligt föredöme i Oldbergs handbok), borde ges ett generellt vitsord i undervisningsskicklighet. För det fjärde fann han ett särskilt vitsord om flit överflödigt att ta med i avgångsbetyget. Domkapitlet accepterade endast de två första förslagen.

Inspektors önskemål i november 1845 om tryckta formulär för examensbetygen synes något egendomligt. I seminariets handlingar förekommer nämligen en räkning från december 1844 med texten: ”Tryckt 14 ris betyg för seminarii elever”. Samma firma debiterar seminariekassan ett år senare, december 1845, för ”Tryckt och pressat 400 ex testimonii blanketter”. Möjligen avser den förstnämnda tryckningen betyg att avlämnas av den sökande vid intagningen, icke avgångsbetyg, som genom lektor Petrellis insats tillkom först i slutet av år 1845.

På den äldsta examenskatalogen ”ifrån och med år 1843”, finns en anteckning om det beslut rörande betygsatserna, som fattades i december 1845 vid ett sammanträde hos dåvarande seminarieinspektör, Herr Lektor Petrelli, ”i närvaro av H. Herr Doktorn och Biskopen Hedrén samt Herr Doktor Laurenus”. Följande vitsord skulle gälla:

- a = berömlig
- ab = med beröm godkänd
- b = godkänd
- c = försvarlig
- d = otillräcklig.

Detta innebär att man till den i 1842 års stadga föreskrivna tregradiga skalan lagt ett par steg för att nyansera omdömena om de svagaste eleverna.

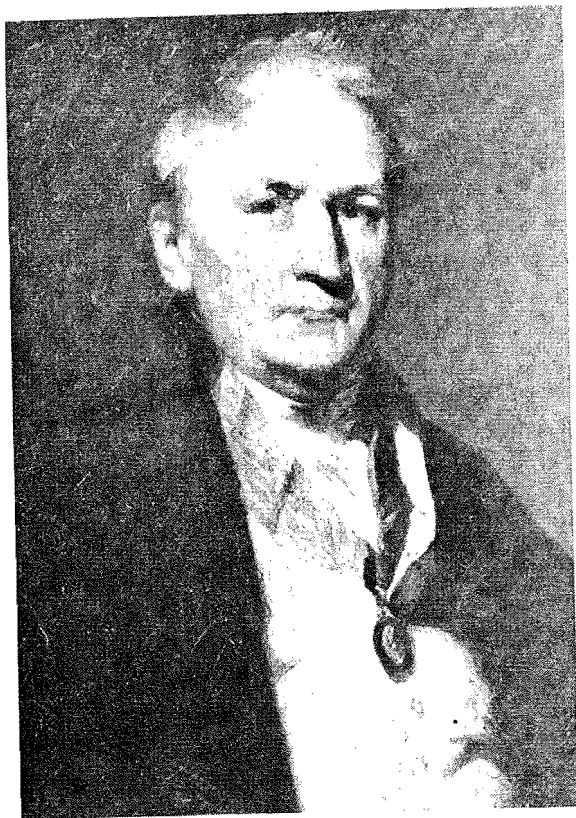
I sin berättelse från hösten 1848 (ovan sid 37) har seminarieförståndaren inte den sistnämnda betygsatsen. Under åren 1843—45 uttrycks betygsomdömena i siffror (1, 2, 3).^{45a}

Ett nytt initiativ, som också det kan spåras till den nytillträdande inspektorn, lektor Petrelli, togs i början på år 1846, då domkyrkosysslomannen fick i uppdrag av domkapitlet att ordna bänkrum i domkyrkan åt seminarieeleverna. Domkapitlet tänkte sig, att eleverna kunde anvisas ”platser i bänkarna näst efter gymnasieungdomen”. Domkyrkosysslomannen gjorde emellertid invändning mot förslaget. Han anförde, att ”de bänkar i övriga kvarteret, som icke äro uthyrda och som således skulle kunna komma ifråga att upplåtas åt seminaristerna, billigtvis böra förbehållas domkyrkoförsamlingens innevånare av arbetande klassen, som av gammalt där fått bänkarna kostnadsfritt begagna”. Domkapitlets beslut innebar, att seminaristerna fick sina bänkrum ”i nedre kvarteret utåt stora gången”.⁴⁶

Seminariets förhållande till Ljungstedtska friskolan

Den 21 juli 1826 stadfäste k maj:t ett reglemente för ”Ljungstedtska skolinrättningen i Linköpings stad”. Dess syfte, fastlagt i de två första paragraferna, anges vara ”att bereda åt samhället skickliga näringsidkare”. Tre moment beskrives i skolans program: de intellektuella och de teknologiska delarna av undervisningen jämte kroppsövningsanstalter.

Mannen bakom denna skolas tillkomst hette Anders Ljungstedt och var en svensk affärsman i portugisiska kolonin Macao på Kinas sydkust. Hans öde hade följt en ovanlig väg. Född i fattiga omständigheter i Linköping år 1759 hade han genomgått stadens gymnasium och en kort tid studerat vid Uppsala universitet. Därefter hade han prövat olika professioner, bl.a. som tolk och privatlärare i Ryssland, innan han i Ostindiska Kompaniets tjänst blev placerad i Fjärran Östern. När kompaniet upphörde att existera, fortsatte han affärsverksamheten på egen hand och skapade sig en betydande förmögenhet. Han var gift, men hustrun vägrade att följa honom ut i världen. Utan arvingar donerade han allt vad han ägde till en skolinrättning

Anders Ljungstedt. Porträttet målades i Macao 1829 av en engelsk konstnär och skänktes av Ljungstedt till skolan.
Foto: Östgöta-Bild

i sin födelsestad med avsikt att ge tillfälle till utbildning åt pojkar i vad vi skulle kalla en yrkesskola.⁴⁷

Tanken hade länge lekt honom i hägen. Sannolikt redan i seklets begynnelse hade han satt sig i förbindelse med sedermera ärkebiskopen J. A. Lindblom, som han synes ha haft kontakt med under ungdomsåren i Linköping. År 1808 överlämnade Lindblom till domkapitlet i Linköping ett av Ljungstedt upprättat förslag till den av honom planerade yrkesskolan. Idén till en yrkesskola har Ljungstedt tydligt fått från biskop Lindblom, som under tysk påverkan visat stort intresse för en skolform av detta slag.^{47a}

Postförbindelserna med Fjärran Östern var besvärliga, och inte heller tycks domkapitlet ha ägnat sig med någon större brådska åt att utforma den tilltänkta skolans organisationsplan. När reglementet äntligen fick kunglig auktorisation år 1826, hade emellertid skolan redan varit i funktion ett par år. Dess grundläggningsår är 1824, såsom framgår av en den 31 maj 1824 daterad och av skolans förste rektor A. Nordgren undertecknad inventarieförteckning.⁴⁸

Det är av vikt att få en inblick i hur beslutsinstanserna i Ljungstedtska friskolan var sammansatta och hur de fungerade i relation till domkapitlet i staden. Enligt reglementets sjunde paragraf skulle skolans styrelse, i regel benämnd direktionen, bestå av tre ledamöter: stiftets domprost, som fungerade som "ordinarie ordförande", stadens borgmästare samt en av stadens borgare. De erhöll intet arvode för detta uppdrag. Reglementet ger landshövding och biskop rätt att delta i direktionens överläggningar, "när de så för gott finna".

Det nära sambandet mellan direktionen och domkapitlet kommer till uttryck inte endast i att ledningen i de bägge korporationerna sammanföll. De uppträdde också enligt reglementet gemensamt i för friskolan väsentliga frågor, såsom bestämmandet av tiden för undervisningen, av "ordningen därvid", dvs. schemaläggningen, samt av lärares och elevers skyldigheter och förhållanden. Direktionen skulle "gemensamt med konsistorium" fastställa lärarlönerna och "andra oumbärliga utgifter".

Årets räkenskaper överlämnades av direktionen till domkapitlet, som översände dem till landshövdingen för vidare befordran till kungl. kammarrätten.

"Lärare vid skolinrättningen" antogs och avskedades av biskopen. Vid tillsättningen utvalde direktionen tre bland de sökande och överlämnade detta förslag jämte utlåtande till biskopen, som utsåg en av dessa tre "efter med landshövdingen gemensamt verkställd prövning". "Lärare i teknologiskt hänseende" och gymnastikläraren antogs och avskedades däremot av direktionen.

Dessa bestämmelser i reglementet visar klart, att ansvaret för den Ljungstedtska friskolans öden från begynnelsen vilade på biskop och domkapitel. Det låg i linje med tidens allmänna syn: all skolundervisning (utom den militära) skulle stå under kyrkans vård, det enda samhällsorgan, som var kapabelt att svara för en sådan uppgift.

Domprosten C. W. Linder
Foto: Linköpings skolstyrelse

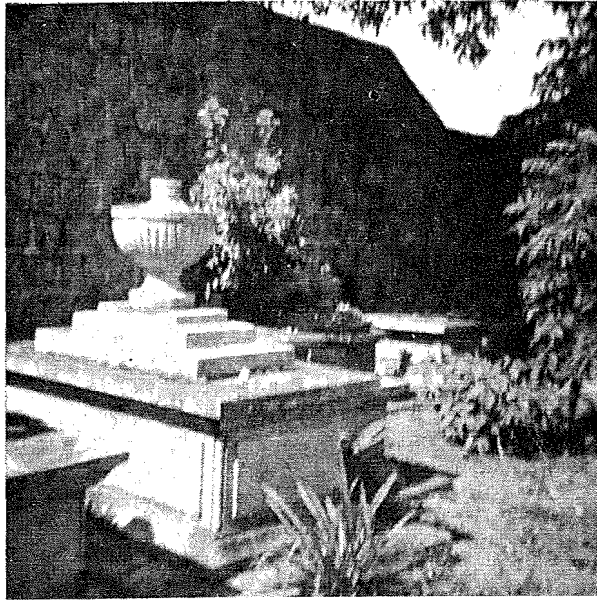
Emellertid tog sig domkapitlets omsorg om Ljungstedtska friskolan mycket märkliga uttryck.

Friskolan blir övningsskola

År 1882 utkom i Linköping en liten skrift med titeln "Ljungstedtska friskolan i Linköping. Anteckningar af C. V. Linder". Den består av tidningsartiklar, som samma år hade publicerats i Östgöta Correspondenten. Författaren var dåvarande domprosten i Linköping, Carl Vilhelm Linder. Han hade tillträtt sin tjänst år 1879 och därmed också ingått som ordförande i Ljungstedtska friskolans direktion. Enligt herdaminnet ägnade han särskilt sina krafter "åt stadens stora och svåra folkskolefråga". Eftersom denna var på det närmaste sammankopplad med Ljungstedtska friskolan, fick han anledning att närmare studera dess historia. Han redovisar i sin skrift en grundlig genomgång av friskolans dokument och kommer till ett häpnadsväckande resultat, som kan sammanfattas så: såväl staten som Linköpings domkyrkoförsamling hade utnyttjat friskolans medel för ändamål, som donator inte hade avsett. Från skolans start vid mitten av 1820-talet och ända fram till slutet av år 1881, dvs i närmare sextio år, arbetade skolan i större eller mindre omfattning som en *folkskola* på donationens bekostnad och till fördel för statsfinanserna och Linköpings skattebetalare.^{48a}

Såväl i Anders Ljungstedts korrespondens som i de omständliga förarbetena, innan reglementet förelåg fastställt, betonas skolans karaktär av yrkesskola eller, som det uttrycktes på tidens språk, "en speciell industriskola (vad man kallar borgareskola) med syfte att grundlägga teknologiska insikter och handaslöjdsskicklighet". I verkligheten realiserades ingenting av detta. Endast en lärare anställdes, och han skulle undervisa ett stort antal pojkar, i regel överstigande ett hundratal. Att detta överhuvudtaget kunde fungera, berodde på den s.k. lankastermetoden, den tidens pedagogiska mirakelkur. I stället för att ge en yrkesutbildning tjänade denna donationsskola helt enkelt som en vanlig barnaskola eller fattigskola med den tidens läroämnen: kristendomskunskap och läsning — så småningom tillkom lärare i sång och gymnastik.

Direktionen kunde väl till en början skylla på att donationsmedlen inte var tillräckliga för en undervisning av en högre kvalitet på det plan som Anders Ljungstedt hade tänkt sig. Men från 1830-talet

Anders Ljungstedts grav i Macao.
Foto: H. Tigerström

tillfördes donationen betydande medel, sedan såväl hustrun som Ljungstedt själv avlidit (1831 resp. 1835).

Direktionen hade emellertid inte glömt bort donationens egentliga syfte. Vid ett sammanträde i januari 1842 fattade den beslut, som för första gången i skolans historia avsåg att organisera skolan, så att den motsvarade reglementets ordalydelse. Emellertid inträffade snart ett märkligt omslag i direktionens tankeverksamhet. Samma år, 1842, den 11 oktober, var direktionen beredd att gå en helt annan väg. Protokollet från sammanträdet, där som närvarande antecknades domprosten Lidman, borgmästaren Abelin och handelsmannen Westman, är av så grundläggande betydelse för folkskoleseminariets äldsta existensvillkor, att det må citeras i valda delar in extenso:

§ 1. Anmälde herr ordföranden, det ändamålet med sammankomsten var att om möjligt så ordna föreläsningarna i Ljungstedtska skolan, att deras lärare och deras lokal måtte kunna begagnas för seminarium, som enligt kungl. förordningen d. 15 sistlidne augusti kom-

mer att inrättas här i Linköping till bildande av folkskollärare i detta stift.

§ 2. Direktionen, som i allt vad på densamma berodde ville bidra till vinnande av det med den kongl. förordningen åsyftade viktiga ändamålet och som redan för H. herr doktorn och biskopen förklarar, att intet hinder ifrån dess sida skulle möta för begagnande av nämnda skola till praktiska övningar för de blivande seminaristerna, tog nu under prövning det förslag till stadga för folklärareseminarium jämte åtföljande läsetabell, vilka av herr doktorn och biskopen blivit uppgjorda.

§ 3. Direktionen insåg nogsam, att en ändamålsenlig organisation av folkskoleseminarium med de obetydliga anslag åt detsamma blivit beviljade skulle möta nästan oövervinnerliga hinder, ifall Ljungstedtska skolans lärare och lokal ej skulle för den nya inrättningen kunna påräknas, men var tillika fullt övertygad att en förening av dessa tvenne anstalter även för Ljungstedtska skolan, vars intressen det var direktionens första plikt att bevaka, skulle bli fördelaktig, enär densamma för framtiden alltid kunde påräkna vad för en skola efter lankastermetoden är av största vikt: äldre, erfarna och fullt skickliga monitörer, varigenom undervisningen därstädes skall bli grundligare, uppsikten noggrannare och disciplinen tillförlitligare. I följe härav ansåg den sig kunna och böra vid sitt d. 21 sistlidne jan. tagna beslut rörande vissa förändringar av skolans indelning och skolläraernas läseskyldigheter göra följande modifikationer.

§ 4. 1:o Skolan förbliver som hittills organiserad på en klass i stället för de i nämnda protokoll föreslagna tvenne klasser, helst denna nya förändring skulle enligt vad läraren ytterligare upplyst med bibehållande av lancastermetoden blivit svår att uppgöra utan ännu större lärarepersonal.

2:o Skolans förste lärare, magister Viström, befrias, som protokollet d. 21 jan. också antyder, ifrån söndagsskolan, och hans föreläsningsskyldighet vid lancasterskolan minskas till 20 timmar i veckan jämte bönestunderna.

3:o Den i protokollet upptagna läraren i förberedande klassen kommer att föreläsa fäderneslandets och allmänna historien samt fysisk och politisk geografi för lancasterskolans äldre elever.

6:o Biskopens läseplan för seminarium antages med de obetydliga förändringar och timomflyttningar, som uti hosfogade tabeller äro upptagna.

§ 5. Ehuru direktionen har full anledning att hoppas, det de nu gjorda förändringarna komma att även för Ljungstedtska skolan bliva av stor och väsentlig nytta, vill den likväl hava dem antagna blott för ett läsår.

Skulle den under tiden vunna erfarenheten styrka, att de svarat emot ändamålet, kommer direktionen att i ett sammanhang med alla övriga av densamma enligt protokollet d. 21 jan. beslutade förändringar i det primitiva reglementet för Ljungstedtska skolan även å dessa begära Kongl. Maj:ts nådiga sanktion.

Justerat d. 17 jan. 1843.

Sven Lidman

Zach Abelin

Joh. G. Westman

I januari 1843, strax innan seminariets verksamhet tar sin början, tillsätter Ljungstedtska friskolans direktion några nya lärare. Sättet varpå deras avlöningsförhållanden fastställs är betecknande för den nära samverkan mellan direktionen och domkapitlet. Direktionen antog bl.a. magister J. F. Grevell att vara lärare i historia och geografi med rätt att från den 1 februari beräkna sitt arvode, som vid sammanträdet den 11 oktober 1842 hade fastställts till 50 rdr. Vid domkapitlets sammanträde den 21 december 1843 anhåller domprostten, dvs ordföranden i friskolans direktion, att magister Grevell, som under det förflutna året meddelat seminarieeleverna undervisning i de nämnda ämnena, borde få ett arvode å 33 rdr 16 sk bco utbetalat av seminarieledaren, "när tillgångarna sådant medgäve" (kursiv här). Läraren i linearteckning, magister Westling, som nu också antogs av direktionen, skulle uppbära "beslutat arvode av seminarieinrättningens egna fonder". "Direktören vid Första Livgrenadierregementet Herr Bersselius" hade redan antagits som sånglärare vid seminariet "med särskild lön av dess fonder" och anställdes nu av direktionen som sånglärare vid friskolan mot tidigare beslutat arvode av 66 rdr 32 sk b:o att utgå av skolans medel.⁴⁹

Man får närmast intrycket, att Ljungstedtska friskolans direktion uppträder som en delegation inom domkapitlet.

Emellertid fungerade sammankopplingen av de bägge undervisningsanstalterna inte utan friktion. Ett och ett halvt års erfarenhet hade väckt allvarliga farhågor hos Ljungstedtska friskolans direktion. Vid ett sammanträde i april 1844 hade ordföranden grava anmärkningar mot skolans tillstånd, efter det att samarbetet med folkskoleseminariet inletts. "Obehagligt men sanningsenligt är det om-döme direktionen" formulerar. Alltsedan denna nya på försök antagna organisationen har skolungdomen istället för att därav ha nytta och gagn blivit om man ej kan säga vårdslösad, så dock fått en frihet

att slarva ifrån sig sina lärostycken i kristendomen. Detta hade direktionen observerat vid förekommande examina. Man hade ej underlåtit att allvarligen förehålla huvudläraren Viström denna ofördelaktiga förändring i ungdomens undervisning och ålagt honom att åstadkomma en förbättring.

Direktionen förklarade, att den först sedan den blivit övertygad att den gemensamma undervisningen med seminariet bidrar till ungdomens framsteg i dess lärostycken, är beredd att inhämta k maj:ts medgivande "till de båda läroanstalternas beständiga förening".

Detta är den enda gång, som de bevarade dokumenten ger en antydning om att Ljungstedtska friskolans ledning funnit samverka med lärarutbildningen vara till nackdel för skolans arbete. Så länge denna samverkan ägde rum, nämligen i tjugo år fram till den 1 maj 1862, förekom ingen framställning till k maj:t om medgivande till detta med skolans reglemente helt oförenliga samgående med lärarutbildningen.

Tveksamheten om att föreningen mellan seminarium och friskola vore så lycklig, var emellertid också tydlig inom domkapitlet — åtminstone de första åren. Samma år som friskolans direktion kom med sin anmärkning, år 1844, efter ett års erfarenhet begagnar domkapitlet tillfället till en "berättelse om folkskolelärareseminariets ställning i allmänhet". Det sker i en skrivelse den 27 november nämnda år till k maj:t med anledning av ett infordrat utlåtande om behovet av "böcker och annan material för undervisningen".

Utgångspunkten är klagan över den usla medeltilldelningen. Efter som stadgan 1842 föreskriver undervisning inte bara i en rad teoretiska ämnen utan också i koralsång, gymnastik och teckning, är det uppenbart att mer än en lärare måste tillsättas. Men därtill räcker inte de anslagna 500 riksdalerna. Eleverna har däremot fått ettusen riksdaler till stipendier. För att såvitt möjligt bevara statsanslaget oavkortat till lärarearvode fick seminariet inhysas i Ljungstedtska friskolan. "Kostnadsfritt begagnande av skolans lärosal och material för undervisningen beviljades. Seminarii praktiska avdelning förenades med skolan". Detta samgående har emellertid inte varit utan sina risker för seminarieundervisningen, eftersom "så stora uppoffringar å Ljungstedtska skolinrättningens sida" måste på något sätt kompenseras. "Seminariet måste mer än önskligt är lämpa sig efter omständigheterna — det gives intet val. Ej blott seminarieelevernas antal

måste passas efter utrymmet i skolan. Även undervisningstiden i seminarium måste jämkas efter skolans läsetimmar, så att då samma lärosalar för bägge läroinrättningarna begagnas, de vid skolans lediga timmar upptagas av seminarieundervisningen". Det har också blivit nödvändigt att anställa flera lärare som timlärare med huvudtjänst på annat håll: "utan olägenhet lär det ej avlöpa".

Om statsanslaget hade varit tillräckligt för att "betrygga inrättningens självständiga bestånd och förse åtminstone dess föreståndare med en anständig bärning", så skulle domkapitlet inte varit nödsakat att göra ett undantag från förfarandet vid andra lärarsysslors tillsättande. "Det hade kunnat anslå tjänsten ledig och fästat ändamålsenliga fordringar vid rättigheten till kompetens och blivit i tillfälle att bland sökande välja den skickligaste. Sådant har nu icke kunnat ske, vadan också hela seminariets organisation är provisionel".

Så länge som seminariet "får åtnjuta rum, ved, ljus och nödig material vid undervisningen kostnadsfritt mot uppoffringen av sin självständiga organisation", anser domkapitlet inte möjligt att åstadkomma några egentliga förbättringar av seminarieundervisningen genom några mindre anslag till materialanskaffning. Till detta vill däremot domkapitlet återkomma "under lyckligare utsikter", då läroinrättningen med förökad statsanslag kunde vinna "den förbättring att den försedd med egna lärare kan organiseras på ett självständigt sätt utan att till sin existens vara beroende av en annan läroanstalt".

Domkapitlet utgjorde den styrande, lokala myndigheten för tre olika skolinstitutioner i Linköping, nämligen läroverket, folkskoleseminariet och i realiteten också för Ljungstedtska friskolan. Det är av intresse att se, hur domkapitlet spelar med alla dessa tre skolenheter, när det gäller att finna en utväg ur en svår ekonomisk situation, som någon av dem hamnat i. Ett exempel kan hämtas ur domkapitlets protokoll för den 10 januari 1846. Efter domprosten Sven Lidmans frånfälle 1845 hade domkapitelsledamoten, lektor Petrelli övertagit funktionen som seminariets inspektor. Han hade hos domkapitlet anmält behovet av rymligare lokaler för seminariet, men domkapitlet fann "i anseende till det obetydliga anslaget till seminarie-inrättningen", att det saknade medel att gå detta önskemål till mötes. Men det fann på en utväg. Det beslöt att vädja till Ljung-

stedtska friskolans direktion att upplåta "det till skolbarnens gymnastiska övningar nu använda rum uti huset inne på skolans gård". I stället erbjöd domkapitlet att "Ljungstedtska skolbarnen finge begagna härvarande läroverks gymnastik utan att direktionen kommer att därför vidkännas någon avgift, för vilken domkapitlet i sådant fall ville å seminarii vägnar ansvara".

Emellertid avvisade direktionen förslaget med hänvisning till hur olägligt det skulle bli för skolbarnen. Incidenten kan tyckas påminna om ett slags personlighetsklyvning inom domkapitlet men har sannolikt sin förklaring i det faktum, att seminariets inspektor, lektor Petrelli, inte hade säte i Ljungstedtska direktionen, där ordföranden enligt reglementet skulle vara domprosten.

Friskolan blir folkskola

Det intima sambandet mellan friskolan och seminariet förändrades inte, sedan ytterligare en förvandling i friskolans funktion ägt rum. Folkskolestadgan av år 1842 hade medgivit församlingarna en respittid på fem år "för lärares anskaffande och folkskolans inrättande" (§ 1 mom. 3). I Linköping synes man ha haft mycket litet till övers för det nya utbildningsväsendet, åtminstone om man får avlyssna stämningen ur det protokoll, som fördes vid ett sammanträde med sockenmännen i S:t Lars församling i november 1842 under domprostens ledning. Det ansågs uteslutet av ekonomiska skäl att uppätta en ny skola. Det enda man kunde göra var att tillsätta en skolstyrelse med uppgift att utarbeta planen för en blivande folkundervisning i församlingen. Att denna i själva verket ansågs helt överflödigt framgår tydligt. Det vore alla noggsamt bekant, att "intet med sunt förstånd begåvat barn inom socknen av 8 år och därutöver fanns, som icke kunde läsa både innan och utantill". Någon preliminär åtgärd ansåg man sig dock nödgad företaga med anledning av stadgans bestämmelse. Ljungstedtska skoldirektionen skulle uppvakts med en anhållan att ta hand om gossarna — mot "visst bestämt arvode" att betalas av föräldrar och målsmän "för de bemedlade barnen", i övriga fall ur fattigkassan.

För flickorna kunde det vara nog med "de flera mindre barnaskolor", som redan finns och "förestås av beskedliga och välkända lärare och lärarinnor". Dessa borde ytterligare uppmuntras, dels ge-

nom någon lön ur fattigkassan, dels genom uppmuntran och råd av prästerskapet.

Lärarproblemet tänkte man lösa på ett enkelt sätt. Vid nästa tillsättning av klockartjänsten skulle denna förenas med skolmästar-sysslan. Man ansåg "klockaren vara rätter man att densamma förestå".

För stadsförsamlingen blev frågan akut år 1847. Dittills hade ju Ljungstedtska friskolan befriat församlingen från uppgiften att anordna undervisning för gossarna enligt stadgan. En skolstyrelse hade dock blivit tillsatt. Den sammanträdde i mars 1847, sannolikt för första gången eftersom något tidigare protokoll inte föreligger. Den erinrade sig då enligt protokollet, "att detta samhälle vore nog lyckligt att äga en genom enskild persons frikostighet sedan längre tid tillbaka inrättad skola, uti vilken undervisning meddelas i de ämnen, som tillhöra folkbildningen i allmänhet". Alltså beslöt man att hos Ljungstedtska skoldirektionen anhålla, "att stadens folkskola måtte införlivas med den Ljungstedtska".

Man hade kanske en känsla av att detta var en något ovanlig framställning, som krävde motivering. Det sker med en verkligt advokatorisk tolkning, dels av 1842 års kungl. stadgas § 12 mom. 2, dels av Ljungstedtska friskolans reglemente § 2.

I den förra föreskrives att privata skolor också skall stå under skolstyrelsens uppsikt, vilket noga framhålls i protokollet. Men med tystnad förbigås stadgans inskränkning i skolstyrelsens fullmakt: "dock må ej någon rubbning äga rum i de villkor, som vid deras stiftelse äro föreskrivna". När skolstyrelsen påminner om att skolans reglementes § 2 föreskriver, att planen för densamma bör vara "att i mån av fondens växt utvidga den med flera lärare", nämnes ej med ett ord de klara och omständliga formuleringar, med vilka skolans syfte beskrives i samma paragraf. Tvärtom framhålls det som en fördel för Ljungstedtska friskolan att som en följd av den föreslagna utvidgningen få anledning att anställa ytterligare en lärare.

Förhandlingar inleddes med Ljungstedtska friskolan, som representerades av biskop Hedrén och domprosten Laurenius. Resultatet möter i ett protokoll från oktober 1847. Därav framgår bl.a. att antalet skolpliktiga gossar år 1847 uppgick till 291. Av dem var redan 107 omhändertagna i Ljungstedtska friskolan. 76 studerade vid läroverk, 38 undervisades i enskilda läroanstalter, och omkring 30 var utac-

korderade på landet. Det återstod alltså ett fyrtiotal, som Ljungstedtska skolan förväntades också ta emot. Skolans ombud vid förhandlingarna menade, att någon större svårighet inte skulle uppstå genom en sådan utvidgning. Skolvaktmästarens bostad kunde utrymmas och användas till skolrum. Den utvidgade verksamheten beräknades bli till fördel för skolan — på vad sätt anmärkes inte. Direktionen biföll för sin del framställningen, dock tillsvidare. Det överenskomms att ytterligare en lärare skulle anställas och att staden skulle delta med "minst 200 rdr b:o" i denna lärarens avlöning. De definitiva besluten fattades i skolstyrelsen och i Ljungstedtska skolans direktion i februari 1848.⁵⁰

Direktionen underrättade inte formellt domkapitlet om saken, ännu mindre gjordes framställning hos k:maj:t om dess godkännande. Fr.o.m. den 1 april 1852 nedsattes stadens bidrag till hälften för att fr.o.m. den 1 oktober 1854 alldeles upphöra.⁵¹ Sannolika skälet var att staden då hade upplåtit fri tomt för friskolans nybygge.

Som ytterligare belysning av hur Ljungstedtska friskolans medel utnyttjades för folkundervisningens anordnande i Linköping kan nämnas, att direktionen år 1836 beslöt inrätta en söndagsskola i staden på fondens bekostnad. För lärarutbildningen hade söndagsskolan den betydelsen, att den gav tillfälle för en del seminarieelever att mot ersättning tjänstgöra som lärare. Direktionen nöjde sig emellertid inte med att överta ansvaret för gossarnas folkskoleutbildning. På eget initiativ anhöll den år 1847 hos k:maj:t att till förmån för flickornas skolgång få överlämna betydande medel. Framställningen bifölls.⁵²

Statens vinst — ett försök till summering

Det skulle givetvis vara av stort intresse att försöka vinna en uppfattning, uttryckt i ekonomiska termer, av vad staten vunnit på utnyttjandet av Ljungstedtska skolans medel för lärarutbildningen.

Under tiden januari 1843 till den 1 oktober 1848 stod följande av Ljungstedtska friskolans lokaler till seminariets förfogande enligt föreståndarens redogörelse,⁵³ nämligen

1. "en mindre lärosal för seminarii teor. övningar",
2. "tillräckliga boställsrum för föreståndaren och seminarieläraren",
3. "en stor lärosal - - - och tvänne mindre, alla dagligen upplåtna

för gossepersonalens undervisning samt för seminaristernas praktiska övningar i lärarekallet”,

4. ”en gymnastiksal med fullständigt maskineri”.

För rätten att använda dessa lokaler erlades ingen hyra. Däremot utkvitterade skolans vaktmästare varje år ett blygsamt arvode för skurning av ”seminariummet” och ”lancasterrummen” vid de två tillfällen, då lokalerna iordningställdes för examen med seminarieeleverna. Då spreds också ”barr” på golven. För ljus och ved uttog också vaktmästaren ersättning. Detta visar att han inte ansåg sig direkt tillhöra seminariets personal.

Från och med den 1 oktober 1848 erlägges hyra ur seminariets anslag. De två första åren fastställdes den till 50 rdr pr år, men fr.o.m. den 1 oktober 1850 ökades den med 16 rdr 32 sk b:o som ersättning för ljus och ved. Med hänvisning till dyrtiden ansågs hyran böra utgå med 100 rdr, inklusive kostnaderna för ljus och ved, fr.o.m. den 1 oktober 1855. Denna överenskommelse gällde till år 1859, då Ljungstedtska skolan hade flyttat in i sin nya byggnad och seminariet fick se sig om efter andra lokaler för seminarieelevernas behov.

Gör man en sammanställning av de hyresbelopp, som under dessa femton år uttagits ur till seminariet anslagna medel och gör en skattning av den summa, som för andra omkostnader också fallit på seminariets kostnadsstat, kommer man till ett belopp av ungefär 800 rdr. Fördelade pr år skulle alltså på staten fallande utgifter för lokaler för lärarutbildningen i Linköping under grundläggningstiden ha uppgått till drygt 50 rdr.

Vissa omkostnader för seminariets verksamhet kunde elimineras på ett enkelt sätt. ”Kostnaden för städning av lärorummen i stiftets folkskolelärareseminarium” skulle jämnt fördelas på seminarieeleverna enligt ett domkapitelsbeslut i december 1848.

Kostnaden för övningsskolan är däremot svårare att beräkna. Kungl. stadgan av år 1842 förutsatte som självklart, att den praktiska delen av lärarutbildningen skulle anknytas till någon existerande folkskola (§ 5 mom. 2). Så torde också ha varit fallet i samtliga stiftsstäder. I några av dem, såsom Lund, Göteborg, Uppsala och Visby hade man liksom i Linköping tillgång till skolor, grundade på enskildas initiativ och drivna med privata medel. I Stockholm erbjöd Sällskapet för växelundervisningens befrämjande sin normalskola

som övningsskola, men denna drevs huvudsakligen med statliga medel.⁵⁴ I de övriga har församlingens skola fått göra tjänst som övningsskola.

Från statens sida kunde det år 1842 vara en naturlig ståndpunkt att utan vederlag få använda församlingens folkskola som seminarieelevernas övningsskola. Det var ju dock staten, som garanterade en ordentlig utbildning av lärare för församlingarnas skolor. Vad som kan ifrågasättas är att utnyttja enskildas insatser för skolväsendet i detta syfte. Alla anvisningar saknas i detta första tidsskede om på vad sätt sambandet mellan seminarium och övningsskola skulle utformas. Föreståndarens uppgift anges vara att handleda och undervisa seminarieeleverna. Domkapitlet skulle ge dem tillfälle till praktiska övningar i någon folkskola. På de flesta håll löstes problemen så, att läraren i den enskilda skolan eller i församlingens skola konstituerades som seminarieföreståndare. Det blev naturligt att han också handledde seminarieeleverna i deras praktiska övningar. I regel användes huvuddelen av det statliga årliga anslaget på 500 rdr — från år 1846 höjt till 666 rdr — till lärarlöner. Därmed har staten delvis deltagit i kostnaderna för övningsskolans arbete. De särskilda förhållandena i Linköping ställer emellertid frågan om lärarlönerna i en egendomlig belysning.

Lärarnas löne- och tjänstgöringsförhållanden

Vid sitt ovannämnda reformsammanträde (sid. 52) den 21 januari 1842 fastställde Ljungstedtska friskolans direktion lönerna för den uppsättning lärare, som skulle tjänstgöra i den planerade nya skolorganisationen. Mot bakgrunden av fondens aktuella läge beräknades följande utgifter för lärarna:

1. läraren ”i teknologiska klassen”
50 tunnor spannmål uppskattade till ett värde av 365 rdr
dessutom till ved och ljus 40 rdr 405 rdr
”samt rum och trädgårdens begagnande uti skolinrättningen gård”
2. läraren ”uti förberedande klassen, som även bestrider undervisningen i söndagskolan, samt rum på stället” 150 rdr

3. läraren i matematik och linearring	150 rdr	
4. gymnastikläraren	133 rdr	16
5. sångläraren	66 rdr	32
6. ombudsman	100 rdr	
7. vaktmästaren "jämte rum på stället"	25 rdr	

I protokollet för sammanträdet med friskolans styrelse den 11 oktober 1842, där samgåendet med seminariet accepterades, till synes utan större själsstrider, fastslås på nytt lärarnas lönevillkor i den nya situationen. Uttryckligen pekas på de två källorna till lärarnas lönedel, nämligen dels sådana *löner*, som utgår ur skolans fondmedel, dels sådana *arvoden*, som ersättes ur det statliga anslaget. Protokollet upprepar lönevillkoren, så som de fastställdes vid direktions sammanträde i januari samma år. Dock angives ingen siffra för "skolans förste lärare, magister Viström" — hans tjänstgöringsskyldighet "vid lancasterskolan" nedsattes dock till 20 veckotimmar. Men dessutom anmärktes: "För sammanhanget intages under detta moment de åt lancasterskolans lärare för biträde vid seminarium *av denna nya inrättningens egna fonder utgående arvoden*" (kursiv här), nämligen till

1. magister Viström "som föreståndare"	250 rdr
2. magister Viström "som ledare av den praktiska skolövningen"	50 rdr
3. gymnastikläraren	33 rdr 16 sk
4. lineartecknaren	33 rdr 16 sk
5. sångläraren	66 rdr 32 sk

Detta avsnitt är av intresse av två skäl. Det visar att direktionen för Ljungstedtska friskolan självklart betraktade sig som huvudmannen i den nya kombinationen friskola—seminarium Friskolans lärare *biträder* vid seminariets undervisning mot *arvode*. Denna inställning röjer sig vidare i en anmärkning på ett annat ställe i protokollet. Seminariets reglemente, som domkapitlet hade fastställt en månad tidigare (ovan sid. 26), godkändes nu av friskolans direktion, som också tillät sig att justera det schema, som herr biskopen själv gjort upp. Direktionen försöker alltså hävda en viss självständighet och prioritet i förhållande till intränglingen.

Ännu tydligare kommer detta till uttryck i ett uttalande i april

1846. Lektor Petrelli hade som seminariets inspektor kommit till insikt om att antalet lärare vid lärarutbildningen borde reduceras från fem till tre. Ljungstedtska skolans direktion accepterar förslaget men kräver ett tillägg i överenskommelsen av följande lydelse: "att såväl andre läraren som seminaristerna måste uti allt vad som rör deras befattning och biträde vid undervisningen uti Ljungstedtska skolan och söndagsskolan stå under tillsyn av Ljungstedtska skolans lärare samt honom åtlyda på sätt denna skolas direktion finner för gott att förordna". Strax efter läses i protokollet: "Häruti instämmer: J. J. Hdr." (= Johan Jacob Hedrén).

Men av ytterligare ett skäl är det av intresse att närmare skärskåda oktoberprotokollets uppgifter om lärarlönerna. Lärarna avlönades till en början från två håll, dels av Ljungstedtska friskolans fondmedel, dels ur statsanslaget. Räkenskaperna visar från seminariets första verksamhetsår 1843 följande siffror:

Lärare	Lönedel från		Summa rdr b:co
	Ljungstedtska fonden	Statligt anslag	
Föreståndaren	480	300	780
Läraren i linearteckning	150	33.16.—	183.16.—
Läraren i hi, ge	150	33.16.—	183.16.—
Sångläraren	66.32.—	66.32.—	133.16.—
Gymnastikläraren	133.16.—	33.16.—	166.32.—

Man skall här observera, att lönedelen ur Ljungstedtska fonden i regel utbetalades i slutet av räkenskapsåret i juli månad, medan seminarielönerna stod till förfogande vid *kalenderårets* slut. För lärarna fick detta den angenäma effekten, att de kunde lyfta sina löneersättningar halvårsvis. I här angivna löner är inte inräknade bostadsförmåner.

Sedan k maj:ts medgivande inhämtats i maj 1846, beslöt domkapitlet att "i samråd med Ljungstedtska skolans direktion, som benäget lovat samverka" anställa "en särskild seminarielärare" och i samband därmed reducera antalet lärare till tre.⁵⁵ Den nye läraren blev prästmannen M. W. Österdahl, som fr.o.m. år 1850 också blev friskolans ombudsman och efterhand synes ha fått ett allt större inflytande. Dessa tre: föreståndaren Viström, seminarieläraren Österdahl och sångläraren Bersselius, svarar för undervisningen vid seminariet och

friskolan fr.o.m. kalenderåret 1847. Deras löneförmåner detta arbetsår uppgick till följande belopp:

Lärare	Lönemedel från		rdr b:co Summa
	Ljungstedtska fonden	Statliga anslag	
Viström	555	300	855
Österdahl	150	233.16	383.16
Bersselius	100	100	200

Fram till den 1 juli 1861 utbetalades seminarielönerna med samma belopp som angives här ovan. Däremot undergick lönerna från Ljungstedtska skolan en sakta ökning. Ett bidrag till denna är det arvode, som uttogs av stadens anslag från år 1848 till friskolans arbete som församlingens folkskola och som från läsåret 1850—51 fördelades med 50 rdr till Viström, 20 rdr till Österdahl och 10 rdr till Bersselius. Sedan det nya riksmynnet införts, såg lönestaten för Ljungstedtska friskolans lärare ut så här under läsåret 1858—59 och de närmaste åren framöver:

Viström	kr. 950
Österdahl	kr. 350
Bersselius	kr. 200. ⁵⁶

Därtill kommer löneinkomsterna från till seminariet anslagna statsmedel, utgörande

för Viström	kr. 450
Österdahl	kr. 350
Bersselius	kr. 150

samt bostadsförmåner för Viström och Österdahl. Den senare kunde dessutom räkna sig till godo ett årligt arvode å 400 kronor såsom friskolans ombudsman.

Tidvis har alltså de tre lärare, som ombesörjde utbildningen av de blivande folkskollärarna, lyft inkomster ur tre källor: från friskolans fondmedel, från statsanslaget samt från församlingens skolkassa. I sin redogörelse hösten 1848 till Växelundervisningssällskapet (ovan sid. 37) uppgår emellertid Viström endast de löne-medel, som härörde ur statsanslaget. Formellt var detta riktigt, eftersom uppgifterna i tabellen uteslutande avser seminariearbetet. Men siffran ger en falsk bild av seminarielärarnas verkliga ekonomiska situation.

Emellertid bör man inte underlåta att ställa denna inblick i de tre seminarielärarnas löneförhållanden i relation till deras motsvarande arbetsprestation. Två dokument ger besked om lärarnas tjänstgöring under perioden 1849—59.^{57a} Av dessa framgår följande.

De tre lärarnas sammanlagda tjänstgöring i *seminariet* fördelade sig på följande sätt:

Lärare	Teori	Praktik	Summa
Viström	3	7	10 vtr
Österdahl	28	6	34 vtr
Bersselius	3	4	7 vtr

Härvid är emellertid att observera att lärarnas handledning av seminarielärovernas praktiska övningar skedde ”*på de timmar och i de läroämnena dem åligger att i skolan undervisa*” (dokument A, kursiv här). Viströms undervisningsskyldighet i *skolan* utgjorde 20 veckotimmar. Av dessa har sålunda sju ägnats åt handledning, och hans sammanlagda tjänstgöring reduceras alltså till 23 vtr. Motsvarande gäller för Österdahl och Bersselius. Den förre antogs till seminariets lärare år 1846. Domkapitlet föreslog Ljungstedtska skolans direktion att också anställa honom som lärare ”*för den undervisning i teoretiska ämnen, som skolan har gemensamt med seminarium*” (kursiv här).^{57b} I Österdahls 28 veckotimmar ingår alltså lektioner, där *seminarieläroverna undervisades samtidigt med de äldre eleverna i Ljungstedtska skolan*. Bersselius var sedan länge sånglärare i Ljungstedtska skolan, och hans fyra handledningslektioner ingick sålunda i hans tjänstgöring i skolan.^{57c}

Under dessa förhållanden kan man bättre förstå ett uttalande av Ljungstedtska skolans direktion i mars 1846, då den accepterade förslaget att reducera antalet lärare i seminarieläroverundervisningen till tre. I skrivelsen till domkapitlet heter det, att ”Ljungstedtska skolans lärare icke torde behöva genom inskränkningen av lärarepersonalen använda mera tid på seminarieläroverundervisningen än hittills”.^{57d} Därtill kan läggas de schematekniska anvisningar, som domprosten Laurenius och lektorn Petrelli gav i sitt förslag den 4/9 1846 till nyordning av undervisningen vid seminariet:^{57e} ”Undervisningen på seminarium och i Ljungstedtska skolan synes lämpligast böra ske på samma läro-

timmar, så vitt som omständigheterna medgiva, så att under det seminarieföreståndaren undervisar i Ljungstedtska skolan, seminarieläraren ger undervisning åt seminaristerna, ävensom tvärtom vid de tillfällen, då seminarieföreståndaren undervisar på seminarium, seminarieläraren undervisar den högsta klassen av Ljungstedtska skolans elever. — Morgonbönen med den dit hörande sången förrättas gemensamt med seminaristerna och Ljungstedtska eleverna. Efter bönen och sångens slut sker bibelläsning och bibelförklaring särskilt, så att seminarieföreståndaren sköter bibelläsningen och förklaringen i Ljungstedtska skolan och seminarieläraren ansvarar för densamma på seminarium”.

Det bör anmärkas, att löneedel ur friskolans tillgångar också kom seminarieeleverna till godo. Sex av dem erbjöds att vara biträden åt läraren i välskrivning och räkning vid Ljungstedtska söndags- och aftonskolan mot det verkligt blygsamma arvudet av kr. 25:— *pr år.*⁵⁷

Sambandet seminarium—friskola upphör

Efter tjugo år löstes slutligen banden mellan seminariet och Ljungstedtska friskolan. Flera faktorer synes ha varit verksamma i sammanhanget.

Under 1850-talet hade i riksdagen från olika utgångspunkter riktats stark kritik mot lärarutbildningen. Först år 1858 började regeringen företa åtgärder i syfte att åstadkomma förbättringar. De resulterade i dels ett kungl. cirkulär från år 1861, som gällde höjning av seminarielärarnas löner, dels ett nytt reglemente för seminarierna år 1862.

Som ett led i förberedelserna begärde regeringen i november 1858 av domkapitlen en rad uppgifter, bl.a. ”huruvida sådan förbindelse emellan seminariet och i staden belägen folkskola äger rum, att den senare står under seminarieföreståndarens överinseende och läraren vid folkskolan dels biträder vid undervisningen i seminariet, dels ock till större eller mindre del leder seminarieelevernas undervisningsövningar i folkskolan eller om till följd av särskilda stadganden eller andra förhållanden omständigheter förefinnas, som för dylik förbindelse utgör hinder”.

Den känsliga frågan hänsköts av domkapitlet till direktionen för

Ljungstedtska friskolan, som i skrivelse den 10 januari 1859 överlämnade sitt svar.

Dess innehåll är av stort intresse, eftersom det klart och osminkat beskriver hur Ljungstedtska skolans ledning uppfattade relationen med seminariet i den ändrade situationen, då skolan flyttat in i sina nya lokaler. Direktionen skriver: ”Då kungl. maj:ts nådiga reglemente för Ljungstedtska skolan av den 21 juli 1826 innehåller bestämda föreskrifter angående tillsättningen av skolans lärare och dessas skyldigheter utan avseende på folkskollärarseminariet, som senare blivit organiserat, kan någon förbindelse mellan dessa läroinrättningar icke annorlunda äga rum, än för så vitt skolans lärare godvilligt åtaga sig samt äga förmåga att utom fullgörande av sina plikter mot skolan även undervisa i seminariet. I överensstämmelse härmed hava hittills skolans lärare efter uppdrag av högv. domkapitlet och med direktionens begivande dels på särskilda timmar bestritt seminarieelevernas teoretiska undervisning, dels handlett deras praktiska övningar, var och en lärare på de timmar och i de läroämnen honom ålegat att i skolan undervisa. En sådan förbindelse kan dock direktionen endast tillsvidare utfästa, enär till följe av denna skolas särskilda ändamål såsom undervisningsanstalt för blivande näringsidkare och dess i sådant hänseende framdeles tillämnade utvidgande, ävensom till följe av andra omständigheter sådana förhållanden kunna uppstå, som göra föreningen mellan skolan och seminarium mindre tjänlig”.⁵⁸

Detta synes vara det enda tillfälle, då direktionen åberopar Ljungstedtska skolans särskilda ändamål som ett motiv för att ifrågasätta förbindelsen med seminariet. Närvarande vid sammanträdet var landshövdingen af Ugglas, domprosten Laurenus och bryggaren Wawrinsky. Någon av dessa herrar har tydligen underkastat skolans reglemente ett fördjupat studium.

En del personliga omständigheter har väl också bidragit till att hos friskolans ledning framkalla känslan av att tiden för en frigörelse från seminariet närmade sig. Den främste representanten för den dittills gällande samordningen mellan seminarium och friskola, biskop Hedrén, avled i februari 1861. Seminarieföreståndaren J. Viström hade i februari samma år fått k maj:ts fullmakt på kyrkoherdetjänsten i Lommaryd och Bälaryd. Detta anmäldes i domkapitlet den 10 april 1861. Fjorton dagar senare föredrogs samma ärende vid friskoledirek-

tionens sammanträde och beslut fattades, att förstelärbefattningen vid skolan skulle förklaras ledig. I omedelbar anslutning till detta beslut "väcktes fråga om åtskilliga förändringar uti det nuvarande sambandet" mellan skolan och seminarium.⁵⁹

I början av oktober 1861 förordnade den nye biskopen E. G. Bring på skoldirektionens förslag andre läraren vid folkskoleseminariet och biträdande läraren vid Ljungstedtska skolinrättningen M. W. Österdahl att vara förste lärare vid friskolan, dvs dess föreståndare. I november samma år ledigförklarade domkapitlet föreståndarebefattningen vid seminariet. I dessa procedurer, på hösten 1861, hålles alltså redan de bägge skolinrättningarna isär.

På våren 1862 nådde denna utveckling sin slutpunkt. Seminariet blev en självständig enhet. Ett nytt seminariereglemente utfärdades av k maj:t i mars 1862. Föreståndaren Viström avgick och domprosten Linder konstaterar: "Den 1 maj 1862 upphörde föreningen mellan friskolan och folkskolelärareseminarium, som erhöll särskild föreståndare och särskilda lärare".⁶⁰

Emellertid var kontakten inte helt avbruten. Den praktiska utbildningen var förlagd till Ljungstedtska friskolans klasser även sedan skolan flyttat in i sin nya byggnad år 1858, och detta samband upphörde inte förrän med vårterminen 1864 (se sid. 447). Ännu en kontakt omtalas. Av ett protokoll från Linköpings skolråds sammanträde i september 1865 framgår att seminarieföreståndaren Anjou på Ljungstedtska skolans direktions anhållan åtagit sig att med sin uppmärksamhet följa undervisningen i Ljungstedtska skolan samt därvid meddela de råd och upplysningar, som till omständigheterna kunna föranledas. Direktionen hade dessutom hemställt hos skolrådet, om det inte skulle finna skäligt att be Anjou ägna samma uppmärksamhet "med hänseende till stadens övriga folkskolor". Skolrådet accepterade förslaget att låta Anjou fungera som ett slags folkskolinspektör i staden — dock utan arvode "med avseende på tillgångarna i skolans kassa".

Tanken att utnyttja Ljungstedtska skolan för lärarutbildningen i Linköping var inte heller helt död. När lokalfrågan aktualiserades vårterminen 1864 i samband med Anjous tillträde och utbildningstidens förlängning till tre år, skrev biskop Ebbe Bring till statsrådet F. F. Carlson den 3 mars bl.a. följande: "Jag syftar härvid på frågan huruvida seminariet kunde sättas i förening med härvarande, rikt

donerade folkskola, vilket utan tvivel vore i flera hänseenden och måhända just därför att skolan står i en viss exceptionell ställning, så att man har med henne någorlunda fria händer, icke omöjligt att utföra".⁶¹

Kap. II. Utbildningens organisation

ADMINISTRATIONEN

Förändringarna i klasslärarutbildningens administrativa utformning belyser på ett intressant sätt sekulariseringsprocessen i det svenska samhället de senaste generationerna. Steg för steg förskjutes tyngdpunkten i beslutsfattandet från de kyrkliga till de statliga organen, tills en dag utvecklingen är fullbordad. Kyrkan har gjort sin insats och lämnas helt utan inflytande inom denna sektor av kulturlivet.

Syftet med utbildningen av lärare för folkundervisningen uppfattades i själva verket från början av många att skaffa prästerskapet medarbetare i kyrkans verksamhet för församlingens religiösa och moraliska fostran. Det markeras särskilt tydligt, när de nya kommunallagarna infördes år 1862. Från den kommunala förvaltningen undantogs folkskolans angelägenheter, som ända fram till år 1930 fortsatte att ligga under kyrkostämman och kyrkofullmäktige, och inte förrän år 1958, då länskolnämnderna trädde i funktion, upphörde slutgiltigt domkapitlens befattning med folkskoleväsendet.¹ "Skolmästarekallets högsta mål är kristlig fostran".² Det första folkskollärarymötet i Sverige i maj månad 1843 avslutades med tillönskan om välsignelse i strävandet "för ett gemensamt härligt mål — det lägre uppväxande släktets uppfostran till gudsfruktan och kristliga dygder".³

De officiella dokumenten visar samma inställning. I 1862 års reglemente för folkskoleseminarierna anges i första paragrafen seminariernas ändamål vara att bilda folkskollärare, "vilka med kristligt sinne förena de teoretiska insikter och den praktiska skicklighet, som deras kall fordrar". I samma reglemente föreskrives att den inträdesökande skulle "genom behörigt betyg styrka sig hava begått Herrans

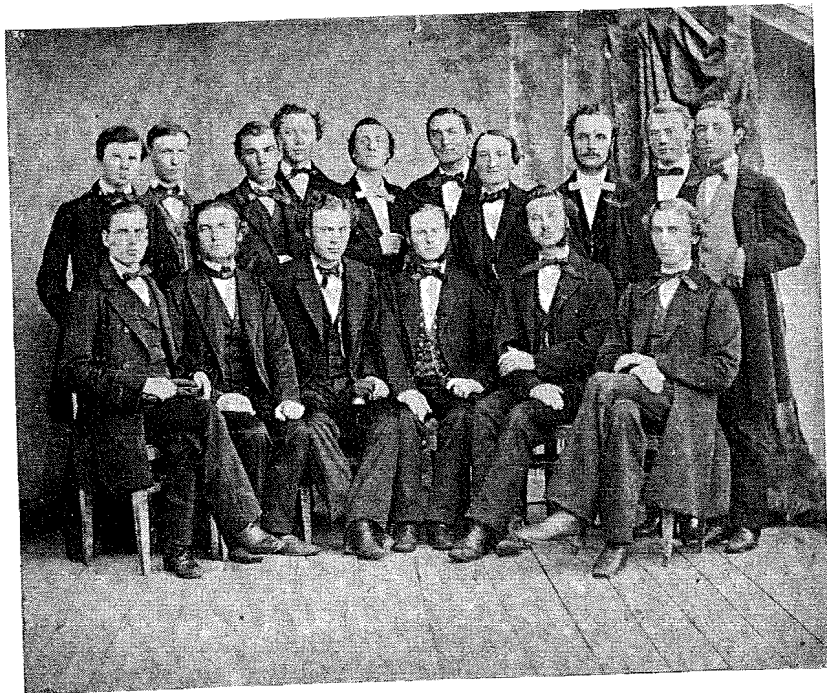
nattvard" (§ 11), en bestämmelse som upprepas ännu i stadgan år 1886 men som i 1914 års stadga tonas ner till kravet att vara medlem av Svenska kyrkan. Först i 1958 års stadga försvinner varje föreskrift om deklarerad religiös samfundstillhörighet från den inträdesökandes sida.

Ända till slutet av 1800-talet ansågs administrativa föreskrifter om lärarutbildningen (reglementen, stadgor samt ändringar av dessas lydelse) vara av så stort intresse för församlingsborna landet runt, att de nummer av Svensk författningssamling, som innehöll dessa texter, var försedda med föreskriften "Uppläses från Predikstolen".

"Domkapitlet åligger att närmare bestämma vad som rörer skol-lärareelevernas ändamålsenliga bildning", heter det i 1842 års stadga. Den överordnade myndigheten, ecklesiastikdepartementet, som inrättats 1840, ingrep föga under de första årtiondena i seminariernas liv, om man undantar den knappa medelstilldelningen och en distribution av läromedel i blygsam skala.

I början på 1860-talet förekom i Sverige försök att lösgöra klasslärarutbildningen från domkapitlens omedelbara ledning. Då hade emellertid redan missnöjet med läget vid seminarierna kommit till uttryck i riksdagen och föranlett regeringen att företa åtgärder. Det gällde närmast att få en mera enhetlig utformning av arbetet vid seminarierna genom att ge domkapitlen mera detaljerade anvisningar. 1862 års reglemente föreskriver, att schema och kursfördelning, som godkänts av domkapitlet, genom dess försorg skulle insändas till ecklesiastikdepartementet. Dit skulle också — likaså genom domkapitlets förmedling — årligen insändas en årsredogörelse av föreståndaren. I Linköping trycktes seminariets "berättelse", dvs årsredogörelsen, första gången år 1900 under titeln "Redogörelse för verksamheten vid folkskolläraryminariet i Linköping läsaren 1898—1899, 1899—1900 av G. Westling, seminariets rektor".

Redan år 1865 kom ett nytt reglemente. Där skärps kontrollen från de statliga organen. Domkapitlet ålägges att till departementet även insända "underrättelse om adjunkts och lärarinns utnämning samt om fullmakts utfärdande". Inom departementet hade år 1864 inrättats den s.k. folkskolebyrån med uppgift bl.a. att ha omsorg om seminarierna. Byråns förste chef, fil. dr A. J. Bruhn, innehade sin post ända till år 1890. Under denna tid inspekterade han seminariet i Linköping vart eller vartannat år. Hans efterträdare, Karl Kastman,

Adjunkt K. J. Nordstedts seminarieklass omkring 1865.
Foto: Privat ägo

hade varit adjunkt vid Linköpingsseminariet i sju år. Också han utövade flitigt sin inspektionsrätt. Seminariets undervisning i några övningsämnen, särskilt gymnastik och teckning, följdes noga genom täta besök av framstående experter. Diariet antecknar t.ex. rätt ofta inspektion av chefen för Gymnastiska Centralinstitutet.

Någon gång inträffade det att statsmaktens främste företrädare för det offentliga skolväsendet, chefen för ecklesiastikdepartementet, gjorde ett besök i seminariet. Det hände omkring den 1 juni 1864, då statsrådet F. F. Carlson vistades i Linköping några dagar. Han övervar studentexamen i läroverket och bodde i biskopshuset (ÖC 1.6. 1864). Han passade också på att besöka Ljungstedtska skolan och folkskoleseminariet. Hos seminariieleverna konstaterade han "ganska vackra och hedrande framsteg" och förklarade sin belåtenhet med de prov de avlagt — allt enligt ÖC 4.6.1864.

Alltifrån de sista decennierna av 1800-talet visar domkapitlets protokoll ett minskande antal tillfällen, då ärenden rörande klasslärarutbildningen togs upp till behandling. Denna tendens motsvaras av ett fastare grepp om denna utbildning från de statliga organens sida. Utvecklingen tecknas klart i stadgornas inskränkning av domkapitlens ställning som seminariernas lokala ledning. Ända fram till år 1914 var det domkapitlet som förordnade seminariets lärarpersonal. Den nya stadgan det året, som betecknade en avsevärd höjning av seminarieutbildningens kvalitet, befriade emellertid domkapitlet från lärartillsättningarna. Dock med ett undantag: domkapitlet ålades att jämte rektor yttra sig över ansökningarna till lärartjänster, innan dessa överlämnades till den centrala myndigheten för åtgärd — från 1913 Folkskoleöverstyrelsen, från 1919 Skolöverstyrelsen. När den nya domkapitelslagen trädde i kraft år 1937, bortföll också denna domkapitlets kontakt med klasslärarutbildningen. I stadgan för folkskoleseminarierna av samma år och stadgan för småskoleseminarierna året därpå är domkapitlet över huvud ej nämnda. Kyrkans medverkan i detta slags lärarutbildning hade nu definitivt upphört.

Under denna nära hundraåriga symbios hade domkapitlets närmaste kontakt med folkskoleseminariet uppehållits av en av domkapitlet utsedd inspektor. En förteckning över Inspectores Seminarii i Linköping visar (bil. IV), att domkapitlet anförtrott denna uppgift åt domprosten eller en av domkapitlets lektorsledamöter med övervikt för de senare. Föreskriften i 1914 års stadga att konsistorium utövar tillsynen över seminarium "genom konsistoriets ordförande eller, där denne icke själv önskar utöva sådant uppdrag, genom av konsistoriet utsedd inspektor" (§ 172), fick från slutet av 1920-talet den följden att inspektorsuppdraget utövades av biskopen själv. Seminarierna i Linköping har som inspectores haft nära kontakt med fyra biskopar: John Personne, Erik Aurelius, Tor Andrae, Torsten Ysander. De båda sistnämnda förvaltade sin uppgift även sedan den lagfästa förbindelsen mellan kyrka och lärarutbildning upphört. Ännu 1947 bevarade k majit denna symboliska tradition, då ledamoten av domkapitlet, kontraktsprosten Sixten Dahlquist förordnades till inspektor vid folkskoleseminariet för manliga elever. När denne nedlade sitt inspektorat år 1959, övertogs uppgiften av landshövdingen Per Eckerberg, den siste i raden av inspectores.

I 1842 års stadga förekommer ingen föreskrift om förordnande av

inspektör. En sådan bestämmelse upptages först i det statliga reglementet av år 1862. Däremot talas det om en "Seminarier Inspector", förordnad av domkapitlet, i det av biskop Hedrén utarbetade reglementet, som antogs av domkapitlet i september 1842 (§ 5; ovan sid. (27). I de statliga reglementena och stadgorna under 1800-talet formuleras inspektors uppgift rätt kortfattat och allmänt. Men i 1914 års stadga har bestämmelserna om seminariernas "styrelse och tillsyn" vuxit ut till ett eget kapitel med tolv paragrafer, av vilka åtta gäller "den lokala styrelsen", dvs domkapitlets roll. Inspektors uppgifter är noga beskrivna och rätt omfattande.

Seminariekollegiets ställning som ett organ under domkapitlets lydno träder fram i ett kollegiebeslut år 1868, då rektor utsågs till deputerad vid det instundande prästmötet.⁴ Ännu sextio år senare, 1928, inställdes undervisningen vid seminariet under en och en halv timme för att bereda tillfälle för lärarna att delta i det pågående prästmötet. På 1920-talet hade kollegiet vid två tillfällen att ta ställning till frågan om klasslärarutbildningens förhållande till domkapitlet. Vid första tillfället, år 1920, uttalade kollegiet som sin mening att domkapitlet fortfarande borde utgöra distriktsstyrelse för folkundervisningen och därmed för klasslärarutbildningen. Några år senare, 1928, hade kollegiet vid seminariet i Växjö gjort framställning till k:maj:t om sådan ändring i seminariestadgan, att domkapitlet skulle upphöra att vara lokalstyrelse för seminarierna. Efter diskussion beslöt Linköpingskollegerna med 12 röster mot 3 att tillstyrka framställningen. Ett förslag av kollegiets ordförande, vik. rektor Kurt Falck, att kollegiet till sitt beslut skulle göra uttalandet, att kollegiet för sin del icke känt någon olägenhet av den nuvarande organisationen, upptogs inte.

Den inspektion, som förekom från skolöverstyrelsens sida, har inte varit påträngande. Handlingarna redogör för besök av undervisningsråd åren 1924, 1928 och 1934, men när undervisningsrådet Erik Brevner gjorde sitt första egentliga inspektionsbesök år 1953 konstaterade han, att inspektion vid seminariet inte förekommit på nära tjugo år, dvs sedan 1934. Efter en ny sexårsperiod upprepade undervisningsrådet Brevner sin inspektion, den sista i det "manliga" seminariets historia. Däremot förekom inspektion från undervisningsrådets sida ett par gånger under det "kvinnliga" seminariets korta historia 1948—1959. Skolöverstyrelsen uppehöll den nära kontakten

med Linköpingsseminarierna även i den formen, att undervisningsråden rätt ofta som examensledare var närvarande vid de tillfällen, då seminariearbetet mynnade ut i examensdagarna. Åtskilligt i arbetets kvalitet kunde då avläsas.

Den utbildning av småskollärarinnor, som Östergötlands läns landsting påbörjade omkring år 1870, underkastades statlig kontroll på så sätt att fr.o.m. år 1878 var närvarande vid avgångsexamen en av ecklesiastikdepartementet förordnad "inspektör", i regel rektorn vid folkskoleseminariet, som under långa perioder också var seminariestyrelsens ordförande.⁵ När småskoleseminariet övergick i statlig regi (1933—36), utövades den lokala styrelsen av domkapitlet genom inspektör.

Kontrollen från statsmakternas sida gällde givetvis inte minst lärarutbildningens kostnader. Det ålåg närmast rektor att svara för de anslagna penningmedlen. Först i 1914 års stadga beskrivs mera detaljerat sättet för rektors redovisning. Den skulle ske årligen dels till konsistorium i två exemplar med vederbörliga verifikationer, dels till finansdepartementet, som ville ha berättelse om förvaltningen med bifogande av räkenskapsammandrag enligt fastställt formulär. Efter år 1937 hänvisas i dessa frågor till allmänt gällande föreskrifter.

Man kan inte undvika intrycket, att seminarierektorerna under vissa perioder var infamt påpassade: från en lokal ledning, domkapitlet, vars representant, inspektorn, allt efter personlig läggning kunde i detalj följa seminariets arbete, dessutom från två statsdepartement, finans- och ecklesiastikdepartementen, samt slutligen — från år 1913 — av ett statligt verk. Så småningom begränsades kontrollen till två statliga organ: ifråga om ekonomin agerade riksräkenskapsverket, ifråga om det pedagogiska arbetet skolöverstyrelsen.

På 1880-talet inträffade det, att riksdagens revisorer klagade över att berättelse över seminariets förvaltning inte blivit till dem överlämnad. Rektor Anjou svarade i ett yttrande till k:maj:t i maj 1887, att seminariets räkenskaper ingår i den till kammarrätten ingivna domkapitlets redovisning samt att de i ett kortare sammandrag upptagits i den till ecklesiastikdepartementet översända årsberättelsen. Rektor erkänner sitt "förbiseende" men anser tydligen de återopade handlingarna tillräckliga för riksdagsrevisorernas information. Inte förrän år 1924 ålägges rektor att "årligen inom härför stadgad tid till

riksräkenskapsverket" avlämna redovisning för sin förvaltning av seminariets kassor.

Riksdagens direkta kontakt med lärarutbildningen i Linköping kom någon gång till uttryck genom besök av statsutskottets andra avdelning. Det skedde år 1924, då frågan om nybyggnad för seminariet var aktuell. Utskottsledamöterna ville tydligen övertyga sig om att den gamla seminariebyggnaden från år 1869 inte längre var lämplig för sin uppgift.

Vid sidan av den här skildrade insynen från centrala statliga organ hade seminariet också skyldighet att hålla kungl. befallningshavande i Östergötlands län underrättad om vissa sidor i sin verksamhet. I januari 1908 och i december 1909 anmäler rektor hos länsstyrelsen datum för vårterminens början samt en rad lärarförordnanden, som domkapitlet meddelat. En liknande rapport sändes in vid höstterminens början 1911. Informationen hade tydligen till syfte att tjäna som underlag för länsstyrelsens utbetalningar av anslagna medel för seminariets verksamhet. Föreskrift om en sådan rapportering till länsstyrelsen föreligger inte i stadgorna. I ett tidigare skede av seminariets historia vände sig rektor till domkapitlet med anhållan att det ville hos statskontoret i Stockholm rekvirera de penningmedel, som anslagits till seminariet. Så småningom skedde distributionen genom länsstyrelsen, dit rektor hade att månatligen insända sin rekvisition.

UNDERVISNINGENS ORGANISATION

Utbildningstidens längd

Klasslärarutbildningens omfattning i Linköping under de etthundra-tjugofem åren mellan 1843—1968 får man ett första grepp om genom att utreda, under vilka tidsavsnitt utbildningsarbetet har varit inriktat på de tre huvudkategorierna bland klasslärare, nämligen manliga folkskollärare, kvinnliga folkskollärare samt småskollärare. Följande översikt ger besked om detta.

År	Lärarekategori
1843—1968	manliga folkskollärare
1947—1968	kvinnliga folkskollärare
1869—1933	småskollärare (landstinget som huvudman)
1867—1869	småskollärare (staten som huvudman)
1933—1936	småskollärare (staten som huvudman)
1957—1968	småskollärare (staten som huvudman)

Denna kronologi förmedlar intrycket av en ständigt skeende utvidgning av klasslärarutbildningen i en vid mitten av 1900-talet alltmer accelererad takt, så att ramen för den traditionella utbildningen slutligen sprängdes. Samma tendens visar sig i de ständigt återkommande kraven på en utökning av *utbildningstidens längd*.

Folkskolestadgan från 1842 saknade varje föreskrift på denna punkt. Inte heller det av biskop Hedrén upprättade reglementet för seminariet från samma år hade någon uppgift om denna för utbildningen så betydelsefulla faktor. Som huvudregel kom dock till en början att tillämpas en ettårig lärotid med möjlighet till förkortning för dem som hade en mera kvalificerad skolgång bakom sig vid inträdet. Men från år 1849 kom utbildningstiden under de närmast följande 25 åren att undergå en kraftig expansion, såsom framgår av nedanstående uppställning. Den avser folkskollärarutbildningen.

Period	Utbildningstidens längd
1843—1849	ett-årig
1849—1862	två-årig
1862—1875	tre-årig
1876—1968	fyra-årig
1936—1968	två-årig för studenter

Not: Det första reglementet för seminarierna av den 21 mars 1862 fastställde utbildningstidens längd till tre år (§ 7). De elever som togs in 1862 hade alltså en treårig utbildning framför sig och tog sin examen 1865. Föregående år — 1864 — anordnades därför ingen avgångsexamen vid seminariet. En annons i Östgöta Correspondenten den 1/6 1864 upplyser, att Linköpings "folkseminarium" utvidgas "till hösten". Det var väl denna situation, som förmådde biskopen Brings minnes-tecknare att påstå, att Bring, som 1861 efterträdde biskop Hedrén, var "med om att grunda och organisera" seminariet för bildande av folkskollärare.⁶

Övergången till en fyra-årig utbildning hade i Linköping en särskild bakgrund. Vid olika tillfällen hade rektor Anjou i början av sitt

rektorat tagit upp tanken på en förbättring av klasslärarutbildningen. "På tre år kan ingen människa under vanliga förhållanden drivas till något slags mogenhet, allra minst den som fordras av en lärare", heter det i en osignerad artikel i Tidning för folkskolan år 1866, som utan tvivel författats av Anjou. Vad som krävs är en förberedande undervisning, en så kallad *preparandbildning*, som kan utfylla luckan mellan folkskolans kurser och seminariernas inträdesfordringar. "I främmande länder" — underförstått: i Preussen och andra tyska stater —, fortsätter han, finns preparandskolor, dels offentliga, dels privata. I Sverige skulle det kungl. brevet den 22/4 1864 kunna öppna en möjlighet i denna riktning genom att skickliga folkskollärare tog hand om de mera begåvade av de elever, som lämnat skolan, för att "under någon eftermiddagstimme" meddela dem enskild undervisning och handledning. Som ersättning för besväret kunde eleven biträda läraren i skolan — här skymtar en eftersläpning av lankaster-skolans metodik.

Anjou tar upp tanken på nytt i en mera konkret form i en skrivelse till domkapitlet i maj 1869. Behovet kräver, framhåller han, upprättandet även i vårt land av "särskilda förberedande anstalter" för dem, som ämnar söka inträde vid seminarierna. Någon hjälp från stat, kommun eller landsting kan inte påräknas, menar han. Han hade inhämtat att ett antal lärare var villiga att var på sitt håll upprätta "dylika preparandaanstalter". Utom seminariadjunkten Nordstedt och läraren i övningsskolan Tuneld i Linköping namnger han fem lärare i olika delar av stiftet. Nu anholder han att domkapitlet ville i ämbetsbrev fästa vederbörandes uppmärksamhet på detta sätt att underlätta förberedelsen för inträde vid seminariet. Domkapitlets reaktion kom omgående. Två dagar efter Anjous skrivelses datering beslutar domkapitlet att avslå framställningen "med avseende å ifrågavarande undervisningsanstalters helt och hållet enskilda beskaffenhet."⁷

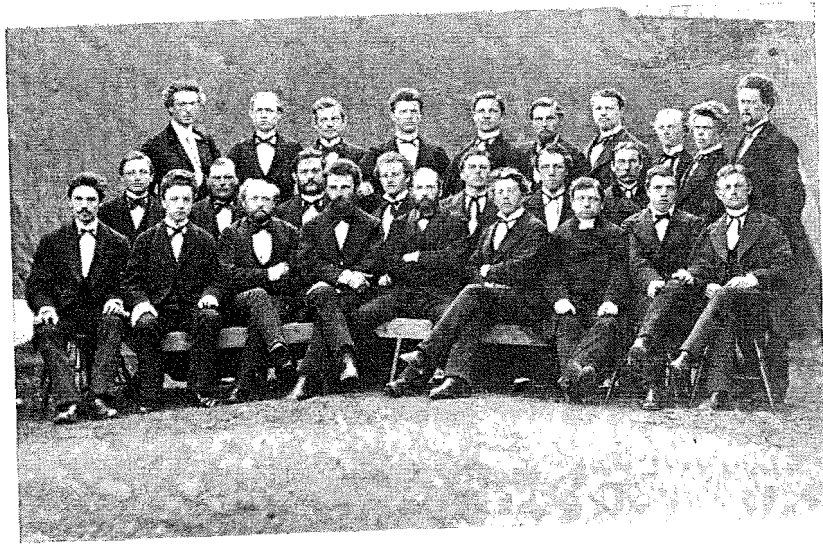
Rektor Anjou gav emellertid inte upp sina strävanden att förbättra utbildningen. Genom överläggningar med sina kolleger vid rektorsmötena 1870 och 1875 kom hans arbete att allt mer inrikta sig på att förberedelsen för inträdet vid seminariet skulle handhas av seminariet självt genom att en förberedande klass infogades i utbildningssystemet^{7a}). Vid mitten av 1870-talet var professor F. F. Carlson åter chef för ecklesiastikdepartementet. Hos honom var Anjou väl anskri-

ven. Vad som skedde på det personliga planet är okänt, men handlingarna visar, att ärendet fick en ovanligt snabb behandling. Den 4 oktober 1875 anholder Anjou hos domkapitlet att detta ville hos k. maj:t göra framställning om att i Linköping finge vid seminariet anordnas en förberedande klass. Två dagar senare är domkapitlets instämmande utlåtande daterat, och den 22 oktober föreligger k. maj:ts beslut, som helt går framställningen till mötes. Fr.o.m. vårterminen 1876 har alltså Linköpings seminarium som det första i riket fyra klassavdelningar. Den första klassen skulle visserligen vara förberedande och på försök, särskilt med tanke på att vinna erfarenhet av de förändringar i de andra klassernas arbetsordning, som en fyra-årig utbildning måste framkalla. Det dröjde emellertid inte länge förrän den nya klassen blev fast inlemmad i seminariets organisation med giltighet från läsåret 1878—79 liksom vid de övriga seminarierna. K. maj:ts beslut förelåg i december 1877.⁸

Studenter som elever

Ätminstone från 1860-talet har det förekommit att *studenter* sökte sig till folkskollärarseminarierna för utbildning till klasslärare. Stadgorna medgav en kortare utbildningstid för elever med så kvalificerade förutsättningar. De placerades i avgångsklassen och befriades från att delta i vissa ämnen men fick ägna sig övervägande åt den praktiska utbildning, som förekom i denna klass. Denna del av lärogången förstärktes genom kungörelsen i november 1894, där det föreskrevs att studenterna under sitt utbildningsår skulle delta även i tredje klassens praktik. Under tiden från 1862—1912 har ett 80-tal studenter utnyttjat denna utbildning vid seminariet i Linköping.⁹

Med 1910-talets ingång inrättades efterhand särskilda ettåriga kurser för studenter vid en del folkskoleseminarier. Sådana har emellertid inte förekommit i Linköping. Under en femårsperiod i slutet på 1930-talet intogs studenter för tvåårig utbildning vid seminariet, och fr.o.m. läsåret 1944—45 blev denna utbildningsform regelbunden. Men när behovet av klasslärare plötsligt växte, kunde en del underliga utbildningshybrider organiseras för detta elevmaterial. Sålunda förekom bl.a. i Linköping läsåret 1931—32 att fem studenter intogs för en ett-årig lärogång i klass 4. På hösten 1936 intogs den första studentklassen vid seminariet i Linköping — nu tvåårig. Det gällde manliga elever. Först 1947 släpptes flickorna in. Omkring år 1940

Folkskolläraryxamen 1877. Foto: Privat ägo

gällde det åter att vinna en drastisk utvidgning av klasslärarkåren. I januari 1941 intogs då vid Linköpingsseminariet en klass studenter, betecknad Ex, som fick genomgå ett hetsigt utbildningsprogram, bl.a. omfattande två sommarkurser på vardera sex veckor, innan de i juli 1942 kunde få ut sina examensbetyg. Ytterligare en Ex-klass utbildades vid seminariet under tiden januari 1946—juli 1947.

Emellertid visade det sig att studenter, som inte hade så starka betygsmeriter att de kunde placeras i en studentavdelning, anmälde sig till den fyraåriga linjen, där de i kraft av sin teoretiska merit-övervikt måste intagas. Särskilt efter andra världskriget kunde denna trend iakttagas. I de flesta fall begränsades deras utbildningsgång till tre år genom att de erhöll rätten att efter höstterminen i klass I⁴ vid vårterminens början övergå till klass II⁴.

Kvinnliga elever

Efter andra världskriget räckte det emellertid inte att blott mobilisera studenttårgångarna för att fylla bristen på klasslärare. Man måste stampa nya seminarier ur marken. Bland dessa var också folkskoleseminariet för kvinnliga elever i Linköping. Vid starten år 1948

spådde den närmast ansvarige för expansionen, undervisningsrådet Kurt Falck, att seminariet skulle få en livstid på omkring åtta år. Han spådde i det närmaste rätt. När det "kvinnliga" seminariet slöt sin historia med utgången av vårterminen 1959, hade emellertid kvinnliga lärarkandidater redan höstterminen 1956 vunnit inträde vid det "manliga" seminariet, som blev skyldigt att ett år senare ändra sin officiella beteckning till Folkskoleseminariet i Linköping. Manlighetens gamla fäste i den östgötska lärarutbildningsmetropolen fick uppleva, att de kvinnliga lärarkandidaterna dominerade katalogen under dess sista decennium.

Emellertid saknades inte det kvinnliga inslaget ens under seminariets första decennier. År 1849 ansökte demoiselle Olivia Norsten om inträde, men inspektor avstyrkte vid ärendets första behandling i domkapitlet. Beslutet tre veckor senare utformades salomoniskt: "av förhanden varande skäl" avslogs demoiselles begäran att antagas till seminarieelev, men hon fick tillåtelse att vid seminariet avlägga folkskolläraryxamen, "sedan hon därtill förskaffat sig nödiga kunskaper".^{9a} Fyra år senare var tveksamheten borta. Då fann domkapitlet utan vidare skäl att lämna bifall till Anna Charlotta Lindqvists anhållan om inträde som elev vid seminariet.^{9b} De bägge seminarielärarna Viström och Österdahl tog upp frågan om kvinnliga elever i slutet av 1850-talet, då det övervägdes att öppna folkskolläraryxamen även för kvinnor. De skriver: "Någon gång hava även kvinnor begagnat seminarieundervisningen härstädes. Därigenom vunnen erfarenhet ger icke anledning till att ovillkorligen avstyrka att sådant även härefter må äga rum". De anser det dock önskvärt att "särskilda läroanstalter för bildande av lärarinnor" inrättas.^{9c}

Utbildning av småskollärare

Småskolläraryxamen i Sverige är ett barn, fött under knapphetens kalla stjärna. I stället för att klasslärarutbildningen — såsom i allmänhet skedde i utlandet — skulle skapa en enhetlig lärarkår med gemensam grundutbildning och eventuellt med specialutbildning för det åldersstadium, där man önskade undervisa, uppstod i vårt land en lärargrupp, som under de första trettio åren av sin existens närmast får betraktas som ett lärarproletariat och som sedan ända in i modern tid hallstämplat som en lärartyp av lägre grad med lägre lön och kortare utbildning än sina kolleger folkskollärarna.

Bortsett från den djupt falska föreställningen, att undervisningen på lågstadiet skulle vara mindre kvalificerat lärarbete än på högre åldersstadier, måste man fråga sig: vad var skälen till att småskollärarkåren fick just den utformning som den fick?

Den obligatoriska folkundervisningen kämpade med betydande svårigheter under sina första decennier. Skrämmande siffror visar, att många barn aldrig infann sig i skolorna, där sådana fanns. Utom den allmänna nödsituationen i landet vid mitten av seklet verkade här en flerhundraårig tradition, som utgick ifrån att de allra första grunderna i läsning, skrivning, räkning och kristendom skulle meddelas i hemmen. Denna tradition var så fast grundad, att folkskolläraren förutsatte en viss läs- och skrivkunnighet hos de barn han mottog i sin undervisning. På 1850-talet, då folkundervisningens brister framkallade åtgärder från statens sida, medgavs (från 1853) att s.k. mindre skolor upprättades i avlägset liggande trakter, där barnen skulle kunna inhämta åtminstone de elementäraste momenten i folkskolans kurser. Lärarna vid dessa skolor tillsattes av hemmen i trakten, som svarade för deras blygsamma lön och själva genom skolrådet bedömde deras kvalifikation för uppgiften. Någon speciell utbildning av dessa lärare krävdes inte, när k:maj:t år 1858 utfärdade sin förordning om småskolor. Genom 1862 års seminariereglemente öppnades dock möjlighet för sådana lärare att avlägga undervisningsprov vid något seminarium för att vinna betyg över sin "skicklighet för lärarebefattning vid skola för den första förberedande undervisningen" (§ 17). Mot slutet av 1860-talet insåg man likväl, att även dessa lärare borde erhålla en ordentlig utbildning. Initiativet utgick i allmänhet från folkskoleinspektörerna och fick en mera allmän anslutning, sedan landstingen visat sig ägna betydande intresse åt denna del av folkundervisningen.¹⁰

I Linköping kom insatserna för småskollärarytbildningen ungefär samtidigt från staten och landstinget.

Domkapitlets ordförande, biskop Bring, omtalar i ett brev den 27/9 1866 till statsrådet F. F. Carlson att Östergötlands läns landsting anslagit 3.000 rdr för en "kringresande instruktör", som i samråd med de statliga folkskoleinspektörerna skulle stimulera verksamheten vid länets folkskoleväsende. Läraren vid seminariet Knut Kastman hade erbjudits uppdraget men var tveksam. Bring menade, att anbudet borde accepteras främst av det skälet att man i motsatt fall

riskerade att döda landstingets intresse för en insats på undervisningens område. Emellertid överlämnade han avgörandet till statsrådet, som inte tycks ha gjort några egentliga invändningar. Året 1867 tjänstgjorde alltså Knut Kastman som landstingets heltidsanställd folkskoleinstruktör.^{10a}

I berättelsen om sina erfarenheter från denna verksamhet skriver han bl.a.: "De lärare, som företrädesvis äro i behov av undervisning och ledning, äro småskolans lärare. Vill man folkskolans verkliga lyftning och grundliga förbättring, så måste småskolan i första hand bli ögonmärket och föremål för omsorg". Han föreslår landstinget "att draga försorg om småskolelärares bildning". Han tänker sig närmast att detta skulle ske genom ekonomiskt understöd åt de elever, som fr.o.m. nämnda år deltog i en småskollärarytbildning vid folkskoleseminariet i Linköping (se nedan). För framtiden ville han dock att landstinget antingen upprättade ett "småskole-lärarytseminarium" eller förordnade en instruktör för utbildning av de småskollärare, manliga och kvinnliga, som redan var anställda för detta slags undervisning.^{10b} Vad han lyckades utverka var ett anslag, ur vilket skulle utbetalas 50 riksdaler till den folkskollärare, som åtog sig att i hemorten undervisa en person, som ville bli småskollärare. Examinationen skulle äga rum inför folkskoleinstruktören. Det visade sig emellertid att folkskollärarna inte var intresserade att agera som privata seminarielärare. Endast en lärare anmälde en discipel, som blev godkänd.^{10c}

Större aktivitet visade emellertid den unge läraren N. E. Carlsson, som sedan 1866 svarade för undervisningen i den då inrättade småskoleavdelningen vid folkskoleseminariets övningsskola. Han hade privat undervisat sju småskollärarytspiranter, vilka alla godkändes av folkskoleinstruktören, som till honom utbetalade 350 riksdaler ur anslaget.

När denna utbildningsväg inte fungerade, användes landstingets anslag de närmaste åren till en utbildning i mera skolmässiga former, såsom Kastman hade föreslagit. Den första utbildningskursen förlades till Motala år 1869 och omfattade endast tre månader. Följande år överflyttades den till Linköping. Starten skedde den 1 februari 1870. Detta datum får betraktas som utgångspunkten för den betydande insats, som Östergötlands läns landsting svarade för inom småskollärarytbildningen ända fram till år 1933, dvs i 63 år.¹¹ Hur ut-

bildningstiden utökades också inom denna del av lärarutbildningen visar följande översikt:

Period	Utbildningstidens längd
1870	4 månader
1871—1874	5 månader
1875—1900	8 månader = 2 terminer
1901—1910	3 terminer = 52 läsveckor
1910—1933	4 terminer

Redan år 1866 hade folkskoleseminariets övningsskola utvidgats med en tvåklassig småskoleavdelning, vars lärare avlönades med "mera bemedlade barns avgifter".¹² Året därpå öppnades vid folkskoleseminariet en "anstalt för bildande av småskollärare". Initiativet hade tagits i Stockholm, där det kvinnliga seminariets chef ställde sig positiv till tanken på en småskollärarytutbildning med sikte på att använda denna grupp elever som en "preparandaanstalt". De mest läroämpliga av dem skulle kunna animeras att söka in på folkskollärarytutbildningen, medan de elever på denna utbildningsslag, som inte orkade genomföra sin utbildning, kunde slussas över till småskollärarytutbildningen.

Denna tankegång hos tidens ledande lärarutbildare dömde alltså de blivande småskollärarna till en pariasklass. Den delades också av rektorn vid folkskoleseminariet i Linköping. Dessa bägge seminarier — i Stockholm och i Linköping — blev banbrytande för en av staten organiserad och bekostad utbildning av småskollärare.

I maj 1867 deklarerade domkapitlet sin positiva inställning till tanken att anknyta en småskollärarytutbildning till folkskoleseminariet. K maj:t handlade raskt. Den 31 maj samma år utfärdades dess förordnande, att en "avdelning för småskollärares bildande" skulle upprättas vid seminariet, det första trevande försöket till gemensam utbildning av de bägge slagen av klasslärare vid en statlig utbildningsanstalt. I sammanhanget godkändes ett av rektor uppgjort förslag till reglemente för utbildningen, vilket torde få betraktas som det äldsta officiella dokumentet i landet rörande denna yrkesutbildning (bil. V) jämte det reglemente, som vid samma tid tillkom för en liknande kurs vid folkskoleseminariet i Stockholm.¹³ Lärotiden be-

räknades till 32 veckor, fördelade på två terminer. Veckans schema omfattade 28 lektioner, därav 20 i läro- och övningsämnen och 8 för de praktiska övningarna. Lärarna vid seminarium skulle fördela undervisningsskyldigheten mellan sig mot särskilt arvode, som t.ex. vårterminen 1868 uppgick till sammanlagt 833: 34 kronor. Högst 20 elever skulle få tas in varje år.

Någon framgång blev inte detta första försök till småskollärarytutbildning i statlig regi i Linköping. Under de två läsår, 1867—68, 1868—69, som utbildningen pågick, utexaminerades endast 20 (12+8) elever. Bland dessa hade några övergivit folkskollärarytutbildningen för den nya utbildningsformen — en av dem efter fem terminer studietid. Sannolikt utgjorde de lågt avlönade småskollärarytutbildarna ingen lockelse för de *manliga* aspiranter, som det var fråga om i Linköping. En av de lärare, som medverkade i denna utbildning i Linköping, Karl Kastman, har senare redovisat skälen till nedläggningen: "Man hade nämligen gjort den erfarenheten, att de personer, som anmälde sig till intagning i de manliga småskoleseminarierna, voro nästan utan undantag olämpliga för lärarkallet. Personer, som hade någon utsikt att på annat sätt förskaffa sig sitt livsuppehälle, valde ej det då för tiden litet inbringande småskollärarytutbildningskallet. Dessutom kom man alltmär till insikt om att i allmänhet kvinnan bättre än mannen lämpade sig för vården om så små barn som de, vilka tillhöra småskolan".¹⁴

Det var väl denna insikt som inspirerade de två övningsskollärarna vid Linköpingsseminariet J. O. Tuneld och A. J. Sunesson att under år 1869 genomföra en enskild kurs för *kvinnliga* elever, som önskade bli lärare i småskolan.^{14a}

Från landsting och enskilda visades stort intresse för småskollärarytutbildningen. Statens engagemang inom denna utbildningssektor var länge svalt. Visserligen gavs det möjlighet för elever vid folkskoleseminarierna (under tiden fram till 1914) att efter ett års, senare två års studier avgå från seminariet med småskollärarytutbildningskompetens. Hur denna vitsordades framgår av det examensbetyg, som återfinnes på sid. 86, utfärdat så sent som år 1912. Däremot bereddades tillfälle för lärarinnor utan examen, som tjänstgjorde vid mindre skolor eller småskolor, att avlägga undervisningsprov vid folkskoleseminarierna och däröver erhålla betyg. Linköpingsseminariets handlingar visar, att sådana prov avlagts där, fast i mycket begränsad omfattning.

Inte förrän långt in på 1900-talet blev den tanken allmänt accep-

^{småskollärares}
Betyg öfver ~~af~~ afgångsexamen.

Uti folkskolelärareseminarium i Linköping
har eleven Karl Simon Hellgren
född den 21 maj 1884 i Orkestads försam-
ling af Linköpings län och Västra stift
och vid seminarium inskrisven den 24 augusti 1907.
Tio terminer åtnjutit undervisning samt vid behörigen afgård
~~af~~ examen för anställning som ordinarie lärare vid ^{små} folkskola
erhållit följande vitsord:

För kunskaper och färdigheter:

Kristendomskunskap	Med nöje godkämd
Svenska språket	Godkämd
Räkning och geometri	Med nöje godkämd
Historia och geografi	Godkämd
Naturkunnskap	Med nöje godkämd
Pedagogik och metodik	Godkämd
Valskrifning	Med nöje godkämd
Teckning	Godkämd
Musik	Med nöje godkämd
Sång	Med nöje godkämd
Gymnastik och vapenöfning	Med nöje godkämd
Trädgårdsskötsel och trädplantering	Godkämd
Slöjd	Med utmärkt lemn godkämd

För undervisningsfärdigheter

^{små} i folkskolaus kunskaps- och öfningssämnen Godkämd.
Och har K. S. Hellgren, under den
tid han bevistat seminarium, ådagalagt Mycket god flit och
Mycket godt uppförande.

Uppvisadt

Linköping den 10 juni 1912.

J. Th. Öring

J. G. Gornstahl
Småskollärares rektor.

En småskollärares betyg 1912.

De första småskollärarinorna, som examinerades från landstingets småskoleseminarium i Linköping 1870.
Foto: Östergötlands museum

terad, att småskollärarytbildningen borde genomföras vid de statliga lärarutbildningsanstalterna. Då hade visserligen det allmänna krävt vissa kvalifikationer av småskollärarkompetensen genom statsbidragskungörelsen år 1878. Den första statliga föreskriften för småskoleseminarier (1897) skärpte kraven på utbildningen för att statsbidrag skulle utgå. Helt förstatligad blev utbildningen först genom riksdagsbeslutet år 1931. I kraft av detta beslut övergick landstingsseminariet i Linköping i statens hand med utgången av läsåret 1932—1933.

Statens hand var tung. Sedan myndigheterna funnit, att klasslärarproduktionen fått en alltför stor omfattning i en tid, då de sjunkande nativitetssiffrorna pekade på ett minskat lärarbehov, drabbades också Linköping av den stora seminariedöden. Statens småskoleseminarium upphörde den 30 juni 1936. Då hade utbildning av småskollärare kontinuerligt ägt rum i staden från den 16 september 1867, dvs i 69 år.

Men nya tider randades. År 1957 upptogs denna utbildning på nytt i Linköping, nu förlagd till folkskoleseminariet, där den bedrevs med

en tvåårig, från 1961 jämväl med en treårig studiegång, till dess den 1968 övertogs av lärarhögskolan.

Av historiska skäl kan det ha sitt intresse att hålla isär de insatser för småskollärarytbildningen, som gjordes av staten och av Östergötlands läns landsting. I praktiken har det dock knappast spelat någon större roll, att de bägge utbildningslinjerna hade olika huvudmän. I själva verket var de bägge utbildningsanstalterna nära förenade i ett slags personalunion. Som ordförande i den styrelse, som landstinget tillsatte från år 1875 för att leda dess seminarium, fungerade folkskoleseminariets rektorer under långa perioder. Landstingsseminariets föreståndare var under hela dess existens lärare, som på ett eller annat sätt var knutna till folkskoleseminariet. Detsamma gällde många av lärarna. Rektor vid folkskoleseminariet förordnades i de flesta fall att tjänstgöra som den av staten från år 1878 föreskrivna "inspektören" vid småskolläraryxamen. Från landstinget hade uttalats en önskan, att undervisningen skulle bedrivas i närmaste anslutning till folkskoleseminariet.¹⁵ Det nära sambandet mellan de bägge lärarytbildningsanstalterna fick väl inte sällan till följd, att eleverna efter avgången bildade hjonelag — "katt" och "råtta" hade funnit varandra!

Mot bakgrunden av de här redovisade omständigheterna saknas skäl att hålla de bägge seminarierna isär vid bedömningen av småskollärarytbildningens kapacitet i Linköping.

Utbildningens kvantitativa resultat

En sådan bedömning har sitt stora intresse, när man vill få en sammanfattande föreställning om resultatet av allt det arbete, som lagts ner på lärarytbildningen i Linköping under de etthundratjugofem åren. De säkraste faktorerna vid en sådan mätning torde vara antalet klassavdelningar och antalet utexaminerade lärare av olika slag. Här har hållits åtskilda manliga och kvinnliga folkskollärare samt småskollärare. Den tabell, som föreligger på sid. 89, visar den ram för utbildningen, som klassavdelningarna ger, samt utbildningens kapacitet, bestämd i antalet utbildade klasslärare. Slutsiffrorna, som inte kan göra anspråk på absolut exakthet, ger följande resultat:

manliga folkskollärare	3.932
kvinnliga folkskollärare	825
småskollärare	1.964
Summa klasslärare	6.721

Tabellen ger inte bara bilden av en väldig expansion av klasslärarytbildningen i Linköping med början vid 1900-talets mitt. Den talar också om depressionstider. Åren omkring år 1890 var antalet intagna påfallande lågt — år 1891 t.ex. endast 18 st —, vilket tillskrevs det rådande ekonomiska krisläget. Under ett enda läsår, 1944—45, utexaminerades här ingen klasslärare av något slag. Början av 1940-talet visar överhuvud en stark begränsning av ramen för utbildning av klasslärare i Linköping. Siffrorna visar också övertygande, att under de senaste decennierna ägt rum en utveckling mot läraryrkets feminisering.

Klasslärarytbildningens ram och kapacitet i Linköping åren 1843—1968

Tidsperiod	Antal klassavdelningar pr läsår			Antal utexaminerade under perioden		
	M	K	Sm	M	K	Sm
1843— 50	1	—	—	198	—	—
1850— 63	2	—	—	170	—	—
1862— 75 ¹	3	—	1	231	—	164
1876—1901	4	—	1	728	—	599
1901— 10	4	—	2 ²	234	—	205
1910— 19	4	—	2	228	—	208
1919— 20	5	—	2	21	—	28
1920— 21	6	—	2	24	—	25
1921— 22	7	—	2	25	—	30
1922— 26	8	—	2	200	—	103
1926— 27	7	—	2	51	—	23
1927— 35	6	—	2	280	—	146
1935— 36	5	—	2	52	—	10
1936— 39 ³	5	—	—	101	—	—
1939— 40	6	—	—	42	—	—
1940— 41	4	—	—	49	—	—
1941— 44 ⁴	2	—	—	23	—	—
1944— 45	4	—	—	0	—	—
1945— 46	6	—	—	42	—	—
1946— 47	8	—	—	76	—	—
1947— 48	8	1	—	52	—	—
1948— 49	9	3	—	56	32	—
1949— 50	10	5	—	88	31	—
1950— 51	10	6	—	87	33	—
1951— 52	10	7	—	93	89	—

1952— 53	10	6	—	77	53	—
1953— 54	10	6	—	86	62	—
1954— 55	9	6	—	83	62	—
1955— 56	9	6	—	87	60	—
1956— 57 ^s	7½	5½	—	107	56	—
1957— 58	4½	4½	1	53	48	—
1958— 59	3½	3½	2	36	39	23
1959— 60	3	3	3	25	22	24
1960— 61	3	3	4	23	26	49
1961— 62	3	3½	4	24	24	45
1962— 63	3½	3½	5	25	20	22
1963— 64	3½	3½	6	35	32	72
1964— 65	3	3	4	24	23	49
1965— 66	3½	3½	3	22	24	48
1966— 67	4	4	5	32	35	24
1967— 68	4	4	5	42	54	67

- 1 Småskollärarytbildningen börjar år 1867.
- 2 Utbildningstiden 1900—1910 var tre terminer.
- 3 Studentavdelningar med tvåårig utbildning börjar tagas in år 1936.
- 4 Ingen studentavdelning under denna period.
- 5 Systemet med samklasser börjar på det "manliga" seminariet detta läsår.

Not:

M = på manlig folkskollärlinje
 K = på kvinnlig folkskollärlinje
 Sm = i småskollärarytbildning

Övningsskolan

I varje lärarytbildningssystem måste finnas möjlighet att låta lärarkandidaterna pröva sina krafter i en skolmiljö, som så långt möjligt liknar den verklighet, där de skall göra sin pedagogiska insats. Inom klasslärarytbildningen har detta från begynnelsen skett i en s.k. *övningsskola*.

Utbildningen i Linköping visar, hur övningsskolan genomgått en rad organisatoriska förvandlingar under sin långa historia. Dess naturliga roll att vara en faktor, sidoordnad med andra faktorer i lärarytbildningen, har väl i allmänhet betraktats som självklar. Desto viktigare är det att konstatera, att övningsskolans betydelse i utbildningsorganisationen i Linköping från början var en helt annan. Som tidigare visats (sid. 53), framhöll direktionen för Ljungstedtska skolan upprepade gånger sin uppfattning, att det var denna direktion

som hade det avgörande ordet i sammanlevnaden, när lärarytbildningen flyttade in i dess salar. Man får närmast intrycket, att seminariet betraktades som en gäst hos Ljungstedtska skolan och att det alltså i själva verket var "övningsskolan", som var den dominerande parten. Detta underströks säkert också av den mekaniska undervisningsmetodik, lankastersystemet, som lärarkandidaterna framför allt hade att inhämta i sin yrkesförberedelse. De fick göra sina första erfarenheter som undervisare i egenskap av "underlärare" och monitörer i friskolan under tillsyn av magistern i katedern, på en gång "övningsskolans" föreståndare och lärarytbildningens ledare.

I början på 1860-talet ändrades detta under trycket av en rad faktorer, såsom ovan visats (sid. 68). När Anjou tillträdde sin tjänst vid höstterminen 1864, hade lärarkandidaternas utbildningstid utökats till tre år. Därmed följde också en ökning av antalet klasser i övningsskolan: 1864—65 tre klasser, 1865—66 fyra klasser. Följande läsår tillkom en småskoleavdelning, omfattande två klasser, och från 1867 ända fram t.o.m. läsåret 1912—13 utgjorde dessa sex klasser övningsskolans ram, organiserad i B-form, med undantag av några få år, då klassantalet var reducerat till fem.

Inträttandet av nya organisationsformer i folkskolan medförde naturligt en strävan i lärarytbildningen att anpassa övningsskolan till de nya arbetsområden, som väntade lärarkandidaterna. Läsåret 1913—1914 infördes en första klass av folkskolans högre avdelning och från det följande läsåret ända fram t.o.m. 1936—37 redovisar statistiken för varje år åtta klasser i övningsskolan, i regel organiserade i B-form. Från läsåret 1919—20 uppträder dock i allt större utsträckning A-formen, sedan seminariet utvidgats till ett dubbelseminarium med ett ökat behov av klasser för övningsundervisningen. Fr.o.m. läsåret 1957—58 var samtliga avdelningar inom övningsskolan organiserade i A-form. Lärarkandidaternas behov av kännedom om arbetet inom B-2-klasser fylldes genom omkring en veckas auskultation i skolkommuner utanför seminariestaden.

På 1940-talet börjar en ny tendens i övningsskolans organisation att göra sig gällande. Det blir alltmer klart, att det i längden blev ohållbart att hålla samma seminarium och övningsskola i samma administrativa enhet. I klasslärarytbildningens barndom och första mannaår innebar en sådan enhet den väsentliga fördelen, att seminariets ämnes- och övningslärare oftast själva handledde sina disciplars

undervisningsövningar i de ämnen, som de svarade för i seminarieundervisningen. Med utbildningsorganisationens expansion blev det i längden omöjligt att konsekvent genomföra denna linje. Handledaruppgifterna fick i allt större omfattning överlämnas åt kvalificerade folkskollärare, de s.k. övningsskollärarna. Med övningsskolans växt uppstod kravet på ökade lokalutrymmen. Det allmänna blev allt mer ovilligt att svara för sådana kostnader, som egentligen ålåg den kommun, där seminariet verkade. Vid sidan av dessa praktiska och ekonomiska argument vann en annan tankegång alltmer anslutning och underminerade slutligen helt den statliga övningsskolans existens. Det kunde inte undgås, att den skolmiljö, som den i seminariet lokaliserade övningsskolan erbjöd, ej sällan blev artificiell: lågt elevtal i klasserna och ett visst snett urval av elevpopulationen gav lärarkandidaten en falsk bild av hans blivande arbetsfält.

Det var 1936 års seminarieakkunniga, som i sitt betänkande föreslog att utnyttja kommunens skolväsen direkt i lärarutbildningen.

Den nya tendensen framträdde första gången i Linköping under läsåret 1947—48, då tre klasser (i A-form) tillhörande Linköpings skolväsen undervisades av lärare, som var anställda av seminariet och avlönades av statsmedel samt tjänstgjorde som handledare.

Denna kompromisslösning fick följande läsår en allt större omfattning, då folkskoleseminariet för kvinnliga elever trädde i funktion. Samtliga dess övningsskoleavdelningar var förlagda i kommunens skolor men undervisades av statligt anställda extra ordinarie övningsskollärare.

Men redan läsåret 1949—50 toges ett nytt steg i övningsskolans frigörelse från den statliga administrationen. Då anförtros en del av handledaruppgifterna åt kommunens klasslärare, som erhåller *särskilt arvode* för detta sitt arbete. Dessa lärare uttages i samråd med ledningen för det kommunala skolväsendet. De är kommunalt anställda och får ekonomisk ersättning i strikt förhållande till omfattningen av sina handledaruppgifter.

Det var denna organisationsform för övningsskolan, som till sist skulle segra och bli normen för den praktiska undervisningens anordning inom lärarhögskoleorganisationen.^{15a} Utvecklingen i denna riktning kan illustreras med följande siffror:

Övningsskolans organisation i Linköping 1947—68

Läsår	Antalet klasser helt under statlig administration	Antalet statligt avlönade övningsskollärare i kommunala klasser	Antalet "särskilt arvoderade lärare" i kommunens skolväsen
1947—48	13	3	0
48—49	13	10	4
49—50	11	12	7
50—51	12	16	5
51—52	12	18	14
52—53	12	18	8
53—54	11	18	4
54—55	12	18	9
55—56	12	18	10
56—57	12	17	14
57—58	13	15	9
58—59	14	12	11
59—60	15	6	11
60—61	16	7	14
61—62	16	7	16
62—63	16	10	20
63—64	15	13	23
64—65	15	15	20
65—66	13	16	22
66—67	13	16	32
67—68	13	16	48

Fortbildning

I slutet av 1950-talet tog dåvarande chefen för skolöverstyrelsen, generaldirektör Nils Gustaf Rosén, ett initiativ av stor betydelse för lärarutbildningen. Inför de väntade skolreformerna på 1960-talet befanns det angeläget att stimulera lärarkårerna att avlyssna de nya strömningarna på pedagogikens fält och att pröva nya vägar för att nå bättre resultat. En lärare kunde inte i trettio—fyrtio år tära på det kapital av kunskaper och metodiska grepp, som hans utbildning skänkt honom. En ny skola krävde *lärarens fortbildning* under hela hans tjänstetid.

En utredning om denna typ av lärarutbildning framlades år 1957.¹⁶ Den kom att i sina grunddrag bli gällande för hela 1960-talets arbete

inom detta område. Där gjordes en viktig terminologisk och principiell distinktion mellan två slag av lärarnas *fortsatta utbildning*. Man bör hålla isär *fortbildning* och *vidareutbildning*, heter det. Med *fortbildning* avses sådan fortsatt utbildning, som syftar till att dugliggöra läraren i den tjänst han innehar, medan *vidareutbildning* omfattar sådan fortsatt utbildning, som syftar till en högre tjänstställning, uttryckt i lönegrad.

Redan under klasslärarutbildningens äldsta skeden i Linköping förekom ett slags *fortbildning*, nämligen i den form att en folkskollärare, som utexaminerats från seminariet, på nytt fick skrivas in som elev och under en längre eller kortare tid upprepa sin utbildningsgång i syfte att förbättra sitt examensresultat. Ett sådant förfarande mötte inte motstånd från seminarieledningens sida och utgjorde i grunden ett slags motsvarighet till det senare införda efterprovningensinstitutet (nedan sid. 97). Bakgrunden till förfarandet var tydligen ett uppslag från Tyskland, som J. Viström förde fram vid det allmänna svenska läraremötet i Stockholm i juni 1849. Han ansåg det önskvärt, "att varje elev efter fem års förlopp ånyo besökte seminarium och där t.ex. i fjorton dagar deltog i de praktiska övningarna". Någon provning av de teoretiska kunskaperna borde däremot ej äga rum.¹⁷

Under det pedagogiskt livliga 1860-talet togs flera initiativ till olika former av *fortbildning*. Domkapitlet medger i oktober 1863, att 75 riksdaler får utbetalas av besparing på seminarieanslaget till "vederbörande", som den gångna sommaren undervisat 25 folkskollärare i trädgårdskunskap och simning.

Med början sommaren 1863 och några följande somrar ledde seminariets gymnastiklärare, kapten J. F. Bagge, kurser för folkskollärare, som anmält sig för att under juli månad åtnjuta undervisning i "militärövningar m.m."

På vårterminen 1870 tog rektor Anjou initiativet till en ny form av lärar*fortbildning*. Han hade insett att uppgiften att svara för lärarnas *fortbildning* åligger lärarutbildningsanstalterna — en numera självklar tanke. Anjou inbjöd till en lärarekonferens vid seminariet, blott i korthet omnämnd i årsredogörelsen. Ett år senare stod han åter som värd för ett pedagogiskt läraremöte vid seminariet. Demonstrationslektioner hölls av adjunkten Knut Kastman och föreläsningar av rektor Anjou och adjunkten Karl Kastman. Därefter följde en diskussion om "folkskolans anordning", vari bl.a. biskop

Ebbe Bring deltog. Diskussionen avbröts, heter det, "för intagande av middagsmåltid, till vilken hr biskopen m.m. doktor Bring med vanlig gästfrihet hade inbjudit samtliga i mötet deltagande seminarier och skollärare".¹⁸

Denna typ av *fortbildning* fortsatte, då det åttonde folkskollärarmötet pågick i Linköping under tre dagar i augusti 1878 med Anjou som ledare av organisationskommittén och en av seminarieadjunkterna (C. F. Hedblad) som sekreterare.^{18c} Nära sjuhundra personer deltog i mötet.

Större betydelse fick den *fortbildning av "äldre" lärare*, som i seminariets regi pågick under åren 1868—79. Redan år 1866 umgicks statsrådet F. F. Carlson med tanken. Han skriver till biskop Bring i Linköping: "Jag har nog tänkt på och även talat med Anjou därom, att det borde beredas tillfälle för en del redan anställda lärare att på en kortare tid besöka seminariet för att där få undervisning. Det vore gott, om detta kunde verkställas".^{18a} Tydligen i samråd med rektor Anjou gjorde seminarieadjunkten Knut Kastman, som under året 1867 verkade som landstingets folkskoleinstruktör, en hemställan till Östergötlands läns landsting om medel för att göra det möjligt för lärare inom länet att vistas högst tre månader vid seminariet i avsikt att "inhämta förökad insikt och metodisk erfarenhet". Han tänkte sig ett förslagsanslag på 1.000 rdr att fördelas med 25 rdr pr månad åt varje deltagande lärare.^{18b} Bakgrunden är givetvis Kastmans iakttagelser under hans besök i skolorna. Framför allt torde emellertid drivkraften ha varit behovet att inviga de lärare i nya metodiska grepp, som under sin utbildning vid seminariet blivit inövade i växelundervisningen. Några år in på 1860-talet förlorade denna undervisningsform nästan allt förtroende — det gällde att ge lärarna ett annat redskap i handen. Landstinget tog också ansvaret här, liksom det gjort, när det vid samma tidpunkt blev aktuellt att skapa möjligheter att utbilda småskollärare. Det skedde i form av ett anslag på 450 rdr att utgå såsom stipendier till sådana ordinarie lärare inom landstingets verksamhetsområde, som rekommenderats av vederbörande folkskoleinspektör eller -instruktör att undergå denna fortsatta utbildning. Stipendiet skulle utgå med 25 rdr pr månad, slutligen höjt till 50 rdr. K maj:t medgav anställandet av en extra lärare vid seminariet för denna undervisning (k br 20/12 1867).

I ett långt yttrande till domkapitlet i november 1867¹⁹ redogjorde

rektor Anjou för olika sätt att ombesörja den ifrågasatta fortbildningen. Han föreslog slutligen, att undervisningen av de "äldre" lärarna skulle betraktas såsom något från den övriga seminarieverksamheten "mera oberoende". De skulle få tillfälle till övning i "seminarieskolan" samt deltaga i en särskilt för dem anpassad kurs i något läroämne, främst pedagogik och i synnerhet metodik. Deras arbetsprogram, sedan kursen kommit i gång, har han närmare redovisat i årsredogörelsen för läsåret 1869—70 på följande sätt:

"Den för de äldre lärarna särskilt upprättade lektionsordning upptager dels hospitering i skolans olika avdelningar såväl vid seminarieelevernas praktiska övningar som vid mönsterlektioner av vederbörande lärare; dels besök vid lektioner i seminarieklasserna; dels praktiska övningar med avdelningar av skolbarnen, därvid någon av de äldre lärarna varje gång undervisat och samtal över lektionerna sedan hållits; dels ock besök vid lektioner efter fritt val av de hospiterande. Dessutom hava de varit närvarande vid de på lördagseftermiddagarna hållna sammanträden, varjämte en gång under vårterminen, då ett större antal lärare på en gång var vid seminarium församlade, hölls en lärarekonferens, vid vilken diskuterades åtskilliga av de främmande lärarna själva uppställda pedagogiska spørsmål".

Sammanlagt över 250 lärare deltog i denna fortbildningskurs under de tolv år den pågick.²⁰ Av dessa var det dock endast ett knappt hundratal, som kom från Östergötlands län och således åtnjöt de av landstinget anslagna stipendierna. De andra deltagarna fick understöd för sin vistelse vid Linköpingsseminariet av landstingen i Kalmar, Örebro, Nyköpings, Västerås och Gävleborgs län.

Detta faktum får väl anses som ett mått på den uppskattning, som seminariet förvärvat sig under sin nya ledning. Kursen är anmärkningsvärd också ur den synpunkten, att folkskollärarinnor efter hand medgavs tillträde till den — sammanlagt tretton stycken.

Landstinget hade beviljat samma anslag också för år 1880. Då "äldre"-lärarekursen inställdes på grund av vikande intresse, anslogs i stället pengarna till en fortbildningskurs i teckning. Nya metoder inom teckningsundervisningen hade börjat göra sig gällande, och skolans lärare borde bli informerade om vad som höll på att hända. Styrelsen för landstingets småskollärarseminarium fick uppdraget att organisera kursen. Dess ordförande, folkskoleseminariets rektor Anjou, erbjöd styrelsen att under en månad på sommaren få disponera

en sal i folkskoleseminariet jämte "materiel av planscher, gipser och klotsar". Kursen pågick under åren 1880—84. Dess ledare var teckningsläraren vid folkskoleseminariet Filip Löfgren. Deltagarna hölls strängt sysselsatta. "De från teckningsarbetet lediga timmarna av dagen användes av deltagarna dels till mottagning av undervisning i biskötsel, dels till simning", heter det i en redogörelse.

Landstingets omsorg om lärarfortbildningen omfattade givetvis också småskollärarinnorna. Under tiden 1875—86 beviljades årligen kr 400:— för fortbildning av "äldre" småskollärarinnor. Pengarna utbetalades i form av stipendier på vardera kr 100:— och gällde en termins vistelse vid småskoleseminariet. Denna möjlighet utnyttjades av 35 småskollärarinnor.²¹

En speciell bakgrund hade den för småskollärare anordnade fortbildningskurs, som ägde rum i Linköpings småskoleseminarium under tiden 27/1—23/5 1936. Då hade seminariet övergått i statens hand, och beslut hade fattats om dess nedläggning med utgången av läsåret 1935—36. Den sista årskursen skulle gå sin sista termin. Lärarpersonalen kunde inte utnyttjas till hela sin kapacitet. Då anslog statsmakterna medel till fortbildningskurser vid de småskoleseminarier, som höll på att avvecklas. Till Linköping kom sjutton lärarinnor, som upplevde ett rikt varierat och omfattande kursprogram.

Vid den tidpunkten ansåg sig landstinget inte längre ha anledning att understödja fortbildningskurser för lärare. Emellertid har landstingets insatser på detta område i ett tidigare skede varit imponerande och får anses vara banbrytande och vägledande för den fortbildningsverksamhet, som statsmakterna efter hand sett sig nödsakade till. Att i detta sammanhang erinra om detta landstingets stöd åt den obligatoriska skolan beror av det faktum att det organ, som på landstingets uppdrag organiserade fortbildningen, var styrelsen för landstingets småskoleseminarium. Vi kan här begränsa oss till att bringa dessa förhållanden i erinran blott i korthet, eftersom de förut har blivit redovisade.

En individuell form av lärarnas fortbildning föreligger i det s.k. efterprövningsinstitutet. I seminariestadgan av år 1914 (§ 68) ges för första gången möjlighet för den enskilde läraren att undergå prövning vid seminarium i avsikt att höja vitsorden i examensbetyget, dock icke vitsordet i undervisningsskicklighet. Denna begränsning försvann i följande stadgor. Redan i de tidiga reglementena av 1862

och 1865 (§ 28 resp § 46) hänvisas elev, som misslyckats i sitt undervisningsprov vid examenstillfället, att undergå "ny fullständig avgångsexamen" för att kunna antas till ordinarie folkskollärare.

Sedan efterprövningsförfarandet blivit mera utformat, kunde provet förläggas till vilken del av läsåret som helst och utsträcktes i regel till en vecka. Vid Linköpingsseminarierna har det utnyttjats i rätt begränsad utsträckning. Efterprövningarna bör helst avskaffas, uttalar kollegiet vid ett sammanträde i oktober 1946.

När landstinget drog sig ur fortbildningsverksamheten, innebar detta inte, att intresset för en komplettering av lärarnas yrkesutbildning skulle ha försvunnit. Snarare har man intrycket, att inspirationen och initiativen till lärarnas fortsatta utbildning i övervägande grad växte fram inom lärarkårerna själva. Organisatoriskt blev det en rätt splittrad bild. Som huvudmän för den fortlöpande kursverksamheten uppträdde skolöverstyrelsen, lärarorganisationerna, skoldistrikten och en rad andra fortbildningsinstanser. I viss begränsad omfattning kom seminarierna så småningom att delta i detta arbete genom att skolöverstyrelsen förlade dit fortbildningskurser, avsedda dels för seminariernas egen lärarpersonal, dels för andra lärarkategorier. Efter hand ökades detta engagemang betydligt från lärarutbildarnas sida. Inte minst seminarierna i Linköping kunde under sina två sista decennier uppvisa en rik flora av fortbildningskurser, förlagda till sommarferierna. Någon gång kunde fortbildningen sträcka sig in på läsåret. En kurs för folkskollärare med sikte på arbetet i B²- och B³-skolor pågick sålunda mellan den 3 augusti och 10 oktober 1942.

Utvecklingen av allt detta arbete för lärarnas fortbildning har så småningom fört fram till insikten, att det är ett nödvändigt moment i all lärarutbildning. Det blev allt mera klart, att fortbildningen måste smidigt och realistiskt anpassas till lärarnas allmänna utbildningsprogram. Denna insikt mynnade ut i beslutet att vid de fullständiga lärarhögskolorna upprätta särskilda fortbildningsavdelningar. I bakgrunden ligger en betydande insats inte minst från Linköpingsseminariernas sida.

Vidareutbildning

I 1862 års seminariereglemente (§ 16) förekommer följande föreskrift: "Den som inför teologiska fakulteten vid något av rikets uni-

versiteter avlagt godkänd dimissionsexamen, äger att utan inträdesprov vid seminarium genomgå den praktiska kursen. . ." Detta medgivande för teologer utsträcktes i de följande stadgorna under 1880-talet att gälla alla akademiker, oavsett ålder och med fritt val av tid för inträde vid seminariet.

Därmed hade fastslagits en praxis, som tillämpats redan i Linköpingsseminariets begynnelsekede (ovan sid. 37).

Möjligheten att skaffa sig en sådan merit har dock utnyttjats i blott sparsam omfattning i Linköping. Under perioden 1862—1914 avlade tolv prästmän det praktiskt pedagogiska provet. Endast tre andra akademiker har genomgått samma prövning, av dessa två filosofie magistrar så sent som år 1914. Förklaringen är säkerligen, att "provår" för blivande ämneslärare infördes redan år 1865. Avgångsbetyg i praktisk pedagogik vid seminarium måste ha ett särskilt motiv, som då det någon gång uppgives, att en prästman, som avlagt provet i Linköping, hade för avsikt att söka ordinarie folkskollärartjänst.

Sedan 1914 års stadga trätt i kraft, förekommer inte längre akademiker som elever vid seminarierna i Linköping. Däremot återuppstår denna akademikers yrkesutbildning på nytt vid folkskoleseminariet, dit under åren 1958—66 förlades en "praktisk lärarekurs", det s.k. "provåret" för ämneslärarkandidater. Ett hundratal av denna lärarkategori har fått sin pedagogiska utbildning vid folkskoleseminariet i Linköping.

Denna ämneslärarutbildning, som gick utanför seminariets ursprungliga uppgift att utbilda klasslärare och som därför här omnämnes blott i korthet, fick från år 1954 en parallell i en vidareutbildning av folkskollärare till ämneslärare i vissa ämnen. Det var krafter inom lärarkårerna, som krävde att klasslärarna skulle beredas möjlighet till fortsatt utbildning för undervisning på högre åldersstadier. Stöd för sådana krav var den allmänna inriktningen på en utsträckning av den obligatoriska skolgången. Dessa vidareutbildningskurser, som i början typiskt nog benämndes befodringskurser, omfattade vid Linköpings folkskoleseminarium under tiden 1954—1967 tjugosex kurser, fördelade på ämnena modersmålet, biologi, historia, samhällslära, matematik, kemi. Kurstiden var i regel en termin utom för modersmålet och biologin, som utsträcktes till två terminer. Dessutom förekom kortare kurser, utom i psykologi och peda-

gogik, i geografi, fysik och matematik, som avsåg att ge underlaget för en ämneskombination, där något av dessa ämnen kunde ingå som biämne.

Mera löst knutna till Linköpingsseminarierna var de kurser i pedagogik för fil. kand.examen, som pågick där ett tiotal år från läsåret 1953—54. Den som verksammast bidrog till att flytta ut denna akademiska undervisning till konsumenterna i "landsorten" var professor Torsten Husén i Stockholm. Ett stort antal lärare och lärarkandidater kunde på detta sätt skaffa sig fördjupad yrkesutbildning inför de väntande skolreformerna. Här synes Linköping ha varit banbrytande för den kommande utvecklingen. Deltagarna svarade själva för kostnaderna.

Även med statliga anslag förekom akademiska kurser i Linköping denna tid. De var förlagda till seminariernas lokaler och administrerades av rektorsämbetena. Höstterminen 1953 startade t.ex. en sådan kurs i matematik (under ledning av lektor Viktor Bergström) och i början av 1960-talet anordnades ett par kurser i religionskunskap.

I mera begränsad omfattning förekom också vid småskoleseminariet i Linköping en vidareutbildning. Den gällde de småskollärarinnor, som tillhörde de äldre examensårgångarna och som genom kungligt beslut år 1878 erbjöds en högre löneställning, om de kompletterade sin utbildning med en vidareutbildning vid ett seminarium. Under perioden 1879—85 erhöll sålunda 28 småskollärare vid småskoleseminariet i Linköping "kompetens till avlöning med högre statsbidrag". I ett senare skede, när överproduktionen av småskollärare framkallade en ökad konkurrens om tjänsterna, sköt antalet efterprovningar vid småskoleseminariet i Linköping starkt i höjden. Särskilt markant är detta under seminariets sista tid, åren 1929—36.

En återblick på den hittills i detta kapitel presenterade utbildningsverksamheten visar en rik schattering av olika lärarkategorier. Det är inte endast folkskollärare, manliga och kvinnliga, som funnit sin utbildning vid seminarierna i Linköping. För småskolläroastadiet upp till ämneslärarnivån med inriktning såväl på högstadiet som på gymnasiet producerades slutligen här lärarkrafter för hela den offentliga skolans tolvåriga skolgång. Det gällde inte endast primärutbildningen. Såväl fortbildning som vidareutbildning har också utövats inom ramen för den allmänna lärarutbildningen. Detta innebär, att

när Linköpings folkskollärarseminarium lämnade scenen, låg det rot-system färdigutvecklat, varur lärarhögskolans alla aktiviteter kunde växa fram för att slutligen — från den 1 juli 1977 — lyftas upp på akademisk nivå såsom Institutionen för lärarutbildning vid Linköpings universitet.

LÄROTIDER

Om arbetet i en skolenhet skall fungera väl, måste stor omsorg ägnas åt tidsbegreppet. Den gamla hävdvunna termen lärotider förutsätter en noggrann planering av läsåret, veckotimtalet, tjänstgörings- och närvaroskyldigheten, schematiderna osv. När rektor vid vårterminens slut försöker skapa en vision av det kommande läsårets arbetsprogram, måste han kallt räkna med att den aldrig fullt ut kommer att realiseras. Hans planläggning är en önskedröm.

Hur tedde sig denna pessimistiska rektorserfarenhet vid lärarutbildningen i Linköping?

Läsårets längd

Läsåret har under de 125 åren varit utsatt för en ständig utökning. Under de två första decennierna nöjde man sig med 35 arbetsveckor per läsår. År 1859 bestämdes en förlängning med ytterligare en vecka, och denna studietid av 36 veckor per läsår gällde sedan för folkskoleseminariets del²² ända till år 1914. Den nya stadgan detta år räknade med 39 veckor per läsår, och denna tidsbestämning var sedan gällande ända till år 1968, då femdagarsveckan infördes och som kompensation krävde bl.a. en utsträckning av läsåret att omfatta 40 veckor.

Emellertid inträffade då och då händelser, som förkortade läsåret avsevärt. Så framflyttades, dvs med modern terminologi: senarelades höstterminens början år 1864 till den 1 oktober, vilket innebar att läsåret förkortades från 36 till 32 veckor med anledning av "behövliga förberedande anordningar", sedan seminariets utbildningsgång utvidgats med ytterligare ett läsår. Lästiden för övningsskolan förkortades med ytterligare en vecka. Detta var seminarieföreståndaren Chr. L. Anjous första läsår — kanske också ett motiv för läsårsförkortningen. Anjou hade nämligen fått ett resestipendium på 1.200 rdr för en studieresa i Tyskland och Schweiz på sommaren 1864, och han återvände inte till Sverige förrän en av de första dagarna i september.²³

Ett allvarligare skäl föranledde rektor att på hösten 1866 kraftigt inskränka seminariets verksamhet. En koleraepidemi hade nämligen utbrutit i staden, varför rektor hos domkapitlet anhåller om rätt att inställa undervisningen. Samma dag som framställningen göres, sammanträder domkapitlet och ger sitt bifall. I sin skrivelse skildrar rektor livligt situationen:

”Då kolerafarsoten här i staden den senaste veckan syntes tilltaga, uppstod oro bland eleverna vid folkskolelärareseminarium, i synnerhet sedan en av dem, Frans Ludvig Menell, plötsligen avled sistlidne söndagsmiddag efter blott $\frac{1}{2}$ dygns sjukdom. Redan samma dag anhöllo hos mig 14 elever att ofördröjligen få från staden avresa, och jag ansåg mig ej kunna däremot lägga hinder. Måndagsmorgonen tillkännagav jag för eleverna, efter samråd med lärarna, att jag ville hos Högvördiga Domkapitlet vid dess nästa sammanträde hemställa om de åtgärder, som kunde vara att vidtaga; att läsningen å seminarium och i seminariuskolan komme att upphöra, till dess Högvördiga Domkapitlets svar kunne inhämtas; att de elever, som sådant önska, vore oförhindrade att under tiden lämna staden, samt att de övriga skulle idag vid middagstiden samlas för erhållande av vidare underrättelse, vilken skulle genom annons i tidningarne de frånvarande delgivas. En stor del av eleverna har sedan dess hos mig anmält sin önskan att resa hem, så att av hela antalet, vid terminens början 76, endast 32 ännu återstå.”

Under åtta veckor (12/9—6/11) låg den ordinarie undervisningen nere. De lärarkandidater, som stannat kvar i staden, erhöll dock undervisning i mindre omfattning av rektor och några av lärarna, sedan domkapitlet medgivit denna anordning, ”som dock i detta fall endast hade enskild egenskap”.²⁴ Läsåret 1866—67 kom genom dessa händelser att omfatta blott 28 veckor.

Epidemins omfattning kunde följas i Östgöta Correspondentens rapporter om läget. Kolerafall uppträdde redan den 12 augusti men ansågs inte vara av smittosam natur. Men den 15 september anmäldes att 72 personer insjuknat och att 36 av dem avlidit. Vid en sammanfattning den 31 oktober, då epidemin hade ebbat ut, konstaterades att av 375 anmälda fall 155 hade slutat med döden — detta på en folkmängd av omkring 6.800. Den 10 november förklarades officiellt att epidemin upphört.

Höstterminen 1918 i första världskrigets slutskede härjade ”spans-

ka sjukan” också i Sverige. Det blev anledningen till att läsårets begynnelse uppsköttes tre veckor — utan krav på kompensation genom återläsning.

Lsåret sammanföll på 1840-talet med kalenderåret. Med övergången till tvåårig utbildning 1849 anpassades utbildningstiden till det statliga budgetåret. Detta blev giltigt i fortsättningen för folkskollärarytbildningen vid seminarierna i Linköping men inte för småskollärarytbildningen, som ända fram till sekelskiftet förlade avgångsexamen och läsårets slut till veckorna före jul. Under treterminsutbildningen det första decenniet på 1900-talet skiftade givetvis läsårsavslutningen mellan vår och höst, men först därefter sammanföll läsårets placering med folkskoleseminariets.

Veckoschemat

Den relativt korta längden av läsåret kunde motiveras med den hårda arbetsbelastningen under läsveckorna. En studietakt med 41 timmar per sexdagarsvecka jämte en rikligt tillmätt samling av hemuppgifter var utan tvivel pressande — men så omfattande beskrives arbetsprogrammet för de äldsta generationerna seminarieelever i Linköping. Som ovan visats (sid. 40), reducerades emellertid veckans schemabundna tid redan 1849 till 34 timmar, och under resten av 1800-talet företer de skiftande timfördelningarna relativt hyggliga arbetsförhållanden med veckotimtal omkring 35. Från och med det kungl. cirkuläret 1894 växer dock kravet på lärarkandidaterna. Då fastställes ett veckoschema på 39 timmar för första klassen, en siffra som återkommer i 1914 års stadga. Ännu i 1937 års undervisningsplan föreskrevs för den första klassen av den fyraåriga linjen ett veckoschema, omfattande $39\frac{1}{2}$ timmar. Därtill kom en rad frivilliga kurser, förlagda till tid utom timplanen, i sådana ämnen som språk, teckning, sång och musik, gymnastik etc. Inte underligt att klagomål om överansträngning hördes då och då från seminarieelevernas sida, och de fick stöd av sina lärare. Först genom bestämmelserna i 1960 års timplan kunde veckotimtalet reduceras till $36\frac{1}{2}$ vtr vardera i de två första klasserna på den fyraåriga linjen och till 34 vtr på studentlinjen. Denna lättnad var dock i det närmaste illusorisk, eftersom utöver det antal frivilliga ämnen, som timplanen erbjöd, dessutom föreskrevs *obligatoriska* kurser i sju olika ämnen som t.ex. i tal- och röstvård och kurs i yrkesvägledning.

Det äldsta bevarade tryckta veckoschemat gäller läsåret 1864—65, då Chr. L. Anjou övertog ledningen. Som schemat tydligt visar, var hela arbetsdagen belagd från kl 7.30 till kl 19.00 med en timmes middagspaus mellan kl 13—14 och med tio minuters rast mellan lektionerna. Denna ordning har tydligen upplevts som alltför kompakt, ty under de tre sista veckorna av vårterminen övergick man till att börja dagen redan kl 6.30 med en timmes uppehåll mellan kl 9—10, i själva verket en återgång till tidigare praxis.

Lovdagar

Det var emellertid väl sörjt för andningspauser i det hårda arbetsprogrammet. Diariet antecknar flitigt inställd undervisning hela dagar eller delar därav. Skälen skiftade. *Praktiska bestyr*, som t.ex. dubbelfönstrens insättande i oktober varje år, så länge byggnaden vid Drottninggatan användes, omöjliggjorde undervisningen. Fyra dagar i januari 1875 måste undervisningen inställas på grund av den starka kölden — värmesystemet i den nya byggnaden gav ofta anledning till klagomål. I mars 1940 var bränslebristen så prekär, att eleverna permitterades i tre veckor. Sjukdom drabbade ibland elevkåren i så stor omfattning att ordnad undervisning blev meningslös. Utom de längre ingrepp i läsårstiden, som förut omnämnts, kan erinras om den anhopning av kikhosta, mässling och vattenkoppor, som i februari 1932 framtvingade undervisningens upphörande under en vecka.

Fosterländska minnen gav kärkomna anledningar till pauser i arbetet. De historiska personligheterna firades vederbörligen: Gustav II Adolf, Martin Luther, Ansgar, Gustav Vasa — minnet av de två förstnämnda hade den största livskraften. Roskildefreden blev man påmind om såväl 1858 som 1908. År 1864 var det dags att fira femtioårsminnet av den svensk-norska unionens upprättande. Det skedde under extra högtidliga former, delvis föreskrivna av k maj:t och domkapitlet. Festen ägde rum den 4 november. För seminarieelevernas del blev firandet av "föreningens guldbroloppsdag" (Östgöta Correspondenten) omfattande. Enligt den citerade tidningens referat följande dag samlades lärare och elever i seminariets större lärosal kl ½9. "Den enkla och anspråkslösa men onekligen ganska vackra festligheten" heter det, hade två huvudmoment: Karl Kastman föreläste om föreningens historiska bakgrund och rektor höll bön och tack-

sägelse. Biskopen deltog. Därefter formerades procession till domkyrkan för att åhöra domprostens högtidspredikan. Tillsammans med skarpskyttekåren och läroverkets äldre elever begav sig seminaristerna efter gudstjänsten i paradmarsch med flygande fana och klingande spel "från platsen utanför gamla skolhuset genom stadens större gator tillbaka till borggården", där "folksången" avsjöngs och leven utbragtes för kung och fädernesland. Men ännu var firandet inte slut. På kvällen ordnades illumination av seminariebyggnaden vid Storgatan, medan elevernas fosterländska sånger klingade genom de öppna fönstren till uppbyggelse för stadens invånare.

Fyrtio år senare var stämningen en annan. Den 1 november 1905 gavs ledigt från kl 12 för "firandet av Sveriges återupptagande av den rena blågula flaggan". Denna dag, "flaggans nya födelsedag" (ÖC 30/10), skulle unionstecknet enligt kungl. förordning utbytas mot blått fält, dvs "rena svenska färger i flaggan — det är svensk lösen!" — såsom ÖC kommenterar händelsen 28/10. Efter morgonbönen och sedan flaggan hissats i topp höll rektor Westling ett tal på seminariegården och seminariekören sjöng.

En seminarieadjunkt, som år 1903 var på studiebesök vid Linköpingsseminariet, har gett en ögonblicksbild från ett för orten speciellt minnesfirande: "En dag under min vistelse i Linköping var arbetet i seminariet liksom i stadens övriga skolor inställt från kl. 1 e.m. Anledningen härtill blir klar, då jag nämner, att dagen i fråga var den 25 september: då fira nämligen Linköpings invånare i allmänhet och skolornas ungdom i synnerhet varje år minnet av slaget vid Stångebro. I en väldig procession tågade därvid alla läroverkens och folkskolornas lärjungar under fladdrande fanor och klingande spel ut till det invid Stångån år 1898 uppresta, enkla men värdiga monument, som för kommande släkter skall tälja om den fosterländske hertigens framgångsrika strid för politisk självständighet och luthersk tro. I ett formfulländat, entusiastiskt och medryckande tal angav därpå en av stadens präster betydelsen av slaget vid Stångebro och de lärdomar, som nutidens inbyggare i allt Sveriges land och särskilt ungdomen därav kunna hämta. Han manade skarorna, som fylkats omkring honom, att blicka ut över leende östgötabygd och därvid betänka välsignelsen av ett fritt fosterland och ett oförfalskat evangelium. Han framhöll desslikes, huru envar i sin ställning kan medverka till att detta stolta, sköna land, som varit våra faders och

är vårt, en gång i framtiden med Guds hjälp får bliva våra barns.”²⁵

De *royalistiska* känslorna tog sig uttryck i firandet av kungliga namnsdagar, tydligen under inflytande från Tyskland, ”det land där elden på fosterlandets altare för närvarande brinner högst”.²⁶ På Karlsdagen fram till 1872 och därefter på Oscars-dagen inställdes undervisningen regelbundet. Kung Oscar II:s kröning högtidlighölls i maj 1873. Två dagar i september 1873 avbröts undervisningen. Diariet antecknar: ”Hans Maj:t Konung Oscar II besökte seminarium och tog kännedom om dess lokaler och samlingar”. OC berättar att konungen lördagen den 20 september mottogs på trappan ”av seminariii inspektör lektor Broman och rektor Anjou samt fördes in i stora samlingsalen, där lärare och elever voro samlade och där rektor Anjou i väl valda ordalag hälsade H M:t välkommen, varefter eleverna under direktör Thörnvals anförande uppstämde Otto Lindblads folksång”. Året därpå gav konungens genomresa anledning till lektionernas inställande. Konungens födelsedag kunde också utnyttjas för ledighet. Tronskiftet 1907 tycks ha gjort slut på denna typ av avbrott i undervisningen.

Allmänna lov återkom regelbundet den 1 oktober, eftersom det var flyttningsdag, och den 1 maj ”i hänseende till gammal sed”, en term som ofta användes i diariet, då rektor motiverar undervisningens inställande. Rätt ofta blev det ledigt ”i anseende till marknad” — seminarieeleverna hade då tydligen möjlighet att träffa släktingar på besök i staden.²⁷ Karnevalståget på Valborgsmässoafton kunde ibland motivera en extra ledighet men till synes inte mera regelbundet förrän långt in på 1900-talet. På 1860-, 1870- och 1880-talen inställdes undervisningen någon dag på våren för att ge eleverna tillfälle att delta i Bibel- och missionssällskapens årshögtid, där rektor Anjou ibland uppträdde som talare.

Kommunikationernas utveckling i seminariestaden påverkade också seminarieundervisningen. En dag i mars 1870 gavs ledigt mellan kl 11—14 ”i anseende till järnvägsmöte för staden och orten”, och när järnvägen till Linköping invigdes den 15 oktober 1872 kunde givetvis inte seminarieeleverna hållas kvar på skolbänken. Lärarutbildningsanstalten deltog i seminariestadens liv. En dag i september 1870 blev det ledigt till kl 11, eftersom en eldsvåda hade utbrutit på morgonen. ”Adj. Nordstedt och rektor kallades på f.m. till brandstället, gävo ledighet var sin timma”. En dag 1898 inställdes

gymnastikundervisningen: ”läraren var förhindrad av allmänna brandkårens övningar”. Man anar en tyst protest i en anteckning i diariet i oktober 1893: ”Lektionerna kl 11—3 med seminarieklaserna förhindrades av militärinspektionen”. Från kl 13 en septemberdag 1906 avbröts lektionerna på grund av ”de stora fältmanövrerna”, och två dagar i april 1940 blev lokalerna rekvirerade av militärer.

På 1900-talet begränsade seminariestadgorna avsevärt möjligheterna att inskränka arbetsprogrammet utöver de föreskrivna allmänna loven.

Kap. III Tjänster och lärartillsättningar

Tiden 1842 — 1864

Fram till och med läsåret 1846—47 togs hela läraruppsättningen ur Ljungstedtska skolans kollegium. Föreståndare var Johan Viström, född 1898 i Ojebro, Herrberga, där hans far arrenderade ett biskopshemman. Han hade varit präst i stiftet sedan 1824 och förestått Ljungstedtska skolan sedan 1836. Han synes ha haft visst intresse för metodiska ting men föga engagerat sig för sina elever och deras teoretiska studier. Övriga lärare fram till 1847 var hospitalspredikanten J. P. Grevell (följd 1845 av hospitalspredikanten O. V. Hjohlmarsson) i historia och geografi, kaptén Pontus Bagge i gymnastik, musikfanjunkare A. Bersselius i sång, kristendomsläraren vid läroverket C. P. Westling i teckning (denne var far till G. Westling, rektor vid seminariet 1897—1910). Westling undervisade emellertid även i geometri och naturlära, och sannolikt även i räkning.

Seminariet får en egen lärare

Inspektorn för seminariet, lektor C. P. J. Petrelli, som engagerat sig för ökad och djupare teoretisk utbildning, lyckades genomdriva en sådan ändring, att en andrelärarebefattning inrättades för de teoretiska studierna. Denna erhöi M. W. Österdahl, som läsåret 1846—47 i Stockholm avlagt folkskollärareexamen och examen vid Gymnastiska centralinstitutet. Österdahl, som var född 1819 i Kisa, hade blivit prästvigd 1842. Han kom att ha det egentliga ansvaret för den teoretiska undervisningen. Han undervisade även i teckning och gymnastik. A. Bersselius stod kvar som sånglärare till 1860, då han efterträddes av J. F. Törnvall, vilken var domkyrkoorganist.

Österdahl bereddes dessutom timtjänst vid Ljungstedtska skolan,

där han var ombudsman i direktionen. Han kom att fungera som den förste seminarielärare, som tagit ansvar för eleverna och intresserat sig för deras problem.

Vilken roll kom underläraren vid Ljungstedtska skolan att spela som lärarutbildare?

Jonas Bäckman skriver i sina minnen om förhållandena vid Ljungstedtska skolan. "Omkring 1850 erhöi den förstärkning att uteslutande för folkskolan anställdes en seminarieutbildad lärare med namn av underlärare." Det framgick vidare, att denne lärare kom att delta i undervisningsövningarna.

Den roll dessa unga underlärare — jämnåriga med seminarieeleverna — har spelat går väl knappast att klarlägga. Skolsystemet — lankasterskolan — gör en bedömning svår. De torde väl mera ha motsvarat våra dagars handledare än övningsskollärarna under seminarietiden. Men säkert är, att de haft betydelse som lärarutbildare.

Johan Viström och Magnus Österdahl lämnar samtidigt seminariet I och med att Ljungstedtska skolan 1858 fått ståtliga, nya lokaler utan att seminariet där inhysts, var man från båda skolorna på det klara med att dessa skulle skiljas.

Två omständigheter kom att skjuta fram frågan i tiden. Johan Viström sökte undan för undan kyrkoherdetjänster. Riksdagen 1859—1860 hade efter utredning fattat ett beslut ifråga om lärarutbildningen, vilket skulle följas av närmare anvisningar. Den första frågan löstes i februari 1861, då Johan Viström blev kyrkoherde i Lommaryd från den 1 maj 1862. I april och juli samma år följde cirkulär från k:maj:t, enligt vilket varje seminarium skulle ha heltidsanställda föreståndare och andrelärare. Sedan 1847 hade Linköping i Österdahl haft en andrelärare, medan seminariets föreståndare haft sin huvudtjänst som ledare för Ljungstedtska skolan.

Magnus Österdahl var sedan 1858 gift med Johan Viströms dotter, Lovisa Augusta. Han hade nu att välja mellan Ljungstedtska skolan och seminariet. I oktober 1861 utsågs han till förste lärare för Ljungstedtska skolan från den 1 maj 1862. Östgöta-Correspondenten markerar skiftet med att nämna att såväl Viström som Österdahl erhöiit silversnusbådar som avskedsprenter från seminarieeleverna. Den

Frans Andersson. Föreståndare 1862. Foto: Lärarhögskolan, Linköping

förre erhöill från föräldrar till elever vid Ljungstedtska skolan "två — inuti förgyllda silverbägare, s.k. tumlare".

Viström, som var 64 år då han lämnade Linköping, kom att stanna som kyrkoherde i Lommaryd till sin död 1883. Magnus Österdahl sökte förgäves kyrkoherdebefattningar. Hans sävliga sätt gjorde honom till en föga lyckad provpredikant. Han kvarstod i sin tjänst i Ljungstedtska skolan till sin död 1885, då han var 66 år gammal. De sista fyra åren hade han varit ledig från den egentliga lärarbefattningen.

Föreståndare och lärare tillsättes med behörighetskrav

Cirkulären år 1861 fullständigades med en seminariestadga 1862. Enligt denna skulle anställningar göras av domkapitlet. Behörighetskraven var allmänt hållna. De för tjänsten erforderliga egenskaperna var en sann och levande gudsfruktan och en hederlig vandel.

Emellertid bestämde domkapitlet vid sitt ledigförklarande av tjänsterna vissa mera detaljerade behörighetskrav: fullständigt avlagd studentexamen "jämte insikt och skicklighet för den undervisning, som enligt författningarna tillhör seminarierna för folkskolelärnarnas bildande".

De sist utformade kraven gav den tillsättande myndigheten möjlighet att behörigförklara efter skiftande normer. Emellertid kom för en lång tid framåt proven för befattningarna att i första hand bli utslagsgivande. Den stora differensen mellan antalet sökande och prövande till tjänsterna ger vid handen, att om en sökande ansåg sig inte kunna hävda sig i konkurrensen, så underlät han att infinna sig vid proven. Slutligen förekom det — så var fallet ännu på 1940-talet — att sökande blev obehörighetsförklarade för mindre formella brister. Vad som dock förvånar är, att så många sökande på 1860—1870-talen företedde ofullständiga ansökningshandlingar.

Fängelseprästen Frans Andersson utsågs i mars 1862 till föreståndare och läroverksläraren K. J. Nordstedt till andre lärare. Då Andersson utsågs, var han redan fjärde provpredikant till kyrkoherdetjänsten i Slaka. Vid valet den 2 april fick han högsta röstetalet. Han tillträdde föreståndarskapet den 1 maj men erhöill ledighet från undervisningen för resten av terminen. Den 31 maj utnämndes han till kyrkoherde i Slaka men fick ledighet för att avsluta terminen. Anderssons insatser stannar vid att i sex veckor ha varit kameral ledare av skolan. Han avled som kyrkoherde i Slaka år 1888.

I augusti 1862 utsågs Nordstedt efter nytt ledigförklarande till föreståndare. I februari 1863 erhöill han till efterträdare som andre lärare Knut Kastman, vars förnämliga prov för tjänsten väckt stor uppmärksamhet. Kastman kom att omedelbart tillträda sin tjänst. Nordstedt, som stammade från bergslagsslakter i Sala-trakten, var född år 1832. Han hade börjat sina studier som jurist och tjänstgjort två år i ämbetsverk i Stockholm, återvänt till Uppsala 1852 och lämnat denna stad med en folkskollärareexamen 1857. Han hade sedan dess varit extralärare vid läroverken.

K. J. Nordstedt. Föreståndare 1862—64. Foto: Lärarhögskolan, Linköping

Knut Kastman (1839—1909) var prästson från stiftet. Han hade blivit student i Uppsala 1857 och våren 1862 avlagt alla examina, som fordrades för att bli präst (även praktisk-teologisk examen). Han kom emellertid inte att prästvigas sommaren 1862 utan återvände till Uppsala, där han den 31 oktober avlade folkskollärare-examen. Det berättas, att Knut Kastman upplevt sin studentexamen som en sorgedag, därför att denna borde ha medfört att han inte kunde bli folkskollärare. Han hade drömt om att få bli lärare. Av

Knut Kastman. Foto: Skolmuseet, G:a Linköping

hänsyn till sin mor hade han avlagt sina teologiska examina. I Uppsala hade han tillhört den lågkyrkliga s.k. Lördagsföreningen.

Törnvall fortsatte som lärare i sång, Bagge återvände som gymnastiklärare. Ny teckningslärare blev C. H. Wallberg, som sedan 1846 varit teckningslärare vid läroverket.

Undervisning i trädgårdsskötsel hade sedan 1860 ägt rum vid Trädgårdsföreningen. Ett anslag från hushållningssällskapet hade möjliggjort detta. Tyskfödde trädgårdsmästaren C. T. Kroné, som 1863 utnämndes till lärare i trädgårdsskötsel, hade i egenskap av föreståndare för Trädgårdsföreningen tidigare undervisat i detta ämne.

Seminariet under rektor Anjous tid (1864—96)

Antalet seminarier minskas genom en första "seminariedöd"

Den kvalitativa utökning, som riksdagsbeslutet 1862—63 medförde genom att förlänga studietiden till tre år, följdes av en minskning av antalet seminarier (stiftsseminarierna försvann). Inrättandet av en särskild byrå för folkskoleärenden i ecklesiastikdepartementet (1864) kom att betyda mycket för utvecklingen av seminarierna.

Ett kungligt brev till domkapitlet den 22 april 1864 gav riktlinjer för starten av nyordningen hösten 1864. Först den 1 december 1865 kom den nya stadgan. Seminariet skulle få en föreståndare, två huvudlärare samt ytterligare en huvudlärare, som skulle handha den praktiska utbildningen.

C. L. Anjous väg till rektoratet

Det kungliga brevet föreskrev, att föreståndaren skulle utses av k maj:t efter förslag från domkapitlet. Han skulle ha avlagt fil kand-examen samt visat beprövad lärarskicklighet.

Som ovan nämnts, var brevet om de nya tjänsterna daterat den 22 april. Redan den 4 maj ansöker biskop Bring om ett reseanslag för läroverksadjunkten Chr. L. Anjou i Norrköping på 1.200 kr för att i utlandet studera lärarutbildningen. Jakande svar kom den 6 maj. Resan företogs till Tyskland och Schweiz tillsammans med nyutnämnde chefen för folkskolebyrån i ecklesiastikdepartementet. A. Th. Brun och rektor Wählin vid seminariet i Lund. Domkapitlet föreslog sedan den 6 juni Anjou till föreståndarbefattningen vid seminariet. K maj:t utnämnde honom också den 22 juni till tjänsten.

Hur länge hade Anjou varit en aktuell kandidat? I propositionen den 22 nov. 1862 säges, att såväl föreståndare som lärare skulle ha fil kand-examen som lärdomsmerit. Då seminarieomorganisationen avgjordes i riksdagen i augusti 1863, riktades stark kritik (bl.a. av biskop Bring) mot att detta krav skulle ställas på lärarna, men man menade, att det var rimligt att föreståndaren hade denna examen. Man kan utgå ifrån, att domkapitlet redan under hela 1863 vetat att Nordstedt inte var behörig att i fortsättningen bli föreståndare, då han saknade fil kand-examen.

Christoffer Ludvig Anjou var född 1821 i Uppland men hade som tioårig kommit till Norrköping, där hans far blivit kyrkoherde

Chr. L. Anjou. Rektor 1864—96. Foto: Lärarhögskolan, Linköping

i S:t Olai. Denne var känd som skicklig organisatör. Han hade bl.a. varit ledamot i 1838 års stora fattigvårdskommitté. Efter en fil kand-examen i Uppsala 1846 var C. L. Anjou i sex år anställd i finansdepartementet, de sista åren som t.f. protokollsekreterare. Ohälsa tvingade honom att lämna ämbetsmannakarriären. Han återvände till Norrköping och hade olika lärarbeställningar vid läroverket där. Från och med 1857 var han även musiklärare. Det fanns en musikalisk ädra i släkten Anjou, men det har sagts, att C. L. Anjou

från sin mor, Anna-Margareta Öberg, i vars släkt musikutövare fanns, ärvt sin musikalitet.

I början av 1860-talet återvände Anjou till Uppsala för att avlägga gamla teol-kandidatexamen men även denna gång kom ohälsan i vägen. Han fick nöja sig med teoretisk-teologisk examen — motsvarande en senare teol. kand. Läsåret 1863—64 var han vik lektor i Norrköping.

Man kan fråga, varför en man, som två gånger tvingats bryta en planerad livsväg, utsågs att bli ledare för ett seminarium — någon kontakt med folkundervisningen hade han inte haft.

En brevväxling mellan ecklesiastikminister F. F. Carlson och biskop Bring ger åtskilliga fakta kring utnämningen av Anjou. Dessa två var vänner sedan ungdomen. I förtroliga brev till statsrådet — från vilken lika förtroliga kommer tillbaka — diskuteras mängder av frågor rörande stift och kyrka. I augusti 1863 hade F. F. Carlson under pågående riksdag — i vilken bägge deltog — blivit statsråd. Under riksdagssejouren har de två förvisso diskuterat situationen i Linköping. Allt tyder också på att F. F. Carlson sent under hösten 1863 besökt seminariet i Linköping. Av brevtalanden kan man sluta, att han sett seminariets dåvarande lokaler, som tagits i bruk höstterminen 1863. Han hade också skaffat sig en personlig uppfattning om Nordstedt. Det framgår tydligt, att han inte känt denne tidigare.

Då F. F. Carlson i brev till Bring den 25 januari 1864 frågar om Anjou och Kastman kan ingå i det nya seminariet, så måste detta syfta på ett samtal under nämnda besök. Knut Kastman var inte behörig till rektorat. Det är en öppen fråga, vem som under samvaron kommit med namnet Anjou, men sannolikt har det varit F. F. Carlson, som väl kände denne från Uppsalatiden och som det framgår av nämnda korrespondens, hade en fenomenal personkännedom.

Vad som sedan händer under vårterminen 1864 är i och för sig inte märkvärdigt. Anjou får kallelse av biskopen, svarar ja den 2 mars (bilaga VI). Den 8 mars uttalar statsrådet sin glädje över detta svar och planerar en studieresa för Anjou. Han vill gärna under påsken ha ett besök av Anjou. Han får ett sådant och är nöjd med den förnyade bekantskapen och diskuterar med denne om ansökningsförfarandet av en lärarkraft från Uppsala. Han skriver (2 april): "Viktigt är, att de är i andligt hänseende lika sinnade." Det märkliga är,

att all denna planering äger rum, innan ännu det kungliga cirkulär, som skulle reglera riksdagsbeslutet, var utfärdat.

Det förefaller, som om F. F. Carlson kände sitt ansvar för att Anjou blivit rektor. Bring skriver lugnande i november 1864: "Huru jag är nöjd med Anjou säger jag Dig bäst, om jag förklarar, att jag dagligen tackar Gud för honom. I honom har Herren givit oss en stor skatt och en rik välsignelse."

Anjou får en första krets av lärare

Medan behörighetsfrågan för lärarna vid seminarierna inte var föremål för debatt i tre av stånden, så blev denna så mycket ivrigare i prästeståndet. Man ansåg, att huvudlärarna inte skulle behöva ha fil kand-examen. Det lyser fram, att man önskar att alla, som har präst-examen, skulle vara behöriga till huvudlärartjänst. K maj:t synes ha tagit intryck av dessa krav till den grad, att behörigheten kom att inskränkas till studentexamen, ett års tjänstgöring vid allmänt läroverk, undervisningsprov vid seminarium jämte särskilt prov vid folkskola. I och med stadgan i december 1865 får huvudlärarna titeln adjunkt.

Även ifråga om de övriga lärartjänsterna engagerar sig F. F. Carlson med stort intresse. Att Knut Kastman skall fortsätta som lärare är från början klart, men man funderar över om han skall sättas på den praktiska tjänsten eller vanlig lärartjänst. Men då Carlson den 8 mars kastar fram namnet Isak Danell i Sund som en tänkbar kandidat låg väl tanken, att denne, som varit präst och lärare, skulle ha den praktiska tjänsten. Förslaget avvisas av Bring, eftersom Danell nyligen tillträtt en komministratur. Anjou hade besökt Uppsala vid påsktiden utan att finna någon lämplig lärare.

I själva verket önskade statsrådet två nya lärare. I brev till Bring den 8 mars skriver han, att han anser det tvivelaktigt, om Nordstedt kan få fortsätta som lärare. "En strid måste därigenom uppkomma mellan det gamla och det nya, som näppeligen kan vara välgörande för läroverket." Redan i samma månad svarar Bring, att Nordstedt inte skulle "hindra Anjou som rektor". Bring förstår väl, att Carlson önskade bli av med Nordstedt men att man inte kan sätta någon, som oförvitligt skött sin tjänst, på bar backe. Emellertid verkar det, som om F. F. Carlson nära nog samtidigt antytt en prästerlig befordran för Nordstedt som en möjlighet. Bring svarar då, att Nordstedt

Karl Kastman. Foto: Skolmuseet, G:a Linköping

inte var präst utan en gammal student, som aldrig kunnat fullborda sina studier. I slutet av april har Carlson resignerat. Nordstedt skall få vara kvar. Han skriver, att han trott, att denne lätt skulle ha placerats om i kyrkans tjänst.

Karl Kastman knytes till seminariet

Karl Kastman (1832—1912) var en äldre bror till Knut K. Han hade 1858 i Uppsala avlagt en ovanligt tung fil kand-examen med inte mindre än åtta ämnen. Sedan 1863 var han adjunkt i Norrköping och alltså kollega till Anjou. Karl Kastman var inte behörig till huvudlärartjänst, eftersom han inte haft undervisning vid folkskola eller visat prov på sådan undervisning. Enligt notis i Östgöta-Correspondenten bevisade F. F. Carlson den 4 juni 1864 "examen med eleverna i härvarande folkskollärare-seminarium". Vid detta besök i Östergötland torde han ha kontaktat Karl Kastman. Avsikten var att ordna de ekonomiska villkoren, så att K. inte förlorade på en

tjänst vid seminariet. Han blir den 16 juni t.f. huvudlärare. Nordstedt är sårad och vill enligt brev från Bring inte bli ordinarie. "Då han så begärde, kunde domkapitlet inte undgå det." Han begär tjänstgöringsbetyg under hösten. Det kan tänkas, att han sökt annan tjänst utan framgång. Men i samband med att han fick sitt tjänstgöringsbetyg, utsågs han till ordinarie huvudlärare. Knut Kastman hade från början blivit ordinarie huvudlärare. Både han och Nordstedt blir adjunkter 1865. Först följande år fick Karl Kastman samma ställning, då han fått dispens i behörighetsfrågan. Karl Kastman har inte haft någon ekonomisk fördel av att övergå till en tjänst, som ansågs långt mindre värd än en adjunktur vid ett högre allmänt läroverk.

Seminiariets fyra övningslärare: Bagge (gymnastik), Törnvall (musik), Wallberg (teckning) och Kroné (trädgårdsskötsel) fick nya förordnanden.

Anjou skapar ett rörligt system av övningsskollärare

Den övningsskola, som startade hösten 1864 i seminariets lokaler, fick två klasser. Knut Kastman kom att bli lärare i folkskoleklassen. Men det ingick också en småskoleklass. I denna skulle enligt ritningarna eleverna vid seminariet undan för undan tjänstgöra som lärare. Fr.o.m. vårterminen 1867 var Knut Kastman långa tider tjänstledig för att vara instruktör för skolväsendet (se ovan sid. 82).

I skrivelse den 11 juli 1865 föreslår Anjou, att en "nyutexaminerad lärare med något understöd kunde få tjänstgöra i övningsskolan för undervisning i småskoleklassen". Att behålla en nyutexaminerad lärare som lärarutbildare hade ju på hela 1850-talet praktiserats med underlärarna på Ljungstedtska skolan.

År 1866 lyckades Anjou få en förste och 1867 två övningsskollärare anställda vid seminariet. För finansieringsmetoderna redogöres i annat sammanhang. Vanligtvis var lärarna nyutexaminerade.

Förste övningsskollärare var den Nils-Eric Carlsson, född 1840, vilken 1867 fick till kollega John Tuneld, född 1846. Den förre lämnade seminariet 1868, den senare 1870. Nils-Eric Carlsson kom att sluta sin lärartjänst i Vist och bodde som pensionerad i Linköping. Birger-Magnus Hellerstedt bodde som gymnasist i det Carlssonska hemmet och beskriver husfadern som till utseendet liknande Hem-

mingway. "Han läste till och från bordet och skapade ordning i samvaron inte genom ord utan genom sin personlighet."

Tuneld flyttade till Malmö och gjorde stora insatser i skolväsendet där men avled redan 1882. Nils-Eric Carlsson hade till efterträdare fått A. J. Sunesson som var född 1847. Denne lämnade seminariet 1870 och blev lärare i Kalmar, där han avled 1893. De två nya övningsskollärarna: Johan Molin och C. H. Gahnström var födda resp 1850 och 1849. Den sistnämnde, som var gotlänning, lämnade redan efter ett år sin tjänst och återvände till sin fäderneö. Även Johan Molin avgick 1871. Han blev lärare i Stockholm — så småningom ordförande i SAF. År 1884 lämnade han skolväsendet och blev överkontrollör vid Stockholms gasverk.

För första gången kom 1871 en icke nyutexaminerad, Carl-Oscar Lundvall, att bli övningsskollärare. Denne var född 1847 och hade lämnat seminariet 1869. Han avled redan i maj 1872. Hans kollega Carl-Oscar Sjölander, född 1849, stannade kvar till 1874 och blev först lärare i Stockholm men flyttade sedan till Asker i Närke. Han blev en känd läroboksförfattare. Lundvalls efterträdare, J. A. Hagström, född 1851, lämnar seminariet 1875. Hagström kan inte återfinnas i några matriklar. Som övriga övningsskollärare var han kyrkoskriven på seminariet. Han tar 1875 ut flyttningsbetyg till Odensjö men inflyttar inte dit. Ej heller återvänder han till sitt föräldrahem i Bärbo i Södermanland. Hagström fick till efterträdare J. A. Örtegren, född 1856, som kom att stanna i två år, innan han blev lärare i Solna.

Sjölander hade fått till efterträdare, Klaes-Erik Pettersson, som var född 1854 och tjugoårig lämnat seminariet med ett av de bästa betyg, som utdelats där. Han var högt skattad som lärare, vilket framgår av elevminnen från seminariet. Adjunkt Hedblad uppmanade eleverna att ta fasta på vad Pettersson hade att lära bort. Att Pettersson var uppskattad av domkapitlet framgår av att han i tre terminer från och med höstterminen 1877 var extra lärare och sedan vikarierande adjunkt vid seminariet, trots att han inte var behörig. Pettersson blev sedan vik adjunkt och övningsskollärare i Göteborg. Hösten 1881 kom han att efterträda Anders Berg som överlärare i Finspång. Han hade 1882 ingått äktenskap men förlorade både maken och en dotter i december 1883. Han avled själv den 5 januari 1885.

Bröderna Kastman lämnar seminariet

Adjunkt K. J. Nordstedt avled den 27 januari 1871 "och följdes", skriver Broström, som då var elev vid seminariet, "en urvädersdag till graven av kollegor och lärjungar". Han ligger begravd i seminariets grav på kyrkogården. Under sin föreståndartid hade han tagit åtskilliga initiativ i lokalfrågan och beträffande materialanskaffning. Årsredogörelsernas utformning vittnar om att han en gång varit ämbetsman.

Nordstedt synes ha haft svårt att sedan finna sig i att vara adjunkt. Han avsäger sig sin tjänst men tar tillbaka avsägelsen, gör konkurs och tycks ha bekymmer på många sätt. Eleverna synes vara ense om att han misskötte sin undervisning. De två omkastningarna i lynnet satte sin prägel på undervisningen. Broström berättar, att Nordstedt hösten 1870 kom att helt ägna sin undervisningstid i naturvetenskapliga ämnen åt fransk-tyska kriget. Han var stor fränkvän och led av tyskarnas framgångar. Han synes ha plågats av självförebärrelser och såg med stor misstänksamhet på sina framgångsrika kollegor, Knut och Karl Kastman. År 1868 hade han skrivit en lärobok i geometri, vilken enligt förordet var en bearbetning av en tysk lärobok. Geometriläroboken övertogs av Jonas Bäckman, som även "deltagit i 1:a upplagans utarbetning", och kom ut i flera upplagor. Under de sista åren av sitt liv engagerade sig Nordstedt i den då nybildade arbetarföreningen i Linköping. Bland annat var han föreståndare för föreningens söndagsskola.

Den 24 maj 1871 meddelades i domkapitlet, att Karl Kastman blivit rektor vid seminariet i Karlstad. Han utbytte denna tjänst 1883 mot en liknande vid seminariet i Stockholm. Åren 1891—1901 var han kansliråd vid folkskolebyrån i ecklesiastikdepartementet. Karl Kastman var en hård, bestämd lärare. "Klart och redigt men torrt, utan liv och värme." "Han tålde varken mångordighet eller ordprål." "Stel och rak satt han i katedern, snarare en Jupiter med åskvигgen än en Apollo med lyran."

Man får intrycket, att Karl Kastman är den drivande kraften i det författarskap rörande metodik och läroböcker, som präglar Linköpingsseminariet fr.o.m. 1860-talets andra hälft.

Knut Kastman kom att lämna seminariet 1875 för att bli rektor i Kalmar. Han stannade blott i tre år i Kalmar men hann ändå under denna tid att reorganisera detta seminarium. Han flyttade

1878 som kyrkoherde till Örberga. Han lär under Örbergatiden blivit erbjuden nytt rektorat (sannolikt Växjö) men tackade nej. Han dog som kyrkoherde i Kuddby 1909. På två områden synes han varit helt före sin tid. Han var den fantastiske läraren, som förenade begriplighet med ett ledigt framställningssätt och väl genomförd planering. Dessutom engagerade han sig kurativt i sina elevers bekymmer. Detta ledde till att man misstänkte, att han hade gunstlingar. Detta förnekas av Broström vilken dock framhåller, att det var ganska naturligt, att misstankar om gunstlingssystem kunde uppstå, då han genom sin hjälpverksamhet och sitt engagemang kom att umgås med många elever.

Hedblad och Cronvall blir adjunkter

Nordstedt hade utan att vara naturvetare undervisat i naturvetenskapliga ämnen. Det låg nära till hands att av hans ämnen göra en naturvetenskaplig tjänst. Men såväl rektor som biskop genomdrev, att ämnena räkning, geometri och naturkunnighet skulle förenas med kristendomskunskap. Avsikten var sannolikt att skrämja bort radikala sökande. Tjänsten efter Karl Kastman kom att omfatta pedagogik, metodik samt rent humanistiska ämnen.

Det var undervisningsproven, som spelade den avgörande rollen. Till den naturvetenskapliga tjänsten inställde sig tre sökande och till den andra fem. Hedblad avlade prov för båda adjunkturerna.

Broström har berättat om dessa prov, vilka ägde rum med högsta klassens elever uppdelade i två grupper. De prövande erhöll sitt ämne först då de stod inför klassen. Broström berättar om hur en av de sökande (det måste vara Cronvall) hade bevistat rektors morgonandakt 6.30, då denne kommenterade romar brevet, och sedan kl 11.00 fick romar brevet som uppgift. Han repeterade skapligt, vad rektor sagt på morgonandakten. Därefter skulle han kateketisera om första bönen. "Det gick oerhört knaggligt och det var pinsamt att vara vittne till hans förlägenhet. När han pratat litet hit och dit, blev det tyst en lång stund och hans domare satt orörliga. Slutligen sade delinkventen, att han inte hade mer att säga om första bönen, varpå biskopen med ett leende gav honom uppgift i geografi, varefter följde prov i räkning och geometri. Vi pojkar tyckte, att han gjorde sin sak dåligt, men han fick den ena adjunkturen."

Två av de sökande synes ha gjort skyhögt bättre prov än de öv-

riga, det var Hedblad och Roberg. Båda hade på var sitt prov ett A. Poängmässigt var deras prov lika. Den omständigheten, att båda hade AB på provet i övningsskolan vittnar om att de var dugande lärare. Men Roberg saknade vitsord om vandel i tre tjänstgöringsbetyg. Kapitlet tillsätter först tjänsten efter Karl Kastman, vilken ledigförklarats långt senare än den naturvetenskapliga tjänsten. Denna får Hedblad, som har längre tjänstgöring än Roberg. De två kvarstående sökandena (Hedblad var alltså borta) till den andra tjänsten gjorde likvärdiga prov. Men Cronvall var fil kand och selsatt med vetenskapliga studier. Han erhöll därför denna adjunktur.

Roberg överklagade med åberopande av tillvägagångssättet. Kapitlet svarade, att det ansåg sig ha rätt att utnämna Hedblad till den adjunktur han var bäst meriterad för. K maj:t fastställde också utnämningarna. C. F. Hedblad (det var smedsonen C. F. Blavier från Heda, som ändrat sitt namn) var född år 1840 och hade efter tre år på grund av fattigdom lämnat Uppsala utan examen men med goda kunskaper. A. L. J. Cronvall, som var son till en pianofabrikör och född 1839 i S:t Petersburg, hade under sin långa studietid (han blev fil kand 1870) tjänstgjort vid seminarierna i Uppsala och Stockholm. Han kom att disputerat 1875 i meteorologi "Om isförhållandena i Sverige under vintrarna 1871—72 och 1872—73."

Lars Nilsson efterträder Knut Kastman

Tjänsten efter Knut Kastman borde ha ledigförklarats med huvudsaklig tjänst i övningsskolan. Men vid denna tid har man i Linköping betraktat övningsskollärarna som en så officiell institution, att man inte ens tar upp den frågan, då man ledigförklarar tjänsten.

År 1873 hade nya behörighetskrav kommit. Lärdomskrav var nu fil kand-examen eller examen från teologisk fakultet. Endast två ställde upp vid proven. Prästmannen J. P. Gertzén, som var vikarie på tjänsten, och fil kand Lars Nilsson, vilken även hade examen i teologi. Gertzén gjorde ett medelmåttigt prov, medan Lars Nilssons betraktades som dåligt — detta enligt rektor Anjous förslag. Man får en känsla av, att kapitelledamöterna önskade att Lars Nilsson skulle få tjänsten, sannolikt beroende på hans överlägsenhet i lärdom. Några normer för vägning mellan olika meriteringar fanns inte för seminarierna men 1859 års då gällande läroverksstadga angav, att undervisningsskickligheten dvs provet var det avgörande. Därför

försöker majoriteten i kapitlet att trissa upp Nilssons betyg på proven och sänka Gertzéns. Lektor Rusén polemiserade emot Anjous beröm av Gertzén. Han finner, att G. haft en lindrig anstrykning av ett egendomligt manér "troget bildat efter visst seminariemönster". Biskopen och domprosten samt lektor Broman — som var inspektor för seminariet — följde rektor, men de fyra övriga kapitelledamöterna utnämnde Lars Nilsson till adjunkten. Gertzén besvärade sig men förgäves.

Lars Nilsson var torparpojke från Vemmenhög i Skåne. Han var född 1846. Han hade förlorat sin far, då han var 13 år, men modern behöll torpet i fortsättningen. Lars Nilsson var hårt upptagen med avhandlingsarbete då han kom till Linköping. Seminarieeleverna har berättat, att han ständigt släpade på luntor från stiftsbiblioteket. År 1879 disputerade han i Lund på en avhandling om Klosterväsendet i Linköpings stift fr.o.m. 1344. Följande år utgav han ett arbete om klosterväsendet i Sverige fram till 1348.

Gottfrid Westling erhåller seminariets nya adjunktur

År 1878 utökades studietiden vid seminariet till fyra år. Linköpingsseminariet hade sedan vårterminen 1876 på försök haft en förberedande klass. Utökningen av antalet elever medförde, att en ny adjunktur kom att inrättas. Tillsättningen av denna 1878 är intressant, därför att Anjou envist hävdar att provet var en konkurrens och inte en betygssättning. Adjunkt Björnståhl i Härnösand hade önskat slippa prov och åberopade, att han två gånger fullgjort prov till seminarium. Endast med ordförandens utslagsröst avstyrktes denna anhållan hos k. maj:t, som också följde domkapitlet. Anjou reagerar emot, att man vid denna tid börjat ge generell dispens från prov — ofta för sådana som avlagt sådant många gånger.

Själva tillsättningsproceduren blev i övrigt föga dramatisk. Fil dr Gottfrid Westling gjorde goda prov i seminarieklasserna och utnämndes med tillträde den 1 mars 1879. Westling var sedan 1873 adjunkt vid läroverket i Norrköping. Då han 1844 föddes i Linköping, undervisade hans far som teckningslärare vid seminariet. Westling hade 1871 disputerat på en avhandling "Om svenska riksrådets ställning efter statsvälvningen 1772". Avhandlingen står sig väl, även vid jämförelse med modern forskning.

Lars Nilsson lämnar seminariet. Hedblad avlider

Lars Nilsson blev redan 1880 lektor i Nyköping. Han stannar där till 1894, då han blir kyrkoherde i Herslöv i Skåne. Han dog år 1917. Herdaminnet för Lunds stift uppger, att han var god folktalare och politiskt liberal. Något större inflytande synes han inte haft som lärare i Linköping. Han har varit alltför upptagen av sitt avhandlingsskrivande för att engagera sig i undervisningen på seminariet. Snäll och välvillig är attribut, som fästes vid honom.

C. F. Hedblad avled 10 september 1886. Han hade då i 15 år varit adjunkt vid seminariet. Det finnes väl ingen lärare vid seminariet, som på samma gång har varit så fruktad och så beundrad som Hedblad. Broström, som var elev vid hans tillträde vid seminariet, skriver, att han hade en sällspord förmåga att sätta fart på arbetet och få alla elever effektiva. Andra har berättat om de frosskakningar de upplevt inför Hedblad och dennes lektioner men också den fantastiska beundran de känt inför hans lärargeni. Rydberg, som gick sin sista termin under Hedblads sista läsår, berättar att denne kom gul och plågad av sjukdom till undervisningen, men då lektionen var i gång, kunde man inte ana att han var sjuk. "Det blev i lektionen en kraft och ett liv, som endast han kunde prestera. Det har sagts, att hela seminariets anseende vilade på hans skuldror." I det avskedstal som Hedblad dödsmärkt höll våren 1886 försvarar han sina hårda krav med att han velat hävda seminariets anseende. Men samtidigt framhåller han, att ett betyg inte är något bevis på att man kan sköta en lärartjänst, utan lärarbetyget är "endast det bevis, som erfordras enligt lag för att ni skall ha laglig rätt att söka och inneha lärartjänst". Hedblad slutade sitt anförande med att erinra om hur svårt det är att vara rättvis men hur ändå en lärare måste eftersträva detta.

Klassiker blir adjunkt i svenska

Fil dr Ture Kylander hade sökt många lektorat i klassiska språk. Han var född 1844 i Linköping. Fadern var konrektor vid läroverket. Ture Kylander hade disputerat med en avhandling om Propertius och fortsatte att vetenskapligt om nämnde romarskald. Trots många goda prov hade det alltid varit någon sökande, som var honom överlägsen. Han hade fått generell dispens för prov i seminarieklasserna men var tvungen att fullgöra sådant i övningsskolan. Rektor

kunde med tvekan godkänna detta prov medan kapitelledamöterna höjde det till ett Ba och utnämnde Kylander — synbarligen mot rektors intentioner — till adjunkt på grund av dennes lärdomsmeriter. Kylander kom att tillträda sin adjunktur höstterminen 1881 men fortsatte att meritera sig för och söka lektorat i klassiska språk. Den adjunktur, som Kylander erhöll, var den som tidigare innehafts av Lars Nilsson.

Provet i övningsskolan försvinner

I seminariestadgan den 29 januari 1886 blev undervisningsprovet i övningsskolan borttaget. Vidare krävdes genomgången av provår. Dessutom skulle rektor inte i fortsättningen inlämna betygsförslag utan delta i kapitlets betygssammanträde.

Första utnämningen efter nya stadgan avsåg adjunkturen, som blivit ledig vid Hedblads frånfälle. E.o. lektorn vid Nya Elementarläroverket i Stockholm, S. Lundqvist, var överlägsen bland de sökande. Han utnämndes till tjänsten och tillträdde denna hösten 1887. Lundqvist var född i Stockholm men hade växt upp i Enköpingsbygden. Han hade utöver fil kand-examen även avlagt teologisk examen för prästämbetet. Han hade tjänstgjort i fem år vid seminariet i Uppsala och hade alltså erfarenhet som lärarutbildare.

Ombyte på övningslärtjänsterna

Läraren i trädgårdsskötsel C. F. Kroné avgick 1867. Han hade varit intresserad av att få skapa en seminarieträdgård men i fortsättningen hade han ingen lust att vara undervisare. Han fick till efterträdare C. J. Dahlberg (1824—1891), som sedan 1848 varit folkskollärare i Skönberga och där anlagt en förnämlig skolträdgård. Dahlberg kom att utge en "Handledning i trädgårdsskötsel. . . för de särskilda klasserna vid folkskoleseminarium i Linköping". Första upplagan kom 1870. Det var typiskt för andan vid Linköpingsseminariet, att varje lärare kände det naturligt att engagera sig i utvecklingsarbete. Dahlberg lämnade sin tjänst i och med höstterminen 1890. Han fick till efterträdare trädgårdsdirektören vid Statens Järnvägar J. A. L. Sundius, född 1852.

År 1883 lämnar gymnastiklärare Bagge och teckningslärare Wallberg sina tjänster. Musikdirektör Törnvall avgår 1886. Bagge var född 1806, Wallberg 1810 och Törnvall 1819. Bagge hade redan i

C. J. Dahlberg. Lärare i trädgårdsskötsel.
Foto: Privat ägo

C. J. Cleve. Gymnastiklärare.

slutet av 1860-talet låtit sin folkskollärarytbildade son, J. F. Bagge, biträda i tjänsten. När denne 1872 avlidit, kom en annan son, Georg Bagge, att vara biträde åt sin far. Bagge var enligt elevyttrande en hård "gåpåig" lärare, som många gånger sårade elever med att ge dem närgångna öknamn. Sonen Georg Bagge menar, att dessa öknamn var skämtsamma och oförargliga tilltal. Han nämner, att fadern tagit initiativ till militärovingarna för eleverna vid läroverket.

Bagge hade 1880 pensionerats från sin tjänst på läroverket men tänkte stanna kvar vid seminariet. Motsättningar med efterträdaren på läroverket föranledde en förflyttning av undervisningen till Ljungstedtska skolan. Missnöjet med att Pontus Bagge hade sin son som biträde blev så stort, att kapitlet förordnade annat biträde. Detta föranledde Bagge att begära avsked.

Wallberg hade sedan 1879 varit tjänstledig. Han hade huvudsakligen låtit eleverna rita efter planscher, medan han satt vid katedern och läste korrektur för Östgöta-Correspondenten. J. F. Törnvall hade sedan 1876 haft biträde i sin undervisning. Törnvall var ju en synnerligen framstående musiker men, säger Broström: "det musikaliska grovarbetet passade honom inte". Han synes ha funnit hela undervisningen tråkig.

Stridigheter vid tillsättning av gymnastiklärartjänsten

Georg Bagge hade i ett årtionde biträtt sin far som gymnastiklärare

vid seminariet och hade väl räknat på att få efterträda denne. Han säger i sina memoarer, att han rönt stor uppskattning av Anjou för sina insatser. Anjou hade tänkt sig tillsättning av Bagge utan ledigförklarande. En liten majoritet i kapitlet tvingade fram ett ledigförklarande, då utöver Bagge bl.a. C. J. Cleve (1839—1893), som sedan 1880 var gymnastiklärare vid läroverket, sökte tjänsten. Denne hade haft en bekymmersam barndom, hade fått börja som underbefäl och ridinstruktör. Han hade därefter gått igenom Gymnastiska Centralinstitutet och var en trogen anhängare av det Lingska systemet. Vid läroverket kom han i viss motsättning till skolans gymnastikförening, som sysslade med akrobatik.

Anjou föreslog Bagge till tjänsten under motivering att denne som officer skulle kunna leda militärövningarna. Lektor Östling framhöll, att denna uppgift inte ingick i tjänsten och att Cleve var högst meriterad. Men lektorerna Möller och Rusén framhöll, att Bagge ändå var den skickligaste läraren. Biskopen kom liksom lektor Isander att följa Östling. Med tre röster emot två förordnades Cleve till gymnastiklärare. Bagge överklagade men förgäves.

Några elevomdömen om Cleve har inte stått att få. Han avled 1893 och var då 54 år gammal. Han kom att efterträdas på såväl läroverket som på seminariet av kapten N. M. Mannerhierta, född 1857. Denna gång ledigförklarades inte tjänsten. Anjou föreslog Mannerhierta, varpå förordnande följde.

Löfgren och Nylén blir ordinarie övningslärare

Redan 1879 kom Philip Löfgren (1841—1914) att vikariera på teckningslärartjänsten vid seminariet. Han hade efter korta akademiska studier i Uppsala varit läroverkslärare i Linköping i början av 1860-talet. På 1870-talet hade han återtagit studierna vid universitetet samtidigt som han utbildade sig till teckningslärare. Fullständig utbildning härför synes han inte ha skaffat sig. I avvaktan på den nya seminariestadgan 1886 hade alla tecknings- resp. musikläraretjänster genom ett cirkulär 1878 satts på vakans. Först 1887 blev Löfgren ordinarie teckningslärare vid seminariet. Löfgren var en fin tecknare. Så sent som 1913 gjorde han ur minnet en teckning av läroverksbyggnaden på Borggården, där han torde ha tjänstgjort som ung extralärare på 1860-talet.

Carl August Nylén (1848—1910) var västgöte. Han hade studerat

ett par år vid Musikaliska akademien utan att avlägga examen och hade sedan i Linköping tagit organist- och kantorsexamen. Han hade stannat kvar som organist i Linköping och redan 1876 anställdes vid seminariet, där han långa tider haft stor del av undervisningen. Enligt 1886 års stadga, som föreskrev examen från Musikaliska akademien, var Nylén inte behörig. Men han erhöll dispens och förordnades i augusti 1886 till ordinarie musiklärare vid seminariet.

Övningsskolläraretjänsterna blir så småningom permanenta

Då Anjou 1864—65 skisserade de nya övningsskolläraretjänsterna framhöll han, att övningsskollärarna senare skulle kunna vinna lättare befordran ”genom undfående av ett särskilt tjänstgöringsbetyg för sitt arbete i skolan”. Emellertid blev ombytena väl täta. En omständighet som bidragit härtill kan ha varit, att lärarna saknade rätt till pension. Dock skedde en ändring härutinnan 1877, varigenom denna lärarkår fick viss auktorisation.

De nya övningsskollärare, som tillsattes 1877, var G. B. Dickman, född 1854, och N. P. Stengård, född 1855. Den sistnämnde lämnar redan efter ett år seminariet för att bli lärare i Klintehamn. Hans efterträdare J. A. Svensk stannar lika kort tid men byter mot övningsskollärartjänst i Härnösand, där han sedan kvarstannar hela sin lärartid. År 1879 anställdes efter Svensk Adolf Bergholtz, född 1859.

Dickman lämnade seminariet vid årsskiftet 1882—83 och blev lärare i Sjögestad. Bergholtz stannade kvar till den 1 maj 1883, då han flyttade till Skärkind som lärare. Han kom inte minst i politiska sammanhang att få stort inflytande som vapendragare för och rådgivare till rikspolitikern Aug. Henriksson på Karlslund. Ännu under tiden för första världskriget tjänstgjorde han som handledare vid elevbesök från seminariet.

Bergholtz' plats intogs av E. R. Holmberg, född 1859. Holmberg blev efter två år lärare i Norrköping och så småningom överlärare vid Karl Johansskolan. Efterträdaren J. P. Lindén, född 1862, stannade i fyra år och flyttade 1889 till Katarina folkskola i Stockholm.

Oversikten ovan ger vid handen, att flertalet övningsskollärare hade inkasserat Anjous förväntan att få en hygglig befordran. Många hade fått platser i Stockholm, andra kom att göra sig gällande på skilda sätt. Det är inte mindre än 14 övningsskollärare som nämnts ovan. Av dessa var åtta bäst i sin klass och ytterligare fyra tillhörde

Folkskoleseminariets kollegium september 1896 framför seminarietbyggnaden, Drottningg. 14. Stående fr. v.: J. Wahlqvist, S. Lundqvist, A. Sundius, C. A. Nylén, Ph. Löfgren, G. Janzon. Sittande fr. v.: A. Cronwall, rektor Chr. L. Anjou, G. Westling, T. Kyländer.
Foto: Privat ägo

betygsmässigt toppen. De länge osäkra trygghetsförhållandena gjorde, att det var de yngre nyutbildade som tackade ja till platserna. Medelåldern vid tillträdet var mellan 21—22 år. I elevskildringarna saknas så gott som fullständigt omdömen om övningsskollärarna. Kan de på grund av sin ringa erfarenhet och sin ungdom spelat en mindre roll än man haft rätt att vänta?

Då Dickman den 1 januari 1883 lämnade seminariet anställdes till hans efterträdare Josef Hj. Wahlqvist, född 1861. Denne hade avlagt examen våren 1882. Under höstterminen samma år vikarierade han vid folkskolorna i Linköping. Då i samband med adjunkt Hedblads död en omläggning av undervisningen vid småskoleseminariet ägde rum, erhöll W. timlärartjänst vid detta år 1886.

Gustaf Olof Janzon, född 1868, kom som nyutexaminerad 1889 att efterträda Lindén som lärare vid övningsskolan. År 1892 introducerades slöjdundervisning vid seminariet. Någon lärare i slöjd anställdes inte. Denna uppgift kom att uppdelas på Wahlqvist och Janzon. Sannolikt har extrainkomsterna blivit så betydande, att Wahlqvist och Janzon funnit det fördelaktigt att stanna kvar i Linköping. Därmed bröts den Anjouska modellen med övningsskollärare av assistent-typ.

Lärare vid småskoleseminariet fram till 1897

I annat sammanhang har nämnts att den första utbildningen av småskollärare ägde rum vid folkskoleseminariet. Men 1869 kom landstinget att påbörja en utbildning av småskollärare, som skulle fortsätta till år 1933. Första kursen var förlagd till Motala våren 1869. Den leddes av folkskoleinstruktören C. W. Paikull. Denne hade ursprungligen varit officer. Han blev sedan fil dr och docent i geologi. Paikull avled den 12 juni 1869.

Efterträdaren som instruktör, fil dr Gustaf af Geijerstam, kom åren 1870—75 att leda småskollärareutbildningen, som då flyttades till Linköping. Undervisningen sköttes i början av timlärare, särskilt övningsskollärare vid folkskoleseminariet. Våren 1870 startade en övningsskola. Denna fick Sofia Lindström, sedermera gift Johansson, till sin första lärare. Redan hösten 1871 avlöstes hon av Hilma Lindström, som tillhörde den första kullen småskollärare, utbildad 1869.

Fr.o.m. 1872 ägde en stabilisering av lärarkåren rum. Fram till

J. G. af Geijerstam. Föreståndare för småskoleseminariet 1870—75. Landstingets folkskoleinstruktör 1869—75. Foto: Skolmuseet, G:a Linköping

1875 kom utöver Geijerstam och Hilma Lindström folkskollärare Julia Holmström och småskollärare Matilda Holmström att handha utbildningen.

Anjou styrelseordförande

År 1875 blev Geijerstam rektor för folkskoleseminariet i Falun, en befattning som han senare kom att utbyta mot seminariet i Kalmar, då Knut Kastman lämnade sitt rektorat där. Någon ny instruktör tillsattes inte. En av landstinget vald styrelse fick ansvaret för småskollärarytbildningen. År 1876 blev Anjou ordförande i denna styrelse. Han kvarstod i denna uppgift till sitt frånfalle 1896.

C. F. Hedblad. Föreståndare för småskoleseminariet 1875—86. Foto: Privat ägo

En arvoderad föreståndare (1.500 kr pr år) hade ansvaret för utbildningen. Denne hade fri bostad i seminariets lokaler från 1880 fram till 1910. C. F. Hedblad var föreståndare 1875—86. Efter dennes död var hans hustru Hilma Lindström-Hedblad ledare för seminariet 1886—88. Varför hon detta år lämnade föreståndarskapet har inte stått att utröna. Hon stannade emellertid kvar som lärare. Seminarieadjunkten Sven Lundqvist var föreståndare 1889—93, varefter Gottfrid Westling övertog denna uppgift. Inga antydningar i styrelsens protokoll ger vid handen, att ledigförklarande ägt rum.

Lärobehovet fylldes tiden fram till 1897 av för varje år anställda timlärare. Många sådana erhöles från folkskoleseminariet, i övrigt från stadens folk- och småskolor. Det kan nämnas, att adjunkt Cronvall hela denna tid undervisade i matematik. Han var dessutom i långa tider seminariets kassaförvaltare. Domkyrkokantor Hagström var musiklärare från 1877 till 1893, då C. A. Nylén från folkskoleseminariet övertog denna uppgift. Småskollärare Matilda Holmström undervisade i teckning och välskrivning och Emma Wiström i slöjd. År 1886 blev övningsskollärare J. Wahlqvist timlärare i läroämnena.

Hilma Lindström—Hedblad. Föreståndare för småskoleseminariet 1886—88.
Foto: Privat ägo

Sven Lundqvist. Föreståndare för småskoleseminariet 1889—93. Foto: Privat ägo

Hilma Hedblad har många uppgifter

Ovan har nämnts, att Hilma Hedblad på 1880-talet ett par år tjänstgjorde som föreståndare för seminariet. Hon hade under namnet Hilma Lindström 1872 börjat som lärare i övningsskolan. Undan för undan övertog hon andra undervisningsuppgifter. Det började 1876, då hon kom att efterträda sergeanten Milton som gymnastiklärare.

Från och med 1881—82 hade hon erhållit så många timmar i själva seminariet, att hon fick "som biträde begagna" särskild utsedd lärare. Denna tjänst innehades 1881—84 av Augusta Svensson och 1884—1887 av Anna Landell. Båda flyttade till tjänster i Norrköping. Läsåret 1886—87 — då Hilma Hedblad var föreståndare — var Anna Landell heltidsanställd i övningsskolan. Samma var förhållandet med efterträdaren Jenny Rosén följande läsår. Denna stannar kvar som biträde 1889—90, varefter hon tar tjänst vid Linköpings småskolor.

I och med läsåret 1890—91 ägde en omläggning rum. Man skapar två tjänster i övningsskolan, båda förenade med undervisning i metodik och pedagogik. Den ena, som Hilma Hedblad behöll, var en heltidstjänst med 700 kr i lön. Den andra, som arvoderades med 400 kr, besattes med Fanny Blomberg, som var lärare vid småskolorna i Linköping. Hilma Hedblad, som ville ägna mera tid åt sin familj, tog 1891 den mindre tjänsten, medan Fanny Blomberg erhöll den större. År 1892 lämnar den senare helt sin tjänst vid skolorna i Linköping.

Gottfrid Westling (1897—1910) efterträder Anjou

Någon pensionsålder för rektorer existerade inte. Anjou tjänstgjorde som rektor fram till sin död den 8 december 1896. Han var då 75 år gammal. Under det sista årtiondet hade hans insatser i hög grad mattats. Lokalfrågan, som han på 1860-talet ägnat stor uppmärksamhet, hade försumrats. Anjou hade ju också engagerats i kommunala och politiska sammanhang. Han var en kort tid ledamot av riksdagen, där han i många frågor kom att samarbeta med Waldenström. Han var ledamot av fyra kyrkomöten, i vilka han ivrigt kämpade för bibehållandet av utanläsningen i katekesen. I politiska och teologiska ring var han konservativ — men inte reaktionär. I en artikel i Fäderneslandet 1871 kallades Anjou "en av Sveriges mest fanatiska läsare". I samhällsfrågor företrädde han i hög grad en patriarkalisk syn. I pedagogiska ting var han intresserad för reformer. Organisatoriskt var han snabb och hade förmåga att "driva" ett ärende framåt. Gottfrid Westling framhåller, att han skötte seminariet ensam och hörde sällan lärarna.

Han var mån om eleverna men synes inte kunnat ställa in sig på deras plan, detta gäller både kontakterna som rektor och som undervisare. Flertalet elever menar, att han lade undervisningen alldeles för högt. Denna torde haft formen av föreläsningar. Å andra sidan framhålles, att han alltid behandlade eleverna som vuxna män, vilket de värdesatte. Broström säger, att lektionerna i hans tycke var "levande och intressanta". Normalt höll han en lugn och balanserad undervisning — men han kunde någon gång själv arbeta upp sig till en hänförelse, där alla skrankor bröts. Minnestecknaren vid 1902 års prästmöte påpekar, att Anjou i många sammanhang — fastän han inte var prästvigd — framträdde som förkunnare. Han skriver att Anjou alltid hade "ett gediget bibliskt innehåll med färg av Luther och form av Kierkegaard".

Gottfrid Westling som rektor

Rektor Anjou avled den 8 december 1896. Domkapitlet föreslog redan den 23 december adjunkt Gottfrid Westling till efterträdare. Med tanke på den tidens nyhetsförmedling och postgång var åtgärden ovanligt snabb. Vid följande kapitalsammanträde den 31 december förelåg önskemål om tjänsten från tre kända skolmän: seminarieadjunkterna P. B. Regner och Nils Torpson samt lektor F. Törnvall,

Rektor Chr. Anjous gravvård på Linköpings norra kyrkogård. Foto: J. Bergqvist

vilken var son till seminariets tidigare musiklärare. Domkapitlet kunde naturligtvis ej taga hänsyn till dessa propåer. Westling utnämndes av k maj:t den 22 januari 1897.

Gottfrid Westling hade vid tillträdet varit adjunkt vid seminariet i nära 18 år. Sedan 1892 hade han förestått småskolelärarseminariet. Westling fick som ny lärare mycken kritik från eleverna. Han hade stora krav och sänkte alla betyg. Han stoppade alla debatter och frågor i kristendomskunskap. Men från alla håll säges, att han var en skicklig lärare i historia. Westling har också låtit undslippa, att han vantrivdes med arbetet vid seminariet. Han hade vid ett samtal kallat seminaristerna "inbilska och råa bonddrängar". Han hade emellertid fått tid till intensiva forskningar rörande Linköpings stifts historia. Han hade redan före tillträdet till seminariet avslutat Rääfs beskrivning av Ydre med en del V. Dessutom hade han 1893 utgivit en av eleverna fruktad lärobok i metodik (se kap. IV). Vid tiden för tillträdet till rektoratet var sannolikt de handböcker i pedagogikens historia, som han utgav som nybliven rektor, utarbetade.

Gottfrid Westling. Rektor 1897—1910. Föreståndare för småskoleseminariet 1893—1897. Foto: Lärarhögskolan, Linköping

Som rektor ägnade han mycken tid att söka förbättra lokalsituationen, där han dock endast delvis lyckades. Av elevuppgifter att döma synes han ha varit en hygglig men kanske färglös rektor.

Alla adjunkturens tillgång

Den första adjunktur, som blev ledig, var Westlings egen. Sven Lundqvist blev 1901 rektor vid det återöppnade seminariet i Strängnäs. Det är allmänt omvittnat, att Lundqvist var en skicklig lärare. Den 1 juli 1905 fick adjunkt Cronvall avsked med pension. Han hade då i 34 år tjänstgjort vid seminariet. Den äldsta generationen av ele-

Seminavister, som utexaminerades 1908, samlade kring läraren fil dr Cronvall.
Fotot troligen från 1905. Foto: Privat ägo

ver hade varit ganska kritisk emot C. Han hade plockat sönder allt i småfrågor och krånglat till matematiken. Allt som tiden gick vande han sig vid seminariet och eleverna vid honom. Han betecknas som sparsam och försiktig. I maj 1906 avled adjunkt Ture Kylander. Han var då 62 år gammal. Kylander hade allt från utnämningen till adjunkt 1881 fortsatt att speciminera för och söka lektorat i klassiska språk. Hans elever från sekelskiftet berättar om hur nedslagen Kylander varit, varje gång han gått miste om ett lektorat. Så sent som 1903 hade han erhållit tjänstgöringsbetyg. Han hade redan 1884 tillstånd att disputera inför teologisk fakultet. Först 1901 ägde denna disputation rum inför teologiska fakulteten i Lund. Han prästvigdes samma år. Han kan vid denna tid haft planer på att bli kyrkoherde. Han synes inte ha motsvarat de krav man kunde ställa på en seminarielärare utan drivit de språkliga frågorna med satsanalys synnerligen hårt samtidigt som han tillämpat utanläsning.

Skärpta behörighetskrav

Av mindre betydelse var en bestämmelse 1892, att fasta kombinationer skulle ingå i den sökandes akademiska examen. Viktigast var

borttagandet av det obligatoriska undervisningsprovet 1905. Detta innebar, att de befodringsgrunder, som varit i bruk fram till att poängvärderingen infördes, nu kom att tillämpas: provåret, lärdomsmeriter och slutligen tjänstetidens längd. En öppen fråga var om man vid tillsättningen av seminarieadjunkter kunde som vid provårsläroverk ta särskild hänsyn till första befodringsgrunden. I och med att rektor i fortsättningen inte skulle ingå i betygsnämnden, fick denne avge särskilt yttrande. Provet gjordes frivilligt, och ingen sökande till Linköpingsseminariet kom att avlägga sådant.

Tillsättning av adjunktstjänsterna

Tjänsten efter Westling tillsattes 1897, då de gamla bestämmelserna tillämpades. Seminarieadjunkt Björnståhl i Härnösand blev innehavare av den. Kapitlet lät dennes nära 20-åriga tjänstetid vid seminarium väga över en medsökande med betydligt högre lärdomsmeriter.

Fil. kand Hj. Borg erhöll adjunkturen efter Cronvall. Han tillträdde 1 juli 1906. Vid tillsättningen av tjänsten efter Lundqvist ger rektor sitt förord till Aug. Hesselén, som hade lång tjänstgöring vid Fjellstedtska skolan och dessutom bedrivit ett betydande författarskap. Han hade erhållit dispens från provår, inte på grund av att han var folkskollärare men för andra meriter. Hesselén får efter ett år förflyttning till provårsläroverket i Uppsala.

Vid denna tid inträffade det synnerligen ofta, att seminariet utlyste tjänsterna i en treämneskombination utan att någon helt behörig sökande fanns. Då tjänsten efter Hesselén skulle tillsättas, var den ledigförklarad i kristendom, modersmålet och pedagogik. Bland de många sökandena hade endast en akademiskt betyg i pedagogik. Denne sökande avvisades. Rektor föreslår och kapitlet utnämner adjunkten G. G. S. Sandahl, som saknade inte blott akademiskt betyg i pedagogik utan även teologisk examen. Han hade undervisat i kristendom och hade varit lärare i 21 år. Hj. Nordin med sex års erfarenhet som lärare överklagade utnämningen. Han hade högre provårsbetyg, folkskolläraryxamen, teologisk examen med författarskap m.m. Westling genmäler, att ett aktuellt tjänstgöringsbetyg bör ha bättre vitsord än ett provårsbetyg. Lärdom behövde inte styrkas med akademisk examen utan med undervisningserfarenhet. I maj:t upphävde utnämningen av Sandahl. Nordin erhöll tjänsten, vilken han tillträdde 1 juli 1908.

Adjunktoren efter Kylander ledigförklarades i ämnena modersmålet (företrädesvis), historia och geografi samt räkning. Det kom verkligen en behörig sökande — men denne placeras av rektor på tredje plats. Fil. lic. K. H. Lindberg med nordiska språk som huvudämne erhöll första, och historikern, fil. dr J. W. Nilsson andra rummet. Domkapitlet utnämnde Lindberg 31 oktober 1906 till tjänsten, vilken han inte kom att tillträda, då han under läsåret erhöll annan tjänst.

Tjänsten ledigförklarades ånyo i samma ämnen. Denna gång kom endast tre sökande, av vilka en saknade betyg i svenska. De två övriga var Gideon Sandahl, som samtidigt sökte den efter Hesslén lediga adjunkturen, samt fil. kand. Oscar Olsson. Denne hade sökt adjunkturen vid förra tillsättningen. Då domkapitlet utnämnde Sandahl till ena tjänsten, så fanns endast Oscar Olsson som rimlig kandidat till den andra. Han utnämndes hösten 1907 och tillträdde 1 juli 1908. Vid den här tiden var säkerligen Oscar Olsson känd som en så radikal lärare, att man frågar sig, varför man inte gav Sandahl denna adjunktur, till vilken han var mera behörig än den han utnämndes till. Det förefaller, som om Westling ville undvika Nordin, vilken åren 1903—06 tjänstgjort vid seminariet.

De nya lärarna presenteras

Av de nya adjunkterna kom Hj. Borg, född 1859, att endast en kort tid tjänstgöra vid seminariet, då han avled redan den 6 december 1910. Borg var prästson från Norrköping. Han hade i Uppsala siktat på högre studier i zoologi men avbrutit dessa och tagit skoltjänst. Han hade i sex år tjänstgjort som extralärare vid läroverket i Linköping. Han var en vänlig men kanske inte så djuplodande lärare.

J. F. Björnståhl (1847—1941) hade fått växa upp i burgen miljö i Västergötland och tillhörde de seminarieadjunkter, som blott hade teologisk examen som teoretiskt underlag. Hj. Nordin var son till den kände folkskolläraren och kyrkomusikern i Hudiksvall Olof Nordin. Han synes i Uppsala haft viss förankring i nyevangeliska kretsar. Oscar Olsson var född 1877 i Helsingborg. Fadern var skomakare och flyttade under 1870—80-talen ofta mellan olika bostäder. Föräldrarna hade anslutit sig till den första goodtemplarorden i Helsingborg. Fadern blev så småningom exekutor och kunde genom sina förbindelser skaffa borgensmän till Oscars akademiska studier. Denne hade stora skulder då han blev färdig. Då dessutom hans hustru, som

Oscar Olsson och Hjalmar Nordin. Foto: Möllman

var småskollärare och som gift inte kunde ha tjänst, också hade studioskulder, kunde Oscar Olsson inte få möjlighet att fullborda de doktorandstudier i pedagogik, som han påbörjat.

Av de nya lärarna ställde Nordin och Oscar Olsson stora krav på elevernas kunnande. Åren 1909—10 redovisas synnerligen låga avgångsbetyg från Linköpings seminarium. Dessa motsvaras av mängder av underbetyg i terminsbetygen. I enstaka fall kan man redan 1905 konstatera många underbetyg, men den markanta nedgången inträder höstterminen 1908, då Olsson och Nordin tillträder sina tjänster. Det är främst i svenska, som underbetyg ges men även i kristendom och i räkning. Rehnström (elev åren 1897—1901) berättar, att också Björnståhl hade åstadkommit en sänkt betygsskala.

Oscar Olsson, som var huvudlärare i svenska, begärde höstterminen 1909 att få ha detta ämne i de högsta klasserna. Rektor tillstyrkte denna anhållan efter viss tvekan på grund av att Olsson under senare

tid lagt socialdemokratiska åsikter i dagen. Detta yttrande föranledde domkapitlet att av Westling begära förklaring om den socialistiska propagandan vid seminarierna. Westling svarar undvikande men svaret är intressant, då medmänskliga och patriarkaliska synpunkter blandas. I detta svar säges, att en lärare visserligen är socialist men att han talar socialism på Folkets hus och inte på seminariet.

Få ändringar i övrigt i lärarstaben

Den viktigaste ändringen var, att 1898 års riksdag uppförde övningsskollärarna på ordinarie stat. Detta kom att tillämpas först den 2 augusti 1899, då Wahlqvist och Janzon förordnades att tills vidare vara övningsskollärare. Tidigare hade sådana förordnanden givits för varje läsår.

Den enda övningslärartjänst, som tillsattes under Westlings tid, var den i musik. C. A. Nylén avled den 7 februari 1910. Nylén synes ha varit en välvillig musiklärare som anpassat sina krav efter elevernas förutsättningar. Nylén fick till efterträdare ende behörige sökanden, kantorn och musikläraren i Vadstena, Otto Sandberg. Denne tillträdde höstterminen 1910.

Den Sandbergska tiden 1910—12

Rektor Westling lämnade sin tjänst med läsåret 1909—10. Han tog efter pensioneringen åter upp sina forskningar. Det kvantitativt betydande arbete: "Ur Linköpings stifts historia 1593—1843" utkom 1919. Emellertid drabbades han av en svår ögonsjukdom, vilken tvångade honom att lägga ned studierna. Westling avled 1925.

Nya bestämmelser om tillsättning av rektoratet var utfärdade. Rektoraten skulle ledigförklaras och tillsättas av k maj:t efter förord från domkapitlet antingen som fast tjänst eller på förordnande. Domkapitlet föreslog bland många sökande adjunkten E. Sandberg vid seminariet i Uppsala. Det skedde med en motivering, att han på grund av examina, provårsbetyg och mångsidig tjänstgöring låg före övriga sökande. En medsökande — Johannes Johansson — senare rektor vid seminariet — torde pappersmässigt klart legat före Sandberg. Sandberg utnämndes och tillträdde den 16 augusti 1910 men erhöll tjänstledighet redan den 24 augusti med rätt att få fullgöra de ämbetsgöromål han kunde utföra. Han var då sekreterare i folkun-

K. E. Sandberg. Rektor 1910—12. Foto: Lärarhögskolan, Linköping

dervisningskommittén, som bl.a. sysslade med en reform av seminarierna. Den 27 oktober 1911 blev han extra byråchef i ecklesiastikdepartementet. Därmed torde hans ledarskap för seminariet helt ha upphört, även om han fram till 1915 formellt skulle stå som ordinarie innehavare av rektoratet.

Sandberg var född 1873 i Västergötland och son till en lågkyrklig kyrkoherde. Då han kom till Linköping hade han som meriter en licentiatexamen i nordiska språk, ett förnämligt provår men främst lärarverksamhet vid Uppsala seminarium, där den geniale skolmannen Harald Dahlgren sedan 1905 var rektor. Sandberg lyckades åstadkomma en provisorisk lösning av frågan om undervisningslokaler för seminariet.

Den Setterbergska utnämningen

Björnståhl uppehöll rektoratet under Sandbergs tjänstledighet, men synes i alla viktiga ting ha rådgjort med denne.

I mars 1910 hade J. A. L. Sundius, som var lärare i trädgårdsskötsel, avlidit. Walfrid Sunner säger att det var reda och ordning i dennes undervisning. Behovet av en gårdskarll medförde en föga lycklig uppdelning av undervisningsuppgifterna i trädgårdsskötsel. Den teoretiska delen av undervisningen skulle handhas av adjunkten Borg, medan skötseln av trädgården skulle anförtros den trädgårdsmästare, som också ville bli gårdskarll.

Först i september 1910 hade man fått en man, som ansågs lämplig att sköta denna dubbla sysla. Det var den 28-årige trädgårdsmästaren N. Th. Nyberg, vilken genomgått trädgårdsskolan i Alnarp och bl.a. varit föreståndare för en plantskola. Nyberg tillträdde den 1 november 1910. Men redan den 6 december samma år avled Borg, varför Nyberg förmåddes termin efter termin att handha även den teoretiska delen av tjänsten. Borgs efterträdare var nämligen matematiker.

Teckningslärare Löfgren var ofta sjukledig och gick i pension den 1 juli 1910. Domkapitlet kunde den 31 augusti förordna nytutexaminerade Ruth Wickman till efterträdare. Hon tillträdde redan den 12 september. Ruth Wickman var född 1885 i Sunne och var dotter till en jägmästare. Hon kom att stanna vid seminariet fram till sin pensionsålder.

Tillsättningen av ny adjunkt efter Borg åstadkom ett av de märkligaste befordringsärenden, som seminariet haft. En av de sökande, adjunkten Gösta Setterberg i Halmstad, hade gjort sig känd som en ivrig socialist. Om det också varit känt, att han vid läroverken visat mindre god förmåga att upprätthålla ordning, är obekant. Men detta framgick av hans ansökningshandlingar. Han var fil. dr i matematik, hade akademiskt betyg i pedagogik. Därtill kom att han avlagt den teologiska examen, som motsvarade den senare teol. kand.-examen, och utgivit en avhandling för lektorat i kristendom men blivit på grund av sina åsikter vägrad disputation.

Rektor (där Björnståhl förde pennan) föreslår till tjänsten fil. kand. H. R. Holmbäck, som ursprungligen var folkskollärare men i huvudsak tjänstgjort vid högre folkskola. Han hade 35 terminers tjänstgöring, vilket överträffade Setterbergs omkring 15.

Detta förslag torde haft en möjlighet att kunna gå igenom, men domkapitlet — där biskopen själv är föredragande — gick en annan väg. Efter en totalbedömning av sökandenas meriter placerar kapitlet Setterberg efter Holmbäck och fil. kand. Kjell Eriksson, vilken hade åtta terminers tjänstgöring och i övrigt goda meriter. Därefter jämföres endast de två senare. På grund av att Eriksson hade bättre akademiska betyg än Holmbäck och haft tjänstgöring vid läroverk utnämndes Eriksson till tjänsten.

Lektor Risberg, som framhöll att Setterberg de senaste fyra terminerna haft tjänstgöringsbetyg utan anmärkning, reserverade sig till förmån för Setterberg. Denne besvarar sig. Den 8 december 1911 upphävde k. maj:t — Fridtjuv Berg var ecklesiastikminister — utnämningen. Setterberg erhöi tjänsten. Med de goda relationer Sandberg hade till Berg förvånar det, att Setterberg blev utnämnd. Visserligen hade domkapitlet inte utnämnt den av rektorsämbetet föreslagna men sannolikheten talar för att just Setterbergs radikala åsikter givit honom den tjänst han kanske annars inte skulle ha erhållit.

Johannes Johanssons rektorat (1912—24)

Rektor E. Sandberg utnämndes med tillträde den 1 januari 1915 till undervisningsråd i folkskoleöverstyrelsen. I skolöverstyrelsen 1919 blev han chef för folkskoleavdelningen. Han avled redan 1925. Hans stora insatser för svensk folkskola — där han på många områden bl.a. för lärarutbildningen var en föregångsman — kan inte belysas i detta sammanhang.

Då Sandberg blivit extra byråchef besattes rektoratet med vakansvikariat 1912. Sedan Sandberg 1915 blivit undervisningsråd, erhöi vikarien 1915 vanligt rektorsförordnande på tjänsten. Till vikariatet 1912 blev det 10 sökande, men flertalet var synnerligen unga, t.ex. Oscar Olsson och Gustaf Högsby. Rektor Johannes Johansson vid seminariet i Falun återkom som sökande. Den ende, som var jämnårig med honom, var seminarieadjunkten Brandt i Lund, vilken börjat som folkskollärare och sedan skaffat sig behörighet som adjunkt. Men meritmässigt var han klart underlägsen Johansson, som dessutom sedan 1903 varit seminariektor. Johansson hade en förnämlig fil. kand., gamla teol. kand.-examen med godkänd avhandling för lektorat. Han hade liksom Brandt avlagt folkskollärarexamen. Det är

Johannes Johansson. Rektor 1912—24. Foto: Lärarhögskolan, Linköping

tydligt, att biskop Personne inte önskade den konservative teologen Johansson till Linköping. Kapitlet föreslår både Johansson och Brandt till tjänsten men medger, att den förre hade något företräde. Det förefaller, som om det fanns en viss förhoppning, att Fridtjuv Berg skulle till rektor utse en man, som i ett årtionde tjänstgjort som folkskollärare. Emellertid erhöll Johannes Johansson rektoratet, som han tillträdde sommaren 1912.

Det skulle spränga ramen för denna framställning att låta mer än vissa konturer i Johannes Johanssons levnadslapp skymta.

Detta börjar med hans mor, Gabriella Helena Gerle, som tillhörde en gotländsk gren av den kända Bohus-slakten Gerle. Hon var upp-

vuxen i ett förmöget köpmans- och herrgårdshem på Gotland. Hon hade sextonårig blivit gripen av den nyevangeliska väckelsen. Föräldrarna deporterade henne som guvernant till en brukspatronsfamilj i Dalarna. Där började hon med en söndagsskola för äldre. Bland eleverna var en hemmason i Lassbo i Hedemora, Johan Johansson. Denne hade redan 21 år gammal blivit ordförande i Hedemora missionsförsamling. Det blev tycke mellan lärarinnan och eleven. Den sistnämnde sökte in till seminariet i Uppsala och utexaminerades därifrån 1866. Samma år blev det bröllop i Sanda på Gotland. Kulturhistoriskt intressant är en uppgift, att Johan Johansson med hustru och den nyfödde Johannes sommaren 1867 med häst och vagn reste från Uppsala till farföräldrahemmet i Larsbo.

Vad gymnasieläraren Pontus Wikner betytt för Johannes Johanssons utveckling går väl inte att utröna. Däremot är det klart, att Valdemar Rudin — som stått familjen Johansson nära — satt en prägel på Johannes Johansson. Genom honom fördes han in i J. T. Becks teologi och tyskt tänkande. Johannes Johansson skrev en avhandling i exegetik om profeten Hosea. Det blev hans livs stora besvikelse, att den inte kunde godkännas för docentur.

Under några år i slutet av 1880-talet var Johannes Johansson notarie i riksdagen. Han förvärvade under dessa år en kameral skicklighet. Men viktigast var, att han då kom i kontakt med en lärarinna vid Beskowska skolan, Vilhelmina Söderström. Det förefaller, som denna kvinna — 22 år äldre än Johannes — haft stort inflytande på Johannes Johansson. Sedan hon på grund av ohälsa lämnat sin lärartjänst, blev hon redan under Falutiden föreståndare för Johannes' hushåll. Säkerligen har hon inspirerat till dennes hymnologiska författarskap. I Johanssons psalmboksförslag 1907 är hon författare till 51 psalmer. Det är betecknande, att sista året Vilhelmina Söderström levde, så utkom Johanssons sista och tredje psalmboksförslag.

Seminariet får lektorat

Den seminariestadga, som är daterad den 3 juli 1914, flyttade adjunktstillsättningarna till k maj:t. Folkskoleöverstyrelsen skulle avge förslag, sedan både rektor och domkapitel yttrat sig. Den förste i denna mening kunglige adjunkten vid seminariet blev K. O. Svensson-Marke, som kom att övertaga Björnståhls adjunktur. Björnståhl hade varit en lärare av gamla stammen. Något yttrande tyder på,

att han ville ha utamläsning av läxorna. Andra förnekar detta. Rehnström (elev 1897—1901) kallar Björnståhl kärv och butter och säger, att dennes läxor krävde lika mycket arbete, som de andra lärarnas tillsammans. I Linköping — där det var kutym, att varje lärare skulle syssla med utvecklingsarbete — kom han att engagera sig i sådant med bl.a. en uppsats om geografien som särskilt ämne. Han blev dessutom siste redaktören för Tidskrift för folkundervisningen.

K. O. Svensson-Marke, som var ende behörige sökande, tillträdde sin tjänst höstterminen 1915. Han var smålänning, hade studerat i Uppsala och hade tidigt sin lärarbana inriktad på ämnet pedagogik. Han hade åren 1912—15 varit folkskoleinspektör i Falun.

En stor händelse i seminariernas liv var införandet av lektorat. Dessa hade föreslagits av en löneregleringskommitté — tillsatt 1915. Riksdagen 1918 fattade beslut i frågan. De nya lektorerna skulle tillsättas från den 1 januari 1919. Behöriga eller högt meriterade adjunkter skulle utnämnas direkt till tjänsterna. Andra skulle hänvisas till kompletterande studier. Övriga skulle placeras på övergångsstat. Den 11 december 1918 lämnade skolöverstyrelsen sitt förslag till de nya tjänsterna, till vilka utnämning ägde rum redan den 13 december. Departementsakten i ärendet omfattar fyra band. Seminariets förre rektor, E. Sandberg, var föredragande i skolöverstyrelsen. Man kan utgå ifrån, att underhandskontakter hade tagits mellan skolöverstyrelsen och departementet. Gunnar Stenvall skriver i en minnes-teckning över seminarieadjunkten G. G. S. Sandahl i Kalmar, att ecklesiastikminister V. Rydén i samband med reformen besökt alla seminarier och bedömt lärarna. Detta skulle för Sandahls del fått det resultatet, att han sattes på indragningsstat. Årsredogörelsen för Linköpingsseminariet nämner ingenting om något statsrådsbesök.

Oscar Olsson kringgår rektor i lektorsfrågan

Emellertid hade rektorer och domkapitel uttalat sig dessförinnan. Adjunkterna hade fått söka tjänsterna i vanlig ordning. Johannes Johansson yttrade sig i ärendet den 26 oktober 1918. Adjunkt Setterberg var formellt behörig till lektorat. Dessutom tillstyrkte rektor, att Nordin och Marke främst på grund av sina undervisningsskicklighetsbetyg skulle utnämnas till lektorer. Nordin kunde dessutom redovisa ett par vetenskapliga arbeten, Marke uppgavs ha påbörjat

Kurt Falck. Foto: Privat ägo

högre studier. För Oscar Olssons del tillstyrkte Johansson "inte utan tvekan" på grund av att Olssons meriter bedömdes som genomsnittsliga. Emellertid framhöll han Olssons pedagogiska författarskap jämte dennes förtjänster som lärare. Däremot nämner rektor inget om Olssons påbörjade avhandlingsarbete i pedagogik, men det är möjligt att Olsson inte uppgivit detta.

Tidigare (hösten 1918) hade Oscar Olsson sökt ett lektorat vid seminariet i Lund. Han hade sänt en särskild ansökan om behörighet

till lektorat och fått denna beviljad. Då domkapitlet den 27 november yttrade sig i ärendet förelåg denna behörighetsförklaring. Kapitlet tillstyrkte, eftersom Olsson redan fått sin behörighet, även sådan för Nordin och Marke. Kapitlet delade dock rektors uppfattning, att dessa två meritmässigt var överlägsna Olsson. Skolöverstyrelsen — som tillstyrkte utnämning av Nordin och Olsson — ansåg Markes vetenskapliga meritering för obetydlig, varför han anvisades att inom föreskriven tid avlägga fil. lic.-examen. Respiten kom att förlängas. I december 1925 föreslog skolöverstyrelsen Marke — som då hade godkänd licentiat-avhandling — till lektor men förgäves. Först sedan Marke avlagt sin fil. lic.-examen blev han utnämnd till lektor från den 1 januari 1927. Setterberg, Nordin och Olsson blev lektorer från den 1 januari 1919.

Kurt Falck får kämpa för sitt lektorat

Samtidigt med inrättandet av lektoraten erhöll seminariet ett femte sådant. Man hade länge haft utrymme för detta. Det kom att ledigförklaras i biologi och geografi. Fortfarande torde väl seminarierna ha betraktats som andrahandsskolor, då ingen av de 13 sökande var formellt behörig. Det rimliga borde då varit nytt ledigförklarande, men rektor Johansson använder taktiken från tidigare adjunktstillsättningar genom att jämkä och jämföra meriter. Han får då fram en grupp på fyra, av vilka två hade disputerat. En av dessa senare ställer han efter övriga på grund av att avhandlingsbetyget var något i underkant. Därefter föreslår han Uno Sundelin med docentbetyg på en avhandling Fornsjöstudier i Svartån-Stångåns flodområden till lektoratet. Denne saknade hela den föreskrivna tiden för skoltjänstgöring. Domkapitlet föreslog i stället K. Falck, som visserligen var fil. lic. men hade högsta betyg i undervisningsskicklighet. Skolöverstyrelsen följde domkapitlet och föreslog Falck till tjänsten.

En intensiv överklagningsstrid följde. Såväl rektor Johansson som Falck fick tillfälle att visa sin skicklighet i att plocka fram argument för sin sak. Falck visar sin formella talang genom att i sina inlagor även plocka fram beröm till de medsökande, som överklagat förslaget. Falck erhöll tjänsten.

Falck var jägmästare från Norrland. Han bedrev avhandlingsstudier i botanik i Stockholm. De högre studierna hade han utfört vid sidan av sin skoltjänst, som han huvudsakligen haft vid Djurs-

Trädgårdsdirektör Frans Andersson. Foto: Privat ägo

holms samskola. Han var blott något över 30 år gammal, då han 1919 tillträdde sin tjänst vid seminariet.

Nya lärare i gymnastik och trädgårdsskötsel

Nils Nyberg hade år efter år fått undervisa i trädgårdsskötselns teori och lär ha varit missnöjd häröver. År 1918 lämnar han sin tjänst, sedan han anskaffat ett eget företag. I efterträdarfrågan gör rektor Johansson personliga sonderingar och lyckas anskaffa en vikarie på

tjänsten, som han lärt sig värdera. Denne — Frans Andersson — var född 1878 och hade sedan 1910 varit föreståndare för Bellevue handelsträdgård i Malmö.

Gymnastiklärare Mannerhierta avgick med pension 1920. Walfrid Sunner är positiv emot M. som lärare. Efterträdare blev major O. Hamilton, född 1870. Han hade varit gymnastiklärare i Halmstad i 13 år. Rektor Johansson hade med framhållande av Hamiltons ålder föreslagit den yngre kapten V. v. Vegesack. Men domkapitel och skolöverstyrelse gick emot rektor. Den av denne föreslagne hade blott två terminers tjänstgöring.

Enda kallelsen av lärare vid seminariet

Fastän slöjdundervisning hade införts i början av 1890-talet saknade seminariet ordinarie lärare i detta ämne. Som tidigare nämnts, hade denna undervisning blivit ett extraarbete för seminariets övningsskollärare. År 1920 bestreds undervisningen av övningsskollärarna Janzon, Nordin och Sven Gustafsson.

Då rektor inte ansett någon sökande behörig efter två ledigförklaringar sommaren 1920, föreslår han med stöd av § 141 i seminariestadgan, att folkskollärare Gustaf Olsson skulle kallas till tjänsten. Det blev en dragkamp mellan rektor och domkapitel, vars majoritet fann att två behöriga sökande fanns till tjänsten. En avsägelse från en av dessa blev en förutsättning för en lösning av frågan. Gustaf Olsson kallades och utnämndes våren 1921. Olsson var sedan 1917 ordinarie folkskollärare i Karlstad och hade före sitt inträde som elev vid seminariet i Karlstad tjänstgjort som lärare i slöjd.

Övningsskolan växer — nya lärare

Vid Johannes Johanssons tillträde som rektor fanns det två lärare i övningsskolan. Då han 1924 efter 12 års tjänst lämnade seminariet, fanns sju lärare. Övningsskolan bestod då av en sexklassig A-skola samt ett högstadium av klasserna 7—8.

Josef Wahlqvist avled 1919 och hade då sedan 1897 vid sidan av sin tjänst varit föreståndare för småskollärareseminariet. Han får Janzon till efterträdare i denna uppgift. Ny stadga för småskollärareseminarierna gjorde föreståndartjänsten till heltidssysselsättning, varför G. O. Janzon 1921 lämnar sin övningsskolläraretjänst. Wahlqvist och Janzon hade i en mansålder förkroppsligat den praktiska

utbildningen vid seminariet. De synes ha varit ganska olika. Den förre var den typiske barnaläraren, synnerligen noggrann. För många elever kom han att verka petig. Det är allmänt omvittnat, att Janzon hade en stor naturlig begåvning. Hans lektioner var — Sven Lindström är en av mina sagesmän — intressanta och stimulerande. Carl Holm har poängterat den roll Janzon spelade som fostrare av lärarpersonligheter. Typiskt för det anseende Janzon hade var, att sedan han lämnat seminariet kom han att undervisa i ekonomilära i folkskollärarytbildningen.

Då högstadiet inrättades 1913, utannonserades en ny tjänst som extra i lärarpresen. Det hette i annonsen, "att läraren bör meddela undervisning i slöjd". Den som erhöll tjänsten — Konstantin Nordin — hade i fyra år varit övningsskollärare vid seminariet i Luleå, där han också undervisat i slöjd. Följande år blev Nordin utan ledigförklarande fast lärare.

Småskolan hade varit A-skola sedan 1914. Den nya tjänst, som inrättades var extra fram till 1919. Det kan nämnas, att Anna Alvé uppehöll denna läsåret 1914—15. Våren 1919 utannonserades den som ordinarie för kvinnlig sökande. Maj Edrén-Stafström var enda sökande. Hon erhöll tjänsten och tillträdde höstterminen 1919.

Relativ betygsättning i rektorsförord

Vid tillsättning av tjänsten efter Wahlqvist sommaren 1919 kom konkurrensen att stå mellan två övningsskollärare: Wikholm, som tjänstgjort som ordinarie vid Strängnässeminariet sedan 1903 och Lovén, som var extra övningsskollärare i Växjö sedan 1914. Wikholm hade ett omfattande pedagogiskt författarskap. Han var synnerligen aktiv i Svenska Missionsförbundet. Det förefaller, som om Johannes Johansson inte önskat Wikholm till lärare. Man kan finna det egendomligt, att Johansson därför i sitt yttrande inte fäster avseende vid att Lovén har en högre betygsenhet i undervisningsskicklighet än Wikholm. Detta kan bero på att Johansson vid tillsättningen av lektoratet i biologi så sent som i början av 1919 i sina inlagor mot Falck föga uppskattat värdet av betyget i undervisningsskicklighet och då framhållit lärdom och vetenskapliga meriter som det viktigaste. Johansson synes ha rekviderat examenslängden från Växjö 1904, då Lovén utexaminerades, och jämfört denna med seminariets egen från 1900, då Wikholm blev folkskollärare. Han konstaterar då, att Lo-

vén relativt låg högre betygmässigt i sin klass i Växjö än Wikholm i Linköping. Sedan han förringat Wikholms författarskap, föreslår han Lovén till den lediga tjänsten. Domkapitlets majoritet följer rektor. Skolöverstyrelsen utnämner utan kommentarer Lovén till tjänsten, som han tillträdde 1920.

Tjänsten efter Janzon kom att besättas med en av seminariets extra övningsskollärare, Sven Gustafsson. Denne fick dispens att söka ordinarie tjänst. Han hade nämligen, då ansökningstiden utgick, inte varit lärare i fyra år. Han blev ensam sökande och kunde tillträda hösten 1921. De tre tjänster, som ytterligare behövdes, upprätthölls av extra lärare. Dessa var åren 1922—24 Birger Larsson-Grefbäck, I. Lundström och Emma Olsson.

Rektorsskifte sommaren 1924

Johannes Johansson lämnar rektoratet den 30 april 1924. Han blev då lektor vid dåvarande latinläroverket i Göteborg. Det kan synas egendomligt, att en 57-årig seminarierektor söker och tillträder läroverkstjänst. Meningen var, att han skulle förena denna tjänst med föreståndarskapet för det prästgymnasium i Göteborg, som började sin verksamhet med höstterminen 1924. Så skedde också. Man kan fråga sig, varför det schartauanska Göteborgs stift till gymnasie- rektor kunde kalla en man, som trots sin teologiska konservatism ändå till sin personlighetstyp föredro så många inslag av nyevangelismen. Man får då komma ihåg, att bakom idén med den nya skolan fanns betydligt större grupper, bl.a. hela gammalkyrkligheten. Motståndet mot avskaffandet av katekesen kom att förena många konservativa grupper i landet. Johanssons skicklighet som organisatör och skolledare kan ha bidragit till att man önskat honom för upp- giften.

Få rektorer vid seminariet har varit föremål för så motstridiga omdömen som Johannes Johansson. Man kan konstatera, att han ägde administrativa talanger och kunde driva en sak synnerligen hårt. Hans skicklighet kom att märkas framförallt, då seminariet under hans tid blev ett dubbelseminarium. Han kunde samtidigt åstadkomma provisoriska lösningar av byggnadsfrågan och ändå arbeta på en nybyggnad. Om hans stora läroboksförfattarskap saknar jag möjlighet att avge omdöme. Men det vittnar om en fantastisk arbetsför-

Gustaf Walli. Rektor 1924—30. Foto: Lärarhögskolan Linköping

måga. Som barnalärare lär han ha haft en ovanlig förmåga att berätta fånglande.

Men han var så hårt präglad av sin religiösa och politiska syn, att han säkerligen skulle betraktat det som ett svek, om han vid lärartillsättningar och dylikt uppträtt vad man nu menar vara objektivt. Samma synsätt låg säkert bakom hans ansträngningar att söka hjälpa in sökande till seminariet, om vilka man visste, att de var bekännande kristna.

Gustaf Walli (1924—30)

Bland åtta sökande, däribland K. Falck och G. Högsby, utsågs lektorn vid seminariet i Göteborg, Gustaf Walli, till rektor med tillträde höstterminen 1924. Namnet Walli bar han efter Valla på Tjörn, där han var född och där hans mors släkt haft en dominerande ställning. Fadern var smålänning och återvände, då Gustaf Walli var fem år, till sin hembygd och bosatte sig i Jönköping. Fadern kom ofta att byta yrke och familjen bostad. Genom stora försakelser blev det möjligt för Walli att bli student i Jönköping. Han reste till Uppsala för att studera till präst. Men han synes ha skyggat för prästämbetet och kom efter grundexamen i teologi att studera kyrkohistoria, där han 1910 blev teol. lic. Han fortsätter med en gradualavhandling om Magnus Lehnberg samtidigt med att han hade lärartjänst. Avhandlingen blev aldrig färdig. Redan 1913 hade K. A. Westling förmått honom söka en adjunktur vid Göteborgsseminariet. Bland annat var det oron för ekonomin, som drev honom till detta steg. Så avled 1917 hans lärare i kyrkohistoria, Herman Lundström, vilket bidrog till att han lade avhandlingsarbetet åt sidan. I Svenskt Biografiskt Lexikon har Walli i ett antal biografier kunnat antyda sitt kunnande och sin förmåga till överblickar.

Wallis tid i Linköping blev ovanligt kort. Från och med den 1 april 1928 var han vikarierande undervisningsråd. Sedan K. A. Westling 1929 avlidit, blev Walli rektor för Göteborgs seminarium. Under sina år i Linköping togs hans tid främst i anspråk för byggande av det hus, som blev huvudlokal för lärarhögskolan. Vilja till tolerans och objektivitet var utmärkande drag. Hans gamla kamrater från ungdomsåren i Uppsala har omvittnat, att Walli i kamratkretsen drog sig för att blotta sitt innersta. Han deltog in på 1950-talet på seminarielärarnas möten. Jag minns honom från den tiden som en vänlig, nobel och stilfull personlighet.

Ernst Sedström klagar sig till ett lektorat

Seminariet var ett dubbelseminarium. Men i verkligheten kom detta att efter 1926 på grund av ojämn intagning ha färre avdelningar än åtta, vanligtvis sex.

Den ökade elevintagningen kom emellertid att medföra, att seminariet 1925 fick sitt sjätte lektorat, vilket kom att ledigförklaras i fysik (företrädesvis) och matematik.

Folkhögskoleseminariets kollegium vårterminen 1929. Stående fr. v. S. Dahl, G. Nordström, G. Olsson, Carita Hassler-Gövanzon, B. Grefbäck, Engquist, N. Persson, S. Lovén, H. Esséen, S. Svensson. Sittande fr. v. K. O. Marke, G. Setterberg, H. Nordin, Kurt Falck (t.f. rektor 1928—30), Anna Christensson, E. Sedström, O. Hamilton, O. Sandberg. Foto: Privat ägo

Rektor och domkapitel sätter Lundahl, som disputerat i astronomi, motsvarande matematik, främst. I andra rummet placeras Wingård och i tredje Sedström. De två sista hade disputerat i fysik. Skolöverstyrelsen följer efter viss tvekan rektor och domkapitel och föreslår Lundahl. Tveksamheten berodde på att fysik var huvudämne i lektoratet. Vad som främst gav Lundahl hans placering, var det provårsbetyg, bl.a. A i fallenhet, som han erhållit vid den termin han gått provår vid seminarium. Andra terminen, som förlagts till provårsläroverk, var vitsorden för Lundahl i paritet med medsökandenas.

Förslaget överklagades av bl.a. Sedström. Det följde sedan en bitter notväxling mellan Lundahl och Sedström, varvid utöver hänsyn till huvudämnet i lektoratet debatterades olika provårsanstalters betygs-skalar, fallenhetsbetygets värde samt betydelsen av erfarenhet av seminarieundervisning. Skolöverstyrelsen vidhöll sitt förslag. K maj:t utnämnde dock Sedström till tjänsten, som han tillträdde 1926.

Anna Christensson, Nils Persson och Grefbäck blir ordinarie

Seminarieriet hade fyra ordinarie övningsskolläraretjänster, men erhöi på en gång 1925 ytterligare tre. Dessa söktes av 24 lärare, bl.a. av de tre e.o. lärarna vid seminarieriet Birger Grefbäck, Emma Olsson och Nils Persson, som efterträtt I. Lundström, vilken avlidit.

I sitt yttrande sätter rektor utan tvekan Anna Christensson, små- och folkskollärare samt fil. lic., främst. Birger Grefbäck föreslås till plats nr 2. Först till tredje tjänsten tvekar rektor men bestämmer sig för Nils Persson, som utgivit en lärobok i räkning. Skolöverstyrelsen följde rektor i sin utnämning med den skillnaden, att Grefbäck placeras som den sist utnämnde. En medsökande (E. Larsson i Landskrona) besvarade sig över utnämningen av Nils Persson och Grefbäck med hänvisning främst till sina lärdomsmeriter bl.a. akademiskt betyg. Då skolöverstyrelsen yttrar sig över besvären (W. Björck är föredragande) finner den det rimligt att inte fästa så stor vikt vid betyget i undervisningsskicklighet. Björck låter Nils Perssons lärobok i räkning uppväga en skillnad av två betygsenheter i undervisningsskicklighet i jämförelse med Grefbäck. Svårare får sedan ämbetsverket att försvara utnämningen av Grefbäck, som har toppbetyg från seminarieriet men kort tjänstgöring. Larsson har lång sådan. Man hänvisar till att både N. Persson och Grefbäck bevisat åtskilliga vidareutbildningskurser. K. maj:t fastställde utnämningarna.

G. G. Högsby 1930—43

Två gånger hade Högsby förgäves sökt Linköpingsrektoratet. Då han 1930 erhåller detta, behöver han inte söka i vanlig ordning. Han är då rektor vid seminarieriet i Strängnäs (han har tidigare varit rektor i Luleå). Riksdagen 1929 hade fattat beslut om indragning av seminarieriet i Strängnäs från och med 1932. Med anledning härav erbjöds Högsby att bli rektor i Linköping, vilket han accepterade och tillträdde med höstterminen 1930.

Gustaf Högsby var född i Göteborg men av dalsländska föräldrar. Han kom att tillbringa sina somrar i moderns hemby, Högsbyn på Kroppefjäll. Han hette ursprungligen Larsson men tog omkring 1910 namn efter denna by. Han kom senare att förvärva sin morfars gård. Högsby, som disputerade på en avhandling i nordiska språk om Temporal satsfogning, var en av de många, som bedrev avhandlings-

Gustaf Högsby. Rektor 1930—43. Foto: Lärarhögskolan, Linköping.

arbetet vid sidan av lärartjänstgöring, vilken han började vid Göteborgsseminarieriet. Han kom i hela sin lärartjänst att ägna sig åt folkskollärarytbildningen.

Många lektorer lämnar seminarieriet

Gösta Setterberg hade tillträtt sin tjänst 1911. Han kom att tjänstgöra till 1935, då han tvingades att taga sjukledighet. Han pensionerades först läsåret 1938—39. Han led av epilepsi. I vad mån denna sjukdom eller hans väsen i övrigt påverkat hans handlande låter sig inte bedöma. Som lärare torde han inte ha kunnat motsvara de krav man hade rätt att ställa. Emellertid var han iderik och upp-

trädde gärna på seminarieläramöten med inlägg. Vad som främst frapperar, är den hänsynslöshet med vilken han kritiserade sina kolleger vid seminariet. Ett par inlägg i pressen blev föremål för kollegiets ingripande. Bakom dessa "påhopp" låg Setterbergs allmänna radikala och idealistiska grundsyn. I arbetarklassen i Linköping värderades han högt, inte minst som en osjälvisk man. Han brukade taga sig an nyinflyttade, mer eller mindre hemlösa arbetare. Det vackraste, som skrivits om Setterberg, torde vara den minnesruna, som akademikern och metodistpastorn Aug. Strömstedt lät införa i Östgöten vid Setterbergs död. "Du var en bärare av ideal, som världen fortfarande har stort behov av, även om majoriteten ännu ej kan inse det."

Kurt Falck lämnade 1936 seminariet, då han blev ordinarie undervisningsråd. Falck var en glänsande lärare. Hans ankomst till seminariet blev på många sätt en vändpunkt för detta — har många elever yttrat. Han kom under Wallis tjänstgöring i Skolöverstyrelsen att långa tider tjänstgöra som t.f. rektor. Det kan inte döljas, att han synes haft svårt att samarbeta med och förstå Johannes Johansson. Som undervisningsråd kom han att visa ett rörande intresse för sin gamla skola. Det berättas, att han länge förhörde sig om varje nytillträdande lärare vid seminariet. Då Ruth Lundgren lämnade sin tjänst 1950, kom han till avslutningen i Linköping och avtackade henne med den hjärtlighet och vältalighet, som var hans signum.

År 1938 avled hastigt Hjalmar Nordin. Hans stora insatser vid seminariet hänför sig till biblioteket, som han skapade från nästan ingenting. Den sakkatalog, som han utarbetade, var i sin fullständighet unik. Som lärare var han fordrande. Det sägs, att han var så bunden vid läroboken, att detta skulle ha medfört en utanläsning av hemuppgifter.

Oscar Olsson hade varit riksdagsledamot sedan 1913. Han var dessutom ledamot av många utredningar. Detta fick till följd att han redan 1913 med sin familj flyttade till Stocksund. Han kom de höstterminer, som han tjänstgjorde, att pendla mellan Stockholm och Linköping. Dottern Gunnel har berättat, att han under dessa år hade särskilt god kontakt med Gustaf Janzon och vistades mycket i dennes familj. Under krigsåren var riksdagen ständigt samlad. Oscar Olsson kom därför att sluta sin tjänst i praktiken den 6 september 1939, men pensionerades först vid årsskiftet 1942—43.

Det är förvånande, att någon biografi om Oscar Olsson inte föreligger. Hans insatser som folkbildare — särskilt ifråga om studiecirkelverksamheten — är epokgörande. Även hans insatser i nykterhetsrörelsen ger honom internationellt en rangplats.

Det har nämnts gång efter annan den hänförelse Olssons undervisning åstadkom. Folkhögskolerektor E. Lundahl — som var ettårselev 1912—13 — har berättat, hur denna undervisning skapade "en fullkomlig upplevelse av litteraturen". "Eftersom jag var ung och röd på den tiden beundrade jag honom i allt. Att bli eld och lågor — det var att leva". För den som mötte Olsson utanför seminariesammanhang kvarstår intrycket av värme i umgänget, en för sin tid ovanlig mjukhet i sättet att uttrycka sig. Däremot verkade han — det var på 1930-talet — stundom ensidig i sina synpunkter. Han hade börjat som krävande lärare med låga betyg. Han kom — det var hans psyke — att hela livet söka använda hela betygsskalan.

Det kan nämnas, att Sedström 1939 lämnar seminariet för att bli rektor vid seminariet i Umeå. Sedström skulle emellertid återkomma som rektor för seminariet i Linköping.

Seminarienzdläggningar och lektorsförflyttningar

I början av 1930-talet minskades antalet seminarier. Bl.a. nedlades folkskoleseminarierna i Strängnäs, Skara och Växjö.

Från Strängnäs kom 1932 Marcus Borgström till ett lektorat i modersmålet och pedagogik, från Skara kom följande år Jonas Nordvall till ett lektorat i biologi och kemi.

Sedan Falck blivit undervisningsråd övertog 1937 Einar Teiling dennes lektorat. Teiling hade tidigare fått flytta från Strängnäs till Växjö. Minskning i elevintagningen blev anledning till att Johan Thomasson kom från seminariet i Falun för att övertaga kristendomslektoratet efter avlidne Hjalmar Nordin.

Rektor hade tillstyrkt samtliga överflyttningar, dock med tvekan för Nordvall på grund av dennes ålder.

Den minskade elevintagningen i slutet av 1930-talet medförde, att Linköpingsseminariet, som läsåret 1939—40 hade sex klassavdelningar, följande år hade fyra samt åren 1941—44 endast två avdelningar. Detta fick till följd, att Sven Junell, vilken som ensam sökande erhållit tjänsten efter Nordvall och tillträtt i januari 1939, den 1 juli 1941 trots rektors protester förflyttades till ett lektorat i

Örebro. Olssons lektorat, som blev ledigt 1943, kom heller inte att ledigförklaras.

Jonas Nordvall tjänstgjorde i endast fem år vid seminariet. Han var lanthandlarson från Västergötland. Han kom från en släkt och miljö, där andra förut gått den lärda vägen. Redan tidigt gjorde sig Nordvall gällande som såväl pedagog som forskare, även om han inte drev högre studier. Efter adjunksår vid provårsläroverket i Uppsala kom han att fullgöra sin huvudsakliga tjänst som lektor i Skara, där han gav de utexaminerade lärarinnorna ingående och djupa kunskaper i biologi. I vad mån han lyckades driva genom sina stora krav med de manliga eleverna i Linköping är tveksamt. Han var en typisk åttiotalist med sin tro på vetande och vetenskap.

Sven Junell hade varit docent i växtanatomi i Uppsala och kom blott att tjänstgöra fem terminer vid seminariet.

Nya lektorer i resp. matematik och moderna språk

Ernst Sedström fick till efterträdare ende sökande, lektor V. Bergström, Haparanda. Denne hade tidigare varit docent i matematik i Lund. Ett allmänt omdöme där var, att han skulle ha blivit professor i sitt ämne, om han kvarstannat i Lund.

Tillkomsten av 1937 års stadga medförde behov av att inrätta ett lektorat i moderna språk. Därför kom Setterbergs tjänst att omändras till ett lektorat i tyska och engelska. Av tre välmeriterade sökande kom skolöverstyrelsen, där Falck var föredragande, att föreslå läroverksrektorn Hugo Larsson i Linköping till tjänsten. Hans långa erfarenhet som rektor i över 20 år i Hudiksvall och Linköping jämte tjänstgöring som undervisningsråd gav honom ett klart företräde framför övriga sökande. Larsson utnämndes 1939 men avsåg från början att inte tillträda tjänsten, varför nytt ledigförklarande ägde rum. Utnämning följde. Den nye lektorn, H. Kökeritz, blev tjänstledig. Under tiden avsåg Hugo Larsson rektoratet och tillträdde lektoratet den 1 januari 1941. Kökeritz förflyttades då till ett lektorat i Göteborg.

Harald Esséen ordinarie gymnastiklärare

Då Otto Hamilton 1932 pensionerades från sin tjänst som gymnastiklärare vid seminariet, vägrade skolöverstyrelsen att ledigförklara tjänsten. Man räknade med transport från något av de seminarier,

som skulle nedläggas. Harald Esséen, som varit biträdande gymnastiklärare sedan mitten av 1920-talet, blev nu vikarierande lärare. Victor v. Feilitzen blev då biträdande lärare. Han var överflyttad från seminariet i Strängnäs. Gymnastiklärare E. Blomberg vid Härnösandsseminariet begärde överflyttning till den ordinarie tjänsten. Rektor Högsby engagerade sig intensivt i den skriftväxling, som följer. Han söker synbarligen bana väg för Esséen till den ordinarie tjänsten. Han påpekar bl.a., att seminariet genom att anställa v. Feilitzen gjort sitt i "transportfrågan" och anvisar andra seminarier, där lärarskiften förestod.

Högsby lyckades hålla undan för transporthotet och tjänsten blev 1937 ledigförklarad. Högsby, som föreslår Esséen, framhåller att de 19 terminer, som Harald Esséen fullgjort, bör ge honom överlägsenhet inte blott i tredje utan även i första rummet. Han skriver: "Avgörande är de sökandes föregående undervisning, dess art och vitsorden över undervisningsresultaten".

Skolöverstyrelsen, där en av lektorerna vid seminariet, Ernst Sedström, var föredragande, följde rektor och utnämnde Esséen till tjänsten.

Musiklärare Sandberg avgick med pension 1942. Gustaf Bengtsson, musiklärare i Karlstad, begär förflyttning. Anledningen torde ha varit av personlig art. Bengtsson var född i Vadstena och känslomässigt knuten till denna stad. Då han var 56 år gammal, var rektor tveksam i sin tillstyrkan. Skolöverstyrelsen tillgodosåg Bengtssons önskemål och utnämnde honom till tjänsten, som han tillträdde höstterminen 1942.

Lärarskiften i övningsskolan

Anna Christensson lämnade seminariet på sin pensionsdag den 6 oktober 1937. Det torde ha legat något av en besvikelse i att hon gick i pension den dagen. Hon hade i Linköping fått undervisa i pedagogik på seminariestadiet utan att anstalter gjordes för att skaffa henne en ordinarie tjänst.

Hennes liv är intressant. Hon var lantbrukardotter från Kullabygden i Skåne, dit hon återvände som pensionär. Med de allra bästa betyg hade hon skaffat sig examen efter examen. Av dödsrunan i Östgöta-Correspondenten 1944 framgår, att hon vid sitt frånfalle

skulle ha haft en avhandling i barnpsykologi färdig. Hon hade haft intima studiekontakter med tyska universitet.

Sam Lovén, som lämnade sin tjänst den 1 juli 1938, var på många sätt en annorlunda övningsskollärare. Han var snabb, hjälpsam och välvillig. Han var synnerligen intresserad för idrott och friluftsliv. In i ålderdomen bevarade han en fysisk spänst. Samtidigt torde han saknat sinne för noggrannhet och planering.

Sven Gustafsson lämnar seminariet 1928 för att bli rektor för småskoleseminariet (ordinarie 1932) men återvänder till en tjänst över stat, då seminariet 1936 nedlägges. Två år senare lämnar han definitivt Linköping för att bli rektor i Växjö.

På *Sven Gustafssons* ursprungliga tjänst placerades 1932 *Valfrid Wikholm*, överförd från Strängnäs. *Carita Hassler-Göransson* hade dessförinnan i fyra år uppehållit denna tjänst. *Anna Christenssons* tjänst erhöll *Tora Teiling*, som tidigare varit ordinarie vid seminarierna i Strängnäs och Växjö.

Anna Alvé, som tillhörde den sista gruppen lärare vid småskoleseminariet, erhöll efter viss tävlan med *Evald Gillfors* vid Växjöseminariet, tjänsten efter *Lovén*. *Gillfors* placerades i Stockholm. *Anna Rothman*, som varit ämneslärare vid småskoleseminariet, erhöll 1937 en nyinrättad övningsskolläraretjänst.

Ture Ericsson och Mattis Mörtberg ordinarie lärare

Samtidigt som *Sven Gustafsson* flyttade till Växjö, avgick *Valfrid Wikholm* med pension. Han hade en gång vid en tjänstetillsättning fått stå tillbaka för *Lovén*, med vilken han väl hade viss likhet i lusten att famna över mycket. Men *Wikholm* åstadkom dock mycket, läroböcker, handledningar, musikaliska verk. Dessutom reste han land och rike kring som föreläsare, främst vid kurser i anslutning till Svenska Missionsförbundets verksamhet eller i Fria Kristliga Seminarist- och Lärarförbundet, som var hans skötebarn. Han var i sitt fromma bohemeri en stor begåvning, slagfärdig och snabb. Han lär själv ha kunnat hålla mönsterlektioner med färg och fart men man kan fråga, om han hade den stringens en handledare behöver.

De två lediga tjänsterna efter *Wikholm* och *Sven Gustafsson* tillsattes hösten 1938 med *Ture Ericsson* — som var specialist på bl.a. B 2-undervisningen — och *Mattis Mörtberg*, som hade tjänst över stat som ämneslärare vid ett nedlagt småskoleseminarium men sedan

1928 vikarierat på skilda seminarier. *Ture Ericsson*, som hade goda kontakter med bl.a. *Wikholm*, hade redan höstterminen 1938 tjänstgjort på seminariet. Som vikarie på den andra tjänsten för samma termin förordnade skolöverstyrelsen mot rektors förslag en f.d. lärare (dock ej ordinarie) från småskoleseminariet, *Rut Jansson*. Rektors kandidat till denna plats återkom som sökande till den ordinarie tjänsten, men då var konkurrensen så stor, att denne (*C. G. Brolin*) trots synnerligen goda betyg i rektors förord kunde placeras först i femte rummet. *Mattis Mörtberg* hade i sin ansökan ställt vissa krav på kommande tjänstgöring, vilket fick till följd, att rektor avstod från att bedöma hennes meriter. Sedan rektor till de två tjänsterna föreslagit fil. kand. *J. M. Hedenberg*, som utgivit läroböcker och hade erfarenheter av skoladministration, samt *Ture Ericsson*, så utnämnde skolöverstyrelsen *Ture Ericsson* och *Mattis Mörtberg* till de lediga tjänsterna.

Gertrud Fridén, som fram till småskoleseminariets avveckling vid detta haft en ordinarie tjänst, hade alltsedan 1928 i seminariets övningsskola varit timlärare i hushållsgöromål och senare även i slöjd. År 1938 erhöll hon vid seminariets övningsskola en ordinarie tjänst i sina båda ämnen.

Småskoleseminariet efter 1897

Stadga för småskoleseminarierna i egentlig mening sänkades fram till 1919. De anvisningar, som gavs i kungörelser, var synnerligen schematiska. Fortfarande kunde t.ex. enskilda personer äga och driva småskoleseminarier. Varje enskilt seminarium kunde antaga en egen stadga. En ny sådan för Linköpingsseminariet 1898 medförde, att timlärarskapet i princip avskaffades och att undervisningen främst skulle handhas av två lärare, som båda skulle ha avlagt folkskollärarexamen. Föreståndarskapet skulle dock fortfarande vara en arvodesbefattning.

Josef Wahlquist ny föreståndare 1897

Sedan *Gottfrid Westling* blivit rektor för folkskollärareseminariet, lämnade han sin befattning vid småskoleseminariet. Han kom där- efter att efterträda *Anjou* som ordförande i styrelsen och tjänstgjorde som sådan till 1919. Föreståndarskapet tillsattes utan ledigförkla-

Josef Wahlqvist. Rektor för småskoleseminariet 1897—1919.
Foto: Östergötlands museum

rande, men åtskilliga hade i skrivelser anmält sitt intresse för befattningen, t.ex. folkskollärare O. Lövendahl och lektor Albert Johanson — sedermera läroverksrektor. Den siste ville dock inte bosätta sig i den föreståndarbostad, som fanns i seminariehuset. Josef Wahlqvist, som varit timlärare sedan 1886, meddelade, att seminariet vid en tillsättning av honom kunde få räkna med medverkan av hans hustru, som var småskollärare. Josef Wahlqvist erhöll befattningen.

Hilma Hedblad får lämna seminariet

Införandet av den nya stadgan medförde, att alla timlärarna utom Fanny Blomberg, som hade hel tjänst, blev uppsagda. Enda undantaget gjordes för Beda Wahlqvist, som blivit timlärare 1897. Denna omläggning kom att drabba Hilma Hedblad, som tjänstgjort i 26 år vid seminariet. År 1898 var hon 52 år gammal. Styrelsen föreslog, att landstinget skulle bevilja henne en årlig pension av 300 kr.

Fanny Blomberg och Selma Olofsson blir heltidslärare

Fanny Blomberg var som småskollärare egentligen enligt stadgan 1898 inte behörig, men hon hade i metodik och pedagogik avlagt prov för folkskollärarexamen. I övrigt erhöll hon dispens och fick den ena tjänsten. Den andra tjänsten besattes med Selma Olofsson, som sedan 1894 varit folkskollärare i Uddevalla. Hon hade dessförinnan varit lärare vid småskoleseminariet i Skara i 5 år.

Fanny Blomberg var tjänstledig hösten 1898 för att skaffa sig behörighet att undervisa i slöjd. Detta och annat ledde till, att hon 1904 blev ledare för slöjdundervisningen vid Stockholms folkskolor. Hennes efterträdare blev Elsa Hedblad — dotter till C. F. och Hilma Hedblad. Hon utsågs t.o.m. utan något egentligt styrelsesammanträde. Elsa Hedblad, sedermera gift Thysell, hade 1902 avlagt folkskollärarexamen i Stockholm. Hon lämnar 1908 seminariet för tjänst i Stockholm. Efter ett års vakans utses till innehavare av tjänsten nyutexaminerade folkskolläraren Anna Persson, men enbart för läsåret 1909—10. Trots att hon önskar fortsatt förordnande, så såges hon upp på grund av sin "något vacklande hälsa".

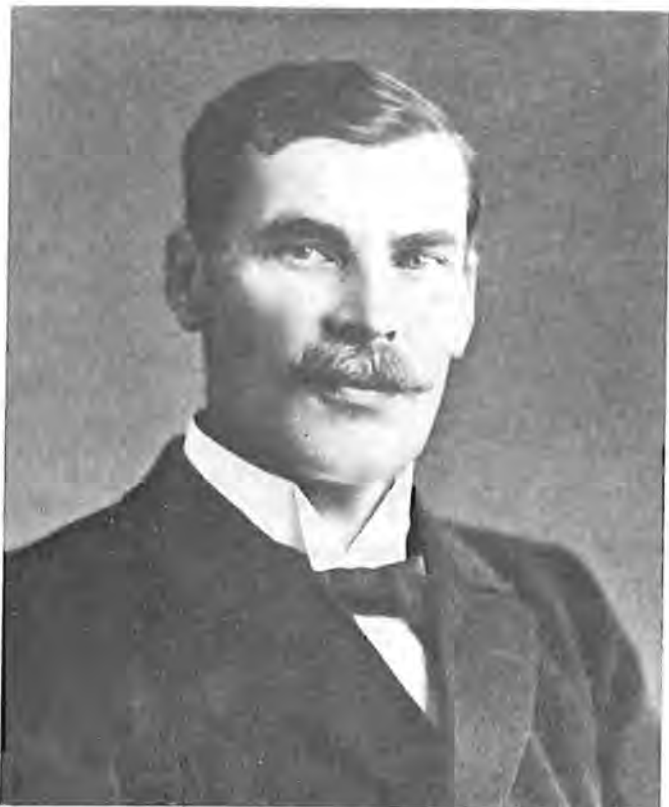
Anna Rothman och Beda Wahlqvist ordinarie lärare

Utökningen av undervisningstimmar medgav, att seminariet kunde utöka sin lärarstab med ytterligare en tjänsteinnehavare. Den nya tjänsten inrättades från och med läsåret 1910—11 men hölls vakant första året. Det torde ha varit önskemålet att kunna placera Beda Wahlqvist, som orsakat åtgärden. Sedan Beda Wahlqvist av skolöverstyrelsen fått dispens att inneha lärartjänst vid seminariet — hon var småskollärare sedan 1888 — utsågs hon i december 1910 till innehavare av den tjänst, som Elsa Hedblad innehaft.

Vårterminen 1911 vikarierade folkskolläraren Anna Rothman, utexaminerad 1908 från seminariet i Skara, på den vakanta tjänsten. Hon utsågs under terminen till innehavare av denna. Styrelsen hade då att välja mellan tre sökande.

Varför blev Beda Wahlqvist inte rektor?

Den lärarbesättning, som fanns vårterminen 1911 kom att fungera fram till Josef Wahlqvists frånfälle våren 1919. Styrelsen utsåg Beda Wahlqvist att fungera som föreståndare t.o.m. vårterminen 1920. Man kan fråga, varför inte Beda Wahlqvist blev föreståndare t.v.

Gustaf Janzon. Rektor för småskoleseminariet 1920—28. Foto: Stiftsbiblioteket

Det kan tänkas, att man ville avvakta den stadga för småskoleseminarierna, som var under utarbetande. Denna kom den 31 december 1919. En nyhet var att rektorstjänsten blev heltidstjänst. Rektor skulle utses av skolöverstyrelsen, sedan styrelsen föreslagit någon av skolans ordinarie lärare. Undantagsvis kunde annan lärare utnämnas till rektor. Behörighetskrav för att bli ordinarie lärare var — som i Linköpingsseminariets egen stadga — folkskollärareexamen.

Den 11 maj 1920 föreslår styrelsen enhälligt Beda Wahlqvist till rektor för det följande läsåret. Skolöverstyrelsen följde inte styrelsen utan utsåg övningsskollärare G. O. Janzon vid folkskoleseminariet. Beda Wahlqvist var behörig, eftersom hon hade ordinarie tjänst.

Janzon blir ordinarie lärare

Seminariet hade nu tre ordinarie lärare och dessutom en rektor, som skulle ha hel tjänst. Emellertid kunde man skrapa ihop timmar till en ordinarie tjänst. Man erhöll skolöverstyrelsens tillstånd att ledigförklara denna för manlig sökande. Skolöverstyrelsen placerade Janzon i första rummet. (Styrelsens protokoll nämner ingenting om antalet sökande.) Styrelsen tillsatte tjänsten med Janzon och föreslog honom till rektor vilket han självfallet också blev.

Ingen ordinarie lärare vill bli rektor

Selma Olofsson hade avgått med pension 1926. Hon hade under sin tid vid seminariet gång efter annan sökt andra tjänster, t.o.m. begärt avsked — men sedan återtagit denna begäran. Elevomdömena om henne var positiva. Hon var alltid solig och glad. Någon efterträdare till henne behövdes inte, då man ju skaffat sig en fjärde lärare i och med Janzons rektorat. Man hade i samband med ombyggnaden av seminariets lokaler fått möjlighet att från och med läsåret 1923—24 intaga ännu en övningsskoleklass. Ordinarie lärare i denna blev — synbarligen utan ledigförklarande — Ingrid Johansson, vilken tidigare varit e.o. lärare på samma tjänst.

Beda Wahlqvist avgick med pension 1928. Man beslöt då att vakanssätta tjänsten efter henne och omändra Selma Olofssons tjänst till en sådan i skolkök och handarbete. Man fick tillstånd därtill. Gertrud Fridén, som sedan 1925 tjänstgjort i nämnda ämnen, fick tjänsten utan ledigförklarande.

Sommaren 1928 hade skolan tre ordinarie lärare (Anna Rothman, Ingrid Johansson och Gertrud Fridén.) Men ingen av dessa önskade bli rektor, då Janzon 1928 avgick med pension.

Sven Gustafsson blir rektor

Av protokoll framgår, att man avsett ledigförklara ett vikariat på rektorstjänsten, men så många hade anmält sitt intresse, att styrelsen fann en utannonsering onödig. Det var högt meriterade skolmän (rektor David Nissar i Örebro och A. E. Lööf i Jönköping samt övningsskolläraren, fil. lic. Carita Hassler-Göransson), som önskade rektoratet.

Ändå föreslår styrelsen övningsskolläraren Sven Gustafsson, vilken sedan 1921 varit timplärare i teckning vid skolan. Han hade 1924

Sven Gustafsson. Rektor för småskoleseminariet (1928) 1930—36.
Foto: Stiftsbiblioteket

blivit på dispens prästvigd men synes i övrigt inte haft andra meriter än ett förnämligt lärarbetyg. Skolöverstyrelsen följde styrelsen. Sven Gustafsson blev vik. rektor. Hösten 1929 ledigförklarar tjänsten efter Janzon i kristendom och teckning. Den fick fyra sökande, bl.a. rektor A. E. Lööf i Jönköping, vilken var fil. mag. i humanistiska ämnen. I januari 1930 erhöll Sven Gustafsson denna tjänst, varefter han fick rektorsförordnande.

Den vakanssatta tjänsten efter Beda Wahlqvist uppehölls sedan 1928 av Rut Jansson. "Hon hade högsta betyg och längsta tjänstetid", heter det vid tillsättningen.

Småskoleseminariet blir statligt 1933

Ett antal småskoleseminarier förstatligades vid 1931 års riksdag. Andra skulle nedläggas. Linköpingsseminariet fick bestå. Övertagandet skulle äga rum den 1 juli 1933. Styrelsen vände sig till skolöverstyrelsen för att få behålla Sven Gustafsson som rektor och Rut Jansson som lärare.

Sven Gustafsson blev rektor. Anna Rothman, Ingrid Johansson och Gertrud Fridén fick stanna kvar i sina tjänster. Från Växjö överflyttades Ester Forsman, född 1887, och från Malmköping Anna Alvé. De hade tjänstgjort vid sina seminarier från resp. 1914 och 1919. För Rut Jansson blev det ingen ny tjänst. Men hon skulle återkomma till lärarutbildningen i Linköping.

Det nya statliga seminariet fick kort varaktighet. Det avvecklades redan 1936. Som tidigare nämnts bereddes Sven Gustafsson, Anna Rothman, Gertrud Fridén och Anna Alvé ordinarie tjänster i övningsskolan vid folkskoleseminariet. Ester Forsman fick återvända till Växjö 1938, då ett statligt småskoleseminarium inrättades där. För detta blev Sven Gustafsson rektor. Ingrid Johansson var sjukledig under hela eller större delen av denna period. Hon avled i juni 1936 och begravdes seminariets sista dag 30 juni 1936.

Ernst Sedström (1943—46)

Gustaf Högsby avgick från rektoratet den 1 juli 1943. Han hade varit sjukledig läsåret 1942—43. Han kunde dock närvara vid avslutningen den 5 juni 1943, där han talade till lärare och elever. Det har varit svårt att få en nyanserad bild av Högsby. Han synes ha varit aktad och skött de administrativa uppgifterna med reda och kunnighet. Han lär ha varit en skicklig lärare i samhällslära. Hans examensförhör vid den muntliga folkskollärarexamen var glänsande. Å andra sidan synes han inte ha varit kontaktskapande.

Då rektorstjänsten våren 1943 ledigförklarades, blev inte mindre än fyra rektorat samtidigt lediga. Ernst Sedström, som var rektor vid Umeåseminariet, blev rektor i Linköping 1943. Han torde ha varit given till detta rektorat, vilket han på grund av förordnande i skolöverstyrelsen inte tillträdde förrän 1944.

Redan efter två år lämnade han rektoratet för att starta ett nytt manligt seminarium i Stockholm. De lokaler, som Sedström kom att

Ernst Sedström. Rektor 1943—46. Foto: Lärarhögskolan, Linköping.

bygga för sitt seminarium, blev huvudbyggnaden för lärarhögskolan i Stockholm.

För eftervärlden i Linköping kom Sedström främst att bli lektor Sedström. Han innehade sitt lektorat i 13 år och gjorde sig värderad som skicklig lärare. Han var prästson från Ulricehamnstrakten. Han var fysiker. Avhandlingen gällde legeringar. Trots att han var naturvetare på 1920-talet, synes han aldrig ha rubbats i sin förankring i hemmiljöns kristna livssyn. Vissa tider var han kyrkligt aktiv. Han föreföll vara den säkre, lugne administratören, men det säges från skilda håll, att han stundom kunde bli häftig och hårt engagera sig.

Han hade — då jag 1947 kom till seminariet — så nyligen lämnat detta, att bilden av honom var klar och från elevhåll entydig. Han var en rektor, som gav sig god tid att taga emot elevernas bekymmer och glädjeämnen.

Lektoraten i svenska och biologi återbesättes

Karl Marke lämnade seminariet med pension den 1 juli 1945. Få lärare har varit så kända vid seminariet som Marke. Han var lanthandlarson från Markaryd, varifrån han tagit sitt namn. Han brukade ofta framhålla småländsk härkomst — jag tror att det var ren självironi — som en särskild merit för en lärare. Han hade på många områden — inte minst personhistoria — stort kunnande. Till det yttre var han mjuk och vänlig, men han kunde också — då han ansåg det behövdes — visa en snärtighet, som gjorde att ingen satte sig på honom.

På en punkt var han en dålig företrädare för den smålandsbygd, som han stammade ifrån. Han hade svårt att få debet och kredit att gå ihop. Men kanske var det detta, som kom att göra honom särskilt känd. Han tvingades av sin ekonomi att anordna förberedande kurser för inträdessökande, vilka han drev även efter pensionsåldern. Som ledare för dessa kom Marke kanske bäst till sin rätt. Han kunde taga sig an blyga och tafatta studerande och ge dem självtillit.

Det blev lektoratet efter Oscar Olsson som först kom att tillsättas. Det ledigförklarades i modersmålet och historia. I sitt förord över 17 sökande, låter Sedström lärdomsmeriter väga tungt och placerar docenterna Artur Attman och J. Kulling främst. I skolöverstyrelsen, där Brevner var föredragande, tänkte man annorlunda. Att man föreslog lektor E. Grönberg, som varit lektor i historia vid seminariet i Karlstad sedan 1937 och dessutom utöver folkskollärarexamen hade lång tjänst vid seminarium, var kanske inte märkvärdigt, då Attman räknade i allt sju terminers tjänstgöring. Men Brevner motiverar sitt förslag med att seminarietjänstgöring jämte folkskollärarexamen skulle motsvara högsta vitsordet i första befodringsgrunden. Besvär anfördes inte, men Attman blev ändå utnämnd till tjänsten. Departementsakten innehåller inga anteckningar om uppvaktningar e.dyl. men väl kraftiga understrykningar med blått för att markera rektors värderingar av Attman och Grönberg.

Tjänsten i biologi erhöill docent F. Fagerlind i enlighet med rektors förord trots att en medsökande var överlägsen både i provår och på själva avhandlingsbetyget. Fagerlind hade fortsatt att vetenskapa. Han kom för övrigt att ha tjänstledighet, tills han kunde utbyta lektoratet mot en professur. Det lektorat, som Fagerlind erhöill, var det vakanta efter Sven Junell, som tvångsförflyttats till Örebro 1941.

Karl Markes lektorat kom att ledigförklarats enbart i modersmålet. Sedan J. Kulling, som fått förord av rektor, av skolöverstyrelsen föreslagits till annat lektorat, innebar utnämningen av lektor Ragnar Kinander från Visby, att regeringen följt rektor och överstyrelse.

Gunnar Roosvall och Nils Andersson blir lärare i resp. trädgårdsskötsel och slöjd

Läraren i trädgårdsskötsel Frans Andersson avled i juni 1941. Det har sagts, att dödsfallet skedde i seminariets trädgård, vilken anlagts av honom. Trädgårdsanläggningen betraktades ännu i slutet av 1940-talet som en av Linköpings sevärdheter. Frans Andersson var en duglig, respekterad lärare, effektiv och fordrande.

Slöjdlärare Gustaf Olsson avled den 1 maj 1945. Han hade väl inte helt infriat de förhoppningar, som hade ställts i samband med kallelsen till tjänsten. En bidragande omständighet kan ha varit Olssons intresse för privat företagsamhet (bl.a. försäkringsverksamhet), vilket kan ha minskat effekten av undervisningen. Med den djupa religiösa förankring, som han förblev trogen, kom han ändå att motsvara Johannes Johanssons förväntningar.

Trädgårdslärarefattningen vakansattes 1941. Vikarie blev då Gunnar Roosvall, vilken 1944 blev ordinarie innehavare av tjänsten.

Även i förordet rörande slöjdlärartjänsten lät rektor Sedström sin ringa tilltro till betyget i undervisningsskicklighet skymta. I detta fall bör dock understrykas, att Sedström ägde personlig kännedom om den föreslagne Nils Andersson. Denne, som avlagt folkskolläraryxamen i Linköping, hade nämligen sedan 1940 varit slöjdlärare vid seminariet i Umeå, där Sedström varit rektor. Nils Andersson utnämndes 1946 till slöjdlärartjänsten vid seminariet.

Konstantin Nordin och Anna Rothman lämnar seminariet

Vid halvårsskiftet 1944 lämnade Konstantin Nordin och Anna Rothman sina tjänster vid seminariet. Nordin hade då tjänstgjort i 31 år

som övningsskollärare. Det var en man med fasthet och gott kunskande. Vissa ämnen, främst slöjd, ägnade han stor uppmärksamhet. En lärobok i hembygds-kunskap vittnar om överblick och klarsyn. Hans principfasthet kom dock att sätta honom på hårda prov. Han fann det föga lämpligt, att seminariets övningsskola i början av 1930-talet varje år en 14-dagarsperiod omändrades till B2-skola. Hellre än att vara med på detta, så tog han tjänstledighet.

Anna Rothmans huvudsakliga lärargärning kom att ägnas småskolläraryr utbildningen. Hon var i över 25 år ämneslärare vid småskoleseminariet. Hon synes ha förenat många goda läraregenskaper. Ett stort kunnande främst i hembygdens geografi och litteratur gjorde henne till god lärare i dessa ämnen. Än mer förvaltade hon det bästa i den gamla seminarielärartraditionen, nämligen att göra seminarietiden till en stor och ljus gemenskap för de studerande. Under många år som pensionär satt hon på Östergötlands museum och försedde museets klipparkiv med artiklar och notiser från östgötapressen.

Tillsättningen av efterträdare till Nordin och Rothman ägde rum under läsåret 1943—44, då Marke var vikarierande rektor. Rektor Sedström var däremot föredragande i skolöverstyrelsen vid utnämningarna. Marke synes i sin bedömning ha skyggt för att ta hänsyn till betyg erhållna genom efterprovning. Däremot har han låtit akademiska examina eller betyg bestämma rangordningen. Han väjer dock inte för tydliga avsteg härifrån. Han placerar så i andra rummet C. Å. Hansson, därför att denne har ett utomordentligt lärarbetyg, och Helge Lundstedt i tredje, eftersom denne i egenskap av "framstående idrottsledare" borde knytas till seminariet.

C. Å. Hansson fick en övningsskollärartjänst vid seminariet i Stockholm. Helge Lundstedt och Birger Brundin — inte nämnd bland de sex främsta av Marke — erhöill tjänsterna i Linköping. Dessa tillträdde höstterminen 1944.

Flodin och Thorlund nya övningsskollärare 1947

Birger Brundin lämnade redan 1946 sin tjänst i utbyte mot en liknande vid Stockholms seminarium. Sedan Brundin 1968 pensionerats från denna tjänst, blev han 1969 prästvigd för Stockholms stift. Maj Stafström lämnade sin tjänst med pension den 31 december 1946.

Rektorsförorden avgavs höstterminen 1946, då Marcus Borgström

under vakans uppehåll rektorsämbetet. Förordnen lämnas av t.f. rektor resp. 20 november och 14 december. Utnämningen kom på Brundins tjänst redan den 27 november. Den andra utnämningen dröjde till den 22 februari 1947.

Borgström konstaterar, att då fallenhetsbetyget inte finnes med i betyg utfärdade efter 1937 års stadga, så behövde han inte ta hänsyn till dessa. Av sökandena med högsta betyget i undervisningsskicklighet ställdes en (Feldt) vid sidan på grund av ålder (45 år), medan två andra fick samma bedömning, därför att de efter examen "inte visat större livaktighet". Med hänsyn till examina och tjänstgöring åstadkommer han en jämkad rangordning, som toppas av Flodin, Hultman och Thorslund, Ahlström, Hammarstrand och Lindén. Flodin och Annie Hammarstrand plockas på grund av deras ålder (44 resp. 47 år) bort från förordet. Ändå får inte Charles Hultman — som man skulle vänta — förordet utan detta ges Lindén. Rektor säger, att den personliga kännedom han ägde om Lindéns speciella förutsättningar för tjänsten motiverade detta steg.

Erik Nilsson i Skara, som var föredragande i skolöverstyrelsen, ansåg att valet skulle stå emellan Feldt, Flodin och Annie Hammarstrand. Flodin erhöll tjänsten dels med hänsyn till sin ingenjörsexamen och dels på grund av sitt arbete bland barn och ungdom. Han var — då han sökte tjänsten — folkskollärare i Karlsborg och synnerligen aktiv i Missionsförbundets aktiviteter i bygden.

Vid förordet den 14 december använder Borgström i princip samma arbetsmetod. Den slutliga rangordningen, från vilken ingen utslutes, upptar Thorslund, Milles, Aronsson och Lindén i nämnd ordning. Med samma motivering som tidigare föreslås Lindén till tjänsten.

Brevner var föredragande i överstyrelsen den 22 februari då andra tjänsten tillsattes. Aronsson och Feldt — som även sökte denna gång — fick andra tjänster. Vid tillsättningen tvekar Brevner mellan Thorslund, som erhöll tjänsten, och Johannes Blidfors, vilken inte var bland de sex främsta i Borgströms slutliga rangordning. Thorslund — som var pol. mag. — sattes före på grund av överlägsenheten i andra befordringsgrunden.

Flodin och Thorslund kom att tillträda sina tjänster höstterminen 1947.

Artur Attman. Rektor 1947—50. Foto: Lärarhögskolan, Linköping.

Artur Attman (1947—50)

Bland fyra sökande föreslog skolöverstyrelsen den 13 september 1946 till rektor Artur Attman, som var lektor vid seminariet men inte hade tillträtt sitt lektorat. Förslaget följdes av förordnande på tjänsten.

Av medsökandena hade två sedvanliga rektorsmeriter och blev senare rektorer. Artur Attman saknade i stort sett sådana. Det kan tänkas, att en rekommendation av Stellan Arvidsson, hos vilken

Attman varit lärare under 1930-talet, kan ha spelat stor roll. I skrivelsen framhålles Attmans stora insatser för samhälls- och kulturfrågor.

Den nye rektorn satte sig snabbt in i skilda problem och visade sig vara en utomordentlig administratör. Trots att han tog många initiativ (seminariets kapacitet ökades under dessa år), lyckades han fullfölja den speciminering för ett preceptorat i ekonomisk historia, som han påbörjat före sin Linköpingstid. Personliga förhållanden tvingade honom att redan sommaren 1949 lämna rektoratet, som han då innehaft i fem terminer.

Artur Attman kommer från hantverkarmiljö i Landskronatrakten. Han gick vanlig folkskola i sju år, innan hans lärare tog initiativ, vilket ledde till fortsatta studier. Att den mångsidigt begåvade Artur Attman blev humanist, var påverkan av läraren i historia — filosofen P. I. K. Svensson — och lektor G. Lindstén, lärare i svenska. Gradualavhandlingen behandlade svensk östersjöpolitik under slutet av 1500-talet.

Den stora hjälpsamhet, som utmärkt Attman under studietiden i Lund, kom också att utmärka hans förhållande till lärarna vid seminariet. Einar Teiling framhöll vid Attmans avgång som signifikativt för honom hans förmåga att ana sig till önskemål av skilda slag och då alltid kunna komma med en hjälpande hand. Attman har sedan år 1954 varit professor i ekonomisk historia vid Göteborgs universitet.

Många lektorstillsättningar under Attmans tid

Marcus Borgström lämnade i december 1947 sitt lektorat vid seminariet. Han var född på ett adels gods i Södermanland, där fadern var trädgårdsmästare. Sedan denne blivit egen företagare i Sparreholm, bands Marcus hårt i faderns näring. En hektisk studietid från en folkhögskolekurs på Åsa ledde via folkskollärarexamen till disputation i nordiska språk (Askermålets ljudlära). Redan 1911 knöts han till seminariernas lärarutbildning.

Marcus Borgström var bland de alltid vetgiriga, som livet igenom breddade och bevarade stort kunnande. Han var väl inläst i modern pedagogik och tillämpade också många moderna arbetsmetoder, men det är tveksamt, om han trodde på dem. Han hade i sin åskådning bevarat mycket av åttiotalets negation emot kristendomen. Hos Mar-

cus Borgström blev det i stället en djup förankring i den grekiska filosofien. Sin formella elegans — som var ovanlig även för den tiden — kom han att visa i kollegiisammanhang, inte minst i de välralighetsturer, som han och kollegan Hugo Larsson utväxlade.

Sedan Attman blivit rektor kom hans lektorat att ledigförklaras i modersmålet och historia. Av 14 sökande placerades av rektor dessa i följande ordning: Elgeskog, ensam i första rummet, samt Bolin, Rudelius, Simonsson och Dannert i andra. Skolöverstyrelsen tvekade nog i det längsta att placera Elgeskog, då denne vid ansökningstidens utgång inte hade fullt fem terminer tjänst. I ett samtida protokoll för tillsättning av en liknande tjänst i Karlstad, är i protokollet skrivet, att Elgeskog på grund av sin korta tjänstgöring bör få stå tillbaka. Sedan förslag till Linköping kommit, hade ändring gjorts i marginalen.

Brevner jämställde Bolin med Elgeskog i första befordringsgrunden, eftersom den förre haft undervisning vid seminarium. Bolin föreslogs för utnämning till tjänsten. Men eftersom han inte avsåg lämna sitt rektorat i Hallsberg, skulle ännu en sökande föreslås. Valet stod — sedan några medsökande av skilda skäl plockats bort — mellan Elgeskog, Söderberg och Sylvan. Dessa senares längre tjänstetid ansågs inte så påfallande, att det skulle rubba Elgeskogs förstaplacering. Närmast genant är det för skrivaren av dessa rader, att den omständigheten att Elgeskog som ende av dessa tre hade akademiskt betyg (Ba) i pedagogik — enligt stadgan särskild merit — bl.a. därför motiverades erhålla förslag. Skolöverstyrelsen föreslog Bolin och Elgeskog till tjänsten. Båda utnämndes. Den senare tillträdde höstterminen 1947.

Seminariet hade 1939 erhållit ett lektorat i modersmålet och pedagogik. Tillsättningsproceduren avbröts i samband med den minskade elevintagningen. Detta ledigförklarades 1946, först i modersmålet och engelska, och då rektor inte var nöjd med ende sökanden, senare i enbart engelska. Lektoratet kom att tillsättas med lektor Astri Liedholm, vilken tillträdde tjänsten höstterminen 1947.

Lektoratet i pedagogik får tillsättas två gånger

Det var lektoratet efter Marcus Borgström, som ledigförklarats i enbart pedagogik, som medförde två tillsättningar. I konselj den 22 oktober 1948 utnämndes folkskolläraren, fil. lic G. Kaleen till tjäns-

ten. Denne erhöill emellertid en kommunal skolledarbefattning i Stockholm och återlämnade fullmakten före tillträdet den 1 januari 1949.

Fyra lektorat i pedagogik hade samtidigt varit ledigförklarade, när denna tjänst första gången ledigförklarades. Ingen sökande, som avsåg tillträda sin tjänst, var behörig. Två sökande utan provår men med utmärkta akademiska meriter (docenterna Nils Almqvist och Vilhelm Sjöstrand, av vilka den sistnämnde av rektor fått förord till Linköping) blev av skolöverstyrelsen oplacerade. Besvär följde från dessa, vilka ledde till en amper skriftväxling, varvid framhölls, att skolöverstyrelsen föga beaktade vetenskapligt arbete och tjänstgöring vid universitet. Skolöverstyrelsen framhöll, att erfarenhet av folkskollärartjänst och lärarutbildning var viktigare meriter än de, som de klagande åberopat. K maj:t följde besvären. Men varken Sjöstrand eller Almqvist hade i dessa önskat att få komma ifråga enbart till Linköping. De fick lektorat i resp. Stockholm och Kalmar.

Vid andra tillsättningen fanns två sökande med rimlig behörighet (disputation och folkskollärarexamen). Meritmässigt rådde ingen större skillnad mellan dessa två: Löfberg och Öbrink. Löfbergs bredare fil. kand. var väl grunden för rektors förord för denne. Hans tjänstgöring som folkskoleinspektör torde ha bidragit till att skolöverstyrelsen följde rektor. D. Löfberg utnämndes och tillträdde höstterminen 1949.

Våren 1948 erhöill seminariet sitt tionde och sista lektorat. Detta ledigförklarades i fysik och kemi och besattes med ende sökanden, lektor Bengt Andersson i Skara.

Helmer Bengtsson efterträder Gustaf Bengtsson som lärare i musik
Gustaf Bengtsson lämnade sin tjänst som musiklektör den 1 juli 1949. Med stort intresse ägnade han sig åt orkesterverksamheten vid seminariet. Under de sista seminarieåren engagerade han sig i hög grad åt kompositionsverksamhet. På ett eller annat sätt sökte han binda sina verk kring Vadstena och Vättern. Hans kompositioner omfattas med stort intresse i Vadstena. Även efter Bengtssons död har uruppförande av sådana ägt rum.

Efterträdare till Gustaf Bengtsson blev kantor Helmer Bengtsson i Torshälla, vilken gått den långa vägen. Han hade 1926 utexamine-

rats som folkskollärare i Linköping. Sin längsta tid hade han tjänstgjort som skolkantor i Överum och Torshälla.

Samtidigt som Helmer Bengtsson den 1 januari 1950 tillträdde sin tjänst, kom domkyrkoorganisttjänsten att vakanssättas. Helmer Bengtsson uppehöll denna vid sidan av sin seminarielärartjänst. Då han 1953 blev utsedd till ordinarie organist i domkyrkan, lämnade han tjänsten vid seminariet. Helmer Bengtsson valde efter viss tvekan kyrkotjänsten. Han framhöll som betydelsefullt för en kyrkomusiker att även få ha det fasta uppbyggande arbete, som en skoltjänst innebar. Helmer Bengtsson kom också senare att tjänstgöra vid seminariet, främst i organistutbildningen.

Seminariet får två nya övningsskollärartjänster

Utökningen av antalet övningsskoleklasser medförde, att två nya ordinarie övningsskollärartjänster inrättades. Liksom tidigare rektorer drog sig Attman för att låta efterprovningens betyg få fullt genomslag. I motsats till andra synes han ringa ha värderat akademiska meriter vid tillsättning av övningsskollärarebefattningar. Seminariebetygen vägde tungt i den rangordningslista han får fram. Tjänstgöring vid lärarutbildning synes vara andra tyngdpunkten i vågskålen. Resultatet blir, att han till tjänsterna föreslår Britta Tengå och Torsten Gardeman, vilka båda tjänstgör vid seminariet. I andra rummet placeras i bokstavsordning: Arenlid, Sondén, Wahlberg och Österlund. Han nämner inte alls Annie Hammarstrand, som varit aktuell vid tidigare tillsättningar, David Löfberg, som senare blir lektor i pedagogik, eller fil. mag. Sune Gerding, vilken liksom Wahlberg tjänstgjorde vid seminariet.

Tillsättningen kom att sammankopplas med liknande vid andra seminarier. Av de ovan nämnda blev Hammarstrand, Löfberg och Sondén placerade vid andra seminarier, innan föredraganden Brevner föreslår befattningshavare i Linköping. Han synes denna gång ha fäst stor vikt vid betyget i undervisningsskicklighet. Han föreslår utan vidare Gardeman till ena tjänsten men tvekar om den andra mellan Britta Tengå och Birgit Ebrelius, vilken inte nämnts av Attman i någon sammanställning. Tengås synnerligen höga betyg i folkskollärarexamen ger henne dock tjänsten. Gardeman och Tengå tillträder tjänsterna höstterminen 1948.

Verner Ekenvall. Rektor 1950—55. Foto: Lärarhögskolan, Linköping.

Verner Ekenvall (1950—55)

Av fyra sökande till tjänsten återkallade lektor D. Löfberg sin ansökan. Skolöverstyrelsen fann att Einar Lilja haft för kort tjänstetid som rektor (1 år) för att kunna få förflyttning. Det blev lektor V. Ekenvall vid läroverket i Sollefteå, som erhöll tjänsten. Han tillträdde vid årsskiftet 1949—50.

Verner Ekenvall har haft sitt föräldrahem i Ökna i Vetlandatrakten. Både på fädernet och mödernet stammade han från bondesläkter

i denna bygd. Då han tidigt blev faderlös, synes det ha varit med stora uppoffringar han kunde nå studentexamen. Han licentierade för Hesselman i nordiska språk men kom att disputerat i ortnamnsforskning, i vilket ämne han blev docent. Doktorsavhandlingen behandlade De svenska ortnamnen på -hester.

Då Ekenvall efter sex år lämnar sitt rektorat, var det främst för att i Göteborg få fortsätta sin vetenskap. Han hade redan tidigare knutits till västsvensk ortnamnsforskning. Vid sitt frånfälle 1975 var han chef för dialekt- och ortnamnsarkivet i nämnda stad. Ekenvall fick tillfälle att konsolidera verksamheten vid seminariet efter den snabba expansionen under de två närmaste föregångarna. Han åstadkom goda verksamhetsrutiner och kände intensivt sitt ansvar för de anställda för vilka han kom att visa stor omtanke. Han satte som sin ära att varje dag vara först och sist vid sin skola.

Nya lektorer i biologi, kristendom, geografi och svenska

Som tidigare nämnts, kom Folke Fagerlind inte att tillträda sitt lektorat i biologi. Sedan han 1949 blivit professor i Stockholm, återbetsattes tjänsten efter en serie återkallelser med docent Kjell Ander i Lund, som tillträdde sommaren 1951.

År 1953 lämnade lektorerna Johan Thomasson, Hugo Larsson och Einar Teiling sina lektorat. Johan Thomasson var skåning ifrån Röstångabygden. Han tillhörde på fädernet bondesläkter, varifrån såväl politiker som jurister utgått. För honom var unglyrkorörelsens genombrott i hans hemförsamling Konga under Gustaf Schröders ledning en stor upplevelse. Möjligen var det härigenom, som han fördes in på studievägen. En viss försiktighet kom honom att nöja sig med en lektorsdisputation. Det var en avhandling om Pontus Wikner.

Johan Thomasson hade ett särskilt gott omdöme vid bedömning av människor och händelser. Han visade stort personligt intresse för sina elever, inte minst för deras lekamliga förhållanden. Fastän han inte var någon rivig eller uppslagsrik lärare, ägde han förmåga att stimulera intresse för sitt ämne. Han synes ha haft en förmåga att kunna balansera debatter mellan olika riktningar utan att blekt och passivt stå åt sidan. Under tiden i Falun hade ett intresse för hemmaekumenik grundlagts som blev bestående. Hans tolerans sattes på prov men höll, då han — gammal regementspastor — skrev intyg för lärarkandidater, som vägrade vapentjänst.

Hugo Larsson är när detta skrives fortfarande verksam och produktiv. Han är lantbrukarson från Kindabygden. Han kom att vetenskapliga i ämnet tyska med disputation år 1916. Efter många år som läroverksman i ledande ställning och läroboksförfattare i tyska, fick han under sin tid i Linköping så gott som uteslutande ägna sig åt ämnet engelska, där han blev en synnerligen effektiv lärare. Längre efter pensioneringen har han fortsatt sitt utgivande av läroböcker. De sista åren har han ägnat sig åt bibliofilt författarskap knutet till gestalter, som utgått från Linköpings läroverk.

Einar Teiling kom mer än många andra lärare att infria 1919 års undervisningsplans krav på aktualisering av hembygden i undervisningen. Han lät sina lärarkandidater i Strängnäs, Växjö och Linköping göra bygdebeskrivningar av sina hemsocknar. För många blev det upptakten till lokalhistorisk forskning. Einar Teiling var Stockholmspojke från Gamla staden. Men han upplevde ständigt stor gemenskap med de nya bygder han kom att tillhöra. Under många år bedrev han limnologiska forskningar, vilka belönades med ett hedersdoktorat i Lund.

Då tjänsterna efter de avgående lektorerna skulle tillsättas, hade planläggningen för de nya lärarhögskolorna hunnit så långt, att många räknade med ett seminarieläktorat som en osäker faktor. Konkurrensen blev betydligt mindre än tidigare. Skolöverstyrelsen kom nu att jämställa avlagd folkskollärareexamen med provår (i stadgan först 1958) men vidhöll kravet på disputation. Detta framgår av att då fil. lic. Johannes Öster utnämndes som lektor i geografi och biologi, så motiverades detta med de förtjänster han under en följd av år ådagalagt som lärarutbildare. Bengt Kinnander, som kom att övertaga Hugo Larssons lektorat, vilket ledigförklarats i ämnena modersmålet och engelska, hade företett en doktorsavhandling i manuskript. Han kom också att disputera under sin Linköpingstid. Harry Sandahl, som erhöll lektoratet i kristendoms-kunskap, var som teol dr och folkskollärare fullt behörig.

Börje Larsson, Kinell och Bartler till seminariet

Ruth Lundgrens avgång som teckningslärare 1950 blev slutet av en epok. Hon hade tillträtt sin tjänst samma år som Gottfrid Westling lämnade sitt rektorat. Hon var den ende befattningshavare, som fått förord direkt av Emanuel Sandberg. Hon var den första kvinnliga

läraren vid seminariet. Hon var uppskattad av såväl kollegor och elever för sin gedigenhet, klokhet, fasthet. Hon hade en rättframhet, som tilltalade och tjustade.

Harald Essén lämnade sin gymnastiklärartjänst med utgången av år 1952. Han hade varit kavalleriofficer, var sjukgymnast med eget institut. Längre var han framgångsrik försäljare i brandskydd. Sällan har en lärare så kunnat förena gammalt och nytt. Han höll på gamla traditioner och beflitade sig att fostra fram ett korrekt uppträdande. Samtidigt kunde han för sitt ämne — särskilt den fria idrotten — där han nådde goda resultat — driva en PR-verksamhet av högst moderna dimensioner. Den stora samling av priser av skilda slag som lärarhögskolan äger är ett vittnesbörd om Esséns framåtanda.

I sina förord vid tjänstetillsättningar använde rektor Ekenvall en metod, som kanske främst tidigare tillämpats vid professorstillsättningar. Man ställde vissa krav högre än de formella och utmönstrade sedan de sökande, som inte fyllde alla dessa. Med denna bedömningsmetod fick han vid teckningslärartjänstens tillsättning fram en rangordning med Ander i första rummet, två andra sökande i andra rummet och Stenberg och Solberg i tredje, som av dessa fem hade den längsta tjänstetiden. Skolöverstyrelsens konsulent ställde valet mellan nämnde Solberg och Börje Larsson vid seminariet i Luleå, vilken inte var nämnd av Ekenvall. Skolöverstyrelsen gav tjänsten till Larsson under framhållande av att han tjänstgjort i 19 år i Norrland. Han tillträdde sin tjänst hösten 1950.

Som efterträdare till Harald Essén sökte Ekenvall placera Erik Grundström, som var e.o. lärare i ämnet vid seminariet. Han motiverade detta med att denne hade längsta tiden som lärarutbildare. Han tog då inte hänsyn till att medsökande Kinell, som var klart överlägsen i ämnesbetyg, dels avlagt folkskollärareexamen och dels länge tjänstgjort som folkskollärare. Kinell erhöll tjänsten och tillträdde hösten 1953.

Vid tillsättningen av musiklärartjänsten efter Helmer Bengtsson, jämställer Ekenvall i första rummet en av skolans lärare Torvald Hessel med en medsökande Björklund, som avlagt folkskollärareexamen. I andra rummet placeras en annan av skolans lärare, Erik Fabiansson jämte Arthur Bartler från Östersund. I skolöverstyrelsen framhöll konsulenterna utan motivering att Bartler, Björklund och Fabiansson borde i första hand komma ifråga. Bartler, som var klart överlägsen i ämnesbetyg, erhöll tjänsten och tillträdde hösten 1954.

Ture Ericsson och Nils Persson avlider

I augusti 1950 avled hastigt Ture Ericsson. Han hade då fått förordnande som extra lektor vid kvinnliga seminariet för kommande läsår. Han hade börjat sina akademiska studier vid mogna år och hade vid sitt frånfälle blivit klar med en licentiatexamen i pedagogik. Han hade tidigare i över 15 år varit lärare i en liten lantskola i Södermanland. Där utvecklade han ett författarskap i metodik, som lät tala om sig. Han fortsatte detta i Linköping. Han hade en ovanlig snabbhet i att sätta sig in i ett nytt sammanhang. Hans produktion utmärkes av såväl goda uppslag som stor vederhäftighet. Som barnalärare lär han ha varit utomordentlig. Hans kristna engagemang var så totalt, att detta stundom kom att dominera över den objektivitet han ville eftersträva.

Nils Persson som efter lång och krävande sjukdomstid avled i juni 1952 var jämtlänning — men inte av det glada bullrande slag, som vittnar om släktskap med Norge, utan kantig, — sarkastisk, då han var på det humöret, annars mjukt välvillig, lakonisk med en mild ironi, i vilken han gärna inneslöt sig själv. Skrivaren av dessa rader skulle som nyutnämnd uppvakta Nils Persson, som tjänstgjorde som vikarierande rektor, och hade räknat en timmes tid härför. Det hela tog cirka fem minuter och ändå visade Nils Persson stort intresse för min person.

Persson var ämne till en vetenskapsman. Han var en typisk problemlösare. Sitt sekretariat skötte han väl men tämligen oengagerat.

Ture Ericssons tjänst kom att besättas med fil. kand. Karl Lindblom, anställd vid seminariet. I sitt förord för K. Lindblom har rektor tvekat mellan denne och Eliza Skarhed. Brevner som föredragande i skolöverstyrelsen låter avgörandet stå mellan Lindblom och S. V. Olsson i Norrköping. Lindbloms examensbetyg fick fälla utslaget. Lindblom erhöll sin tjänst våren 1952.

Stora förändringar bland övningsskollärarna

Samtidigt som Nils Persson avlider lämnar Nils Flodin och Erik Thorslund sina tjänster. Flodin får en liknande tjänst vid ett seminarium i Stockholm. Thorslund, som under Linköpingstiden avlagt fil. lic.examen, blev folkskoleinspektör. Vid terminsslutet i december 1952 lämnar Anna Alvé och Birger Grefbäck sina tjänster med pension.

Erik Thorslund har verkat som länsskoleinspektör i Göteborg. Men de tre övriga har avlidit.

Nils Flodin var ingenjör, som under depressionen i början av 1930-talet skolade om sig till lärare. Han var tekniker och dessutom en utomordentlig organisatör. Dessa talanger var en positiv tillgång i den vanliga undervisningen men kunde bli prövande för båda parter vid mötet med ovana, fumliga och kanske slarviga lärarkandidater.

Sitt organisatoriska kunnande fick han visa som organisatör och matrikelförare i dåvarande Fria Kristliga Seminarist- och Lärarförbundet (FKSL).

Anna Alvé hade främst under sin levnad varit utbildare av småskollärare. Under stor del av sin tid vid folkskoleseminariet var hon tjänstledig på grund av ohälsa. På många sätt var hon en lärare av gamla stammen. Det blev något fast och rätlinjigt i de klasser Anna Alvé undervisade. Den livsetik, som bar henne under långa sjukdomstider, var fylld av ett pliktallvar, som kom att prägla hela hennes gärning.

Birger Grefbäck var en son av Norrköping. Efter faderns död hade Birger Larsson vistats så mycket i gammal släktmiljö i Grefbäck i Västergötland, att han som färdig lärare tog namn efter denna socken. Han hade varit kontorsman före sitt inträde vid seminariet. Under nybyggnadstiden var han sekreterare åt rektor Walli och fick då bruk för sin flyhänthet och förmåga i praktiska ting.

Sedan Hjalmar Nordin avlidit blev han seminariets bibliotekarie, en tjänst som han innehade långt efter pensionsåldern. Insatserna där belyses i annat avsnitt av detta arbete. Då han tillbringade all sin lediga tid på biblioteket, fick han en säregen funktion som handledare och anvisare för de praktiska övningarna i övningsskolan.

Intensivt engagerade han sig för vad han ansåg vara rätt och riktigt. Ibland hade han svårt att förstå andra riktningar än sin egen. Större delen av livet kom han att ägna Svenska kyrkan ett aldrig slappnande intresse, som blott kunde uppvägas av det engagemang han hade för sitt seminarium och dettas framtid. I sin kontakt med lärare och elever hade han svårt att overse och acceptera sådana, som tog det lätt och inte ville anstränga sig. Han ville själv slita ut sig i sin tjänst och gjorde det också.

Fem nya övningsskollärare

De tjänster, som blev lediga åren 1952—53 kom att tillsättas så, att man inte kan avgöra vilken ny lärare, som fick efterträda en avgången. Eliza Skarhed, som konkurrerat med Karl Lindblom om tjänsten efter Ture Ericsson, fick utan allvarlig konkurrens den tjänst, som först besattes.

I motsats till flertalet rektorer lät Ekenvall i enlighet med gällande bestämmelser efterprovningar väga lika högt som originalbetyg. Vid denna tid var seminariets e.o. övningsskollärare så väl meriterade, att det hörde till undantagen, att det kom konkurrens utifrån. Skolöverstyrelsen följde också Ekenvalls förord. Först placerades E. Heidefors som ordinarie lärare. Sedan följde Bertil Tengå, Britta Lindén och Olof Skarhed.

Tora Teiling avgår med pension

Vid halvårsskiftet 1954 lämnade Tora Teiling sin övningsskollärartjänst. Tora Teiling var liksom sin make ett barn av huvudstaden. Likaväl som denne fann hon sig väl till rätta med tjänster i landsorten. Hon hade tidigare engagerat sig i ett författarskap i metodik. Under sitt sista år, då hon var drabbad av ohälsa och upptagen av omsorger om sina närmaste, fick hon inskränka sig till undervisning och handledning, där hon gav prov på en sällsynt förmåga att med små medel åstadkomma en meningsfylld undervisning med tonvikt på god inläring.

Då tjänsten efter henne ledigförklarades, ansågs Joel Aldenius — som var kamrer på rektors expedition — given som efterträdare, särskilt som han hade varit en allvarlig konkurrent vid de tidigare tillsättningarna. Emellertid uppträdde Ture Danielsson — då tjänstgörande vid seminariet i Växjö — som medsökande med goda meriter. Ekenvall lät Aldenius' längre erfarenhet som lärarutbildare fälla utslag till förmån för honom. Han erhöll tjänsten med tillträde i juli 1955. Danielsson erhöll emellertid en tjänst vid seminariet i Strängnäs — men han skulle återkomma.

Folkskoleseminariet för kvinnliga elever (1948—59)

Av de sex sökandena till rektoratet vid kvinnliga seminariet hade fyra disputerat, vilket vid denna tid torde ha betraktats som behörighetskrav. Av de sökande var teol. dr Einar Lilja, som hade erfarenhet av såväl klass- som ämneslärarutbildning, given till innehavare av rektoratet.

Einar Lilja lämnade detta seminarium vid årsskiftet 1955—56 för att bli ledare för det manliga och sedermera enda seminariet i Linköping. E.o. lektorn Eve Malmqvist uppehöll rektoratet som vikarie vårterminen 1956 och hade vikariatslöneförordnande på tjänsten 1956—58. Under seminariets sista år 1958—59 var övningsskollärare H. Jacobsson vikarierande rektor.

Kvinnliga seminariet fick fyra lektorat

De fyra lektoraten kom att omfatta biologi, modersmålet och engelska, matematik och kemi samt historia och geografi. Konkurrensen blev — då man räknade med en kort livslängd för seminariet — mindre än som var vanligt.

Lektor i biologi blev fil. lic. Lars Faxén — föreslagen av skolöverstyrelsen. Rektor hade givit förord till lektor K. G. Björkman i Ludvika, vilken var formellt behörig. Faxén kom att tillträda hösten 1950. Tor Persson, som erhöll lektoratet i modersmålet och engelska, var ende sökande, som var behörig. Persson tillträdde liksom Faxén 1950.

Ende sökande till lektoratet i matematik och kemi var fil. lic. E. Jonsson, som länge varit adjunkt vid dåvarande högre allmänna läroverket i Linköping. E. Jonsson utnämndes till lektoratet och tillträdde detta 1951. Han avgick med pension 1955. Nyårsdagen 1976 avled Erik Jonsson. Han var en praktiskt inriktad man som vid sidan av sin lärargärning gjorde insatser i kommunala sammanhang. Rektor N. Wigren i Visby, som avsåg att lämna sitt läroverksrektorat där, önskade erhålla det lektorat, som Jonsson haft. Så skedde också. Wigren hade 1935 disputerat i ämnet kemi.

År 1951 blev lektorn, fil. dr L. Linnarsson lektor i historia och geografi. Den av rektor förordade och av skolöverstyrelsen föreslagne erhöll annan tjänst.

I samband med seminariets nedläggning blev placeringen av lektorerna aktuell. Lars Faxén kom att undan för undan flytta sin tjänst-

göring till manliga seminariet, från vilket han avgick med pension. Nils Wigren kom redan 1957 att förflyttas till samma seminarium, sedan ett lektorat i hans ämnen genom Bengt Anderssons död blivit ledigt. Tor Persson förflyttades till dåvarande Tekniska gymnasiet — sedermera Berzeliuskolan — i Linköping. Linnarsson erhöll ett lektorat i Stockholm. Båda dessa lämnade 1958 sina tjänster.

Ordinarie övningslärare enbart i slöjd och gymnastik

Dessa två tjänster besattes läsåret 1954—55 i enlighet med rektors förord med resp. Maj Jonsén och Britta Appelgren. Den sistnämnda kom aldrig att tillträda sin tjänst, från vilken hon 1958 begärde avsked. Maj Jonsén överflyttades vid seminariets nedläggning till det kvarvarande seminariet i staden.

E o lärare bestrider stor del av undervisningen

Njugggheten med utlysandet av ordinarie tjänster medförde, att en synnerligen stor del av undervisningen kom att handhas av e o befattningshavare. Många av dessa knytes i samband med nedläggningen till det äldre seminariet. De nämnes därför redan i detta sammanhang.

Historielektoratet föregicks av ett e o sådant i historia och geografi (1949—51). Detta innehades av fil. dr C. Härenstam. I övrigt kom det att finnas tre permanenta e o lektorat: matematik-fysik (fil. lic. G. Dyfverman 1949—51), i modersmålet-engelska (fil. lic. G. Planting 1949—57) samt i pedagogik och psykologi (Eve Malmqvist 1951—58, som under tiden vid seminariet disputerade för doktorsgrad).

De e o lärare som haft ovanligt lång tjänstetid var: Inez Andersson i slöjd (1948—57), Gudrun Wallander-Ahlgren i hushållsgöromål (1949—56), Alice Edin i slöjd (1949—55), Brita Olsson i engelska (1949—52), Doris Hallberg i gymnastik (1950—57), Stig Blomberg i teckning (1950—57), Gunvor Jensen i gymnastik (1950—59), Stina Åkesson i teckning (1951—57), Marta Ebbesson i musik (1952—58) och David Wiberg i musik (1954—57).

Extern övningskola

Seminariet erhöll inte några ordinarie övningskollärartjänster. Detta sammanhänger med att seminariet inte fick intern övningskola.

För att kunna få anställning som e o övningskollärare krävdes en tjänst vid Linköpings folkskolor. Många av lärarna kom att under en följd av år tjänstgöra i denna övningskola. Den första uppsättningen höstterminen 1948 utgjordes av Barbro Andersson (1948—55), Ester Engström (1948—58), Greta Stolt (1948—49, 1952—59) samt Rut Jansson (1948—55). Rut Jansson hade varit e o lärare vid småskoleseminariet i Linköping. Efter något över ett årtionde kom hon att åter ägna sig åt lärarutbildning. Hon visade en sällspord förmåga att engagera sina elever, inte minst för samhällsproblem. I nära ett kvartsekel var hon ledamot av Linköpings stadsfullmäktige.

Under seminariets andra år tillkom Henrik Anderö (1949—57), Harry Jacobsson (1949—58) och Anita Cewrien (1949—56). Tredje året anställdes Thorsten Eriksson (1950—58), Bertil Hillding (1950—56), Bertil Järvholm (1950—58) samt C. G. Ljungman (1950—55).

Lång tjänstetid som övningskollärare hade Carl Tegern (1951—59), Siri Lilja (1948—59), E. Nyrenius (1955—59) samt K. G. Thorén (1955—58).

Einar Lilja (1956—66)

Vid ledigheten efter Ekenvall var E. Lilja vid kvinnliga seminariet ensam sökande. Han utnämndes och tillträdde vid årsskiftet 1955—56. Han avgick med pension den 1 juli 1966.

Einar Lilja är född i Malmö. Släkten stammar från landsbygden runt denna stad. Anfäderna har främst varit hantverkare och krigare.

Sedan Einar Lilja fått tillfälle att studera ett par år vid borgarskolan i Malmö, erhöll han bankanställning. Under stora delar av studietiden — bl.a. fram till studentexamen — har studierna bedrivits vid sidan av förvärvsarbete. Dessa avslutades 1947 med disputation för teol. dr med en avhandling om den svenska katekestraditionen under 1700-talet.

Sin organisatoriska skicklighet lämnade Lilja prov på, då han under vidriga förhållanden gestaltade uppbyggnaden av kvinnliga seminariet. Det initiativ, som han omkring 1950 tog till införandet av försöksskola i ett par skoldistrikt i Linköping, har mer än något annat banat vägen för tillkomsten av fullständig lärarhögskola i denna stad. En annan bidragande orsak härtill var Liljas engagemang

Einar Lilja. Rektor 1948—55 vid folkskoleseminariet för kvinnliga elever och 1956—66 vid folkskoleseminariet. Foto: Lärarhögskolan, Linköping.

för att provårsutbildning skulle förläggas till Linköping. Från och med läsåret 1956—57 organiserade han en akademisk kurs i pedagogik för fil. kand.examen. Han utverkade som en särskild förmån, att ett antal lärarkandidater redan under sin seminarietid bereddes möjlighet att delta i denna undervisning. Detta har i många fall fått till följd, att vederbörande fortsatt med akademiska studier. Även i det egentliga seminariearbetet tog Lilja nya initiativ. Införandet av ämnesrum blev en början till lärarhögskolans institutioner.

Seminarietjänsterna blir inte lockande

Ännu omkring 1950 trängdes sökande kring ledigförklarade tjänster vid seminarierna. Löneförhandlingarna i början av 1950-talet kom att göra lektorerna i lönehänseende jämställda med lektorerna vid provårsläroverken, vilket borde ha lockat många sökande. Så blev inte fallet.

Mängden av nya gymnasier, som tillkom vid nämnda tid, sög upp många behöriga lärare. Då det började bli brist på lärare ströks disputationssprovet för lektorat vid gymnasierna men bibehölls efter seminariestadgan 1958 fram till 1961 för seminarierna.

En seminarieutredning som vid mitten av 1950-talet medförde seminarieindragningar bl.a. i Linköping, avskräckte många. De första lärarhögskolorna och starten av dessa med kallelse-system lät många tro, att anställning vid seminarier saknade framtid.

Även övningsskollärartjänsterna drabbades i viss mån av minskat antal sökande. Det kommunala skolväsendet inrättade välavlönade administrativa tjänster.

Långvarig tillsättning av lektorat (1953—58)

Redan under rektor Ekenvalls tid hade David Löfberg utbytt sitt lektorat mot ett liknande vid seminariet i Uppsala. Han lämnade seminariet 1954. David Löfberg hade i många år tjänstgjort som folkskollärare och oexaminerad organist i en liten församling i Värmland. Han hade samtidigt studerat och vikarierat som inspektör. Hans doktorsavhandling i pedagogik om de nationalekonomiska motiveringarna i svensk pedagogik på 1700-talet hade kunnat ventileras i historia eller idéhistoria.

David Löfberg fann sig väl i seminariearbetet och fick från början god kontakt med sina elever. Under Linköpingstiden engagerades han i seminarielärarnas fackliga arbete, där han kom att göra stora insatser. Han var orädd men samtidigt — om man får använda det gamla ordet — i högsta grad vänsäll.

Tillsättningen av efterträdare till Löfberg pågick i fem år. Då Ekenvall 1953 avgav sitt förord, var ingen av de två i övrigt främst meriterade sökandena behörig. Malmqvist, som tjänstgjorde vid kvinnliga seminariet, var folkskollärare men hade inte disputerat. C. I. Sandström hade disputerat 1951 (han blev docent först 1956)

men saknade lärarutbildning. Ekenvall föreslår Malmqvist i första och Sandström i andra rummet. Skolöverstyrelsen, som säkerligen hade 1948 års lektorsutnämningar i pedagogik i tydligt minne, synes inte ha vågat föreslå Malmqvist. Tiden gick och inget hände. I juni 1956 beslutar detta ämbetsverk att med återopande av ett kungligt brev från 1954 med hänsyn till seminarieutredningen avbryta tillsättningsförfarandet. I nära två år hade man haft denna möjlighet men inte begagnat den.

Malmqvist disputerade våren 1958. Samtidigt ledigförklarades ånyo lektoratet. I sitt förord placerar rektor Lilja Malmqvist i första rummet och Ragnar Hörnfeldt, som var behörig till professur, i andra. Förordet motiverades med Malmqvists långa tid som lärarutbildare. Hörnfält erhöll annan tjänst. Malmqvist föreslogs till lektoratet i Linköping. Eftersom denne avsågs bli rektor för Statens försöksskola i Linköping, föreslogs att Sandström även skulle utses till lektor i pedagogik i Linköping. Så skedde också i juli 1958.

Sandström, som räknade med att få ett lektorat vid seminarium i Stockholm, lyckades få tjänstledighet t.o.m. vårterminen 1960. Sedan seminariet för hösten 1960 fått en lärarkandidat i pedagogik, blev det nödvändigt att han trädde i tjänst. Samma höst erhöll han emellertid det väntade lektoratet vid kvinnliga seminariet i Stockholm. Han lämnade sin tjänst den 1 januari 1961.

Vid återbesättandet av tjänsten föreslår rektor till denna docent K. H. Eriksson, trots att behörig sökande fanns. Eriksson saknade nämligen lärarutbildning. Hans akademiska meritering låg i särklass. Eriksson var vid denna tid knuten till skolöverstyrelsen som psykolog. Skolöverstyrelsen inte blott föreslår Eriksson till tjänsten utan räknar dennes långa akademiska tjänstgöring som en särskild merit. Synsättet är helt annat än vid lektorstillsättningarna 1948. K. H. Eriksson började sin tjänstgöring höstterminen 1962.

Bengt Andersson avlider

År 1957 avled kemilektorn Bengt Andersson efter en lång sjukdomstid. In i det sista hade han kämpat för sin hälsa och sin skola. Bengt Andersson var stenarbetarson från Vaxholm. Han upptäcktes som begåvning i folkskolan. En regementschef i Vaxholm lyckades bereda honom möjlighet att taga studentexamen. Sedan kunde Bengt Andersson under stora umbäranden föra sina studier fram till dispu-

tation i kemi år 1938. Till det yttre var han lugn och behärskad, men i sitt innersta var han ovanligt engagerad t.ex. såväl rörande så vitt skilda ting som matematikundervisningen i folkskolan som de stora livsfrågorna.

Som tidigare nämnts, kom lektor Nils Wigren vid kvinnliga seminariet att övertaga lektoratet i kemi. Wigren, som är en mångsidigt orienterad lärare med författarskap i bl.a. metodik, lämnade sin tjänst med pension 1961. Han fick till efterträdare fil. lic. Gösta Palm, som avlagt folkskollärarexamen. Palm tillträdde sin tjänst höstterminen 1962.

Ragnar Kinander avgår med pension

Vårterminen 1961 lämnade Ragnar Kinander sitt lektorat. Han kom dock fram till sitt frånfalle att tjänstgöra som timlärare vid seminariet.

Ragnar Kinander var Linköpingspojke. Anfäderna hade bott i södra Östergötland. Han var djupt förankrad i Kindabygden.

Doktorsavhandlingen i runologi om Kronobergs läns runinskrifter skrevs vid sidan av skoltjänstgöring i Uppsala. Under Linköpingsåren kunde han — det är ovanligt — åstadkomma en del II av sin avhandling. Denna kom att omfatta övriga Småland. Ragnar Kinander var en briljant lärare, som särskilt i litteraturhistoria kunde fånga sina elever. Han satte som sin ära att värja sig mot nya metoder, särskilt sådana som pådyvlades uppifrån. Ragnar Kinander fick till efterträdare fil. dr O. Westerlund, som dessförinnan varit läroverkslektor i Karlskrona.

Samtidigt med att Wigren och Kinander 1961 avgick från sina lektorat, så lämnade också Lars Faxén det lektorat över stat, som han innehaft sedan kvinnliga seminariet 1959 nedlagts. Då Faxén dessförinnan tjänstgjort som timlärare, blev hans insatser större än vad fyra terminer kan utgöra. Det skall sägas, att Lars Faxéns omfattande kunnande — han är en polyhistor — mottogs med öppenhet och glädje av såväl lärarkandidater som elever i övningsskolan.

De obesatta lektoraten

Viktor Bergström lämnade 1958 sitt lektorat för en liknande tjänst i Göteborg. Fyra år senare övergår Astri Liedholm till ett lektorat vid gymnasiet i Nyköping. Astri Liedholm kom inte att få någon

efterträdare trots många ledigförklaranden. Visserligen kom två innehavare (fil. dr O. Hemer, vårterminen 1960, och fil. lic. Gösta Lundgren fr.o.m. vårterminen 1965) att utnämnas på Bergströms lektorat. Men ingen av dessa kom att tillträda. Hemer erhöll tjänst vid lärarhögskolan i Malmö och Lundgren uppehöll ett universitetslektorat i Uppsala.

Fyra nya övningslärare

Nils Andersson lämnade med utgången av år 1963 sin tjänst som lärare i slöjd. Han hade funnit stor tillfredsställelse att få växa ihop med undervisningen i den skola, där han själv var utbildad. Tjänsten blev på grund av kommande omläggning av lärarutbildningen inte ledigförklarad.

Två övningsläraretjänster överfördes från kvinnliga seminariet. Det var Maj Jonséns i kvinnlig slöjd och den i gymnastik, som blivit ledig genom Brita Appelgrens avgång från kvinnliga seminariet. Den sista ledigförklarades och besattes med Doris Hallberg, som sedan 1950 varit knuten till lärarutbildningen i Linköping. Hon var — så heter det i rektorsförordet — klart överlägsen sina medsökande.

Det ökade antalet elever medförde, att seminariet erhöll ytterligare en ordinarie tjänst i resp. musik och teckning. Musiklärartjänsten hann få två innehavare, innan den 1965 blev satt på indragning. Hans Eng innehade tjänsten 1960—62 och Jan Forsmark 1963—65. Den sistnämnde uppehöll tjänsten 1962—63.

Gunnar Åkesson, som tjänstgjort vid seminariet 12 år, var utan verklig konkurrens, då han 1963 erhöll den nya ordinarie tjänsten i teckning.

Helge Lundstedt efterträdes av Henrik Anderö

Lundstedt lämnar seminariet med läsåret 1955—56 för att tillträda en liknande tjänst vid lärarhögskolan i Stockholm. Förflyttningen berodde på att Lundstedt, som hade många uppdrag i Simfrämjandet, behövde vistas i huvudstaden. Rektor Lilja är i sina förord liksom många tidigare rektorer kallsinnig inför gjorda efterprovningar. Detta framgår av det förord, som han 1957 ger vid återbesättandet av tjänsten efter Lundstedt. Denna tillfaller Henrik Anderö. Denne hade sedan 1949 varit övningsskollärare vid kvinnliga seminariet..

Kvinnliga seminariets avveckling präglar tillsättningen av övningsskollärare

Karl Lindblom blev 1957 skolinspektör i Kronobergs län. Följande år lämnar Mattis Mörtberg sin övningsskollärartjänst med pension. Mattis Mörtberg var gedigen och dugande som lärare och höll sina klasser med fast hand. Den studiehunger, som varit betecknande för henne, har fortsatt att engagera henne efter pensioneringen.

I samband med tillsättningen av tjänsten efter Lindblom poängterar Lilja i sitt förord — han återkommer i senare förord med samma synpunkter — att med hänsyn till den då beslutade nedläggningen av kvinnliga seminariet skulle lärarna där ha förtur vid tjänstetillsättningar. Lindbloms tjänst besattes med Ester Engström från kvinnliga seminariet. I skolöverstyrelsens motivering för utnämningen heter det, att "hon var synnerligen lämplig för sin uppgift". Även tjänsten efter Mörtberg kom att besättas med f.d. lärare vid kvinnliga seminariet. Då den i första hand utnämnde Harry Jacobsson på grund av innehav av rektorat inte tillträdde sin tjänst, besattes denna med Thorsten Eriksson, som läsåret 1958—59 varit e.o. lärare vid manliga seminariet men i övrigt haft sin tjänst vid kvinnliga seminariet.

Sista tillsättning av övningsskollärare var år 1963

Så sent som 1963 fick seminariet tillsätta fyra ordinarie övningsskollärartjänster. Två var nyskapade, därav en med hänsyn till utbildningen av småskollärare, men de två andra var lediga på grund av avgång. Henrik Anderö blev nämligen rektor vid Tornhagsskolan 1961. År 1963 avgick Ester Engström med pension. Ester Engström hade ett särskilt sinne för att på olika sätt väcka intresse för litteratur hos barnen i övningsskolan. Med särskilt stor glädje upplevde hon att vara lärarutbildare. Samma år lämnade Gertrud Fridén sin tjänst som slöjdlärare vid övningsskolan. Den kom inte att återbesättas. Gertrud Fridén har spelat och spelar ännu en stor roll som traditionsbevarare inom lärarutbildningen i Linköping. Hon har varit knuten vid denna alltsedan Johannes Johanssons tid. Hon har haft tjänst vid såväl småskoleseminariet som folkskoleseminariet.

De fyra lediga tjänsterna kom att besättas med Tage Björk, B. Hillding och K. J. Jutendahl, samtliga e.o. lärare vid seminariet. Den fjärde tjänsten erhöll Ture Danielsson, som var ord. lär. i Strängnäs.

Gösta Frisk. Rektor 1967—68. Foto: Lärarhögskolan, Linköping.

Avvecklingen av seminariet

Einar Lilja lämnar den 1 juli 1966 sin tjänst som rektor. Tjänsten ledigförklarades. Behöriga sökande fanns. Men något förordnande ägde inte rum. Övningsskollärare K. J. Jutendahl — som var rektors sekreterare — upprätthöll rektoratet läsåret 1966—67.

Våren 1967 ledigförklarades rektoratet som vakanstjänst. Ingen av de sökande utnämndes. Däremot förordnades lektor Gösta Frisk att vara rektor läsåret 1967—68. Han beviljades tjänstledighet från klasslärarutbildningen för att organisera lärarhögskolan, vars rektor

han blev. Jutendahl kom att handha klasslärarutbildningen nämnda läsår.

De sista seminarieklasserna överfördes till lärarhögskolan och utexaminerades från denna vårterminen 1969.

I mars 1969 avled övningsskollärare Bertil Tengå efter ett par års ohälsa. De egenskaper, som utmärkte Bertil Tengå framför andra, var hans godhet, villighet att hjälpa och att ställa sig till förfogande. Hans studieenergi var påfallande. Så genomgick han — redan märkt av sin sjukdom — en vidareutbildningskurs i historia. Hösten 1975 dog Johannes Öster. Han ägde synnerligen stora förutsättningar för sin uppgift som geografilektor. Så hade han i många år som geolog varit knuten till Sveriges Geologiska Undersökning. Men han hade även bedrivit klart historiskt inriktade kulturgeografiska forskningar. Han var en duktig fotograf. Med stort intresse och sann glädje deltog han såväl i lärarfortbildningen som i det frivilliga folkbildningsarbetet. I januari 1976 avled hastigt Harry Sandahl. Han var son till en folkskollärare och utbildade sig först till folkskollärare och kyrkomusiker och sedan till präst. Han hade tjänstgjort som präst ett tjugotal år, då han efter doktorsdisputation återvände till skolan som lärare. På många sätt betraktade han också sin lärartjänst som ett utövande av sitt prästkall. I sin undervisning ägnade han stort utrymme åt sången. Han lyckades också som få att åstadkomma att många årgångar lärarkandidater inte blott gärna sjöng på skolans morgonandakter utan även med glädje förstärkte skolans vanliga undervisning med sång och musik.

Under åren 1966—68 hade Öster, Sandahl, Bertil Tengå, Börje Larsson och Kjell Ander avgått med pension.

Icke ordinarie lärare vid folkskoleseminariet

Före 1914 var det i allmänhet endast i samband med sjukdom eller tjänstetillsättning, som seminariet hade icke ordinarie lärare. Tillkomsten av den nya stadgan 1914 medförde så småningom ett lektorat i biologi. Detta föregicks av icke ordinarie lärare: fil. dr David Nilsson, fil. mag E. A. Larsson och K. D. Åkerblom.

Ett särskilt förhållande var vikariatet för Oscar Olsson under dennes riksdagssejourer eller andra ledigheter. Fastän Olsson de sista åren inte hade vikarie, så hade han haft inte mindre än 26 stycken.

Dubbelseminarium medför många extra lärare

Under 1920-talet fick seminariet blott ett nytt lektorat, det som Ernst Sedström innehade. Då elevantalet stundom var dubbelt mot tidigare, så behövdes många icke ordinarie lärare. Dessa nya lärare kom att betecknas e o lektorer. Den förste anställdes 1919—20, den siste tjänstgjorde läsåret 1932—33. Vid denna tid hade lektorer börjat överföras från seminarier, som var under nedläggning.

Då en fullständig förteckning över de icke-ordinarie lärarna kommer i matrikeldelen av detta arbete, skall här endast nämnas dem med lång tjänstetid. Särskilt länge kom Sven Dahl (1922—30) och Birger Rosén (1922—32) att tjänstgöra. Den sistnämnde hann under sin Linköpingstid både att avlägga licentiatexamen och disputera för doktorsgrad. Lång tjänstetid i övrigt hade fil. lic P. V. Norström (1920—24), fil. mag M. E. Magnusson (1920—24), fil. lic. Johan Hedlund (1922—27), teol. lic. H. G. C. Norström (1928—31). Fil. mag. G. Nyström tjänstgjorde dels åren 1925—26, dels 1927—28. Ett par kända skolmän, Albin Warne, som blev inspektör i Halmstad, och N. G. Ohlsson — sedermera rektor vid Kalmarseminariet — tillhörde lärarbesättningen under dessa år.

Tre e o musiklärare (K. E. Engqvist 1924—29, Eskil Olsson 1929—38 samt Torsten Sonander 1938—41) hör samman med ökningen av elevantalet. Redan tidigare har nämnts, att den legendariske gymnastikläraren och friluftsentusiasten Victor v. Feilitzen överflyttades från Strängnäs och tjänstgjorde i Linköping åren 1932—41.

E o lektorat inrättas på 1950-talet

Då samma behörighetskrav gällde för e o lektorat som för ordinarie, blev det ytterst svårt att få behöriga sökande. Seminariet erhöll fyra e o lektorat. Två av dessa i resp. psykologi-pedagogik och geografibiologi inrättades så sent som 1963 och blev aldrig besatta. Fil. lic. Thord Erasmie uppehöll dock läsåret 1967—68 det förstnämnda på vikariatslöneförordnande.

De två första lektoraten i resp. svenska-engelska och matematik-fysik erhöll 1950 i resp. fil. lic. Ingeborg Hjorth och fil. mag. V. Rosenqvist sina innehavare. Sedan den sistnämnde i och med läsåret 1956—57 lämnat sin tjänst, blev denna trots många ledigförklaranden inte tillsatt.

Då Ingeborg Hjorth 1956 lämnade sin tjänst för att bli rektor vid gymnasiet i Tranås, fick fil. lic. Gunvor Planting transport från en liknande tjänst vid kvinnliga seminariet. Planting fick 1960 ett ordinarie lektorat i Helsingborg. Hennes tjänst i Linköping kom att besättas med fil. mag. Ph. D. Carl Ördell (1962—64), varefter lektoratet blev vakant.

E o tjänster blir icke-ordinarie

Under 1940-talet fanns det såväl adjunkturen som övningsläraretjänster, vars innehavare hade större anställningstrygghet än andra icke-ordinarie lärare. I samband med löneregleringen i början av 1950-talet försvann dessa tjänster. En e o adjunktur i svenska-engelska av äldre typ innehades 1948—50 av fil. mag. Ingrid Hallgren.

Utökningen av elevantalet jämte införandet av högstadium i övningsskolan ökade behovet av lärare. Många kom och försvann. Andra kom att kvarstanna — detta särskilt sedan ett antal lektorat av skilda skäl saknade ordinarie befattningshavare. L. E. Söderlund kom från 1959 att förvalta Bengt Kinnanders lektorstjänst och Helmer Fredriksson från samma tid det lektorat, som Viktor Bergström innehafte.

Lång tjänstetid fram till avvecklingen hade också fil. mag. Inga Ryegård 1961—68, fil. mag. Gunilla Strindmark (1961—68), fil. mag. Björn Rehme (1962—68), fil. mag. Gun-Britt Brüde (1963—68), fil. lic. Thord Erasmie (1964—68) samt fil. mag. M. Fischer (1965—68).

Tidigare hade fil. mag. Sven Lundström tjänstgjort 1946—54, fil. mag. Lennart Lindgren 1947—48, 1949—51, fil. kand., dr phil E. Kullstedt 1957—60, ämneslärare Lennart Johansson 1959—64 och fil. mag. Birgitta Böös 1962—65.

Lärare i övningsämnen

E o lärare i teckning var Björn Stenberg 1947—51 samt Stina Åkeson, som 1957 fick sin e o tjänst vid kvinnliga seminariet överförd. Hon tjänstgjorde fram till seminariets avveckling 1968.

Under de sista tjugo åren har seminariet haft många e o lärare i musik. Bland dessa kan nämnas: Eskil Andersson 1946—49, Erik Fabiansson 1949—59, Carl-Thorvald Hessel 1951—54, Peter Hepke 1956—67, Gerhard Dornbusch 1962—68 och Sven Linell 1964—67.

Som icke ordinarie lärare i gymnastik har bl.a. följande tjänst-

gjort: Stig Gunnarby 1945—48, Erik Grundström 1947—53, Ragnar Hallbergsson 1948—51, Sture Hallberg 1951—68, Bo Jangen 1953—59, Gerd Gambe 1958—68 och Stig Sjöde 1959—63.

Åren 1948—65 var Simon Heideman o lärare i slöjd. Ingemar Karlsson var slöjdlärare 1951—58, Olle Karlsson 1963—68 och Ulf Möldener 1963—68. Åren 1948—49 och 1957—68 var Inez Andersson o lärare i slöjd. Britta Hagren undervisade 1962—68 i hushållsgöromål.

Övningskollärare

Avsikten var att seminariets övningsskola också skulle få o tjänster. Det blev dock länge en enda tjänst. Den inrättades 1947. Den kom att byta innehavare undan för undan på så sätt, att dessa blev ordinarie övningsskollärare. Ett undantag var Lennart Wessman, som 1955—56 innehade denna tjänst, innan han blev särskoleinspektör. Greta Stolt innehade slutligen denna tjänst 1960—68. Senare inrättades en ny sådan tjänst knuten till småskolan. Den innehades 1960—68 av Gundel Linderöth.

I övrigt kom det ökade behovet av handledare vid den praktiska lärarutbildningen att tillgodoses av s.k. externa övningsskollärare av samma slag som kvinnliga seminariet hade. Fram på 1960-talet inrättades dessutom särskilda handledartjänster. Flertalet ordinarie övningsskollärare har börjat sin tjänst vid denna externa övningsskola. Lärare med lång tjänstgöring vid denna skola har varit Herta Järholm 1952—63, Martin Gälldin 1954—57, Anita Cewrien 1956—68, Siri Lilja 1959—68, Carl Tegern 1960—68, Torsten Eklund 1962—68, Nils-Erik Pettersson 1963—68, Erling Hanstorp ämneslärare 1964—66, övningsskollärare 1966—68. Dessa har tjänstgjort vid utbildningen av lärare på mellanstadiet.

Som övningsskollärare med tjänstgöring vid utbildning av lärare på lågstadiet har tjänstgjort bl.a. Britta Andersson 1962—68, Vivi Liliemark 1963—68, Birgitta Pettersson 1963—68 och Ragnhild Marklund 1964—68.

Tre o övningsskollärare har avlidit, Martin Engström (1947—55) i tjänsten och Elsa Norman (1950—67) efter sin pensionering. Anita Cewrien, som vid sitt frånfälle var extra lektor vid lärarhögskolan, avled 1972. Martin Engström var som lärare så facetterad och annorlunda, att man skulle önska, att hans gärning skulle när-

mare belysas. På många områden var han en föregångare. Så hade han i sin skolsal öppet hus för sina skolbarn under eftermiddagar och på kvällstid.

Normer och riktlinjer för lärartillsättningar — en kontur

Denna framställning avsåg från början bli en studie i lärartillsättning. Materialets knapphet och den stundom bristande redovisningen av skäl för tillsättning gör, att den blott kan få karaktär av pilotundersökning.

För rektorsförorden var under 1800-talet undervisningsproven och upplägningen av dessa en viktig faktor. Intressant är att följa, hur sedan skilda rektorer låtit än undervisningsskickligheten, än lärdomsmeriter och än tjänstetid vara avgörande. Rektorerna har i allmänhet stegrat sig emot bestämmelsen att fästa avseende vid betyg taget genom efterprovning.

En omtvistad sak har varit, vilken betydelse erfarenhet som lärarutbildare skulle få. Vissa rektorer har menat, att sådan tjänstgöring likställes med högsta betyget i undervisningsskicklighet. Vid tillsättning av övningsskollärartjänster har vissa rektorer tillmätt akademiska betyg stor hänsyn, andra föga eller ingen. Frånvaron av lärarutbildning resp. disputation har blivit föremål för skiftande bedömning liksom hänsyn till avlagd folkskollärarexamen. Normalt har stor hänsyn tagits till att vederbörande vid ansökningen tjänstgjorde på seminariet. Många gånger har man därför skapat ämneskombinationer, som blott kunnat passa ett fåtal. En ordinarie tjänst vid småskoleseminariet i kristendomskunskap och teckning är ett exempel härpå. Det finnes fall, då rektor i sitt förord låtit en särskild merit vara avgörande. Han har då kunnat motivera detta med att seminariet var i behov av en lärare med denna egenskap. Svårt är att få uppfattning, om rektorer tagit hänsyn till de sökandes religiösa eller politiska ställningstagande. Domkapitel och skolöverstyrelse har normalt tagit ställning efter ungefär samma kriterier som rektorerna. Några nya faktorer tillkommer. En sådan är den bundenhet, som såväl domkapitel som skolöverstyrelse kan känna till viss rektor. I sistnämnda ämbetsverk hade ju många rektorer som t.f. undervisningsråd skaffat sig insyn och kontakter. Utseende av föredragande (både domkapitel och skolöverstyrelse) har skiftat. I skolöverstyrel-

sen har man ofta kunnat agera genom att samtidigt tillsätta ett antal tjänster. Transportregeln har fått många tolkningar. Än tillämpas en sådan vid ansökning från läroverk till seminarium, än inte. Lärare, som inte tillträtt tjänst, skulle enligt regeln få transport, men man har inte alltid hållit på denna princip. Materialet är för sprött för att man skall få uppfattning, om domkapitel resp. skolöverstyrelse vid förslag till rektorer låtit skolpolitiska synpunkter avgöra.

Vaktmästarekåren, sekreterare, kontorsbiträden

Folkskoleseminariet

Först i mitten av 1910-talet redovisar seminariets kataloger vaktmästare och städerska. I handlingarna från tidiga år har nämnts, att det funnits gårdskar och en trädgårdsdräng. En längre tid har gifte trädgårdsdrängen Carl Peter Grönvall innehaft sin tjänst. Sannolikt har han varit anställd från 1870 till sin död 1894. Före honom heter trädgårdsdrängen Carl Aug. Pettersson.

Katalogen för 1914—15 upptar som vaktmästare Albin Andersson-Åshäll. Han torde ha tillträtt sin tjänst redan 1912. Han avtackades — då han avgick år 1945 — för en 33-årig tjänst vid seminariet.

Den städersketjänst, som nämnes i katalogerna på 1910-talet synes ha varit knuten till övningsskolan i Brännströmska gården. Innehavaren har väl varit att betrakta som vaktmästare där. Första innehavaren Anna Österberg får också titeln vaktmästare i övningsskolan. Hon slutar sin tjänst med läsåret 1920—21 och får till efterträdare Carolina Nilsson. Denna flyttar med till nya seminariebyggnaden, där hon blir första innehavare av städerskebefattningen. Hon kom att inneha sin uppgift till och med läsåret 1934—35. Katalogen nämner därefter som städerska Alma Johansson. Hon följes från och med läsåret 1943—44 av Eva Nygren. Denna kom att kvarstanna till i mars 1962, då hon avgick med sjukpension. Hon avtackades av kollegiet vid ett kaffesamkväm i början av juni i seminarieparken. Vid denna tid fanns det flera timanställda städerskor, vilka sedan helt övertog denna uppgift.

Första gången trädgårdsbiträden omnämnes är i årsredogörelsen för läsåret 1921—22. K. Johansson och A. Nilsson nämnes som så-

dana. Den sistnämnde avgick som trädgårdsbiträde den 28 februari 1926 och efterträddes då av Rudolf Sandström. Vid överflyttningen till nya seminariebyggnaden fick Karl Johansson sin huvudsakliga tjänstgöring som maskinist och biträdande vaktmästare. Sandström blev kvar som trädgårdsbiträde fram till den 30 juni 1958. Sandströms charm och mjukhet blev synnerligen uppskattad inte minst av övriga anställda, som traditionellt inköpte frukt och trädgårdsprodukter från seminarieträdgården. Sandström hade bl.a. till uppgift att bära hem dessa inköp. Sandström fick till efterträdare Bengt Gustafsson. Denne lämnade sin tjänst läsåret 1962—63. Därefter kom tjänsten som trädgårdsbiträde att vara vakant, tills seminarieträdgårdens skötsel övertogs av Linköpings kommun.

Vaktmästartjänsten innehades 1945—51 av Sven Lager. Maskinist Karl Johansson utsågs 1951 till vaktmästare. Han innehade denna tjänst till sin pensionering år 1959. Karl Johansson hade då varit anställd vid seminariet sedan den 1 april 1919. I det tack rektor Lilja i årsredogörelsen riktar till Johansson nämner han Johanssons "absoluta hederlighet och omtanke" som ett kännetecken för denne. På ett särskilt sätt bands många generationer av elever och lärare vid Karl Johansson, som på många sätt förkroppsligade den livsstil, som länge kom att prägla lärarutbildningen.

Då Karl Johansson blev vaktmästare, utsågs Halvard Rydh till hans efterträdare med titeln värmeskötare. Rydh tillträdde sin tjänst den 1 december 1952. År 1959 omändrades tjänsten till vaktmästartjänst. Efterträdare till Karl Johansson vid dennes pensionering 1959 blev Eric Ivarh. Rydh och Ivarh kom att fortsätta sin tjänstgöring vid lärarhögskolan.

Kvinnliga seminariet

Under hela tiden kvinnliga seminariet existerade tjänstgjorde Harry Norr som vaktmästare. Norr hade tidigare i åtskilliga år varit knuten till det äldre seminariet som trädgårdsanställd. Efter seminariets nedläggning blev han vaktmästare vid slöjdlärareseminariet. Harry Norr var en gedigen och vänfast person. Hans idealistiska livssyn gjorde honom väl lämpad vid en lärareutbildningsanstalt. Under större delen av seminariets verksamhetstid var David Karlsson anställd som extra vaktmästare.

Småskoleseminariet

Seminariets kataloger, som är tillgängliga från 1920, upptar Harald Sikt som vaktmästare. Emellertid har han haft sin tjänst även tidigare.

Sekreterare och kontorsbiträden

Det har varit sed vid det högre skolväsendet, att någon lärare ofta mot blygsamt arvode biträtt rektor som sekreterare. Årsredogörelsen 1921—22 nämner, att lektor K. Falck då hade en sådan uppgift. Läsåret 1923—24 har Birger Grefbäck blivit hans efterträdare. Han bibehåller denna uppgift till och med läsåret 1929—30. Ernst Sedström fungerar därefter som rektors biträde fram till 1936. Han efterträdes av Nils Persson. Under dennes tid får sysslans innehavare namnet sekreterare. Nils Persson är kvar i uppgiften, tills han hösten 1951 blir allvarligt sjuk. Karl Lindblom efterträder då honom som sekreterare. Rektor Ekenvall kom undan för undan att anlita Joel Aldenius för vissa kamerala tjänster. Först i katalogen 1956—57 införes han som befattningshavare med titeln kamrer. Han kvarstod i denna uppgift till seminariets nedläggning.

Karl Lindblom kvarstod som sekreterare under sin tid vid seminariet. Han efterträddes 1957 av Henrik Anderö. Sedan denne 1961 blivit rektor vid Tornhagsskolan, kom K. J. Jutendahl att efterträda honom som sekreterare. Under åren 1966—68 då Jutendahl uppehöll rektorstjänsten, tjänstgjorde Tage Björk som sekreterare. I och med att ämneslärareutbildning infördes 1958 inrättades en särskild sekreterarsyssla för denna utbildningsgren. Tjänsten anförtroddes Britta Tengå.

Alltifrån slutet av 1940-talet kom sekreterareuppgifterna att mer och mer få karaktär av skolledares arbete. Läsåret 1946—47 är Inez Andersson-Svensson anställd som första heltidsanställda medhjälpare på rektorsexpeditionen. Hon kvarstod i dessa uppgifter tills hon 1962 i samband med avflyttning från Linköping lämnade sin tjänst. Från och med läsåret 1960 har Lisa Sjöstedt haft anställning på seminariets kansli. År 1961 började Gunhild Ivarh sin tjänstgöring där. Då Inez Svensson slutade, anställdes Ruth Persson. Under seminariets sex sista år var det Lisa Sjöstedt, Gunborg Ivarh och Ruth Persson, som var ett fast stöd i de alltmer växande kamerala uppgifterna. Dessa tre övergick till tjänster på lärarhögskolan.

På kvinnliga seminariet var fil lic E. Petrén — lärare i pedagogik — biträde åt rektor åren 1948—50. Han efterträddes av Henrik Anderö, som hade denna uppgift till 1957. De två närmast följande åren hade resp. H. Jacobsson och Carl Tegern denna sekreterarsyssla. Alfhild Hedlund var kontorsbiträde vid seminariet 1949—56. (Gunnel Eriksson hade tjänstgjort i denna uppgift 1948—49). Hon kom att efterträdas av Noomi Svedberg 1956—58. Lisa Sjöstedt var kontorsbiträde under seminariets sista år.

Kap. IV Undervisningens omfattning och innehåll

Bildningsmålet

Seminarieernas uppgift var att ge en *yrkesutbildning*. Men uppfattningen av denna utbildnings innehåll och omfattning har verkligen skiftat under tidens gång.

Finast beskrives seminariearbetets syfte och innehåll i 1914 års stadga. Enligt dess sjätte paragraf skall seminarieundervisningen — ”med den kristna livsåskådningen som grundval” — utom allmänbildning och fackutbildning åsyfta att dana lärarkandidaterna till ”sedliga och självständiga personligheter” samt grundlägga hos dem håg för och ”förmåga av fortsatt arbete för vinnande av vetande och själsodling”. När tiden var mogen för en ny seminariestadga 1937, återkommer ungefär samma bildningsmål för de blivande lärarna, ehuru uttryckt på torr kanslisvenska och utan religiös bindning. Tjugo år senare (1958) saknas i stadgan varje närmare utläggning om personlighetens betydelse för lärargärningen.

Begränsad allmänbildning

För 1800-talets seminarielärare var riktpunkten för deras arbete en annan. Den allmänbildning, som ansågs böra ingå i en klasslärares utrustning, sträckte sig från början knappast längre än till att vara ”bäst i klassen”. Men trots att de inträdessökandes kompetens sannolikt kunde ha medgivit högre allmänbildningskrav, betonar reglementen och stadgor ständigt, att bildningsstoffet skall *begränsas*. Principen, som uttryckes redan i 1842 års stadga (§ 7), är enkel: läroämnena vid lärarutbildningsanstalten skall sammanfalla med folkskolans. Utförligare formuleras denna syn i 1862 års reglemente (§ 18): ”Såsom huvudregel - - -, att det område av vetande, varpå

eleverna införas, så begränsas, att de kunna göra sig med detsamma fullt förtrogne”. Anvisningen upprepas i reglementet 1865 (§ 7) och i 1886 års stadga (§ 7).

Hur detta synsätt tillämpades i Linköping har Johan Viström redovisat i sin rapport till Växelundervisningssällskapet 1848 (ovan sid. 37). Redan där får man ett tydligt intryck av en lärogång, som genom utanläsning och ständiga repetitioner och tentamina avsåg att i minnet säkert fästa en begränsad mängd kunskapsfakta, aktuella för läraren i undervisningssituationen. Innebar detta en mekanisk inläring utan egentlig möjlighet till förståelse och fördjupning?

Det är inte uteslutet att närma sig ett svar på frågan. Några år efter Viströms rapport till Växelundervisningssällskapet genomgicks Linköpingsseminariet av en elev, Jonas Bäckman, som på äldre dagar utförligt redogjorde för sin tid som seminarist (1851—1853).¹ Trots att utbildningen på hans tid hade förlängts till två år, tillämpades egentligen samma studiesätt. De bägge klasserna undervisades gemensamt i samma rum och av samma lärare. Vad första klassen fick inhämta var samtidigt repetition för andra klassen, och vid de tillfällen, då andra klassen infördes i ett nytt ämnesavsnitt, betraktades detta vara en förberedelse för första klassen. Som Bäckman anmärker, berodde detta tillvägagångssätt av brist på lärare. Det är uppenbart, att kurserna i de olika ämnena som en konsekvens måste bli mycket begränsade.

En konkret illustration till de låga kursfordringarna ger Bäckman, när han redogör för de läroböcker, som användes under de två åren. I allmän historia inhämtades kunskaperna ur ”I. M. Wings minsta bok i historia, de 25 första sidorna”. En lärobok i geografi av samme författare räknade 67 sidor. Man ställde inte sina anspråk högt, när det anslogs fyra veckotimmar under två år för att inhämta detta beskedliga kvantum. Orsaken var knappast bristen på intellektuell kapacitet hos eleverna. Underbemanningen på lärarsidan har väl spelat sin roll. Men avgörande tycks ha varit själva målsättningen: folkskollärares bildningsnivå skulle hållas låg. Som en konsekvens härav får man se den tillämpade metodiken; utanläsning, långt drivna repetitioner och upprepade tentamina.

I minnets ljus erinrar sig emellertid inte Jonas Bäckman — fyrtiofem år senare — att seminariearbetet urartade till plugg och stress. Tvärtom framhåller han upprepade gånger sina lärares förtjänster.

Från 1860-talet förstärktes seminarieutbildningen avsevärt. Lärotiden utsträcktes till tre år och nya lärartjänster inrättades. Likväl medges fortfarande blott ett begränsat utrymme för allmänbildningens roll i utbildningsarbetet.

Ännu år 1880 kunde man vid det första seminarieläramötet framställa önskemålet om ett tillägg till Läsebok för folkskolan, som användes vid litteraturundervisningen vid seminarierna, trots att seminarieeleverna väl kände till dess innehåll efter sina egna år i folkskolan.²

Det religiösa bildningsmålet

En av medlemmarna i den kommitté, som förberedde 1865 års seminarieeglemente, var den nytillträdande föreståndaren vid Linköpings seminarium, C. L. Anjou. Under hela sin mer än trettioåriga tid som chef för seminariet (1864—96) har hans huvudmål i lärarutbildningen varit att betona den religiösa sidan av lärarkallet "genom en på evangelisk-luthersk lärogrund vilande undervisning och handledning", som det heter i kommittébetänkandet. Linköpingsseminariet var åtminstone de första årtiondena av Anjous chefskap känt för den religiösa anda, som rådde bland lärare och elever. En av de senare berättar från senare hälften av 1860-talet: "Vid Linköpings seminarium den tiden var ett 20-tal troende elever i de olika klasserna. Flera av dessa hade förut varit predikanter och talade även vid religiösa möten i Linköping utan att få känna något tryck därför från lärarnas sida." Seminariet hade på den tiden rykte om sig att vara ett "läsare-seminarium". Det gick så långt att en ledamot av Östergötlands läns landsting år 1868 motionerade om att landstinget genom utsedde kommitterade skulle låta undersöka, "huruvida eleverna vid Linköpings folkskolelärareseminarium bildas till pietism eller såkallat läseri" och eventuellt göra anmälan till k. maj:t.³ Motionen avslogs.

Ett bildningsmål, bestämt av utbildningens religiösa syfte, synes också ha föresvävat Anjou, när han vid tillträdet av ämbetet hösten 1864 i ett tal vände sig till eleverna: "Har det varit eder avsikt att vinna utmärkelse, rikedom och njutning i denna världen, då skulle ni icke hava kommit hit — då skulle ni icke velat ägna edert liv åt folkskolan, ty därpå får hon icke hava att bjuda. Hon är och hon vill förbliva en ödmjuk och fattig tjänarinna, men härutinnan finner

hon sig väl, betänkande att hon så får efterfölja honom, som icke var kommen i världen att låta sig tjäna, utan att tjäna."⁴

Några år senare försöker Anjou i en intressant utredning besvara frågan, om folkskolan enligt sitt begrepp är en borgerlig eller kyrklig institution. Han svarar, att "folkskolan är en inom Kristi kyrka uppkommen, av denna fostrad och bevarad hjälpanstalt för familjerna till barnens uppfostran". Genom eller åtminstone endast i gemenskap med kyrkan utövar staten sitt tillbörliga inflytande på skolan, liksom också kyrkan genom skolan blir i tillfälle att till välsignelse kraftigt inverka på staten.^{4a}

Principiell motivering för utbildningen

Ur en mera principiell synpunkt beskrives de blivande lärarnas allmänbildningsnivå i det tal, som biskopen Ebbe Bring höll vid invigningen av den nya seminariebyggnaden vid Drottninggatan i september 1869. Det skedde indirekt, eftersom talet behandlade folkskolans ställning och betydelse inom samhället. Ett huvudvillkor för folkskolans verksamhet, framhöll han, är att hon inte blandar sig samman med de högre läroverken utan vet att rätt begränsa sin uppgift. Dessa har nämligen syftet "att meddela den allmänt mänskliga bildningen i en form, som är påkallad för dem, vilkas blivande verksamhet skall röra sig inom samhällets vidsträcktare kretsar, inom statens, kyrkans eller de mera omfattande industriella yrkenas värv".

Folkskolan däremot har "alltigenom sin rot i familjelivet". Henne tillkommer det således att meddela "den art av allmänt mänsklig bildning, som är grundval och förutsättning för en insiktsfull verksamhet inom familjens och den enskilda kommunens inskränkta områden". Detta behöver inte innebära, att hon nästan uteslutande blir en förskola för det kyrkliga livet. Att "kristendomens anda får i folkskolan genomtränga det hela, därpå ligger huvudvikten; men för kristendomens anda är och behöver intet mänskligt vara främmande".^{4b}

Samma grundsyn avspeglas i det föredrag, som rektor Anjou höll vid 1884 års seminarieläramöte. Seminariernas utbildningsprogram har till syfte att göra eleverna dugliga att så klart och enkelt som möjligt till folkskolans lärjungar förmedla stoffet inom de för folkskolan föreskrivna kunskapsämnen. Därmed uteslöts andra kunskapsområden, och omfånget av folkskolans kurser kunde begränsas

på seminariestadiet, eftersom det väsentliga undervisningsarbetet måste läggas på stoffets metodiska genomarbetning.^{4c} Slutligen underströk Anjou folkskollärarens viktigaste uppgift, den fostrande — "skolan behöver ju icke blott kunskapsrika och talangfulla lärare" — och varnade för lärdomshögfärd.⁵

Det är också detta synsätt som bär upp Anjous framställning om vad läraren har att iakttaga "med avseende på sin intellektuella utveckling" — ett moment i Anjous pedagogiska undervisning. Han understryker först att läraren efter sin examen måste arbeta på sin fortsatta utbildning. "Att förfalla i slentrian är en av de största vådor för en lärare". Men därvid är det viktigt "att läraren bemödar sig om att begränsa sina studier inom det honom närmast liggande. - - - I skolan bör man lära endast det, som är bevisat och såsom giltigt antaget".⁶

Pedagogisk tidskriftsserie i Linköping

Anjous uppfattning om lärarutbildningens målsättning dominerar också en pedagogisk tidskriftsserie, som hade sitt ursprung i Linköpingsseminariet och under hela sin existens var nära anknuten dit. Två år efter att Anjou placerats i ledningen för seminariet (1866), började han ge ut *Tidning för folkskolan* "under medverkan av flera seminariilärare och folkskoleinspektörer".

Hans främste medarbetare var adjunkten vid seminariet, Karl Kastman, sedermera rektor vid folkskoleseminarierna i Karlstad och Stockholm och slutligen kansliråd i ecklesiastikdepartementet. Utgivningen avbröts år 1881 men fortsatte omedelbart följande år med *Tidskrift för folkundervisningen*. Denna redigerades till en början av Anjou och Kastman gemensamt. Kastman övertog ensam utgivningen under åren 1888—91. Han avlöstes av seminarierektor Fredrik Lundgren, som i sin tur överlämnade redaktörskapet (fr.o.m. år 1897) till T. F. Kylander, adjunkt vid folkskoleseminariet i Linköping. Efter dennes död (1906) fick en annan seminarierektor i Linköping, J. F. Björnståhl, överta ansvaret. Med utgången av år 1919 upphörde tidskriften.⁷

Det var omsorgen om folkundervisningen, som var de bägge tidskrifternas huvudintresse, och i anslutning därtill följdes klasslärarutbildningen noga. En avsevärd del av innehållet består av detaljerade metodiska anvisningar i olika ämnen. Den flitigaste författaren

Tidning för folkskolan.

Utgifven af Chr. A. Anjou,
under medverkan af flere Seminariilärare
och folkskoleinspektörer.

No 4.

April.

1866.

Trycket hos Fridolf Wallin i Linköping.

Å denna tidning, af hvilken ett nummer utkommer i slutet af hvarje månad, prenumereras för år 1866 å alla rikets postkontor med 2 R:dr R:mt, postarvodet (50 öre) inberäknadt, samt hos utgifwaren af dem, som själfva hemta sina exempl., med 1 R:dr 50 öre.

Några erinringar om lexornas förberedande.

Det är oß alla väl bekant, att lexläsningen varit och är den hufvudsakliga delen af arbetet i de flesta folksolor. Lexorna äro i lärarens, i föräldrarnas och i barnens föreställning det viktigaste i skolan, deß ena nödvändiga. Lärarens förefägande, berättande, utvecklande och föredragande verksamhet har, om den oß någotstädes egt runn, trödt alltför mycket i bakgrunden.

Och huru har då denna del af skolans arbete — lexläsningen — bedrifvits? Den, som någongång varit i tillfälle att höra, huru lexorna blifvit lästa såväl i kretsen omkring monitoren, som oß i den cirkel af skolans barn, som haft förmonen att stå under lärarens omedelbara ledning, kan afgifva det vittnesbörd, att det i denna del står mer än illa till. Det sätt, hvarpå lexorna läsas, detta tanklösa "rabblande", är det ej i hvar mans mun och nämnes af den ene under beklammer, beklagande och grämlse och af den andre under hån och löje? Och i sanning kan väl knappast något finnas, som på samma gång är mera både ömfligt och löjligt, än att höra de arma barnen oförnufligt, suddigt och oredigt på fram-

på detta område var Karl Kastman, som på detta sätt fortsatte sin verksamhet som seminarielärare, även sedan han lämnat sin adjunktstjänst i Linköping. I den mån tidskrifterna nådde ut till folkskolans lärare, utövade alltså Linköpingsseminariet under lång tid ett inflytande på den svenska folkskollärarkårens fortbildning.

Fridtjuv Bergs angrepp

Man får inte intrycket, att kretsen kring de bägge tidskrifterna låtit sig påverkas av de strömningar inom folkskolevärlden, som siktade mot en ny syn på klasslärarutbildningen.⁸ Efter hand utformades en opposition mot den utbildning, som förekom vid de svenska folkskoleseminarierna. Genom sin anknytning till de nämnda pedagogiska tidskrifterna kom Linköpingsseminariet att framstå som det mest kända exemplet på en konservativ, föråldrad lärarutbildning. Det blev också detta seminarium, som blev föremål för en kritisk bedömning av tidens mest framträdande talesman för en reform på detta område, Fridtjuv Berg. Redan tidigt var hans negativa inställning väckt. När den unge Fridtjuv Berg i början på 1870-talet skulle välja ett seminarium för sin utbildning till klasslärare, for han till Göteborg och inte till Linköping, beläget blott några få mil från hemorten, Finspång. Under vårterminen 1870 hade hans fader, "Överläraren vid Finspångs bruksskola, Herr Berg", som det heter i seminariets årsredogörelse, under tre dagar besökt seminariet. I ett brev i oktober 1873 till Sven Adolf Hedin har han berättat om sina intryck från besöket: "Du har säkerligen hört talas om att i Linköping är man företrädesvis *from*. För några år sedan besökte jag där varande seminarium och såg ynglingarna med knäppta händer, åt ena sidan hängande huvuden samt mot höjden riktade blickar följa undervisningen — jag vill minnas det var svensk historia. - - - Hur djupt fromheten hade trängt ner hos dem, kan Du förstå därav att alla stunder de hade lediga från seminariet och från överläsning tillbringade de med att spela kort, varuti åtskilliga av dem icke voro så 'bakom tagna'. — Jag tror visserligen inte, att man genom att spela kort har försvurit sig åt djävulen, men nog tycker jag att ynglingar, enkannerligen ynglingar, som bereda sig för det högsta och ädlaste kall på jorden, kunna nyttigare använda lediga stunder."

I samma brev berättar Anders Berg om en episod vid seminariet, då eleverna i en klass på ett ogrannlaga sätt tagit del av rektor Anjous

betygsanteckningar. En av eleverna fann sig orättvist bedömd och ställde rektor till svars inför kamraterna. Eleverna ansåg, enligt Berg, "att de blevo orättvist behandlade av lärarne, i det en del favoriserades, 'de fromma', och en del nedsattes". Bergs allmänna omdöme om arbetet vid seminariet är att där pluggar man, studerar icke. I ett följande brev till samme adressat några veckor senare utbygger han sin kritik med angrepp på Anjous och bröderna Kastmans metodiska handbok *Bidrag till pedagogik och metodik* (se nedan sid. 232), som han står helt främmande för. Med hänvisning till bestämda sidor i handboken säger han: "Jag skulle tro, att Du där får se saker, om vilka Du icke ens kunnat drömma".⁹

Det är tydligen faderns intryck från seminariet som avspeglar sig i ett brev, som Fridtjuv Berg erhöll från sin bror Axel i september 1871. Denne vistades då vid folkskoleseminariet i Lund. Han berättar om lärarna där och främst om dess nye rektor, Peter Wingren, som väcker hans beundran: "Han tyckes hylla ungefär samma åsikt och metod som Far. - - - Sträng rättvisa och opartiskhet tyckes även utmärka honom, så att det ej kan bli fråga om något fromleri och *huvudhängande såsom i Linköping*" (kursiv här).¹⁰

Fridtjuv Berg hade alltså en väl underbyggd mening om undervisningsarbetet vid seminarierna, inte minst vid seminariet i Linköping, när han år 1883 samlade sina tankar i en utförlig och iderik framställning "Om folkskolelärares utbildning".¹¹ Efter en redogörelse för den historiska bakgrunden summerar han läget efter växelundervisningens avskrivning år 1864 på detta sätt: "På samma gång man utdömde det lankasterska systemet, vars väsen var *dressyr*, måste man sluta sig till det pestalozziska, vars mål är *utveckling*. Och sedan man fastslagit att folkskolelärares *uppgift* fått en helt annan karaktär, så följde därav med inre nödvändighet *en helt annan uppfattning av hans ställning och hans bildning*". När han så måste konstatera, att denna nya uppgift för lärarutbildningen inte på något sätt realiserats, söker han efter orsaken och finner den i inflytandet från de från år 1854 i Preussen gällande s.k. Stiehlska regulativerna, i kraft till år 1872. Berg fortsätter: "Vår nya seminariestadga och det sätt, varpå den blivit tillämpad, visa tydligt att den tillkommit medan regulativernas makt ännu var obruten. *De idéer, som ligga till grund för dess bestämmelser och som livat de män, vilka haft förtroendet att i första hand ombesörja folkskollärarutbildningen i vårt land,*

hava varit kalkerade alldeles på de Stieblska mönstren. Det är därför inte under att den från Linköpings seminarium på offentlig bekostnad utgivna, men nu genom tvinsot avdöda "Tidning för folkskolan" redan 1866 innehöll några synnerligen entusiastiska artiklar till de preussiska regulativernas förhållande samt att nämnda tidnings ledare även sedermera i allt huvudsakligt vidhållit den åskådning av folkskolläraernas allmänbildning, vilken i dem gjort sig gällande och som hos oss ännu inom snart sagt alla kretsar synes vara den härskande".¹²

Religiösa motsättningar

I fortsättningen lägger Berg fram en rad förslag i syfte att upphäva den rådande begränsningen och formalismen i klasslärarutbildningen för att i stället sikta mot utvecklingen av fria personligheter. Hans reformförslag får ses som ett led i den s.k. pedagogiska liberalismens idéprogram. Det är intressant att konstatera, att den klyfta som skilde representanterna för denna pedagogiska grundsyn från de strävanden, som besjälade lärarutbildarna i Linköping, i grunden var av ideologisk karaktär. En kännare konstaterar: på den pedagogiska liberalismens "samband med den religiösa liberalismen kan man icke tvivla".¹³ Det visar sig att flera av dess talesmän hade rönt inflytande från en amerikansk fromhetsriktning, den s.k. unitarismen, vars ledande gestalter, Channing och Parker, blev kända i Sverige vid mitten av 1800-talet genom översättningar av deras skrifter, den förre år 1845, den senare 1862. P. A. Siljeström, en framstående förkämpe för de nya pedagogiska idéerna, var starkt påverkad av Parker. Fridtjuv Bergs fader, Anders Berg, får också betraktas som unitarian. Han samlade familjen på söndagarna för högläsning ur Parkers skrifter. Han var "inställd i unitarisk riktning", bekräftar en av sönerna.¹⁴

Mot denna religiösa livssyn avtecknar sig så den evangelisk-lutherska åskådning, som traditionellt behärskade lärarutbildarna vid mitten av 1800-talet. Folkskolan och därmed lärarutbildningen betraktades ju som en gren av kyrkans verksamhet. Självklart stod man därför vid seminarierna främmande för nya utomkyrkliga inslag i det religiösa livsmönstret. Kanske skärptes motsättningen genom den allmänna religiösa livaktigheten i det svenska samhällslivet från 1800-talets mitt. Evangeliska Fosterlandsstiftelsen hade från 1856 stimule-

rat till en mera medveten samling kring den nedärvda lutherska fromheten, även bland de intellektuella. Att närmare karakterisera den fromhetsart, som utmärkte rektor Anjou och hans medarbetare, är med det tillgängliga källmaterialet en delikat uppgift. Möjligen skulle man med ledning av den bön, med vilken Anjou inledde sitt tal vid tillträdet av rektorsämbetet hösten 1864, sluta sig till en anknytning till den rosenianska fromheten.¹⁵

Ännu så sent som 1887 höll Anjou fast vid sin kyrkligt-religiösa grundsyn på lärarutbildningen. I en remiss till k. maj:t i december detta år avstyrker han en framställning om inträde vid seminariet av en yngling, som av samvetsskäl inte ansåg sig kunna begå nattvarden i Svenska kyrkan. I sin motivering väger Anjou mot varandra betänkligheterna hos dem som måste ta befattning med utbildningen och anställandet av "den egentligt kyrkligt omyndige" mot den sökandes betänkligheter "att mottaga andliga förmåner inom ett kyrkosamfund, i vars tjänst han dock icke drager i betänkande att söka sin utkomst".

Mot slutet av sitt rektorat måste Anjou konstatera, att tiden höll på att passera hans syn på klassläraernas allmänbildningsnivå. Den kungl. kungörelsen av år 1894 begynte uppluckringen av det gamla synsättet, som med seminariestadgan av år 1914 fick dödsstöten.

Ämneskretsens sammansättning och förändring

När biskop Hedrén satte sig ner för att formulera seminariereglementet år 1842 (ovan sid. 26), följde han i det närmaste folkskolestadgans sjätte paragraf ifråga om de ämnen, som de blivande seminaristerna skulle ägna sig åt. I denna paragraf uppräknas de "insikter och färdigheter", som den seminarieutbildade folkskolläraens betyg skulle vitsorda. De första årens veckoschema (ovan sid. 39) saknar dock tid för modersmålet, ehuru stadgan uttryckligen föreskriver, att läraren skall "äga full färdighet uti innanläsning, rätt- och välskrivning". Denna anmärkningsvärda brist korrigerades dock några år senare, då domprosten Laurenius och lektor Petrelli hade framlagt ett förslag till ny arbetsordning för seminariet och fått det godkänt av domkapitlet (1846). Där upptages innanläsning och svenska språket med sammanlagt fem veckotimmar.

Före 1914 års stadga skedde blott smärre utvidgningar av ämneskretsen. Metodiken upptogs först 1846 på schemat med *en* veckotim-

me, men två år senare förekommer i föreståndarens redogörelse två veckotimmar "pedagogik och metodik". Samma ämnesrubrik fortsätter till 1914, då en modernare syn trängt igenom och skapat ämnet psykologi och pedagogik. Välskrivning föreskrives också för första gången 1846.

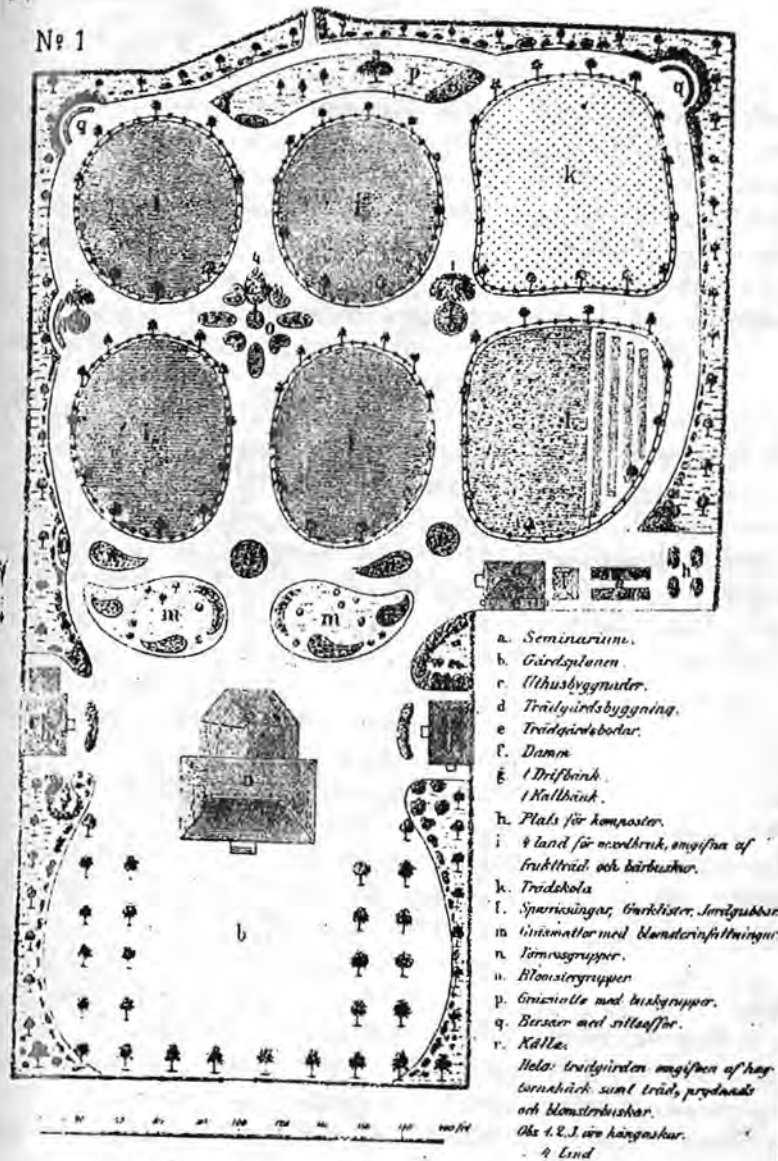
Trädgårdsskötsel

Från 1843 till 1968 har teckning, musik och gymnastik ingått i seminarieutbildningen. Ytterligare ett par övningsämnen lyckades dock före 1914 tränga sig in på schemat bredvid de tre etablerade, nämligen trädgårdsskötseln (ända fram till sekelskiftet med tillägget "och trädplantering") och slöjden. I 1862 års seminariereglemente, där trädgårdsskötseln nämnes första gången, upptages ämnet fakultativt: "om tillfälle därtill kan beredas". Föreskriften kunde bygga på 1842 års stadga, som bestämde (§4:3) att ett lämpligt "jordland" skulle ställas till lärarens disposition, "dels till brukning för eget behov av jordfrukter, dels för att lämna tillfälle till undervisning i trädplantering och trädgårdsskötsel".

För Linköpings del har Östergötlands läns hushållningssällskap varit en pådrivande kraft för införande av trädgårdsskötsel i seminarieundervisningen. Som ett led i sin verksamhet ville sällskapet stimulera intresset för anläggning av trädgårdar för "fosterlandets försköning och förökad tillgång på gagneliga födo- och oskadliga njutningsämnen". Tyngdpunkten lades på den nyttobetonade odlingen av köksväxter och planteringen av fruktträd. På sällskapets initiativ bildades år 1859 Linköpings trädgårdsförening, och på hösten samma år anställdes trädgårdsmästaren C. F. Kroné som dess föreståndare (sid. 113).^{15a} Han svarade där för den praktiska undervisningen i ämnet, sedan hushållningssällskapet i januari 1861 beviljat Trädgårdsföreningen ett bidrag på 1.500 rdr på villkor att eleverna vid folkskoleseminariet skulle beredas kostnadsfri undervisning i trädgårdsskötsel.^{15b}

Vid tillkomsten av den nya seminariebyggnaden vid Drottninggatan i slutet av samma decennium anlades en trädgård på tomten. Från den 1 juli 1868 fick seminariet en heltidsanställd lärare i ämnet (se sid. 126). Dessa åtgärder byggde på ett kungl brev den 4 januari 1867, vari föreskrevs "att undervisningen i trädgårdsskötsel skall, så snart ske kan, fullständigt ordnas vid det Eder underlydande semi-

Nr 1

SEMINARIET TRÄDGÅRD I LINKÖPING

*I hängskast hölar med sina grenar på en stoffning.

Ritning över seminarieträdgården, Drottninggatan 14. Ur C. J. Dahlbergs "Handledning i trädgårdsskötsel för de särskilda klasserna vid folkskoleseminarium i Linköping" (1870). Foto: Östgöta-Bild, Skolmuseet, G:a Linköping.

narium". Rektor Anjou hade ingått i den kommitté som år 1866 utarbetade ett förslag om denna undervisnings anordning vid seminarierna. Emellertid hade vid mitten av vårt sekel det urbaniserade samhället inte längre utrymme för detta skolämne, och därmed försvinner det ur seminariernas arbetsprogram (1960 års timplan).¹⁶

I vilken omfattning "trädplantering" förekommit som en del av ämnet låter sig inte med någon grad av säkerhet fastställas. Det synes ha vilat på den enskilde lärarens intresse och initiativ. Ett sådant redovisas i ett yttrande, som seminariets rektor avgav till folkskolöverstyrelsen i november 1914. Teoretisk undervisning i "skogsvård" förekommer inte vare sig inom seminariet eller i övningsskolan, omtalar han. Praktisk undervisning hade emellertid kunnat ordnas under våren 1914, då klass 7 i övningsskolan haft tillfälle att praktiskt få öva skogsvård. Läraren hade gett följande redogörelse: "Ägaren till en gård ett par km utanför staden skulle förra våren beså en skogsbacke. Min begäran att övningsskolans barn måtte få deltaga mottogs välvilligt. Arbetet leddes av en Hushållningssällskapets skogsplantör. Under dagen besåddes av 11 barn drygt ett halvt har synnerligen besvärlig mark. Efter arbetets slut påpekade jag för barnen värdet av skogsplantering ur ekonomisk och estetisk synpunkt samt varnade dem för att genom brytande av grenar och toppar på buskar skövla ungsbogen. Vi ha erhållit löfte av samme ägare att följande vår få beså ett område, och möjlighet torde förefinnas att den avgående seminarieklassen kan få deltaga. Seminariet behövde ej vidkännas några kostnader för övningen i fråga".

Slöjd

Vid åttonde allmänna folkskolläraryrket i Linköping år 1878 intog rektor Anjou en positiv hållning till frågan om slöjdämnets införande i lärarutbildningen. Tio år senare yrkade seminarieläraryrket år 1887 att slöjdundervisning snarast möjligt skulle införas vid rikets seminarier på grund av dess "uppfostrande betydelse". Då hade folkskolestadgan medgivit undervisning i slöjd för gossar, och ett och annat seminarium hade tagit upp undervisning i ämnet, först seminariet i Karlstad, dit seminarieadjunkten i Linköping Karl Kastman hade flyttat år 1871 som rektor. År 1886 fick domkapitlet i Linköping i uppdrag av ecklesiastikdepartementet att undersöka, om undervisning i slöjd vid seminariet kunde anordnas. I en lång inläga

till departementet uppehåller sig rektor Anjou utförligt vid svårigheterna: lokalbrist, ämnesbelastning och annat och visar föga entusiasm för det nya ämnet men lämnar dock en beräkning över kostnaderna för ämnets införande.¹⁷ Sedan hände ingenting förrän k maj:t i juni 1890 föreskriver, att undervisning i slöjd skulle införas vid seminariet. Det tog två år, innan slöjdlokal kunde ställas i ordning och andra nödvändiga förutsättningar förelåg, så att undervisningen kunde börja på hösten 1892.

Gymnastik med vapenövning

Ett av de etablerade övningsämnena blev emellertid under en period föremål för en så omfattande utvidgning, att den kunde beskrivas som en ny ämnesgren. Det gällde gymnastiken, som under femtio år också innehöll en preliminär militärutbildning för manliga seminarieelever. Från år 1865 till år 1914 beskrives ämnet i reglementen och stadgor som "gymnastik med vapenövning" (eller vapenföring). Bakgrunden var det uppflammande intresset på 1850-talet för en bättre folkbeväpning. År 1860 föddes skarpskytterörelsen, och tre år senare förordnade k maj:t att gymnastikundervisningen i folkskolan borde omfatta för gossar "marschövningar och enklare infanteriörelser, vartill för de äldre komma exercis och de första grunderna av bajonettfäktning med gevär". Samtidigt ålades domkapitlet att under sommarferierna anordna kurser för folkskollärare med militärövningar.¹⁸ Dessa kurser pågick i Linköping i juli månad åren 1863—1865 i domkapitlets regi under ledning av gymnastikläraren vid seminariet J. P. Bagge. Deltagarantalet varierade från 25 upp till 37. Understöd utbetalades till kursdeltagarna: första året med 31 riksdaler pr man, och dessutom ersattes resekostnaderna "efter en riksdaler för varje hel mil" (domkapitlets protokoll den 18/11 1863). I juli 1865 bestämdes understödet för varje deltagare till en riksdaler "för varje dag han begagnat ifrågavarande undervisning" — var det ett sätt att stimulera närvaron? Ett par år förlades en parallellkurs till Eksjö. I Linköping utfylldes tiden med kurser i trädgårdsskötsel och trädplantering samt i simning, vilket allt noga redovisades och vitsordades i de betyg, som domkapitlet genom en av ledamöterna utfärdade, såsom exemplet på sid. 222 utvisar.^{18a}

Emellertid föreskrev 1865 års reglemente (§ 5) att "övningar i vapenföring" skulle ingå i ämnet vid manliga seminarier. Först i års

kursen, men såväl under första som andra världskriget måste lärarkandidaterna underkasta sig ett visst mått av militärutbildning. Under åren 1941—44, då en s.k. värtjänst var förlagd under 7—8 dagar i juni månad efter vårterminens slut, föreskrev utbildningsprogrammet t.ex. avståndsbedömning, observation, mål- och terrängangivning, rapport- och ordonnanstjänst, övningar i luft-, gas- och brandskydd.

Översikt över ämneskretsens förändringar

Den nya syn på klassläroverutbildningens mål, som slår igenom begynnelsevis i kungörelsen av år 1894 men fullt ut med 1914 års stadga, tar sig också uttryck i de nya ämnen, som dyker upp på schemat: främmande språk, ekonomilära, bibliotekskunskap. Om jämförelsen — liksom i det föregående — hela tiden håller sig till den "långa" utbildningslinjen, får man en god föreställning om variationen i målsättningen för läroverutbildningen genom att studera förskjutningen inom ämneskretsen och de anslagna veckotimtal, så som den kan utläsas i tabellen på sid. 225.

Ur tabellen framgår t.ex. förskjutningen mellan den humanistiska och den naturvetenskapliga ämnesgruppen. De första tjugo åren dominerar humanismen, "naturläran" intar med sina två veckotimmar pr årskurs (från år 1846) en blygsam plats. Från mitten av 1860-talet sker dock en ständig utvidgning av det naturvetenskapliga studiet, som får sitt största inflytande i 1914 års timplaner med sammanlagt 29 veckotimmar (inklusive matematiken). Först då sker också differentieringen i "naturlärens" tre sektorer, biologi, fysik och kemi, med sammanlagt 17 veckotimmar.

Inträdesfordringarna

Det är uppenbart, att veckotimtalet och utbildningstidens längd står i relation till bl.a. *inträdessvillkoren*. Från begynnelsen låg tyngdpunkten vid bedömningen av de inträdessökandes kvalifikationer på deras religiösa och moraliska status — ett naturligt förhållande så länge folkundervisningen betraktades som en del av kyrkans verksamhet. Kraven på de insikter och färdigheter, som skulle redovisas vid in-tagningsprövningen, var från början till synes låga (1842 års stadga § 5:4). Jonas Bäckman (ovan sid. 209) understryker emellertid, att seminarieföreståndaren höll noga på dessa, när Bäckman prövade in

Ämneskretsens omfattning

Ämnen	Veckotimtal under ett utbildningsår						Sammanlagda veckotimtalet under hela utbildningstiden				Till tid utom timplan	
	1843	1846	1848	1853	1862	1865	1878	1886	1914	1937		1960
Kr	4	6	6	5	7	16	20	20	12	9	8	A. Obligatoriska ämnen 1914: 1 vt körsång
Mo	—	5	5	6	5	14	21	21	14	14	14	2 vtr lek o. idrott
Mat	4	6	6	4	5	10	14	14	12	8½	8	1 vt välskrivn (vid behov)
Hi	4	4	6	4	4	10	14	14	8	11	6½	kurs i biblioteks- teknik
Ge	—	2	2	—	—	—	—	—	6	6	5	1937: 1 vt körsång
Samh	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1 vt simning
Ekonomil	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	1960: kurs i tal- och röstvärd
Nat	1	2	2	2	3	7	11	11	—	—	—	kurs i yrkesväg- ledning
Bi	—	—	—	—	—	—	—	—	8	7½	7	1 vt körsång
Fy	—	—	—	—	—	—	—	—	6	6½	6	2 vtr simning
Ke	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4½	4	B. Frittilliga ämnen 1914: 2 vtr ensk. arbete i laborativa ämnen 2 vtr ensk. arbete i teckn.
Met	—	1	—	—	—	—	—	—	3	2½	5	1937: 5 vtr franska eller tyska
Ped+met	—	—	2	2	3	6	8	10	—	—	—	2 vtr teckning
Psyk+ped	—	—	—	—	—	—	—	—	7	8	8	1 vt orkesterövn.
Välskr	—	2	1	2	1	7	6	5	1	½	½	1 vt gymnastik
Eng	—	—	—	—	—	—	—	—	5	9	9	1960: 5 vtr franska, tyska eller fil
Ty	—	—	—	—	—	—	—	—	6½	—	—	1 vt teckning
Bibl	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 vt orkesterövn
Mu	2	4	4	3	3	12	12	12	7	8	7½	2 vtr franska eller tyska
Te	1	1	1	1	2	6	8	10	7	8	7½	2 vtr teckning
Gy	2	3	2	2	3	8	10	10	20	21	14	1 vt gymnastik
Trä	—	—	—	—	1	6	3	3	3½	5	—	1960: 5 vtr franska, tyska eller fil
Slöjd	—	—	—	—	—	—	—	—	10	10	8	1 vt teckning
Hushg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 vt orkesterövn
												2 vtr gymnastik
												1½ vtr trädgårds- skötsel

(1851). De tre ämnena svenska, kristendomskunskap och matematik gällde ännu 1862 som enda kunskapsområden, dock med några få modifikationer. Så t.ex. krävdes då inte längre utantillkunskap av katekesmomentet utan endast "god kännedom". Modersmålsprövningen utökades med rättskrivning, och i räkning infördes bråk och sorter. Först 1865 var tiden mogen för prövning av kunskaperna i historia och geografi. Kännedom om nottecknen var också då en nyhet, och i kristendomskunskap krävdes för första gången någon bekantskap med Nya testamentet. Adertonhundratalets sista stadga (år 1886) begärde av den inträdesprövande också naturkunskap: "läran om människokroppen, djuren och växterna efter någon kortfattad lärobok".

Först sent kunde inträdesproven anknytas till de kunskaper som det offentliga skolväsendet kunde garantera på olika nivåer. Kraven kunde, som år 1914 (§ 30), beskrivas t.ex. som "kursen för folkskola litt. A" — det gällde insikt i den kristna tros- och sedeläran, matematik och naturkunnighet — eller som ifråga om historia och geografi "till omfattning i huvudsak motsvarande den som meddelas i realskolans fem lägre klasser". Ju större del av skolpopulationen, som via en fem- eller fyraårig utbildningsgång nådde fram till realexamen, ju mer blev en "huvudsaklig överensstämmelse med realskolans kursplan" riktpunkten för inträdesprövningarna. Det gällde genomgående efter år 1937 med några få undantag, där folkskolans kurs i A-formen ansågs tillräcklig. Först 1958 — vid tröskeln till en genomgripande reform av hela skolväsendet — ansåg sig seminarielärarna kunna hysa så stort förtroende för sina kolleger vid läroverken, att betyg erhållna i realexamen accepterades utan extra prövning vid inträdesprovet (§ 24). Den långa tveksamheten vilade huvudsakligen på en motivering, som framgår av ett remissyttrande i april 1906. Då medgav kollegiet, att realexamen skulle kunna medföra kompetens för inträde i seminariets andra klass, dock under förutsättning att den inträdessökande hade inhämtat första klassens katekeskurs. Men lärarna ville ha fria händer vid valet bland sökande med tanke på sådana löftesrika aspiranter, som kanske av lokala skäl inte haft tillfälle "att arbeta sig igenom en realskola".

Detta gäller den 4-åriga utbildningen till folkskollärare och den 3-åriga till småskollärare. Med inrättandet av studentlinjer fick inträdesproven en annan karaktär. Intresset vid inträdeskontrollen in-

riktades på kompletteringen av ämnen, som den pedagogiska yrkesutbildningen krävde och som de olika typerna av studentbetyg inte vitsordade. Efter andra världskriget framträdde bland lärarutbildarna en tendens, som också fann anslutning vid Linköpingsseminarierna, att förbehålla lärarutbildningsanstalterna för dem som avlagt studentexamen. Syftet var att föra utbildningen upp på högskolenivå och förvandla den till en renodlad fackutbildning. Ehuru denna tanke av skolpolitiska skäl icke fullt realiserats i den nya lärarhögskoleorganisationen, så kan man konstatera, att folkskoleseminariet i Linköping vid sin nedläggning 1968 även på detta område var bärare av idéer, som hade framtiden för sig.

Lämplighetsprov vid inträdet

Emellertid får man inte förbise, att med lärarutbildningsreformen hade brutits en lång tradition, knuten till urvalet av klassläraraspiranterna. Från denna utbildnings begynnelse hade man strävat efter att vid sidan av kunskapskontrollen få en bild av de sökandes *personliga förutsättningar för läraryrket*. Ursprungligen låg denna personlighetsprövning på det religiösa och moraliska området. Efterhand som dessa krav tunnades ut för att slutligen försvinna, uppträdde en annan form av personlig prövning, nämligen av *lämpligheten* för yrket. Religionen och moralen som urvalsinstrument hade ersatts av psykologin! Men även en annan form av åsiktskontroll kunde förekomma.

Adjunkten vid Linköpingsseminariet J. F. Björnståhl, som från 1906 till nedläggningen 1919 var redaktör för *Tidskrift för folkundervisningen*, tog i en artikel i 1909 års årgång upp frågan om inträdesprövningarna. Bland andra problem i det sammanhanget diskuterar han, "hur man skall förhålla sig, när ynglingar, som äro kända för att hysa socialistiska eller anarkistiska åsikter, söka inträde. Nämda åskådningar hava som bekant vunnit stor utbredning även bland ungdomen" (Tff 1909 sid. 189).

I följande årgång anknöt Karl Kastman till Björnståhls artikel och erkände villigt, "att det är synnerligen olämpligt att en person, som hyser socialistiska eller anarkistiska åsikter, ägnar sig åt lärarens kall". Han vill i stadgan ha en föreskrift, som ger rektor rätt att neka personer med de angivna åsikterna tillträde till seminarierna. Men

även en sådan åtgärd vore knappast tillräcklig. "Det är därför av vikt att seminariets lärare med all flit och trohet söka inplantera hos sina elever kristligt sedliga grundsatser" (Tff 1910 sid. 109 f).

Problemet synes vid den angivna tidpunkten ha varit särskilt aktuellt i Linköping. Vid sin avgång år 1910 sammanfattade rektor Westling en redogörelse för sin efterträdare om mera interna förhållanden vid seminariet. Han berättar där bl.a., att han på uppdrag av domkapitlet sökt utröna, om socialistiska åsikter var spridda bland seminariets elever. Detta synes gälla tiden 1909—10. Emellertid uppger han, att några sådana uppgifter inte kommit till hans kännedom.^{19b}

Man kan fråga sig, varför detta spørsmål blivit aktuellt just vid denna tid och just i Linköping. Sannolikt är orsaken att söka i det förhållandet, att seminariet från år 1907 i sin lärarkår räknade en person som gjort sig känd för sina socialdemokratiska sympatier, adjunkten Oscar Olsson.

Enligt 1937 års stadga (25:3) kunde rektor erhålla medgivande att anordna "visst prov av annan art" i samband med inträdesprövningarna. På 1940-talet växte intresset för metoder att bestämma de inträdessökandes lämplighet, inte minst tack vare initiativ från 1946 års skolkommission. Skolöverstyrelsen medgav en försöksverksamhet med utprovning t.ex. av personlighetstest. Klasslärarutbildningens sista stadga (1958 § 24:2) fixerar provets beteckning: "prov i lämplighet för läraryrket".

Lämplighetsprövningen fick från början en trevande karaktär. Själva grundförutsättningen för en sådan prövning saknades, nämligen en consensus om de personliga egenskaper, som garanterade lärarlämpligheten. Och kunde den personlighetsbild, som eventuellt hade konstaterats hos en 20-årig inträdessökande, väntas vara konstant under ett fyrtioårigt utövande av läraryrket? På skolöverstyrelsens uppdrag framlade dåvarande lektorn vid folkskoleseminariet för kvinnliga elever i Linköping, sedermera bitr. professorn *Eve Malmquist* år 1954 en grundlig utredning om utfallet av lämplighetsprövningarna. Mot bakgrunden av utländska erfarenheter uppvisade han svårigheterna att ställa en tillförlitlig prognos om lärarlämpligheten och skisserade ett forskningsprogram för att vinna fastare mark under fötterna vid prövningen av de inträdessökandes förutsättningar för yrket.²⁰

Emellertid har skolmyndigheternas tilltro till lämplighetsprövningens prognosvärde varit så låg, att den helt uteslöts i föreskrifterna om inträdesfordringarna till lärarhögskolorna.

Pedagogiken

På en väsentlig punkt skilde sig den klasslärareutbildning, som meddelades vid seminarierna, från lärarhögskolornas. Principiellt utgår de senare ifrån att lärarkandidatens allmänna kunskapsorientering är avslutad vid inträdet i lärarhögskolan och att alltså arbetet där helt kan koncentreras på den för en lärare nödvändiga yrkesutbildningen. Under seminarieorganisationens hela etthundratjugofemåriga tillvaro har dess utbildningsprogram varit tvåfaldigt. Jämte de direkt på lärarverksamheten inriktade undervisningsmomenten — pedagogik, metodik, praktik — har ett omfattande arbete lagts ner på att höja lärarkandidaternas allmänna kunskapsnivå, först att vara "bäst i klassen", sedan till att nå ungefärlig paritet med realexamen och slutligen till en personlighetsfostrande orientering inom tidens vetande, väl svarande mot en mogenhetsexamens krav eller därutöver.

Denna situation får anses ha varit en belastning för seminariernas utbildningsuppgift. En jämförelse mellan de bägge huvudkomponenterna i utbildningen visar, hur kunskapsinhämtandet från början dominerade över det specifikt yrkesutbildande. I det första schemat (ovan sid. 39) liksom i det första kända, i Linköping utfärdade folkskollärarebetyget av år 1844 (bilaga III)²¹, förekom över huvud inte ämnet pedagogik, men hälften av schemats 36 timmar disponerades för praktiken. Detta schema synes ha varit byggt på preussiska förebilder (jfr ovan sid. 29). När verkligheten hade gjort sig gällande i undervisningen, kunde seminarieföreståndare Viström år 1848 presentera en arbetsordning (ovan sid. 39) där pedagogik och metodik upptog två veckotimmar vardera i den nedre och övre "ordningen", medan de praktiska övningarna hade reducerats till fem veckotimmar i den övre. Några år senare hade pedagogikämnet fått en ännu mindre omfattning: 1 à 2 timmar i veckan påstår Jonas Bäckman (sid. 209). Som framgår av tabell sid. 225, skedde från 1860-talet en uppryckning för ämnet pedagogik och metodik, som nådde sitt högsta timtal i den plan, som föreskrevs i kungl. kungörelsen av år 1894 — 12 veckotimmar. Stadgorna vid mitten av 1900-talet räknade med

åtta veckotimmar för ämnet psykologi och pedagogik, men då hade metodiken avsevärt ökat och fått egen schematid.

Den äldsta pedagogikundervisningen

Vad eleverna i Linköping inhämtat under lektionerna i pedagogik får man en föreställning om genom att studera de läroböcker i ämnet som använts. Viström uppger 1848 som lärobok "Dahms Skolmästarekonst", utgiven år 1846 av rektorn i Kalmar, O. E. L. Dahm. Fem år senare stiftade Jonas Bäckman bekantskap med samma lärobok. Om hur läraren, seminarieföreståndaren Viström, begagnade läroboken, berättar han: "En del av lärotimmarna ägnade han åt vad man kan kalla skolhållning (om växelundervisningsmetoden, om skolans ordnande m.m.) och den andra delen åt genomgående av de förnämsta avdelningarna i ovannämnda handbok. Han undervisade härvid dels frågande över de oss föresatta styckena, varvid han ej höll noga på ordagrant inlärande av handbokens ord, dels föredragande av vad som rörde ämnet, varvid han ur sin mångåriga erfarenhet såsom lärare meddelade det, som kunde lända oss till framtida gagn".

Intresset för pedagogikämnet synes emellertid ha varit mycket lågt under hela den period, då lankastermetoden utgjorde det handgrepp, som seminarieeleverna lärde sig att behärska. I varje fall finns ämnet inte upptaget i den kursplan, omfattande 34 veckotimmar, som domkapitlet fastställde i augusti 1849 vid övergången till en tvåårig utbildning, lika litet som i en av domkapitlet till ecklesiastikdepartementet inlämnad redogörelse för lärokurserna i mars år 1859.

Den lärobok, som före Dahms Skolmästarekonst handlett de första årgångarna in i pedagogikens värld, finns det ingen uppgift om, men sannolikt har man gripit till den introduktion i ämnet, som påpassligt hade utgetts just vid seminarieorganisationens upprättande 1843, nämligen Anders Oldbergs Praktisk handbok i pedagogik och metodik för svenska folkundervisningen. Att Viström inte var obekant med boken har förut visats (sid. 45, "direktor").

Sedan Viström lämnat sin befattning, anmäler hans efterträdare, K. J. Nordstedt, i årsredogörelsen för 1862—63, att han lagt några kapitel ur Oldbergs handbok till grund för sin undervisning i pedagogik och metodik. Följande läsår har han emellertid övergått till en annan handledning att döma av formuleringen i årsredogörelsen: "har

genomgått ett sammandrag efter Palmer". Därmed åsyftas C. Palmer: Evangelisk pedagogik, tryckt år 1856, en översättning från tyskan.²² År 1860 hade en bokhandlare P. A. Huldberg i Stockholm skänkt 600 ex av denna pedagogiska handledning till rikets "folkskolelärareseminarier", och vid vårterminens slut nämnda år anlände "med ångfartyget Linköping" 62 ex av boken "för att i mån av behov användas till premier åt elever" vid seminariet i Linköping.²³ Det är väl denna plötsliga tillgång till ett erkänt pedagogiskt standardverk av tysk extraktion, som motiverade bokens införande i pedagogikundervisningen vid seminariet. En utskrift av Nordstedts på Palmers pedagogiska lärobok grundade föreläsningar föreligger i en handskrift av A. Fr. Fredriksson, som läsåret 1863—64 var elev i andra klassen. Från Nordstedts pedagogikundervisning är också bevarat ett fragment i form av en del av en "lunta" från 1864, innehållande en pedagogikhistorisk återblick.²⁴

Rent praktiskt visade Nordstedt intresse för en viktig sida av det pedagogiska vardagsarbetet. I januari 1864 anhöll han hos domkapitlet, att seminarieeleverna skulle få tillgång till läroverkets zoologiska samlingar för att vinna "större åskådlighet" vid undervisningen i naturalhistoria. Framställningen bifölls på de villkor, som lektorn i naturvetenskap, mag. N. C. Kindberg, hade föreslagit, nämligen bl.a. att nycklarna till rummet och boksåpet hämtas för varje gång hos lektorn och vårdas av läraren, att seminaristerna samlas på seminariets lärosal och medfölja läraren till och ifrån naturhistoriska lärorummet samt att tillträde till nämnda rum medges under nu ingående vårtermin men för framtiden bör bero på de omständigheter, som blir en följd av skolans och samlingarnas flyttning till ny lokal. Någon fortsättning av denna samverkan med läroverket synes inte ha ägt rum, sedan Anjou tillträdde ledningen på hösten 1864 och läroverket flyttade till sin nya byggnad.

Anjous undervisning i pedagogik

De första åren som chef för seminariet gav rektor Anjou en muntlig undervisning i pedagogik. Han redogör för sitt tillvägagångssätt i redogörelsen för läsåret 1864—65: "Sedan ett stycke blivit av läraren muntligen framställt, har detsamma dels genom frågor blivit inskräp, dels av några av eleverna i sammanhang återgivet, varefter huvudpunkterna efter diktamen blivit upptecknade". Innehållet i

dessa Anjous föreläsningar framgår av en handskrift, "Pädagogiska Anteckningar efter Föreläsningar hållna af Dr Chr. L. Anjou", utförd av den ovannämnde eleven A. Fr. Fredriksson (ex 1865).^{24a} I den skrivelse, med vilken Anjou i oktober 1864 till domkapitlet överlämnar sitt första förslag till lärokurser och läsordning, har han utförligt beskrivit sin syn på undervisningen vid seminariet. I ämnen pedagogik och metodik framhåller han, att hinder inte borde möta att undervisa andra och tredje klassen gemensamt, eftersom elevantalet är ringa, och fortsätter: "Läroämnen synas här vara av den natur, att de, åtminstone tills vidare intill dess tjänliga läroböcker kunna bliva utarbetade och tillgängliga, lämpligen kunna sammanfattas i en ettårig kurs, vilken under det andra året med eleverna i högsta klassen repeteras".²⁵

Emellertid dröjde det inte länge, förrän han och hans medarbetare, bröderna Karl Vilhelm och Knut Arvid Kastman, tillsammans började publicera en skriftserie i pedagogiska och metodiska ämnen under den gemensamma rubriken Bidrag till pedagogik och metodik för folkskolelärare. Den utkom häftesvis och var fördelad på sex ämnesområden, nämligen två i pedagogik och fyra i metodik, på följande sätt:

Häfte nr		Antal upplagor	Utgivningsperiod åren
1	<i>Metodik: Geografi och historia</i>	7	1868—98
2	<i>Metodik: Biblisk historia</i>	7	1868—96
3	<i>Pedagogik: Det allmännaste av läran om själen</i>	2	1868—69
4	<i>Metodik: Modersmålet</i>	9	1868—96
5 ¹	<i>Metodik: Räknekonsten i folkskolan</i>	9	1869—1902
6 ²	<i>Pedagogik: Om uppfostran och uppfostringsanstalter</i>	9	1869—99 ³

Not 1: Fr.o.m. sjätte upplagan 1879 bearbetad av seminarieadjunkten i Karlstad Albrekt Segerstedt.

Not 2: Fr.o.m. andra upplagan 1871 ingick häfte 3 i denna pedagogiska framställning.

Not 3: Kända exemplar av Bidrag... förvaras i följande bibliotek: UUB, Stifts- och läroverksbiblioteket i Karlstad, Stifts- och landsbiblioteket i Linköping, Göteborgs stadsbibliotek, lärarhögskolebiblioteken i Falun och Kalmar samt i Skolmuseet i Linköping. Dessutom finns somliga häften och upplagor omnämnda i Linnströms boklexikon och i Gottfr. Westlings biografi över C. L. Anjou i Svenskt Biografiskt Lexikon.

I intet fall föreligger fullständiga sviter av häftena och upplagorna. I UUB:s ex har samlats första och andra upplagorna av alla sex häftena.

Endast undantagsvis (häfte nr 5) anges den som är ansvarig för framställningen. Utgivningen sker annars i trions namn, även sedan bröderna Kastman lämnat sina lärarbefattningar i Linköping. På 1870-talet kunde under samtliga namn på titelbladet placeras yrkesbeteckningen "sem.-rektor", sedan Karl Kastman 1871 utnämns till rektor vid seminariet i Karlstad och Knut Kastman flyttat till Kalmar på nytt upprättade seminarium som rektor. Karl Kastman synes ha varit den drivande kraften bakom seriens publicering. Det torde framgå av tryckorterna. Från 1872 trycktes de flesta upplagorna i Karlstad, och när Karl Kastman 1883 förflyttades till Stockholm som rektor vid folkskoleseminariet där och sedermera som kansliråd vid folkskolebyrån i ecklesiastikdepartementet, blir det vanligt att utgivningen förlägges dit.

I över trettio år (1868—1902) har dessa häften begagnats som lärobok vid undervisningen i pedagogik och metodik vid seminariet i Linköping och bestämt de blivande folkskollärarnas allmänna syn på sitt yrke. De fick lära sig att syfta högt: "Målet för människans utveckling är stort och härligt: hon bör icke blott bliva duglig för de jordiska, timliga angelägenheterna, utan vad mera är skicklig till det eviga livet i Gud". Efter ett inledande kapitel om uppfostrans nödvändighet, mål och väsen behandlas i h 3, senare h 6, på ett 30-tal sidor några psykologiska moment. Som "de ursprungliga uppfostringsanstalterna" skildras familjen, staten och kyrkan, varefter skolan och särskilt folkskolan och hennes behövighet, lokaler, organisation och slutligen lärarpersonligheten beskrives "med avseende på egenskaperna" och "med avseende på utbildningen". Villkoren för att förbliva en god lärare behandlas utförligt. Där understrykes på nytt lärarekallets religiösa innebörd: "Lärarens högsta uppgift, i vilken all hans övriga verksamhet bör uppgå, är att de barn som blivit honom av kristlig stat, kyrka och familj anförtrodda må ge-

nom personlig gemenskap med Herren Kristus göras dugliga både för detta och det tillkommande livet; och läraren bör vid denna ledning kunna säga dem: följ mig!" I två stora huvudmoment behandlas undervisningsläran och läran om tukten.

Om rektor Anjou som undervisare möter en del omdömen av f.d. elever, innebärande att hans framställning ej sällan svävade över åhörarnas nivå. Men positiva minnesanteckningar saknas inte. K. O. Boström, elev åren 1869—72, skriver: "Hans mest intressanta lektioner voro emellertid i mitt tycke de, som hade pedagogiken och särskilt psykologien till föremål. Han var ju filosof, och jag hörde hans resonemang med spännt intresse. Jag delade icke flertalet kamraters mening, att han var svårbegriplig i sina utläggningar och resonemang. Jag förstod honom, och hans ämnen utkrävde av mig icke synnerligen mycket arbete".²⁶

En levande bild av Anjou som undervisare har tecknats av Alfr. Dalin (ex 1876): "Om än hans lektion klart och bestämt började enligt det givna formuläret, så dröjde det vanligen ej många minuter, förrän han stötte på någon punkt i ämnet, som så grep honom, att han över den gav den ena djupa och skarpt tecknade framställningen efter den andra för att visa den från olika sidor. Det hände därunder ofta, att han reste sig upp, ställde sig bredvid sin stol med ryggen mot väggen. Framställningen blev inspirerad, varmt och konstnärligt målade, varje ord, varje tonfall, varje min och rörelse i hans ansikte återspeglade hans egen klara föreställning om det han förehade, och hans ädla, vida uppfattning därav. De vid en vanlig undervisning svårfattligaste partierna av ämnet framstodo härvid enkla och påtagliga, de torraste värmande och saftiga, de skenbart obetydliga fingo sitt rätta värde. De själfulla ögonen, den högt välvda, breda pannan, hela gestalten lyste av fin intelligens och lärarefröjd."^{26a}

En viss kritik mot Anjous pedagogikundervisning kan utläsas ur ett uttalande av hans främste medarbetare, Karl Kastman, sedan denne lämnat Linköping och tillträtt rektoratet vid seminariet i Karlstad. Han skriver: "På undervisningen i pedagogik kan man i våra seminarier ej ställa höga anspråk. Denna vetenskap är jämförelsevis, synnerligen hos oss, en ny vetenskap." Han tillägger, att vi i Sverige saknar lämpliga läroböcker och utbildad metod. Självt tänker han sig följande disposition av en lärobok i pedagogik: 1. Korta bio-

grafier över framstående pedagoger, 2. didaktiken, 3. speciella metodiken, 4. folkskolans historia.²⁷ Material till det förstnämnda momentet publicerade han i en serie livsbilder ur pedagogikens historia.

Under epoken Anjou har pedagogiska idéer också flödat ut från lärarutbildarna i Linköping genom de pedagogiska skriftserierna Tidning för folkskolan och Tidskrift för folkundervisningen (ovan sid. 212). Den övervägande delen av innehållet rörde sig om metodiska spörsmål, särskilt när Karl Kastman förde pennan. Men även mera strikt pedagogiska ämnen förekommer. Dit måste räknas det anmärkningsvärt stora inslaget av redogörelser för skolförhållanden i en rad europeiska länder. Syftet synes uppenbart: framställningen av skollivet utomlands inbjöd till jämförelser med den svenska skolan — positivt eller negativt. Denna "Comparative Education" — med en engelsk term — har säkerligen haft sin betydelse för att vidga horisonten hos arbetarna inom den svenska folkskolan.

Man bör heller inte förbigå Anjous pedagogiska uppslag av mera praktisk art. I februari 1870 ber han domkapitlet om ett ökat belopp till materialanslaget, så att i seminariet kunde uppställas en "exposition av skolmateriel", som anses erforderlig för undervisningen i en vanlig folkskola. Tanken var tydligen, att seminaristerna på så sätt skulle lära känna de olika slagen av läroböcker och andra läromedel, som de skulle få behov av i sin lärargärning och som förekom på läromedelsmarknaden.

Nya grepp i pedagogikundervisningen

Från sekelskiftet kunde pedagogikundervisningen vid seminariet fortfarande bedrivas med hjälp av en handbok, producerad av en av seminariets egna lärarkrafter. Sven Lundqvist, adjunkt vid seminariet under åren 1887—1901, sedermera rektor vid folkskoleseminariet i Strängnäs, hade år 1901 gett ut en lärobok i ämnet under titeln Uppfostran under skolåldern. Denna begagnades i undervisningen från 1901 ända fram t.o.m. vårterminen 1921, jämte under några år ett kapitel ur samme författares lärobok i pedagogik, utkommen år 1909 (2 uppl.). Det torde vara unikt bland de svenska lärarutbildningsanstalterna att undervisningen i det centrala ämnet pedagogik kunnat bedrivas vid folkskoleseminariet i Linköping i över ett halvt sekel med hjälp av läromedel, som producerats inom den egna lärarstaben.

Iögonfallande för pedagogikundervisningen vid seminariet från sekelskiftet fram till det första världskrigets dagar och den första moderna seminariestadgan (år 1914) är det uppblående intresset att studera pedagogiken i historiskt perspektiv. Årsredogörelserna upptar under denna period inte mindre än sju arbeten med pedagogikhistoriskt material, t.ex. G. Westling (rektor vid seminariet 1897—1910): Lärobok i folkundervisningens historia samt arbeten av C. O. Arcadius och A. K. Ottelin jämte urkundsmaterial. Emellertid var också här rektor Anjou föregångare — om än i begränsad omfattning. Redan i sina föreläsningar från 1864 har han ett kort pedagogikhistoriskt moment, och i det sjätte häftet av hans och bröderna Kastmans Bidrag till pedagogik och metodik (ovan sid. 232) förekommer från 1871 en översikt av folkskolans historia, som efter hand utvidgas i takt med de nya upplagorna.

Det bör också påpekas att vid tiden kring sekelskiftet bemödade man sig om en viss kontakt med utländska pedagogiska tidskrifter, givetvis i första hand de tyskspråkiga (t.ex. Pädagogische Blätter, utg. Muthesius). Men också en exponent för anglikansk pedagogik dyker upp, nämligen den av Stanley Hall utgivna tidskriften *The Pedagogical Seminary*.^{27a}

Psykologin i pedagogikundervisningen

Frågan om undervisningen i pedagogik vid seminariet är på det närmaste förknippad med problemet i vilken omfattning de blivande lärarna införts i sin samtids *psykologi* och fått blicken öppen för dess betydelse i deras kommande livsuppgift.

Någon anvisning om psykologin som ett fundamentalt moment i lärarutbildningen saknas helt i 1842 års stadga — ett dokument av utslutande administrativ karaktär. De första generationerna seminarielärare i Linköping saknade dock inte incitament att dra in psykologiska synpunkter i sina pedagogiska utläggningar. Som förut framgått, har de två första seminarieföreståndarna byggt sin undervisning i pedagogik på Anders Oldbergs handbok (ovan sid. 45). I ett avsnitt om "allmänna pedagogiska och didaktiska erinringar" understryker denne författare en rad psykologiska förutsättningar för en riktigt utformad undervisning, tydligen under påverkan av Pestalozzi. Där emot kan knappast Christian Palmers Evangelisk Pedagogik, som också kom i händerna på det första decenniets lärare och elever (ovan

sid. 231), ha stimulerat intresset för det psykologiska greppet i pedagogikstudiet. Denna lärobok avvisar direkt en sådan inställning med motiveringen att "psykologin aldrig lär oss inse det etiska målet för all bildning i kristlig mening" (sid. 92 noten).

Möjligen kan ett psykologiskt betraktelsesätt ha vunnit ett visst inflytande på seminarielärarna i Linköping i begynnelsekedet även därigenom att seminariets inspektor under några år på 1840-talet, lektorn Petrelli, var starkt intresserad av psykologi och utgav en lärobok i ämnet. Han var påverkad av Hegel och synes vara den förste svensk, som känt till och tagit intryck av den tyska filosofen J. F. Herbart (1776—1841) psykologi.²⁸ Kanske har också ett annat arbete varit känt vid seminariet i Linköping, nämligen C. H. Zellers *Läran om själen* (1852), som också innehöll utvecklingspsykologiska synpunkter.^{28a}

Sedan Anjou övertagit ledningen av seminariet, synes psykologin ha fått en större, ehuru begränsad andel av pedagogikundervisningen. Ett visst stöd för denna betoning av ämnet kunde Anjou inhämta ur det kungl. cirkuläret till domkapitlet den 22 april 1864 angående särskilda föreskrifter rörande folkundervisningen. Där föreskrives (i moment 5) att "övningarna i skolan huvudsakligen avse utvecklingen av lärjungarnas själsförmögenheter" — ett sätt för ecklesiastikministern F. F. Carlson att diplomatiskt gå till mötes en tidigare riksdags krav på ingripande mot katekesens utanläsning samtidigt som växelundervisningen underkändes.^{28b}

"Det allmännaste av läran om själen"

I den ovannämnda serien Bidrag till pedagogik och metodik, publicerad av Anjou och bröderna Kastman (ovan sid. 232), ingick ett häfte nr 3 (första upplagan 1868) med titeln "Det allmännaste av läran om själen", senare fr.o.m. år 1871 intaget som kapitel två i seriens sjätte häfte Om uppfostran och uppfostringsanstalter. I förordet till första upplagan framhålles: Att någon kännedom om psykologi "är behövlig för den som med någon båttnad vill sysselsätta sig med pedagogisk läsning och sträva efter medveten pedagogisk tillväxt för övrigt, synes oss obestridligt". Om källorna till framställningen heter det: "Utom den ej synnerligen rika men dock mångskiftande inhemska lärobokslitteraturen i det mycket omtvistade ämnet, hava vi för denna lilla uppsats begagnat åtskilliga främmande

skrifter och däribland företrädesvis, vad uppställningen och vissa delars behandling angår, Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie von Ritter Johann Lichtenfels”.

Den återopade läroboken utkom i Wien år 1850. Författaren uppger sig på titelbladet vara professor i filosofi vid universitetet i Wien. Hans inledning till filosofin omfattar 265 sidor och behandlar efter en allmän avdelning två huvudmoment, nämligen psykologi (ca 110 sidor) och logik. Han vänder sig uttryckligen mot de ”moderna aristotelikerna” Hegel och Herbart (sid. 5). I avsnittet om psykologin disponeras stoffet, efter en inledning, i tre moment: 1. allmän del, 2. speciell del, 3. kort översikt över psykologins historia (ca 12 sid.). Författaren underkänner Herbarts invändningar mot tredelningen av själslivets ”förmögenheter”: förnuft, känsla, vilja, men själv tillämpar han en fyrfaldig disposition: 1. den sinnliga varseblivningsförmågan eller åskådningförmågan, 2. den översinnliga varseblivningsförmågan eller ”förnuftet” (=”Själens översinnliga anlag”), 3. den sinnliga ”Bestrebungs-Vermögen” eller driften (=”Begehrungs-Vermögen”), 4. den översinnliga ”Bestrebungs-Vermögen” eller friheten.^{28c}

Den svenska översättningen har mycket nära anslutit sig till Lichtenfels’ framställning. Den använder t.ex. samma fyrdelade grundschema och behandlar ej känslan, då den ”beror på uppfattande och begärande (viljande) i förening med varandra”, just som Lichtenfels uttrycker sig. Genom den starka koncentrationen av förlagens stoff kom översättningen att domineras av definitioner och lider över huvud av ett svårtillgängligt språk. På en punkt avviker översättningen från förlagan. När denna i tredje och fjärde momenten talar om ”Bestrebungs-Vermögen”, använder översättningen ordet ”bestämningförmåga”, som definieras som människans ”förmåga att bestämma sig själv, dvs hennes fria vilja” (§ 28). Efter som detta knappast kan tänkas vara en felöversättning, synes framställningen här stå under inflytande av den på 1860-talet i Sverige härskande filosofiska tankeriktningen, boströmianismen.^{28d}

Varje utvecklingspsykologisk synpunkt saknas och ej ett ord ägnas följaktligen åt barnets själsliv. Förklaringen ligger kanske i definitionen på de psykologiska och pedagogiska vetenskaperna, som säges vara ”förmedlingar”, dvs en tvärvetenskaplig syntes av naturvetenskap och filosofi.

I tillsammans tio upplagor under drygt trettio år har ”Det allmännaste av läran om själen”, omfattande ungefär 30 sidor, varit använd som lärobok i psykologi vid lärarutbildningen i vårt land och främst i Linköping. Rektor Anjou, som undervisade i pedagogik, får anses ha huvudansvaret för utformningen av läroboken.

Frammot sekelskiftet synes den ha haft blott föga användning i lärarutbildningen. En dansk seminariekommision, som på hösten 1893 gjorde ett studiebesök vid lärarutbildningsanstalter i Sverige och som hade personlig erfarenhet från seminarierna i Stockholm, Uppsala, Göteborg och Lund, konstaterar i sin rapport: vid undervisningen i pedagogik kräves ”kun lidt Sjaelelaere og der benyttes ikke nogen Laerebog”.^{28e}

Kanske var Anjous förståelse för psykologins betydelse för lärarens arbete inte så levande. I sin årsredogörelse för läsåret 1871—72 anmäler han nämligen en nedflyttning av en veckotimme pedagogik från tredje till andra klassen. Därigenom hade denna klassens elever ”huvudsakligen medelst lärarens föredrag fått på ett förberedande sätt genomgå den lilla psykologiska kursen — eller kapitlet i läroboken om det allmännaste av läran om själen”. Syftet var att få tillfälle att: ”med något större fullständighet och noggrannhet” behandla pedagogikens övriga moment.

Det är emellertid intressant att notera att Linköpingsseminariets psykologiundervisning slutligen synes ha påverkat också de centrala föreskrifterna om seminariernas kurs i pedagogik. I 1886 års stadga införes nämligen för första gången psykologin i kursen och då med samma beteckning som i Anjous lärobok: ”Det allmännaste av läran om själen”. Men redan i 1894 års cirkulär ändras denna kursbeskrivning till ”det allmännaste av läran om *människan* såsom uppfostrans föremål” (kursiv här), alltså en allmänt antropologisk uppgift. Detta innebar dock inte en fortsatt likgiltighet för barnpsykologins roll i lärarutbildningen. Tvärtom!

Utvecklingspsykologin börjar slå igenom

Omkring sekelskiftet vaknade nämligen på allvar insikten om att det psykologiska studiet i lärarutbildningen främst borde gälla barnet. I en artikel i Tff år 1898 hävdade författaren, Aug. Degerman, att vid uppfostran största möjliga hänsyn bör tagas till barnets individualitet och att läraren i detta syfte flitigt bör studera psykologisk

och pedagogisk litteratur. Vid ungefär samma tidpunkt hade man också börjat inse vikten av att inrikta lärarkandidaterna på s.k. barniakttagelser. På det seminarieläramöte, som år 1900 hölls i Linköping, inledde en av seminariets lärare, övningsskolläraren G. O. Janzon, en diskussion om ett av honom föreslaget ämne: "Huru böra seminarieelever lämpligen handledas till sådana barnpsykologiska iakttagelser, som äro av vikt för en rätt behandling och undervisning av barnet?" Av den följande diskussionen framgick att Janzons förslag inte väckte någon egentlig ankläng hos de närvarande seminarielärarna.^{28f}

Adjunkten vid seminariet i Linköping, Sven Lundqvist, (ovan sid. 235) publicerade 1901 sin lärobok i pedagogik Uppfostran under skolåldern. Han inleder var och en av de tre huvuddelarna av sin framställning (om vården, om undervisningen, om tukten) med ett psykologiskt avsnitt: huvudytringarna hos människans själsliv, det intellektuella livets psykologi och det sedliga livets psykologi men tillämpar de psykologiska resultaten på barnen först i de pedagogiska momenten. Det upplevde författaren tydligen som en brist, vilket han erkänner i förordet till andra upplagan av sin lärobok Pedagogik från 1909, en förkortad bearbetning av hans ovannämnda skrift. Där heter det: "Barnet är icke endast en 'liten människa'. Dess fysiska, fysiologiska och psykiska egenskaper skilja sig i vissa hänseenden ej obetydligt från den vuxnes. Detta gäller delvis även barnet i skolåldern."

Lundqvists förstnämnda arbete är rätt omfattande och knappast lämpligt för seminarieundervisningen. Det visar en betydande beläsenhet i tidens aktuella psykologiska och filosofiska litteratur. Han känner till såväl tyska (Herbart, Lange m.fl.) som engelska (Spencer) författare, dock i regel med kritisk distans, eftersom han är starkt inriktad på det religiösa bildningsmålet. Han definierar t.ex. varseblivning som en omedelbar uppfattning av det sinnliga och tron som en omedelbar uppfattning av det översinnliga (sid. 23). Han bekänner sig stå i en "andlig tacksamhetsskuld" till den psykologiska skola, "som djupt ingrep i vårt lands andliga odling" under senare hälften av 1800-talet och "ännu räknar många lärjungar". Därmed synes han ha i tankarna filosofen Chr. J. Boströms tankesystem, som alltså har spelat en viss roll som bakgrund till pedagogikstudiet i Linköping så sent som omkring sekelskiftet 1900. Lundqvist delar inte bara

den religiösa grundsynen med Anjou utan har också i stort sett övertagit det psykologiska grundskemat från Anjous lärobok om "det allmännaste av läran om själen". Han framställer det dock avsevärt utförligare och på ett mera lättillgängligt språk. Han redogör också för några synpunkter på den experimentella psykologin (sid. 101 ff), vilket för sin tid synes vara något nytt i lärarutbildningen, och ägnar betydande utrymme åt utvecklingspsykologiska tankegångar.

I kursplanerna till 1914 års stadga tages steget fullt ut med föreskriften om vad som skall studeras i ämnet psykologi. I den allmänna psykologin skall behandlas såväl barnet som den vuxne. Dessutom ingår följande moment i studiet: lagarna för skolbarnets förstånds-, känslö- och viljeliv, psykologisk pedagogik samt psykologiska barniakttagelser. Den psykologiska vetenskapen synes emellertid inte i någon större utsträckning ha inriktat sin forskning på barnpsykologin förrän under mellankrigstiden.²⁹

Lsåret 1922—23 införes för första gången vid Linköpingsseminariet en studiekurs uteslutande inriktad på barnets psykologi. Det skedde emellertid endast under ett par läsår, och inte förrän in på 1950-talet återkommer regelbundet ett specialarbete inom denna för pedagoger centrala del av psykologistudiet.

Utmärkande för den undervisning i psykologi, som meddelades de blivande lärarna ända in på 1920-talet, är annars att stoffet fortfarande är inskrivet i utbildningens religiösa helhetssyn. Människan har av Gud undfått anlag och krafter både till kunskap och gärning.³⁰ Som förnuftig varelse är människan skapad till likhet med Gud.³¹ Människan är "en varelse, i vars hjärta evigheten är nedlagd".³² Först 1922 avskrivs den lärobok, som byggde undervisningen i psykologi på denna grundsyn. Den hade dock från 1914 fått en konkurrent i psykologistudiet i ett par välkända läroböcker av Lundafilosofen Hans Larsson, och när vid första världskrigets slut (1919) ytterligare en lärobok infördes (Schulstad-Halls Psykologi), var synsättet helt profant. Detsamma gällde Hildingers Psykologi, införd år 1925, och denna grupp läroböcker utgjorde grunden till psykologistudiet under hela mellankrigstiden. Därefter började utbudet av läroböcker i ämnet bli allt rikare varierat, särskilt från mitten av 1950-talet.

Vid samma tidsperiod synes intresset bland lärarkandidaterna för pedagogikämnet i lärarutbildningen ha blivit allt större. När det

”enskilda arbetet” upphörde med läsåret 1950—51 nådde antalet elevuppgifter i pedagogik vid de bägge seminarierna i Linköping sin kulmen — 56 av 308 möjliga.

Forskningsuppgifter i pedagogik

En annan sida av det alltmer vidgade pedagogikstudiet från denna tid är de forskningsuppgifter, som det stimulerat till. Övningsskolläraren vid seminariet, fil. lic. Ture Ericsson, framlade en religionspsykologisk undersökning i sin avhandling *De antropomorfistiska gudsföreställningarnas förändring under uppväxtåren*.³³ Inom samma ämnesområde togs upp problemet om de ämnespsykologiska förutsättningarna för religionsundervisningen och bearbetades av en arbetsgrupp f.d. lärarkandidater vid Linköpingsseminariet omkring år 1960. Vissa resultat av metodologisk karaktär nåddes. I detta sammanhang anordnades vid folkskoleseminariet ett symposium kring metodfrågor inom problemlöskomplexet barn och religion. Bland deltagarna förekom professor Hjalmar Sundén, Uppsala, och den framstående engelske religionspedagogen Ronald Goldman. Undersökningen torde ha varit ett av incitamenten till det brett upplagda s.k. UMRe-projektet vid Stockholms lärarhögskolas pedagogiska institution.³⁴

Hur starkt undervisningen i pedagogik på 1950- och 60-talen inriktades på att inöva lärarkandidaterna att arbeta med pedagogiska forskningsmetoder finns det en rad indikationer på. Intressanta är de undersökningar, som publicerades i kamratförbundets tidskrift *Yggdrasil* under huvudrubriken *Pedagogiska problem*, t.ex. åren 1955 och 1956. Pedagogiska bibliografier i religionskunskap, modersmålet och samhällskunskap utarbetades också i kamratförbundets regi till de unga lärarnas tjänst.

Tekniska hjälpmedel

De tekniska hjälpmedlen uppmärksammades tidigt av lärarutbildarna i Linköping. När skolradion blev aktuell, fick lärarkandidaterna lyssna till de försökssändningar, som skolöverstyrelsen anordnade i april månad 1928. En uppläsning på engelska åhördes ”utan nämnvärd behållning”, medan föredrag och uppläsning på svenska gav ett gott resultat.³⁵ Efter andra världskriget strömmade de tekniska nyheterna in i större omfattning. Skolfilmen ägnades 1952 en

tvådagarskonferens. Parollen ”en radio, en TV i varje klassrum” kunde väl inte helt realiseras, men in på 1960-talet hade dock en betydande del av klassrummen i seminariebyggnaden utrustats med denna apparatur. Samtidigt tränades lärarkandidaterna att behärska maskinerna och framför allt metodiskt riktigt använda dem i undervisningssituationen.

Med tanke på de stegrade kraven på klasslärarnas kunskaper i engelska språket inrättades ett s.k. språklaboratorium vårterminen 1964. Dess konstruktion beskrivs utförligt i årsredogörelsen.

Ett mera originellt hjälpmedel skildras i redogörelsen för folkskoleseminariet för kvinnliga elever läsåret 1951—52. I seminariets huvudbyggnad hade väggen mellan ett studierum och sal nr 2 genombrutits och en spegel insatts, 1 m hög, 5 m lång. Redogörelsen fortsätter: ”Spegelglasets ytfoliering är så beskaffad att man vid mörkläggningsstudierummet därifrån klart kan följa t.ex. en lektion i sal nr 2 utan att själv iakttagas. En högtalaranläggning överför ljudet. Syftet med anordningen är dubbelt. Den vill skaffa möjlighet dels att göra barnobservationer, dels att lägga om metodikundervisningen, i det senare fallet på så sätt att handledaren kan oberörd av lärarkandidaterna hålla en lektion med sin övningsskolklass i sal nr 2, medan lektionen genom den genomskinliga spegeln och högtalare följes av ett 30-tal lärarkandidater i studierummet. Därmed erhålles ett konkret underlag för en efterföljande metodiklektion. De tekniska arrangemangen medge också att lektionen samtidigt inspelas på en magnetofon eller att den per centralradio utsändes till samtliga salar”. En liknande anläggning infördes även för de manliga lärarkandidaterna.

Det kan vara av intresse att fastslå, att själva tanken att låta en handledning om barniakttagelser ingå i den pedagogiska utbildningen inte var ny i Linköping vid början av 1950-talet. Redan år 1900 hade en av seminariets lärare, övningsskolläraren G. O. Janzon, försökt väcka förståelse för denna väsentliga sida i utbildningsarbetet (ovan sid. 240). Ungefär samtidigt med installerandet av ”spegel-salen” framlade en av pedagogiklektorerna vid Linköpingsseminarierna ett av honom utarbetat observations-, intervju- och skattningsschema för pedagogisk skolbarnsdiagnostik.³⁶

När programmerad undervisning blev aktuell i början på 1960-talet, informerades lärarkandidaterna om den försöksverksamhet, som

bedrevs vid Statens försöksskola i Linköping, genom en artikel i kamratförbundets tidskrift.³⁷

Metodiken

Gränsen mellan pedagogik och metodik hölls av naturliga skäl ej alltid strikt uppdragen av lärarutbildarna. I rektor Anjous pedagogiska föreläsningar under hans första verksamhetsår vid seminariet refererar och rekommenderar han t.ex. det av Rudenschöld föreslagna sättet att öva innanläsning efter stavningsmetoden.³⁸ Men i stort sett hålles rågången klar: representerar pedagogiken den strategiska överblicken över hela verksamhetsfältet, betyder metodiken den taktiska tillämpningen av reglerna i undervisningssituationen.

Frågan är emellertid hur starkt genomslag de pedagogiska principerna har haft på lärarens handlande i klassrummet. Har han inte i själva verket i stor utsträckning dukat under för krafter, som kanske omedvetet för honom själv bestämt hans metodiska förfaringsätt?

Utanläsningsproblemet

Adertonhundratalets folkundervisning stod under bannet av katekesens utanläsning.³⁹ En lång tradition låg bakom alltifrån den tid, då memoreringen var en självklar metod på grund av den utbredda analfabetismen. Katekesförhören från 1700-talet och confirmationen, som fick lagstadgad form i början på 1800-talet, skärpte kraven på utanläsning av den kateketiska läroboken — trots stigande läskunnighet. När skolgången så blev obligatorisk från 1840-talet, uppfattades allmänt skolans viktigaste uppgift vara att som en kyrkans tjänarinna förbereda för confirmationsförhören, dvs i praktiken att utantill inpränta i eleverna katekesens innehåll. Och inte bara Luthers lilla katekes utan också den antagna utläggningen, den s.k. lindblomska katekesen.

Emellertid saknades inte en opposition mot utanläsningsmetoden. Som här ovan visats, hade J. A. Lindblom själv i början av sin katekesutveckling infört en ”Erinran för schol-lärare” med pedagogiska anvisningar, som skulle begränsa utanläsningsraseriet. Utanläsningsdebatten skärptes under 1850-, 1860- och 1870-talen, då frågan om utarbetandet av en ny katekesutveckling var aktuell. Hur

ställde sig lärarutbildarna i Linköping till detta tidens mest omdiskuterade metodiska problem?

Att de från början automatiskt var inriktade på att utnyttja utanläsningen i obegränsad omfattning pekar flera faktorer på, t.ex. föreskriften i 1842 års folkskolestadga (§ 5), att de inträdessökande till seminarium skulle utantill behärska Luthers lilla katekes ”med den antagna förklaringen”, dvs Lindbloms katekesförklaring. Likväl får man inte intrycket, att utanläsningen drevs med någon större energi under seminarieföreståndare Viströms tid. År 1849 deltog han i det ”allmänna svenska läraremötet” i Stockholm. Där debatterades bl.a. den lämpligaste metoden vid kristendomsundervisningen. En av talarna yttrade därvid: ”Allmänt är det ogillande omdömet om vår katekes, och ett fel är det att för tidigt börja religionsundervisningen med densamma. Början bör göras med bibliska berättelser, kort och enkelt framställda för nybegynnaren, som först besvarar frågor därur med öppen bok. Bibeln är den bästa lärobok i kristendomen, och berättelser därur böra läggas till grund, sålunda föregå samt tillämpas vid katekesläsningen”. I detta uttalande instämde bl.a. Viström.⁴⁰ Han synes alltså här på ett radikalt sätt vilja bryta med utanläsningsmetodiken, dels genom att låta bibelstoffet bilda underlaget för kristendomsundervisningen, dels genom att inte kräva utanläsning av nybörjarna. Det var vid den tidpunkten en banbrytande metodisk tankegång. Varken Oldbergs eller Dahms pedagogiska handledningar ger bibelberättelserna en så framträdande ställning.⁴¹

Frammot 1860-talet växte oppositionen mot utanläsningsmetoden, eftersom några förslag till ny katekesutveckling hade publicerats och dessa förutsatte utanläsning.⁴² Vid 1860 års riksdag enades adeln samt borgar- och bondestånden om en skrivelse till k maj:t med krav på bl.a. att ingen utanläsning fick åläggas lärjungarna, innan de genom föregående muntlig undervisning förmått att någorlunda redigt uppfatta innehållet. Det dröjde fem år, innan regeringen effektuerade riksdagens krav. I det kungl. cirkuläret den 12/5 1865 förbjöds *inte* utanläsningen. I stället hänvisades till regeln att väl preparera det stoff, som förelades eleverna till utanläsning.⁴³

Hur Linköpings domkapitel tolkade det kungliga cirkulärets anvisningar framgår av dess föreskrift i 1865 års ämbetsbrev. Där hänvisas till de regler, som enligt k maj:t skall gälla för rikets elementarläroverk angående kristendomsundervisningen. Av dessa följer bl.a.

att "sådana stycken, som upprepa eller omskriva förut inhämtade lärdomar eller innefatta sådana enkla slutsatser och tillämpningar, som barnet vid katekisationen själv kan göra, egentligen må tjäna till ledning vid undervisningen", dvs inte bli föremål för utläsning. För säkerhets skull hänvisar domkapitlet till en förteckning över de katekesstycken, som skall utantill inläras och som publicerats i Linköpings stiftstidningar. Dessa regler bör också ha varit aktuella för metodikundervisningen vid seminariet, så mycket mer som dessa anvisningar fick ett slags biskopligt imprimatur i den år 1867 anonymt utkomna Katekesen, "Redigerad i överensstämmelse med en inom Linköpings stift föreslagen plan vid kristendomsundervisningen i skolorna". Planen hade publicerats av biskopen Ebbe Bring.

Anjou och utläsningen

Det är i denna situation vid mitten av 1860-talet, som den nya ledningen för folkskoleseminariet i Linköping stod inför uppgiften att ta ställning i debatten om utläsningens vara eller icke vara. Rektor Anjou har vid ett tillfälle bekänt sig ha varit en övertygad motståndare till utläsningsmetoden. Det skedde vid en debatt i 1888 års kyrkomöte. Där hade landshövdingen Curry Treffenberg ånyo motionerat om förbud mot utläsning vid katekesundervisningen. Som hans främste motståndare uppträdde då rektor Anjou med ett anförande, där han bl.a. yttrade: "Jag har ock haft min Sturm- und Drangperiod då jag för mer än trettio år sedan begynte famla som begynnande kristendomslärare. Jag höll då en tid på med att med ledning blott av bibelord och psalmverser söka utan egentliga läxor inskräpa kristendomssanningarna. Men sedan jag med förskräckelse funnit, att barnen på den vägen icke lärde sig något, icke kunde något, blev jag mera benägen att visa större aktning för den efter kyrkans bekännelse avfattade läroboken än för mitt eget teologiska system".⁴⁴ Ännu strax innan Anjou tillträdde sin tjänst i Linköping, var han en övertygad motståndare till utläsningen. Det uttalade han vid lärarmötet i Göteborg i juni 1863.

Anjous uppfattning om utläsningsproblemet under hans första år i Linköping har vi dokumenterat i eleven A. Fr. Fredrikssons (ex 1865) ovannämnda pedagogiska anteckningar. Där återfinnes ett kapitel 14 "Om utläsning" med bl.a. följande teser: "Blott sådant, som är värt att behållas, skall av barnet utantill läras. - - - Ett fullt

begripande av det, som av barnet skall inläras, behöver ej med nödvändighet föregå! - - - Dock skall sådant ej föreläggas till utläsning, som för barnet är främmande och allt för avlägset". Välläsning befordrar begripandet och underlättar tillägandet av det som skall kunnas utantill. Ett avsnitt ger en rad fingervisningar om utläsningstekniken.

Anjous framställning bygger på ett tyskt arbete av Karl Bormann. Det förelåg på svenska år 1866.⁴⁵ Anjou måste alltså ha haft det tyska originalet tillgängligt, då han föreläste för Fredriksson och hans kamrater. I den lärobok i pedagogik och metodik, som utgavs av Anjou och bröderna Kastman (ovan sid. 232) förekommer inga anvisningar om utläsning. Författarens allmänna inställning till metoden framgår dock av arbetets andra häfte, som publicerades 1868 och ger metodiska anvisningar om undervisningen i biblisk historia. På småskolestadiet, heter det, bör man inte strängt fasthålla vid att barnens framställning så mycket som möjligt närmar sig lärarens. "Ordagrant böra dock inläras och återgivas direkta tal och enskilda bibelspråk". I den egentliga folkskolan däremot skall den heliga historien "tillägnas till om möjligt oförloibar besittning, och detta sker på detta folkskolans stadium genom utläsning".

Så småningom tycks emellertid Anjous hållning i utläsningsfrågan ha skärpts i konservativ riktning. Han stod här säkerligen under inflytande av sin närmaste förman, domkapitlets preses, biskopen Ebbe G. Bring. Denne var ledamot med stort inflytande i samtliga de kommittéer, som under 1850-, 1860- och 1870-talen arbetade med att framlägga förslag till en ny katekesförklaring. Han var en framstående representant för tidens lundensiska högkyrklighet och vände sig kategoriskt mot alla försök att lätta på utläsningstvängt i kristendomsundervisningen. Redan före Bring hade Linköpings domkapitel bestämt tagit ställning mot 1860 års riksdags krav på en begränsning av utläsningen.⁴⁶ Att lära även "förklaringen" utantill överskrider ingalunda barnets förmåga, framhåller domkapitlet. Om man förr gick för långt i kravet på utläsning, "så går den närvarande tidens filantropi för långt i motsatt riktning".⁴⁷ Domkapitlets yttrande, som avgick i januari 1861, saknar biskop Hedréns underskrift, vilket väl får anses bero på sjukdom — han avled i februari. Att han delade sitt domkapitels ståndpunkt är tydligt.

Denna negativa hållning fick alltså en skarp kontur under

Brings episkopat. Att Anjou delade biskopens inställning i de kateketiska frågorna framgår på flera sätt. När han å ämbetets vägnar avgav ett utlåtande om 1872 års katekesförslag, var han ytterst positiv: den föreslagna läroboken skulle "kunna i oförändrat skick med stor framgång bliva använd till ledning vid den första undervisningen i kristendomsläran".⁴⁸ I det slutliga förslaget till 1878 års katekesutveckling kom Anjou att göra en aktiv insats. Han tillhörde inte 1875 års katekeskommitté, som kom att bestå av ärkebiskop Sundberg, biskop Bring och seminarieriktorn i Uppsala M. W. Norlén. Då denne Norlén visade en alltför självständig hållning i kommitténs arbete, fördes hans förslag i tysthet åt sidan, och Anjou ersatte honom officiellt som religionspedagogisk expert.

Ännu tydligare markerade Anjou sin ståndpunkt vid det åttonde allmänna svenska folkskolläraremötet i Linköping i augusti 1878. Som talare hade inbjudits dåvarande akademiadjunkten, sedermera biskopen Gottfrid Billing, gift med biskop Brings dotter. Hans anförande skulle besvara frågan: Huru skall vid undervisningen i kristendomsläran, jämte den i första rummet viktiga uppfattningen av katekestyckenas innehåll, deras säkra inlärande och bibehållande i minnet ses till godo? Efter en historisk rekapitulation av utläsningsmetodens öden förklarade föreläsaren, att utläsningen är nödvändig av pedagogiska och kateketiska skäl. De flesta av folkskolans barn saknar på grund av intellektuella brister förmågan "att i ord kläda tankar av så djupt och rikt innehåll som de kateketiska sanningarna. - - - Katekesens utläsning giver barnet en garanti mot den enskilda lärarens ensidighet eller förvillelser. - - - I våra religiöst upprörda tider, då villfarelsens vindar vuxit till stormar, skärpes kyrkans plikt att ej lämna sina omyndiga medlemmar på ett sådant sätt vapenlösa, att de omöjligen kunna skilja sanning och lögn från varandra". Den gamla utläsningen måste emellertid försvinna. Därför behövs skickliga lärare. Viktigt är att väl preparera lärostyckena, innan de förelägges eleverna som läxa.

I det följande samtalet uttryckte bl.a. rektor Anjou sin tacksamhet för den utmärkta utredning talaren lämnat.⁴⁹

Anjous inställning till utläsningen delades av hans kollegor, bröderna Kastman. När Knut Kastman året 1867 undervisade lärarna ute i församlingarna i sin egenskap av landstingets folkskoleinstruktör (ovan sid. 82), framhöll han "nödvändigheten av att låta utläs-

ningen av bibl. hist. föregå utläsningen av katekesen".^{49a} Karl Kastman, förut adjunkt vid seminariet i Linköping men från 1871 rektor vid seminariet i Karlstad, menar i en artikel i *Pedagogisk tidskrift* år 1880, att den tanklösa utläsningen av katekesen skulle förekomma endast undantagsvis, sedan klasslärarutbildningen förbättrats.⁵⁰ Han återkom till frågan i en artikel i *Tidskrift för folkundervisningen* år 1888, där han skickligt pläderar för utläsning inte bara av Luthers lilla katekes utan även av den auktoriserade läroboken. Hans försvarslinje är distinktionen mellan mekanisk och judiciös, dvs meningsfull, utläsning.

Alltså: ännu omkring 1890 hävdade de konservativa lärarutbildarna med anknytning till Linköpingsseminariet det riktiga i att inlära hela katekesförklaringen utantill. Det har visserligen påståtts, att "utläsningen i dess gamla massiva bemärkelse åtminstone i stort sett hörde till det förflutna" på 1890-talet.⁵¹ Detta torde vara en felbedömning.⁵² När dåvarande adjunkten vid seminariet i Linköping, sedermera Anjous efterträdare som rektor, Gottfr. Westling, år 1893 utgav sin *Metodik* för undervisningen inom folkskolan, tvekade han inte att föreskriva, att lärjungarna i folkskolan måste "grundligt i minnet inpräglade katekesens ord" — dock "må man akta sig å andra sidan för bokstavsträldom". Ifråga om biblisk historia ansåg han dock, att läraren borde uppmuntra barnen "att med egna ord återgiva berättelsens innehåll". Och då han åtta år senare utger *metodiken* i en andra omarbetad upplaga, avstår han från att formulera utläsningskravet så kategoriskt som förut och betonar i stället riskerna med en mekanisk inläring av katekesstoffet.⁵³ Utläsningen i den svenska folkskolan tog säkerligen inte slut förrän med undervisningsplanen av år 1919, då katekesläsningen föll bort, och sedan 1914 års seminariestadga börjat visa sitt inflytande.

Läroretutbildarna och utläsningen

Men om katekesutläsningen föreskrevs som metodisk princip hela 1800-talet igenom för Linköpingsseminaristerna, hur upplevde de då sina egna lärares undervisningsmetoder?

Att utläsningen i seminarieundervisningen florerade på föreståndare Viströms tid, ehuru i begränsad omfattning, framgår av en passus i Viströms redogörelse 1848 till Växelundervisningssällskapet (ovan sid. 37). Han beskriver kravet på den högsta betygsgraden på

följande sätt: "För den i varje särskilt ämne till utanläsning antagna läroboken skall elev fullständigt och väl redogöra". Däremot krävdes "endast det huvudsakliga av innehållet, men detta klart och redigt uppfattat" för att nå det lägsta betyget.

Stoffets inhämtande genom korrekt utanläsning — inte bara i katekesen — premierades alltså. Dock klagar inte Jonas Bäckman, elev i början av 1850-talet under Viströms tid, på utanläsning i studiearbetet. Undervisningen i katekes och biblisk historia meddelades "på ett grundligt sätt", framhåller han, och särskilt "hemuppgifterna i den Sefströmska katekesen tillskyndade eleverna ett styvt arbete". Han kan ej påminna sig någonsin hava läst en regel i Zweigbergks bok (om räknekonsten) såsom en minnesläxa.

Rektor Anjou försökte till en början gå nya vägar i sitt undervisningsarbete. En elev under åren 1866—69 berättar: "I början av min seminarietid sökte lärarna införa en viss reform i undervisningen bestående däri att i stället för läroböcker och läxplugg undervisningen skulle bedrivas mera föreläsningmässigt. De utmärkta lärarne ville därigenom göra undervisningen mera själsodlande och sålunda motverka det förslöande utanläsningseendet. Reformen kunde dock icke genomföras i sin helhet, ty de flesta elever ägde icke tillräckliga förutsättningar för att genom föreläsningar tillägna sig undervisningen".⁵⁴

Anjou har sålunda försökt införa en undervisningsmetod av mera akademisk karaktär — men misslyckats. Men innebär detta, att utanläsningen blev en vedertagen metod i seminariearbetet under Anjouregimen?

För tiden omkring år 1870 har vi en utförlig skildring av seminariets lärare och deras undervisning.⁵⁵ Enligt författaren fordrade ingen lärare ordagrann utanläsning "med undantag för Luthers katekes, bibelspråk, psalmverser och 'regler', men ingen gav anvisning på ett förnuftigt sätt att läsa läxor. - - - Vi voro bokstavsträlar". Som ett personligt motiv, som nog hade allmän räckvidd, anför han: "Mitt ordförråd hade ytterst snäva gränser, vartill kom att jag var osäker på innebörden av en mängd svenska ord, som jag för den skull icke vågade använda. - - - Min benägenhet att misshandla modersmålet tvang mig att lära mig läxorna ordagrann utantill".

Tio år senare, i början på 1880-talet, synes utanläsningen vara ganska allmän i seminarielärarnas undervisning. En elev med exa-

mensåret 1886 anför åtskilliga exempel.⁵⁶ "En del lärare - - - fordrade allt ordagrann efter boken. Så lästes t.ex. geografi utantill, och det var ändå vårt eget lands geografi, som vi skulle kunna fullkomligt vid inträdet. - - - Om man utelämnade ett enda ord, fick man omläxa. Sitt ner å ta om de där te nästa gång! blev resultatet, om man begagnade egna ord." Första läsdagen blev denne elev uppropad med anmaningen: "Läs upp, vad som står på första sia!" Då eleven svarade: "Jag trodde, att vi skulle redogöra för innehållet, men läsa upp det utantill efter ordalydelsen, det kan jag inte", yttrade läraren: "Visst ska ni läsa't utantill - - -".

Angreppet i Östgöten

Hur utbredd utanläsningmetoden var vid Linköpingsseminariet under denna tidsperiod får man en föreställning om genom en artikelserie i tidningen Östgöten år 1888 (nr 89—91). Även om författaren, märket E I, bygger upp en allmän kritik av studieförhållandena vid seminariet mot bakgrunden av den pedagogiska liberalism, som Fridtjuv Berg och hans åsiktsfränder förkunnade i författarens samtid, så synes kritiken vara så personligt engagerad, att den bör tas på allvar, kanske med en viss reservation för överdrifter. Författaren menar, att "den uppfostran läraren erhåller på seminarium snarare måste anses för ett slags dressyr än en de intellektuella och sedliga förmögenheterna utvecklande uppfostran". Ett genomgående drag i undervisningen påstår han vara "den s.k. pluggmetoden". Han fortsätter: "På Linköpings seminarium lästes för ej länge sedan antingen hela kurserna eller större eller mindre delar därav ordagrann utantill i följande ämnen: 1) Luthers lilla katekes med utveckling jämte dess nödvändiga bihang av handskrivna luntor och vidlyftiga hjälpredor; 2) Biblisk historia jämte vidlyftiga anteckningar, skrivna efter lärarens diktamen; 3) Bibelns böcker; 4) Augsburgiska bekännelsen; 5) Svenska historien, hedna- och medeltiden, nyare tiden ej absolut nödvändigt ordagrann; 6) Geografi, Sverige ordagrann; 7) Svensk språklära; 8) Metodik, delvis handskrivna luntor, som måste upprabblas. Att läraren någon gång måste åtnöja sig med mindre än ordagrann utanläsning förändrar icke saken". Han påpekar en inkonsekvens: vid det åsyftade seminariet, dvs Linköpings, där ordagrann utanläsning främst av allt fordrades, där höll man "vad folkskolepraktiken beträffar", dvs i de praktiska övningarna i övnings-

skolan, ganska strängt på att lärostoffet skulle göras tillgängligt för barnens förstånd. Och han drar den träffande slutsatsen: "Ingen må tro, att en folkskollärare, som först under hela sin folkskoletid och sedan under seminarietiden vant sig att läsa utantill, har lätt att undgå att tillämpa metoden, då han själv skall undervisa andra".

Kritiken togs upp i en artikel i Tidskrift för folkundervisningen 1889 av Karl Kastman. Han erkänner, att "även seminarierna å sin sida hava givit anledning till den bedrövliga striden mellan seminariets och folkskolans lärare. De förra hava vid undervisningen mången gång pålagt ett allt för tungt arbete, i det de fordrat inlärande av en stor mängd detaljkunskaper; de hava mera betonat inhämtandet av ett stort mått vetande än danandet till självständighet i tänkandet; och beträffande tukten har den väl stundom varit alltför pedantisk och småaktig; man har alltför ofta glömt, att seminariets elever ej längre äro barn; man har ej alltid förstått, att man borde söka fostra dem till självständighet i viljandet. - - - Vi hoppas, att seminarierna - - - skola bortlägga de fel vi här ovan påpekat, i *samma mån de få ögonen öppna för dem*" (kursiv här).⁵⁷ Trots att Kastman i artikeln skarpt bemöter folkskollärare, som angripit seminariernas arbete, bl.a. i Östgöten, har han i själva verket accepterat reformvännernas syn och erkänt det berättigade i kritiken.

En elev, som lämnade seminariet med examen år 1905,⁵⁸ minns studietiden med besvikelse: "- - - vår sak var att plugga och inte att fråga och grubbla. - - - Studiet av biblisk historia bestod mest i ordagrant återgivande utantill av bokens text".

Den här givna överblicken synes ge grund för påståendet, att de klasslärare, som examinerades från Linköpingsseminarierna under tidsperioden 1843—c:a 1920, uppfattade utanläsningen som den självklara och dominerande metodiken i sitt lärararbete. Denna inställning hos dem hade utformats dels av den rådande principen om katekesens utanläsning, dels av utanläsningen under studietiden vid seminariet. I själva verket torde i botten på utanläsningstvånget ligga ytterligare en faktor: *växelundervisningsmetoden*.

Växelundervisningsmetoden

Från skolans start år 1824 tillämpades lankastermetoden eller växelundervisningen i Ljungstedtska friskolan, som alltså var med om metodens genombrott i vårt land.⁵⁹ Det var detta sätt att under-

visa, som lärarkandidaterna fick inhämta under seminariets två första decennier både under lärotimmarna i pedagogik och metodik och under den praktiska övningsundervisningen i friskolan — allt i enlighet med föreskriften i 1842 års folkskolestadga (§ 6).

Det är emellertid av stort intresse att konstatera att man i ekklesiastikdepartementet visade insikt om att de nya lärarutbildningsanstalterna inte utan vidare borde falla in i denna traditionella undervisningsrutin utan att något därutöver krävdes. Under Linköpingsseminariets andra läsår anlände till domkapitlet ett kungl. cirkulär, daterat den 24 maj 1844 och undertecknat av den nytilträdde kungen Oscar I och kontrasignerat av F. O. Silfverstolpe. Dess syfte var att anvisa hjälpmedel för den nya lärarutbildningen i form av "*fullt ändamålsenliga läroböcker*" i vissa ämnen. Det var avkastningen av den s.k. Filéenska fonden,^{59a} som hade skapat det ekonomiska underlaget för en sådan insats. Svar önskades på följande frågor: 1. vilka redan utkomna läroböcker anses nödvändiga för folkskoleseminariet i Linköping? 2. äger seminariet dessa läroböcker eller har det behov av dem? 3. i vilka ämnen anses nya läroböcker i första hand behöva utarbetas? 4. på vad sätt anses författandet av sådana läroböcker "böra uppmuntras"?

Med anledning av cirkuläret avfärdade domkapitlet den 27 november 1844 en lång skrivelse till k maj:t. Den kan utan vidare karakteriseras som ett tragiskt dokument. Den genomsyras av en tydlig olust inför det pålagda uppdraget att svara för utbildningen av de nya "folklärarna". Domkapitlet visar sig sakna varje förståelse för vad det kungl. cirkuläret hade i blickpunkten: en uppryckning och förnyelse av hjälpmedlen vid lärarutbildningen. I stället begagnar domkapitlet tillfället till en lång och omständlig utgjutelse om de ekonomiska svårigheter, som domkapitlet hade att brottas med i klasslärarutbildningens genombrottsår, och om utbildningens förhållande till Ljungstedtska friskolan, såsom framhållits ovan i tidigare sammanhang (sid. 29).

I slutet av skrivelsen åberopas ett från seminarieföreståndaren infortrat utlåtande, som bifogas skrivelsen men som tyvärr inte kunnat återfinnas.^{59b} Där synes denne ha nöjt sig med att framställa önskemålet om ett årligt anslag från Filéenska fonden på 33 rdr 16 sk b:co "till skolmaterialiers behov". Av utlåtandet drar domkapitlet slutsatsen "att de brister, som nu kunna anses avhjälpbara, äro av underord-

nad betydelse" — därmed avslöjar domkapitlet att det inte förstått vad ett nyskapat läroboksmaterial kunde ha betytt för en förbättring av lärarutbildningens metodik.

Emellertid fullföljde k maj:t sina intentioner genom en cirkulärskrivelse den 12 februari 1846. Där är det inte längre fråga om att med Filéenska fondens medel bidra till inköp av redan utkomna läroböcker, eftersom riksdagen 1844—45 hade höjt anslaget till seminarierna på denna punkt. I stället inbjöds till en pristävlan om "undervisningsböcker i naturlära, allmän historia, geografi samt religion och moral" för folkskoleseminariernas räkning. "Belöningar" utfästes på lägst 200 och högst 500 rdr b:co för den "ändamålsenligaste lärobok i varje av dessa ämnen".

Hur reagerade domkapitlet i Linköping på detta statsmakternas högst betydelsefulla initiativ till en förbättring av den nya klasslärarutbildningen? Det enda spår det lämnat efter sig, sett från Linköpings horisont, är ett ämbetsbrev nr 5 från år 1846, där "till behörig kännedom" k maj:ts cirkulär avtryckes. Likväl kom Linköpings stift att i sista omgången intaga en hedersam plats i denna pristävlan — dock utan domkapitlets förskyllan. När k maj:t fattade sitt beslut i ärendet den 16 mars 1849,^{59c} visade det sig nämligen att av de fjorton inlämnade prisskrifterna endast en befunnits vara så kvalificerad att den kunnat belönas. Högsta priset 500 rdr b:co tilldelades en katekesutläggning, författad av J. C. Flodman, sedan mitten av 1840-talet kyrkoherde i Herrestad och Källstads församlingar i Linköpings stift. Den hade redan år 1843 granskats och godkänts av domkapitlet. Som sitt metodiska mål uppgav författaren att uppodla barnets självverksamhet: barnet skall vänjas "att bruka katekesen så att det själv kan utläsa dess innehåll" (förordet).^{59d} Det saknas varje antydning om att denna lärobok använts vid seminarieundervisningen i Linköping eller att den anförda metodikregeln där förkunnats. Bundenheten vid växelundervisningen var kompakt. Kanske kan den delvis förklaras av den omständigheten att biskop Hedrén alltsedan 1820-talet var ledamot av styrelsen för Sällskapet för växelundervisningens befrämjande.

Växelundervisningen i övningskolan

Om växelundervisningens utformning i Linköpings seminariums första övningskola ger källorna en rätt god föreställning. Jonas

Bäckman berättar, att friskolans organisation och arbetsätt i huvudsak synes ha stått nära övningskolan vid folkskoleseminariet i Uppsala, såsom Oldberg har beskrivit den.⁶⁰ Emellertid framhåller föreståndaren Johan Viström i sin rapport till Växelundervisningssällskapet år 1848, att det var Dahms Skolmästarkonst (ovan sid. 230) som låg till grund för undervisningen i pedagogik och metodik. Bäckman bekräftar också, att dirigeringen av skolarbetet, som i växelundervisningsskolor gärna fick karaktären av ett mekaniskt kommenderande medelst armrörelser, kllocksignaler, blåspipor och liknande, i friskolan i huvudsak skedde efter den "arbets- och tempoordning", som Dahm har upptagit i sin metodik.⁶¹ Dock, tillägger Bäckman, utslöt pastor Viström en del därav såsom mindre nödig. Dessa Dahms anvisningar ger en livlig bild av livet i friskolan på 1840- och 1850-talen och förtjänar att närmare lära känna. De följer här.

Arbets- och Tempo-ordning vid Kalmar Folkskola

Barnen samlas kl ½9 i skolsalen. ¾ till 9 hålles snygghetsmönstring och uppräknig. Barnen kommenderas in i bänkarne.

- a) Signal med klockan — barnen ställa sig på tvenne leder.
- b) Signal med klockan — barnen göra vensterom.
- c) Tvenne slag med klockan — barnen marschera under sträng takt i bänkarne.
Signal med pipan — marschen upphör.
Signal med klockan — barnen göra front.
Efter bönen kommenderas barnen att sätta sig i bänkarne.
Signal med klockan.
- a) Läraren utsträcker venstra armen i horisontel ställning — barnen taga med venstra armen i bänken framför sig.
- b) Högra armen utsträcker — barnen sätta venstra foten in i bänken.
- c) Venstra armen utsträcker — barnen taga högra foten in i bänken.
- d) Venstra armen nedfälls hastigt — barnen sätta sig,
Nu hålles Bibelförklaring eller Kateketisering.
Barnen kommenderas ur bänkarne.
Signal med klockan.
- a) Venstra armen utsträcker — barnen stiga upp och fatta tag i bänken framför sig med venstra handen.
- b) Högra armen utsträcker — barnen stiga ur bänken med högra foten.
- c) Venstra armen utsträcker — barnen taga venstra foten ur bänken.

- d) Venstra armen nedfälls — barnen stå raka.
Barnen kommenderas in i läsecirklarne.
Signal med klockan — barnen göra vensterom.
Tvenne slag med klockan — barnen marschera in i cirklarne.
Signal med pipan — marschen upphör.
Signal med klockan — cirklarne bindas.
De som skola vara monitörer för dagen, gå i de cirklar de skola undervisa uti.*)
Tvenne stötar med pipan — läsningen börjar.
Alla hemlexor förhöras nu af läraren eller monitörer, hvilka tillhållas att icke hjälpa barnen på något sätt, så att de slippa läsa upp den rätta lexan. Hvarje barn måste ovilkorligen läsa upp den lexan, som är skriven på taflan i cirkeln.**)

- *) De 9 högsta cirklarne äro bestämda till monitörer, hvilka alternera:
2 dagar i veckan 14, 11 och 8.
d:o d:o 13, 10 och 7.
d:o d:o 12, 9 och 6.

Anm. Med dessa cirklar måste städse hållas serskilda monitörsöfningar.

- **) I hvarje cirkel är en vanlig skiffertavla, som på båda sidor är försedd med pappersrimsor, på hvilka barnens namn äro uppskrifna. Midt för namnet (på skiffern) står upptecknad huru lång lexa de hafva. Barnen uti en cirkel äro icke tvungna att hafva samma lexa, utan får fri täflan ega rum.

Kl. 10 signal med pipan — allmän tystnad. Läraren ser efter hvilka som icke kunnat sina lexor, och gifver alla ny lexa, samt upptecknar restlexorna på taflan. Restlexorna öfverläsas hemma eller vid efter-sittning, och ett tecken skrives i journalen, till ledning för läraren vid examina.

De böcker, som skola läsas följande timma, utdelas af ordningsmännen.
Kl. ½ 11 få barnen gå ner på lekplanen högst ¼ timma.

Kl. 11 signal med pipan — läsningen upphör, böckerna insamlas.

Läraren kommenderar: I räknecirklarne. (Sker på samma sätt, som då barnen gå i bönbänkarne.)

När alla barnen kommit på sina platser, gifves signal med pipan — marschen upphör.

Signal med klockan — de i bänkarne göra front, de öfriga binda cirklarne.

Barnen i bänkarne skola sätta sig — se förut.

Taflornas upphämtning och rengöring.

Signal med klockan.

- a) Begge armarne i kors, horisontelt framsträckta — barnen likaså.
b) Armarne böjas nedåt — barnen taga den framför dem hängande taflan.

- c) Armarne skiljas och höjas till den ställning, som de vid a innehade — barnen svänga om taflan och hålla den rätt midt för munnen.
d) Armarne nedsänkas hastigt mot kathedern — nu höres endast en stöt af taflorna, som på långsidan nedstötas mot bänken.
e) Armarne föras framåt — taflorna lika så.
f) Armarne dragas hastigt tillbaka — barnen släppa taflorna.
Signal med klockan.
Högra armen uppföres till munnen — barnen lika så.
Armen nedföres hastigt mot kathedern — taflorna göras rena.
Tabeller utdelas.
Signal med pipan — räkningen börjar.

Anm. Uti 4 räknecirklar finnas kulor för att lätta räkningen för små barn. I första cirkeln äro 10, i andra 20, i tredje 30, i fjerde 40 kulor. Barnen räkna ej längre i hvarje cirkel än det finnes kulor. Vid räkningen märkes, att barnen ej få säga elfva, tolf, trettio o.s.v. utan en tio en, en tio två, tre tion o.s.v.

I alla cirklarne räknas addition, subtraktion, multiplikation och division. Tvenne cirklar finnas utan kulor, der barnen lära sig att med säkerhet räkna, utan att se något åskådligt föremål. Ifrån dessa cirklar komma barnen i taflebänkarne, der räkningen fortsättes efter Åkerbloms räkneta-beller, dels i hufvudet och dels på tafla.

Kl. 12 signal med pipan — räkningen upphör.

Tecken till taflornas rengöring — se förut.

Taflorna upphängas på sina ställen.

Signal med klockan.

- a) Armarne i kors, horisontelt framsträckta — barnen likaså.
b) Armarne föras mot kathedern — barnen gripa tag i taflorna.
c) Armen slås hastigt inom kathedern — barnen hänga upp taflorna.
Barnen kommenderas ur bänkarne — se förut.
Signal med klockan — barnen i bänkarne göra vensterom och de i cirklarne ställa sig på tvenne leder.
Tvenne slag med klockan — alla barnen marchera in i bänkarne.
Signal med pipan — marschen upphör.
Signal med klockan — front.
Signal med klockan — barnen göra vensterom.
Afdelningarne march! — då hvarje barn går på den plats, som är bestämd. Derefter gå barnen hem under uppsigt af någon af de pålitligaste gossarne.
Obs. Flickorna deltaga icke i marcher.

Eftermiddagen.

Barnen samlas kl. ¾ till 2 — snygghetsmönstring och uppräknig.

Barnen kommenderas in i bänkarne och sätta sig — se förut.

Taflornas upphämtning och rengöring — se förut.

Kl. $\frac{3}{4}$ till 3 signal med klockan — skrifningen upphör.
 Tabeller och stift insamlas af ordningsmännen.
 Tecken till korrigerering.
 Signal med klockan.

- Armarne i kors, horisontelt framsträckta — barnen lika så.
- Armarne böjas nedåt — barnen gripa tag i taflorna.
- Armarne skiljas och höjas — barnen svänga om taflorna och hålla dem rätt midt för munnen.
- Armarne föras framför — barnen lika så med taflorna.
- Armarne dragas sakta tillbaka — barnen låta taflorna ligga kvar på tummarne.

Efter korrigeringen.
 Signal med klockan.
 Högra armen utsträcker och nedfälls — barnen släppa taflorna.
 Taflornas rengöring och upphängning — se förut.
 Barnen kommenderas ur bänkarne och ner på lekplanen — se förut.
 När barnen kommit opp, gå de in i läsecirklarne.
 Signal med pipan — marschen upphör.
 Signal med klockan — cirklarne bindas.
 Tvänne stötar med pipan — läsningen börjar och fortfar till kl. 4.
 hvarefter bön göres och öfningar anställas i sång och gymnastik.

”Ljungstedtska skolans metod”

Emellertid kan vi nå ännu ett steg in i seminariets inre arbete på 1850-talet. I den redogörelse för skolans arbete, som Viström och Österdahl lämnade in till seminariets inspektor, lektor Steinnordh, i januari 1859,^{61a} uppges att som lärobok i metodik användes Oldbergs Praktisk handbok, sedan Dahms lärobok utgått ur bokhandeln. I sin ovannämnda rapport till Växelundervisningssällskapet uppger Viström utom Dahms bok ytterligare en källa till undervisningen i pedagogik och metodik, nämligen ”skriftliga anteckningar över Ljungstedtska skolans metod”. Man får förmoda, att det är Viström som är författaren till ”anteckningarna”, tydligen ett slags lunta i ämnet. Hur dessa anteckningar har sett ut, i varje fall i vissa delar, torde vi kunna utläsa ur en handskrift, tillkommen i december 1856 och skriven av dåvarande seminarieeleven C. J. Carlstedt (ex 1857).⁶² Karaktären av lunta, som ärvdes av olika årgångar, framgår av Carlstedts anteckning i slutet: ”Kostar 32 sk. Banco lika med 100 öre Nya myntet”.

Handskriften ger inblickar såväl i praktikundervisningen som i metodiska rutiner. Ett slags beskrivande schema skildrar ”undervis-

Lections Tabell (begagnad i Ljungstedtska friskolan 1855—1857).

Dagar.	För middagar.				Efter middagar.		
	kl. 8-9.	9-10.	10-11.	11-12.	2-3.	3-4.	4-5.
Måndag	Bön, Choral-sång och Upprop.	Bibelläsning och Utanläsning i Bibliska Historien samt stafning med de yngre.			Skrif-Öfning	Arithmetik	Gymnastik
Tisdag	Do	Bibelläsning och utanläsning i Katekesen samt stafning med de yngre.		Jonauläsning i Psalmbok m. m. samt till sist stafning.	do	do	do
Onsdag	Bön, uppprop, bibel-läsning, utanläsning i Catekesen och stafning med de yngre.	Rätt-skrifning o. Stafning					
Thorsdag	Lika med Måndag				Lika med Måndag.		
Freitag	Lika med Tisdag				Skriföfning	Arithmetik	Gymnastik
Lördag	Böckers ut- och inlemnan-de åt barnen ur skolans Bibliotheek	Bön, uppprop och Bibelläsning, utantill i Catekesen och stafning med de yngre		Hufvud-räkning.			

ningens gång vid Ljungstedtska friskolan för varje dag och timma” under en vecka läsåret 1855—57. Själva schemat eller med tidens terminologi lektionstabellen har också avskrivits och torde utgöra det första kända övningsskoleschemat i Linköping (se bild ovan).

Till hjälp för de blivande lärarna, när de kommit ut på sitt arbetsfält, innehåller luntan en rad formulär. ”Klassindelning, varefter varje klass framställs till förhör vid examen” avslöjar såväl *urvalet* av läxuppgifterna för alla de nitton ”klasserna” i katekes och biblisk historia som uppgifternas *omfattning*. ”Läxbestämning för varje

klass" indelar "klasserna" i fyra avdelningar och ger anvisningar om hur läxornas omfattning skall noteras. Ett exempel på hur in i detalj anvisningarna gäller: "En sida antages upptaga 32 rader, $\frac{3}{4} = 24$, $\frac{1}{2} = 16$ rader, $\frac{1}{3} = 11$ rader och $\frac{1}{4} = 8$ rader."

Ett formulär till examenskatalog är också mycket detaljerat. Utöver de fyra ämnena kristendom, innanläsning, skrivning och räkning upptages "särskilda övningar", omfattande geografi, svensk historia, svensk grammatik, linearteckning och naturlära. Vid sidan av vitsordet i varje ämne antecknas den "klass", för vilken det är giltigt. Uppförandeomdömet differentieras i fem moment: seder, flit, gånger skicklig monitör, gånger överläxor (= bakläxor) samt skamstreck.

"Uppgift till examen" förefaller också vara till hjälp, när den unge läraren skall förbereda sin årsexamen. Inventeringslängden, "varefter inventering bör anställas varje lördagseftermiddag, efter den av och tillträdande ordningsmannen, under lärarens tillsyn", ger en uppfattning om vad man väntade skulle tillhöra utrustningen i en växelundervisningsskola på katedern, sandbänken, skrivbänkarna, borden. "Vid katedern skall finnas tvenne griffeltavlor för att uppteckna överläxor och skamklasser samt en för uppteckning av stimmare". Antalet monitörkäppar i kulklassen och i läsklasserna uppgives, likaså räknatabeller.

För två ämnen föreligger i manuskriptet anvisningar, som direkt kan bindas till Johan Viström, nämligen välskrivning och huvudräkning.

Punkteringsmetoden

För Växelundervisningssällskapet uppgav Viström år 1848, att han i välskrivning använde "v. Mentzers skrivmetod jämte *den så kallade punkteringsmetoden av undertecknad*" (kursiv här). Vad denna senare metod innebar, har eleven Carlstedt noggrant uppgivit i början på luntan under rubriken "Undervisning i sand efter punkteringsföreskrifter". För att förstå den där beskrivna tekniken bör man först ta del av Jonas Bäckmans redogörelse för den "väl konstruerade sandstrykare", som användes vid Ljungstedtska friskolan och som Bäckman anser sannolikt vara "en förbättring av pastor Viström". Det gällde alltså att lära nybörjare konsten att skriva. Då användes den s.k. sandbänken och en sandstrykare eller ett strykbräde för att släta till sandytan. Bäckman berättar: "Utefter ena kanten av strykbrä-

det var anbragt en trärulle, dels med tvenne jämnloppande ringformiga fördjupningar tvärt över, dels med fastgjorda grova metalltrådar, som gingo något snett eller i spiral utefter dess hela längd. När strykbrädet fördes framåt för att jämna sanden, följde rullen med och anbragte på sandytan ett snett rutnät - - -. Pastor Viström hade också för sandbänken utarbetat en särskild föreskrift, som upptog i mindre skala samma rutnät som i sandbänken men med det tillägg att *grova punkter voro utsatta på de förnämsta linjerna i rutorna* eller på de snett uppåt och nedåt gående räta linjerna, där bokstavsformerna skulle tangera de förra eller åtfölja de senare. Antydda punkter, som utsattes olika för olika bokstäver, hade begynnaren att först utsätta å rutnätet i sanden och därpå skriva den ifrågakarande bokstaven" (kursiv här).^{62a}

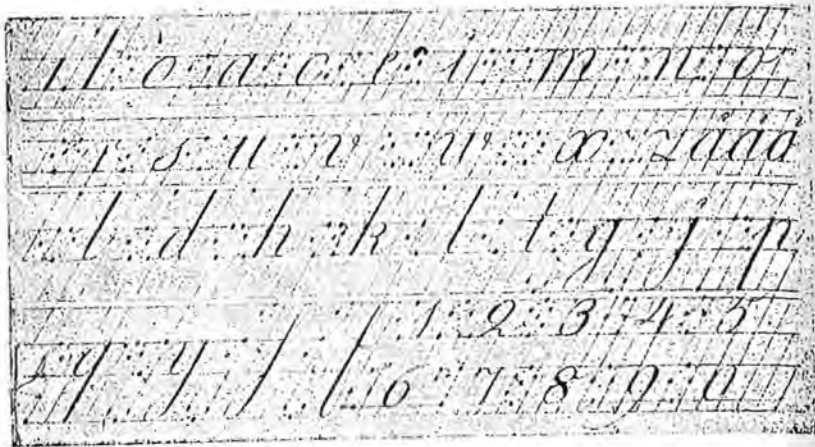
Nu tillbaka till Carlstedts lunta! Dess "undervisning i sand efter punkteringsföreskrifter" utgör ett veritabelt exercisreglemente för skrivkonstens nybörjare. För att forma t.ex. bokstaven a kräves fem moment, såsom framgår av texten här nedan. Mest iögonfallande är momenten 3 och 4; barnen skall samtidigt flytta skrivpinnarna på rätta punkten, och själva inövandet av handens rörelse för att forma bokstaven a sker i kommandotempo i accelerad takt. En föreskrift av det slag, som Bäckman omnämner, ligger lös i Carlstedts manuskript och återges här på sid. 262. Den ger också en föreställning om hur sandbänkens yta såg ut vid dessa övningar.

Utgivaren av Carlstedts lunta, B. Rud. Hall, anser sig kunna konstatera, att Viströms punkteringsföreskrifter i detaljrikedom synes ha "få eller inga motsvarigheter i något land". De tycks också, säger han, "beteckna ett i den tryckta litteraturen om skrivkonstens utveckling jämförelsevis okänt stadium". Dessa omdömen ställer Linköpingsseminariets föreståndare i främsta raden bland skrivmetodikens föregångsmän.⁶³

Undervisning i sand efter punkteringsföreskrifter.

1:o Till a kommanderas: Punktera a! Sedan barnen tecknat de punkter, som för bokstaven äro utsatta på föreskriften, efteres noga att det felaktiga blifver rättadt; hvilket alltid iakttages vid hvarje förekommande öfning.

2:o Första punkten längst till höger! 2:dra punkten uppå linien! 3:dje punkten nedåt! 4:de nedpå linien! — Vid hvarje förekommande öfning till

kommendering efterses att barnen på samma gång flyttar skrifpinnarna på rätta punkten.

3:o 1:sta punkten, 2:dra punkten, 3:dje punkten, 4:de punkten. Sedan detta går ledigt commenderas till fortare gång, sålunda: 1, 2, 3, 4.

4:o Stick ut a! Alla barnen forma bokstafven genom små punkter, utstickna något ifrån hvarandra; hvarvid annärkes, att de skola akta sig att gå för nära till 2:dra och 4:de korsena.

5:o Skrif a! Alla barnen skriva bokstafven efter den gjorda utstickningen och sedan bokstafven blifvit corrigerad omskrifves den flere gånger.

Anm. På samma sätt inöfvas o (ovalen), hvilken öfning bör föregå såsom den allraförsta; dernäst bokstäfverne a, m, s, såsom grundbokstäfver för alla öfriga med undantag af e, s, z.

Räknekonstens metodik m.m.

I räknekonsten använde Viström enligt rapporten till Växelundervisningssällskapet "Zweigbergks lärobok jämte särskilt uppgivna och tillämpade regler för huvudräkning". Bäckman omtalar, att i skolans stora sal fanns "en stor svart tavla, uppdelad i 110 rutor och med siffrorna 0—109 satta i bestämd ordning". Denna sifferkvadrat återges i Carlstedts handskrift som inledning till avsnittet om "Huvudräkning för quatuor species i enkla tal". Texten, som omfattar fyra trycksidor, ger anvisningar om hur sifferkvadraten skall användas vid övningar i huvudräkning med de fyra räknesätten.

När Jonas Bäckman själv utgav en lärobok i räkning, återger han

tabellen med kommentaren: "Dylika huvudräkningstabeller begagnas i många folkskolor, synnerligast i Linköpings stift". I förordet erkänner han sin tacksamhetsskuld: "Till grund för ett och annat i detta arbete — likasom i huvudräkningskursen — ligga anteckningar, för vilka jag står i förbindelse till min forna lärare, seminarieföreståndaren i Linköping, numera kyrkoherden J. Viström samt folkskolläraren C. A. Kindvall i Varberg".⁶⁴

En interiör från livet i seminariets övningsskola under växelundervisningstiden ger ett inlägg av Viström vid lärarmötet 1849. Diskussionen rörde sig vid tillfället om belöningar åt skolbarnen. Viström yttrade: "Barnens olika flit i skolan utmärkes därigenom att de som läst flera läxor än de varit pliktiga till få belöningsstreck och de som varit lata få anmärkning. Vid månadens slut uppräknas deras videtur i flit och uppförande. De flitiga uppställas på den högra och de lata på den vänstra sidan av katedern. De så kallade "ljumma" stanna mitt emellan. Har ett barn då 3:ne månader å rad stått på vänstra sidan, så är det förfallet till stryk. Och tillade talaren, att han funnit denna belönings- och straffmetod särdeles tjänlig och ändamålsenlig".⁶⁵

Det framgår av Bäckmans skildring, att strykmetoden varit väl utvecklad i Viströms skolarbete.

Den tredje paragrafen i Ljungstedtska skolans reglemente påbjöd uttryckligen växelundervisningen som skolans arbetsmetod. Skolan följde emellertid med sin tid och ingav 1864 en framställning till k maj:t om en sådan ändring av § 3, att man kunde "bringa skolan i full överensstämmelse med tidens fordringar". Växelundervisningen vore förenad med olägenheter, "som den allmänna erfarenheten tillräckligt bekräftar". Framställningen bifölls i augusti 1864. Paragrafen fick en formulering, som medgav "sådana förändringar, varigenom denna undervisningsmetod kunde göras obehövlig".⁶⁶

Emellertid hade bandet mellan seminariet och friskolan avskurits redan vid slutet av vårterminen 1862 (ovan sid. 66). Arbetssättet i seminariets övningsskola åren 1862—64 är inte närmare känt. Så mycket vet vi emellertid, att Oldbergs handbok (ovan sid 255) användes som lärobok i metodik under Nordstedts tid som föreståndare. Den förutsätter växelundervisning. Men med den nya regimen från år 1864 ändrades också undervisningen i metodik. "Allt lades om", som en elev uttrycker det.⁶⁷

Anjous metodikundervisning

Självt har Anjou inte närmare beskrivit innehållet i sin metodikundervisning i sin första årsredogörelse (läsåret 1864—65). Han säger sig ha framställt "formen för folkundervisningen i allmänhet samt behandlingen av de särskilda läroämnena, förnämligast kristendoms-kunskapen". Emellertid kan vi i detalj följa innehållet i hans metodikföreläsningar i den handskrift, som eleven A. Fr. Fredriksson (ex 1865) utfört (ovan sid 232) och som omfattar bl.a. ett nittiotal sidor "Anteckningar i Methodik". En hand har tillagt på titelbladet: "Efter K. Bormann". Liksom skedde i avsnittet om pedagogiken (ovan sid. 247) utgår Anjou direkt från det tyska originalet och håller sig nära till förlagans disposition, vars första sexton kapitel har återgivits i förkortad form. Därefter övergår han till religionsundervisningens metodik, som omfattar 27 av de 90 sidorna. Religionsundervisningen är det enda ämne, vars särskilda metodik han behandlar.^{67a}

Åskådningsövningarna

Av särskilt intresse är avsnittet i handskriften om *åskådningsövningarna*. Bormann krävde "särskilda övningar uti åskådande och tänkande" och åberopar auktoriteter som Comenius och filantropisterna. "Pestalozzi gav denna tanke en ny riktning i det han med lyckliga följder bragte den i användning efter sin metod att låta barnen komma till klart medvetande om tal- och måttförhållanden". Ett uttalande av Diesterweg anföres också: "Verkliga föremål skola framställas för barnets sinnen; de skola skådas och betraktas och vad som skådas skall utsägas".⁶⁸

Redan innan Anjou övertog ledningen av Linköpingsseminariet, hade frågan om åskådningsövningarna aktualiserats för domkapitlet i Linköping. Efter att ha inhämtat yttrande såväl av seminariets inspektor, lektorn Steinnordh, som av seminarieföreståndaren Viström beslöt nämligen domkapitlet i november 1858 att till inköp rekommendera ett litet arbete i ämnet, som utkommit på svenska redan 1851 och som var en översättning från tyskan. Det hade försetts med ett förord av den i stiftet välkände prästmannen, förutvarande rektorn vid folkskoleseminariet i Stockholm A. N. Schmidt.^{68a}

De bägge seminarierementena av 1862 och 1865 framhäver uttryckligen åskådningen som en pedagogisk princip (§ 18 resp § 7): undervisningen skall utgå från och ansluta sig till åskådningen. Anjou

J. A. S. Wiman
Linköping

Bidrag

till

Pedagogik och Metodik

för

Folkskolelärare

af

Chr. L. Anjou,
Sem.-Rektor.

K. W. Kastman,
Sem.-Rektor.

K. A. Kastman,
Sem.-Adjunkt.

Häftet VI.

Pedagogik.

Om uppfostran och uppfostringsanstalter.

Tredje upplagan.

Linköping,
C. F. Ridderstad,
1872

var medlem i den tremannakommitté, som lade fram förslaget till 1865 års reglemente. Att detta är ett tecken på att Anjou och hans närmaste medarbetare, bröderna Kastman, stod under inflytande av Pestalozzi, ett inflytande förmedlat av tysk pedagogisk litteratur, framgår av deras Bidrag till pedagogik och metodik för folkskollärare (ovan sid. 232). I seriens femte häfte, som utkom 1869 och som gäller "Räknekonsten i folkskolan", framträder tydligt "Pestalozzis tankar" i den metodiska uppläggningsen.⁶⁹ Särskilt understrykes åskådningens betydelse.

I fortsättningen har Anjou idogt arbetat för denna linje inom metodiken Vid det åttonde allmänna folkskolläramötet i Linköping 1878, i vars organisation Anjou var den ledande kraften, förekom på programmet en punkt om åskådningsövningar som skolämne. Av tidsbrist blev den dock inte föremål för diskussion. Den första normalplanen för folk- och småskolorna år 1878, i vars utarbetande såväl Anjou som Karl Kastman deltog, upptar åskådningsövningar som självständigt ämne i småskolan.⁷⁰

Några år senare gick Karl Kastman till försvar för åskådningsövningarna i en lång artikel, där han mot en intressant idéhistorisk bakgrund utvecklade skälen för att åskådningsövningarna skulle bedrivas som ett självständigt ämne i småskolan. Han ger också metodiska anvisningar om ämnets behandling.⁷¹ Vid småskoleseminariet i Linköping fick eleverna under praktiken hålla lektioner med åskådningsövningar åtminstone från slutet av 1890-talet.

Kastmans idéer om åskådningsövningarna återkommer i ett avsnitt av det utlåtande, som år 1887 avgavs av "utsedde kommitterade" och som avsåg "granskning av läroböcker för folkskolan jämte grundsatsen för deras uppställning". Till ordförande för de kommitterade, som arbetade under åren 1884—87, hade förordnats rektor Anjou. Karl Kastman var ledamot. Som sista avsnitt i utlåtandet under modersmålsämnet behandlas "planscher för åskådningsövningar". De kommitterade avsåg att uppställa "grundsatsen till ledning vid utarbetandet av planscher" för detta ändamål, eftersom sådana ännu inte förelåg, trots att åskådningsövningar upptagits i 1878 års normalplan. Tjugotvå planscher föreslås, fördelade på tre grupper: 1. tio planscher med enstaka djur, 2. fem planscher med "en grupp av djur eller av människor och djur i lämpliga situationer och med passande omgivning", 3. sju planscher, innehållande "s.k.

gruppavlor, dvs tavlor, på vilka flera skilda grupper äro avtecknade i samma landskap".⁷²

Ännu i 1900 års normalplan föreslås i läsordningen för fast småskola, litt. a, tillsammans sju halvtimmar i veckan för åskådningsövningar i de bägge årsklasserna. Dessa "övningar" bortfaller i 1919 års undervisningsplan och ersättes av det nya ämnet hembygdskunskap,^{72a} som emellertid hade introducerats i seminariernas övningskolor redan med 1914 års seminariestadga. Därmed hade en pestalozzisk tankelinje fått en ny gestalt, som kanske ligger närmare skaparens ursprungliga intention. Det får väl räknas till förtjänst för lärarutbildarna i Linköping, att de envetet höll fast vid att eleverna i småskolan skulle handledas i att se sin omgivning med nya ögon och stimuleras att formulera sina iakttagelser.

Lärarytbildarna som folkskolinspektörer

Ytterligare en inblick i det metodiska tänkande, som utmärkte Linköpingsseminariets ledande lärartrio, Anjou och bröderna Kastman, kan man få vid ett studium av de berättelser som de ingav till ecklesiastikdepartementet i sin egenskap av folkskolinspektörer under 1860- och 1870-talen. De föreligger i tryck i en svit Berättelser om folkskolorna i riket, utgivna 1869, 1873, 1877. Beträffande kristendomsundervisningen var de eniga om att katekesläsningen borde föregås och grundläggas av berättelser ur bibeln. Knut Kastman har formulerat denna metod bäst (1877): "- - - först för barnens inre öga framställa en biblisk tavla såsom åskådningsmateriel och sedan med stöd därav söka leda barnen att själva finna det ena momentet efter det andra uti den definition, som man vill att de skola tillägna sig". Katekisationens huvudsyfte skall vara praktisk tillämpning men den skall på ett enkelt sätt utan obegripliga definitioner vara uppbygglig, väcka känslan, gripa viljan "utan särskilda åtgöranden från lärarens sida".

De tre är också överens om att en huvudsträvan i svenskundervisningen måste vara att öva läsförståelsen och att träna barnen att ge svaren i en sammanhängande och språkriktig framställning. Undervisningen i räkning skall vara åskådlig, noggrann och systematiskt fortskridande, säger Anjou. Räkningen bör vara en läröräk sakundervisning, tycker Knut Kastman, och barnen skall hjälpas till att "på genvägar finna resultatet". Undervisningen får inte vara mekanisk

och inte abstrakt, förklarar Karl Kastman, och exemplen bör hämtas "inom det mindre affärslivets område". Om undervisningen i geografi menar Knut Kastman, att eleverna bör lära sig att reflektera över kartan och begagna den "för att på åskådningens väg lära sig ej blott vissa enskilda orters och platsers läge utan jämväl till att förskaffa sig totalbilder över världsdelars och länders naturliga beskaffenhet för att sedan i samband därmed ställa ländernas näringar och invånarnas sysselsättningar och levnadssätt". Redan i småskolan, menar han, skall man ge barnen en global översikt av världsdelar och världshav — för en pestalozzisk lärogång med början i det lokalt givna saknar han tydligen varje förståelse.^{72b}

Av speciellt intresse ur metodikhistorisk synpunkt är den ovan nämnda redogörelse, som Knut Kastman ingav till Östergötlands landsting för sin verksamhet som folkskoleinstruktör året 1867. Han sammanfattar de brister han iakttagit vid sina skolbesök på följande sätt: undervisningen är ej nog åskådlig, den är för ytlig och ej tillräckligt noggrann, den bör vara mera systematisk och förståndsbyggande och mera inriktas på det praktiska och uppfostrande. Om katekesens behandling rådde han lärarna att fördela stoffet på årskurserna och att undvika definitioner och begreppsförklaringar. Bilder, levande berättade, bör användas för att väcka förståelse för katekesens innehåll. Stor vikt bör läggas vid förberedelserna av lärostyckena. Körläsning rekommenderas vid redovisningen av katekesläxan. Han understryker starkt som en generell regel att lärarnas undervisning skall anpassas efter barnens ståndpunkt.

De bägge bröderna är ense om att syftet med undervisningen i folkskolan borde vara inte bara att meddela kunskaper och bibringa färdigheter utan att odla själsförmögenheterna eller, som Karl Kastman ser det, harmoniskt utveckla själens och kroppens alla förmögenheter.

Granskningen av folkskolans läroböcker

Den ovan nämnda granskningen av läroböckerna för folkskolan är ett omfattande arbete på 535 sidor.⁷³ Varje avsnitt ger inte bara en genomgång och bedömning av nästan alla för folkskolan utgivna läroböcker i de olika ämnen utan redogör också inledningsvis för de grundsatser, som de kommitterade använt vid värderingen av böckernas användbarhet i folkskolan — ämne för ämne. I dessa grundsatser har vi i själva verket en sammanfattning av tidens meto-

diska tänkande. Dessa principer för undervisningens meddelande på folkskolans nivå får alltså anses i hög grad ha varit normgivande för den metodikundervisning, som förekom vid lärarutbildningen i Linköping under senare hälften av århundradet.

Att ämnesvis redovisa för det arbetssätt, som de kommitterade krävde, skulle föra för långt. Generellt får man intrycket att tyngdpunkten låg på

1. den religiösa målsättningen (exempel: "ändamålet med undervisningen i fäderneslandets historia måste väl få anses vara att giva en överskådlig och fullt objektiv bild av huru vårt folk under Guds ledning småningom utvecklats inom sig själv och i sitt förhållande till andra folk"),⁷⁴
2. anpassning av lärostoff och språk till barnets nivå,
3. en utveckling av lärogången från det enkla till det sammansatta,
4. vikten av att bygga undervisningen på åskådning,
5. utvecklingen av barnets eftertanke i motsats till inläring av mekaniska regler.

En metodisk grundsyn av detta slag kan knappast ha vuxit fram utan påverkan från några av Pestalozzis huvudtankar. Det är emellertid iögonenfallande att särskilt Knut Kastmans metodiska tänkesätt nära ansluter sig till den s.k. sokratikens lärosatser. Att anpassa lärostoffet efter barnets natur, att låta katekesens behandling förberedas genom berättelser, hämtade bl.a. från bibeln, att leda barnen att själva finna huvudtaken i det behandlade lärostycket — allt detta bl.a. är tankegångar, som präglats av det slutande 1700-talets strömning inom pedagogiken, filantropismen och dess metodiska principer, sammanfattade i begreppet sokratiken.^{74a} Skall man sätta en etikett på den metodik, som förkunnades av lärarutbildarna i Linköping på 1860- och 1870-talen, synes den böra formuleras som en av Pestalozzi påverkad sokratik.

Frågan är emellertid om dessa vackra principer fördes ut i den pedagogiska verkligheten, så att de bevarade den pestalozziska andan i relationen mellan lärare och elev. Mot bakgrunden av de otvetydiga bevis på en långt driven utläsningsmetod, som här ovan demonstrerats, måste man ställa sig tveksam. Överdirektören i folkskoleöverstyrelsen B. J:son Bergquist anlade i ett anförande år 1917 ett långt historiskt perspektiv, när han ställde emot varandra Lancaster och Pestalozzi och bedömde deras betydelse för den svenska lärarutbild-

ningen. Han summerar: "Pestalozzi hade alltså omsider hemburit segern över Lancaster — åtminstone på papperet och i systemet. I skolans arbete gjorde sig dock Lancasters anda ännu länge förnummen och det gör den ännu idag".⁷⁵

Påverkan från Herbart?

Men kan man spåra något inflytande på Linköpingsseminariernas metodikundervisning från en annan av 1800-talets pedagogiska föregångsmän, J. F. Herbart?

Visserligen har man försökt göra gällande, att det inledande kapitlet "Erinran för skollärare" i den lindblomska katekesen (ovan sid. 244) skulle vara "ett klart uttryck för den herbartiska pedagogiken", ett påstående som förefaller vara en kronologisk orimlighet.⁷⁶ I själva verket är det först i århundradets senare hälft som de herbartianska pedagogiska idéerna blir allmänt kända i vårt land.⁷⁷ Hur de uppfattades av de konservativa lärarutbildarna i Linköping framgår av flera omständigheter. Redan det ovan påvisade beroendet av den österrikiska filosofen Johann Lichtenfels (ovan sid. 238), som i sin psykologi upprepade gånger tar avstånd från Herbarts tänkande, måste negativt ha bestämt Anjous bedömning. Samma hållning framgår av den analys, som Karl Kastman publicerade år 1888.⁷⁸ Han avvisar Herbarts psykologiska grundsyn och underkänner det mesta i de tillämpningar, som Leipzigprofessorn Ziller blivit bekant för, t.ex. den fylogenetiska principen som grund för kursfördelningen. Somligt finner han vara sedan länge allmänt brukat. Några av de metodiska regler, som är kända i den Herbart-Zillerska pedagogiken som t.ex. de fem Formal-Stufen eller de formella stadierna, kan vara av betydelse, även om Kastman varnar för ett torrt schematiserande. Läran om de metodiska enheterna, dvs att det som skall meddelas lärjungarna bör framställas i mindre avdelningar, menar han ha "blivit en integrerande del i varje didaktik".

När Sven Lundqvist i sin ovan omtalade lärobok i pedagogik (sid. 240) behandlar didaktiska frågor, uppehåller han sig några gånger vid den Herbart-Zillerska skolan. Det är dess förtjänst, säger han, att bestämt och klart ha uppvisat, "att allt kunskapstillägnande sker genom apperception". Han ställer sig tveksam till de formella stadierna men bedömer mera positivt de Zillerska tankarna om läro-

ämnenas integration, dvs samläsning mellan ämnen av näraliggande karaktär.^{78a}

Det enda inflytande från de tyska herbartianerna — utöver det nu nämnda —, som kunnat spåras i metodikundervisningen i Linköping, synes föreligga i den av Gottfr. Westling utgivna läroboken i ämnet (ovan sid. 249, not 53). Författaren tillämpar där läran om de metodiska enheterna på så sätt att han genomgående tillråder lärarna att framställa stoffet i mindre stycken, som bearbetas grundligt, innan lektionen fortskrider. I tredje upplagan från år 1910 åberopar han i de historiska avsnitten utom Herbart också Rousseau och Pestalozzi. Den muntliga traditionen förmåler, att läroboken inte var särskilt populär bland lärarkandidaterna. Också bland seminariets lärare väckte den en negativ reaktion. Vid ett kollegiesammanträde i maj 1918 föreslog en av adjunkterna att kollegiet skulle besluta, att f.d. rektor Westlings metodik ej längre fick användas. Rektor vägrade ställa proposition på förslaget: ärendet tillkom ämneskonferensen att besluta om.⁷⁹ Boken försvinner därefter ur årsredogörelsernas läroboksförteckningar.

Något inflytande från Herbart är inte heller märkbart i fortsättningen. Däremot hålles idéerna från Rousseau och Pestalozzi levande i den interna pedagogiska diskussionen bland lärarutbildarna i Linköping. De var t.ex. användbara vid ett kollegiesammanträde i december 1917, då ett utlåtande skulle formuleras rörande kungl. katekesnämndens förslag "Vår kristna tro". I en lång reservation, som yrkade på katekesens avskaffande, anfördes inte bara Rousseau utan också Pestalozzi, "som inte nog kunde fördöma den tomma ordkunskapen".

Försök med "friare studiemetoder"

Mellankrigstidens metodikundervisning vid seminariet stod givetvis i beroende av den nya seminariestadgan år 1914. Där hade det gamla ämnet pedagogik och metodik förvandlats till psykologi och pedagogik och metodiken fått en mera undanskymd plats på timplanen. Det tog emellertid sin tid, innan det nya synsättet slog igenom i det praktiska arbetet. Ända fram t.o.m. läsåret 1919—20 begagnas den gamla terminologin från 1840-talet i årsredogörelsernas timplan. Den

nya ämnesbeteckningen tillämpas dock vid redovisningen av lärarnas tjänstgöring. Från läsåret 1920—21 upptages metodik som särskilt ämne på timplanen.

I den nya stadgan (§ 13) hade inlagts ett incitament till ett nytt grepp i arbetssättet, nämligen det s.k. enskilda arbetet, som uttryckligen avsåg att utveckla elevens förmåga av självverksamhet. Det var ett trevande uttryck för de nya pedagogiska strömningar, som började röra sig i tiden. Man talade om att stimulera eleverna till egna självständiga studier, om laborationsmetoder och arbetsskola.⁸⁰

Man märker dock föga av den nya andan i metodikstudiet förrän i slutet av 1920-talet. I redogörelsen för läsåret 1927—28 anmäles "försök med friare studiemetoder". Den vanliga undervisningsformen i ämnet biologi och hälsolära hade ersatts med ett mera individuellt och självständigt arbete. I stället för klassförhören hade införts tentamina, enskilda eller i mindre grupper. Eleverna fick själva bestämma sin arbetstakt.

Initiativtagaren till denna omläggning av studiesättet var lektorn i ämnet sedan 1919 *Kurt Falck*. I ett konferensprotokoll från oktober 1927 har han utförligt redogjort för metoden. Den föranledde ett kollegiesammanträde strax efteråt, där lektor Falck i detalj beskrev den nya metodiken. Diskussionen vid sammanträdet rörde sig huvudsakligen om möjligheten att tillämpa likartade metoder inom de humanistiska ämnena.⁸¹ Att sådana försök verkligen kom till stånd framgår av följande årsredogörelse, som omnämner att "friare studiemetoder" prövats i ämnena kristendom och biologi. Fram till år 1935 förekommer i några av redogörelserna — med en viss monotoni — ett omnämnande av omläggning av arbetssättet med inriktning på koncentrationsläsning. Sedan faller detta meddelande bort.

En helt annan bild möter under de tjugo åren efter andra världskriget fram till seminarieundervisningens övergång i högskolestadiet 1968. Det var skolreformernas period. 1946 års skolkommision var impulsgivaren också på det undervisningsmetodiska området. Den startade en försöksverksamhet runtom i landet i syfte att pröva sina idéer om enhetsskolemodellen. Ett sådant försökscentrum upprättades år 1949 i Vifolka storkommun i Linköpings omedelbara närhet. Dess skolväsen hade en entusiastisk, progressiv ledare i överläraren *Holger Nilsson*. Också skolorna i Linköping anslöt sig relativt tidigt stegvis till den nya försöksverksamheten. Det betydde ett

pedagogiskt uppvaknande, som inte kunde undgå att påverka lärarutbildarna i staden och som tog sig uttryck på olika sätt.

Undervisningssituationen för lärarkandidaterna förbättrades, då det enskilda arbetet enligt beslut år 1951 inte längre blev obligatoriskt och då den tid, som därigenom frigjordes, fick användas dels till en förbättring av den praktiska utbildningen, dels till studielov, som jämte en reducerad timplan i avgångsklasserna kunde ge möjlighet till ett mera självständigt studiearbete. Hur aktivt seminarielärarna deltog i planeringsarbetet för den nya skolan, visar de studieplaner, som utarbetades bland Linköpings lärarutbildare på uppdrag av 1946 års skolkommision.⁸²

Fr.o.m. läsåret 1953—54 ställdes extra anslag till seminariernas förfogande för försök med utökad metodisk handledning, enhetsskolans arbetsformer m.m.

Att närmare karakterisera det metodiska tänkande, som ledde lärarutbildarna på 1950- och 60-talen torde vara överflödigt. Det är tysk arbetsskola och anglikansk aktivitetspedagogik från seklets första hälft, som nu konkretiserades i det dagliga arbetet i den svenska skolan och som därmed blev ledstjärnan för metodikutbildningen vid seminarierna. Dessa idéer föreligger ju nu kodifierade i gällande undervisningsplaner på den nya skolans olika nivåer.

Praktiken

Det är frapperande att den praktiska sidan av utbildningen i de flesta fall förbigås med tystnad, när f.d. elever berättar om sina minnen från seminarietiden i Linköping. Varför?

Skälen kan vara många. Att tyngdpunkten kom att ligga på inhämtandet av en viss mängd allmänbildningsfakta har nog sin yttersta grund i synen på den nya lärarkategori, som 1842 års stadga skapade. "Folkläraren" betraktades från början huvudsakligen som ett biträde till prästerskapet med uppgift att inlära kristendomens huvudstycken och öva läsekonsten. Av ekonomiska skäl placerades han bland de lågavlönade och utbildningens kvalitet anpassades därefter. Man begränsade medvetet den teoretiska utbildningens omfattning, som ovan uppvisats, men var hårt inriktad på att skaffa säker behärskning av det begränsade kunskapsstoffet genom täta tentamina och utläsning. Teoristudiet kom därför att dominera och

därmed inträdde den olyckliga snedbelastning av yrkesförberedelsen, som karakteriserat klasslärarutbildningen i vårt land sen begynnelsen och ända fram till seminarieorganisationens slutskede på 1950- och 60-talen.

Praktikens omfattning

Man kan jämföra några siffror, som belyser den schemamässigt anslagna tiden för praktiken.

Det kan synas vara en vettig och generös satsning på undervisningsövningarna, när seminariets första schema anslog 18 veckotimmar, dvs halva arbetstiden per vecka till denna sida av utbildningen (ovan sid. 229). Emellertid visar Viströms rapport till Växelundervisningssällskapet (ovan sid. 37), att tiden för dessa övningar snart reducerats till 5 vtr. Det bör då först observeras att denna del av schemat endast gällde "övre ordningen". Vidare avsåg de fem praktiktimmar ingalunda en kontinuerlig handledning för samtliga elever under den sista utbildningsterminen (ovan sid. 230). Under denna termin vistades två elever från "övre ordningen" som biträdande lärare i övningsskolan i tur och ordning tre dagar i följd — på Bäckmans tid (1851—53) utsträckt till en hel vecka, den s.k. provveckan, under sista läsåret. Två dagar i veckan var en hälft av "övre ordningen" närvarande i friskolan några timmar på förmiddagen för att fungera som monitörer och öva sig i att framställa kateketiska frågor m.m. Uttryckt i timtal per elev har alltså den konkreta kontakten med undervisningssituationen varit helt obetydlig. Möjligen ansågs tiden vara tillräcklig för att nå målsättningen enligt 1842 års stadga: "äga kännedom om växelundervisningsmetoden" (§ 6).

Gruppövningarnas uppkomst

Här har vi i själva verket ursprunget till de s.k. gruppövningarna, dvs en sådan form av praktikens organisation som innebar, att en grupp lärarkandidater lämnade den löpande teoriundervisningen enligt schemat för att besöka övningsskolan, där en eller två av dem höll någon lektion, medan de andra i gruppen var åhörare. I en lankasterskola var en sådan anordning naturlig, eftersom hela gruppen samtidigt var i verksamhet som monitörer på olika nivåer, såsom framgår av Carlstedts lunta (ovan sid. 258). Men med klassundervisningens införande på 1860-talet kom gruppövningarna att ända fram

till mitten av 1900-talet skapa en olycklig splittring mellan teori och praktik i lärarutbildningen, varom mera talas i det följande.⁸³

I den tvååriga utbildningen synes undervisningsövningarna ha haft ungefär samma uppläggning som tidigare och varit koncentrerade till andra årskursen. Liksom förut i "övre ordningen" fick elever i avgångsklassen medarbeta i den söndagsskola, som Ljungstedtska friskolan bedrev — "till väsentligt gagn även för seminarieelevernas praktik", som Bäckman uttrycker det. Emellertid upplevdes träningslektionerna i friskolan, då lärarkandidaten lämnades ensam för att öva sig i textförklaringar, som pinsamma enligt en elev (ex 1862): det var omöjligt att hålla ordning på så många.⁸⁴

Anjous motivering för praktikens organisation

Fram till 1914 års stadga har den schemabundna tiden för praktiken i någon mån ökats, eftersom auskultationen satte in från andra utbildningsåret — då i småskoleavdelningen. Men den orimliga parallelliseringen mellan teoristudiet och de praktiska övningarna fortsatte, likaså den punktuella lektionsformen, då lärarkandidaterna fick göra sina undervisningsförsök som tillfälliga inhopp utan det självklara sambandet med ämnesföljden och med skolklassens övriga aktiviteter. I årsredogörelsen för läsåret 1871—72 har rektor Anjou gett en principiell motivering för dessa s.k. provlektioner: "Vid valet emellan de olika sätten att ordna de praktiska övningarna hava lärarne härstädes fortfarande ansett sig böra företrädesvis använda formen av provlektioner, till vilka eleverna fått noggrant förbereda sig, framför formen av mera sammanhängande skolhållning. Då den åt den praktiska undervisningen knappt tillmätta tiden svårligen medger att jämte elevens förberedande till insikt om fordringarna för någorlunda mönstergilla lektioner tillika bibringa honom något mera vana och routine såsom lärare, har man ansett sig böra lämna företrädet åt den förra synpunkten, i förhoppning att sedan eleven sålunda på seminarium åtminstone bringats till någorlunda riktig uppfattning av den stora uppgift, som föreligger honom såsom duglig pedagog och till ödmjukt erkännande av egen ofullkomlighet, han måtte efter sin anställning i skolan förvärva den färdighet och utbildning, som i varje fall icke lärer kunna vinnas utan trägnare och längre arbete med barnen".

Man observerar med vilken självklarhet skribenten, en av konstruktörerna av 1865 års seminariestadga, accepterar den givna timfördelningen mellan teori och praktik.

Det är emellertid tydligt att man vid denna tid inte var nöjd med den praktiska utbildningen vid seminarierna. Som överläggningsämne vid seminarieräktorernas möte 1870 hade föreskrivits bl.a. frågan, "om ett provår för lärare i folkskolan är önskvärt". Tanken var aktuell, sedan läroverkens lärare 1865 hade ålagts denna form för sin praktiska utbildning. Det som föresvävade klasslärarutbildarna var emellertid den tyska modellen, som innebar att den utexaminerade unge läraren först måste tjänstgöra något eller några år som vikarie i en folkskola, innan han kunde få sitt slutbetyg och därmed bli berättigad till ordinarie tjänst. Rektorer samlade sig nu 1870 kring ett uttalande, som föreslagits av en grupp vid mötet under rektor Anjous ledning. Av en rad skäl fann man sig böra avstå från idén.

Den befrielse från läxläsningen, som medgavs under praktiken, får väl betraktas endast som en tillfällig lättnad. Hur viktigt teoristudiet betraktades, framgår av den bistra anvisningen i 1914 års stadga: "Elev vare skyldig att söka efter förmåga fylla de luckor i studiearbetet, som uppkomma genom skolbesök och undervisningsövningar av olika slag".⁸⁵ Utrymmet på schemat för praktiken var i denna stadga begränsat till summa åtta vtr under fyra utbildningsår, däri inräknat tre metodiktimmor. Visserligen systematiserade stadgan praktikövningarnas organisation och skapade möjlighet för längre undervisningsövningar i samma ämne, s.k. serieövningar. Likaså utsträcktes tiden för auskultationer eller heldagsbesök. Någon principiell ändring förmärktes inte heller i praktikens uppläggning efter tillkomsten av 1937 års stadga.

Ny syn på praktiken växer fram

Men från början av 1950-talet växer steg för steg fram en ny syn på de praktiska övningarna. Huvudsyftet var att ge lärarkandidaterna möjlighet att göra sina lärospån i en skolmiljö, som såvitt möjligt motsvarade deras kommande arbetssituation. Man började förstå att det gällde att utbilda *klasslärare* med uppgift att dag ut och dag in leva med, informera och fostra samma grupp skolbarn, inte ämneslärare med punktvisa insatser i en bred skolpopulation.

En linje i praktikens omläggning var att alltmer placera undervisningsövningarna i det kommunala skolväsendet, såsom ovan visats (sid. 92). En annan var att frigöra praktiken från teoristudiet så att undervisningsövningarna förlades till särskilda praktikperioder, då lärarkandidaterna var befriade från ämnesstudier och kunde helt ägna sig åt arbetet med sina övningslektioner. Början gjordes i Linköping läsåret 1950—51, då gruppövningarna begränsades till näst sista utbildningsåret medan serierna i avgångsklasserna utsträcktes, så att lärarkandidaterna under året kom upp till sammanlagt omkring 45 övningslektioner. I årsredogörelsen framhålles: "En betydande nackdel hos gruppövningarna är deras osmidiga anpassning i skolmiljön; barnen känna inte läraren och denne inte barnen, kursmomentet kan inte organiskt infogas i och anknytas till klassens övriga kunskaper i ämnet. Av dessa skäl synas gruppövningarna endast böra användas på det rent förberedande stadiet i den praktiska utbildningen. I stället bör avgångsklassen beredas ökade möjligheter till serieövningar".

Vid mitten av femtiotalet togs steget fullt ut. Det var skolkommissionens lärarhögskoledelegation (SOU 1952:33), som var inspirationskällan. "Huvudtanken i försöket är", heter det i en årsredogörelse för 1953—54, "att undvika de uppenbara olägenheter, som uppstå genom att den teoretiska och praktiska utbildningen parallelliseras". Genom omräkning av de veckotimtal, som stod till förfogande för den praktiska utbildningen enligt seminariestadgan och med tillägg av det studielov, som ersatte det tidigare s.k. enskilda arbetet, kunde 82 dagar eller drygt sexton femdagarsveckor helt och hållet reserveras för undervisningsövningarna. Av de 16 veckorna, fortsätter årsredogörelsen, "falla 6 veckor, därav 2 för besök i B 2-skolor, inom det näst sista utbildningsåret, 10 veckor inom det sista. . . . Motivet att inskränka praktikveckorna till fem dagar har varit dels att övningsskolklasserna och deras lärare ha behov att vara befriade från praktikanter under en dag i veckan, dels att lördagens schema ur övningssynpunkt i regel icke är så givande. Dessutom är det av vikt, att lärarkandidaterna uppehåller kontakten med seminariets undervisning i psykologi och metodik, vilka ämnen därför upptagits på lördagens schema".

"Sista utbildningsårets två sista perioder, som alltså infalla under avgångsårets vårtermin, reduceras antalet lärarkandidater i varje övningsskoleklass till två under näst sista och en under den sista perio-

den. Under denna sista period återvänder lärarkandidaten till en klass hon förut lärt känna, och efter att under måndagen övervägande ha auskulterat, får hon tisdag—fredag själv på eget ansvar sköta all undervisning i klassen — utom en lektion per dag, då handledaren träder in. En sådan anordning avser att låta den praktiska utbildningen kulminera i den för en *klasslärare* typiska situationen: samspillet och samverkan mellan alla de undervisnings- och uppfostringsmoment, som livet i en skolklass erbjuder”.^{85a}

Så långt årsredogörelsen.

Det bortfall av lektioner, som drabbade ämnes- och övningslärarna under praktikperioderna, kompenseras på olika sätt, t.ex. så att tjänstgöringen kunde ske som enskild handledning, biträde vid lektionsbedömning, tentamina eller på sätt som överenskomms med rektor.

Antalet effektiva övningslektioner per lärarkandidat kunde genom dessa anordningar bringas upp till i medeltal ungefär etthundra under hela utbildningen.

Praktikperiodernas frigörelse från det teoretiska studiet hade alltså prövats och vunnit hävd i Linköping, när denna arbetsform övertogs av lärarhögskoleorganisationen. Det är en historiens ironi att denna tankegång var aktuell för lärarutbildarna i Linköping redan hundra år tidigare. I augusti 1859 överlämnade domkapitlet till k maj:t ett infordrat yttrande över ett förslag till nytt seminariereglemente. Skrivelsen, som byggde på ett utlåtande av seminariets inspektor, lektorn Steinnordh, avslutas på följande sätt: ”Slutligen anser domkapitlet lämpligt att efter fullt avslutad teoretisk kurs för seminarieelev bestämdes en eller två månader till *uteslutande praktiska* övningar i folkskolan, innan han från seminarium dimitteras”. Steinnordh synes ha fått uppslaget av en promemoria, uppgjord i anslutning till den skrivelse, som direktionen för Ljungstedtska skolan ingav till domkapitlet den 10 januari 1859 (ovan sid. 67). Promemorian är under-tecknad av andre läraren vid Ljungstedtska skolan, M. W. Österdahl. Han skriver bl.a.: ”Då fråga nu är förhanden om ändrad organisation av seminarierna, hemställs: 1) att endast en sådan förbindelse mellan seminarier och folkskola må bestämmas, att seminarieeleverna först sedan de fullständigt avslutat den teoretiska lärokursen må äga genomgå en praktisk kurs i folkskolan. — — —”.

Tio år senare hade denna tankegång nått vidare kretsar. På 1870-talet samlade statsrådet F. F. Carlson upprepade gånger seminarie-

rektorerna till överläggningar i Stockholm (åren 1870, 1875 och 1877). Vid samtliga tillfällen dominerade frågan hur den praktiska utbildningen skulle organiseras. Enighet rådde om att man skulle avsluta de teoretiska studierna med examen efter det andra utbildningsåret (i den treåriga utbildningen), så att man kunde ägna det sista året — eller åtminstone den sista terminen — helt åt pedagogiska och metodiska studier jämte täta undervisningsövningar. Så var stämningen i rektorskåren år 1870.^{85b}

Tankegången var emellertid förknippad med kravet på att utöka utbildningen med ytterligare en årsklass. Beslut härom fattades 1877, och vid det årets rektorsmöte skulle man göra upp förslag till en ny kursfördelning. Rektorernas uttalande hade utarbetats av en grupp vid mötet under ledning av rektor Anjou. Det visade sig emellertid att den vackra tanken att ägna slutet av utbildningen helt åt praktiken totalt förfuskats.

Det kunde medföra olägenhet, heter det i protokollet (§ 4), ”att kunskapsbetygen bleve ett helt år före den avgörande slutprövningen fixerade, utan att tillfälle bereddades att med avseende på den tillväxt och mognad, som under 4:de året kunde vinnas, underkasta dessa betyg behövliga modifikationer”. Den teoretiska avgångsexamen i kristendoms-kunskap, svenska språket samt pedagogik och metodik borde ske först vid fjärde årets slut, men beträffande räknekonst och geometri, historia och geografi samt naturkunnighet borde den huvudsakliga avgångsprövningen äga rum redan vid tredje årets slut. Men icke nog härmed! *De slutliga betygen* också i dessa sist-nämnda ämnen skulle fastställas *först vid avgångsexamen* och då med hänsyn till *dels* prövningen vid slutet av tredje året, *dels* den förtrogenhet med läroämnet, som eleven visat vid detsamma behandling *vid undervisningsövningarna* under fjärde året.

K brevet den 31 maj 1878 med undervisningsplanen för den fyra-åriga utbildningen vid seminarierna föreskriver för fjärde klassen oförändrat timtal för övningsämnen, något minskat timtal för kunskapsämnen och något ökat antal veckotimmar för praktiken. Sammanlagt krävde man av eleverna i avslutningsklassen den tyngsta arbetsinsatsen under de fyra utbildningsåren med 42 veckotimmar och detta trots allt tal om risken för överanstängning — ett gärna använt motiv för utbildningens förlängning.

Rektor Anjou har alltså kommit att stå helt främmande för idén

om praktikens koncentration till utbildningens avslutningsskede. Han leker med tanken, när han i en artikel i Tidskrift för folkundervisningen 1878 diskuterar kursuppläggningsen för fjärde klassen men avvisar den närmast som en luftig spekulation av "metodisterna".

Auskultationen

Även i ett annat avseende innebar 1950- och 60-talen en väsentlig förbättring av praktikutbildningen. Det gällde auskultationen, dvs en sådan kontakt med lärarkandidaternas blivande arbetsfält, som i första hand ville vidga deras kännedom om andra skolformer och lärjungekategorier än dem som mötte dem i seminariets övningsskola. Genom extra anslag och den ovan omtalade omläggningen av praktikundervisningen kunde en rik flora av auskultationstillfällen beredas lärarkandidaterna. När övningsskolan övergick till A-form (ovan sid. 91), skickades lärarkandidaterna ut till B 2-skolor på landsbygden för ett veckolångt besök. Lärarutbildarna i Linköping var de första i landet, som från läsåret 1950—51 förlade praktikövningar till de just då påbörjade försöken med enhetskolemodellen, inte bara genom att anordna besök i sådana skolformer (ovan sid. 277) utan också genom att förlägga undervisningsövningar i klasser, som hade övergått i försöksstadiet.

Den extra auskultationen kunde exempelvis under vårterminen i avgångsklassen omfatta fem dagar för varje lärarkandidat, då man besökte barnträdgårdar, specialklasser, Fröbelinstitutet i Norrköping, yrkesskolor i Linköping.

Handledarna

En synnerligen viktig uppgift i den praktiska utbildningen hade *handledarna*. I den kritik, som Fridtjuv Berg levererade år 1883 mot folkskollärarutbildningen (ovan sid. 214), var ett huvudargument att seminarielärarkåren var sammansatt av personer, som inte hade någon verklig egen erfarenhet av folkskolearbetet. För Linköpingsseminariets del hade argumentet knappast full giltighet — åtminstone inte under Anjou-regimens två första decennier —, eftersom såväl rektor som bröderna Kastman såsom folkskoleinspektörer skaffat sig insyn i folkskolans arbetsvillkor. Viström undervisade ju själv i övningsskolan, dvs Ljungstedtska friskolan, och hade alltså daglig erfarenhet

av undervisningsarbetet, när han handledde seminarieelevernas undervisningsövningar.

I början av Anjous rektorat placerades adjunkten Knut Kastmans tjänstgöring i övningsskolan, där han jämte övningslärarna var handledare. Handledningen i läroämnena ombesörjdes alltså i övningsskolan till väsentlig del av ämneslärare ända fram till omkring 1880.

Ämneslärare som handledare

Att låta ämnesläraren fungera som handledare är en anordning, som går tillbaka ända till reglementet av år 1842 och som alltså är av tyskt ursprung (ovan sid. 29). Där heter det (§ 2): "Elevernas teoretiska undervisning och praktiska skoleövning, ehuru bestämt åtskilda, må likväl kunna åt en och samma lärare anförtros". I 1862 års reglemente föreskrives (§ 10), att undervisningsövningarna skall ske "under ledning och tillsyn av någon seminarii-lärare", dvs en ämneslärare. Det kungliga cirkuläret 1864 skärper formuleringen: den av seminariets huvudlärare, som anställes för undervisning i de särskilda läroämnenas metodik, bör "därjämte uteslutande handhåva ledningen av seminarii-elevernas praktiska övningar".

För de tre kommittéledamöter, bland dem rektor Anjou, som utarbetade förslaget till 1865 års reglemente, har dessa föreskrifter tydligen befunnits väl kategoriska. I den skrivelse som åtföljer deras förslag⁸⁶ framhåller de svårigheten att finna lärare med akademisk kompetens, som samtidigt är lämpliga att vara lärare i övningsskolan. De rekommenderar en annan väg, nämligen att lärarens i seminariiskolan åligganden huvudsakligen inskränkas till skolhållning, som framställer en rätt god folkskola, en mönsterskola, och torde redan den uppgiften icke vara mindre, än att den helt fordrar sin man; samt att ledningen av elevernas praktiska och metodiska övningar lägges i rektors och övriga lärares händer, helst så att varje lärare övervakar de praktiska övningarna i skolan och meddelar metodiska anvisningar i det eller de ämnen, varuti samme lärare å seminarium meddelar undervisning".

Anjou och hans medkommitterade vann inte gehör för sitt förslag. Reglementet från 1865 deklarerar kort och gott (§ 22): "Av adjunkterna skall en förordnas att vara lärare i den med seminarium förenade övningsskolan". Tanken på en klasslärare i övningsskolan avvisades alltså.

Det var statsrådet F. F. Carlson, som var ansvarig för denna inställning. Hur hårt han var bunden av tankegången, framgår av hans brev till biskop Ebbe Bring vid det tillfälle då seminarieadjunkten Knut Kastman skulle förordnas till landstingets folkskoleinstruktör. Han skriver: "I dag har 'Kastman' varit hos mig och talat om sitt nya kall. Viktigt är att seminariiskolan icke kommer ur den goda ordning den nu har, och så väl därför som för Kastmans egen skull önskade jag att han skulle åtminstone några veckor om året deltaga i undervisningen där. Genom Din bemedling kanhända detta ginge för sig. Kastman kan säkert i sin nya ställning bli mycket nyttig, ej minst genom väl uttänkta förslag till landstinget".^{86a}

Övningsskolläraernas insats ökas

Utvecklingen omöjliggjorde emellertid denna ståndpunkt. Det var den planerade utbildningen av småskollärare, som bröt vägen för övningsskollärartjänsterna vid seminariet (se sid. 83).

Från 1880 sker en uppdelning, så att ämneslärares handledning begränsas till elever i avgångsklassen. Anjou skriver i årsredogörelsen för 1893—94: "Ledningen av praktiska övningarna med 4:de seminarielassen uti kunskapsämnen har fortfarande varit övertagen av de lärare, som i denna klass undervisat i dessa ämnen". Samma grundregel föreskrives 1914, och i stadgorna från år 1937 (folkskoleseminarierna) och 1938 (småskoleseminarierna) förutsattes att lektorer och övningslärare undervisar i övningsskolan och handleder undervisningsövningarna där, medan övningsskollärarna "deltaga i ledningen av undervisningsövningarna" (§ 93 resp § 89). Föreskriften upprepas i den sista seminariestadgan — av år 1958.

I Linköping synes man emellertid åtminstone från 1920-talet ha alltmer tappat intresset för denna integrering av ämneskunskap, ämnesmetodik och praktiskt handledarskap. På 1940- och 50-talen heter det blott om en eller annan lektor, att han "leder undervisningsövningar".

Uppgiften att svara för lärarkandidaternas praktiska utbildning gled alltså alltmer över till de kvalificerade klasslärare, som svarade för undervisningen i övningsskolan. Övningsskollärares betydelse i lärarutbildningen ökades också genom att de i stor utsträckning fick överta undervisningen i metodik, särskilt i den rikt differentierade s.k. praktikmetodiken. Med lärarutbildningens expansion i Linköping

på 1950- och 60-talen fick övningsskollärarkåren en betydande omfattning, och risk uppstod, att handledningen och lektionsbedömningen skulle komma att variera inom alltför vida gränser. Olika åtgärder sattes in för att instruera och konformera handledarna. De fick hjälp med olika slags checklistor med synpunkter, som borde komma ifråga vid bedömningen (se exempel på sid. 284). Handledarna inbjöds till regelbundna konferenser, där problemen ventilerades, PM sammanfattade goda råd och anvisningar för en riktig utformning av handledarskapet. På centralt initiativ av övningsskollärarna själva utarbetades slutligen en handbok för handledare.

Bedömningen av övningslektionerna

Betygsättningen var givetvis ett känsligt kapitel inte minst för oerfarna handledare. Särskilt i slutskedet med den stora ansvällningen av handledare uppstod risken att bedömningen blev föga enhetlig. Av denna anledning inriktade man sig på att så många bedömare som möjligt fick avge sina vitsord om varje enskild lärarkandidat, så att det matematiska medeltalet kunde förväntas ge en möjligast rättvisande bild av vederbörandes undervisningsskicklighet. I samma syfte utvecklades på 1950-talet ett system av medbedömare — det gällde undervisningsövningarna i modersmålet och matematik. På detta sätt kunde under det sista utbildningsåret lärarkandidaternas prestationer i det praktiska arbetet stå under bedömning av upp till 12—14 handledare.

Den vanliga formen för kritiken var ett samtal i omedelbar anslutning till lärarkandidatens lektion. Speciella frågor, som aktualiserats under lektionen kunde tas upp på metodiklektionerna. Det har emellertid också förekommit — åtminstone under 1870-talet — att man på lördagarna samlades för diskussion och kritik av lektioner, som hållits av lärarkandidaterna under den gångna veckan. I samtalet uppträdde inte bara handledarna, också de lärarkandidater, som varit närvarande vid lektionen, fick uttala sin mening om dess kvalitet.⁸⁷

Lektionsutkast?

Några egentliga *lektionsutkast* kom knappast ifråga, så länge växelundervisningen var förhärskande i seminariets övningsskola. Åtminstone är inte några sådana kända från denna period. Men i 1865

Lärarkandidat:
(namn och klass)

Övningsskolklass:

Handledare:

Undervisningsövning / 19.....

Amne

Uppgift

1. Disposition
2. Behärskning av stoffet
3. Förmåga att få fram det väsentliga och att inlära detta ...
4. Förmåga att väcka intresse för ämnet
5. Förmåga att åskådliggöra och konkretisera
6. Förmåga att leda och organisera
7. Frågeteknik
8. Röstbehandling
9. Språkbehandling
10. Förmåga att hålla disciplin och god ordning
11. Förmåga att behärska oväntade situationer

10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30
10	15	20	25	30

Kommentar:

Anmärkning:

Siffrerien 10—30 avser att gradera omdömena efter en femdelad skala, från dåligt (= 10) till utmärkt (= 30). Markeringen sker enklast genom ett kryss i vederbörande ruta. Givetvis behöver inte bedömarens känna sig skyldig att vid varje övningslektion medtaga samtliga moment.

Vitsord:

års stadga har tanken på denna form av lektionsförberedelse funnit uttryck. Där talas (§ 28) om skriftliga uppsatser, "vilka såsom förberedelse för lärjungarnas praktiska övningar i ett eller annat läroämne förekomma", och i examensvillkoren ingick, enligt § 45, att "varje examinand skall förete av honom under vederbörande lärars uppsikt utarbetade förberedande utkast till undervisning i något kristendomskunskapen tillhörande stycke och i svenska språket". Denna stadga var daterad i december 1865. I sin redogörelse för läsåret 1864—65, det första i hans långa årsserie, har Anjou, en av männen bakom stadgan, berättat på tal om undervisningsövningarna, att "lärjungarna fått förbereda sig uti läseämnena genom utarbetandet av skriftliga utkast".

Anjous krav på lektionsutkast — tydligen en frukt av hans tyska studier år 1864 — synes gälla mera generellt än stadgans. Att kraven så småningom i själva verket skärptes, vittnar eleven Broström om (ex 1872). Han berättar: "Var fjärde vecka måste man framträda på arenan med 1/2-timmens lektion varje dag och i övrigt närvara vid alla lektioner, som höllas av kamrater, alltså en timme varje dag. Uppgifterna utdelades på torsdagen i veckan före lektionen. - - - Knappt hade man hunnit hem, förrän man grep sig an med lektionskrivning. Man var nämligen ålagd att skriva varje lektion så utförligt, som den skulle hållas, för den händelse ledaren önskade se den, vilket ej sällan inträffade. Det räckte således ej med ett utkast".

Ännu 1886 års stadga förutsätter lektionsutkast — ett sådant kunde presteras i den skriftliga avgångsexamen som alternativ till den pedagogiska uppsatsen.

Från slutet av 1890-talet noteras en smula lindring i utkastskrivandet. Då medgives enligt årsredogörelserna att avgångsklassen under vårterminen fick ersätta lektionsutkasten med en disposition. Man förutsätter alltså att ett utkast är en utförlig beskrivning av lektionen med inte bara de planerade frågorna utan också de väntade svaren, det som Broström (ovan) kallade lektionskrivning.

Årsredogörelserna redovisar troget kraven på utkast långt in på 1910-talet. Då hände på ett kollegiesammanträde, att en av adjunkterna önskade "få till protokollet antecknad en uppmaning till ledarna för de praktiska övningarna - - - att vid meddelande av råd och kritik söka fostra seminaristerna att följa sin egen individuella läggning utan att vara slaviskt bundna vid utkast eller metodisk ren-

lärlighet".⁸⁸ Sedan talas inte längre om utkastskrivandet, trots att sådant förutsattes i undervisningsplanen till 1914 års stadga.

Vilken roll utkasten spelat för bedömningen av lärarkandidaternas undervisningsskicklighet under Anjous regim framgår av att årsredogörelserna under hans tid regelmässigt upptar i ämneslärarnas tjänstgöringsskyldighet inte bara att de leder undervisningsövningar i sina respektive ämnen utan också att de rättar utkasten. Tyvärr har vi ytterst få sådana bevarade. I Linköpings skolmuseum har emellertid omhändertagits ett par små häften, som innehåller utkast till lektioner. Det ena bevarar de kateketiska lektioner, som seminaristen Gunnar Wiman (ex 1890) höll år 1889. Då behandlade han tredje huvudstycket (Herrens bön) enligt Lindbloms förklaring jämte början på fjärde huvudstycket (om dopet). På några ställen har Anjou gjort kommentarer.

Den andra anteckningsboken har också tillhört Gunnar Wiman. Hälften består av katekesanteckningar från år 1886. Det är alltså här inte fråga om lektionsutkast. I den andra hälften däremot har Wiman gjort avskrifter av utkast till ett tiotal katekeslektioner, som tre lärarkandidater, utexaminerade år 1895, tydligen ställt till Wimans förfogande. I dessa förekommer några få kommentarer av adjunkten, sedermera rektorn Gottfr. Westling.

Man kan inte komma ifrån att dessa utkast gör ett torftigt intryck. De är strängt bundna vid katekesförklaringens text och utgör knappast mer än begreppsanalyser och ansträngda försök att inpassa katekesstyckena i det dogmatiska schemat.

I vilken utsträckning lektionsutkast förelagts lärarkandidaterna under 1900-talet låter sig inte mätas. Från tiden efter första världskriget torde detta led i den praktiska utbildningen ha förekommit endast sparsamt. Det gör därför ett överraskande intryck, när i en promemoria för klasslärarkandidaternas handledare för läsåret 1967—1968 följande står att läsa: "Ett lektionsutkast, som granskas av handledaren någon eller några dagar innan lektionen skall hållas, kan vara en hjälp i förberedelsearbetet det första praktikåret".

Biblioteket

Att boken är lärarens viktigaste arbetsredskap är en självklar sanning. I lärarutbildningen borde därför ett bibliotek få spela en central roll.

Biblioteket vid Linköpingsseminariet är årsgammalt med lärarutbildningen. I sin inventarieförteckning från november 1845 skriver Viström: "Såsom bidrag till bildande av ett bibliotek för folkskollärare-seminarium härstädes har Boktryckerisocieteten genom Zacharias Haeggström i Stockholm av den 21 juli 1843 låtit översända:". Ett antal av 35 volymer förtecknas. Det är alldeles övervägande läroböcker i olika ämnen, men man möter också titlar som Afzelius' Sagohäfder I—IV, Bibliotek i populär naturkunnighet I—XXXVII samt handatlas med supplement. Enligt en anteckning på förteckningen från juni 1847 av inspektor, lektor Petrelli, hade biblioteket då utökats med ännu några volymer, bland dem Skolmästarekonst av Dahm och Nya Testamentet med förklaring av Lisco, båda i två exemplar.

I vilken utsträckning denna litteratur stod till seminarieelevernas förfogande framgår inte. I Anders Oldbergs Handbok i pedagogik, som i flera avseenden blev normgivande för de första generationerna lärarutbildare också i Linköping, rekommenderas att i varje seminarium bör finnas ett litet bibliotek, "som åt lärare och lärjungar erbjuder passande och valda skrifter till enskild läsning" (sid 194). Sedan 1852 förekom i Ljungstedtska friskolan "ett särskilt bibliotek för skolans och söndagsskolans elever".⁸⁹ Huruvida detta kunde utnyttjas av lärarkandidaterna är likaledes okänt. Av årsredogörelsen för 1862—63 framgår att ett skåp inköpts för 36 rdr rmt "till förvarande av seminariets bibliotek". Det har tydligen skett i samband med inflyttningen i nya lokaler. Några år senare (juli 1865) föreslår rektor Anjou domkapitlet att, "sedan härvarande folkskoleseminariums inventarier och samlingar nu vunnit en icke obetydlig tillökning", låta ordna en försäkning "i något brandstodsbolag". Han värderar "böcker, kartor och annan skolmaterial" till 900 rdr rmt, vilket kan ge en ungefärlig uppfattning om bibliotekets storlek. I årsredogörelsen 1864—65 redovisar han "inköp av en icke obetydlig samling böcker, företrädesvis ur Tysklands pedagogiska litteratur". Boktitlarna uppger han inte. Däremot omnämner han: "För seminariibiblioteket har prenumererats på följande tyska tidskrifter för folkskolan" — här följer en uppräknings på fem "Schulblätter" från olika delar av Tyskland.

Eleverna får ett läsrum

Man får intrycket, att den litteratur, som förvärvades av seminariet genom inköp eller som gåvor, åtminstone på 1860-talet närmast tillfördes referensbiblioteket till lärarnas tjänst. I varje fall påstår förre eleven Broström (ex 1872), att "seminariet icke förfogade över någon boksamling".⁹⁰ Vid denna tid hade seminariet flyttat in i sin nybyggnad (1869), där man borde ha kunnat räkna med utrymme för ett elevbibliotek. I själva verket var det först under läsåret 1912—1913, som det enligt årsredogörelsen blev möjligt "att för elevernas räkning anordna ett läsrum med referensbibliotek". På hösten 1914 anmäler rektor Johansson i en skrivelse till folkskolöverstyrelsen: "Först denna höst har det lyckats undertecknad att bereda särskild lokal för biblioteket".⁹¹ F.d. elever från slutet av 1910-talet minns, att biblioteket var uppställt i glasade hyllor i östra hörnrummet på andra våningen. Kollegiets referensbibliotek var delvis placerat i rektors rum på öppna hyllor. På tredje våningen fanns den ovannämnda läsesalen, som mest användes som klassrum av avgångsklassen men som alltså också erbjöd eleverna litteratur för läsning på stället. Vid överflyttningen till den nya seminariebyggnaden vid Östgötagatan (1927) inrymdes boksamlingarna dels i ett biblioteksrum för det egentliga seminariebiblioteket, dels i ett rum för övningsskolans bibliotek, det s.k. lärjungebiblioteket. I kollegierummet uppställdes referensbiblioteket för lärarna. I den förstnämnda lokalen placerades också elevföreningen SSF:s bibliotek, "likaledes i öppna hyllor".

Skälet till att man inte förrän i början på 1910-talet gett eleverna tillgång till ett bibliotek inom läroanstalten framgår av ett inlägg, som rektor Westling gjorde vid seminarieläramötet år 1900 i Linköping. Där behandlades frågan vad man borde göra för att hos lärarkandidaterna "väcka håg för fortsatt utbildning genom självständiga studier". Diskussionens inledare, adjunkten Valborg Olander, Falun, krävde bl.a. att "vid seminarierna funnes särskilda bibliotek för elevernas räkning". I sitt inlägg framhöll rektor Westling, "att vad Linköpings seminarium beträffar ej så mycket kunde vinnas genom utlåning från läroanstaltens eget bibliotek, enär vad som där funnes vore allt för *vetenskapligt* till sitt innehåll, och dess boksamling vore dessutom ej synnerligen rikhaltig. Tillgångarna till dess komplettering vore ej heller stora. Däremot ägde eleverna själva ett

tämligen rikhaltigt bibliotek, där alla inköp underställdes rektor, varigenom vägledning gäves i avseende på valet av litteratur".⁹² Ungefär samtidigt medverkade emellertid rektor Westling till att ett bibliotek för eleverna vid stadens småskoleseminarium, där han var styrelsens ordförande, kunde inrättas. I årsredogörelsen för 1905 berättas att ett mindre belopp för bokinköp hade börjat avsättas årligen från 1901. Fyra år senare räknade biblioteket omkring ett-hundra band dels pedagogik, dels skönlitteratur. En av eleverna ombesörjde utlåningen under föreståndarens tillsyn.

Intresset för en aktivering av seminariebiblioteken hade alltså väckts av seminarielärarna själva. Deras organisation återkom 1911 till ämnet genom en rundskrivelse till seminarierna. I sitt remissvar tillstyrkte Linköpingskollegiet, att kurser i biblioteksteknik tid efter annan anordnades för seminariernas lärare samt att undervisning i ämnet meddelades åt seminarieeleverna.⁹³

Rektor Johanssons initiativ år 1914 att ordna en egen lokal för elevbiblioteket fick en betydelsefull förstärkning genom hans åtgärd att från samma år utverka, att en av lärarna förordnades till seminariets bibliotekarie. Seminariet har haft den stora förmånen att under en sammanhängande period av 48 år (1914—1962) ha fått lämna omsorgen om sitt bibliotek i händerna på två av sina lärare, som vardera under en tjänstetid av 24 år ägnat ett levande intresse och outtröttlig möda åt sin uppgift. Det gäller adjunkten, sedermera lektorn *Hjalmar Nordin* (1914—1938) och övningsskolläraren *Birger Grejbäck* (1938—1962).

Hjalmar Nordin bibliotekarie

Före 1914 hade bibliotekets tillväxt genom inköp och gåvor fått kortfattat omnämnande i årsredogörelserna under rubriken Undervisningsmaterial. Från och med årsredogörelsen 1914—15 lyder rubriken i regel Bibliotek (eller Boksamling) och undervisningsmateriel, och i en följd av årgångar avtryckes Nordins utförliga rapport om bibliotekets tillväxt, organisation och begagnande. I juni 1915 omtalar han, att "låne- och studiebiblioteket uppställdes i det nya biblioteksrummet, det för lärarna avsedda handbiblioteket i kollegierummet och det även för eleverna till begagnande på stället tillgängliga uppslagsbiblioteket i läsrummet". Han är missnöjd med lånefrekvensen: 2½ böcker pr elev under hela läsåret. "Nu är visserligen att

ihågkomma," tillägger han, "att eleverna äro flitiga låntagare dels i sitt eget föreningsbibliotek, dels i det stora stiftsbiblioteket. Men det önskemålet kvarstår dock, att seminariets bibliotek måtte i högre grad än vad det hittills varit bli ett laboratorium, närmast i de humanistiska ämnena".

I följande årsredogörelse (1915—16) meddelar han, att en grundval lagts till ett lärjungebibliotek för övningsskolan. Det kom i funktion från och med följande läsår. Bibliotekarien verkar nöjd med årets statistik. Han tillägger: "Då småskolans barn ansetts för unga för att få låna böcker, har jag som ett slags ersättning för dem hållit nio sagostunder, därav fem på fritid och fyra under lektionstimmar (hembygds-kunskap). Det har varit efterlängtade timmar, och småttingarna ha suttit på golvet i en ring tysta som möss och med ögonen på skaft".

Utlåningen i seminariebiblioteket ägde rum under en timme två dagar i veckan och ombesörjdes av bibliotekarien själv. Efter inflyttningen i det nya seminariehuset (1927), prövades det s.k. öppna systemet, dvs att både lärare och elever hade tillfälle att själva ordna hemlånen. "Det är att hoppas", skriver bibliotekarien i sin rapport 1927, "att detta på absolut förtraoende byggda system må kunna för framtiden bibelållas." Hans förhoppning gick i uppfyllelse — det öppna lånesystemet tillämpades till slutet.

Bibliotekets accession skedde under 1800-talet övervägande genom gåvor. Främst ecklesiastikdepartementet visade förståelse för seminariernas behov att utvidga och förnya sitt bokbestånd och överlämnade årligen ett antal volymer. De belopp, som stod till förfogande för inköp, var obetydliga, eftersom anslaget också skulle täcka behoven av ny undervisningsmateriel. Likväl växte antalet volymer i allt snabbare takt. "Den 26 januari 1929 överskreds volymtalet 10.000, som ofta anses som gräns mellan 'mindre' och 'större' bibliotek", anmäler Nordin med berättigad stolthet i årets rapport.

Det tog nära trettio år, innan siffran 20.000 volymer passerades. Det skedde läsåret 1957—58. Tio år senare, strax innan biblioteket avvecklades och överlämnades till lärarhögskolan, anmäler årsredogörelsen (1966—67), att bibliotekets bokbestånd uppgick till över 30.000 volymer.

Då ingick i beståndet den boksamling, som överflyttades till seminariebiblioteket vid nedläggningen av det "kvinnliga" folkskolese-

minariet vid slutet av 1950-talet.⁹⁴ Den hade stått under vård av övningsskolläraren Torsten Gardeman.

Bibliotekarierna synes ha varit ganska enväldiga, när det gällde den litteratur som skulle anskaffas. Lärarnas önskemål inhämtades givetvis och följdes väl i allmänhet. Någon gång kunde det hända att meningsskiljaktigheter uppstod. Vid slutkollegiet höstterminen 1915 hemställde adjunkten Olsson, "om icke i seminariets bibliotek borde finnas, jämte Hedins böcker om världskriget, även sådana som företrädde en annan uppfattning beträffande orsakerna till detta krig. Hr Setterberg angav uttryckligen sitt instämmande i denna hr Olssons mening".

Då bibliotekarien vägrade att ta hänsyn till önskemålet, gjorde adjunkten Olsson en framställning direkt till folkskolöverstyrelsen i februari 1916. Han begär att tre skrifter jämte Hedins skulle inför-livas med biblioteket, nämligen Gustaf Steffens Krig och kultur, Ernst Wigfors' Världskriget och världsfreden samt J'accuse. När skrivelsen överlämnades till rektor, besvarar denne remissen genom att bifoga ett fem foliosidor omfattande yttrande av bibliotekarien Nordin med försvar för hans ståndpunkt. Han framhåller bl.a.: "- - - måste för de tre av adj. Olsson föreslagna böckerna och deras helt säkert talrika efterkommande en ny avd., "Dagspolitik", upprättas, men en sådan har enligt mitt förmenande ingen raison d'être i ett folkskoleseminariums bibliotek".

Ärendet föranledde ingen annan åtgärd än att överdirektören Bergqvist i juni 1916 tillställde rektor en personlig skrivelse av okänt innehåll.⁹⁵

Birger Grejbäck bibliotekarie

Bibliotekariens arbete växte i takt med volymsiffran och stegrades än mer, när den stora expansionen av utbildningen satte in omkring år 1950. Det gick inte längre att sköta biblioteket som en bisyssla. Den som då trädde in och axlade bördan var Birger Grejbäck. Han åtog sig att stanna kvar som bibliotekarie, sedan han år 1952 hade inträtt i pensionsåldern. Under de tio åren fram till den tidpunkt 1962, då han av åldersskäl såg sig nödsakad att lämna uppgiften, ägnade han sig med hängivet intresse och utan att spara sig åt bibliotekets skötsel.

Birger Grefbäck. Foto: Lärarhögskolan, Linköping.

Det var en bibliotekets regeneration, som skedde under Birger Grefbäcks omvårdnad. Ett nytt klassifikationssystem genomfördes, en kraftig utgallring av äldre litteratur företogs. Tanken på klassbibliotek slog igenom och krävde organisatoriska åtgärder. Det gällde såväl övningsskolans bibliotek som seminarieklassernas. I det senare fallet fick denna böckernas utlokalisering en än större omfattning, när ämnesrumssystemet genomfördes i full utsträckning. Vid Grefbäcks avgång från bibliotekariesysslan 1962 konstaterar årsredogörelsen, att biblioteket torde kunna beskrivas som ett av de mest välskötta i vårt land. "Tyvärr", fortsätter årsredogörelsen, "har inte statsmakterna sett sig i stånd att ekonomiskt ersätta innehavarna av bibliotekariesysslan vid seminarierna i den utsträckning som vore skäligt. För Birger Grefbäck har detta förhållande aldrig fått lägga band på hans outröttliga omsorger om vårt bibliotek".

Exkurs

Om luntväsendet vid Linköpings folkskoleseminarium

L. Gottfr. Sjöholm påpekar i sin framställning om luntväsendet, att luntor förekom vid alla seminarier (Folkskoleseminariet för manliga elever i Göteborg 1843—1956 sid 208). I vilken utsträckning denna arbetsform tillämpades vid folkskoleseminariet i Linköping kan inte bedömas på grundval av det föreliggande materialet. Ända in på 1900-talet omnämnes i elevminnena, att anteckningar förekom i en rad ämnen i stor omfattning, tydligen mestadels i brist på lämpliga läroböcker. I det äldsta tidsskedet användes i räkning en handskreven lärobok ("Räkne-Bok sammanskrifven i Ljungstedtska Friskolan i Linköping af Peter Lindblom". På baksidan: "Beställd i Linköping den 1. April 1843. Kostar 1 Rdr 9 sk, tillhör P. Lindblom". Anteckningar på titelbladet: 1. "den s.k. Guldgrufvan", 2. "Papperet gjordt vid Örneström". Förvaras i Linköpings skolmuseum sign. IV. 690). Om Peter Lindblom meddelas i *Joel Tjellander: Försök till matrikel för Linköpings stifts orgelnister, kantorer och skollärare, Linköping 1856*, sid. 133, att han avlade "prakt.skoll.ex. vid Ljungstedtska friskolan i Linköping 22/4 1843". Han förekommer inte i seminariets handlingar och har sannolikt vistats endast en kortare tid vid seminariet och avlagt praktiskt undervisningsprov. Handskriftens förlaga har sannolikt ställts till elevernas förfogande i denna seminariets första termin av dess föreståndare Johan Viström, som också på annat sätt visat sig vara särskilt intresserad av räkningens metodik (ovan sid. 262). Om förekomsten av luntor på Viströms tid har förut talats (sid. 258).

Som Sjöholm påpekat (a a sid. 208), hade anteckningssystemet också positiva drag. Reaktionen bland eleverna var blandad. Eleven C. M. Jonsson (ex 1866) berättar: "Magister Knut Kastman, lärare i kristendom, naturlära, historia och geografi, upptog mycken tid med att låta oss skriva anteckningar i alla dessa ämnen. Skulle det vara bra, måste dessa anteckningar renskrivas, bindas i snyggt band och ligga bredvid övriga böcker på bordet i lärorummet. Han såg då rätt nyter ut" (ÅSU nr 47 sid. 51). Broström (ex 1872) talar om anteckningsraseriet, men de tre elever, som har berättat om sina seminarieminnen under tidsperioden 1876—86, har inte ett ord om detta

arbets sätt. Men artiklarna i Östgöten år 1888 (ovan sid. 251) trycker hårt på missnöjet med inlärandet av anteckningarna, och från de första åren på 1900-talet talas det om "kalvar", dvs lektionsanteckningar. I bägge dessa fall gällde emellertid inte "luntorna" det kurspensum, som inhämtades medelst de antagna läroböckerna, utan extrakurser, som inlästes för att få kvalificerade betyg.

De vackraste bevarade exemplen på lektionsanteckningar presterades av eleven A. Fr. Fredriksson (ex 1865). Om hans kompendium i pedagogik och metodik har förut talats (sid. 232). Av hans hand har också bevarats en 14-sidig "Kort underrättelse om sättet att undervisa i 4 stämmig kyrkosång enligt den Skottska methoden (Solfa-methoden)" (Linköpings skolmuseum sign. IV. 697).

"Luntor" i egentlig mening blir dessa lektionsanteckningar först, när de avser stoffet i katekesstudiet och därmed blir underkastade det traditionella utanläsningstvånget. Från Linköpingsseminariet föreligger ett ytterst sparsamt material. Det kan knappast karakteriseras som luntor och ger inte någon möjlighet till generella omdömen om luntväsendets omfattning och beskaffenhet just vid detta seminarium. Det gäller tre handskrifter.

1. "Tredje artikeln af Knut Kastman 1866" (Linköpings skolmuseum sign. IV.705). Okänd skrivare. Innehållet är en kommentar till Lindbloms katekesförklaring styckena 206—236 och omfattar alltså inte hela framställningen om tredje artikeln. Huvudintresset ligger på en behandling av den s.k. nådens ordning, dvs den från senare delen av 1700-talet icke ovanliga skildringen i den svenska katekes-traditionen av människosjärens väg från otro till tro. Med ett skickligt pedagogiskt grepp liknas de olika stadierna i nådens ordning vid de steg för steg alltmer krävande klasserna i en skola. Den syn på nådens ordning, som Knut Kastman låtit sina elever inhämta, ansluter sig närmast till den linje i svensk katekestredition, som representeras av namnen Johan Möller och Henric Schartau (se härtill *Einar Lilja*: Den svenska katekestreditionen mellan Svebilius och Lindblom, 1947, sid. 170—172).

2. "Anteckningar i katekesen efter Chr. Anjou. Seminarie-Rektor. Arv. Lindqvist" (Linköpings skolmuseum). Handskriften är en slarvigt utförd kladd från rektor Anjous föreläsningar år 1870 rörande katekesens tredje huvudstycke om bönen samt början på fjärde huvudstycket om dopet. Skrivaren, Arvid Lindqvist, avlade sin examen

år 1872. Innehållet anknyter till Luthers och Lindblomska katekesens förklaringar men vissa formuleringar överensstämmer med den utläggning av de fyra första bönerna i tredje huvudstycket, som Anjou publicerade i Tidning för folkskolan 1874 sid. 145 ff och sid. 226 f.

3. "Katekesanteckningar af G. Wiman" (Linköpings skolmuseum sign. IV.703). Anteckningarna utfördes av G. Wiman (ex 1890; jämför ovan sid 286) höstterminen 1886 och omfattar kommentarer till fjärde och femte buden i katekesförklaringens första huvudstycke. Lärare var adjunkten, sedermera rektor Gottfr. Westling. Framställningen består mest i begreppsdefinitioner och belysande exempel ur Gamla testamentet.

Reaktionen mot luntskrivandet var svag hos seminariernas ledare. När seminarierektorerna sammanträdde i Stockholm i juni 1870, var företeelsen tydligt uppe till diskussion. Vid ett tillfälle framhåller nämligen protokollet "de svårigheter, som uppkomma genom att betunga eleverna med undervisning efter skrivna häften i ämnen, där lämpliga läroböcker kunde anskaffas". Några motåtgärder anbefalles dock icke.⁹⁶

Kap. V. Elevföreningar och kamratliv

Vill man finna det andliga klimatet vid en läroanstalt, skall man studera elevföreningarnas aktiviteter. Härvidlag finns mycket att hämta från seminarierna i Linköping. Man kan spåra högtidlighet och självmedvetenhet, lekfullhet och oppositionslusta, tävlan och avspänning. Särskilt bland de äldre generationerna möter utpräglad lust till förkovran i kunskaper och bildning till nytta för kommande arbetsuppgifter med barnens fostran. Kallets allvar hägrade.

Allt efter som åren fortskrider tycks kamratlivet bli lättsammare. Man tar inte sig själv på så blodigt allvar längre. Ironin kommer in i protokollen. Man tillåter gärna parodin att få vara med på ett hörn. Men det förefaller som om den gamla hjälpsamheten och kamratligheten inte vore lika gångbar. Intressena splittras. Är månne den moderna välfärden en hårdare prøvosten för den unge än gamla tiders fattigdom?

De äldsta elevföreningarna

Sällskapet Forntida Minnen 1863—1876

Föreningens syfte var att leta upp och bevara minnen från forna tider, såsom böcker och andra skrifter, gamla mynt och andra föremål. Vidare att teckna upp sägner och berättelser. De samlade böckerna blev embryot till seminariets bibliotek, i varje fall till elevbiblioteket. Medlemsförteckningen visar, att denna förening från början ej begränsade sig till elever och lärare vid seminariet utan där invaldes även examinerade lärare och "orgelnister" vida omkring i bygderna. Den förste, som fick sitt namn i matrikeln var skolläraren och orgelnisten H. W. Allard i Ö. Husby. Och detta hände 20/3 1863. Han blir alltså förste man i denna historik.

Sannolikt har impulsen till föreningens bildande kommit från stadens läroverk. Under sin gymnasisttid där på 1830-talet hade semina-

riets blivande chef, Chr. L. Anjou, grundat och varit förste ordförande i en sammanslutning, som just fick namnet Sällskapet forntida minnen och historien.

Första årsmötet i sällskapet, 1/5 1864 var högtidligt. Efter bön och sång och styrelseval genom omröstning, kallades nya medlemmar och framförallt nya hedersmedlemmar. Det senare viktigt på den tiden. Tillåt mig citera ur protokollet för ovannämnda datum:

"§ 3. Såsom hedersledamöter invaldes: Antiquitets Intendenten o. Riddaren Herr Mag. P. A. C. Säve, Bibliotekarien Herr Mag. Wide. Seminarieföreståndaren Herr Mag. K. Nordstedt, Seminarieläraren Herr Mag. Kastman, Seminarii Inspector Herr Doctor Steinnordh samt Notarien Herr Wallberg.

§ 4. J. A. Wallén, hvilken på egen begäran afgår från Seminarium utan betyg, varder enl. Sällskapets stadgar 7 § från Sällskapet utesluten."

Den 1/5 1865 nedsattes årsavgiften för inom Seminarium aktiva medlemmar till 2 riksdaler riksmünt. För övriga gällde 4:50, ett icke ringa belopp. Samma dag invaldes seminarieföreståndaren Anjou, domprosten Laurenius och skolläraren A. Berg i Finspång m.fl. som hedersledamöter. Den sistnämnde var den store Fridtjuv Bergs fader.

Högtidligheten i sällskapet var dock inte alltför graverande att döma av att justeringsmännen beträffande protokollet 1/5 1865 tilllät sig använda sina öknamn. Eller vad skall man tro, när man läser Nils Piltand, Gust. Tritin=Moses och Peter Nykonqvist, Skråköping, såsom granskare av detsamma.

Den 18 november 1876 ändrade föreningen namn till "Sveriges fornminnen och historia". Verksamheten synes dock ha fortgått i sina tidigare spår.

Sveriges fornminnen och historia 1876—1878

Vid denna tid började "sångqvartetten" omnämnas och beslut om bokinköp noterades i protokollen. Fortfarande var såväl elever som skollärare med i föreningen. Aktiviteten synes öka. Stadgar för biblioteket antogs.

Det må tillåtas att citera ett par rubriker på föredrag vid sammanträdet 17/11 1877: "Funnes det i fornordiska gudalären något eller några drag, som i väsentlig mån öfverensstämmer med kristendomen?" Om detta talade Herr Beckman, medan Herr Bostrand höll en utläggning om: "Bondens politiska ställning från forntiden till Gustaf Vasa."

I regel hölls det två föredrag vid varje möte, ofta följda av livliga diskussioner.

Men ett par andra sällskap existerade även vid denna tid:

Svenska Historiska sällskapet och Svenska språket och historia 1868—1878

Dessa båda föreningar syns ha haft ett gemensamt bibliotek, visserligen litet men välordnat och flitigt utnyttjat enligt bevarade kataloger.

Beträffande verksamheten i övrigt förefaller det som om Svenska historiska sällskapet varit livligast i farten med föredrag och diskussioner. Bland ämnena kan anföras: Hur många barn bör det vara i en klassavdelning? Hur skall man bäst upprätthålla disciplinen? Hur bör förhållandet mellan Folkskolans läsebok och läroböckerna i historia, geografi och naturkunnighet anordnas i folkskolan, så att dessa böcker ömsesidigt belyser och kompletterar varandra? Detta verkar modernt och i bästa mening förvånansvärt progressivt.

Svenska språkets vänner 1874—1876

Denna förenings syfte var att skriva uppsatser för gemensam granskning, "korrigerig" som det hette, vid sammanträdena. Även satsanalys förekom. Sålunda samlades vännerna 28/10 1873 för att idka satsanalys av stycket Beles söner och Fritiof. Den 14/2 genomgicks verbens huvudformer. Men även diskussioner förekom. 28/9 1874 diskuterades "den sedan föregående sammanträde hvilande, huruvida romanläsning är nyttig eller icke?" Svaret blev, att i allmänhet så icke var fallet.

Men man sysslade inte bara med satsanalys och annat sådant trivialt. Man kunde umgås muntert och belevat också, med skålar o.d. Får jag citera från Sällskapets årsdag 28/10 1874:

"Sammanträdet öppnades av ordf., som uppläste en väl affattad årsberättelse, deri redogörande för sällskapets verksamhet under det förflutna året. Efter att äfven hafva talat några hjertliga och beaktansvärda ord om sällskapets ändamål m.m. föreslog han i väl valda ordalag sällskapets skål, hvilken med bifall dracks.

Sedermera föreslogs flera skålar, såsom af A. W. Markén för ordf. och af A. P. Dalin för läraren i svenska språket mag. Hedblad m.fl. andra.

Derefter uppträdde A. W. Markén och deklamerade Stagnelli härliga skapelse: Albert och Julia, och belönades han för det ut-

märkta sätt, hvarpå han utförde denna deklamation, med sällskapsledamöternas högljudda bifall.

För öfrigt tillbragtes aftonen under muntert skämt och sampråk och efter det en i hast arrangerad kvartet afsjungit ett par sånger åtskildes ledamöterna.

A. P. Dalin
Sällsk. sekreterare."

Men den 20 mars 1877 var det slut på skålandet i den föreningen.

För att dämpa misstanken om allt för stor yvighet i umgängesformerna i ovannämnda sällskapet, kan nämnas att årsavgiften för medlemmarna inskränkte sig till 25 öre.

Sveriges språk och fornminnen 1878—1965

Nu har vi kommit till den förnämsta föreningen — SSF, Sveriges Språk och Fornminnen, som den först kallades. Den upptog arvet från förut nämnda föreningar och förde det vidare med den äran. SSF bildades den 1 maj 1878, en dag som alltsedan firats praktiskt taget varje år såsom föreningens särskilda högtidsdag. Den har efterlämnat ett betydande arkivmaterial, som numera finns bevarat i Skolmuseet i Gamla Linköping.

Intresset var från början mycket stort. Sammanträdena hölls i regel varannan vecka och vid dessa fick ingen av medlemmarna utan laga förfall utebli. Upprop företogs varje möte, och de som då saknades kunde dömas till böter, 25 öre för *en* frånvaro, och om förseelsen upprepades fördubblades bötesbeloppet.

Verksamheten var alltså livlig. I protokollen gör man oupphörligt intressanta fynd, när det gäller ämnesval för föredrag och diskussioner. Småningom tillkom regelrätta disputationer med respondent, opponer och "thes". Andens förhållande till materien var ett disputationssämne, religionsundervisningens bedrivande i folkskolan ett annat.

Här måste inskjutas en parentes. Föreningslivet vid seminariet påverkades givetvis av studiearbetets allmänna uppläggning och tvärtom. I arkivet finner man lektionsutkast och kompendier, som vittnar om den otroliga sönderdelningen och analysen av lärostoffet, som förekom förr till långt in på detta århundrade. Doktor Kylanders

genomträngande av svenska språkets mysterier lever ännu i äldre kvarlevande lärares minnen. Och nere i Småland har kantor Linus Johansson tillvaratagit ett flertal lektionsutkast från 1870-talet. Dessa båda exempel må vara nog som vittnesbörd om benägenheten att bena upp och tränga in i de nyttigheter, som skulle läras in, vilket för oss sena tiders barn ter sig närmast häpnadsväckande. I varje fall kunde inte inläringen underlättas därigenom.

Vid sidan om disputationerna blev föredragen en mycket slitstark sysselsättning. Och efter utläggningen följde kritik, allt utförligt redovisat i diskussionsprotokoll. Dessa referensanteckningar finns bevarade och utgör en guldgruva för forskning i tidsbetonad ungdomspsykologi och ungdomlig förnumstighet. Men ingen som tar del av dem, torde undgå att bli imponerad.

Här några plock ur protokollen:

20/9 1879 diskuterades man önskvärdheten av samma läroböcker i alla folkskolor, åtminstone inom stiftet.

Den 11/9 1880 togs följande fråga upp: Vilken betydelse har de nordiska skolmötena för Sveriges folkskollärare?

Den 23/10 1880: Föredrag hölls av Johan Carlsson och Björkström. Den förre över "Lifvets strid" den senare om Kinnekulle.

9/4 1881 dryftades den ställning skolläraren skulle ta till rösträttsfrågan med Josef Wahlqvist som inledare. Många av deltagarna ville ha liv i spelet, men resolutionen, som "enhälligt" antogs, var tam: "Skollärare bör i ordets högsta bemärkelse vara en sedlig människa, ej sysselsätta sig med sådant, som inverkar skadligt på hans kall, uppehålla sin intellektuella bildning, uppehålla sig värdigt både inom och utom skolan, förbereda sig på lektionerna, deltaga i skolläramöten."

Den 19/11 1881: "Föredrag hölls av Emil Hällström öfver Den nordiska kvinnan och av Björkegren öfver ämnet Strid och frid."

17/12 1881 diskuterades ökning eller minskning av ämnena i folkskolan. Man yrkade på lagkunskap och kommunalkunskap som nya ämnen. (Ordet samhällskunskap var ännu ej myntat.) Kristendomsämnet kunde beskäras, ansåg några radikala, andra ville ha ännu mer av denna sedlighets- och samhällsbevarande andliga näring.

18/11 1882 uttalades, att läraren ej bör ägna sig åt politik. Han har alldeles för ringa bildning.

Man diskuterade även disciplinfrågor, tukt och ordning, hut och hyfsning. Käppen hade sina förespråkare, men härvidlag fanns fak-

tiskt redan på den tiden motståndsmän mot allt för hård behandling av barnen.

Även seminaristernas eget uppträdande och uppförande nagelfors vid SSF:s sammanträden. Busande på stan och på matlokusen brännmärktes. Varning för alkohol, tobak och snus förekom. Även seminaristflammorna borde man se upp med. Deras utmanande klädsel väckte anstöt. Ordning vid sammanträdena höll man styvt på. Den som åthutades och i vredesmod lämnade mötet, fick böta 25 öre.

Vad diskuterades mer? Jo, naturligtvis lönevillkor, lärarnas fattigdom och skulder, deras anseende och klädedräkt, extraknäck, som t.ex. kolportörverksamhet.

Men det hela verkade tämligen idylliskt. Nyttan av ett gott och jämnt lynne var ett föredragsämne en gång.

Alltnog: SSF hade en fostrande verksamhet vid seminariet som knappt kan överskattas.

Nycterhetsförhållandena vill jag återkomma till i annat sammanhang, men redan nu vill jag notera, att goodtemperiet var en nyhet på 1880-talet, som mycket intresserade seminaristerna.

Något karakteristiskt för all föreningsverksamhet är det intensiva intresset för stadgar. SSF utgör härutinnan inget undantag. Stadgeändringar var ett mycket ofta återkommande ärende, årtionde efter årtionde.

Enligt de äldsta stadgarna skulle politiska och religiösa ämnen ej diskuteras vid sällskapets sammanträden. Detta ändrades först 11/11 1895 efter förslag av M. Granér och H. Holmin. Efter detta datum var valet av ämnen fritt.

Så fortgick verksamheten inom SSF. Redan 10/9 1881 hade frågan om utgivande av en tidning tagits upp, men först den 9 nov. 1897 realiserades detta projekt. Då såg elevtidningen Runan dagens ljus. Mera om den i särskild avdelning. Även den betydelsefulla biblioteksverksamheten utvecklades, vilket senare kommer att beröras närmare.

I stället vill jag här referera något om fortsättningen av föreningens allmänna verksamhet. Exempelvis ur årsberättelsen för 1895: Antal medlemmar 84, sex ordinarie sammanträden har hållits, följande ämnen har behandlats: Sagan om Bröt Anund, Något från vår svenska huvudstad, Svenska böndernas ställning under olika tider av vår historia, Något om geografiska föreställningar hos forntidens folk,

Något om Sveriges forntid, särskilt under stenåldern. Därtill kommer landsmålsföredrag av flera medlemmar, bl.a. den allmänt kände Viktor Haak i Lönneberga. Följande frågor har därjämte diskuterats: Huru kan fosterlandskärleken väckas i folkskolan? Vilken synnerlig vikt ligger därpå, att en folkskollärare efter avslutad studiekurs bibehåller och ökar sina kunskaper och hur bör han därvid gå tillväga? Vid sammanträdena har dessutom förekommit deklamation, musik och sång.

Under åren från sekelskiftet fram till första världskriget fortsatte verksamheten i SSF i sina vanda hjulspår. Tidningen Runan omhulldades flitigt. Årsberättelserna var utförliga och välskrivna. Vi levde i skönskriftens tidevarv.

Det som rörde sig i tiden återkom i verksamheten om än endast som små krusningar på ytan av seminarielivets lugna plaskdamm. Unionskrisen diskuterades och sympati för Norge uttalades. Rösjö och hans jordbruksidéer var på tapeten. Liksom stavningsreformen givetvis. Med sympatier mest.

Emellertid stod det litterära intresset på hög nivå. Deklamationer och föredrag förekom rikligt. Och första maj saknades inte vårfesten. Så levde och verkade SSF för övrigt till in på 1920-talet.

Pompan på vårfesterna återkommer i annat sammanhang. Men här dyker en annan intressant sak upp, som inte kan förbigås, när det gäller kamratliv vid en läroanstalt. Hur var förhållandet mellan lärare och elever? Fanns något slag av demokrati? Vi håller oss nu till de båda första decennierna på 1900-talet.

Det förefaller av akterna i arkivet, som om seminariet levde kvar i det patriarkaliska paradiset från förra seklet. Rektor var kung. Detta gällde alltså inte bara Anjou utan i hög grad Bror Gottfrid Westling. En gammal f.d. elev har skrivit om honom med beundran: "I sitt utseende påminde han om Albrecht Dürers Paulus. Men vördnaden var dock ej större än att han fick ett mänskligt smeknamn Må vi då".

Johannes Johansson fick nog mer känna på den nya tidens vindar. Han var en särpräglad man, uppoffrande och givmild. Han hade så levt sig in i fromhetslivets former, att han med större eller mindre rätt uppfattades som trångbröstad. Troligen hade han ett rätt ringa intresse för seminariets föreningsliv. Fritänkeri och radikal politik

fasade han för. Men han respekterades och var en god man. Smeknamnet Hosea bar han med heder.

Till det yttre var allt lugnt, men det pyrde stundom i gräsrotterna. T.ex. en så enkel sak som ledighet efter frukostrasten första maj var för rektor en besvärlig och långt ifrån självklar sak så sent som 1920.

Det nämnda är sådant, som avspeglar sig i protokollen. Nu börjar därjämte något nytt, skämtet och ironin över gamla tiders högtidlighet.

Ur årsberättelsen 1916—17 kan följande utdrag göras:

"För 39 år sedan tog några framsynta — för att inte säga när-synta — chronschougsaspiranter initiativet till ovannämnda sammanslutning (alltså SSF). Om man får döma av det namn, Sveriges Språk och Fornminnen, föreningen erhöi, voro stiftarna både rysligt frispråkiga utav sig och på samma gång föråldrade. Det oaktat satte de ett högt mål för föreningens verksamhet: Den skulle hos medlemmarna väcka kärlek till vårt svenska språk. Och för att odla sina färdigheter att i tal och skrift handskas med språket fingo medlemmarna insända sina vittra alster till den fruktade tidningsredaktör-kritikern. Dessutom anordnades deklamationspristävlingar o.d. Men även kärleken till Sveas grå forntid skulle stärkas. Detta trodde sig stiftarna bäst gå i land med, dels genom att ge föreningens tidning det klingande namnet Runan och dels genom att till sitt s.k. museum bära upp några stenflisor och trasiga böcker. Att döma av gamla protokoll och årsredogörelser lyckades sällskapet verkligen under ett par decennier nå det mål, det satt upp för sin verksamhet."

Av det anförda framgår att man började se mera förutsättningslöst på SSF och dess verksamhet. Detta var början till en demokratiseringsprocess, som förefaller ha satt in i början av 1920-talet, då lektor Falck kommit till seminariet. Och sedan fortsatte denna utveckling för att slutligen slå igenom helt på 1950—60-talen.

Men vi återgår till skildringen, som belyser det ovan sagda. In på 1920-talet förmärktes vissa år någon avmattning i SSF:s verksamhet. Detta noterades i årsberättelserna för läsåret 1922—23. Läroanstaltens omorganisation till dubbelseminarium har kanske inverkat.

Emellertid friskade det i igen. Den 16/3 1925 beslöts, att sällskapets namn skulle ändras till Elevföreningen SSF. Vidare beslöts vid samma möte inköp av en fana för 275:— kr. Beloppet skulle åstadkommas genom frivillig insamling. Även i ett annat avseende var det livligt inom SSF dessa marsdagar. Både den 14 och 16 — lördag resp.

måndag — samlades medlemmarna talrikt. Det gällde något mycket sensationellt. En protestskrivelse skulle avfattas mot en av lärarna för allt för krävande skrivingar i bl.a. kyrkohistoria. Och en kollega till den sålunda med mer eller mindre fog klandrade deltog som pådrivare i målet. Det rådde förstäligt nog delade meningar både om lämpligheten av en protest och hur denna skulle utformas och verkställas. Resultatet av överläggningen blev slutligen ett beslut om en hovsam hänvändelse till föremålet för missnöjet, direkt utan att blanda in rektor och kollegiet. Men en skriftlig reservation mot aktionen ifråga finns fortfarande bevarad i handlingarna.

Så fortgick det, stundom fridfullt och gemytligt, stundom mera oroligt.

Kamratlivet frodades emellertid, t.ex. vid julfesterna. Stämningen vid dessa antydes i ett protokoll från december 1933:

”Före, under och efter inmundigande av god men billig — från kassans synpunkt billig och god — förtäring, beslöts: att hålla julfest måndagen den 18 ds kl. 7 em. att vid denna låta utspisa god östgötaostkaka (även ätbar för hrr smålänningar) med blåbärssylt, slätt kaffe med en pepparkaka av omnämnd form (dock ej kokt) med mandel i mitten, att Ostkaren står för kakan men kaffet kokas självt. . .”

Det låter invecklat men troligen trevligt. Protokoll från festen har inte påträffats.

Under de följande åren omnämnes SSF regelbundet i årsredogörelserna. Vissa år har verksamheten varit livligare, andra av blygsammare omfattning. Men den har aldrig varit helt avsmnad. Majfester har firats och litteraturstudier har övats bl.a. under ledning av Olsson med skägget, lektor Oscar Olsson, även Brandolle kallad.

Efter detta stannar vi något för åren 1937—41. Vid denna tid var en elev vid namn Håkan Cronsiö med i seminaristkåren. Han var en ledande personlighet med stort intresse för film bl.a. Nu blev det liv i spelet även i SSF, där Cronsiö var ordförande.

Hans kamrater berättar om intagningsceremonier för ettorna med kuggfrågor och skändningar. En fråga löd t.ex.: Varför är Berns salonger byggda i vinkel? Det visste förstås inte den arme adepten, som förmodligen inte någonsin besökt Berns salonger. Jo, eljest vore det naturligtvis en raksalong. — Ryktet förmäler vidare om stora fester med dans denna tid.

Men kriget kylde festglädjen, och vi får förflytta oss ända till år 1948 i oktober månad. Då gjordes ett tappert försök att återuppliva SSF:s stolta traditioner från gamla tider enligt följande aktstycke:

Transumt ur Protokoll fört vid SSF:s heroiska start tisdagen 5.10 -48.

§ 1 Interimstyrelsens ordf. herr Sallerfors hälsade den närvarande folkskaran välkommen och uttryckte välvilligt sin mening om att han i dem såg ett hopp för den spirande kulturen på seminariet.

§ 2 Uppläsning av dagordning i den mån den fanns.

§ 4 Stadgeförslaget upplästes, varvid frk Marklund åskade ljud och protesterade mot § 12 angående medlemsavgiftens erläggande. Talaren ansåg det lämpligare att sådan erlades vid årsmöte i stället för enl. § 12 vid första möte för höstterminen. Detta förslag ansåg majoriteten av mötesdeltagarna så tilltalande, att de funno sig hågade att instämma. Stadgarna godkändes med ändring av § 12 enl. frk Marklunds förslag samt med viss reservation mot § 14.

§ 6 Val av fanbärare och revisorer. Knutsson Arne II⁴A ansågs äga den militäriska hållning och den fysik, som kräves av en bärare av fanstyg, varför han samfällt valdes som sådan.

§ 7 Årsavgiften bestämdes till 5 riksdaler.

§ 9 Angående intagning av nya medlemmar.

Intrösserade, som önska inträde i föreningen gör lämpligast anhållan därom till styrelsen. Medlemsansökan provas och godkännes därefter vid föreningsmöte. Verkligt kulturintresse bör anses som kvalifikation för inträde som medlem. Elever, som inträtt i föreningen under höstsäsongen bör vid särskilt högtidssammanträde i december d.å. invigas som fasta medlemmar av föreningen. Innan denna invigning äga de dock rätt att som noviser deltaga i mötesbesluten.

Läsåret 1954—55 dök SSF upp igen. Så står skrivet i årsredogörelsen för nämnda år:

”Föreningens verksamhet under läsåret har huvudsakligen omfattat studiecirkelverksamhet med modern litteratur. Cirkeln har haft 52 medlemmar, varav 30 har varit seminarieelever och 22 lärare vid seminariet. En del böcker har under året överlämnats till seminariebiblioteket som gåva.

Kontakter har knutits med andra litterära föreningar i staden. Under nästa läsår kommer den nuvarande verksamheten att fortsätta men frågan om reorganisation av föreningen kommer att tagas upp till behandling.”

Nästa läsår var verksamheten tämligen livlig. Läsecirkeln omfatta-

Avgångsklassen vid folkskoleseminariet framförde ht 1929 Aug. Blanches "Ett resande teatersällskap". Behållningen finansierade en resa till Tyskland, Tjeckoslovakien och Österrike. Foto: Privat ägo.

de 36 personer, varav 11 lärare. En serie diskussioner hölls under rubrikerna: Religion och kultur med författaren Rune Pär Olofsson som inledare. Behöver vi en världsåskådning? Vad vill diktaren? och Klassiskt eller jazz? Mötena har besökts av i medeltal 35 personer. Detta är som en fläkt från gamla tider.

Läsåret 1956—57 förekom en litterär diskussion kring Martinsons Aniara. En teatercirkel kring radions teaterserie "Från Goethe till Brecht" samlade 11 deltagare. I den vanliga studiecirkeln var deltagarantalet 57, varav 12 lärare. Samvaron i föreningen var tydligen trivsamt.

Kanske det var på grund av denna trivsamt som SSF levde kvar in på 1960-talet. Ur årsredogörelsen för läsåret 1960—61 kan följande anföras:

Trots en tillbakagång för seminariernas föreningsliv har SSF:s medlemsantal stigit. Föreningen har nu ungefär 50 medlemmar. Under det gångna läsåret har SSF arrangerat en valvaka, till vilken ett 100-tal intresserade hade samlats. Som kommentator medverkade lektor

Helmer Fredriksson. Vidare har ett försök gjorts med en poesitävling, men då endast ett bidrag inkom, fick tävlingen inställas. Teatercirkeln, som nu är inne på sitt andra år, har arbetat med Pär Lagerkvists "Himlens hemlighet". Den stora bokcirkeln hade i år samlat 40 medlemmar bland lärare och elever. Även läsåret 1962—63 omnämnes SSF i årsredogörelsen. "Arbetet har främst inriktats på den teatergrupp, som bildats föregående år. Den består av ett 10-tal medlemmar och har bl.a. framträtt vid Seminariets dag".

Slutligen kan citeras ur årsredogörelsen för läsåret 1963—64:

"Elevföreningen SSF (Sveriges språk och fornminnen) har under det gångna året haft en livlig verksamhet. Medlemsantalet har ökat från omkring 50 till cirka 100. Vid höstterminens början ordnade föreningen en rundvandring i Linköping för de nya lärarkandidaterna under ledning av lektor Johannes Öster. Något senare arrangerades en bokutställning i seminariets elevsal och bibliotek. Den traditionella bokcirkeln har rönt stort intresse. Föreningen har vidare ordnat en teaterresa till Stockholm. En teatercirkel har startat och en lyriktävling har genomförts."

Fest och högtid

En betydelsefull uppgift inom SSF var att ordna festtillställningar vid traditionella tillfällen. Först och främst skulle våren hälsas 1 maj, som därjämte var sällskapetets årsdag. Då sattes alla klutar till sannerligen. Man lade ner mycken möda på dekorationer i form av svenska flaggor, omsorgsfullt vikta och virade, därjämte palmer och andra bladväxter.

Fjärde klassen gick omkring, skrudad i högtidliga bonjourer. Det var deras dag. Lärarna inbjöds liksom andra bekanta och framförallt blyga fästmör. Det bjöds på sång och musik och allehanda vältalighet. Marskalkar anvisade plats, instrumenten stämdes. Det var fest i gymnastiksalen på semis.

Dessa fester blev en institution årtionde efter årtionde även efter flyttningen till nya seminariet. Förmodligen hör de till det som gamla linköpingsseminarister minns bäst av allt vid denna läroanstalt.

I detta sammanhang måste framhållas den stora betydelsen av sången och musiken vid seminariet. Det var ju de unga kantorerna, som kläcktes vid denna läroanstalt, ej sällan söner ur gamla organist-släkter sedan generationer tillbaka, som hade musiken i blodet.

Den 24 april 1880 firades en annan stor tilldragelse. Då återkom Vega till Stockholm efter sitt fullbordande av nordostpassagen. Då blomnade fosterländskheten. Även det året firades 1 maj med sång och musik, hälsningsanförande, årsberättelse, högtidstal, deklamation och utdelning av belöningar för litterära prestationer, allt efter en redan väl utvecklad tradition.

Men även andra fester förekom. T. ex. 6 november 1881. Då firades Gustav II Adolf särskilt högtidligt. Hjaltekonungens bild tronade i fonden, dekorerad med frisk lagerkrans. Rektor höll ett fosterländskt högtidstal. De gamla tiderna glorifierades och nutiden gisslades, den har som bekant alltid varit usel. Talaren varnade de församlade att dådlöst sola sig i glansen av gångna stora tiders bedrifter. Han hänvisade till skaldens ord: Yvs ej fädrens ära. Envar har dock blott sin. Kan du ej spänna bågen, är han ej din.

Talet ackompanjerades av Vårt land, Snabba äro livets stunder, Hjältar som bedjen och Svea, o Svea du drottning i Norden!

Traditionen att fira fosterlandets stora minnen levde kvar in i moderna tider.

Vi kan nu ta ett rätt långt steg i vår vandring genom semifester-
nas örtagård fram till vårfesten 1909. Från den kan följande citeras:

"Rektorn besteg talarstolen. Det var fråga om bragder, som skulle belönas. Striden hade stått om mästerskapet i deklamation. Första pris hade erövrats av två tävlande: Hugo Bäckman och Carl Nilsson. Den förres pris blev Vallfart och vandringsår av V. von Heidenstam. Den senares Sol och snö av Oskar Stjerne.

Andra pris Svenska gestalter av Levertin, tilldelades Claesson klass 2. Arvid Pettersson, klass 4, fick tredje pris, Viktor Rydbergs dikter.

Och så uttalade rektorn sin förhoppning, att vederbörande måste vidare utvidga sina anlag och att dessa tävlingar måtte vidare florerat".

Inom parentes kan nämnas att pristagaren Carl Nilsson var identisk med skalden Gunnar Hede, i praktiska livet senare folkskollinspektör i Östergötlands västra inspektionsområde under namnet C. N. Hedegård (1888—1958).

Det året var man för övrigt väldigt i festtagen. Den 11 mars 1909 hölls nämligen en soaré, som enligt referatet tycks ha varit något alldeles extra. Jag citerar:

§ 1 "Raderna, dvs läktaren var väl besatt, då musikanterna på

den utsatta tiden tågade in. Nere på parkett, dvs nere i salen fanns väl en och annan lucka, men dessa fylldes till största delen under aftonens lopp. På främsta bänken syntes rektorn, adj. Olsson m.fl. honoratiories, och runtomkring både på läktaren och i salen syntes flera välkända s.k. seminaristflammar. Dräkterna voro oklanderliga. En och annan t.o.m. smakfull, och på en och annan flickas fingrar glänste en förlovningsring, som bärarinnan utställde till betraktande, i det hon lutade det lilla mer eller mindre natursköna huvudet i handen. Det låg en intim stämning över det hela, liksom en familjesoaré, vartill väl det hela närmast artade sig, då musikanterna, som nämnt, troppade in och uppstämde Richters Festouvertyr. Stämningen var ännu något osäker, och endast svaga ansatser till applåder förmärktes.

§ 3 Så kom aftonens glansnummer, adj. Olssons föredrag över ämnet: Litteraturens bildningsvärde. Någon närmar sig resumé kan ej givas och behöver ej heller. De, som voro där, behöva ingen redogörelse, och de, som voro frånvarande, förlorade så mycket, att det ej genom en redogörelse kan ersättas. Föredraget bjöd på hårda nötter för en del personer och att det gjorde ont i tänderna syntes t.ex. på Rex' miner. Stämningen stegrades alltjämt, tills den slutligen kulminerade i slutklämmen, Tegnér's ord: Människan har vingar, skada blott, att hon så sällan vill flyga." Skribenten hette Albin Sjöberg.

I samband med flyttningen från gamla seminariet Drottninggatan 14 årsskiftet 1926—27 hölls dagarna före jul en minnesrik fest i gymnastiksalen. Från detta tillfälle finns bevarad en bordsvisa författad av fru Hulda Nordin, maka till lektor Hjalmar Nordin.

Den är så enkel och troskyldig, så några strofer ur den bör återges:

"Då här i kväll i festprytt rum/en julefest vi fira/
Dig gamla seminarium/ en minnets krans vi vira/

Du ter dig som en gammal mor/ som fostrat många söner/
och följt dem sen, varhelst de for/ med kärleksfulla böner/

Vem kan väl mäta gåvors mått/ av djupa inre värden/
som dina unga av dig fått/ att taga med på färden/

Du gav dem fostran, vård och ans/ du gav dem ädel syftning/
Du gav åt ungdomsdagar glans/ och livet högre lyftning/

Musik och toner gav du ock/ Hur många, många gånger/
din käcka ungdomsfriska flock/ oss glatt med sina sånger."

Under 1930-och 40-talen fortsätter högtidsfirandet enligt gammal

hävd. Julfester förekom liksom en och annan soaré förutom vårfesterna. Dokumenten är tyvärr rätt knapphändiga. De inskränker sig till seminariets årsredogörelser. Men 1949 kom ett nytt incitament in i tågordningen. Ett kvinnligt folkskoleseminarium såg dagens ljus. Det blev nytt liv i spelet. Det uppstod kårorganisationer med både sexmästare och spexmästare.

Mera härom i andra sammanhang. Här skall vi inskränka oss till ett verkligt evenemang, som gick av stapeln i månaden maj 1949. Då uppfördes ett förnämligt krönikespel om den heliga Birgitta, som finns fullständigt bevarat i hävdernas bok. Seminariets borggård och trappa blev den anslående ramen för dramats händelser och växlade bilder.

Författaren var eleven i IV A, Sven Sallerfors, och regin sköttes av e. adj. Sven Lundström, vilken även spelade abboten. Birgittas roll spelades av Rut Marklund II²B. Samseminariets tid hade litet smått börjat, i dramatikers värld.

Så skiftade fest och vardag. Vårfester och luciafester växlade, med folkdans och vanlig dans, där elever och lärare hade roligt tillsammans. Högtidligheten hade efterträtts av allmän trivsam mänsklighet.

Biblioteket i SSF

Jag citerar ur minnesskriften 1918:

”Utanför sina möten har SSF verkat särskilt genom sitt bibliotek, som under årens lopp genom inköp av föreningen och gåvor av utomstående alltmer utökats och renodlats. Från början bestod det av ”Sveriges Fornminnen och Historias” litterära kvarlåtenskap, vars huvudsakliga del utgjordes av historiska arbeten. Den fackvetenskapliga litteraturen blev också länge den övervägande. I och med de rent skönlitterära intressenas vidgade inflytande kom emellertid detta slag av litteratur att få allt större och större utrymme i vårt bibliotek. Och för närvarande har skönlitteraturen trängt den vetenskapliga helt åt sidan.”

Till belysning av det anförda kan följande anföras: Bokförteckningen för 1898 upptog följande antal band i nämnda ämnen: historia 50, geografi 37, skönlitteratur 155, naturkunnsighet 24, teologi, filosofi och språkvetenskap 41, musik 15, biografi 4. Därjämte tidningar och tidskrifter, allt värderat till 933 kr 75 öre.

År 1923 upptog bokförteckningen 420 band, varav 160 översättningar. Nu dominerar skönlitteraturen helt.

Så långt kan urläsas i skrifterna, skedde bokinköpen utan störande gnissel från seminariets ledning. Sällskapetets bokinköpskommitté iakttog tydligen takt och god urskillning vid val av litteratur. Våren 1922 blev det dock en liten storm i ett vattenglas. Bokkommittén hade inköpt Albert Engströms samlade skrifter bl.a. Det tyckte inte rektorn om. Men han blidkades.

SSF:s bibliotek hade under många år ett stort värde. Vi som nu lever i ett hav av böcker torde ha svårt att förstå detta.

Hedersledamöter

I det föregående har nämnts, att det redan mycket tidigt förekom, att det kallades hedersledamöter inom sällskapet SSF. Denna sed återupplivades den 1 maj 1918, då nedannämnda erhöll denna utmärkelse: överläraren Adolf Bergholtz, Skärkind, folkskollärarna Josef A. Enwall, Storsjö, Alfr. Vernlund, Lidaby, Södertälje, G. A. W. Ljungberg, Åby, och Oskar Stjernström, Vendel, samt rektor Josef Wahlqvist, Linköping.

Bortgångnas minne hedras

Kamratlig trofasthet var ett signum för SSF. Ett talande vittnesbörd härom är den gravsten, som föreningen reste på Linköpings kyrkogård över bortgångna kamrater med följande inskription:

Linköpings Folkskoleseminarium
Eleverna
F. L. Menell 9/9 1866
E. R. Westerdahl 30/9 1868
Adjunkten
C. J. Nordstedt 21/1 1871
Eleverna
J. A. Östman 6/12 1872
C. F. Ekström 24/1 1873
C. I. Nilsson 30/4 1880
E. V. Lindberg 22/5 1931
SSF reste vården år 1924

När denna minnesvård restes uttalade rektor Walli den förhoppningen att Kamratföreningen vid seminariet skulle slå vakt om skötsel av gravstenen. Det bör vara en hederssak för den nya lärarhögskolan.

Folkskoleseminariets grav på Linköpings gamla kyrkogård.
Foto: Skolmuseet, G:a Linköping.

Jag har passerat porten
Jag har passerat porten
till de väsenslösas land
och jag är prismat
genom vilket solen rinner.
Till den yttersta av stränder
har jag nu nått fram
och i strandens mjuka sträckning
skall jag lyssna
till rösterna från havet.

Karin Weizer (ex 1954) i Yggdrasil 1960

Elevtidningar

Runan

Tidigare har nämnts, att redan år 1881 hade tagits upp frågan om utgivande av en elevtidning vid seminariet. Sedan hände, så vitt kan utläsas ur protokollen, ingenting, förrän den 9 november 1897. Då utkom första numret av den första elevtidningen. Det presente-

Elevtidningen Runan utkom första gången 1897.
Foto: Östgöta-Bild.

rades av redaktören som namnlöst. Men från nästa nummer fick tidningen namnet Runan.

Syftet med publikationen angavs i följande ordalag:

"Andamålet med denna tidning är, att sätta sällskapet Sveriges språk och fornminnen medlemmar i tillfälle att skriftligen odla

det svenska språket och genom tidningen få framställa sina tankar.

Tidningen är anordnad på följande sätt:

- 1 Redigeras af en af sällskapet utvald redaktör, hvilken är ansvarig för innehållet.
- 2 Skrifvas och utkomma till hvarje sammanträde. (Dock endast i ett (1) ex.)
- 3 Tidningen uppläses på sammanträdet, hvarefter den lägges till sällskapets bibliotek, där den sedan kan få lånas af medlemmarna.
- 4 För att kunna få tillräckligt med bidrag, äger redaktören tillsammans med styrelsen rätt att utvälja en redaktionskommitté på 9 man, hvilka tillsammans med redaktören skola svara för att tillräckligt med bidrag finnes.
- 5 Bidrag får för öfrigt lemnas av hvarje sällskapsmedlem.
- 6 Redaktören är den bestämmande med afseende å tidningens innehåll.
- 7 Tidningen sysslar ej med politiska eller religiösa frågor samt ej något, som går in på person.
- 8 Anonyma författares verkliga namn blir redaktionens hemlighet."

Den förste redaktören, som skrivit detta, hette John Westerberg, och han hade nio medhjälpare vid sin sida, hämtade ur samtliga sällskapets klasser.

För eftervärlden ter sig tidningen Runan som en välskriven — i alla avseenden även med hänsyn till pikturen och uppställningen — mycket anslående publikation. Ett flertal årgångar finns bevarade, omsorgsfullt bundna, för eftervärlden att begrunda. Den innehåller berättelser och kåserier, dikter, romantik och dröm i bunden och obunden form. Rätt omfattande verk i episk utformning är representerade. Skämt blandas med allvar. Satir och protest saknas inte, i varje fall inte i senare tid. Att ungdomliga vårkänslor till den tillbedda är rikligt förekommande torde vara onödigt att nämna.

År 1912 utkom ett utdrag ur årgångarna, ett häfte med titeln Runor ur Runan. Förordet till detta urval vill jag återge:

"På föreliggande samling utdrag ur vår tidning Runan, må Thorilds lag tillämpas: 'Allt bör bedömas efter sin art'. Det mesta bär tillfällighetens prägel och har ursprungligen blott varit ämnat till uppläsning vid vår kamratförenings SSF:s sammanträden. Det är forna medlemmar i detta sällskap vi särskilt ägna dessa utdrag i bokform. För övrigt torde de ha något av intresse även för

utomstående. Till dessa oinvidga ville vi säga, att namnet Runan alls ej karaktäriserar tidningens och bokens innehåll. Men det har gammal hävd inom vår kamratförening och bibehålles därför."

Så långt citatet från urvalet år 1912. Runan har sedan genomgått diverse öden. Den har mött konkurrens av klasstidningar av olika karaktär och därigenom fått finna sig i nedläggning. Den värsta konkurrenten uppenbarade sig i mitten på 1920-talet i form av Stjärnskott.

Stjärnskott (1926—1935. 1947—1948)

Vid mitten av 1920-talet såg en ny kamratidning vid Linköpings seminarium dagens ljus. Den hette Stjärnskott och var en julpublikation. Den var ett strå vassare än Runan. Visserligen kom den inte ut mer än en gång om året men den *trycktes* och var *illustrerad* och såldes för pengar, från början 75 öre senare 1 krona.

Stjärnskott var alltså en läsvärd tidning. Här finns mycket av intresse att nämna och citera. I årg 1927 förekom exempelvis en intervju med lärare, där rektor Walli ger elevmaterialet ett tämligen gott betyg, lektor Setterberg retar sig som vanligt på betygsjaktet och major Hamilton gläder sig åt elevernas käck uppträdande och stegrade intresse för gymnastik och idrott. Men det värdefullaste kom rektor Gustaf Janzon med — han var då rektor för småskoleseminariet men hade tidigare varit övningsskollärare vid folkskoleseminariet sedan sin examen 1889. Han beskriver platsbristen vid den tiden. Hur klockarna stannade kvar på sina tjänster långt in i ålderdomen. Den som fick en plats kunde inte påräkna stora inkomster. Men då hade seminaristerna inte heller så stora skulder. Ett delat rum kunde man få för 5 kr i månaden och en god spisning för 18 kr, men någon kvällsmat förekom ej. En och annan elev från lantbrukarhem levde stundom på torrskaffning. Matsäcksskrinet packades kanske för hela terminen, och att då den salta färbogen och smöret frampå vårsidan smakade mindre behagligt är ej att förundra sig över. Helinackordering förekom beklagligt nog mycket sällan, trots att landsortspojarna mycket väl skulle behöva få den pli och uppfostran som ett gott inackorderingshem kunde bjuda. Och så fortsatte intervjun med berättelser om bokstavsträddom i undervisningen och någon öldrickning på fritiden. Slutligen omnämndes sällskapet SSF och dess fester

som den verkliga ljuspunkten i tillvaron för seminariets ungdom.

1931 kom grammofonen in i bilden. I vinjetten över en artikel om framtida lärarutbildning syns en yngling med en grammofon under armen. Det är läraren, som ständigt är närvarande. Så utmärkt. Aldrig kan eleven komma för sent till en lektion. Han bestämmer själv takten i undervisningen. Men, invänder den kritiske läsaren, bär inte seminaristen ständigt på sin egen undergång? Är det männe inte blott en tidsfråga, när han själv som lärare i sin fostrargärning blir ersatt av samma teknikens under, som han nu i sin fantasi prisar så högt? Begynnelsen till våra dagars AV-medel!

Det anförda vittnar om, att Stjärnskott tar upp aktuella spörsmål på ett annat sätt än gamla Runan. Den sistnämnda rörde sig gärna på det allmänt ideellas höjder. Men i ett avseende var de lika: drömmen om kärleken hade fruktbar jordmån i båda. I Stjärnskott hittade man därjämte ej sällan bidrag av lärare, som blivit erkända som diktare, såsom Gunnar Hede, "Tedor i Snararp" och Helmer V. Nyberg. Även andra litterära storheter medverkade, bl.a. Berit Spong, Thure Nerman, Harry Martinsson, Gustav Sandgren och Artur Lundkvist.

Vi fortsätter i årgångarna. 1932 var återigen en rundfråga ute och vandrade: Vem är bildad? Rektor Högsby svarar: Begreppet sammanfaller med begreppet gentleman i dess bättre, ej vulgära betydelse, Oscar Olsson: Den som fruktar varken fan eller trollden, Rektor Liljebad: Den som ej kan hålla i styr sina seder, sina ord och sina lustar "är olärd, fast honom flödde latin över öronen ned uppå skägget", David Åbom: Den vars person äger skatter, som utveckla hans själ och ande, Setterberg: Den bildade bör ej såra sina medmänniskor i onödan.

1934 kommer ett idrottsnummer. Då berättar den gamle omtyckte gymnastikläraren V. von Feilitzen om en fjällvandring i Lappland till Reitatjokko. Även här dyker en intervju upp. Det gäller värdet av idrott. Marke svarar: Idrotten är bra, om den hålles inom rimliga gränser. Detta svar varieras mycket allvarligt av flera tillfrågade. Rut Lundgren tillägger sist: Särskilt idrottsloven! Och slutligen i detta nummer: Kapten von Feilitzen under gymnastiklektion: — Nu för tiden kan dom inte göra nånting utan att vara idrottsklädda. Annat var det minsann på min tid. Då fick vi — min själ — göra alla våra prov i våra vanliga byxor.

Elevföreningar med speciella intresseområden

Sveriges framtid

SSF var en intern förening på seminariet, även om utexaminerade lärare var med de första åren. Vardagslivet vid skolan blev dess värld liksom festerna och högtiderna då och då förstås. Det var föreningens charm men blev också dess öde, när nya vindar började blåsa. Tiden utanför skolan stod inte stilla. Där började det ändra på sig, sociala frågor bl.a. fångade intresset. Detta förde till att nya elevföreningar bildades vid sidan om gamla Språk och fornminnesföreningen.

En sådan bildades år 1893 och fick namnet Sveriges framtid, egentligen en filial till ett riksförbund med detta namn. Inom denna förening rådde stränga bud. Det var inte bara onykterhet, som skulle beivras. Stadgarna talar ett kraftigt språk: "Detta förbund vill upptaga och fullfölja striden mot några av vårt folks farligaste fiender, det ottyglade njutningsbegäret och det slösaktiga lefnadssättet, för att sålunda bidra till att det svenska folket må blifva ett till kropp och själ friskt, ett enigt och lyckligt folk." Antalet ledamöter i denna filial blev från början 25. Men attityden var tydlig allt för bombastisk och torde ligga tämligen fjärran från fattiga seminaristers vardagsferienhet. Föreningen avsomnade av allt att döma 1897.

Nykerhetsföreningar, LHS och SSUH 1899—1965

Vid sidan om SSF har rubricerade föreningar haft stor betydelse för de unga vid seminariet. Mycket från deras arbete finns bevarat. Här följer några utdrag ur detta material. Först ett citat från första sammanträdet:

"I början av föregående termin utfärdade seminarieläverna Ljunggren, Nyholm, Kalström och Lind i dåvarande 4:e klass ett till seminaristkåren ställt uppdrag, i hvilket de för helynkterist-saken intresserade kamraterna uppmanades att sammansluta sig till en helynkterhetsförening. Följden af uppdraget blev att en dylik förening bildades den 28:e mars 1899 under namn af Linköpings seminariums helynkterhetsförbund.

På konstituerande sammanträde antogs stadgar för förbundet och beslöts, att det skulle tillhöra Sveriges studerande ungdoms helynkterhetsförbund, SSUH. Vid samma tillfälle ingingo äfven i detsamma 40 kamrater."

Så började LSH sin verksamhet.
Mera ur protokollen bör delges eftervärlden, 16/12 1902 ur års- och revisionsberättelsen:

"Föreningen har under det gångna året arbetat efter samma principer som under de närmast föregående. 11 sammanträden hafva hållits, af hvilka allesammans varit ordinarie. Vid dessa har någon medlem bjudit på deklamation, hvarjämte föredrag hafva hållits öfver följande ämnen: 1) Faror och frestelser, som hota en yngling, särskildt af sexuell art, af Castegren; 2/ Viljekraften af Löf; 3/ Hvad har man att göra för höjandet av seminaristernas anseende? af Tor Sandell; 4/ Några grundsatser, som böra vara bestämmande för afläggande af absolut nykterhetslöfte af A. Hurtig. Dessutom har J. P. Svensson hållit en mycket förtjänstfull Nykterhetslektion. För den ifrågavarande lektionen inköptes af föreningen: 2 retorter och 4 profrör."

Från 14/10 1905 kan följande citeras:

"§ 6. Nu följde diskussion öfver frågan: Hvad fordrar vår tid av sina män? Frågan inleddes av David Ohlsson. Hvad vår tid fordrar av sina män vore: En hållbar öfvertygelse, ett redligt sanningssträfvande, en skarp och klar blick, som förmår skilja kärnan från skalet, en klar uppfattning af lifvets betydelse och ändamål, tolerans och fördragsamhet på alla områden, själfstillit, att vara sig själf. Diskussionen rörde sig hufvudsakligen inom dessa synpunkter. Särskildt betonades, att man ej får drifva toleransen för andras åsikter så långt att ens egna i allt och alltid öfverensstämmer med deras. Detta vore mindre rekommenderande. Äfven framhölls, att vår tid av sina män fordrar fosterlandskärlek, stor arbetsduglighet och med tanke på umgängeslifvet ett städadt och fint uppträdande. Någon resolution affattades ej, utan skulle diskussionen utgöra svar på frågan."

Detta protokoll är underskrivet av Simon Jönsson som ordf. Han har ju senare blivit känd som överlärare i Norrköping.

Under 1913 diskuterades mycket, om det var berättigat och klokt att ha två elevföreningar vid seminariet: SSF och LSH. I detta sammanhang uppträdde en seminarist som hette Josef Johansson — identisk med det blivande statsrådet och chefen för eklestikdepartementet Josef Weijne. Han pläderade för LSH:s berättigande. Det fanns plats för båda föreningarna ansåg han. Och detta fann tydligen alla klokt tänkt. Vid denna tid upphöjdes dr Setterberg till hedersledamot i föreningen.

Slutligen kommer ett citat från 22/9 1942. Gemytet och självvironin har även nått till SSUH, som nu blivit föreningens namn:

"Kamrathövdingen Ragnar Oldén hälsade i ett för stunden väl förberett tal de närvarande välkomna. Ur hans hjärtas innersta kamrar vällde fram en tacksamhetens ordström, överväldigad som han var, att så många själar hörsammat hans kallelse till mötet. Icke mindre än 17 mer eller mindre lovande pedagogiska ämnen hade fylkat sig kring det nere vid köksregionerna befintliga långbordet. Vi veteraner gladdes oss med ordföranden över det tillskott av unga, friska krafter från 1-ans led, som vår kamratförening i fortsättningen tycks få disponera över."

SSUH-föreningen kallades från år 1922 Kamraterna och den har verkligen varit en livskraftig sammanslutning, som förvisso haft den allra största betydelse för den studerande ungdomen.

I årsredogörelse efter årsredogörelse från samtliga seminarier, som berörs av denna redovisning, omnämnes SSUH:s verksamhet, i varje fall så långt den som skriver detta har lyckats utforska.

Föreningar för religiös verksamhet

Folkskolan föddes i kyrkans hägn och att lärarna skulle vara religiöst sinnade uppfattades från början nästan som ett axiom. Kristendom var det viktigaste ämnet enligt allmänna meningen. Någon separat föreningsverksamhet på det rent religiösa området kan inte utläsas ur arkiven. Både SSF och SSUH låg visserligen nära till härvidlag. Dessa föreningars syften låg förvisso inte i strid mot ett kristligt leverne.

Allt var tämligen lugnt i nämnda hänseende. Seminaristerna sökte sig till den andliga miljö, de bäst trivdes med och som de varit vana vid från hemmet. Många gick till kyrkan, andra till missionshuset eller annat frikyrkligt samfund. Att det fanns många indifferentia i religiöst avseende även på denna tid är uppenbart.

Emellertid förekom en uppsökande verksamhet från frikyrkornas sida bland seminarieeleverna, som inte saknade betydelse och på 1920-talet bildades särskilda religiösa föreningar på seminariet.

Innan vi kommer till dem, måste vi stanna vid en märkesman bland dem, som kristligen tog sig an ungdom främst seminarister men även studenter och värnpliktiga. Hans namn var Lars Johan Mellin (1860—1939).

Seminarieläraren Birger Grefbäck har i Linköpings stifts julbok för år 1944 på ett levande sätt skildrat denne man, hans hem och trädgårdstäppa, Ågatan 11 A. Författaren har välvilligt lämnat sitt medgivande till utdrag och citat ur denna artikel.

Farbror Mellin var det gängse namnet på denne människovän. Han var frälsningssoldat bördig från Korsberga församling i Västergötland. Och se västgötar var det bästa folk han visste. Hans stuga var låg. Kammaren på andra våningen påminde närmast om en ryggåsstuga. Där fick många besökande plats. Det var nämligen så, att Farbror Mellin med jämna mellanrum bjöd in till samlingar för studerande ungdom. Då bjöds det på kaffe med dopp, bibelläsning, vittnesbörd, sång och musik. Gavelväggen var dekorerad med porträtt av framstående personer från Sverige och utlandet. Detta kallade den vänlige värden för en sky av vittnen. Detta var på vintern. På sommaren träffades vi i täppan. — Så här skriver Birger:

”Från försommaren till långt fram på hösten satt ofta på ytterdörren till Mellins bostad ett anslag med en vänlig uppmaning att stiga ut i täppan längre in på gården. Den, som gjorde det, fick riklig lön för mödan.

En känd och aktad lärare i vårt land beskriver ett besök år 1928 på följande sätt: 'Kommer man en strålande sommardag eller en middagsstund i själva brittsommaren innanför portarna till ett av de gamla oansenliga husen vid Ågatan i Linköping, överraskas man av ett feeri. Ett helt litet blomsterrike öppnar sig för ens förtjusta blickar — en täppa, där blomstren bokstavligen slingra sig om varandra för att få plats, och där färgprakten är enastående. Marken är översållad av Floras vackraste barn, och i hängande krukor, lådor och amplar frodas, vad marken inte rymmer, små leksaksterrasser och all slags konstnärlig anordning — varenda liten fläck är tillvaratagen och smakfullt ordnad. En sagovrå, ordnad som en grotta mot en vägg med dignande vegetation i krukor, på ställningar och stenpartier, allt är inordnat i detta miniatyrrike, där sämja och trevnad ge plats åt ständigt nya, rara fynd'.

Under hela den tid väderleken tillät, ägde samkvämen rum i denna blomstertäppa. Jag minns mången sådan unge-mäns-afton. Kaffebordet var dukat just i grottan, där ett par fotogenlampor gav ett sällsamt och hemtrevligt ljus. För övrigt hängde kulörta lyktor här och där mellan träden. En sådan kväll klingade sången frisk och stark från en skara unga män, av vilka flera sedan blevo kända sångare och musiker i kyrka och skola. Där förekom uppläsning, en och annan självgjord dikt eller ett vittnesbörd. Där avslöt ofta vår gamle vän med ett bibelord och bön.”

Så verkade Farbror Mellin. Hans lärjungar donerade en ej ringa summa penningar till en stipendiefond vid seminariet, att utdelas till skötsamma och behövande ynglingar. Det var en kristen i ord och gärning. På hans gravsten står: Frälst av nåd.

Efter denna personteckning fortsätter vi med omnämmandet av elevföreningar med kristen syftning. Först några korta noteringar.

Linköpingskretsen av Sveriges Kristliga seminariströrelse omnämnes i årsredogörelserna för åren 1928—35, Linköpings Kristliga seminaristförening åren 1942—52.

En särskilt betydelsefull roll kom Fria Kristliga Seminarist- och Lärarförbundet (FKSL) att spela under ett antal år.

Numerade pensionerade kantorn i Sjögestads församling Joel Brodin var under sin seminaristtid en hängiven kämpe inom detta förbund och han berättar följande ur sina minnen:

”Initialerna FKSL syftar, som alla torde känna till, på Förbundet kristna seminarister och lärare. Det första kvartseket efter bildandet år 1918 var namnet Fria kristliga seminarist- och lärarförbundet. Detta namn ändrades sedan till vad som ovan nämnts. Anledningen därtill var, att man på vissa håll visat benägenhet att tolka ordet fria som frikyrkliga. Detta stred emellertid helt mot intentionerna vid förbundets bildande. Det skulle vara en kristen seminarist- och lärarsammanslutning ovan kyrko- och samfundsgränserna, och denna principiella linje hävdades och praktiserades utan några som helst undantag. Jag är angelägen att betona detta, därför att det ekumeniska särdraget på ett välgörande och konsekvent sätt präglade FKSL:s arbete även i Linköping. Detta kom till uttryck i många olika sammanhang. I de olika kyrkorna i staden och på den omkringliggande landsbygden, i kapell och i missionshus — överallt togs FKSL emot med öppen famn. Präster, pastorer och lekmän med varierande samfundshemvist — alla var också lika välkomna till oss, och alla, det är min övertygelse, kände sig lika hemma. Det var ett avspänt, sant kristet ekumeniskt klimat, som det faktiskt är värmande för tanken att dröja vid.

Hur arbetade man idémässigt? Svaret är lätt att ge: centralt kristet. Detta bevisas lätt genom bevarade programblad, både för terminsprogram och speciella serier. Exempel är frestande att ge. En vecka i januari 1950 ledde den bekante bibelläraren Georg Cronnov en serie bibelstudier över temat Kristen tro. Dessa samlingar hölls i lärarhem i staden för att få en trivsam och familjär prägel över det hela. Tre år senare genomfördes en föredrags- och debattserie, som blev något av en succé och lät tala om sig i olika sammanhang. Temat var: Kan man vara kristen? Nuvarande kon-

sulanten i Skolöverstyrelsen Rolf Malmberg, då lärare i Linköping, tog detta fina initiativ och lyckades engagera föreläsare, av vilka flera torde höra till de verkliga experterna på respektive områden.

Psykologiskt—pedagogiska problemställningar ur religiös aspekt återkom allt som oftast. Sem.lär. Ture Ericsson samt rektor Anna Edmar är exempel på föredragshållare i det sammanhanget. Lärardagen i mars 1952 får inte glömmas. Det var både en djärv och framgångsrik satsning. Folkskolinspektören i Östergötlands läns västra inspektionsområde bemyndigade då skolstyrelser och skolråd att ge befrielse från återläsningskyldighet för deltagande lärare. Programmet var också angeläget. Samvetets uppkomst och Barndomens gudsbild behandlades av fil. lic. Gunnar Lindblad, skolradiochefen Gustaf Ögren orienterade om Skolradion i dagens och morgondagens skola samt om Engelsmän i katedern, violinisten Lars Frydén, musikdir. Torsten Lindahl och stadens lärarinnekor svarade för musikaliska avbrott på hög nivå. Utan tvekan en fullträff. Det organisatoriska huvudansvaret vilade den gången liksom många gånger tidigare på småskollärare Karin Seger, under 15 år ordförande i Linköpingskretsen, effektivt sekunderad av andra uppoffrande krafter i styrelsen.

Ett par drivande krafter på det musikaliska området bör nämnas. Sven Wessman övade och anförde under åtskilliga år en seminaristkör och Sigurd Malmquist, själv tenor av fin klass, glädde oss alla med den s.k. "Sigges kvartett".

Så långt Joel Brolin. År 1941 trädde Linköpings Kristliga Seminaristförening (LKS) till och var livligt verksam till in på 1960-talet.

Till detta kan slutligen fogas, att under några år på 1920-talet nämndes en förening med namn Bibelkretsen (1925—29).

Litteris

Denna förening var närmast en studiecirkel, som existerade på 1910- och 1920-talen. Den var radikal till sin läggning och kan betecknas som en oppositionsgrupp, mot rektor Johanssons förment trånga livsuppfattning. Kanske den inte var så trång? När den som skriver detta hade förmånen vara med i Litteris, var Hernfrid Bark från Riddarhyttan ordförande, mycket uppskattad. Under hans ledning var verksamheten värdefull för medlemmarna, uppfostrande och utvecklande. Det var en heder att få bli invald. Sammanträdena var i regeln helt interna. Där studerades nyutkommen litteratur och vad som rörde sig i tiden.

Stundom inbjöds radikala och samhällsintresserade personer att

delta, såsom folkhögskolerektor Bernhard Hegardt från Gamleby och komminister Carl Hoppe, senare kyrkoherde i Motala och riksdagsman. Men i kulissen stod lektor Oscar Olsson såsom den store profeten. Han kallades en gång till offentlig föreläsning och valde då ämnet Kunskap är makt. Han kunde fånga sitt publikum. "Kunskap är makt! — För allt i världen. — Om Sokrates säger det. — Men om Chronschough säger det? — Då är det rasande fel." Hände det sedan, att Hernfrid Bark på sitt djupa bergslagsmål deklamerade Korpen av Edgar Allan Poe i Viktor Rydbergs översättning, då rös det i hjärterötterna hos den bildningstörstande unga åhörarskaran.

Men vi övergår till Litteris i vardagen. Var och en köpte en bok till cirkeln, som vanligt är. Det kunde vara lyrik ibland men för det mesta var det romaner. Men det skulle röra sig om samhällsproblem. Bokbytena skedde med förkärlek så, att den lediga boken placerades i fönstersmygen utanför rektorsexpeditionen för att som man hoppades — reta "Johannes". Den kraftiga stämpeln "Litteris" trodde man skulle verka som det röda skynket på en tjur.

Men jag minns inte att rektorn reagerade mer än en gång. Det var då det propagerades för bokserien Det andliga nutidsläget och kyrkan. Denna serie på tre skrifter innehöll artiklar av lekmän och teologer om tidens religiösa situation. Då var han ledsn och trodde att världens yttersta tid var kommen. Detta hände 1919.

Ovannämnda förening upplevde en viss renässans under 1920-talets senare år. I seminariets årsredogörelse 1928—29 kan följande utläsas: "För 2½ år sedan, samma år, som seminariet invigdes, bildades här på skolan en förening, som fick namnet Litteris. . . . Föreningen har till uppgift att verka för självständigt studium av litteraturen, såväl den klassiska som den moderna. . . . Litteris har en viss likhet med svenska akademien, i det att medlemsantalet är begränsat (det kan växla mellan 25 och 30) samt att nya medlemmar inväljas av de förutvarande medlemmarna." Lektor Olsson var fortfarande eldsjäl. Men redan nästa år var rapporterna om Litteris inte längre så optimistiska, och sedan blev det tyst i årsredogörelserna om denna för självständighet verkande sammanslutning.

Linköpingsseminariernas kommitté för internationellt samarbete

Denna kommitté bildades på våren 1950 och den var gemensam för såväl manliga som kvinnliga folkskoleseminariet. Den fick sin start-

punkt vid ett besök av 8 tyska seminarister och två docenter vid den pedagogiska akademien i Lünen. Ekonomien klarades genom insamlingar i kollegier och elevkårer samt genom bidrag från industrier.

Tyskarna hade då fortfarande svåra tider. Så här kan citeras ur årsredogörelsen för Folkskoleseminariet för kvinnliga elever 1949—1950:

”Programmet har upptagit auskultation i seminarierna och andra skolor, främst försöksskolan i Veta, Karl Johansskolan i Norrköping och Marieborgs folkhögskola. Syftet med lägret var dock ej främst det pedagogiska utbytet. Kommittén har försökt lägga programmet så, att tyskarna skulle få ett tvärsnitt av svenskt samhällsliv och svenskt tänkesätt av i dag. Sålunda inbjöds rektor Degerman vid Åsa folkhögskola att tala över ämnet Nordische Fragen och SDU:s sekreterare herr Behm att orientera om SDU och svensk humanitär verksamhet under kriget.

Bildningsverksamheten studerades under besök hos ABF och konsumentkooperationens idéer och arbetssätt under Kooperativa förbundets värdskap. Sociala och ekonomiska frågor blev sakkunnigt och allsidigt belysta vid en rundabordskonferens med representanter för Socialstyrelsen, Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen.

Men det viktigaste resultatet av lägret var dock den personliga kontakt, som skapades mellan tyska och svenska ungdomar under dessa dagar. Programmet medgav rikliga tillfällen till otvungen kamratlig samvaro, då allt som intresserar vaken nutidsungdom kunde ventileras fritt och okonventionellt”.

Även i årsredogörelsen för manliga seminariet samma år — alltså 1949—50 — redovisas detta besök. Torsten Gardeman var övnings-skollärare vid seminariet och ordf. och drivande kraft i internationella kommittén, som var föreningens allmänna namn.

Denna kommitté fortsatte sin verksamhet under 1950-talet bl.a. med att främja skolungdomsutbyte mellan de egna läroanstalterna och motsvarande i grannländerna.

År 1953 förmedlade kommittén en rundresa i Sverige under 14 dagar för en grupp engelska lärarkandidater från St. Pauls' Training College i Cheltenham. Gruppen, som bestod av 19 studenter leddes av St. Pauls' musiklärare George H. W. Budge. Programmet upptog bl.a. en mycket uppskattad konsert av gästerna i läroverkets aula den 19 april. Bland övriga arrangemang märktes en utflykt till Bjärka-Säby, dit engelsmännen inbjödits av godsägare Ekman, och en kväll hos Anglo-Swedish Society.

Folkskoleseminariets för kvinnliga elever och Kamratförbundets tidning Yggdrasil utkom första gången 1951. Foto: Östgöta-Bild.

Kamratförbundet och Yggdrasil

År 1948 startade i provisoriska lokaler ett kvinnligt folkskoleseminarium i Linköping. Vårterminen 1949 togs en nybyggnad i bruk för ändamålet, placerad å gamla seminarietomten Drottninggatan 14.

Vad föreningslivet beträffar rådde givetvis kontakter mellan seminarierna redan från början men skildringen nedan börjar med förhållandena vid det kvinnliga seminariet.

Fritidssysselsättningen var livlig. Det bär årsredogörelserna vittnesbörd om liksom den årligen utkommande tidskriften Yggdrasil. Denna tidskrift var väl närmast avsedd som språkrör för föreningen Kamratförbundet, som bildades den 25 maj 1950, samma dag som den första årgången folkskollärarinnor utexaminerades från seminariet. Men denna tidning blev något mera. Den var helt annorlunda än Runan och Stjärnskott för att inte tala om klasstidningar av annat slag, avsedda för och hopskrivna av skilda årgångar seminarister.

Yggdrasil utkom med ett nummer årligen och bjöd en exposé över vad sig i skolans värld tilldragit under det gångna året. Och detta inte bara på seminariet — fastän naturligtvis främst där — utan även mera i allmänhet.

Den trycktes och fick ett vårdat utförande med goda illustrationer. Och den upptogs såsom arvegods i den nya större skolororganisationen 1960. Rektor var redaktör hela tiden liksom han var ordf. i Kamratförbundet, som var tidskriftens utgivare.

Låt oss botanisera i första numret till en början. Inledningsdikten heter Vårdträdet:

"Du gröna rese,
så hägna vår andliga möda
Må Mimers källa porla vid din rot.
Låt oss växa i ditt gröna skygd!
Vårt vårdträd, vårt livsträd,
vår Yggdrasil."

Så högstämt skaldar signaturen Conator.

Eleverna Karin Rundkvist, Gunnel Kabbing och Margareta Strömstedt skildrar gemensamt pionjärårets kampglädje ur "grodperspektiv":

"De första seminaristerna stod och föll med sina cyklar. På dessa svingade de sig varje rast från Arbis till diverse hus, där lektionssalar kunde uppbringas. Som en säregen omständighet kan nämnas, att dessa alltid var placerade i femte våningen och uppåt. Och vissa bänkar på Arbis gav anledning för flickorna att tänka på Karin Boyes ord om att visst gör det ont, när knoppar brister men att detta var ett intet mot hur vi kände, när vi suttit en timme på ovannämnda bänkar. Detta kan alltså kallas initialprovningar".

Men det kom som nämnt snart nya lokaler och skonsammare bän-

kar att döma av den trivsel som enligt alla aktstycken tydligen rådde vid läroanstalten.

Biskop Torsten Ysander, som var inspektor för seminariet, medverkade med tänkvärda tal och betraktelser: "Älska ungarna! Det är den första stora tjänst, Ni kan göra både samhället, ungarna och er själva. Men jag hinner inte skriva ner detta, förr än jag får klart en annan sak. Man måste själv ha en mening med sitt liv för att kunna hjälpa andra att finna detsamma. Man behöver en springkälla, som ligger så högt, att den alltid kan få några glädjedroppar att stiga porlande i sinnet inom en."

Denne gudabenådade talare yttrade vid ett senare tillfälle i ett avslutningsanförande till rektor Eve Malmquist följande: "Var och en, som mycket litet sysslat med en skolchefs gärning — vet, att uppgifter och svårigheter och oförutsedda tillfälligheter i det arbetet är lika många som myrorna i en stack. Den ideale rektorn är den, som är lika rak, lugn och leende även den dag, då alla myrorna sticker på en gång. . ." Ett så dyrbart ord måste citeras.

Det var därjämte riktat till en allmänt känd och erkänd pedagog, som tillfälligt stod för rusthållet, då förutvarande rektorn placerats vid det "stora" seminariet.

Eve Malmquist — numera professor — har publicerat sig i Yggdrasil med redovisning för sina forskningar och även för en "Marschvisa" för Linköpings kvinnliga semis.

Flera undervisningsråd medverkade i Yggdrasil. Så återfinnes Kurt Falcks tal vid invigningen av seminariets nybyggnad den 4 juni 1949: "Och om jag skulle önska detta nya seminarium något särskilt, så är det just, att här alltid måtte härska en anda av vidsynthet och förståelse, av frihet och tolerans. Ty endast i den luften kan lärarpersonligheten fullt utvecklas. Och en lärare, som har utbildats och utvecklats i den andan, blir också bäst skickad att med kärlek och förståelse handleda och fostra barnen i vår svenska skola".

Andra undervisningsråd, som medverkade i tidskriften, var Hildur Nygren, Yngve Norinder, Gustaf Sivgård och Erik Brevner. Till de mera prominenta författarna hörde även Sven Stolpe.

Eleverna skildrade sina upplevelser, ofta i kåseriets form. T.ex. Gunnel Kabbing Om att äga en bil, Gunvor Hagström Sommarminne från Danmark, Marianne Karlsson och Vivian Olsson Tolv jungfrur på jungfruresa till Jungfruskär. Karin och Göran Biörsmark skildrar

i årg. 1965 sina öden som missionslärare i Musume i Rhodesia. Fem år tidigare kom en hälsning från Kongo genom Arne Olsson. Bland de många bidragen i bunden form är det svårt att välja. Seminarievisan av Thorborg Rosander från år 1952 är alltid aktuell:

Få ungarna lyda är inte alls lätt
trots metodikundervisning.
Må Locke, Pestalozzi ha aldrig så rätt,
när ungarna bråkar, så står man där slätt.
Jag vill ha svar på mina frågor,
men ungarna kan ej ett dugg.
Jag är för ämnet eld och lågor,
det hjälper ej och ej heller lugg.
Fast jag pratar, tjatar, ritar och står i,
tycks det ständigt svårt förbli.
Säg, vad skall jag ta mig till med klassen?
Hur skall det gå med mitt betyg?

Som motvikt möter Inger Quicks Tillönskan från 1959:
"Jag önskar dig/De mjuka bågarna över tingen Vibrationen/
Av det ständigt levande Rörelsen / Mot förvandling
Ännu dröjande."

Och slutligen inom poesins värld: *Jag söker något...* Av Karin Weizer.

Mycket ensam är den väg/ som för till klarhet
Svårtillgänglig i sin skönhet/ ofta missförstådd

Jag söker något/ utanför och bortom
mina egna tankar
En oförstörbar tidlös/ verklighet/ som gör mig fri
Men jag är ännu/ bunden i min egen vana
och jag har svårt/ att skiljas
från min själviskhet.

Och här går osökt våra tankar till en morgonandakt i radio från seminariet 24/9 1953 under rektor Liljas ledning. Rubriken var Närhet.

"Dikten är en spegel, där vi kan blicka in i vad människosjälarna innerst brottas med. På många sätt avslöjar vår tids författare, hur den religiösa frågan blir alltmera brännande. Det är en underlig kontrast i detta. Sannolikt har man aldrig förr i kristen tid i vårt land som nu flytt undan alla de nedärvda uttrycken, symbolerna för religiös övertygelse. Tron vill vara anonym. Ännu

för en generation sen, var det vanligt att man i skolor och hem hade tavlor, statyer, minnesord, som bragte i ständig erinran det kristna budskapet och dess Herre. Allt det där är vi nu mycket sparsamma med — delvis därför att vi är rädda för den hyckleriets risk, som ligger så snubblande nära. Men nu kan man inte undgå att lägga märke till hur moderna diktare allt oftare visar sig otillfredsställda med denna utarmning av människolivet. Utomordentligt belysande är här Olle Hedbergs författarskap Upprepade gånger kommer Hedberg tillbaka till denna mystiska Gudsupplevelse, till denna omedelbara kontakt med en översinnlig verklighet. . . . Och Hjalmar Gullberg sjunger: Bortom berg och mörka vatten lever någon som behöver mig.. /Som en tjuv om natten skall han komma över mig. . . ."

Sådant kunde man hämta ur Yggdrasil!

En värdefull krönika år från år blir ett slag av årsredovisning under rubriken Från upprop till avslutning. Den består av två delar, varav rektor svarar för den första och eleverna för den andra. Allsidig belysning. Stundom svävar rektorns tankar längre tillbaka i tiden än det gångna läsåret. Så 1959:

"Från de gångna åren lever många minnesbilder, somliga nedslående, de flesta uppmuntrande. I en särskild glans står det tillfälle under seminariets första verksamhetsår, då hundraårsminnet av August Strindbergs födelse firades. Det var en kall vinterdag. Temperaturen i samlingsalen — en sjätte klassens danssalong — nådde inte mer än nio plusgrader. Väl påpälsade med ytterplagg åhörde lärar- och elevkår först en föreläsning av en lärarkandidat om Strindbergs litteraturhistoriska betydelse. Därefter spelades upp på scenen ett avsnitt ur "Påsk" med en så intensiv inlevelse av de unga amatörerna, att de skulle hedrat professionella skådespelare. Det kom att ligga ett skimmer över detta minnesfirande, därför att det liksom på ett symboliskt sätt underströk, hur det är möjligt att kulturen blommar trots alla vidriga yttre omständigheter".

Detta var alltså en smakbit från rektorsbidraget i "tillbakablicken". Här har jag letat fram en från eleverna daterad 1952:

"Det är en fredagskväll, då vi hade 'maskis'. Till elevernas stora förnöjelse deltog flera av lärarna, mer eller mindre förskönade. Ja, skall man vara riktigt ärlig, bör man nog säga mer eller mindre förfulade. De flesta ser faktiskt litet bättre ut i verkligheten, än de gjorde den kvällen. Hur fula de än var, var de i alla fall inte rädda för att visa sig utan steg frimodigt upp på scenen och underhöll oss med ett strålande sångprogram.

Vi har faktiskt haft mycken glädje av lärarna i år. På julgrans-

plundringen hade de slagsmål om vidunderliga hattar och andra huvudbonader, och de slog oss med häpnad genom det förnämliga sätt, på vilket de hoppade kråka.

Det är förunderligt, att man bara minns det, som var glatt och trevligt, när man ser tillbaka på ett läsår. Det är som alla de svåra och mörka dagarna aldrig skulle ha funnits. Men de har funnits, och vi har kämpat oss igenom dem, och kanske är det just därför, som vi inte längre minns dem såsom svåra och mörka."

Kan ett samarbete och en samvaro vid en god skola få en finare belysning än i ovanstående redogörelser och hågkomster?

Och här får vi lämna Yggdrasil även om det sker med en viss saknad.

Men om den förening, som stod bakom nämnda vishetens vårdträd, Kamratförbundet, finns ännu något att förmåla:

Denna var en stabiliserande faktor för föreningslivet vid seminariet, först vid det för kvinnliga elever från 1950 men senare för den gemensamma läroanstalten inpå 1960-talet.

Här var rektor ordf. och såväl lärare som elever satt med i styrelsen, en verklig företagsnämnd alltså. Demokratin hade slagit igenom.

Kamratföreningen 1951—1955

Denna förening bildades 1951 och hade till uppgift att samla äldre och yngre årgångar av från Linköping utexaminerade lärare kring gemensamma intressen och minnen. Det är dåvarande rektorn Verner Ekenvall, som formulerar föreningens syfte så i föreningens första årsskrift, Fyrkanten. — Namnet syftar på seminariebyggnadens form och därav föranledda smeknamn.

Rektor Ekenvall tycker, att det förefaller underligt, att det vid seminariet inte finns någon kamratförening av denna art. Härvidlag må dock tillåtas den kommentaren, att Sällskapet forntida minnen av anno 1863 var just en sådan förening, som inneslöt lärarna, som hedersledamöter främst visserligen men dock ledamöter, samt forna och nuvarande elever. Cirkeln sluter sig!

Men åter till förordet i Fyrkanten: "I en tid, då hela svenska skolväsendet ligger i stöpsleven, då nya och gamla idéer kämpar om herraväldet, i en tid, då snart sagt det mesta inom undervisningsvä-

sendet flyter, har det tyckts oss lärare och elever önskvärt, att en närmare kontakt mellan seminarium och de därifrån utexaminerade lärarna kommer till stånd. Skall de många nya projekten rörande framtidens skola lyckligt kunna föras i hamn, krävs ökad samverkan mellan lärare av alla kategorier och större möjligheter till vidare utbildning för den enskilde läraren."

I samma nummer av Fyrkanten skriver seminariets dåvarande inspektör kontraktsprosten Sixten Dahlquist i Vreta kloster:

"Med glädje hälsar jag den inbjudan att bilda en kamratförening, som riktas till alla dem, som fått sin lärarutbildning vid folkskoleseminariet för manliga elever, som det numera heter. Ni hör samman! Det har Ni då och då visat, när Ni t.ex. samlats till firande av jubiléer med det gemensamma exämensåret som utgångspunkt för räkningen!"

Och undervisningsrådet Kurt Falck minns mycket från sin tid vid läroanstalten:

"Minns ni övningsskolan i Brändströmska huset uppe vid Trädgårdsföreningen? Där var ju rätt primitivt men ändå ganska trivsamt. Där residerade den blida fru Anna Österberg, vaktmästare, portvakt och städerska i samma person. Hon hade ett rum innanför det stora köket, som också användes till skolkök under en del av året. I hennes lilla rum kunde man få en kaffetår, vilken tid på dagen som helst. Det var Gustaf Janzon, som älskade kaffe och stack till gumman Österberg ett kilo då och då. Han ville helst ha kaffe varje rast, men i gengäld behövde hans mage då och då en dosis bikarbonat, som intogs i klassrummet, innan lektionen började. Sedan gick lektionen så mycket bättre. Han var en utmärkt lärare men ett rätt stort original, som utanför skolan alltid uppträdde med en Matanzas i mungipan. Han interfolierade sitt tal med en massa 'nu' och ryktet påstod, att han efter ett föredrag om Sokrates vid en klassafton i rektorns bostad bröt tystnaden med ett: 'Ja, nu, nu den där So-nu-kratus var nu allt en ba-nu-ddare att nu re-so-nu-era'. Lögn förmodligen! men det är ju ofta så, att det är om de duktiga och färgstarka människorna, som de flesta historierna går".

I årgång 2 av tidskriften med samma namn skriver sedermera länskolinspektören i Växjö Karl Lindblom om hur seminarieverksamheten startade i Linköping vid mitten av förra seklet. Och Tora Teiling har skrivit en dikt med titeln *Min skolväg*. Den är så allmän giltig, att den måste få komma med i en minnesbok över en skola:

Än är det nästan mörkt. Där långt i öster
en stilla morgongryning blott jag anar.
Jag går min vanda väg, där jag får kliva
med pjäxklädd fot i nysnös djupa driva.
Ej någon kvast, ej plog än vägen banar.
Därborta hör jag unga glada röster.
och skugg-gestalter dyka upp, försvinna.
Till skolans bänk de alla vilja hinna.

Min väg är utnött snart av alla gånger,
jag skyndat fram att hinna till min möda,
den väg, där mina fötter ritat samma mönster.
Snart lyser dock ur mörkret skolans fönster,
snart ser jag barnens kinder vinterröda
och jag hör morgonbönens ljusa sånger.
För denna gång nu vandringen är slutad,
och snart jag över läxans bok är lutad.

På livets skolväg vill jag ännu trampa.
Kanske vid vägens slut en stråle glimmar
och kanske morgonpsalmens sköna toner
välkomna mig till andra regioner
att njuta många glada lärotimmar
vid evighetens milda arbetslampa.
Då hör jag än de unga glada röster,
då ser jag åter gryningen i öster.

Linköpings folkskoleseminariums elevkår

Denna förening kallades i dagligt tal för Elevkåren. Den var verksam från 1948. Så vitt man kunnat utröna skedde starten vid kvinnliga seminariet.

Denna förenings strävan var inte att i första hand vårda det som var gammalt och fornt och traditionsmässigt utan det gällde att främja elevernas intressen i nuet.

Följande kan citeras ur seminariets årsredogörelse för läsåret 1948—1949:

”Seminariets elevkår bildades vid höstterminens början. Dess syfte är att tillvarataga elevernas intressen och att främja ett gott kamratskap mellan eleverna. Elevkåren, till vilken alla vid seminariet inskrivna elever äro anslutna, är medlem av Seminarister-
nas elevförbund.

I syfte att tillvarataga elevernas ekonomiska intressen har elevkåren bildat en handelsförening. För att denna skall kunna ligga inne med tillräckligt lager av skolmateriell, satsar varje medlem

Elevkårsfest med maskerad. Foto: Privat ägo.

ett kapital av 10:— kr. Vinsten går till en fond vars medel skall användas till materielanskaffning till elevkårens klubbрум.

För att åstadkomma ett smidigare samarbete mellan lärare och elever tillsattes under höstterminen i varje klass en studienämnd, bestående av 4 elever. Dess uppgift är att hålla kollegiet underkunnigt om elevernas önskemål rörande studiernas utformning.

Under vårterminen 1949 inbjöd Linköpings seminarier 11 tyska seminarister från lärarhögskolan i Bremen till 3 veckors kostnadsfri vistelse i Sverige.

Elevkårsfester och klassfester av olika slag har anordnats. Den 13 december hölls Luciafest med Luciatåg. På julfesten hade elevkåren nöjet att förutom lärare med familjer, se sin inspektör, biskop Ysander.

Lill Jonsson Karin Rundkvist.”

Men än var inte alla uppslag förbrukade. År 1950 tillsattes en restaurangkommitté för att försöka åstadkomma en elevrestaurang. Konstintresset skulle odlas, en runsförmedling var i funktion liksom

en bokförmedling att bl.a. avyttra begagnade orgelharmoniumskolor! Och luciafesterna för både manliga och kvinnliga elever blev tydligen strålande tillställningar.

Från årsredogörelsen 1964—65 finner vi, att Elevkåren fortfarande är i full aktion: Elevkårens styrelse valdes vid årsmötet den 20 januari 1965 och fick då följande sammansättning:

”Hans Johansson F III⁴ ordf. Stig Södergren F II⁴ v. ordf. Gunnilla Nilsson Sm II³ sekr. Christina Södergren Sm II³ v. sekr. Birgitta Kindström F I⁴ kassör. Monica Bratt F II⁴ v. kassör. . . . Antalet medlemmar ökar för varje år. I år har 228 st varit anslutna till Elevkåren. Kåren och styrelsen har haft ett antal möten. Dessutom har klass- och föreningsrepresentanter samlats för att diskutera dagsaktuella frågor. Bland de fester, som anordnats under läsåret kan nämnas ”insparken”, julfesten samt vårfesten, som hölls i samband med Seminariets dag. Ett antal onsdagsträffar har arrangerats av olika klasser och föreningar.

Elevkåren har också i år bidragit till insamlingar av medel till u-länderna genom att medverka vid ”Seminariets dag”. Elevkåren hade tre representanter vid BLR-kongressen på Lidingö i Stockholm den 5—7 februari 1965. Elevkåren framför till Rektor och kollegium sitt tack för ett gott samarbete under det gångna verksamhetsåret”.

Så har det nyttiga och nöjsamma förenats på ett för alla parter vid skolan lyckligt sätt. SSF:s sirliga högtidlighet har efterträtts av nutidens fackliga aktivitet och otvungna kamratlighet mellan alla kategorier i seminariets värld. Men ändå levde vid denna tidpunkt 1965 fortfarande Sveriges Språk och Fornminnen. Cirkeln är slut.

Seminariets samarbetsråd

Detta var en betydelsefull organisation med ledamöter både från lärarkollegiet och lärarkandidaterna, som eleverna vid mitten av 50-talet började tituleras. Rektor var självskriven ordf. Detta råd blev en arbetsnämnd av modernt snitt och dit hänfördes åtskilliga brännande problem i skolans vardag, varom nedan återgivna citat ur protokollen kan vittna: 20/5 1964. Närvarande: Rektor Einar Lilja, ordf., lektor Valter Elgeskog, övningsskollärarna Torsten Gardeman och Karl Johan Jutendahl, lärarkandidaterna Åke Hjellström, Gunnar Dahlberg, Margareta Edsfelt och Britt Gunnerbeck, sekr.

§ 2 Genomgång av föregående sammanträdes protokoll.

Därvid meddelade elevkårens ordf. Å. Hjellström, att bokcentralen skall inrymmas i de skåp, som finns i skrivrummet, i stället för i skåpen utanför rökrummet, vilket tidigare planerats.

Kring den på förra sammanträdet så livligt diskuterade § 5 uppstod även nu diskussion. Denna § gällde provkandidaternas undervisningsserier i avgångsklasserna. Provkandidaterna bör dock enligt de närvarandes mening få auskultera i avgångsklasserna. Under dylik auskultation bör dock ej förhör eller skrivningar få förekomma. Ej heller bör klagomål eller kritik mot lärarkandidaterna få förekomma.

Ett önskemål från lärarkandidaternas sida framfördes i denna fråga: Provkandidaternas serier bör ej avslutas med en skrivning eller ett förhör. Detta blir en belastning för lärarkandidaterna, då dessa prov ofta sker med relativt kort varsel och utan hänsyn till övriga prov. Detta önskemål ansåg samarbetsrådet väl motiverat. Lektor Elgeskog ansåg, att klass 4⁴ är berättigad att undervisas av utbildat folk och ej av provkandidater.

§ 5 Åke Hjellström föreslog, att man borde ge intensifierad undervisning i början av läsåret i studieteknik i varje ämne och att tid till denna undervisning skulle tagas med ett par timmar från de olika ämnena.

Rektor föreslog, att man vid höstterminens början ordnade:

- 1 kurs i teoretisk studieteknik av någon specialist på dylika frågor,
- 2 konferens mellan eleverna och i klassen undervisande lärare,
- 3 konferens mellan de olika avgångsklasserna och nybörjarklasserna under ledning av elevkårens ordf. (Alltså F I⁴ och F 4⁴, Sm I³ och Sm 3³, F I² och F 2², Sm I² och Sm 2²). Lektor Elgeskog ansåg, att de lärarkandidater, som gått ett par år på seminariet, hade större förmåga att förmedla studieteknik och arbetssätt än lärarna. Vidare ansåg Elgeskog att elevkåren skulle utse studiefaddrar åt de nyintagna lärarkandidaterna, såsom sker vid universiteten.

Beslöts enligt rektors förslag, att detta beslut träder i kraft vid höstterminens början, men förslaget praktiska utformning bör ytterligare ventileras av elevkåren, innan det slutligen förelägges rektor.

23/9 1965.

§ 6 Elevkårens ordförande framförde önskemål om ökning av rökrummets storlek. Det nuvarande rökrummet, elevsalens kök, är delvis för trångt, dels inte lämpat med tanke på att där ska kokas kaffe och ibland även förvaras bröd.

Mötet framlade olika synpunkter och kom fram till att nuvarande andaktsrummet skulle kunna bli rökrum. Andaktsrummet skulle då istället förläggas till rum 44, nu grupprum. En undersökning av saken kommer att vidtagas.

§ 7 Lärarkandidat Christina Folkesson framförde från klass Sm II² vissa klagomål på behandlingen vid skolans läkarmottagning. Ett antal konkreta fall relaterades. Mötet fann missnöjet förklarligt och önskade en förbättring, dock utan att kunna vidtaga konkreta åtgärder. Mötet fann det dock önskvärt, att den lärarkandidat, som ville klaga på skolläkarens arbetssätt, gjorde detta hos elevkårens styrelse, som eventuellt rapporterade till rektor.

§ 8 Lärarkandidat Christina Folkesson gjorde en förfrågan om en s.k. "plastbubbla" kunde sättas upp kring skolans telefonautomat, och vidare om fler speglar kunde skaffas till omklädningsrummet vid gymnastiken. I både fallen önskade rektor att anbud skulle skaffas.

Idrottsverksamheten

Den 11 maj 1921 bildade Gunnar Magnusson — sedermera kantor och rektor i Kimstad — *Linköpings seminariums idrottsklubb*. Den verkade sedan som stimulerande faktor för kroppslig och allmänt fostrande kultur vid seminariet. Den omnämnes år efter år. Prestationerna har varit mer eller mindre uppmärksammade.

När Folkskoleseminariet för kvinnliga elever inrättades år 1948, bildades även där — närmare bestämt 15 oktober 1948 — Seminariets idrottsförening. Den blev snart obligatorisk och hade framgångar i åtskilliga idrottsliga sammanhang både på hemmaplan och vid tävlingar med seminarier på andra orter i landet.

Följande plock ur seminariernas årsberättelser ger belägg för omdömet ovan rörande de nämnda idrottsföreningarnas stimulerande och fostrande verksamhet. Början göres med den äldsta föreningen.

1925 var medlemsantalet 64. Det året deltog klubben för första gången i Sveriges skolungdoms gymnastik- och idrottsförbunds lagtävlan i inomhusidrott med placering som nr 9 med 23.688,33 poäng. Ordf. var Verner Jansson. 1929 tillhörde 90 % av elevantalet idrottsklubben. 1930 rapporteras goda resultat, G. Cederholm var ordf. 1932: 80 % var medlemmar, Lars Bruno ordf. 1933 var klubben representerad vid Skolungdomens hösttävlingar i Stockholms Stadion

Seminiets elittrupp i gymnastik omkring 1925. Ledare gymnastikdirektör Harald Essén. Foto: Privat ägo.

med följande placeringar: Höjdhopp 1) Nils Aldén 175 cm. Stavhopp 1) Lars Bruno 320 cm. Löpning 1.500 m 2) Emil Lagerman 4,32 min.

1935 betraktades som klubbens hittills framgångsrikaste år.

"I allmän idrott förde Bernt Carlén klubbens färger med ära vid Skolungdomsmästerskapen i Stadion med segrar i längd- och höjdhopp samt häck 110 m, placeringar i diskus och kula. . . . Under året har följande rekord godkänts: Längdhopp Bernt Carlén 6,72 m. Höjdhopp Nils Aldén 1,86 m. St. längdhopp Bernt Carlén 3,16 m. St. höjdhopp Bernt Carlén 1,51 m. Trestegshopp Nils Aldén 12,57 m."

1939 fortsatte vägen mot höjderna:

"Vid idrottsriksdagen tilldelades klubben Guldmärkesmännens vandringspris och Rikspokalen för 127 erövrade idrottsmärken". . . "Under vårterminen deltog vi i 4-kampen i inomhusidrott med två lag, vilka placerade sig på de båda främsta platserna, närmast följda av Göteborgs seminarium. I tävlan mellan seminarierna om Vandrings-skölden har klubben erövrat första inteckningen i en nyuppsatt sköld. Den första har vi fått för alltid.

. . . Bland nya klubbrekord märkas Dahléns 14,65 i kula och

'Assars' 191 i höjd. Idrottsmän ur föreningen har erövat DM i höjd och längd u a och nått goda placeringar och resultat vid DM i gren- och mellan hopp.

För nästa år planeras förutom Uppsalamatchen även en match mot Karlstads seminarium."

Så långt citatet från 1939. Denne märklige hoppare var Assar Durgård.

1940. Det gick litet dåligt i Uppsala. "Visserligen vann vi vandringspriset, men dessvärre förlorade vi både klubbmatchen och fotbollen". Men det året fick klubben sig tilldelad Riksidrottsförbundets stora pokal "för arv och evigt". 1941. "Trots tiderna har seminariets idrott bedrivits som under fredliga förhållanden". Uppsala kom till Linköping och där "tog vi revansch och vann både fria idrotten och fotbollen". 1942 var Dag Danielsson ordf. "Helt i enlighet med traditionen segrade Linköpings Sem. IK även i år i tävlingen för tiomannalag mellan rikets seminarier, gällande utomhusgrenarna längdhopp, kulstötning och löpning 100 m. Även tävlingen i inomhusidrott mellan Sveriges seminarier vanns med bred marginal av Linköpings Sem. IK."

1947 hade idrottsklubben av Seminariernas Idrottsförbund fått i uppdrag att arrangera årets seminariemästerskap i fri idrott. SM-tävlingarna blev årets stora händelse inom vårt idrottsliv. Efter spännande och jämna tävlingar lyckades vi hemföra segern i poängtävlingen mellan seminarierna. Fyra individuella segrar gick till Linköping genom Georg Möller, kl. III, som segrade på 1.500 och 5.000 meter, Carl Sundblad I² i diskus samt Gunnar Olofsson I² i stavhopp."

Läsåret 1947—48 blev det seger i fotboll mellan Uppsala, Karlstad och Linköping. Samma år liksom tidigare deltog föreningen i tävlingarna för 10-mannalag mellan rikets seminarier, dels i utomhusgrenarna längdhopp, kulstötning och löpning 100 m och dels i inomhushopp. "I båda fallen blev det seger för vårt seminarium".

Även i handboll och procentuellt sett beträffande erövrade idrottsmärken segrade Linköping det året. Georg Möller fick idrottsskölden. Ordf. hette Bo Örnell.

Sedan finns inte mycket att hämta om Idrottsföreningen under några år fram till 1953. Då tände det igen. Fotbollslaget hemförde riksmästerskapet. "Det kom goda förmågor bland nybörjarna". Carl

Johnner var ordf. 1954. "Idrottsklubben har gjort come back som Sveriges bästa idrottsseminarium". 1955 introducerades en basketbollserie. Eljest talas det om ekonomiska svårigheter och arrangörsslarv vid träffarna ute i landet. Men 1956 hade läget ljusnat något. Basketbollen blomstrar. 1957 talas om god stämning och goda framgångar. Ulf Lilja är ett nytt framgångsrikt namn. Han blev ordf. 1959. 1960 kom något nytt. Från det året fick övningsskolans elever delta i klubbens verksamhet.

Och så hände det att i tidskriften Yggdrasil för år 1965 kunde man möta rubriken "Linköping åter bästa idrottsseminarium".

Låt oss plocka några godbitar ur artikeln under denna glada överskrift. I samtliga grenar där RM arrangerats har Linköping varit representerat. Berit Larsson och Anders Andersson lade grunden till damernas 2:a placering och herrarnas 3:e placering i lag. Herrarnas basketdeltagande i RM slutade i och med andra omgångens match mot Karlstad efter seger i den första mot Slöjdsseminariet. Betydligt bättre gick det för flickorna. I finalserien, som avgjordes i Växjö, deltog Kalmar, Växjö och Linköping. Våra flickor medförde guldplaketterna vid sin återkomst till Linköping i sitt bagage.

I handboll toppade våra mannar tabellen efter genomförd serie före Uppsala och Växjö, trots att en av lagets bästa, Lars Oskarsson brutit armen.

Fem revanschugna orienterare reste i mitten av oktober till Gävle för att försöka ändra på föregående års knappa 10-sekundersförlust i lag gentemot Umeå. Efter starka lopp med bland annat en 1:a placering genom Olle Sandell, hemfördes vandringspriset i lag, Vikingahövdingen, till Linköping.

Årets största händelse för klubbens räkning var arrangemanget av RM i friidrott. Såväl beträffande arrangemanget som rent sportsligt hävdade sig Linköping väl. Vid tävlingens slut kunde vi främst tack vare de stora poängplockarna Berit Larsson och Jan-Erik Dufmats hämta vandringspriset för bästa kvinnliga seminarium vid RM i friidrott samt vandringspriset för bästa kvinnliga-manliga seminarium sammanlagt i friidrott, det sistnämnda erövat för alltid.

Sex av sju vandringspris finns alltså nu på plats i Linköping efter tävlingar, utkämpade mot landets övriga seminarier och lärarhögskolor.

Idrottsklubbens trofésamling. Foto: Östgöta-Bild.

Detta var väl en god final? Den ståtliga trofésamlingen i nuvarande lärarhögskolans korridor talar sitt tydliga språk om de gångna årens framgångar på idrottsårans fält.

Seminariets skytteklubb 1948—1955

Den 12 maj 1948 bildades ovan nämnda förening. Ur protokollet denna dag kan följande citeras: "Val av styrelse. Det bestämdes att styrelsen skulle bestå av fyra ledamöter. Till ordf. valdes Bertil Düke, till vice ordf. valdes Gunnar Palmér, till sekr. valdes Anders Kvissberg och till revisorer valdes Olle Källberg och Erik Nilsson." (Kommentar: den Fjärde styrelseledamoten — förmodligen kassören — finns inte nämnd. Men skyttebegåvningen Anders Kvissberg är med.)

Stadgarna består av inte mindre än 16 paragrafer. Årsavgiften är en krona. Klubben sorterar under Linköpings skyttegille. Det rådde god ordning och noggranna bestämmelser för klubbmästerskap. Torsten Gardeman fungerade som ordförande och fina resultat nåddes. 1951 valdes ny styrelse. Verksamheten fortsatte men stillnade av för att redan år 1955 helt avstanna.

För fullständighetens skull kan nämnas att redan åren 1939 och 1940 omnämnes en sammanslutning för skjutskicklighetens främjande som hette Seminariets skyttelag. Detta helt naturligt i krigshotets tid.

Följande kan citeras från årsredogörelsen 1939—40: "Seminariets skyttelag, tillhörande Linköpings skyttegille erövrade 13 statens skyttemärken i brons, 3 i silver och 5 i guld samt 11 skyttemedaljer från skyttegillet och Östergötlands skytteförbund. Cirka 3.500 skott har lossats".

Kap. VI Josef Weijne

Vid ingången till Lärarhögskolan i Linköping — det forna folkskoleseminariet — står på sin höga sockel en av skulptören Anders Jönsson skapad herm. Inskriptionen på sockeln utgöres endast av namnet Josef Weijne samt dateringen 20 maj 1893—8 mars 1951. Av dateringen förstår man att Josef Weijne tillhörde ett tidsskede, som ligger före Lärarhögskolans — hans namn måste vara knutet till seminariet.

Josef Weijne — vem var han och varför står hans bild här? Var han kanske en andens storman, en gestaltare av någon bärande idé, som blivit till ledstjärna för pedagogikens ämnessvenner? Eller var han en av seminariets rektorer, som nu vördnadsbjudande blickar ut över ungdomliga skaror som fordom från sin kateder? Eller var han en av dess lärare, vars personlighet och undervisning stått som manande förebild för generationer av seminarister? Nej, intet av detta. Hans enda anknytning till seminariet är helt enkelt den att han hade varit dess lärjunge och att han kommit att framstå som en av de främsta av dem, vilka utgått därifrån. Det är allt men ändå inte allt. Josef Weijne var arbetarsonen från Linköping, som genom seminariet gick ut i världen för att fullgöra en inom sina mått betydelsefull livsgärning. Men det måste genast tilläggas att han blev liksom dold bakom sitt verk. Om det skulle ha stått något mera på sockeln, kunde det ha varit orden "icke synas men vara", underförstått att detta var något för Josef Weijne karaktäristiskt, det tecken, i vilket han levde och verkade. Kanske är det denna grundsats han har att förkunna från den höga sockeln vid ingången till Lärarhögskolan i Linköping — "icke synas men vara".

Arbetarsonen från Linköping — ja, Josef Weijne eller rättare sagt Josef Johansson, som han ursprungligen hette, var detta. Hans far, Carl Johan Johansson, var kommunalarbetare i staden och har efterlämnat minnet av en duktig, ambitiös och sparsam man. Sedan han

Josef Weijne 1893—1951. Elev vid folkskoleseminariet 1910—14. Ecklesiastikminister 1946—51. Skulptör Anders Jönsson. Foto: Privat ägo.

redan 1900 blivit änkling — hans hustru, Hulda Maria Bengtsson, var byggmästardotter från Kisa — skötte han länge hushållet själv, tog hand om sina båda pojkar och höll samman det lilla hemmet i Tinnerbäcken, den tidens proletärt präglade stadsdel i Linköping.

Josef Johansson, en tidigt mognad pojke, snart en skarpögd iakttagare av livet och människorna, sökte sig tidigt en bildningsväg. Godtemplarrörelsen och folkbildningsverksamheten blev honom därvid till värdefulla fästen. Redan vid tio års ålder inträdde han i den till IOGT hörande ungdomslogen Solstrålen, som blev hans första verksamhetsfält. Ett intresserat och intensivt arbete nedlade han där under flera år, vann snart en ledande ställning i logen och lade därigenom en god grund för sina kommande uppgifter, vande sig tidigt vid att framträda och tala liksom också att öva inflytande och taga

ledning. Av stor betydelse för hans utbildning och allmänna utveckling blev också den tidiga anslutningen till Arbetarnas bildningsförbund, vars studiecirkelverksamhet kom att bli en värdefull bildningskälla för honom — han blev snart själv studiecirkelledare där. Men hans barndom och tidiga ungdom hade också andra och hårdare drag. Efter slutad folkskola fick han tidigt bidra till sin försörjning. Han hade anställningar som springpojke och lagerbiträde och fick tidvis som extraförtjänst sälja konfekt vid teaterns föreställningar. Under en tillfällig anställning vid Trädgårdsföreningen deltog han sextonårig i 1909 års storstrejk, då han måste ha fått en påtaglig erfarenhet av arbetarklassens villkor och de sociala stridernas innebörd.

Josef Johansson, som under seminarietiden ändrat sitt efternamn till Weijne, avlade sin folkskolläraryxamen vid vårterminens slut 1914 med vackra betyg. Efter långvarig militärtjänst och en tids verksamhet som journalist i tidningen Östgöten verkade Josef Weijne under sex år, 1916—22, som lärare vid Statens uppfostringsanstalt på Bona i Västra Ny socken i Östergötland. Det var en uppgift som låg väl till för hans fasta och bestämda läggning, hans på en gång varmhjärtade och kärvt osentimentala sinne. Den erfarenhet av ett missanpassat och olyckligt ungdomsklientels svårigheter och problem, som han nu förvärvade, öppnade nya perspektiv på människorna och samhället och synes ha haft stor betydelse för hans utveckling. Under Bona-tiden, närmare bestämt 1917, bildade Josef Weijne familj. Hans hustru, Irma Jonsson från Gunnebo bruk i Småland, hade i unga år kommit till Linköping, och de blivande makarna hade träffats i godtemplarlogen. Irma Weijnes namn förtjänar att här nämnas och ihågkommas.

Från Bona övergick Weijne till ordinär folkskollärartjänst och var under tidsperioden 1922—39 folkskollärare i Borås. Under sina första år där, till 1928, hade han sin tjänstgöring förlagd till en s.k. B 2-skola i förorten Transås, en sådan skola alltså, där en och samma lärare hade att undervisa samtliga folkskoleklasser. Under återstoden av sin folkskollärartid tjänstgjorde han — i den mån han inte av offentliga värv var hindrad — vid en A-skola i Borås' centrum. Under några kortare perioder vikarierade han som folkskolinspektör i Älvsborgs södra inspektionsområde.

Väl var Josef Weijne en nitisk och duglig lärare, där han gick i

sin dagliga gärning. Hans tidigt utvecklade allmänna intressen och utåtriktade verksamhetsiver pockade emellertid på uttryck i andra aktiviteter än dem som begränsades av katederns horisont och klassrummets väggar. Han kände sig nog inte i första hand som folkskollärare. Som riksdagsman och i sin politiska verksamhet i övrigt torde Weijne inte gärna ha velat betraktas som representant för sin kår, och han ställde sig avvisande mot tanken på att särskilt gå dess ärenden eller föra dess talan. I hans framträdande och uttrycksformer skymtade yrkesegenskapen sällan, och det var inte ovanligt — har det sagts — att partikamrater eller andra, som såg och hörde honom i verksamhet, inte ens kände till eller åtminstone inte tänkte på att han var folkskollärare. Denna avvisande eller rättare sagt bortvända hållning, som kanske var fullt naturlig men som han nog också med instinktiv säkerhet använde som ett vapen i sin politiska rustning, torde stundom ha varit en stötesten för ömtåliga kolleger och ha bidragit till en viss misstro mot honom i fackkretsar. Hur det än förhöll sig med denna sida i Weijnes personlighet, synes den höra till hans bild och bör inte lämnas obeaktad. Josef Weijne var inte främst en folkskolans man. I hans sociala och politiska målsättning och handlande ingick folkskolan eller, rättare sagt, skolan i dess helhet som en synnerligen viktig faktor, men den dominerade inte hans synkrets och utgjorde inte huvudinnehållet i hans värld. I raden av den svenska folkskolans namnkunniga märkesmän och ledargestalter har han inte i egentlig mening sin plats.

Med flyttningen till Borås inleddes Josef Weijnes verksamhet som politiker, en verksamhet som efterhand kom att mer och mer taga honom i anspråk och blev det dominerande draget i hans liv. Arbetarrörelsen och det socialdemokratiska partiet i staden och Sjuhäradsbygden tillfördes genom honom en kraft av ovanliga mått. Med sjudande iver och stark målmedvetenhet utvecklade han nu en politisk aktivitet, som snabbt gjorde honom till ett enande och samlande namn bland socialdemokraterna i denna utpräglad industrialiserade del av Älvsborgs län. Som plattform för Weijnes politiska intentioner och handlande tjänade i första hand det av honom tidigt skapade Södra Älvsborgs partidistrikt, i vars styrelse han blev ordförande 1927 och som han länge ledde. Ett mycket betydande språkrör för honom själv och hans strävanden blev också tidningen Västgötademokraten, där han flitigt medarbetade och vars ledande kraft han

blev också i egenskap av tidningsstyrelsens ordförande. Han synes ha inriktat sig på en renodlat partipolitisk linje i syfte att på längre sikt bygga upp ett fast underlag för partiets möjligheter i orten. Hans verksamhet synes avsiktligt ha begränsats till just detta och förefaller inte ha inneburit strävanden efter personliga maktpositioner. På det kommunalpolitiska planet, där det legat nära till hands att tänka sig honom som en framgångsrik stridsman, inskränkte sig hans ambitioner till den visserligen viktiga posten som skolstyrelsens ordförande i Borås, i vilken egenskap han emellertid torde ha utövat ett betydande inflytande.

Jämsides med den nu skisserade verksamheten i mera fasta former drev Weijne en livlig politisk agitation, deltog i möten och sammankomster, höll föredrag och debatterade samt verkade överhuvudtaget som en initiativrik, stimulerande och impulsgivande kraft i det politiska arbetet. I lättheten att uttrycka sig, i sin fängslande framställningskonst och sitt friska mod ägde han utomordentliga tillgångar, ägnade att i hög grad bidra till framgång.

Framgång — ja, det kunde nästan sägas vara ett nyckelord i Josefs Weijnes liv, framgången följde honom ständigt. Varav kom den? Kanske bör några ord sägas därom redan i detta sammanhang om än framgången ännu begränsades till det lokala planet och till en avskild sektor av det politiska livet. Frånsett den förklaring till framgång, som naturligen ligger i personlighetens art, i en konstruktiv begåvning, i en stark vilja och ett målmedvetet handlande fanns det hos Weijne vissa speciella förutsättningar för framgång, som också bildar väsentliga drag i hans karaktäristik. På grundvalen av ett utpräglat verklighetssinne, som fungerade snabbt och säkert och som innefattade en skarp och kritisk människokänedom, kunde han skickligt bedöma och värdera möjligheterna och förutsättningarna för genomförandet av sina intentioner. All kraft kunde koncentreras på taktiskt viktiga punkter, ingenting slösades bort på osäkra faktorer, onödig polemik eller tröttande strider. Det var den direkta, omedelbart verkande slagkraften som sattes in just där den behövdes och kom till bästa användning. Men inte bara detta. Det kanske viktigaste var förmågan att fullfölja, att — för att använda ett modernt uttrycksätt — konsekvent "följa upp" vad som satts i gång och detta på ett sådant sätt att alla påverkande faktorer och omständigheter observerades och bevakades. Detta instinktivt metodiska grepp på

problemen och deras lösning bibehöll och utvecklade han sedan i större sammanhang, i hög grad tillämpande politiken som "det möjligas konst". Vad han tog initiativ till eller föreslog i olika former — utredningar, propositioner etc — var på ett sådant sätt förberett och genomarbetat att det blev svårt att i sak rikta någon anmärkning däremot. Punkt för punkt fullföljdes det under oavlätlig noggrann kontroll. Ingenting lämnades åt slumpen, resignationen hade ingen plats på hans schema, och besvikelser behövde han inte ofta uppleva då han vanligen inte gjort sig andra förväntningar än dem han kunde se uppfyllda.

Men tidigt vidgades horisonten och verksamhetskretsen för den unge politikern. Redan vid 1924 års val till Riksdagens andra kammare framfördes den trettioettårige som kandidat, och från och med 1925 års riksdag tillhörde han kammaren, dess då yngste ledamot. Med utgången av 1939, sedan han blivit undervisningsråd, lämnade Weijne sitt mandat. Under den korta tid av 1951, som han fick uppleva, tillhörde han Första kammaren, vald av landstingen i Kronobergs och Hallands län. Sin tjänst och sina uppdrag i Borås bibehöll Weijne under sin förstnämnda riksdagstid fastän hans rikspolitiska engagemang och mängden av utredningsuppdrag, knutna till huvudstaden, måste ha verkat splittrande på den lokala verksamheten. Med riksdagsmannaskapet började en ny fas i hans liv.

Weijne tillhörde de riksdagsmän, vilka tog sitt uppdrag helt på allvar och satte sig grundligt in i frågorna. Med stöd av sitt utmärkta minne och sin allmänna kringsynthet kunde han genom riksdagsarbetets skiftande innehåll förvärva en omfattande och mångsidig kännedom om det politiska livets art och funktion på riksplanet men också djupa insikter i statens och hela den samhällsliga sektorns förhållanden och villkor. Det var en materia som i hög grad fann resonans i hans sinne och motsvarade hans håg och inriktning. I den inre riksdagskarriären hann han väl inte så långt under sin femtonåriga mandattid. Under riksdagarna 1932—33 var han ordförande i andra, 1934—36 i första tillfälliga utskottet. Statsutskottet tillhörde han som suppleant under en följd av år, 1933—39, och var då knuten till den avdelning av utskottet, som hade att handlägga frågor inom Ecklesiastikdepartementets huvudtitel. Som utskottsordförande ledde han arbetet med stor skicklighet och med rätt strama tyglar. Han var en flitig motionär — hans motioner berörde mestadels skolfrågor men

också frågor om ungdomsbrottslighet, ungdomsarbetslöshet och skyddshem. I riksdagsdebatten framträdde han som en orädd och självständig talesman för sin mening, deltog däri med en något torr saklighet och en polemisk skärpa, vars tonfall stundom kunde bli tvära och arroganta och göra honom till en förarglig motståndare. Till någon mera central eller inflytelserik ställning inom partiet eller riksdagsgruppen synes Weijne inte ha nått. Han tillhörde ej de inre cirklarna eller partiets ledning.

Vid sidan av riksdagsarbetet kom Weijnes kapacitet att i hög grad tagas i anspråk för offentliga utredningsuppdrag. Hans insats på detta område blev mycket omfattande och betydande, präglad av hans administrativa talang, vida överblick och ingående kännedom om det offentliga livets villkor. Stora framgångar inhöstade han också, de förslag, i vilka han medverkat, ledde oftast till målet. Han förvärvade stort anseende som utredningsman, och för honom själv utgjorde dessa uppdrag en förträfflig förberedelse för kommande större uppgifter. Weijne tillhörde 1934 och 1936 års sakkunniga för skyddshemsverksamhetens omläggning och var ordförande i 1942 års skyddshemsutredning. Han var en av 1935 års sakkunniga för undersökning av den gifta kvinnans anställningsförhållanden. I 1936 års s.k. Hallutredning, som sysslade med frågan om vården av själsligt abnorma skyddshemsinterner och vanartade sinnesslöa gossar, fungerade han som ordförande. Han deltog i 1937 års utredning om Rasbiologiska institutets ställning. Som ledamot av 1935 års lärarlönesakkunniga och som ordförande till 1946 i 1941 års utredning i samma ämne dokumenterade Weijne sitt stora intresse för och sin eminenta kunnskap i lönefrågor. Han var ordförande i 1937 års folkskolutredning och i folkskolans besparingssakkunniga av 1939. Han tillhörde 1943 års kommunindelningsskommitté. Även i 1945 års folkskolesakkunniga, som hade att utreda frågan om statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet, förde han klubban. Ordförandeskapet slutligen i 1946 års skolkommision, tillsatt för förberedande av en enhetsskolereform, var direkt knutet till ecklesiastikdepartementet och Weijnes ämbetsställning där — kommissionen blev ett instrument för departementschefens intentioner inför den planerade reformen.

På hösten 1939 blev Weijne undervisningsråd och ledamot av Skolöverstyrelsen. I denna egenskap kvarstod han till sin död, men hans aktiva ämbetsutövning kom att omfatta endast sex år. Skolöver-

styrelsen, som sedan två decennier var den centrala myndigheten för rikets hela skolväsen, företedde vid denna tid bilden av ett tämligen stabiliserat ämbetsverk med relativt fasta former. Arbetet gick sin gilla gång efter givna mönster, och den stora reformation av skolväsendet, som det stundande decenniet skulle komma att inleda, hade ännu inte kastat sin skugga framför sig. De tre huvudavdelningarna, läroverks-, folkskol- och yrkesskolavdelningen, utgjorde ganska självständiga enheter, som i stort sett arbetade var för sig men under god samverkan sedan de länge bestående motsättningarna mellan läroverkets och folkskolans företrädare övervunnits. Även om det skulle vara en överdrift att påstå att generaldirektören Otto Holmdahl, den dåvarande chefen, satte sin prägel på verket, låter det säga sig att hans allvarliga, kritiska och sovrande läggning i förening med en stram och sluten hållning utgjorde en betydande, i viss mån retarderande faktor i verkets ledning och påverkade dess stil och livsformer.

Josef Weijne torde ha kommit till Skolöverstyrelsen utan förutfattad mening om dess karaktär eller negativt kritisk inställning till dess verksamhet. Om någon möjligen föreställt sig att den förfarne politikern hade för avsikt att göra sig särskilt gällande i styrelsen eller vilja med friska krafter, som det brukar heta, sätta i gång en uppriktning i byråkratins förkättrade beteendemönster, tog han helt miste. Utan åthävor blev Weijne en ämbetsman i ordets bästa mening. Med stor snabbhet satte han sig in i arbetssätt och rutin. Den administrativa verksamhetens egenart och problem fångade i hög grad hans intresse — många av dess sidor kände han ju väl från riksdags- och utredningsarbetet. I sin bedömning av frågorna förenade han vidsynt överblick med sinne för den formella handläggningens vikt och detaljarbetets möda. Med sin starka känsla för språkvården och sin livliga uppskattning av klarhet och pregnans i uttrycksformerna använde Weijne i sin tjänsteutövning ett skriftligt ämbetspråk, som med den traditionella kanslistilens exakthet och noggrannhet i ordval och konstruktion förenade enkelhet och lättfattlighet. Hans förträffliga författningskunskap och rika erfarenhet av skolorganisationens samhälleliga och politiska associationer gjorde arbetet lätt. På det hela taget torde Weijne även rent personligt ha funnit sig väl till rätta i Skolöverstyrelsen och på folkskolavdelningen, till vilken arbetsenhet han var knuten. Han fungerade där som chef för en rotel, som hu-

vudsakligen hade hand om lönefrågor och andra organisatoriska och i egentlig mening administrativa ärenden. Samarbetet med verkschefen, en gammal motståndare från riksdagsdebatten, synes ha gått friktionsfritt liksom också i stort sett med kollegerna inom avdelningen. Dock tycktes Weijne i viss mån främmande för den mera personliga kollegialiteten, gick i det dagliga helst sin egen väg och torde av arbetskamraterna i allmänhet ha upplevats på distans. Om avdelningens inre förhållanden gjorde han sig väl underrättad och intresserade sig för dess personal och arbetsvillkor. Under de senare åren av sin tid i Skolöverstyrelsen bevittnade han och satte också stort värde på hur folkskolavdelningen genomgick en starkt märkbar, lycklig utveckling mot bättre organisation och samordning samt personlig trivsel under ledning av dess då nyblivne chef, undervisningsrådet Kurt Falck, vars namn ju också är knutet till Linköpings folkskoleseminarium om än på ett helt annat sätt än Weijnes. I detta sammanhang bör slutligen också nämnas att, då Weijne lämnade överstyrelsen för att knytas till regeringsarbetet, blev han designerad att efterträda Holmdahl som chef för verket. Men ödet ville annorlunda, och hans bana kom att fullbordas på ett annat plan.

Vid tillträddandet av undervisningsrådstjänsten hade Weijne lämnat Riksdagen och sina politiska engagemang för att helt ägna sig åt sin nya uppgift. Även om han inte heller under denna tid undgick andra uppdrag, torde förändringen och flyttningen till Stockholm för honom personligen ha inneburit en välbehövlig avspänning efter de många årens intensiva och rastlösa politiska verksamhet. Att han nu i centralt ledande ställning fick fatta eller öva inflytande på beslut och deltaga i avgöranden och planeringar — hans rätta element — torde ha verkat välgörande på hela hans personlighet, vars bästa sidor nu bringades till en rikare och mera harmonisk utveckling.

Då Josef Weijne på sensommaren 1945 förordnades att uppehålla statssekreterarposten i Ecklesiastikdepartementet för att ett år senare bli ecklesiastikminister, inleddes det sista och mest betydande skedet i hans livsgärning. På honom lades nu ansvaret för det svenska bildningsväsendets hela område. Hans namn kom att knytas till ett skede

i denna samhällssektors historia, som innebar en omfattande och betydelsefull utveckling inte enbart i skolans värld utan också och inte minst beträffande den högre utbildningen.

Som man erinrar sig avgick den s.k. samlingsregeringen efter andra världskrigets slut 1945 för att lämna plats för en socialdemokratisk ministär med Per Albin Hansson som statsminister och Tage Erlander som ecklesiastikminister. Det var Erlander som nu kallade Weijne till sin närmaste medarbetare. Därmed inleddes mellan dem ett fruktbart och initiativrikt samarbete, grundat på gemenskap i synsätt och värderingar. Det blev emellertid i den formen inte långvarigt — redan i oktober 1946 trädde ju Erlander i spetsen för regeringen efter Hanssons plötsliga frånfälle, varefter Weijne efterträdde honom som statsråd och departementschef. Samarbetet gällde närmast genomförandet av den sedan länge planerade och nu finansiellt möjliggjorda upprustningen av universitet och högskolor, vilka blivit svårt efter-satta och i hög grad behövde ökat stöd för att sättas i stånd att fylla tidens krav. Det var också, om än på längre sikt, fråga om skolväsendets omdaning efter en ny tids förutsättningar. Som statssekreterare fick nu Weijne vid Erlanders sida bära dagens tunga och hetta. Det blev en mycket krävande arbetsinsats av den energiske och livligt intresserade statssekreteraren, vars krafter och hälsa dock hårt rärdes därav. Den glädje och erkänsla, varmed de akademiska lärosätena hälsade de välkomna initiativen och hyllade deras upphovsmän, måste emellertid ha varit en underlättande och uppmuntrande faktor liksom också det stimulerande samarbetet med Erlander och den synnerligen höga uppskattning från dennes sida, som kom Weijne till del.

Som ecklesiastikminister i Erlanders regering fick Weijne på egen hand fullfölja det inledda verket. Stora uppgifter väntade honom, och hans relativt korta statsrådstitid — ändad genom hans död i mars 1951 — blev bräddad av oavlåtliga insatser för det stora handlingsprogrammets förverkligande. Upprustningen av universitetet och högskolorna blev den ena stora huvudlinjen. Resultaten i detta hänseende kan här i korthet antydas. Avsevärda höjningar av anslagen till universitetet och Karolinska institutet genomdrevs, flera nya professurer inrättades, särskilt inom medicinen, en ny medicinsk högskola (i Göteborg) tillkom, docentstipendiernas antal ökades och åtgärder vidtogs för den samhällsvetenskapliga forskningens aktivisering. De tekniska högskolornas tidigare inledda omorganisation full-

följdes och tandläkarutbildningen utbyggdes. Både Stockholms och Göteborgs högskola fick ökat stöd av staten. Själv torde Weijne ha varit både i sak mycket väl insatt och starkt personligt engagerad i den vetenskapliga forskningens och utbildningens behov och villkor. Hans energiska bedrivande på statsrådsposten av dessa angelägenheter uppbars av en djup förståelse för deras vikt och betydelse samt ett personligt intresse för deras lösning. Vid talrika besök på ort och ställe satte han sig grundligt in i förhållandena och trädde i kontakt med det akademiska livets målsmän och representanter i övrigt, vilkas respekt och förtroende han i hög grad synes ha tillvunnit sig. Vad Weijne på detta område uträttat, som kanske inte så mycket lät tala om sig eller märktes utåt, har kommit att skymmas av den stora skolreform, som blev slutstenen i hans gärning. I själva verket torde hans insats till den vetenskapliga forskningens och utbildningens fromma få anses synnerligen betydande och värdefull. Den utgjorde en väsentlig och, om man så får säga, ärofull del av hans livsgärning även om den — det måste naturligtvis beaktas — skedde i rätt tid och gynnades av konjunkturerna. Den lagerkrans, som filosofiska fakulteten i Lund ämnade räcka honom vid 1951 års doktorspromotion — som han inte fick uppleva — var otvivelaktigt uttryck för en äkta erkänsla från akademisk sida.

För eftervärlden är Josef Weijnes namn — om än ej omstrålat av minnets glans — främst knutet till 1950 års skolreform. Weijne hade efterträtt Erlander också som ordförande i 1946 års skolkommision. Dess tillsättande hade inspirerats av Weijne, som däri såg en radikal utväg till lösning av den situation, i vilken skolfrågan kommit genom 1940 års skolutredning, vars resultat enligt Erlanders och Weijnes mening inte utan ett fortsatt förarbete, med delvis andra riktpunkter kunde läggas till grund för den planerade reformen. Om skolkommisionens karaktär och arbete, om Weijnes deltagande däri, om de åsikter och meningsbrytningar, som kom till uttryck i kommissionens överläggningar och ställningstaganden, samt om de omfattande utredningar och förslag, som blev resultatet härav, skall inte här talas även om det skulle vara av stort intresse och sannolikt utgöra bidrag även till kännedomen om Weijnes personlighet och syn på problemen. Alltnog, Weijne framlade för 1950 års riksdag den stora propositionen om riktlinjerna för skolväsendets utveckling, innebärande i huvudsak att en på nioårig skolplikt grundad enhetsskola successivt

skulle genomföras, avsedd att ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan. Därjämte skulle en allsidig försöksverksamhet organiseras beträffande de för enhetsskolan ändamålsenliga organisations- och arbetsformerna. Då Weijne i riksdagsdebatten gjorde gällande att han som propositionens upphovsman ansåg sig stå fri i förhållande till kommissionen, kunde detta uttalande synas egendomligt med hänsyn till att han själv varit kommissionens ordförande. Men uttalandet återgav en verklighet — propositionen var i själva verket till sin uppläggning och sitt innehåll en självständig produkt av Weijnes egna intentioner. Dock får då inte glömmas att Weijne vid propositionens fattande i pennan hade till sitt bistånd en av honom tillkallad högt betrodd expert av eminent kapacitet, undervisningsrådet Ragnar Lundblad. Det var säkerligen karaktäristiskt för den anda, i vilken förslaget mottogs, när en framstående politiker ur ett helt annat läger, professor Georg Andréén, i Första kammaren komplimenterade Weijne för "den kloka och mogna, den välmotiverade och välskrivna framställning av skolans målsättning", som propositionen innehöll.

Riksdagen biföll propositionen i allt väsentligt. Det märkliga principbeslutet, som alltså kan betecknas som Weijnes verk, kom till stånd utan allvarigare strider och kunde bygga på stor anslutning från skilda partier. Det var, som Weijne önskat det, ett beslut i enighetens tecken, en samlande lösning av skolfrågan, och det blev till en triumf för hans politiska konst. Det måste ha varit en stor dag för honom, den majdag 1950, då han under så lyckliga förutsättningar nådde sitt mål. Och när han i slutet av den långvariga debatten i Andra kammaren tog till orda, formade sig hans tal, fastän i enkla ordalag, till en exposé, som med skäl kunnat betecknas som lysande. Med tillfredsställelse och inte utan undertryckt stolthet i tonfallet framställde han dagens beslut som ett av de mest betydelsefulla i skolans historia. Han citerade Geijers ord: "För mig är den skolordning den bästa, som utsträcker uppfostrans fördelar till största antalet människor". Han betecknade reformen som en peripeti i utvecklingen — "Jag tvekar inte att säga, att efter 1842 är detta den mest betydelsefulla reformen på skolans område. Det är. . . också den enda reform. . ., som omspanner ungdomens fostran från skolmognadsprovet upp till studentexamen och ännu längre." Och det kom en glans över slutorden — ". . . jag är övertygad om att om denna

reform föres ut i livet och om de yttre förhållandena inte bli alltför ogynnsamma, skall den på ett helt annat sätt än alla tidigare skolreformer skapa *en skola för all svensk ungdom.*”

Då 1950 års skolreform fördes i hamn, hade Josef Weijne inte ens ett år kvar att leva. Från skilda håll skulle det komma att livligt beklagas att det inte blev han som fick föra verket vidare. Oavsett vilken ståndpunkt man då intog eller senare skulle komma att intaga till reformens innebörd och framtidsmöjligheter torde stor enighet ha rått i den höga uppskattningen av Weijnes insats och om det lyckliga i att reformen bär hans signatur.

Den levnadsteckning, som här i all enkelhet lämnats, avser naturligtvis att samtidigt belysa väsentliga sidor av Josef Weijnes personlighet och därigenom söka ge en bild av hans mänskliga egenart i den mån något sådant överhuvudtaget är möjligt. En sammanfattande överblick är kanske dock av nöden och några synpunkter bör tillfogas.

Det klara och livliga intellekt, som var den grundläggande tillgången i Weijnes andliga utrustning, innefattade snabb uppfattning, säkert omdöme och ett utpräglat realitetssinne. Det var de viktiga beståndsdelarna i den saklighet, som framförallt utmärkte hans personlighet, i ovanlig grad fri från egocentricitet och självbespeglning. Denna saklighet hade — det förtjänar att särskilt framhållas — en stark psykologisk förankring, den uteslöt inte utan inrymde i sig hänsyn till rent mänskliga faktorer av skilda slag, vilka tillerkändes sin plats inom det sakliga bedömandets synkrets.

Därtill kom som ett högst väsentligt drag i Weijnes begåvning att han hade en så fri syn, en så klar och fördomsfri inställning till människorna och företeelserna. Skråanda och partisinne var honom främmande. Hans starkt självständiga, konstruktiva och handlingskraftiga läggning, hans redliga uppsåt att förbättra och ställa till rätta, att nå resultat och oavlåttligt sträva vidare balanserades av besinningsfull klokhet och moderation, kritisk insikt och — som tidigare betonats — ett utpräglat sinne för vad som var möjligt och genomförbart.

Det fanns i Weijnes personlighet inte något lysande eller fascinerande. Hans framtoning gav intet omedelbart starkt eller egentligen vinnande intryck, snarare kunde han verka torr och prosaisk och humorn låg sällan på hans läppar. Man skulle kanske kunna säga, att det var något anonymt över honom, att han saknade en utpräglad

profil, om man därmed främst menar vad som för ögonen är. Det var inte lätt att närmare lära känna eller förstå honom. Han var ingen öppen eller lättillgänglig natur, i hans starka integritet fanns ett drag av slutenhet och reservation, som skapade distans till omgivningen och kunde inge stor respekt. De irrationella och disharmoniska dragen, som otvivelaktigt rymdes i hans väsen, hölls vanligen strängt behärskade men kunde ibland bli märkbara. Objektiviteten kunde stundom brytas av subjektiva yttringar, sakligheten någon gång sättas ur spel av omedgörlighet och antipati. Mitt i den vittfamnande verksamhetsivern och samarbetsförmågan fanns ett drag av enslingskap och bortvändhet.

Med åren och framgången torde Josef Weijne ha genomgått en stark utveckling även rent personligt. Den stridbare kämpen, van att i valrörelser och politiska debatter med skärpa föra sitt vapen och låta motståndaren få erfara vad hans frid tillhörde, blev så småningom mera mild och välvillig. De ljusare och vänligare, omvårdande sidorna i hans natur framträdde tydligare, och han kunde med tilltagande inflytande och makt i allt högre grad förvärva sympati och good-will hos både anhängare och motståndare. Enkelheten och anspråkslösheten i hans framträdande, helt utan åthävor, bidrog mycket därtill. På höjden av sin bana kunde han sägas i sällsynt grad åtnjuta anseende och sympati inom alla läger. Modet, den tappra, osjälviska livshållningen svek honom inte. ”Jag har sett ecklesiastikministern Josef Weijne inte fästa sig vid vådan av att arbeta som vanligt, trots att han väl visste vad som komma skulle”, säger i sina memoarer professor Nanna Swartz, vars patient Weijne var. Det var denna hållning, inte endast i sjukdomens dagar och inför döden utan i livet och gärningen i dess helhet, som stundom syntes förläna hans gestalt ett gripande drag av patetisk resning, av mänsklig storhet.

Not:

Författaren, som under sin tjänstgöring i Skolöverstyrelsen hade nära kontakt med Josef Weijne under dennes tid som undervisningsråd, avled i mars 1976.

Kap. VII Som jag minns det

I det historiska perspektivet avtecknar sig livet vid en lärarutbildningsanstalt mest i sammanfattande omdömen och allmänna utvecklingsstadier. Det har därför befunnits värdefullt att låta några enskilda människooöden, på ett eller annat sätt knutna till lärarutbildningen i Linköping, kasta ett blixtljus in i utbildningsarbetet och i studiemiljön — både i seminariestaden och på utbildningsanstalten. Några sådana äldre skildringar har hämtats ur självbiografier, samlade i ÅSU-serien, andra har välvilligt ställts till förfogande på redaktionens anhållan. Hela perioden har inte kunnat täckas — av naturliga skäl.

Kurt Falck, lektor 1919—35

I. Vid Drottninggatan för femti år sedan

”Snabbt jagar stormen våra år
som skyar över hav.”

Femtio år är en lång tid — ett helt halvsekel — och ändå så kort, så kort. Jag minns som om det var igår, när jag för första gången satte min fot innanför seminariets port. Men på samma gång förefaller det mig vara så ofantligt länge sedan.

Jag var nyutnämnd lektor vid det gamla seminariet, den förste biologilektorn vid läroanstalten. Efter en ganska hård strid mellan de sökande hade kungen utnämnt mig trots rektorns bestämda förord för en av mina medtävlare. Detta kom dock inte att minska det goda förhållandet mellan rektorn och mig, även om han hyste en viss fruktan för att jag skulle försöka ingjuta darwinistiska tänkesätt hos eleverna och därmed rubba deras barnatro.

Efter utnämningen på våren 1919 reste jag ner till Linköping för

att ta en titt på mitt nya arbetsfält. Seminariets trädgård stod i sitt flor med blommande fruktträd och tulpanrabatter. Detta tog jag som en välkomsthälsning till den nye biologiläraren. I bjärt motsättning till trevnaden och färgglädjen i trädgården stod emellertid tristessen och torftigheten innanför seminariets väggar. Byggnaden var gammal, visserligen inte lastgammal, färdigställd 1869. Men den var byggd under en tid med andra pretentioner på utrymmen, utrustning och undervisning. Och någon tanke på att det skulle behövas en särskild biologisk institution kunde man ju inte ha på en tid, då en seminarieelev inte behövde bibringas större kunskaper i naturkunnet än vad som tillhörde folkskolans kurs.

För några år sedan hade det nu emellertid inrättats särskilda lokaler för den naturvetenskapliga undervisningen. Detta hade möjliggjorts dels genom att övningsskolan hade flyttats till det s.k. Brändströmska huset invid Trädgårdsföreningen, dels genom att rektorsbostaden i husets översta våning förändrats till undervisningslokaler.

Det fanns alltså vid mitt tillträde av lektorstjänsten en biologisk ”institution” av enklaste beskaffenhet. Den bestod av en lärosal och ett korridorutrymme. Lärosalen var försedd med gradiner och föga lämplig för laborationer. Där fanns en vask och ett par gasuttag, det var allt. Det bästa av inredningen var den stora svarta tavlan, som täckte nästan hela ena väggen. Från korridoren ledde en dörr in till ett mycket litet ”kemiskt laboratorium”, det var hela den kemiska institutionen.

Jag kom från en skola med mycket goda lokaler och modern utrustning. Det var därför en smula vemodigt att finna vilka futtiga resurser, som nu skulle stå mig till buds. När jag vid slutet av augusti började min tjänstgöring mötte mig nya överraskningar. Så var t.ex. de väggfasta skåpen i korridoren så gästna, att dammet hade lägrat sig som grå sammet över de uppstoppade djur, som där förvarades. Och bågare och andra glasvaror, som fanns i lärosalens skåp, var i ett miserabelt skick. Det såg ut som om de vikarier, som hade uppehållit tjänsten, hade satt in grejorna odiskade, odammade och trasiga. Att materielen dessutom var otillräcklig fann jag mera naturligt.

Nåja, det gällde ju att inte tappa humöret, och när jag efter ett par veckor hade fått lite ordning på det hela, gick det bättre och bättre. Tack vare de ambitiösa och trevliga eleverna blev undervisningen snart till en glädje för mig.

Det var naturligtvis mycket annat, som verkade torftigt och smått på den, som varit van vid större och modernare förhållanden. Små utrymmen för bibliotek, lärarrum och elevrum, inga toalettanordningar inomhus, en slöjdlokal i ett brandfarligt uthus osv. Men jag minns inte, att jag grubblade så mycket över detta. Mitt arbete var så nytt och intressant, att det helt lade beslag på mig och min tid. Men det stod klart för mig, liksom förmodligen för mina kolleger, att nya lokaler var absolut nödvändiga, om vi skulle kunna möta de nya fordringar, som ställdes på lärarutbildningen. Vi var inte de första, som hade hyst sådana önskemål. Redan på 1870-talet, när den nu gamla byggnaden ännu var ny, började man längta efter en bättre. Men först 1927 förbyttes förhoppningarna i verklighet, och en ny seminariebyggnad stod färdig för invigning. Jag återkommer till lokalproblemen senare i denna artikel.

Det var ett ganska vågsamt företag av mig att söka lärartjänst vid ett seminarium. Jag var fullkomligt oerfaren, ja, okunnig i fråga om detta slag av lärarutbildning. Naturligtvis visste jag, att seminarierna hade till uppgift att utbilda lärare för folkskolan, men längre sträckte sig knappast mina kunskaper. Jag hade inte ens någon erfarenhet av folkskolan, eftersom jag aldrig gått i någon sådan. Men jag var ännu ung, och då är man ju inte så rädd för att ge sig på främmande uppgifter.

Nå, undervisningen av seminarieeleverna blev ju inte så besvärlig för mig. Den var i stort sett likartad med den, som jag i åtskilliga år hade bedrivit vid gymnasium. Men övningsskolan var i början ett mysterium, som gav mig åtskilligt huvudbry. Där skulle jag vara handledare för eleverna i deras s.k. praktik. Där fanns auskultationer, gruppövningar, serier, mönsterlektioner m.m. i ett förbryllande schema. Men det fanns lyckligtvis också en hjälpare i nöden, nämligen äldste övningsskolläraren Gustaf Janzon, som tog mig under sina vingars skugga och guidade mig genom svårigheterna. Styrkt av den obligatoriska koppen kaffe hos övningsskolans vaktmästare, lilla fru Österberg, och med en Matanzas mellan läpparna undervisade han mig under våra promenader på Drottninggatan.

Ett annat mysterium var den ålderdomliga anda, som rådde. Jag har redan nämnt, att rektorn var ängslig för att jag skulle predika utvecklingslära och andra farliga ting. Han var också rädd för åtskilligt annat, som kunde vara farligt för de blivande lärarnas moral:

biografer, kortspel, Strindbergs skrifter m.m. Ja, det verkade ett tag som om han även misstänkte bilismen för att vara ett djävulens påfund för att förvilla folks omdöme och avleda dess intresse från allvarligare sysselsättningar. Jag var naturligtvis inte nämnvärt mottaglig för tänkesätt av detta slag, men ung och oerfaren som jag var kunde det nog hända, att jag någon gång funderade över om kanske blivande folkskollärare fortfarande borde fostras i medeltida dygder. Sådana funderingar varade givetvis inte länge, och när den gamle rektorn lämnat oss, blev andan snart en annan.

Seminarieorganisationen utvidgades. Flera elever än tidigare togs in, och nya klassavdelningar upprättades. Ett gammalt utdömt skolhus vid Linnégatan, S:t Larsskolan, hyrdes för att härbärgera de nya avdelningarna av seminariet och övningsskolan. Men det var ont om pengar. Efter första världskrigets slut följde det kristid, och seminarierna fick otillräckliga anslag. För att skaffa slantar hyrde rektorn ut de lokaler i S:t Larsskolan, som ännu inte utnyttjades. Och kristidens besvärliga mjölkfråga för rektor och vaktmästare ordnades genom att skolans uthus apterades till lagård.

Bränslefrågan var också besvärlig. För att kunna hålla värmen i seminariet vid skaplig temperatur förskotterade rektorn ur egen kassa många hundralappar.

Under sådana förhållanden var det inte att undra på att jag inte kunde disponera så värst stora summor för att rusta upp min institution. Så småningom slog dock befrielsens timma.

II. På Kreatursvallen

Det är väl inte många Linköpingsbor, yngre än 50 år, som nu vet var Kreatursvallen ligger — eller har legat. De skulle nog känna sig en smula desorienterade, om de läste Berit Spongs bok Svarta tavlan, där det berättas om en ung elev vid småskoleseminariet, som bodde nära Kreatursvallen och Kattebrunnsgatan och skrämdes av Djäkneskrämmans klämtande. Nu finns det inte längre någon Kreatursvall. Där ligger i stället folkskoleseminariet — lärarhögskolan.

Under mina första Linköpingsår fanns Kreatursvallens marknadsområde ännu kvar. Jag bodde på Onkel Adamsgatan och hade mina vägar förbi den gamla vallen. Den var omgärdad av ett högt rött plank, men på marknadsdagarna slogs de väldiga portarna upp, och man kunde ta en titt på vimlet av kreatur, drängar och patroner.

Där skulle det nya seminariet resa sig. Annu i det sista hölls vi i ovisshet om hur byggnaden skulle se ut och om den överhuvudtaget skulle komma till stånd. Jag kommer ihåg när Värner Rydén kom på besök till det gamla seminariet i spetsen för en delegation från statsutskottet och då också tittade in till mig i biologirummet under en lektion. Jag passade naturligtvis på att lamentera över lokalernas brister och om de svårigheter för undervisningen, som följde därav. Rydén tycktes inte alls bli imponerad av mina klagovisor. Han sade bara: "Ni gör ju bra lärare här ändå." Jag misstänkte, att detta kunde betyda, att han tänkte stoppa bygget, men så var gudskelov inte fallet.

Vid vårterminens början 1927 stod byggnaden färdig för inflyttning. Det var glada dagar för både lärare och elever. Och för mig betydde det så mycket. Nu fick jag en institution, som var rymlig och modern. Efter den tidens pretentioner naturligtvis. Den skulle ingalunda tillfredsställa nutidens pedagoger. Jag kunde nu göra min undervisning effektivare, och jag kunde tillämpa friare och mera individuella metoder.

Invigningen den 11 april skedde med pomp och ståt i närvaro av landshövdingen, skolgeneralen och en mängd annat prominent folk. Det var högtidstal, kantat, middag och spex. En episod från middagen har särskilt fastnat i mitt minne. Domkapitlets hyllning frambars av dess t.f. preses lektorn Bernhard Risberg. (Både biskops- och domprostbefattningarna stod nämligen just då vakanta.) Risberg hade emellertid under 1920-talet i tal och skrift gjort sig känd som en ivrig motståndare till folkskolans modernisering, och det kunde inte vara så särskilt lustigt för honom att nu lyckönska en institution, som skulle utbilda lärare i en av honom förkättrad skolform. För en initierad iakttagare var det intressant att iakttaga den kyla, som syntes prägla umgänget mellan skolans högste chef och "folkskolans fiende nr 1".

Det fanns fler än Risberg, som var missnöjda med folkskolans utveckling och den dyrbara seminarieutbildningen. I Östgöta Correspondentens spalter (oktober 1929) klagade insändare över den lyxanläggning, som uppförts. Den nya byggnaden sades vara ett onödigt och dyrbart "lyxpalats". Annars var ju det vanliga omdömet att den var raffinerat enkel och utan varje lyx.

Men på visst sätt hade dock insändarna rätt. Bygget hade ju pla-

nerats under en tid, då det fanns en betydande brist på lärare och då folkskolans utvidgningsbehov tycktes vara enormt. Seminarierna hade därför försetts med dubbla avdelningar och med nya lokaler. Men helt plötsligt visade sig lärarebehovet vara fyllt, seminarierna fick krympas, och man fruktade arbetslöshet bland lärarna. Linköpingsseminariet hade byggts i elfte timmen. Om man hade dröjt ett par år, hade det sannolikt inte blivit något nybygge. Och eftersom det gamla seminariet måste utdömas, hade kanske Linköping helt stått utan folkskoleseminarium. Ända till dess åter en ny våg av lärarbrist och utbildningsbehov sköljde in över landet.

De nyssnämnda insändarna riktade sina angrepp särskilt mot den vackra trädgården. När Frans Andersson, trädgårdsdirektören, hade måst lämna den idylliska trädgården vid Drottninggatan, kände han det förmodligen ganska vemodigt. Men den skickliga och nitälskande örtagårdsmästaren trollade snart fram en ny vacker trädgård med fruktträd och blomster jämte de för undervisningen nödvändiga grönsakslanden. Hans ögonsten var stenpartiet med dess blomsterprakt. Där fann man honom dagligen och stundligen sysselsatt med att ansa och plantera. Och där segnade han en dag ner mitt under arbetet.

Det var framförallt mot stenpartiet, som insändarna utöste sin galla. Men för Linköpingsbor i allmänhet blev det en sevärdhet, som lockade en jämn ström av besökare. Men när Frans var borta, fanns ingen som hade intresse och energi nog att ägna tillräckligt arbete åt dess underhåll. Och så gick det som det gick. Stenpartiet började verka ganska ovårdat och kunde inte längre anses som någon sevärdhet. Men ännu var det dock användbart för biologiundervisningens behov, framförallt kanske dess lilla damm med sitt djur- och växtliv.

För något år sedan tog jag en promenad genom seminariets trädgård och blev då varse, hur förödelsen övergått resterna av Frans Anderssons skapelse. En grävskopa hade skrapat sig fram över detta hörn av tomten, och nu fann jag där, i stället för blomster, ett par tennisbanor. Det var, syntes det mig, i viss mån symboliskt för nutida uppfattning av olika skolämnens betydelse. Behovet av plats för undervisning om naturen och dess liv får maka åt sig för behovet av utrymme för idrottsliga bragder. "Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit, und neues Leben blüht aus den Ruinen."

Jag var i början av denna artikel ganska kritisk mot förhållandena vid det gamla seminariet på Drottninggatan. Allting var naturligtvis

inte heller gott på Kreatursvallen. Men jag var glad åt och trivdes med undervisningen och med mina elever. Jag är dessutom djärv och egenkär nog att tro, att eleverna också i regel trivdes med mig. Jag borde kanske aldrig ha lämnat min uppgift som seminarielärare. Men omständigheterna tvingade mig bort i det mera opersonliga administrativa arbetet i skolöverstyrelsen.

III. Seminarieeleverna

Jag tänker inte skriva något om mina kolleger. Visst har jag dem i ganska friskt minne och skulle kunna berätta om deras förtjänster och fel. Men jag tycker, att om något ska skrivas om seminariets lärare i denna minnesbok, så bör det göras av elever, inte av gamla kolleger. Men några rader om mina elever bör jag väl vara oförhindrad att skriva ner.

Det har redan av det föregående framgått, att jag trivdes gott med eleverna. "Seminaristerna", som de kallades på den tiden — nu är de lärarkandidater eller aspiranter — var en samling hyggliga och ambitiösa ynglingar, som i regel tog sina studier på verkligt allvar. Det var i stor utsträckning pojkar från lantbrukarhem, mest östgötar och smålänningar. Från dessa båda landskap rekryterades ungefär 85 % av elevkåren. Gotlänningar kom också gärna till Linköping. Men vi hade elever från nästan alla svenska landskap, dock inte från översta Norrland, naturligt nog.

Ett halvt tusental folkskollärare var jag med om att producera. Och det var inte många av dem, som hade förorsakat oss besvärigheter. Visst hade vi en gång en stöldhistoria. Det förekom också ett par fylleriförseelser, men det får väl inte överraska, när ynglingaskaran var så stor. Det fanns också en och annan elev, som tröttnade på studierna, ja, t.o.m. på livet. Enstaka obegåvade eller konstiga prickar kunde även slinka in på seminariet. Vanligare var det dock med duktiga men fattiga pojkar, som hade det besvärligt med ekonomin, åtminstone under första året. När de väl hade svultit sig igenom första klassen, brukade det gå bättre för dem att få låna pengar.

Eleverna var ju inte mycket yngre än jag. En gång hade jag t.o.m. en elev, som var två år äldre. Han var gift och hade fem barn och motorcykel. Det sistnämnda var inte det minst märkliga på den tiden.

Jag skulle dock överdriva, om jag sade, att alla disciplinproblem

1922 års folkskollärare skrudade i frack, hög hatt och käpp. Foto: Privat ägo.

var obefintliga. T.o.m. de hyggligaste seminarister kunde lockas till pojkstreck, när det fanns lärare, som direkt inbjöd därtill genom sitt uppträdande eller sin undervisning. Jag minns dock endast ett tillfälle, då kollegiet blev allvarligt bekymrat över en — som vi då tyckte — mycket ledsam historia. Det var på våren 1921. I Social-Demokraten hade det dykt upp en artikel (9 mars), vari en av seminariets elever anonymt angrep en lärare för hans egendomliga, naiva och petiga undervisningsmetoder. Färska, ganska skrämmande exempel därpå meddelades. Redaktionen förklarade, att den hade inhämtat upplysningar om ynglingens vederhäftighet, och sade sig dessutom veta, att författarens åsikter allmänt delades av hans kamrater och en del lärare.

Artikeln var nog i viss mån befogad, men den väckte stor indignation inte bara inom lärarkåren utan också bland en stor del av eleverna. Ett par elever insände t.o.m. en protest till tidningen (införd 8 april). Indignationen riktade sig inte bara mot den anonyme för-

fattaren utan också mot en lärare, som ansågs ha inspirerat honom. I varje fall hade denna lärare i förväg känt till artikeln utan att söka avstyra dess publicering (Soc.-Dem. 20 april). Och hans avoga inställning till den angripne var alltför väl känd.

Seminarieret var ett tag som en kokande gryta, och åtskilliga önskade nog, att författaren skulle avslöjas och bestraffas. Men vi hade ju tryckfrihet i landet. Vår inspektor, domprosten Bring, bad om ett samtal med mig, och vi var båda av den åsikten, att kollegiet borde avstå från varje åtgärd. Att domprosten tog just mig till sin förtrogne berodde sannolikt på att han ansåg mig stå helt neutral i förtalskampanjen.

Stämningen tonade så småningom bort. Man hade andra ting att tänka på. Men det finns ju intet ont, som inte har något gott med sig, sägs det. Artikeln hade synbarligen den nytta med sig, att den angripne läraren därefter försökte undvika sådana överdrifter och barnligheter, som tidigare förekommit. Och den anonyma författaren framträdde själv — utan att röja anonymiteten — i Socialdemokraten (20 april) och medgav vissa överdrifter samt bad den angripne läraren om ursäkt. Han hade ej velat tillfoga läraren något obehag, men hade velat ”råda bot för vad han ansåg för ett olidligt missförhållande”.

Vem var då ynglingen? Gissningar förekom naturligtvis och rikta- de sig i allmänhet mot en elev i andra klassen, en särpling, som hade svårt att trivas i sin roll som seminarieelev. Men han var oskyldig. Först 40 år senare fick jag veta, vem som var ”boven i dramat”: en trevlig och duktig pojke i första klassen, som blivit allvarligt upprörd över undervisningsmetoder, som han ansåg olämpliga. Han hade tydligen slungat sitt spjut ”i krigarens lovliga uppsåt att såra och döda”.

Not:

Kurt Falck, f. 1888, utnämndes den 4 april 1919 till lektor i biologi och geografi vid seminariet. Tjänstgjorde som vik. rektor under tiden 1 april 1928 t.o.m. 30 juni 1930 samt dessförinnan under kortare perioder. Tjänstledig för tjänstgöring i skolöverstyrelsen (förutom kortare perioder) höstterminen 1932 samt från 1 mars 1934 t.o.m. 31 dec. 1935. Ordinarie undervisningsråd från 1 januari 1936. Avsked. 1953. Död 1973.

K. O. Nilsson, elev 1861—62

Undervisningen bedrevs enligt lankastermetoden. Seminarieföreståndare Viström ledde övningarna i kristendom och räkning. Och han höll bibelförklaring på morgnarna. Två seminarister voro därvid närvarande för att upprätthålla disciplinen. När de märkte, att uppmärksamheten slappades eller något ofog förekom, skulle de gripa in och straffa den skyldige. Om deras omdöme härvid överensstämde med föreståndarens, förklarades de vara goda och dugliga lärare, men bestraffade de någon, som denne ej ansåg hava förtjänt straff, eller utdelades straffet alltför lindrigt, så avbröts bibelförklaringen, och vederbörande seminarist erhöll inför hela skolan skarp tillrättavisning. Stryk ansågs vara ett universalmedel mot allt ont.

(*ÅSU 47—48 sid. 50*)

C. M. Jonsson, elev 1863—66

Vid seminariet var det arbetsamt. Magister Knut Kastman, lärare i kristendom, naturlära, historia och geografi, upptog mycken tid med att låta oss skriva anteckningar i alla dessa ämnen. Skulle det vara bra, skulle dessa anteckningar renskrivas, bindas i snyggt band och ligga bredvid övriga böcker på bordet i lärorummet. Han såg då rätt nyter ut. Arbetet tog tid och gick hårt åt den, som hade klen underbyggnad. Vi voro eniga och sade efter hand ifrån om skrivningen, i synnerhet om anteckningarna i anatomi.

(*ÅSU 47—48 sid. 51*)

A. Palmqvist, elev 1866—69

Någon har sagt, att läraren och hans personlighet är själen i skolan. Det fanns en lärartrio vid Linköpings seminarium, som kunde kallas den kraftiga själen i den skolan, nämligen rektor Chr. Ludv. Anjou samt bröderna Karl och Knut Kastman. Beträffande de andra kunde ha varit åtskilligt övrigt att önska.

(*ÅSU 47—48 sid. 52*)

Karl Olof Broström, Stockholm, elev 1869—72

Hemliv. Vår ”kasern” var ett torftigt litet hus inne på gården 46 Drottninggatan och låg nära det nya seminariet. Huset utgjordes av två rum och kök på nedre botten samt två små vindsrum och ett fron-

tespisrum en trappa upp. Vitmenade väggar, som blivit gråa av ålder och damm, tak, vars spännpapp bestod av lappar, fläckar och hål, golv med kvistknölar, gropar och ludd och ett möblemang, som i vart och ett av rummen utgjordes av en 'gustaviansk' säng eller en pinnsoffa, ett eller två små enkla bord, illa åtgångna av tidens tand och tidigare generationers pennknivar, vidare två halta stolar och en liten kommod med tillbehör. — — —

Matordningen var givetvis ytterst enkel. Kl. 6 på morgonen en kopp "kaffe" med 2 skorpor pr man; kl. 10 frukost, som med undantag för söndagarna utgjordes av en bit grovt rågbröd, en tunn skiva skummjölksost och ett glas skummad mjölk; kl $\frac{1}{2}$ 3 middag, som bestod av soppa och en rätt. Sopporna voro av olika slag, såsom ölsupa (den vanligaste), tisdagsoppa, surmjölk utan grädde, nyponsoppa (endast en eller annan söndag). Lutfisk eller kabeljo serverades ofta liksom stekt eller kokt sill; torsdagar vankades det ärtsoppa och tjock ungsannkaka. Kvällsmaten bestod regelbundet av rågmjölsgrot och skummjölk.

Jag var synnerligen belåten med kosthållet, ty det överträffade ju väsentligt, vad jag i hemmet blivit van vid. Och jag kan ej erinra mig, att någon kamrat klagade. Säkert är, att värdfolket ej skar guld med täljknivar. — — —

Kyrbesök. Vi voro icke ålagda att bevista gudstjänsten om söndagarna, men flertalet av eleverna "hade hört, att sådant stod anbefalt i seminariestadgan", som dock ingen av oss kände. För min del och även för flertalet kamraters var ett sådant stadgande, om det nu fanns, absolut överflödigt, ty vi gingo i kyrkan av religiös plikt-känsla. Möjligen hade en och annan ett mera praktiskt skäl för sitt kyrkbesök. Rektor hade för vana att efter måndagens morgonbön genomgå söndagens predikotext och därvid anmoda någon elev att redogöra för dess innehåll — utan bok. I fall man fick en sådan uppfordran, kunde det ju vara bra att veta något. För övrigt måste sju kamrater och jag vara med om gudstjänsten i domkyrkan av det skäl, att sångläraren hade utvalt oss att som dubbelkvartett utföra något sångnummer under den liturgiska delen av gudstjänsten och sannolikt även för att få kläm i psalmsången. Kantorn hade tunn röst, och kyrkan var stor.

Studiearbete. Min vistelse i Linköping kan kort och sant karakteriseras med de tre orden: ett dagligt enahanda. Från kl. 6.30 på morgonen till kl. 2 em i lärorummet — dock med en timmes avbrott för frukostrast — efter kl. 3 ännu en timmes lektion i något av övningsämnen. På kvällen till långt in på natten läxplugg eller renskrivning av anteckningar. — — —

Uteliv. För att i någon mån motväga stillasittandets verkningar tog jag regelbundet promenader på landsvägarna utanför staden tiden 5—6 em., ibland ensam, ibland i sällskap med någon kamrat. Mitt umgänge utgjordes uteslutande av kamrater. Bland dem funnos några, för vilka jag hyste verklig sympati. Starkast fäst var jag nog med min rumskamrat Ferdinand Svensson och en gotlänning Johan Stengård. Vi besökte varandra, läste tillsammans, skämtade, skrattade och pratade. Vi gjorde också vandringar i stadens omgivning. Någon söndag vandrade vi till landsortskyrkor, såsom Vreta kloster, Kaga, Törnevalla. Men det skedde ej ofta, eftersom vi måste avstå middagsmålet en sådan dag. Till hamnen styrde vi gärna våra steg, de dagar, då en ångbåt kom eller gick. "Hans Brask", en klumpig, trötkörd, träbyggd skuta var det finaste och största ångfartyget. Det gick på Stockholm, 'General Boy' plöjde Kinda kanal. Vid tiden för deras ankomst eller avgång samlades rätt mycket folk vid hamnen. En person, som sällan underlät att närvara vid dessa tillfällen, var den uppburne författaren och läkaren Wetterbergh, alias Onkel Adam. Han hade aldrig sällskap, samtalade ej med någon, såg begrundande ut, som om han gick i synnerligen allvarliga eller dystra tankar, och motsvarade följaktligen ej den föreställning jag tidigare haft om hans yttre människa.

Egentliga utomhusnöjen förekom ej i Linköping på min tid. . . .

En enda gång under de tre seminarieåren var jag inbjuden till middag i en familj. En av våra lärare Knut Kastman, visade oss vänligheten att under vår sista termin, varje söndag se två av tredje klassens elever vid sitt bord. Han lagade alltid därvid, att de två hade varandras sympatier. Några folkskollärare från landsorten, som auskulterade vid seminariet, voro ock inbjudna. En av dem yttrade till K: "Man borde kanske ha kommit i kostym." "Det är väl ingen maskerad heller", svarade K. Det förvånade både kamraten och mig, att värden bjöd på snapsen. Vi trodde, att han skulle anse

spriten som en själafiende. Jag vill ej säga, att jag hade roligt på middagen, ty jag var svårliga rädd för att jag i min tafatthet skulle trampa i klaveret och var fördenskull ytterst angelägen att iakttaga hur de salongsfädhiga skickade sig. Efter middagen blev det musik, och Ferdinand Svensson måste både spela och sjunga. Jag slapp visa några konster.

(ÅSU 71 sid 41 f, 52 f, 57—59)

Alfred Vernborg, elev 1876—79

Institutionens rektor var Chr. L. Anjou, en framstående personlighet, lärd, god och musikalisk. Ehuru hans lektioner voro litet obegripliga, ju mer begripliga han sökte göra dem, och hans katekes var både lång och svårläst, så satte vi elever honom så högt som någonsin en rektor kunde sättas, och fullt övertygade voro vi om att han var främst i sitt fack i landet. En genomgående grundsats hos honom syntes vara, att eleverna främst skulle fostras till karaktärer. Därför bör de ej styras med strama tyglar. Under en begränsad frihet i samband med goda råd skola de lära sig att undfly eller kämpa emot och övervinna faror och svårigheter, och falla de, så är det hopp om att de resa sig igen.

Vår gode rektor räknade alldeles rätt. Han fick heder av nästan alla sina pojkar, ty ute i livet under de små förhållanden, i vilka de verkade, gjorde de sin sak både pliktstroget och så väl som möjligt.

Adjunkten C. F. Hedblad, som undervisade i svenska språket och metodik m.m. var onekligen skolans skickligaste lärare, men han var arg, så det lågade om hans rödlätta anlete, när han satt i katedern, och hans stämning var alltsom oftast ett lejons rytande. Utanför skolans väggar var han som annat folk. Då vågade man tala med honom och då gav han vänliga svar.

(ÅSU 47—48 sid. 54 f)

Albin Rehnström, elev 1897—1901

Jag heter Albin Rehnström och är född den 17 mars 1876 i Kvillinge kyrkskola några km. norr om Norrköping. Min far var lärare i denna skola sedan 1855, utexaminerad 1854 från Linköpings då tvååriga folkskoleseminarium. Då han 1886 blev pensionär flyttade familjen

till Åby, som var socknens centralort. Samma år började jag på läroverket i Norrköping, där jag avgick efter genomgången femma. Efter kurs i handelsskola blev jag lagerbiträde i en grosshandelsfirma för korta varor. Firman hade då tolv resande med vardera sjutton stora koffertor med prover fastsydda på kartonger. Här stannade jag tills jag var tjugo år och gjorde under tiden tre månaders värnplikt vid Smålands husarer. Handelsfirmans chef ville, att jag skulle pröva, om jag dugde till handelsresande. Glad i hågen gav jag mig ut på det s.k. hemmadistriktet, dvs Östergötland och delar av angränsande landskap, med sjutton koffertor på en planvagn med parhästar samt en enbetsskjuts. Efter fem månader orkade jag ej längre utan måste återgå till lagret.

Då sa min far till mig: "Du ska ta en examen, så du har något att falla tillbaka på, ifall det ej blir något med handelsbanan." Så gick det till, att jag blev folkskollärare så småningom.

Kort tid därefter reste far och jag till en folkskollärare Hjalmar Lorin i Linköping. Han var bondson från vår trakt och far hade "läst in" honom till seminariet. Där blev jag inackorderad för vårterminen 1897 och preparerades i sällskap med tre andra pojkar av Lorin för tentamen till seminariet. Någon gemensam preparandkurs fanns inte, utan olika folkskollärare läste med vanligen 1—4 seminarieaspiranter, vilka de skaffade genom annonsering. Lorin hade av skolinspektören utverkat tillstånd, att jag skulle få närvara och delvis medverka vid undervisningen i Lorins skolklass, belägen vid Hospitalskyrkan på Nygatan. Preparandkursen pågick även hela sommaren.

I slutet av augusti 1897 försiggick inträdesproven, och av ett 80-tal sökande skulle 24 bli de lyckliga. Tentamen i kristendom leddes av pastor Lundqvist. Att vi alla var säkra i katekes och biblisk historia förstod han, så för att bättre kunna skilja oss åt, valde han bibelkunskap. Då bleknade jag, ty jag hade ingen kännedom om bibeln mer än att jag kunde rabbla upp bibelns böcker och hela bergspredikan utantill. Den förste fick frågan: Hur börjar Johannes evangelium? Så gick förhöret bänkrad efter bänkrad. Jag satt som på nålar. Den närmast före mig blev ombedd att räkna upp Pauli brev. Han sprack emellertid varför frågan övergick till mig. Vilken tur! Sent på e.m. den sista tentamensdagen fick vi veta resultatet. Jubel eller bitter sorg! Hj. Lorins fyra elever vann alla inträde. En av oss

var David Nissar, sedermera folkskolinspektör. Många gånger har jag tänkt: kunde svaren på dessa slumpvis framkastade frågor ge besked om tentandens verkliga kunskaper? Eller hur utröntes sökandens lämplighet för läraryrket, att rätt handleda och fostra barn?

Vi 24 var nu kamrater och lyckliga seminarister, men fyra år tycktes vara en lång tid att se fram emot.

Det gällde nu att skaffa bostad och matställe. Linköping var på den tiden en liten stad med 14.000 invånare. Läns- och stiftstad samt en lärdomsstad med få industrier, vilket gav en viss prägel åt dess befolkning; jag vågar säga en fin och allvarlig prägel. Storgatan var "Ströget" med vad det innebar och så hade vi Trädgårdsföreningens stora park, en idyll, dit en god del av befolkningen ofta sökte sig, ej minst vi seminarister. Stadens handel blomstrade på grund av den omgivande stora och rika jordbruksbygden. Tack vare den stora tillförseln av lantmannaprodukter var det en billig stad att leva i. Pre-
tentionerna på mat och husrum var synnerligen små. Vägglöss hörde ej till ovanligheterna. I regel bodde seminaristerna två och två och hyran blev då 8—10 kr per månad, däri även inräknat sänglinne och städning. För matbehovet fanns många enkla bispisningar. Månadspriset låg här på 18—20 kr med två mål mat per dag jämte kaffe. Maten var förstas av enklaste slag såsom gröt, välling och soppor. Av kött förekom nästan uteslutande fläsk, spädkalv och hästkött. Mat och bostad behövde således inte gå på mer än högst 30 kr i månaden. Elever, som ej kunde få någon hjälp från sitt hem, kunde ta sin folkskollärarexamen med 1.700 kr i skulder. Stipendierna var till stor hjälp. Genom klassföreståndarens utfrågningar om vår ekonomi indelades vi av kollegiet i olika grupper, så att den som helt fick leva på lån fick högsta stipendiet med 75 kr per termin. För övriga blev summan i fallande skala allt efter de ekonomiska resurserna. Den som inget behövde fick ej heller något.

Ett par dagar efter proven började första terminen. Vid den gemensamma morgonbönen i aulan frapperades jag av den starka sången då hundra unga mansröster klämde i. Någon så mäktig sång hade jag aldrig hört förr. Seminariebyggnaden innehöll, så vitt jag minns, tre salar för de tre första seminarieklasserna. Fyran läste i aulan. Vidare fanns två klassrum för respektive små- och folkskola av övningsskolan, musikrum och bostad för vaktmästare. På tredje våningen låg rektorsbostaden. Till vänster om huvudbyggnaden låg

ett uthus med slöjdsal en trappa upp. På höger sida fanns två mindre hus. Det ena var trädgårdsdrängens bostad och det andra utedasset.

Personalen utgjordes av, utom rektor, fyra adjunkter, två folkskollärare för övningsskolan, en musiklärare, en trädgårdsdirektör samt tecknings-, slöjd- och gymnastiklärare. Dessutom vaktmästare, som den här tiden var en kvinna, och en trädgårdsarbetare. Summa 14 personer.

Första läsåret bestod av rent plugg med läxor och förhör. Det mesta skulle kunnas utantill. Så även svensk språklära. Dr Kylander följde med ett finger raderna i läroboken och kunde ändra ett "och" till "samt". Vi hade hört om Kylanders krav, och till andra svensklektionen kom vi överens om att lära oss läxan *väl* men ej ordagrant utantill. Vi hade första sidan i Sundéns stora språklära. Vårt försök misslyckades. Efter några missbelättna anmärkningar blev det omläxa med order att kunna absolut ordagrant utantill. Trots sina petiga förhör var "Kylle" mycket omtyckt även om ett yttrande av honom gjorde, att hans stjärna kom att dala i somligas ögon. Han hade varit "lebeman" men lugnat ner sig. Under en lektion framkastade han av någon anledning i skämksam ton, att man kunde väl någon gång ta sig en sup, för det fanns så mycket tråkigheter här i världen, att man behövde något, som skingrade tankarna. Även om det närmast var avsett som ett skämt, var yttrandet olyckligt, ty 1899 hade en nykommen student infört Sveriges Studerande Ungdoms Helynkterhetsförbund och fått med sig bortåt halva elevkåren. Det slog givetvis eld i de talrika SSUH-terna. Då vi på rasten kom ut, stampade många i marken, knöt nävarna och skrek: "Ska vi sitta och ta lärdomar av en, som är moraliskt rutten?"

Kyllander var stor fosterlandsvän. I början av första terminen skulle Stångebromonumentet invigas. Seminariets hela elevkår försågs med gevär från läroverkets förråd vid Borggården, och med på axel gevär tågade vi ner till monumentet, där högtidlig invigning skedde. Dagen därpå hade vi en ovanligt svår läxa i språklära. Vi framhöll, att vi varit så gripna av den fosterländska festen, att det hade blivit dåligt med studierna, varför vi bad att slippa förhör. Kylander blev av detta så gripen att han höll ett långt fosterländskt tal vari han uttryckte sin glädje över att vi kunde ha så starka känslor. Därmed var slaget vunnet för vår del.

Linköping hade varit känt som ett högbetygseminarium, men 1898

kom en ny adjunkt, Björnståhl, som förändrade betygsättningen över hela linjen. Många fick sänkta betyg, och missnöjet var stort. Björnståhl var en kärv och butter person, och han tvang oss till ett oerhört arbete. Vi skulle t.ex. ur minnet på svarta tavlan kunna rita upp ett landskap eller ett rike med erforderliga namn utsatta, eller t.ex. Nilens flodsystem.

Dr Kronvall, som var lärare i matematik och naturvetenskap, var en rolig och trivsamt lärare. När något under lektionen gav anledning att berätta något intressant eller lustigt, kunde vi övergå till att berätta de mest befängda historier för resten av timmen. Läraren bara skrattade och tog då och då upp sin stora röda näsduk och torkade ögonen.

Adjunkten pastor Sven Lundqvist var i huvudsak vår kristendoms-lärare. Han var både teol. och fil. kand. Han var prästvigd och tjänstgjorde även som folkskolinspektör. Av samtliga lärare var nog Lundqvist den, som kunde hålla de finaste lektionerna. Han behandlade oss ganska kamratligt men kom ofta med personliga, spetsiga gliringar. När vi gått igenom trefaldighetsläran frågade han: "Förstår ni det här nu?" Allmänt "ja" från klassen. "Men det gör inte jag", sa läraren, varav vi kände oss mycket snopna. 1901 tillträdde pastor Lundqvist rektorsämbetet vid Strängnäs nya folkskollärarseminarium.

Gamle rektor Anjou hade dött några månader innan vi kom till staden, och till ny rektor hade utnämnts dr Gottfrid Westling, som förut var adjunkt vid seminariet. Han var en allvarlig och fin lärare, rättvis och omtänksam, för vilken vi hyste stor vördnad. Honom hade vi i pedagogik, metodik och bibelkunskap. Metodik var ju nödvändig som läroämne, men jag tror, att vi alla när vi kom ut som lärare bildade vår egen metodik, som i mycket skilde sig från den vi lärde på seminariet.

För lärarna i övningsämnen liksom de i övningsskolan hyste vi tillbörlig respekt. Några varmare vänskapliga känslor tror jag ej uppstod mellan lärare och elever. Alla gjorde sin plikt så gott de kunde. Många av eleverna hade säkert en känsla av underlägsenhet och främlingskap inför de överordnade.

Någon tung börda var ej studiearbetet. Vi var ju unga och friska och hade ett framtidsmål i sikte. Dock var vi överens om, att Björnståhls läxor krävde lika mycket arbete som övriga lärares tillsam-

mans. Ett stort obehag var, att vi ej hade egen gymnastiksal utan fick alla eftermiddagar splittrade genom att vi klockan 5 skulle infinna oss vid läroverkets gymnastiksal vid domkyrkan. Många hade lång väg dit. Samtliga cirka 100 seminarister hade gymnastik samtidigt. Vi var indelade i tre troppar, och eleverna fick turas om att vara troppchef och kommendera troppen. Däremot fick vi aldrig leda övningsskolans gymnastik.

De svagaste ämnena var i mitt tycke matematik, fysik och kemi. Vad skulle det t.ex. tjäna till att ödsla en hel termin på hela tal? I hemläxa kunde vi få tio sexsiffriga multiplikationstal, som tog timmar att klara. På hösten i fyran var vi färdiga med matematikkursen, och vi bad att få övergå till algebra, men det blev nej. Det hörde ej till seminariekursen var motiveringen. De dyrare fysikaliska apparaterna saknades. Sådana lånades från läroverket. Kemiskt laboratorium fanns ej tillstymmelse till. Resultatet säger sig självt.

Seminariets övningsskola var anordnad som en vanlig folkskola på landsbygden: en småskola med två klasser med *en* lärare samt en folkskola med fyra klasser samtidigt undervisade av *en* lärare, alltså av E-form (nu B 2). Småskolans lärare skulle svara för att andra klassens seminarieelever blev insatta i småskolans metodik samt leda praktiska lektioner. Läraren hette Josef Wahlqvist. Han var även rektor för småskoleseminariet. Gustav Janzon hette läraren i folkskolan. Där skulle tredje och fjärde klassernas elever turas om att några i taget inhämta folkskolemetodikens praktiska tillämpning. Övningsskolan hade mycket stort anseende, och då högst tio nya elever togs in per år, gällde det för intresserade föräldrar att anmäla sina barn i god tid.

Varefter vi seminarieelever kom upp i klasserna, blev utbildningen betydligt intressantare, då vi fick sitta som åhörare i övningsskolan eller själva hålla lektioner. Övningslektionerna var en ganska vidlyftig historia. Först skulle man skriva koncept till hela lektionen. Detta skulle sedan granskas och rättas med rödpenna av ämnesläraren. Så måste man själv lära sig det rättade konceptet. Då lektionen hölls hade man hälften av sina klasskamrater som åhörare och kritiker, som med anteckningsbok och penna i högsta hugg skulle nedteckna sina anmärkningar. Och det var ingen mild kritik. Här fick ingen överseende kamratanda spela in, ty vi visste, att den efterföljande gemensamma kritiken skulle bli rättvis, ty den leddes av den

under lektionen närvarande ämnesläraren, och av kritiken lärde vi långt mera än av själva lektionen. Övningsskolan var visserligen av E-form, men övningslektionerna hölls alltid med *två* folkskoleklasser inför ämnesläraren, vanligtvis i aulan. Övningsskolläraren hade då hand om de båda andra klasserna. Katekes var inte precis mitt älskingsämne. Då jag skulle ha sådan lektion, tog jag alltid på e.m. dagen före hem de bägge klasserna ur övningsskolan. Det var ju mycket få barn i varje klass. De 10—12 eleverna satt på golvet i mitt rum, och under det att de mumsade på godis gick vi igenom lektionen. Sedan kände jag mig lugn. Barnen tyckte mycket om den här anordningen och var ofta på mig ute på skolgården och frågade, om det ej skulle bli lektion snart.

Körsång övades ej så mycket, och vi hade ej någon särskild seminariekör. Däremot hade vi en orkester på tolv man, ledd av seminarieelev Ragnar Darell sedermera domkyrkoorganist i Linköping. I den orkestern var jag med och blåste pistong men övergick senare till basun. Vi spelade vid högtidliga tillfällen, t.ex. vid den årliga förstamajfesten, då seminarieföreningen Sveriges språk och fornminnen hade sin årsfest i aulan. Föreningen förde visserligen en tynande tillvaro men hade ändå en egen liten tidning och månatliga sammankomster. Majfesten var seminariets mest efterlängtade tilldragelse med marskalkar och aulan proppfull av inbjudna åhörare. Det var en uppvisning med elevernas bästa förmågor som agerande. Då skedde också byte av föreningsordförande med tal av bägge parter.

Sommarlovets fördrev de flesta med arbete i sina forna yrken för att förtjäna något till de fortsatta studierna. Självt praktiserade jag under alla ferierna som lärare. På den tiden pågick nämligen läsningen i folkskolan både juni och augusti månader. Då jag gick i ettan fick jag en god vän i fyran. Efter sin examen fick han anställning vid en skola i Lindesbergs församling. Sommaren därpå måste han göra sin vapentjänst. Skolrådet gick med på att ta en seminarieelev som vikarie för maj, juni och augusti och rektorn gav mig fritt under maj. I tre somrar skötte jag gamla kyrkskolan åt kantorn i Krokeks församling under juni och augusti månader. Jag var ej utnämnd av skolrådet. Det var en privatsak mellan min vän kantor Vahlman och mig. Jag var där uteslutande för att träna, ty jag hade ingen lön mera än fritt vivre och en femma någon gång.

Under terminerna blev det ej mycket fritid för oss men alltid något.

Då strosade vi på Storgatan eller promenerade i Trädgårdsföreningens stora park. En del hade arbete i sina föreningar eller pluggade för tentamen till högre betyg. De manliga seminaristerna, "katter", och de kvinnliga, "rättor", levde liksom i skilda världar. Bekantskap eller umgänge dem emellan förekom mycket litet. Aldrig såg man dem ha sällskap på gatorna. Ej heller med läroverksungdomen hade vi något samröre. Varje kategori av studerande levde sitt eget liv. Flickfrågan var ett ömtåligt kapitel vid folkskoleseminariet. Under mina fyra år förekom två relegeringar på grund av flickhistorier. Det var endast ett litet fåtal som rökte, och då mest cigarr. Något förbud mot tobak eller sprit fanns inte. Eleverna hade full frihet att gå på ölstugor och restauranger. Oscarsdagen den 1 dec. hölls alltid stor fest på Stora hotellet. Då brukade åtskilliga seminarister infinna sig. En sådan kväll höll dr Kylander från scenen ett fint fosterländskt tal. Larssons bryggeri hade en trevlig ölstuga i hörnet av St. Lars- och Ågatan. Där brukade det samlas en hel skock seminarister i firummet med piano. En del hade med småinstrument och med kakelugnsluckorna som cymbaler fördes ett förskräckligt oväsen. Någon klassanda hade vi ej i umgänget, utan elever ur alla klasser deltog i gemensamma nöjen. Kortspel förekom visserligen men ej i någon större utsträckning. Lärarnas överraskande besök i elevernas rum om kvällarna hade upphört för Linköpings del. Vid läxläsningen gick vi ofta tillsammans i en kamrats rum, där det lästes, diskuterades och förhördes. Därmed vann vi en viss säkerhet i ämnet, och vi fann, att samarbete i små grupper var ett utmärkt studiesätt.

I trean fick vår klass 75 kronor av Svenska Turistföreningen till en skolresa. Endast åtta anmälde sig för deltagande. Så fort vårterminen var slut, for vi med slöjdlärare Vickman som ledare till Visby och fotvandrade Visby — Roma — Klintehamn — Visby, c:a 8 mil. I Visby var så mycket att se, att vi stannade där flera dagar.

Då vi började i fjärde klassen, fick vi fyra nya kamrater, alla studenter. En av dem var endast nitton år, men två var över trettio. Den ene av dessa hade gått två år på högskola och den andre hade tagit teoretisk tandläkarexamen men misslyckats i de praktiska proven.

Så kom då den dag, då vi skulle utexamineras som folkskollärare. Då skrivningarna till examen var avklarade och alla godkända skulle dagen därpå undervisningsprovet äga rum i närvaro av inspektor

von Engeström (kyrkoherde och lektor, teol. och fil. dr), rektorn och ämneslärarna. Rektorn kom in med sin höga hatt i handen, och i hatten låg hopvikta papperslappar på vilka det var skrivet ett lektionsämne. Han sade: "Befall er nu i Guds hand!" Därpå fick vi i tur och ordning gå fram och dra en lapp. På min stod ett katekestycke. Jag vände mej då till den kamrat, som var specialist på katekes och bytte lapp med honom. På hans lapp stod Finland, och vi var bägge nöjda. Flera av kamraterna gjorde på samma sätt.

Denna slutexamen hade alltid varit av formell karaktär, men Björnståhl ville ändra på det och sänkte betygen i sina ämnen för flera av eleverna efter slutprovet. En elev skulle han helt underkänna, men då blev det schism inom kollegiet, och Björnståhl måste ge vika.

Vi var nu färdiga folkskollärare, hade fått ett yrke, kall hette det på den tiden, och traditionen bjöd, att vi skulle ha en gemensam examensmiddag. På denna tid var det nog större intolerans mellan olik-tänkande i religiösa och ideella frågor än nuförtiden. Sålunda hade examensmiddagen kalfatrats i flera veckor. Ingen sprit skulle få förekomma stipulerade SSUH-iterna. Motparten sökte kompromissa och föreslog, att "starksakerna" serverades i ett angränsande rum. Det blev i alla fall nej. Detta fick en tråkig och obehaglig följd. Det var antagligen första och enda gången i seminariets historia, som examensmiddagen avätits på skilda ställen, vilket nedstämde kamratkänslan och glädjen.

De nybakade lärarna spriddes nu över landet. För min egen del hamnade jag för höstterminen 1901 i Ö. Eneby kyrkskola, just den skola, där min fader 1854 började sin första tjänstgöring som nybliven folkskollärare.

Carl Holm, elev 1913—17

Med undantag för främmande språk fick vi, som togs in vid seminarierna 1913, undervisning enligt den seminariestadga, som antogs 1914. Bakom stadgan låg åtta års omfattande utredningar. Stadgan jämte kursplanen sökte tillgodose flera reformkrav, som syftat till en allmän höjning av folkbildningen genom en förbättring av lärarutbildningen.

I ämne efter ämne hade det gamla lärostoffet granskats, en del av det föråldrade rensats bort och blivit ersatt av nytt eller utvidgats i

anslutning till utvecklingen. Ett helt nytt ämne tillkom på schemat, ekonomilära. I ämnena fysik, kemi och biologi ingick laborations-serier. En upprustning av bibliotek, undervisningsmateriel och lokaler föreskrevs. På seminarielärarnas kompetens ställdes större krav än förut. Som allmän tendens märktes föreskrifter om att eleverna skulle studera på ett mera självständigt sätt än förut. Ett sådant reformkrav, som tillgodosågs i viss utsträckning, var att de blivande lärarna fick helt svara för vissa lektioner, s.k. serielektioner. Det var början till den praktikantermin, som senare kom att ingå i lärarutbildningen. Vidare fick de seminariestuderande, särskilt i de högre klasserna, möjlighet att jämsides med den vanliga undervisningen bedriva studier i den form, som var vanlig vid universiteten. I så många ämnen, som en elev orkade med, kunde han i samråd med vederbörande lärare läsa utvidgade kurser och tentera på dem för honom. Jag och min bror Gustaf, som började sina seminariestudier 1915, begagnade oss av denna möjlighet i ett flertal ämnen. När jag senare vid sidan av min lärarverksamhet avlade studentexamen som privatist samt filosofie magisterexamen hade jag stor nytta av mina självständiga studier vid seminariet.

Även i övningsskolan märktes en tendens att bl.a. i anslutning till den förutvarande praktiska undervisningen samt den s.k. åskådningsundervisningen utvidga och pröva de arbetsskoleidéer, som delvis senare kom till uttryck i 1919 års undervisningsplan. Mest märkbar blev denna tendens i ämnet hembygds-kunskap med arbetsövningar. Under barnens mätning av klassrum, skolgård och skolans omgivning samt modellering i våt sand i en sandlåda i klassrummet växte en karta fram i deras arbetsböcker. De geografiska begreppen fick konkret form. Vidare studerades hembygdens geologiska form, hembygdens historia, växter, djur, näringsliv osv. Själv höll jag som seminarist en hembygdslektion i parken utanför S:t Larskyrkan. Med utgångspunkt från omgivningen modellerade jag i sand och demonstrerade en del av kyrkans och omgivningens historia med intresserade åskådare omkring klassen och mig. Iakttagelser och demonstrationer omsattes sedan i arbetsböckerna, ibland i form av små korta anteckningar, som kunde växa ut till s.k. fria uppsatser.

Seminariets lärare gjorde sitt bästa för att anpassa undervisningen efter den nya läroplanen. Många lärare måste mer än vanligt utvidga sina kunskaper. Ett sådant ämne som t.ex. ekonomilära var nytt, inte

bara för eleverna utan även för vederbörande lärare. En folkskollärarexamen ställde stora krav på de seminariestuderande. Under det att en blivande läroverkslärare i regel kunde koncentrera sig på två, högst tre ämnen och utbilda sig för undervisning i dessa, omfattade en folkskollärarexamen sexton ämnen jämte undervisningsskicklighet i dem alla. Varje seminarielärare var fackman i sina ämnen och glömde ofta bort, hur omfattande de sammanlagda kraven blev för eleverna.

Rektorn, Johannes Johansson, hade stor förståelse för dessa synpunkter. Flera gånger hörde jag honom uttala sin förvåning över de goda lektioner seminarieläverna höll.

Själv var rektor Johansson en utmärkt lärare. Särskilt minns jag hans lektioner i kyrkohistoria. I tal och skrift brukade han framhålla den biografiska principens betydelse vid undervisning i de ämnen, som kräver inlevelse. Och han demonstrerade sin metodiska uppfattning på ett för blivande lärare inspirerande sätt i sin egen undervisning. Personer, händelser, ja hela epoker trädde levande fram under hans lektioner. På ett dramatiskt sätt fick olika meningsriktningar bryta sig mot varandra. Sedan blev det elevernas uppgift att utan påverkan bilda sig en egen uppfattning. Han följde den goda regeln för en historiker att skildra, hur det *var*.

I en lärares personliga metodik, som brukar växa fram tum för tum i det dagliga arbetet, skymtar inte sällan ett inslag från seminariet, lärarhögskolan eller provåret. Ofta är det någon viss lärares undervisning, som inspirerat. Som inspektör lade jag många gånger märke till detta. En sådan lärare var läraren i övningsskolan Gustaf Janzon. Dels undervisade han på ett inspirerande sätt, dels hyste han ett stort intresse för elevernas personliga förhållanden både i fråga om studietiden och framtiden. Särskilt minns jag hans klara blick för de många nyanserna i den obligatoriska skolan, nyanser, som endast i ringa grad kunde återspeglas i övningsskolan. — Pojkar, brukade han faderligt säga vid sin undervisning i praktisk pedagogik, av flera anledningar kommer många av er att möta skolor ute på skolans fält av helt annan form och av helt annat innehåll än vår övningsskola har. Och så gav han oss goda råd, råd som jag ofta erinrade mig, då jag mottog unga lärare vid Stockholms skolor.

En annan inspirerande lärare var riksdagsmannen, studiecirkelledaren och lektorn Oscar Olsson. Han drömde om att skolarbetet i första

hand skulle väcka intresse för fortsatta frivilliga studier. Studiecirkelar, bibliotek, kurser och liknande skulle bli kraftkällor för allmänbildningen och utveckla kulturintresset och medborgarsinnet. Genom förlängd obligatorisk skolgång jämte frivilliga studier skulle det beredas tillfälle för alla att få njuta av konst, musik och skönlitteratur, att — som han uttryckte det — ”bli mottagna hos Rembrandt, Beethoven och Goethe”. Sina idéer demonstrerade han i sin undervisning i modersmålet, särskilt litteraturhistoria. Eleverna skulle läsa författarnas verk direkt, även världslitteraturens. I form av läsning, föredrag och diskussion ägnades en termin åt Goethe, en åt Shakespeare och en åt Ibsen. Ofta anslöt sig uppsatsämnena till undervisningen i litteraturhistoria. I samband med läsningen av Faust gavs sådana ämnen som ”Första monologen i Faust”, ”Det är de herrars egen ande blott, vari en gången tid sig speglar”, ”Ur egen ande måste vägen kvälla för att släcka törstens ve”. Oscar Olssons litteraturundervisning öppnade fönster utåt världen och väckte intresse för fortsatta studier. Denna undervisning stimulerade också kamratföreningarna vid seminariet, där dagens frågor, bl.a. nyutkommen skönlitteratur, diskuterades.

Oscar Olsson och lektorn i matematik, Gösta Setterberg, sökte väcka elevernas intresse för den aktuella samhällsdebatten, lektor Setterberg ofta genom samtal vid promenader tillsammans med elever på söndagarna. Det var annars vanligt vid denna tid att lärare i sin undervisning ytterst ringa berörde dagens frågor. En historielärare kunde meddela en utmärkt historieundervisning men lät sällan eller aldrig undervisningen belysa dagens problem. Lärare och elever skulle t.ex. i detalj kunna diskutera den spanska tronföljdsfrågan mot slutet av 1600-talet, men det ansågs inte lämpligt att diskutera det egna levande samhället. Skolmyndigheterna ville ha det så. Man satte frågetecken för lärare, som deltog i det politiska livet. Oscar Olsson berättade för mig, att många Linköpingsbor tyckte det var förfärligt, att han, en lärare, bar en röd fana i ett demonstrationståg.

I en uppsats med rubriken ”Hur blir man en bra lärare?”, tog jag upp den pedagogiska kurrageömmaleken med de aktuella samhällsproblemen. Jag kallade mig i uppsatsen Edvin och nämnde något om vad Edvin väntat sig av lärare med akademisk utbildning, när han blev elev vid seminariet. Jag kom fram till att akademikerna i allmänhet — att döma av deras undervisning — tycktes stå alldeles

främmande inför tidens stora samhällsfrågor. Uppsatsen bedömdes med A, lästes upp i kollegiet och trycktes i en tidning. Den lärare, som utan min vetskap lämnat uppsatsen för tryckning, berättade senare, att några av hans kolleger ansett uppsatsen för revolutionär men kritiken väl motiverad. En elev tilläts emellertid att fritt få framföra en saklig kritik. Inom elevkåren följde vi med stort intresse samhällsdebatter. Bondetågsdagen 1914 blev dramatisk vid seminariet. Vid underrättelsen om att lärarkollegiet sänt kungen ett hyllningstelegram, sände elevkåren ett hyllningstelegram till statsminister Staaff och hans regering. Många av eleverna hade före seminarietiden förvärvat sig en god orientering i samhället, bl.a. genom föreningslivet. En sådan elev var Josef (Johansson) Weijne, senare riksdagsman, undervisningsråd, statssekreterare och framstående ecklesiastikminister, en annan Oscar Malmborg, senare vice talman i andra kammaren.

Linköping utgjorde en idealisk studiemiljö. Den gav arbetsro men var dock tillräckligt mångskiftande för att ge en inblick i samhällslivet. Den rika östgötabygden med dess slott, herrgårdar och stora bondgårdar gjorde sig märkbar i stadslivet. Det fanns elever vid läroverket och flickskolan, vilka hämtades hem över helgerna i droska med livréklädd kusk. Men det fanns också studerande och folkgrupper i vissa stadsdelar, som levde på svältgränsen.

Vid seminariet studerade flertalet av eleverna på lånade medel. En statlig utredning 1921 visade, att medelkostnaden för utbildning till folkskollärare var 8.356 kronor. Årslönen under första världskriget var — med undantag för kommuner, som gav tillägg för att få mera kvalificerade lärare — 900 kronor i första lönegraden jämte husrum och vedbrand och 1.350 kronor i högsta efter 15 års tjänstgöring.

För den, som växt upp på landet, tedde sig Linköping med sina 25.000 invånare som en stor stad. Där fanns mycket, som väckte intresse. Inte minst fängslade dess historia.

”Allting är närvarande.
Förgånget är ingenting.”

skrev Karin Boye i en dikt efter ett besök i domkyrkan.

Något liknande kände jag, då jag 1913 vandrade omkring och närmare såg på den stad jag hört så mycket berättas om i mitt hem. Det var en upplevelse t.ex. att promenera från S:t Larskyrkan förbi

gamla läroverket och så vidare över Borggården till slottet och domkyrkan. För min inre syn kunde jag vid domkyrkan se konung Valdemar av Folkungasläkten — aktuell genom Heidenstams författarskap — med sitt lysande medeltida följande vid kröningen 1251, på Borggården det blodiga dramat 1600 och vid gamla läroverket den ljuslockige skaldeynglingen Per David Amadeus Atterbom.

Seminariebyggnaderna föreföll mig bekanta. Där hade mina äldre syskon avlagt examen och genom dem var jag förtrogen med seminarietraditionerna.

Utänför seminariets studieram gav kamratlivet och föreningslivet mycket. I matlagen och föreningarna träffades olika åldersstadier, ibland studerande från olika skolor.

Mera kända föreningar var Sveriges språk- och fornminnesförening vid folkskoleseminariet, Vitterhet och hävd vid läroverket och SSUH (Sveriges studerande ungdoms helykterhetsförbund), som hade medlemmar från båda seminarierna, läroverket och flickskolan.

I Sveriges språk- och fornminnesförening diskuterades föreningsfrågor och ideologiska frågor. Valborgsmässoafton varje år hölls en stor fest med föredrag, musik och sång. Seminariets orkester och sångkör var mycket uppskattade. Flera av de studerande kom i framtiden att vid sidan av lärartjänsten verka som kyrkomusiker. Det ålåg föreningens ordförande att hålla föredraget. 1913 handlade det om Snoilskys sociala diktning, 1917 om Emanuel Swedenborg.

Nykterhetsföreningen SSUH var mycket verksam en tid. Efter föredrag, sång, musik och deklamation anordnades folklek. Det låg omkring 1913 något ungdomligt vårfriskt över denna förening, något av den utvecklingsoptimism, som präglade tiden före första världskriget. Än i dag kan jag i minnet höra med vilken hänförelse man t.ex. sjöng Axel Lundegårds sång:

Snöland, solland, lyssna! Kring skär och strand
sorla tusen böljor, dem kölden band.

Tusen vaknande unga
viljor verka och sjunga,
och det röjs, det plöjs
i vårt fosterland.

Föreningslivet under studietiden var stimulerande och lärorikt. Det gav formell skolning och grundlade ofta intresse för framtida samhällsligt arbete.

Den genomsnittliga begåvningsstandarden var god. För studieintresserad och ambitiös ungdom, särskilt på landsbygden, fanns inte mycket i studieväg att välja på på denna tid. Folkskolläraryrket kom därför att rekryteras av ungdomar av den typ, som i det nutida samhället (1969) hellre väljer en annan bana.

I viss mån betecknande för studiesituationen var valet av levnadsbana i min syskonkrets. Mina föräldrar, Per Johan Olsson, 1854—1932, och Christina, f. Zachrisson, 1856—1936, var hemmansägare i Djursdala socken i Kalmar län. Vi syskon antog namnet Holm i likhet med två bröder till vår far, vilka var lärare. Av åtta syskon, som alla gick studievägen, blev sex lärare. Vi var fyra bröder, som avlade examen vid Linköpings folkskoleseminarium: Werner 1898, senare lärare i Motala, Arvid 1902, kantor och lärare i Oppeby, underutbildad 1917, lärare och skolledare i Stockholm, och Gustaf 1919, lärare i Stockholm. Två systrar avlade småskolläraryrket vid Linköpings folkskoleseminarium, Hanna 1902, lärarinna i Motala, och Hilda 1913, lärarinna vid Djursdala kyrkskola.

Det var i stort sett en vaken, målmedveten och initiativrik ungdom, som utexaminerades från seminarierna och gjorde en betydelsefull insats i samhällslivet.

Not:

Författaren, som avled år 1974, efterlämnade ett manuskript, vilket året därpå publicerades i Nordiska Museets serie Normus under titeln *Svensk folkbildning — som jag upplevt den, bl.a. grundskolans framväxt*. Däri ingår också huvuddelen av hans *seminarieminnen*.

Hernfrid Bark, elev 1914—18

I början av höstterminen 1914 blev jag invald i Litteris, som var någon slags efterhärming av Svenska akademien. Jag höll föredrag om Strindberg och uppehöll mig särskilt vid Sömngångarnätter. En fjärdeklassare som hette Lindkvist slog följe med mig från sammanträdet och försökte med citat från Böök reducera min beundran för Strindberg. Men jag lät inte omvända mig.

Jag har mycket få och grumliga minnen av Litteris. Ett något så när tydligt minne är att Oscar Malmborg, som jag senare träffade i riksdagen, höll föredrag om Edgar Allan Poe.

Att minnena är så få beror antagligen på att jag inte så ofta besökte sammanträdena, och detta berodde nog på att jag som nykterist

reagerade mot den alkoholdyrkan som många av ledamöterna hängav sig åt.

Men säkerligen var det genom initiativ från Litteris, som jag i tvåan blev vald till redaktionssekreterare för den kamrattidning som gavs ut av SSF. Redaktör var då en som hette Gustavsson och som av kamraterna ofta kallades "Hårdfrälsta Gustavsson". I vårnumret 1916 var införd en översättning av Swinburnes Galathea. När tidningen lästes upp på vårfesten av redaktören, och han var framme vid Galathea reste sig rektor Johannes Johansson och lämnade demonstrativt festen. Dagen efter blev jag kallad hem till rektor. — Han vågade sig inte på redaktören, sa kamraterna. Jag minns att rektor sa till mig: Att tänka sig att unga flickor satt där i salen och hörde den dikten uppläsas! Sedan föreslog han samarbete och lovade att skänka pris till "något upplyftande". Men jag hävdade att om en sån där tidning skulle ha något existensberättigande så måste kamrater av olika tro och livsinställning ha samma chans att få sina bidrag bedömda och publicerade.

Ett bidrag av mig själv: Två vägar (läs — livsvägar) blev föremål för diskussion i kollegiet, men Oscar Olsson och Gösta Setterberg avstyrkte åtgärder mot mig.

Redan 1911 skrev jag in mig i en IOGT-cirkel i Riddarhyttan, som leddes av folkskollärare Gustav Aron Ljungberg, som ofta talade om studiecirkelns skapare Oscar Olsson, och när det blev bestämt 1914 att jag skulle söka in i Linköpings seminarium visste jag att Oscar Olsson var en av lärarna där. Denna vetskap ökade mina förväntningar.

När jag sedan fick veta att O. O. varken skulle vara med vid inträdesprövningen eller som lärare vid seminariet 1914—15 blev jag mycket besviken.

Men 1915—16 tjänstgjorde han, och både litteraturtimmarna och genomgången av uppsatserna motsvarade mina förväntningar. Höjdpunkten i mitt gillande av honom var när jag fick A på en uppsats om Heidenstams Hans Alienus. Han placerade även uppsatsen i folkbildningstidskriften Bokstugan, för vilken O. O. var redaktör.

Men en gång opponerade jag mig mot hans behandling av en kamrats uppsats som handlade om Carl Mikael Bellman. Kamraten S. hade redovisat de källor han använt, men O. O. påstod att hela uppsatsen var ett plagiat.

Jag talade med S., och han berättade i detalj hur han arbetat vid uppsatsens utformande. Jag visste dessutom att S. var organistutbildad och han sjöng Bellman ibland, så att jag tyckte att de synpunkter utöver källorna, som fanns i uppsatsen, mycket väl kunde vara en originalinsats av S. Jag gick till O. O. och framförde mina synpunkter, men O. O. ändrade inte sin dom — fusk. Då sjönk min beundran för O. O. flera grader.

Jag träffade senare Oscar Olsson flera gånger — bl.a. i riksdagen, och om jag skulle försöka sammanfatta min uppfattning om honom skulle jag kanske kunna skriva: Oscar Olsson var en de vida överblickarnas man och en idealist mera släkt med Ibsens Brand än med Ibsens Peer Gynt. Hans omdömen och värderingar var sällan nyanserade, fastän han var och betraktade sig som en av Hans Larssons lärjungar, och det bästa Oscar Olsson skrivit finns nog i den bok med dedikation som ligger bredvid på bordet, när jag skriver det här. Bokens titel är: *Oscar Olsson: Hans Larsson, Livsvägledaren i uppfostran och personlighetsbildning.*

Daniel Olson, elev 1915—19

Min seminarietid inföll under åren 1915—19. Jag hade avlagt organistexamen i Linköping 1915 och hade givetvis musikaliska intressen. Därför räknade jag det som en förmån att komma in i en verklig sångarklass, vilket snart märktes på sånglektionerna. Det fanns goda röster i alla de fyra stämmor, som förekommer i en manskvartett. Vi bildade därför en manskör inom vår klass, och där glänste särskilt Albin Graneson med en ovanligt ljus och ändå färgrik tenor samt den sedermera över hela vårt land kände Harry Sagner med sin malmfyllda stämma. Vi sjöng mest på klassfester och senare även vid musikstunder i kyrkor. Graneson och Sagner utnyttjades givetvis flitigt som solister med mig som ackompanjator. Det var en stimulerande tid för oss. Vi bildade sedan stommen i den stora seminariekören, och jag ledde denna under det fjärde seminarieåret. Då hade vi aftonunderhållningar i seminariets gymnastiksal och samlade in en liten reskassa till vår planerade studieresa till Dalarna efter vår examen. Vid den sedvanliga vårfesten på 1 maj i samma lokal sjöng vi bl.a. ”Sköna maj, välkommen till vår bygd igen” för manskör med ackompanjemang av seminariets orkester, och det var väl höjdpunkten för oss. Två av våra lärare satt vid sina instrument med i

orkestern, välvilligt nog. Det var lektor Hjalmar Nordin (altfiol) och musikdirektör Otto Sandberg (klarinet).

I allt var det en givande och i viss mån ljus tid för oss dessa fyra seminarieår, trots att de sammanföll med det första världskrigets hårda och prøvosamma tid. Det var särskilt sången som både förenade och stärkte oss.

Carin Flisberg-Andersson, elev vid småskoleseminariet 1918—20

En vårdag år 1918 stod en skara räddhågade unga flickor utanför portarna till småskoleseminariet i Linköping. Alla ville bli småskollärare, och alla skulle avlägga prov för inträde.

Det blev några hektiska dagar, medan vi gnuggades och förhördes. Stor var spänningen, när vi på seminariets anslagstavla en dag kunde läsa våra namn. Vi hade som termen nu för tiden lyder blivit lärarkandidater.

Hösten kom och med den det dagliga arbetet. Nog ängslades vi mången gång vid förhören och icke desto mindre, när vi själva skulle börja att undervisa. Det var ganska rusligt för den stackars adepten, omgiven av kritiska lärare och kamrater.

Vi hölls till sträng, stundom ganska rigorös ordning och fostran. Men det bjöds också ljusglimtar. Till dessa hörde de klassfester, som avhölls och de sammankomster, som en kamratförening samman med de manliga seminaristerna erbjöd. Många av oss blev också medlemmar i föreningen S.S.U.H. Vid alla dessa sammankomster bevakades vi noga av aktgivande lärare.

Våra privata nöjen var under seminarietiden begränsade. Det rådde svår kristid, och ett besök någon gång på ett kondis eller på en bio hörde till de större utsvävningarna.

Under vår seminarietid härjade spanska sjukan svårt, och det fanns veckor, då nästan alla i klassen hade insjuknat. Kyrkklockorna ringde dova och allvarsmättade dag efter dag, vecka efter vecka. Det förekom, att prästerna inte hann med att jordfästa det antal döda som skulle medhinnas på en dag. Emellertid skördades ingen av kamraterna av döden.

De två krävande åren ändade i den slutliga examen. Vår klassföreståndarinna, Anna Rothman, kom efter slutliga prov uppför trappan till vårt klassrum. Då ljud hennes älsklingsång ”Det ljusnar, det

ljusnar i rymden den klara". Ljusa och högtidliga steg också tonerna av "Hjärtats saga".

Efter vår examen företog vi en resa till Gotland. Aldrig har väl någon av oss glömt, när "Östersjöns pärla" steg som en hägring ur havet en solig sommarmorgon år 1920.

Vi skingrades och gick alla olika öden till mötes. Men märklig och berikande har den sammanhållning varit, som vår klass alltid har ådagalagt. Många har våra glada träffar varit. Men vi har också samlats vid några bortgångna kamraters sista färd. Det ljusaste minnet kommer alltid att hos alla bevaras och leva: vårt 50-årsjubileum år 1970. Så gott som alla kvarvarande kamrater träffades hos Karin Feuk-Hage, som i sitt hem hade ordnat en oförliknelig högtidsdag.

Vi tänker alla på varandra med tacksamhet och glädje och trots den stränga färla, under vilken vi fostrades, tror jag, att vi alla är tacksamma för att vår seminarietid kom att infalla, innan den moderna tiden med all splittring och vilsenhet hann bryta in.

Gustaf Pettersson, elev 1918—22

Äventyret började med förberedande kursen hösten 1917. Någon av de sista dagarna i oktober det året samlades vi en liten skara vid seminariets dåvarande övningsskola i Brändströmska gården vid Drottninggatan. För egen del var jag direkt från plogen tagen — om jag undantar rätt lång värnpliktstjänst — från Lerbro i Mölltorps församling i Västergötland. Hade väl länge drömt om att få läsa och nu valt att bli lärare. Detta beklagades av både släkt och vänner. Skolläraryrket stod inte särskilt högt i kurs, dåligt avlönat som det var. Jordbruket däremot hade då goda tider. Min tveksamhet rörande yrkesvalet stärktes de första dagarna. Skolbanken föreföll mej trång i mer än ett avseende.

Men så fick jag ett förtroendeuppdrag. Sådana har jag nämligen alltid varit svag för! Jag skulle leda lövräfsningen på skoltomten en eftermiddag. Denna enkla sak stärkte tillförsikten. Så gick dagarna. Kamratlivet började komma i gång, och lärarna var bra, tyckte jag. Gustaf Janzon i matematik, Karl Marke och Reinhold Marfelt i svenska, Walfrid Sunner i historia och Konstantin Nordin i kristendom och geografi. Efteråt förstår jag bäst, hur goda pedagoger dessa var. Bondpojken tonades ned och blev skolpojke, men ränderna från lantlivet har aldrig gått ur.

Linköping var en trevlig stad, om det bara funnits mat! Men våren 1918 var dyster i det avseendet. Potatisen tog slut, kålrötterna likaså. Ersättningen på matställena blev vattenstuvade foderbetor. Som tur var, hade jag och min rumskamrat en viss proviantering hemifrån. Detta löste problemet, och så kom våren och med den tentamen, som visade sig vara ett verkligt prov. Det gick lyckligt, och så blev 25 stycken av 43 sökande nya seminarister, som omedelbart skrudade sej i skolans sammetsmössa, så som då var tidens sed och statussymbol.

Sommaren gick, och hösten nalkades. En dyster höst, världskrigets sista år och spanska sjukans tid. Många av oss kamrater var svårt sjuka, för egen del det värsta jag varit med om. Dimman låg tät över staden och domkyrkoklockorna ringde vid de dagliga begravingarna. Dock strök ingen seminarist med, vad jag kan minnas. Och så tog kriget slut äntligen.

Så till seminariets vardagsliv. Det dominerande ämnet var kristendom. Vi var närapå världsmästare i att kunna psalmverser, när vi tentade in. Bakom detta låg rektor Johannes Johansson. Men vi får inte förledas tro, att han därmed var en benhård glädjedödare på läroanstalten. Han var en så äkta kristen, att jag välsignar hans minne. Han gjorde så mycket gott i dessa krigets svåra år, och han var så god i vardagslivet. Han dömde och fördömde inte rabulisterna utan sökte förstå oppositionen. Ett och annat undantag tillhör det mänskliga förstås. Han tyckte inte om Albert Engström och Em. Linderholm och hade stora bekymmer med August Strindberg. Han hade den attityden att vilja skydda för inflytelser, som han ansåg skadliga för de oerfarna eleverna. Detta tyckte många var litet jolmigt, särskilt som vissa gunstlingstendenser kunde spåras. Men var finns inte sådana tendenser?

Emellertid var seminariet den tiden att likna vid ett törnrosalott, ett gammaldags pedagogiskt paradiset, där fridens liljor spirade — om det inte funnits en orm i gräset. En sådan fanns nämligen, en egentligen snäll och oförarglig och i grunden rättfärdig man, lektor Gösta Setterberg, matematiklärare och religionsfilosof. Denne hyllade frihetens grundsatser men hade råkat snärja in sig i sina egna principer, så att han inte kunde komma loss.

Setterberg ville ständigt "resonera" med eleverna helst nybörjarna. Han inviterade till promenader, "sprang" som det hette i vår mun, dvs doktorn själv föreföll att springa, då han var litet låghalt, medan

eleven lufsade bredvid, egentligen mycket måttligt intresserad. Detta var en mycket vanlig syn, närapå litet kostlig. Under dessa promenader kom samtalet in på seminariets förhållanden, och vissa lärare och deras metoder kritiserades. Detta var naturligtvis ett horribelt skick, kollegialt sett, och ogillades allmänt. Setterberg trodde, att han var en ledare, men han blev själv ledd och — beled. Synd egentligen, då han menade väl. Men sådan är samlevnadens hälsosamma konsekvens. Kverulansen fortsatte emellertid och följande roliga historia berättades om den originelle doktorn, när han många år senare presenterade sin hund: Han — hunden nämligen — är klokare än Hjalmar (Nordin) men han är inte fullt så utstuderad som Högby.

En frisk fläkt förnams i lustgården, när Kurt Falck kom som lektor i biologi och kemi läsåret 1919—20. Han blev vår klassföreståndare och vän från början. Skicklig lärare, kamratlig och saklig vann han våra hjärtan. Hans ämnen blev väl tillgodosedda. Senare blev han rektor vid seminariet och undervisningsråd.

I svenska och tyska hade vi flera lärare under årens lopp, dels på grund av skolans utveckling till dubbelseminarium och dels som vikarier för riksdagsmannen Oscar Olsson, ständigt tjänstledig från sitt lektorat under mina år. Detta tyckte jag var skada då han var en intressant personlighet och ovanlig som lärare. Min uppfattning om honom blev efter kontakter senare i livet, att han hade gnistan. Han kallades också Brand-Olle.

Kristendomslektorn Hj. Nordin var en samvetsgrann person. Han slätade inte över detaljerna i kursen. Hans skrivningar i kyrkohistoria blev legendariska. Samma frågor kom igen årsklass efter årsklass. Resultatet blev att vi tippade. En gång fick vi nästan tolv rätt. Skolpojkar är ju omöjliga. Vi fördelade specialstudiet över de olika tippade uppgifterna mellan oss, skrev av och pluggade. På min lott föll namnen på påvar under ett visst skede. Jag vill lova att det blev många! Resultatet vid skrivningen blev så bra, att N. undrade, om vi verkligen var så duktiga. Ja, det kunde man ju fråga! Emellertid blev det förmodligen vackra vitsord i lektorns anteckningsbok, som vi kallade kalven. Denna märkliga bok var med på alla N:s lektioner och i den antecknades ständigt. Helt naturligt var vi mycket nyfikna på innehållet. Vid övningslektionerna fordrade han fullständiga lektionsutkast och även då antecknade han flitigt i sin kalv. Men han var resonlig och hans kritik välvillig.

Karl Marke ansågs vara en begåvad man. Rätt så lynnig ibland, festlig i sitt ordval, lät han sarkasmerna regna över arma hackkycklingar. I historia frågade han sällan. Han berättade timmarna igenom. I första klassen hade vi honom i uppsatsskrivning. När han lämnade tillbaka skrivningarna, blev han verkligen engagerad. Han mobiliserade det yttersta av sin förmåga för att få oss att förstå värdet av att skriva klart och enkelt, rakt på sak utan krumbukter. En gång använde han en liknelse, som jag aldrig glömmer. När ni ska ta upp ett löv — sa han — då springer ni väl inte och letar efter en båts-hake för att speta upp lövet på, utan ni böjer er naturligtvis ner och tar upp lövet, rätt och slätt. Ni ska göra likadant, när ni skriver uppsats. Skriv enkelt! Det var ett ord, som bet sig fast i minnet.

Jag slutar dessa små lärarporträtt med Konstantin Nordin, norr-länningen, som hamnat i Linköping. Han blev en förebild för oss med sin enkla, klara och konsekventa undervisning och fostran. Vi hade honom i övningsskolan, i pedagogik och i slöjd. Vassa verktyg, släta ytor och täta fogar var Konstantins lag och rättesnöre. Hans blick var ljus och hans väsen milt. Men främlingsskapet släppte honom aldrig.

När jag tänker tillbaka på seminarietiden, slår det mig, hur avskilt skolarbetet hölls från de aktuella samhällsfrågorna och dagens händelser. Politik var bannlyst. Historieboken slutade med unionsupplösningen 1905, och där fick kursen sluta. Sedan hände förmodligen ingenting, föreföll det.

Några år tidigare lär det ha funnits en ej ringa politisk aktivitet på Fritz Ekholms, Josef Weijnes och Filip Eklings tid, om jag skall nämna några namn. När jag kom in, verkade en radikal läsecirkel och studieklubb, som hette Litteris, i vilken jag tidigt fick förmånen vara med. Ledare var Hernfrid Bark tillsammans med Erik Källkvist, Allan Högberg och några till, de båda förstnämnda sedermera riksdagsmän. Vi läste och diskuterade modern litteratur, ordnade diskussionsaftnar på Lindgrens konditori eller på IOGT-lokalen vid Järnvägsgatan. Detta fick ske litet hemlighetsfullt. För mig blev det dock en god uppfostran. Men så avdunstade de stora andarna, och allt återgick till idyllen.

Så återvänder jag till mina klasskamrater. Sammanhållningen var god. Poängjakten hade inte börjat. Det fanns gott om platser. Detta innebar inte, att vi låg på latsidan. Ingalunda. Enskilt arbete i alle-

handa ämnen, obligatoriska och frivilliga undervisningsserier fyllde våra dagar och stundom nätter med möda. Undervisningsmässigt var seminariet inget törnrosalott.

Kamratlivet blomstrade. Vi träffades på Brages kondis på kvällarna och under håltimmar. Vi badade bastu och övade vår sångförmåga. En gång i månaden hade vi kamratträff på Vasa konditori med styrelse och allting. Vi höll oss med egna skalder och egen redaktör. Särskilt familjärt var det i matlaget. Mitt lag åt på Torggatan hos en fröken Pettersson, som var som en mor för oss. Om någon skulle komma på idén att skriva ett ode till matlaget som företeelse, skulle jag kunna leverera åtskilliga pinnar till en sådan hyllningsbrasa.

Som ett slutomdöme om min semistid må stå, att jag finner det förunderligt att så kunna förena nytta och nöje och underbart, att vi alla kunde vara så goda vänner.

Birger Börjeson, elev 1923—27

1923, 19-årig, började jag i första klassen, I B, vid seminariet. Det var spännande att stå ansikte mot ansikte med de kamrater, som skulle bli ens följeslagare fyra år framåt. Trots åldersskillnader utvecklades under årens lopp ett trivsamt kamratskap, som hos många fördjupades till livslång vänskap. Till stärkandet av kamratlivet bidrog i hög grad de regelbundna möten vår klass anordnade. Då vågade vi vara oss själva, och de kamrater, som var speciellt utrustade å huvudets och hjärtats vägnar, underhöll på olika sätt. Till underhållningen bidrog också den pianotrio, vi hade i klassen. Daniel Widholm, den unge musikern från Norrköping, visade sig vara rutinerad violinist och satt inne med en aktningvärd repertoar av tidens goda underhållningsmusik. Cellisten, Axel Sundkvist, var — vill jag minnas — nybörjare på sitt instrument. Rikt begåvad, inte minst musikaliskt, fortsatte han sedermera sina musikaliska studier vid Musikhögskolan i Stockholm och avlade i sinom tid examina som ledde till en organisttjänst. Han blev småningom musiklejare vid seminariet i Umeå. Vid pianot satt undertecknad. Hade nyss börjat mina första pianostudier och hade ingen som helst rutin. Därför blev trion en god skola för mig i konsten att spela från bladet och att ackompanjera.

Det fanns goda sångare i klassen. Vi kunde därför sjunga fyrstämmigt. Som solist framträdde ofta Ragnar Borgskog. Flera kamrater avlade senare organist- och kantorsexamen.

Widholm blev den självskrivne konsertmästaren i seminarieorkestern. Tack vare sin teknik och musikaliska erfarenhet vågade han ta med oss båda andra i trion på en "konsertresa" till Ydre, där vi spelade i Ordenshuset i Österbymo. Naturligtvis avslutades en underhållningskonsert på den tiden med en marsch. Vår klassmarsch hette Hoch Heidecksburg. Även vid andra tillfällen utanför kamratkretsen uppträdde vi.

Elevföreningen SSF (initialerna från den till kamratförening ombildade gamla föreningen Sveriges Språk och Fornminnen) hade egen kör och orkester. Jag blev körledare 1924 och efterträdde blivande musikdirektören och tonsättaren Carl-Elow Nordström.

Årets största musikaliska händelse var utan tvekan föreningens vårfest i gymnastiksalen första maj. Första numret var alltid Sköna maj, som sjöngs av kören till orkesterns ackompanjemang. Denna leddes av Erik Bohman, IV, också från Norrköping och driven pianist. Hur beundrade jag inte honom! Kören sjöng även separat. Av sångerna minns jag, förutom de vanliga vårsångerna, bl.a. Sjöfararen vid milan av Selim Palmgren. Vårfestens av många motsedda höjdpunkt var SSF-ordförandens föredrag. Det behandlade oftast ett litterärt ämne, vars framställning hos de stilistiskt begåvade talarna länge dröjde kvar i minnet.

SSF-kören sjöng också vid sammankomster utanför skolan. En gång uppträdde vi på Linköpings teater i samband med ett fosterländskt eller nykterhetsbetonat möte. Då talade professor Johan Bergman, far till upptäcktsresanden Sten Bergman.

Det hände emellanåt att musiklejaren Otto Sandberg tog ut några pojkar att sjunga i gravkapellet. En gång var det vid en förolyckad flygares bår. Efteråt gick vi i processionen efter kistan till järnvägsstationen. Den skulle föras till flygarens hemort.

Det var tradition att SSF-kören sjöng, när de nyexaminerade lärarna samlades på trappan utanför seminariebyggnaden. Trots det gamla husets oansenliga yttre lystes dess gulbruna fasad upp för en stund, när de nya lärarna hyllades med sång, tal och blommor och iförda hög hatt och käpp stod vid målet för sin utbildning, redo att inträda i det kall de valt som sin livsuppgift.

Vår årgång, IV A och B, var den första som utexaminerades vid den nya seminariebyggnaden vid Östgotagatan.

Eric Tengner, elev 1923—27

Då jag som barn lekte på de ängder, där det nu reser sig två så mäktiga pedagogiska borgar som Folkungaskolan och Lärarhögskolan, anade jag inte, att jag skulle fångas av pedagogiken och få vara med om att på den gamla kreatursvallens område inviga en ny byggnad för folkskoleseminariet. Folkungaskolan byggdes på "Tuppens gårde" vid Fredsgatan — senare omdöpt till Folkungagatan — och togs i bruk 1914, och seminariebyggnaden var färdig att invigas vårterminen 1927.

Den gamla seminariebyggnaden vid Drottninggatan 14 hade blivit otillräcklig för sitt ändamål och var dessutom mycket hårt nedsliten. Det var därför i hög grad av behovet påkallat att förse skolan med nya lokaler, och det var säkerligen heller ingen vare sig bland lärare eller elever, som med saknad lämnade de sotiga och många gånger kalla skolsalarna i gamla "14" för att flytta in i de ljusa och vackra nya lokalerna uppe på Vallen. Där hade också övningsskolan beretts utrymme. Denna hade tidigare varit förlagd till dels den gamla S:t Larsskolan vid Linnégatan och dels en likaledes gammal skolbyggnad vid Drottninggatan intill Trädgårdsföreningen.

Flyttningen till den nya byggnaden skedde på nyåret 1927. Det var många villiga armar och ben, som då ställdes till förfogande. Vi seminarister fick på vår lott att bära all ömtålig materiel från biologi-, kemi- och fysikinstitutionerna i korgsängar genom stan upp till nybygget. Det var säkerligen en rolig syn, för andra trafikanter, som då dessbättre till största delen utgjordes av gående, vilket för all del är fallet även nu på denna lilla Tanneforsgatan, som då fortsatte sin diagonala sträckning ända ned till S:t Larsgatan och den gången var en del av bärarnas stråk.

Vad var det då, som var så ömtåligt, att det måste bäras? Det var bl.a. alla glaströr, kolvar och trattar, flaskor med kemikalier, fysikaliska apparater av mångahanda slag och olika preparat i oändlighet, uppstoppade däggdjur och fåglar. En av bärarna hade anförtrotts den ömtåliga modellen av ögat och blev enligt spexmakaren ute på stan tillfrågad av en inrest nykilstorpare: "Va bär han för nått?" och gav till svar: "Jag bär det öga, som vaktmästaren har på de elever, som kommer för sent till morgonbön", vartill torparen anmärkte: "Vore det inte bättre att I lånte mina stute å körde opp et me dom". "Å va bär han för nått då", frågade han en annan yngling, som gick

med händerna på ryggen, "han sir inte ut te bäre nånting". "Jag bär ansvaret för det hela", blev svaret. "Örker han me de då? vore de inte bättre å köre de me me stuta", undrade torparen.

Det spex, ur vilket dessa glimtar är hämtade, uppfördes i samband med invigningen till stor förnöjelse för bl.a. skolöverstyrelsens representant den ståtliga generaldirektören C. J:son Bergquist.

I spexet uppenbarade sig också en spekulant på gamla "14". Det var en yankee from over there, som var på jakt efter en gammal byggnad att föra över till Yellow Stone Park, och funnit, att den gamla kåken nog var ett lämpligt objekt. Helt förtjust blev han, då han fick följande beskrivning av uppvärmningsanordningen: "På mornarna går vaktmästaren ner i källaren och eldar, och sen går röken i gångar upp till de olika klassrummen". Här fanns faktiskt litet av sanning i bakgrunden. Det hände nämligen, att vi ibland måste utrymma klassrummen på grund av rök, som trängde upp genom de förmodligen otäta varmluftskanalerna, som tillhörde den tidens centralvärmesystem. Då var det för pannskötaren att släcka elden och täta till trummorna. Härav kan mina tidigare ord om "de sotiga och många gånger kalla skollokaler" förstås.

Den gamla seminariebyggnaden finns otroligt nog kvar ännu i oktober 1974 men skymms numera till en del av en av vår tids avancerade tekniska anläggningar — en s.k. datacentral, och det nya semis, som på sin tid drev undan kreaturen från Vallen och Tuppgränd, har nu förvandlats till en del av Linköpings universitet och kallas högskola. Gammalt skall bort och nytt skall till! Männe de lärare, som nu danas i högskolan kommer att med teknikens hjälp bli bättre skickade att leda vårt unga Sverige till en önskvärd ljus och lycklig framtid?

Helmer V. Nyberg, elev 1928—32:

Fyrkanten, lyan och mathaket — när seklet fyllde trettio

Kajor och kastanjetråd. . . Rökblå vårnätter med sjukt stirrande lyktor. Gator, smala som vägen till saligheten. Domkyrkans gotiska massiv, stelt och förkrossande, mot gula påskstjärnor. . . Gängliga skolpojkar med böcker under armen, böcker som handlade om allt — utom det viktiga.

Det gör ont när knoppar brister — man gick omkring med mo-

lande värk i själen; ungdomen är en krisernas tid. Men ingen torgförde sitt hjärtas lust och kval, det var inte modernt på den tiden. Man var skygg som en flyttfågel och olycklig som ett barnhusbarn — en besynnerlig vävnad av oförståelig blyghet, vemod som borrhade och skar, förtvivlan och påstridighet. Det var såriga år, av besvikelser och hudlöshet, som förvandlade nålsting till piskrapp. Men varje vår tände kastanjeträden sina millioner ljus — och gav tillvaron en oklar men pockande meningsfullhet.

Så var det Fyrkanten.

I en gammal lärobok finns en viss läroanstalt uppritad av en numera död kamrat. Överst står pryddigt textat: "Grottekvarn". Vid ingången lyfter en skäggig herre, betecknad med epitetet "mjölnar-dräng", sin uttrycksfulla tumme.

Jag föreställer mig, att teckningen ifråga förträffligt illustrerar den svartsyn som kunde gripa en och annan i en klass så heterogent sammansatt som på den tiden. En grafisk framställning av elevernas bildningsunderlag skulle påminna om feberkurvan vid blodförgiftning — så gott som alla slags svenska läroanstalter var företrädade — från folkskolans dåtida C-former till akademierna: en fil. kand. i katedern och en annan i skolbänken — det var inte så noga. Ojämheter i skolunderbyggnad födde olust och missnöje; åtta års skillnad i studier hoppas inte över i en handvändning. Lärarna hade inte lätt att anpassa undervisningen efter de olika kategorierna, om de nu ens tänkte på det — det blev en sorts försöksskola i lätt förvirrad mening.

Vi höll föredrag, gudbevars, långa tvåtimmarsföredrag, illustrerade med ljusbilder och utarbetade genom veckolånga kompilationer ur lärda verk — föredrag om jordbävningar, bältor och annat smått och gott. När ljuset släcktes och en försagd seminariströst började mäsas, föll större delen av auditoriet i välgörande halvslummer.

En av oss somnade på allvar en måndagsmorgon. Hans utseende av oskyldigt straffad gjorde att vi lät honom sova. Vilket var fel — han väckte pinsam uppmärksamhet genom att plötsligt tala i sömnen — han drömde att han fick frågan!

En skolas liv är rikt på skämtsamma episoder. Det sägs dumheter, det görs dumheter: parterna spelar i en miljö av avslöjanden. Så småningom inställer sig — om den rätta förståelsen finns — en

ömsesidig, familjär uppskattning mellan lärare och elever; de har så att säga sett varandra i nattskjortan och förlåtit vad de såg.

Orättvisor var lika svåra att glömma då som nu. Kemigubben hade ett synnerligen gott öga till mig, han dök alltid ner på mig som en hök, så fort han började lektionen.

En dag frågade han mig, så fort han kom innanför dörren:

— Hur många grundämnen finns det?

— Jag svarade sanningsenligt som det stod i kemin på den tiden:
— 91.

Överraskad att jag svarade rätt, frågade han efter ett ögonblick:

— Kan det tänkas, att man upptäcker några fler?

Medveten om alltings relativitet som jag var redan då, svarade jag oskyldigt:

— Det vet man inte!

Jag har aldrig glömt den blick av förakt som han gav mig, då han med en fnysning, värdig en bisonoxe, svarade:

— KNAPPAST!!!

Den mannen trodde, att det som stod i kemiboken var den absoluta sanningen. Det trodde inte jag. Jag berättade episoden häromdagen för en framstående kemist, en teknologie dr, och han svarade: — Du hade rätt. Du kunde extrapolera, därför att du tänkte på egen hand. Det gjorde inte han. Han trodde på det inlärd.

Hur många grundämnen man upptäckt sedan dess har jag glömt — det är väl bortåt ett fyrtio—femtioal, skulle jag tro.

Seminaristernas armbågar var blankslitnare än nu — men kanske mindre spetsiga. Å andra sidan var nog i allmänhet trycket ovanifrån mindre. Det fanns ingen större anledning att ta Shakespeares ord om förtryckets vrånghet och övermodets hån i sin mun — effektivitetskravet fick gärna vika för personlighetsuppskattningen. Om kultur yttrar sig i förmågan att förstå en annan människas situation, så var lärarkollegiet en kulturinstitution — ärligt sagt. Där fanns guda-benådade pedagoger, och uppfostran var samma angelägna ärende som nu — men den var mindre journalistisk; pressen hade inte tagit den på entreprenad, profeternas cymbaler klingade mera lågmält, psykologien uppträdde inte som bergspredikare.

Vi visste mindre om människan — och därför var vi idealister. Relativismen hade inte gått alla i blodet, utvecklingstankens trapp-

stegstro var vår, trots att vår barndom frostmärkts av det första världskriget med dess umbäranden.

Vad läste vi? Vid en halv kaffe och en mandelkubb försjönk vi i stilla andakt inför Dan Andersson, Bo Bergman och andra avgudar. Svältfödd på litteratur sedan barndomen kastade man sig över rubb och stubb som en hund i en charkuterifabrik. Vad var Brismans nationalekonomiska skomakarfilosofi mot Hamlet, vem insåg det estetiskt sköna i halvspännsidfallhandstående, när jamberna vaggade en bort mot diktens mandelblommande Ithaka? Man var själv en Ulysses, bunden vid masten, och Scylla och Karybdis var verkliga nog.

Man skrev dikter — pastischer, men känslan var det inget fel på. Den spruckna kakelugnen gapade vänligt och tog emot. Det var inga fyrtiotalistiska ordmosaiker — man sökte det klaraste, entydigaste uttrycket, slipade, filade. Man hade fulländningslidelsen i kroppen, och när resultatet inte svarade mot berömt mönster, greps man av hopplöshet och självunderskattning. Dög man? Dög man inte? Det vittra sällskapet S. S. F. tog emot alstren — man fick första pris, flera gånger. Men det räckte inte — man drömde om ett annat forum. Någon gång skulle man ge ut en diktsamling — på egen bekostnad — på något välvilligt förlag — kanske i Vetlanda.

Kronisk penningbrist var ett yttre men påtagligt lidande för de flesta av oss. Utgifterna för livets uppehälle och nödortf fick inte gå över åttio—nittio-kronorsstreck. Vi bodde för tjugofem — på vindar och i prång, i besynnerliga lyor, där bohaget var fyrtaligt: säng, skrivbord, stol och byrå.

En av mina hyresvärdinnor led av mustascher och åskskräck. Hon var eftertrycklig som en atombomb och fordringsfull som en finansminister — men när åsken gick, bjöd hon på kaffe i finrummet. Hon läste alla mina brev regelbundet; det gick inte att låsa skrivbordet. Jag beklagade mig för en kamrat. Han var en god tecknare. Inspirerad av Albert Engström gjorde denne en fasansfull teckning av en blåkullatant, textade där under "Gud ser dig, käring!" och inneslöt det hela i senaste brevet hemifrån. Resultatet blev en katastrof — när jag kvällen därpå kom hem från den s.k. frivilliga teckningen låg ett brev på bordet. Jag var uppsagd och fick flytta dagen därpå — orsaken var inte angiven.

Efter några natters kinesande hamnade jag efterhand i ett litet

Mathak för seminarister i början av 1920-talet. Foto: Privat ägo.

hus vid Västra vägen. Vagg i vagg med mig bodde en gammal gat-sopare, som hette Olle. Han hade övervunnit alla sina hämningar och manipulerade med jäst och socker i svagdrickskaggar. Var lördagskväll satt han ensam, lurig och lycklig i sitt kyffe och sjöng vilda sånger från sin bevaringstid. Men inackorderingstanten var jätte — hon var kassörska på en biograf och tack vare henne blev det fribiljetter — jag såg Fantomen på stora operan fyra gånger.

Våra mathak var av högst skiftande beskaffenhet — priset på det dagliga brödet var avgörande för frekvensen. För trettiofem kronor i månaden kunde man få två mål — men maten var därefter, hygienien likaså. Man kunde hitta snörstumpar i gröten och häftstift i sillen. En gång fick vi svartsockpa. Den smakade besynnerligt och luktade ännu värre. En företagsam yngling höll i ett oövertygat ögonblick ett par matskedar av fluidet i en medhavd burk och anordnade en gissningstävling om innehållet bland sina bekanta. Man gissade på allt möjligt: smörjolja, dextrin, brun skosmörja i vatten — ingen tänkte på svartsockpa.

För att inte dö av svält flyttade några av oss med förtvivlans mod till ett ställe, där maten gick på det svindlande priset av femtiofem — och höll på att äta ihjäl oss. Än i dag bevaras i tacksamt minne måltider som satte lite hull på en ens fattiga lekamen — jag minns inte om värdinnan fick inställa betalningarna. Där spisade bl.a. den ensamme kamrern, kvinnohatare ut i tungspetsen, ty han räckte alltid ut tungan åt de indignerade flickskolelärarinnor, vilkas bord han på oanständigt avstånd strök förbi vid middagarna.

- - - Fyrkanten, lyan och mathaket — inte sant, du hör klackarna klappa? Trötta klackar, spänstiga klackar — i trapporna, längsgatorna — tidigt, sent. Tre hörnpunkter i livets lilla triangel — när lyan och mathaket en dag ersatts av ett hem, pressas den hop till en linje, mellan vars ändpunkter tillvarons pendel enformigt skall slå — kanske för resten av ditt liv. Då beror det mindre på läxböcker och mera på din samhörighet med kastanjetråd och skyar om du skall förbli en levande människa.

Skolans korta år går fort — en majdag står du på trappan i lånad smoking. Fanfaren smattrar. Små flickor ur övningsskolan ger dig blommor som du aldrig glömmer. Jorden är grön — du är grön. Du har cirka 70 000 lektioner framför dig.

När du slutar din utbildning — börjar din utbildning!

NOT: Författaren har tidigare publicerat denna sin uppsats i Östgötaspegel del I, Linköping 1975, samt i Lärartidningen — Svensk skoltidning 11/1976.

Maj-Britt Andersson-Larsson, Gudrun Brogie-Viberud, Eva Gustavsson-Fagerberg, Kajsa Strandler-Fritiofsson, elever vid folkskoleseminariet för kvinnliga elever 1948—52

I augusti år 1948 sammanstrålade vi unga flickor, som skulle bli pionjärer vid Folkskoleseminariet för kvinnliga elever i Linköping. Något nytt och förvisso annorlunda skulle nu börja i våra liv. Att det nya skulle vara så nytt att det knappast fanns på papperet ens, var det nog inte många av oss blivande, förhoppningsfulla lärarinnor, som visste. Att bli antagen vid ett seminarium i en gammal fin skolstad som Linköping innebar väl för de flesta tankar på en skola med traditioner och väl ordnade lokalförhållanden.

Redan första dagen anade vi dock oråd: Samling på "Arbis" —

Linköpings Arbetareförenings hus, där folkskoleseminariet för kvinnliga elever startade ht 1948. Foto: Skolmuseet, G:a Linköping.

arbetareföreningens danslokal på Repslagaregatan! Att man avslutar något med fest och dans hör ju till vanligheterna, men att börja en fyraårig lärarutbildning på dansgolvet kunde inte vara rätt! Rektor Lilja, trygg och dynamisk skåning, hälsade oss välkomna och fick oss snart att förstå att Arbis kunde och skulle användas till annat än nöjen. Han förklarade, att den blivande seminariebyggnaden skulle ligga på andra sidan gatan, och han kunde få den att låta vacker, bekväm och inte alls avlägsen i tiden. Han presenterade sina, om än inte handplockade, så dock noggrant utvalda lärare: Erik Petrén, Emil Jonsson, Lisa Stålberg och Ebba Magnusson. Dessa skulle bli våra egna lärare, som vi så småningom skulle lära oss frukta och älska och ha för ögonen allt efter läggning och begåvning. De skulle undervisa oss på Arbis och i det näraliggande gymnastikhuset, där även musiksalen var inrymd. Desutom skulle vi inhysas på gamla hederliga Högre Allmänna Läroverket, där vi skulle undervisas i fysik och kemi av till nämnda skola hörande lärare — läs: stofiler.

Dessa blev för några av oss stötestenar, som vi knappt kunde klara. De bestämde sig för, att en del av oss ingenting kunde i deras ämnen, och det var kanske sant. Deras tydligt visade uppfattning att de heller inte kunde lära dessa elever något var inte värdig "skickliga" pedagoger.

Till irritationerna hörde att vi ofta kom för sent till lektionerna på läroverket. Vi skulle nämligen i ur och skur, på kortast möjliga tid, ta oss från Arbis till läroverket. Den lärare, som hade oss timmen före, ville suga ur oss — eller ge oss — så mycket som möjligt av sitt ämne och var ovillig att släppa oss några minuter före lektionens slut. Vid ett tillfälle bad klassvakten å klassens vägnar läraren om fem minuters extra tid till förflyttningen, då snön föll våt och tung och kunde förmodas förhindra en snabb framryckning via Tanneforsgatan — Torget — Ågatan. Den helt oförstående lärarinnan gick fram till fönstret, såg på snöglöppet, sedan på klassvakten och sa: "Fröken NN hittar på att det är dåligt väder". Vid sådana tillfällen lärde vi oss mycket om inre sekretion, adrenalin o.d. — men därmed inte sagt att vi med andan i halsen kunde redogöra för kemiska formeln härför vid framkomsten till vår fruktade kemilektor. Tack vare polisernas välvilliga insatser att stoppa trafiken och släppa fram repet av kvinnliga seminarister på cykel, kunde vi för det mesta klara förflyttningen på de futtiga tio minuter, vi hade till förfogande. De cykellösa kunde inte räkna med förståelse för sin sena ankomst.

De ovan skildrade problemen inspirerade en okänd författarinna till följande rapsodi-visa på melodin "Titta, det snöar", som sjöngs i glada seminaristers lag.

"År 1948 kommo vi till sem, vi längta alla hem, vi kände inte dem,
som gick i samma klass som vi i Arbis' kafferum
och cyklade på stadens alla gator.
Vi hade ingen skola, som vi kunde kalla vår,
i stadens alla vrår vi läste så ett år.
På cykeln den präktiga vi snodde så omkring
— och synd om dem som nån gång fick punktering.
Vi cykla hit, vi cykla dit, vi cykla opp, vi cykla ner,
vi cykla fram, vi cykla bak, vi cykla så fort så fort så.

Och stackars den som kom för sent till nå'n lektion
hon passar ej till lärare, en sölkörv var och bannor fick.
Se rektor Lilja står bakom knuten, för att notera, om han får flera
i svarta boken. Pip-Erik väntar, Lök-Emil gnäller, Knölen han skäller
Kämpa för Lisa, punktlighet visa, här gäller att sno på
o-o-o-o- stanna ej, låt det bara gå.
Timmar rinner, dagar sviner, vi bara cyklar, cyklar, cyklar".

De manliga seminaristerna hade under denna tid nöjet se sina kvinnliga kolleger även under dagtid. Också deras institutioner utnyttjades stundom. Vi hade t.ex. inget eget bibliotek. Vad man efter 20 år särskilt minns är timmarna i bibliotekskunskap för kapten Gardeman. Vårt ornitologiska kunnande fick vi utöka genom studium av manliga seminariets fågelsamling. Men ofta var det färgen och placeringen på etiketternas häftstift, som fick utgöra stöd för minnet, då det t.ex. gällde att skilja en gråsparv från en pilfink. De mera personliga kontakterna med de manliga kollegerna fick dock mestadels anstå till dygnets mörkare delar. Därmed inte sagt, att dessa inte kom att bli ljuspunkterna i de blivande lärarnas liv. Mången förälskelse djupnade till varaktig kärlek och ledde till äktenskap, som i de flesta fall varar ännu efter 25 år.

Ett ämne, som skulle visa sig kräva antingen stor fysisk ansträngning eller en oväntad ekonomisk insats, var musiken. Skulle man bli en skicklig morgonpsalmspelare i framtiden, måste man öva under seminarietiden, om man inte sedan unga år insett betydelsen av koralspelning och redan i barndomen grundlagt ett sådant kunnande. Orglar att öva på fanns på manliga seminariet och på en del övriga skolor i staden. Då gällde det att efter dagens läxbeting, som för det mesta var betungande, cykla eller promenera till någon av dessa skolor och ha turen att finna dörren olåst, orgeln ledig och inspirationen tillräcklig. För många blev denna ansträngning för stor, och en annons om bättre beg. orgel fick lösa problemet, med ett djupt håll i kassan som följd. Men vi minns också med tacksamhet hur musikdir. Lindahl förde in oss i musikens värld och lärde oss förstå musikens uppbyggnad.

I ämnet gymnastik hade vi vad gällde lokalförhållanden bättre förspant. En gymnastiksal vid Snickaregatan av för den tiden ganska hög standard stod till vår disposition. Energiska och duktiga gymnas-

tiklärare gjorde sitt bästa för att få oss spänstiga. Den som entusiastmerade oss mest var "Kämpa-Lisa" Ståhlberg. Goda råd, som vi kunde tänka på i vardagslivet var: "Ta ut alla rörelser ordentligt. När ni sträcker er efter en kopp i skåpet eller när ni torkar ett golv, gör rörelsen till gymnastik. Då får ni behålla er vackra figur". — Vilken sporre till rena golv! — Varje gymnastiktillfälle var en metodiklektion, och vi upplevde oss efter fyra år vara väl skickade att klara vår uppgift som gymnastiklärare i folkskolan. I ämnet gymnastik ingick även en del folkdans. Vid årsavslutningarna hade vi ibland folkdansuppvisning utomhus skrudade i vackra folkdräkter. Även gymnastikuppvisningar stod vissa år på programmet.

Efter inflyttningen i nya skolbyggnaden fick rektor Lilja en egen expedition. Men många av oss undrade, om han alldeles tappat orienteringen i de nya lokalerna. Alltsomoftast hördes han på sin ädelskånska ropa: "Norr! Norr! Var har jag nu Norr?" — Vi var betänkta på att skaffa honom en kompass. Men den han sökte var ju skolans allt i allo, den försynte vaktmästaren Norr.

Våra fasta punkter i tillvaron blev nu den nya skolan, vanvördigt kallad "Baracken", S:t Larsgården och gymnastiksalen förutom stadens alla folkskolor. Bland lärarna kommer vi ihåg lärarpersonligheter som Göran Dyfverman, Eve Malmqvist, Curt Härenstam, Lars Faxén, Gunvor Planting, Harald Tigerström och en lång rad övningsslärare.

Efter ett par års råplugg fick vi äntligen börja öva oss i att undervisa, i början enstaka lektioner för att sista året få ta ansvar för avsnitt ur kursen med serier om åtta lektioner. Tillsammans med auskultering i B₂-skolor gav dessa serier oss en relativt god grund att stå på i vårt framtida arbete.

Men livet är ju inte bara arbete. Trots betygsjakt fanns ett gott kamratskap. Vi tog oss tid att träffas till glada fester, ofta tillsammans med våra manliga kolleger. Trots stor respekt för lärarna, naturlig för den tiden, vågade vi i festliga sammanhang gissla dem rätt tappert, som t.ex. i följande visa, som i det här sammanhanget kan uppliva gamla minnen hos många f.d. seminarister.

Melodi: Sov du lilla vide ung.

"Rektor Lilja, högsta man, bokför allt som händer:
Magvärk, halsont om varann, värk i gamla tänder.
Intet går hans blick förbi,
stackars han får ligga i
för att kontrollera
morgonbön med mera".

Dessa fester hade bl.a. det goda med sig, att vi fick ihop pengar till vår fjällresa, som inte hade kunnat bli av annars, eftersom de flesta seminarister levde under knapphetens kalla stjärna. Från en fest minns vi med särskilt välbehag ett spex, vari våra musikaliska och humoristiska lärare — och inte minst rektor Lilja — verkligen visade sina talanger. Underbart att upptäcka nya sidor hos sina vardagslärare!

Ytterligare några visor får avsluta detta lilla kåseri från en arbetsfylld och innehållsrik period i våra liv.

Melodi: "Litet bo..."

"Lektor Planting vänligt ler,
när hon dobbelläxa ger.
Vi ska English kunna speaka
— helst på finska då tillika!
Hon för sent till skolan går,
vägen dit hon springa får!"

Melodi: "Sov du lilla videung"

"Silverlockig herr Faxén,
maken får man leta,
ritar fiskens alla ben,
vill vi allt skall veta.
Se nu hit och hör männtro,
kan av fisken bli en ko?
Har vi vart en slända?
Ja, det kan väl hända."

Melodi: "Rosa på bal" och "Havsörnsvalsen"

"Tänk att få dansa med Gardeman,
lilla jag, lilla jag, med kapten Gardeman.
Tänk att bli uppbjuden av en sån gentleman!

.....

Ur pluggfabrik, man hör musik, just denna ton.
Man tar ett gupp och man får upp konversation.
Min fröken tänk att lektor Malmqvist sa i da.
Han sa att stryk för rackarungarna var bra
Nej, är det verkligen sant?
O, tänk den stackars lilla
i våra rysliga klor.
Dom får nog säkert komplex.
Bättre om dom får slå oss,
ja, dom försöker förstås.
Men kära ni, ett komplex sitter i.
Man blir aldrig, aldrig fri."

Henry Söderberg:

Ur en övningsskolegosses memoarer

Mitt allra första minne av någonting som hade med Semis att göra
måste datera sig till den 18 november 1920.

Den dagen föddes nämligen min syster och jag kommer tydligt
ihåg hur jag med anledning härav gratulerades av de två seminarister
som bodde inackorderade i ett sidorum till vår lägenhet långt uppe
på Föreningsgatan i Stolplyckan.

De två seminaristerna representerade på den tiden den mest fasci-
nerande kontakt med Stora Världen och Kulturen som en icke skol-
mogen gosse kunde få. Jag minns dem som i en dimma. De brukade
sitta mitt emot varandra vid ett bord och läste vid en sparsam lam-
pas sken i det rum som de delade. De bar semismössor med silkes-
märke på, de luktade fotsvett, en av dem smygrökte och vid ett till-
fälle blev det stor uppståndelse på grund av att den mest företagsne-
tagit med sig en dam upp på rummet när kamraten var borta. Med
anledning härav tillkallades den lättfärdiges fader från Småland för
att hålla räfst och rättarting. Han var mycket upprörd, men vad som

sen hände kommer jag dessbättre inte ihåg. Så småningom tog semi-
naristfarbröderna sin examen. Vi tog emot dem nere på Gamla Semis
där de kom ut på en trappa, fick massor av blommor kring halsen
och sjöng "ut till vår gärning vi vandra."

Semis hade alltså blivit liksom en del av familjens liv. Det var
därför en självklarhet att jag skulle in på övningsskolan, en utmärkt
miljö för en gosse som skulle skyddas för världens ondska. Att gå i
övningsskolan ansågs nästan som någonting fint på den tiden. Det
var inte så lätt att komma in heller. Så på våren 1923 vandrade min
goda mamma med mig till fru Maj Stafström uppe på Kaserngatan
15 i och för anmälan och prov. Det blev en minnesvärd upplevelse,
där fru Stafström ställde frågor om ditt och datt, inklusive bokstäver
och siffror. Jag förklarades för lagom vaken, pigg och intelligent för
att fylla upp en bänk i övningsskolans första klass fr.o.m. hösten
1923.

På den tiden kallades seminarister för katter, läroverkets elever
för krettlar och folkskolebarn för grisar. Mellan dessa kategorier
rådde olika grader av rivalitet. Som övningsskoleelev var man katt-
unge. Här för fick man lida mycken smälek, ja, man blev t.o.m. för-
följd av grisar, av vilka det fanns ett par farliga horder vid ett par
punkter på skolvägen, särskilt vid den illa beryktade gårdsgruppen
Föreningsgatan 14, som jag tyvärr måste passera fyra gånger varje
dag. Min första skola blev nämligen det numera rivna Brändströmska
huset vid stora ingången till Trädgårdsföreningen.

I början av 20-talet var övningsskolan uppdelad på två lokaler,
jag vet inte riktigt efter vilka normer. Ettan, trean, sjuan och åttan
vill jag minnas höll till i Brändströmska, resten i vad som numera
kallas S:t Larsskolan längst nere på Linnégatan snett emot gamla
Seminarieriet, som låg inbäddat i grönskan mellan Linné- och Drott-
ninggatorna.

Fru Stafström var en gedigen lärarinna med stor värdighet. Hon
upprätthöll en stark disciplin och ingav respekt. Eftersom hennes
man, läraren Arvid Stafström, och min far varit lekkamrater en gång
i tiden fruktade jag dock inte henne så som de andra kanske gjorde.
Fru Stafström med man kom t.o.m. på besök några gånger till mitt
föräldrahem, varvid magister Stafström sjöng — han hade en fin röst
— till min faders ackompanjemang på en gammal orgel från början
av 1800-talet, på vilken övningsskolegossen för övrigt lärde sig spela.

En av de första dagarna i skolan kom gamle rektorn Johannes Johansson på besök. Inte minns jag honom särskilt väl, dock att han höll tal till oss med en mycket mild, nästan barnslig röst och hälsade oss välkomna på vedermödornas väg. Han lade huvudet på sned och deklamerade:

All vår början bliver svår,
bättre går det år från år.

Sen höll rektor Johansson en betraktelse över "Boken om Nisse", en ABC-bok som han själv skrivit och som tydligen var obligatorisk i småskolan så länge han var rektor. Vi 7-åringar var inte riktigt tillfredsställda med "Boken om Nisse". Vi tyckte den var larvig och inte alls så bra som "Sörgården" som våra jämnåriga i folkskolan läste. Vi längtade dagligen efter Sörgården och Önnemo by och tjuvläste dessa böcker hos kamrater.

Livet i övningsskolan i mitten på 20-talet, framför allt när man betraktar det på respektfullt tidsavstånd, var rena idyllen. Det rådde en god kamratlig stämning och vi i de lägsta klasserna blev väl omhuldade av eleverna i sjuan och åttan. Då och då kom en grupp seminarister och hörde på lektionerna. I småskolan hade man dock ganska litet kontakt med seminariet. Mest hände det vid fester och avslutningar, då vi ju t.o.m. ingick i samma sångkör eller utförde spel och tablåer tillsammans.

Redan under mitt andra år i småskolan lämnade rektor Johansson sin tjänst. För vår del märktes det mest därigenom att vi omedelbart fick övergå till "Önnemo By" och därmed gick alltså våra drömmar i uppfyllelse. Vi ansåg oss nu jämställda med folkskoleeleverna. I tvåan fick vi också börja med slöjd och det var spännande. Vi höll till i en numera försvunnen liten lokal i Semisträdgården längs Snickaregatan. Slöjdläraren kallades för "Trä-Olle", ett mycket logiskt smeknamn på den som hette Ohlsson och lärde ut träslöjd. Det vill dock säga, vi började med "papp".

"Trä-Olle" var på sitt sätt en markant personlighet i Semis under en följd skolorgenerationer. Han var en vänlig, ständigt leende man som vid uttryck av förnöjelse strök med handen på blåförklädet över den runda magen. Förutom att förmedla kunskaper i slöjd tecknade han livförsäkringar och ordnade preparandkurser för förhoppningsfulla unge män som ville in på Semis. "Trä-Olles" ställning förstärk-

tes därigenom att hans fru var lärarinna. Hon och fru Stafström skötte om småskolan. Kombinationen träslöjd—livförsäkringar blev under årens lopp föremål för många anekdoter. Jag fick en god personlig kontakt med slöjdlärare Ohlsson, även utanför Seminariet, och så småningom tecknade även jag en livförsäkring hos honom.

Rektor Johansson efterträddes så småningom av Gustaf Walli från Göteborg, som införde en ny stil och atmosfär i Semis. Han var säkerligen i mångt och mycket en motpol till Johansson. Jag vill minnas honom som sträng, nästan barsk i uppsynen med svart hår och stora buskiga ögonbryn. Han var omutligt rättfärdig, kyrklig och umgicks med biskopen. Hans fru föregicks av större rykte än han vid ankomsten till Linköping; hon var nämligen den redan berömda konstnärinnan Saga Walli, vars namn man så ofta återfann på julkort, i jultidningar och barnböcker. En av familjen Wallis söner och jag kom att sitta i samma bänk — våra begynnelsebokstäver var S och W — och vi blev mycket goda vänner. Vi träffades hemma hos varann efter skolan, göt tennsoldater och ordnade jättedrabbningar med ärtkanoner i rektorsbostaden på Kaserngatan 17. I huset bredvid bodde fru Stafström, som vi då och då hemsökte. Vid ett sådant tillfälle hände det sig inte bättre än att vi vid lek i källaren råkade sparka sönder en hel del av fru Stafströms sylt- och saftflaskor, vilket närmast betydde en katastrof i relationerna mellan oss och den äldre generationen. Hela övningsskolan tycktes ganska snart ha reda på att rektorns son och jag sparkat sönder "Stafas" saftflaskor. Och allteftersom ryktet rullade vidare blev flaskornas antal allt större och större.

Den verkliga kontakten med seminaristerna fick vi först i övningsskolans tredje klass. Därmed var vi inne i den åldersgrupp där de fick börja pröva sina krafter på oss med övningsskollärare och kamrater som kritiska granskare i bakgrunden. En speciell företeelse var "askultanten", en seminarist som följde klassen en eller ett par veckor i sträck som fingerad klassföreståndare. Med auskultanten stod vi ofta på god fot, det lade han sig förresten vinn om, och vi ungar hade säkerligen ett visst inflytande på seminaristernas framtid. Vi upptäckte ganska snart vilka katter som passade eller inte passade för lärarkallet och våra intryck kunde vi lätt förmedla till högre ort.

Tredjeklassen innebar för min del först och främst ombyte av lärare, farväl till fru Stafström och in under Birger Grebbäcks fader-

Övningsskolklass i Brändströmska gården, åk 1 och 2 1917. Lärare Josef Wahlqvist.
Foto: Privat ägo.

liga hägn. Grefbäck var en utomordentligt fin, ambitiös och allvarlig lärare med starkt intresse för både oss elever och seminaristerna. Han kunde verka sträng på ytan men var ändå mycket mild när allt kom till kritan. För dem av oss som inte var 100-procentigt ordentliga i detaljer verkade han ibland pedantisk. Hans orubbliga ordningssinne och benägenhet att även plocka upp gruskornen blev en stor tillgång för Seminariets bibliotek, som han förestod under en lång följd av år.

Som tredjeklassare fick vi installera oss i skolhuset nere vid Linnégatan. Vid den tiden hade vår familj flyttat upp till randen av Gottfridsberg i ett nybyggt hus på Västra Vägen. Min skolväg blev därför mycket lång, fyra gånger om dagen Gottfridsberg—Tinnerbäcken vice versa. Man travade dock på med friskt mod och lärde samtidigt känna sin stad.

Olika och nya skolsystem spelades och övades på den tiden på Semis. Bland annat fick vi vara försökskaniner till något som kallades B-2. Såvitt jag kan minnas innebar denna skolform att klasserna

uppdelades på grupper och fyra klasser flyttade ihop, vertikalt så att säga. Meningen var att seminaristerna skulle lära sig att "hålla igång" på fyra klassnivåer samtidigt. Detta betydde för oss övningsskolelever en utomordentligt spännande och trevlig omväxling i tillvaron. Det angenämaste var dock den mera intima kontakt vi fick med elever ur andra klasser, särskilt ur de högre, de som kom från magistrarna Perssons och Lovéns domäner.

Den vidgade kontakten med seminarister och andra elever liksom Seminariets hjärta, gamla Semis, gav ny stimulans i övningsskoleidyllen. I stort sett har jag endast angenäma minnen från de tredje och fjärde klasserna, inte minst det förhållandet att vi då och då fick vandra klassvis till Regina eller Mohriska och se historiska filmer. Här upplevde vi Fänrik Ståhls sägner, Gustaf Vasa och Karl XII till ackompanjemang av slamrande pianomusik från orkesterdiket. Det var ju stumfilm på den tiden.

Hundratals seminarister passerade revy, de flesta av dem numera med större delen av sin livsgärning bakom sig. Andra lärare än klasslärarna blev personligheter med profil. Där fanns t.ex. lektorerna Olsson med skägget, Marke från Markaryd och Falck. Som gymnastiklärare hade vi först en gammal major Hamilton som avlöstes i trean av löjtnanten, sedermera ryttmästare Esséen, som var gift med läroverksrektorn Vernaeus dotter.

Inte heller ska jag glömma teckningslärarinnan fröken Ruth Wickman, — sedermera fru Lundgren — alias "Filippa", som jag hade god tumme med, dels på grund av att jag ansågs ha viss talang i teckning, dels på grund av att hennes gamla mamma bodde i lägenheten över vår i huset på Västra Vägen och att vi därför ibland brukade träffas, Filippa och jag, litet mera privat, i portuppgången. Det fanns andra övningsskolelärare med profil också — t.ex. musikdirektören Sandberg, den snälle vithårige mannen som på den tiden arbetade hårt med kantaten till nya Semis' invigning.

Vid familjens överflyttning till Västra Vägen 1924 hade man just börjat riva det långa röda plank som inhägnade kreatursvallen, dvs hela det område och mera därtill i riktning mot Gröngatan som nu utgörs av Seminariet och dess anläggningar. Det är egentligen ganska märkligt att Semis' territorium så sent som vid mitten av 1920-talet fortfarande utgjorde en marknadsplats där bönderna köpte och sålde boskap.

För en övningsskolegrabb blev den geografiska närheten till den blivande skolan en upplevelse av stora mått. Dag för dag i ett par års tid kunde jag, t.o.m. från mitt fönster därhemma, följa byggnadsarbetet. Inte nog därmed. För oss pojkar från Västra Vägen, Folkunga-, Lektors- och Onkel Adamsgatorna blev Semisbygget vid sidan av de stora grustagen utmed Bergsvägen — numera helt uppfyllda till marknivå och bebyggda med kvarteret Abisko — något av de sälla jakt- och lekmarkerna. Vi klättrade i byggnadsställningar på kvällarna, åkte i trallor och bekantade oss med den blivande skolans lokaliteter dag för dag allteftersom våningarna sköt i höjden. Jag minns hur vi lekte i den stora lokal som senare skulle bli gymnastiksalen, vid den tidpunkten bara fyra väggar, massor av ställningar, tegelsten och murbruk. Ibland blev vi förföljda av ilska vakter, men vi klarade oss givetvis alltid.

Samtidigt med dessa praktiska pojkinlevelser i den blivande skolan upplevde jag och mina klasskamrater de hektiska förberedelserna för överflyttningen från gamla till nya Semis. I årtal pratades där om bland lärare, seminarister och övningsskoleelever. Och vad det planerades och förbereddes och ordnades ju närmare vi kom dagen Ö — överflyttningen!

Inte att undra på att det kändes högtidligt den dag då vi vände ryggen till de gamla lokalerna och tog nya Semis i besittning vid nyåret 1927. Det var som att komma till ett palats — de ljusa lärorummen, gymnastik- och sångsalarna, slöjdlokalerna, bastun och simbassängen, faktiskt en lyx på den tiden, för att inte tala om sportplatsen norr om skolhuset med fotbollsplan och löparbanor.

På skolgården planterades spröda poppelplantor. För att de inte skulle skadas inhägnades de av trästaket under några år. Av de små plantorna har med åren blivit jätteträd.

Trädgårdsdirektören Andersson var i arbete dag och natt, med eller utan seminarister i följe. Hans skapande händer och livliga trädgårdsfantasier trollade på kort tid fram ett paradisi i stenpartiet i trädgården. Det var välgödslad mylla han kunde pilla i, en sekelgammal kreatursvall.

Vaktmästare Åshäll och maskinisten Johansson, alias Karl XII, myste i sin nya, fina omgivning och uppträdde med min av stor äganderätt till det nya stället. Precis som vi andra.

Det var alltså klang och jubel i nya Seminariet när invigningen

ägde rum den 11 april 1927. Själv stod jag i den stora kören på läktaren och sjöng med i den kantat som musikdirektör Sandberg komponerat och som Saga Walli skrivit texten till.

För min tioåriga pojksjäl, som så intensivt upplevt Seminariet, dess liv och atmosfär i olika faser, stod det vid den tidpunkten klart att allt detta var mitt. Jag hängde liksom ihop med Semis.

På sommaren 1927 blev det plötsligt beslutat efter konsultation mellan lärare och föräldrar att jag skulle börja i läroverket fr.o.m. hösten. För min del betydde det en katastrofal rubbning i de fastlagda cirklarna. Många kamrater höll på att flytta över, det var liksom bara att följa med i en oemotståndlig ström. Egentligen skulle därför denna enkla pojkårsskildring vara avslutad i och med detta. Det blev emellertid ganska snart ett andra Semiskapitel i mitt liv, inte riktigt likt det första men ändå nog så intensivt.

På den tiden förekom det ganska ofta att grupper av seminarister slöt sig samman i matlag hos någon hygglig familj. Mina hederliga föräldrar var besjälade av en stark önskan att göra något för unge män vid seminariet, och så kom det sig att även vårt hem öppnades för ett "matlag" som till antalet varierade något, från 6—8, och som levde genom så gott som två seminaristgenerationer. Naturligtvis fanns det ekonomiska funderingar med i bakgrunden, på ideell grund så att säga, men jag tror inte att kompensationen i pengar på något sätt svarade mot de verkliga kostnaderna för denna operation permanent matlagning med allt vad den innebar av uppoffring ifråga om tid, kraft och total upplåtelse av ett hem åt en grupp ständigt glupande hungriga och levnadsglada seminarister. Nej, kompensationen låg på annat plan: Det blev ett hem där dörrarna alltid stod öppna och där atmosfären från bittida till sent var fylld av pojkaktiga upptåg och en aldrig sinande ström med historier om livet på Semis. Lektorerna Marke, för att inte tala om den originella matematikern Setterberg och Olsson med Skägget hörde väl oftast till dem om vilka det pratades.

Vårt matlag var komponerat av idel utvalda individer. Det gjorde liksom Svenska Akademien, plockade ihop sig självt. Endast fina och välartade seminarister från så kallat goda hem vann inträde i klubben. Ve den som bröt matlagets hederskodex eller uppträdde snorrigt. Antingen försvann han ur gänget eller också fick han en hink eller kastrull över huvudet när han minst anade det.

Närheten till Seminariet, mitt övningsskoleförflutna liksom den dagliga kontakten med seminaristerna gjorde att jag fortfarande i slutet av 1920- och början av 1930-talet betraktade mig som en del av institutionen och bl.a. begagnade mig av seminariets idrottsplats och skridskobana. Eftersom längdhoppning en gång var ett viktigt element i min tillvaro njöt jag utsägligt av att få kratta gropen åt svenska mästaren Hugo Söderholm som med sina korta små ben skuttade iväg omkring 7 meter i Seminariets sandgrop. Trettio år senare har jag haft nöjet att träffa samman med den gamle längdhopp-paridolen som rektor i mina egna barns skola i Vällingby.

Emellertid blev bedrövelsen en dag mycket stor när jag och ett par kompisar jagades bort ur paradiset av en av vaktmästarna såsom "icke behöriga" — det hade börjat komma på tok för många utomstående in på Semisterritoriet och en del blev så närgångna att de satte sig i bastun. Jag väddjade hos rektorsämbetet på Semis, anförde min gamla Semishistoria, tog seminarister ur matlaget som försvarsadvokater och anhöll om dispens. Men nix. Läroverkets elever fick åka på sin egen bana, hette det.

Så förflöt alltså en rad pojkår i en stimulerande Semisinramning. Jag uppskattade alltid umgänget med de några år äldre seminaristerna i vårt matlag och är dem i dag tacksam över det stora överseende de hade med min pojkvalpighet. Kanhända berodde deras tålmod på att jag mellan matvarven kunde vara dem till litet nytta. Bland annat hjälpte jag till att ordna ping-pongturneringar på matbordet när middagen var avdukad. Flera av dem bidrog regelbundet med trevliga bidrag till den handpräntade sporttidning, exklusivt tillägnad matlaget, som jag utgav flera år i följd och som, när man tittar på de gulnade bladen så här 35—40 år efteråt, avspeglar hur en grupp seminarister i början av 1930-talet tillbragte sin fritid.

På grund av vissa teckningstalanger, som avtagit med åren, fick jag även äran att medverka med några karrikatyrer av seminarist-profiler i den famösa tidningen "Stjärnskott", som på den tiden utkom en gång om året oftast i förening med de basarer, fester och teaterföreställningar som seminaristerna ordnade. Nya Semis gav glänsande möjligheter till upptåg av detta slag. Jag minns att man spelade både Moberg och O'Neill på stora scenen i aulan.

Vid sjuutton års ålder, omedelbart efter det jag avlagt min realskoleexamen höll jag på att glida in i ett kapitel tre i min historia med

Semis. Jag gick nämligen direkt från realhippan upp till Semis och "tentade för att komma in". Jag skrev, svettades och förhördes i flera dagar av de lärare som inte kände mig men som jag kände så väl från de hundratals historier jag hört om dem under matlagets glada år. Det var givetvis ett fruktansvärt djärvt steg att gå upp i en inträdesprövning utan att ens ha gått igenom preparandkursen.

Det blev emellertid inget kapitel tre för mig vid Semis. Som väntat kunde jag inte godkännas. Lektor Falck, som jag uppehållit goda förbindelser med genom åren och som delvis förhört mig, sa som det var:

— Vet Du, vi tyckte nog att Du var litet för ung och grön ännu att komma in på Semis. Men välkommen igen om ett eller två år.

Tillbaka till tentamensbänken kom jag dock aldrig. Men semis-åren skall jag dock alltid behålla i gott och tacksamt minne.

Not: Henry Söderberg gick i seminariets övningsskola åren 1923—27 men stod under ett tiotal år därefter på annat sätt i så gott som daglig kontakt med seminariet. Student i Linköping 1936, jur. kand. 1942; numera direktör i SAS och chef för dess utrikes- och luftfartspolitiska avdelning.

Kap. VIII Ekonomiska förhållanden

Folkskolläroverstyrelsen skall i princip bekostas av staten. Detta är fastslaget i 1842 års folkskolestadga.

Nybyggnader och underhåll av byggnadsbeståndet verkställes direkt av Överintendentsämbetet, numera Byggnadsstyrelsen.

Anslaget till lärarlöner, driftskostnader och stipendier — det s.k. seminarieanslaget — förvaltades av domkapitlen och fick rekvireras av rektor under redovisningsansvar. Senare — efter 1914 — övergick domkapitlens funktion i dessa ärenden till Skolöverstyrelsen resp. Statskontoret genom länsstyrelserna.

Här nedan kommer löne- och driftskostnader att var för sig refereras tämligen summariskt med stickprov från tre väsentliga skeden i seminariets historia, nämligen dels från 1860-talet, dels från första världskrigets år och tiden närmast därefter och slutligen från den tid, då de olika lärarkategorierna sammanfördes till en gemensam läroanstalt på 1950- och 1960-talen.

Ett avsnitt ägnas löne- och driftskostnader vid landstingets småskoleseminarium.

Avsnittet om elevernas ekonomi, stipendier, studiebidrag, lånekassor, donationer, premier m.m. har ansetts böra få en något fylligare utformning.

Folkskoleseminariet

1860-talet

Löner

Framställningen här börjar 1862, då samröret med Ljungstedtska skolan upphörde.

Lärarlönerna förbättrades genom bestämmelserna i k. cirkuläret 20/7 1861, så att föreståndaren för seminariet per år fick 1.500 Riks-

daler riksmünt (c:a 1.125 kr), andra lärare i läsämnen fick 1.000 Rdr, lärare i gymnastik, musik, teckning och trädgårdsskötsel 350 Rdr. De sistnämnda, alltså övningslärarna, hade denna tid ej full tjänstgöring vid seminariet.

Förflyttar man sig sedan till årsredogörelsen 1868—69, finner man under posten lärarlöner beloppet 9.772 Rdr 22 öre rmt. Även om lärarkåren utökats något och lönegradsuppflyttningar ägt rum, kan man dock konstatera en viss löneförbättring från 1862.

Ett väsentligt framsteg beträffande lärarlönerna under 1860-talet var övergång till kontantprincipen med fast lön. Tidigare hade spannmålspriset legat till grund för lönesättningen (1).

En strävan från adjunkterna vid folkskoleseminarierna att i lönehänseende bli likställda med sina kolleger vid läroverken kröntes med framgång genom k kung 22/4 1864. Detta innebar främst rätt till ålderstillägg med 500 Rdr årligen vart femte av de 15 första ordinarie tjänsteåren.

Frågan visade sig inte så löst. Ett exempel härpå kan hämtas ur ett yttrande av lärarkollegiet vid folkskoleseminariet så sent som 25/10 1879 (2). Saken gällde lönerglering för lärare vid läroverk och folkskoleseminarier samt seminarium för bildande av lärarinnor, vilken reglering tillstyrktes "för afhjelpande av det betryck dessa lärare lider under samt att bereda dem en med rättvisa och billighet någorlunda öfverensstämmande likställighet i löneförmåner med många andra statens tjenstemän, hvilkas verksamhet i afseende vare sig på behof av förberedande utbildning eller betydelse för det allmänna, eller på den själs- och kroppsansträngning, som dervid tages i anspråk, ingalunda torde kunna högre uppskattas".

I ett senare yttrande samma år (29/12 1879) framställde kollegiet krav på likställighet mellan läroverkslärare och seminarielärare avseende reglerna för löneuppflyttning.

En intressant företeelse denna tid var gratifikationsförfarandet. Kunde t.ex. domkapitlet av formella skäl inte tillstyrka en löneframställning, fanns och utnyttjades möjligheten att hos k maj:t begära lönefyllnad i form av gratifikation. Den kunde bli bifallen!(3)

Men lönen var knapp. Då som nu fanns dock möjlighet till extrainkomster. Från läsåret 1866—67 kan följande noteras: "Såsom lärare i övningskolans småskoleavdelning har varit anställd examinerade seminarieeleven Nils Erik Carlsson, åt vilken jämlikt Kungl. Maj:ts

under 26 juni 1866 meddelade beslut, bidrag till avlöning beretts genom uppbärande av en skolavgift, uppgående till 75 öre i månaden”.

Men vid denna tidpunkt var något nytt på väg. Landstinget hade gripit in med initiativ, som gällde inte bara småskollärarytbildningen utan en allmän uppryckning av folkundervisningen i länet.

Vid 1865 års landsting begärdes nämligen i en motion att anslag skulle utgå för att möta de mest trängande behoven, som voro att få kompetenta lärare och lämplig undervisningsmateriel för våra barnaskolor. (4)

Resultatet av motionen blev tillsättandet av en folkskoleinstruktör 1867, vilken skulle besöka församlingarna, ge råd och anvisning till lärarna och sedan till landstinget lämna rapport och förslag. Men landstinget nöjde sig inte blott med detta utan ställde därjämte ett räntefritt kreditiv i landstingskassan på 500 Rdr till instruktörens disposition för uppköp av materiel. Dessa kostnader skulle dock kommunerna tillfullo ersätta ”såväl själva köpet som övriga utgifter”.

Driftskostnader

Som belysning av driftsbudgetens blygsamhet denna tid må följande citeras:

”Utgifterna för materiel, ljus, ved och städning fick uppgå till 150 Rdr rmt för helt läsår, dock kunde vid de större seminarierna efter särskild underdånig framställning genom domkapitlet detta anslag höjas något”. (5)

Men redan 1861 skedde en väsentlig höjning, nämligen till 550 Rdr för samma ändamål. (6)

1863 hade domkapitlet mycket huvudbry för städning m.m. i seminariets lokaler. Vi noterar: ”Medgav domkapitlet, uppå framställning av Seminariiföreståndaren att för eldning och städning av det folkskollärarseminariet härstädes innevarande termin begagnat gymnastikrum må av seminarieanslaget utbetalas 25 Rdr rmt”. (7)

30/9 samma år fastställdes arvudet för ”seminarii-läsrum” eldning och skurning till 60 Rdr rmt för år räknat. (8)

4/11 fastställdes den hyra som seminariet skulle erlägga för utnyttjande av Högre Elementarläroverkets gymnastiksal för undervisning i gymnastik och militärövningar årligen till 60 Rdr rmt att utgå av

anslaget till stiftets folkskollärarseminarium. Men då fick förstås all attiralj därjämte nyttjas. (9)

Men redan 20/1 1864 höjdes denna hyra till 100 Rdr rmt. Då nämnes särskilt att ”upplysning”, städning och upppassning skulle ingå i nyttjanderätten. (10)

Men gymnastikläraren, kaptenen och riddaren P. Bagge, ömmade för städerskan i gymnastiken, Carolina Petersson. På hans anhållan fick hon 10 Rdr rmt av seminarieanslaget för sin möda under hela höstterminen 1863. (11)

Men läsaren bör observera, att nämnda beslut innebär ett framsteg från tidigare praxis, då eleverna själva fick klara städningen. Se ovan sid. 60!

Efter denna lätta djupdykning rörande städning o.d. återstår en titt på läromedelsbeståndet på 60-talet. Man kan här notera väsentliga förbättringar särskilt sedan rektor Anjou övertagit ledningen vid mitten av decenniet. Vi börjar blygsamt med en notering från 1863.

Det året inköptes åtskilligt med läromedel, såsom 1 ex. av Fjellstedts bibel med förklaringar, 4 ex. av Berlins läsebok i naturkunnighet, 9 delar av Svenska folkets saga av A A Afzelius samt därjämte åtskilliga kartor.

Samma år köptes musikalier för 40 Rdr. (13)

1864—65; ”Sedan Kungl Maj:t sistledne höst beviljat ett särskilt anslag av 1.200 Rdr rmt för inköp av undervisningsmateriel m.m. hava dels bord och bänkar för seminarieskolan och en seminarieklass, jämte skåp, lampor m.m. anskaffats, dels en tämligen fullständig samling kartor. (De Sydowska över världsdelarna jämte planigloben, Stülpnagels över Europa, Hertzs över Palestina m.fl.) ävensom en Glob.

Vidare har ett gott Taffelfortepiano av Säterbergs fabrik i Norrköping blivit inköpt, varförutan anslaget jämväl lämnat tillgång till inköp av en icke obetydlig samling böcker, företrädesvis ur Tysklands pedagogiska litteratur, varjämte en samling ritétuder.”

Avslutningsvis uttalas i denna redovisning över läromedel en önskan om ytterligare materiel för undervisningen i naturkunnighet.

Och rektor var förtänksam nog att ordna brandförsäkring av seminariets inventarier och samlingar.

”Beslöt på därom av Seminariiföreståndaren Magister Anjou gjord framställning, att härvarande Folkskolelärare Seminarii inventarier och samlingar skulle genom nämnde föreståndares försorg brandför-

säkras i bolaget Skandia till ett sammanlagt belopp av 2.500 Rdr B:o Egande Consistorie Notarien i egenskap av redogörare för de till Seminarium anslagna medel, härtill utbetala nödiga brandförsäkringsavgifter". (14)

Läsåret 1867—68 berättar årsredogörelsen:

"Under läsåret har undervisningsmaterielen vunnit en värderik tillökning genom den dyrbara samling av instrumenter m.m. som blivit till seminariet genom Kungl Ecklesiastikdep. överlämnat.

Undervisningen i fysik har härigenom kunnat drivas på ett åskådligare och lärjungarna synnerligen intresserande sätt . . . Genom samma givare hade även tillkommit Mentzers planiglob, den utgivna samlingen av bibliska planscher samt Siljeströms geometri och räknobok, 32 ex. av vardera, samt genom Sällskapet för folkundervisningens främjande 1 ritkurs för nybegynnare samt en serie geografiskt—statistiska tabeller.

Därjämte hade detta år köpts — av seminarieanslaget — kartor för den historiska undervisningen samt planscher över människokroppens byggnad samt en vald samling i sprit inlagda amfibier". (15)

Lsååret 1869—70 var ett märkligt år genom tillkomsten av seminariebyggnaden vid Drottninggatan, vilken sedan troget gjorde tjänst till årsskiftet 1926—27. Det var slut på hyresperioden.

I detta sammanhang intresserar allt det extra pyssel, som åvilade rektor i samband med nyanskaffning av undervisningsmateriel och all annan utrustning.

Vi citerar ur årsberättelsen: "Genom särskilt i nåder beviljat anslag har fullständigt ny möblering i lärosalarna kunnat anskaffas ävensom anordning vidtagas för de särskilda lokalernas belysning, dels medelst gas dels genom fotogenlampor. . ."

Men riksdagens revisorer var vakna!

Ur domkapitllets brevbok 15/11 1871. (17)

Riksdagens revisorer hade anmärkt på att det hos Dk saknades anteckning om inventering av kassabehållningen i folkskoleseminariets räkenskaper. Dk svarade i underdånighet 21 oktober samma år: "Det fanns vid årsskiftet 1870—71 endast 18 Rdr rmt i denna kassa, som handhades av Rektor för undervisningsmateriel, ved och ljus".

Första världskrigets år

Löner

Det som kännetecknade första världskrigets år var brist på varor och snabbt ökande priser. Hamstring och jobberi var vanligt. Ransonering infördes i allmänhet för sent.

Hårdast drabbades löntagarna av detta, inte minst statstjänarna. Dyrtid och brist präglar alltså dessa år i seminariets historia.

För att få ett grepp om frågan, hämtar vi studiematerial ur en memoria rörande seminariernas anslagsbehov för år 1916:

Lärare	Nuvarande	Ökning	Summa
Rektor	6.000		6.000
2 manl. adjunkter	7.000	1.000	8.000
1 " "	4.000		4.000
1 " " (vakant)	3.000		3.000
1 eo "	2.700		2.700
1 manl. lär. i musik	1.400	200	1.600
1 " " i gymnastik	1.300		1.300
1 kvinnlig lär. i teckning	1.000	200	1.200
2 manl. lär. i slöjd	1.100		1.100
1 kvinnlig lär. i slöjd (inkl. 4 vt) i folkskolans högre avdelning	840		840
2 manl. lär. i övningsskolan	5.800		5.800
1 " " " "	2.300		2.300
1 kvinnl. lär. i övningsskolan	1.700		1.700
1 lärarinna i huslig ekonomi	350		350
<i>Extra lärartimmar</i>			
i läsåmen (4 t. plus 6 t.)	520	780	1.300
i teckning 3 t. à 100 kr	300		300
i musik 15 t. à 100 kr	1.500		1.500
i gymnastik 15 t. à 100 kr	1.500		1.500
i manl. slöjd 12 t. à 75 kr	900		900
i kvinnl. slöjd 4 t. à 70 kr		280	280
Hyresersättning åt rektor	1.200		1.200
Lön till läraren i trädgårdsskötsel	1.700		1.700
	Kronor 46.110	2.460	48.570

Till detta kom pensionsavgift för övningsskolans lärare 490 kr.

Så blygsam var seminariets lönestat innan dyrtiden satte in på allvar. (18)

Situationen ändrade sig dock under de närmast följande åren, dock inte så överväldigande. Enligt årsredogörelsen för läsåret 1917—18 ter sig siffrorna på följande sätt vad lönerna beträffar:

Lärarlöner och tjänstgöringspengar ^{a)}	Kr 32.591:60
Rektors hyresersättning	1.200:—
Arvode till extra lärartimmar	6.116:15
Fyllnadsarvoden och e o arvoden	5.181:17
Arvode åt lärarna i manlig slöjd	1.100:—
Arvode åt skolkökslärarinna	350:—
Arvode åt lärare i trädgårdsskötsel	1.700:—
Krigstidstillägg ^{b)}	6.842:67
Krigstidshjälp ^{c)}	550:—
	<hr/>
Kronor	55.631:59

- a) Tjänstgöringspengar, den del av lönen, som fick avstås vid tjänstledighet, i princip halva grundlönen.
 b) Dyrtidstillägg enligt 1917 års riksdagsbeslut
 c) Dyrtidstillägg enligt 1916 års riksdagsbeslut

Begreppet dyrtidstillägg var inte nytt vid denna tid. Redan från sekelskiftet brukades denna benämning på lönetillägg. Men 1917—19 var dyrtiden särskilt markerad, och de utgående tilläggen räckte troligen inte långt. Våren 1918 rådde faktiskt nödtid i landet, speciellt i städerna.

Priserna sjönk dock tämligen snabbt och därmed även dyrtidstilläggen, sedan freden kommit. Men tilläggen fanns ändå kvar som en post i lönekostnaderna till slutet av 1930-talet. (19)

Efter världskrigets slut 1918 tillkom nya bestyr för seminariets rektor. Lärarbrist hotade och 1919 års riksdag anslog medel till parallellavdelningar vid läroanstalten, så att den successivt utvecklades till dubbelseminarium. Detta var helt genomfört från läsåret 1922—23. (20)

På lönesidan medförde detta en ökning med kr. 23.930:37 för att vara exakt. Men det var inte enda utgiften som framgår av följande.

Driftskostnader

Första världskrigets år måste ha varit en mardröm för seminariets ledare. Redan 1915 började inflationens problem.

I en promemoria från september nämnda år motiverar rektor en framställning om ökade anslag till bränsle, belysning m.m. (21) Koksen kostade 1912 1,35 pr hl och veden 17:— kr pr famn, medan priserna 1915 var 2,50 resp 20:— kr. Detta innebar, att bränslekostnaderna för seminariets del nämnda tidsperiod ökat med 1.400:— kr pr år.

Än så länge fanns dock bränsle att köpa. Men 1917 var lagren slut och importmöjligheterna nästan obefintliga. Då kom en paroll att spara. Gymnastiksalen och bönsalen skulle stängas. I den bedrövlige situationen visade det sig att rektor Johansson varit särdeles praktisk och förutseende. Han hade hamstrat, medan kol fanns att köpa. För egna pengar! Redan 1916 hade han därigenom en fordran på statsverket på kr 3.159:07. (22)

Och för att sedan få rätsida på ekonomin fick han ständigt anhålla, protestera och propagera för ökade anslag hos myndigheterna. Och det gjorde han verkningsfullt.

Som exempel härpå kan anföras, hur han motbevisade ett förslag om att elda med torv. Detta skulle vara ytterst oekonomiskt med tanke på de gammalmodiga värmeledningarna. Och han fortsätter: "Eldning med ved skulle bli ändå dyrare och ännu mera opraktiskt. Jag är därför glad över att seminariet har koks inne för nästa läsårs behov". (23) (Nu är det väl inte farligt att avslöja, att rektor våren 1916 köpte 39,6 ton tyska kol à kr 58:— pr ton utan att närmare informera Kungl Folkskoleöverstyrelsen.)

Men ekonomin var ständigt prekär. År för år uppvisade räkenskaper brist. Det nödvändigaste fick lov att gå före. Dit hörde bränslet. Men även belysningen var det knapert med, såväl gas- som elbelysning. I den situationen kom läromedlen i efterhand.

Den 19 juni 1919 skriver rektor: "Vidare har utgifterna för inköp av böcker och materiel under senare år måst begränsas till en obetydlighet (år 1917 kr 377 och 1918 kr 415), vadan en högst avsevärd ökning av anslaget för detta ändamål erfordras, förslagsvis kr 3.000". (24)

Detta bör vara en nyttig läsning för våra dagars skolchefer. Och obekvämt var det. För att få telefon till övningsskolan fick rektor i underdånighet ingå till själve Kungen: "Undertecknad får härmed i underdånighet anhålla om nådigt tillstånd att införa telefon i den med härvarande folkskoleseminariet förenade övningsskolans loka-

ler". (25) Som motivering för framställningen anföres bl.a. att avståndet mellan övningsskolan Drottninggatan 38 till seminariet samma gata nr 14 innebar 5 minuters gångväg. Kungen måtte sagt ja, för telefon fanns senare i övningsskolan.

Men låt oss inte överdriva primitiviteten i den tidens tillvaro. Nedan citerade fakta rörande driftskostnaderna 1917—18 kan vara motiverade. De vittnar om enkelhet men dock god ambition:

"Anslag till materiel, ved, ljus m.m.	Kr. 9.661:—
" " hyra m.m. för övningsskolan	3.500:—
" " seminarieträdgården	700:—
" " slöjdundervisningen	700:—
" " idrottsmateriel och underhåll av detta	100:—
" " skolköksmateriel	50:—"

Den tidigare omnämnda utvecklingen mot dubbelseminarium, som inleddes höstterminen 1919 medförde väsentliga kostnader även på driftssidan. 4/1 1920 skriver rektor bl.a. (26)

"Lokalhyror och ändringsarbeten	Kr. 4.700:—
skolmöbler och musikinstrument	5.200:—
uppvärmning, belysning och renhållning	3.075:—
undervisningsmateriel	300:—
slöjdmateriel	450:—
underhåll och ökning av skolköksmaterielen	50:—
tryck, annonser, expeditionsartiklar och brandförsäkring	400:—

Då utgifterna för här ovan nämnda ändringsarbeten redan under år 1919 av mig personligen förskötterats och då jag begagnat ett lämpligt tillfälle att till rimligt pris inköpa kol och koks för hela innevarande år, då även andra här ovan upptagna anslag, såsom till hyra, skolmöbler, m.m. måste komma till användning under våren och sommaren, anhåller jag vördsamt, att under rubriken för hela året 1920 upptagna anslag nu måtte ställas till förfogande".

Så talar en praktisk man. Detta bestyrkes ytterligare av följande utdrag: (27)

Det gäller yttrande över centralupphandlings-sakkunnigas betänkande:

"Det lär icke kunna bestridas, att för åtskilliga statsinstitutioner inrättandet av ett statens centralupphandlingsverk, sådant det i detta betänkande skisseras, skulle kunna bli till avsevärt gagn. Men skall ett sådant verk komma till stånd och nyttan därav icke neutraliseras genom nya olägenheter, då måste åt den förbrukande myndigheten

lämnas större handlingsfrihet, än sakkunniga föreslagit. Att t.ex. i en eller annan form nödga en läroanstalt att uppköpa sekunda, kanske tertia ved, då prima ved till samma eller billigare pris kan erhållas från enskild säljare, det måste i längden hos så väl den förbrukande myndigheten som denna myndighets organ åstadkomma en likgiltighet för anstaltens ekonomiska skötsel, som icke kan vara önskvärd och som icke behövd bli följden, därest full frihet lämnades vederbörande att anskaffa det bästa möjliga till billigaste möjliga pris. Givet är å andra sidan, att nödig kontroll över den förbrukande myndighetens handlingssätt skulle vara en synnerligen god sak, sådan saknas nu i många fall fullständigt.

Jag håller således före att — för den händelse ett sådant centralupphandlingsverk skall inrättas — de förbrukande myndigheterna icke skola i någon form tvingas att anlita dess bemedling därest bättre resultat på annan väg kan vinnas, utan att detta verk genom åtgärder, som visa verklig insikt och praktisk blick, bör göra sig förtjänt av nämnda myndigheters förtroende, så att de självmant påkalla dess hjälp, på samma gång verket bör ha möjlighet att kontrollerande och vägledande ingripa, där sådant visat sig vara av behovet påkallat.

den 24 sept. 1921.

Joh. Johansson."

Åren 1925—26 uppfördes nybyggnaden för folkskoleseminariet på gamla kreatursvallen vid Östgötagatan — nuvarande lärarhögskolan.

Arbetet gick raskt. Det började i maj 1925 och lokalerna togs i bruk vid vårterminens början 1927. Kostnaderna var följande:

	Kronor
Byggnadsarbetet	1.477.000
Inredning och möblering	81.000
Trädgårdsanläggning	14.000
Undervisningsmateriel och böcker	31.000

I årsredogörelsen för läsåret 1926—27 står: "Anmärkas bör, att byggnaden ställer sig icke oväsentligt billigare än vad av Byggnadsstyrelsen beräknats".

1950—60-talen

Löner

Nedannämnda redovisningsår speglar tendensen i kostnadsstegringen under den i rubriken angivna tiden. Den allmänna ekonomiska utvecklingen samt penningvärdets fall har varit verksamma faktorer

härvidlag men främst det ökade elevantalet samt den standardhöjning, som läroanstalten fått tillgodogöra sig:

	Kronor
1949—50	580.950
1959—60	1.746.595
1967—68 (klassundervisningens sista år)	3.668.270

Som ett vittnesbörd om standardhöjningen kan anföras, att sistnämnda år kommer till ovannämnda lönekostnader ersättning till handledare i ett antal kurser. Sådan ersättning hade förekommit tidigare ehuru i mindre utsträckning:

	Kronor
Handledarkurs, studiedagar	2.889
Skidutbildning	3.000
Kurs i biologi	59.960
„ „ geografi	15.778
„ „ psykologi	12.482
„ „ brandskydd	596
Undersökning av divisionsuppställningar	4.422
	<hr/>
	Kronor 96.127

Men nu har vi kommit in i källskattens tidevarv, som väsentligen reducerar lönebeloppen. Sålunda inlevererades följande skattemedel av bruttobeloppen ovan:

	Kronor
1949—50	153.059
1959—60	645.298
1967—68	1.401.647

Driftskostnader

Tendensen är här densamma som beträffande lönerna. Kostnaden har stigit brant:

	Kronor
1949—50	70.443
1959—60	131.392
1967—68	396.011

För att nå en verkningsfull kontrast slutligen mot det enkla 1860-talet, ja även mot första världskrigets år med dess bristsituation presenteras här en specifikation över driftskostnaderna för läsåret 1967—68:

	Kronor
Sjukvård	6.204
Reseersättningar	8.132
Expenser	39.092
Bränsle, lyse, vatten	65.961
Städning, renhållning	63.871
Trädgårdens underhåll och skötsel	25.700
Särskilda kurser och föreläsningar	1.546
Reseersättningar och dagtraktamenten till lärarkandidaterna (vid studieresor)	59.180
Bidrag vid studie- och idrottsutfärder	1.000
Böcker och materiel, utrustning	125.325
	<hr/>
Summa driftskostnader	396.011

Detta sistnämnda år utgick till vissa ändringsarbeten inom läroanstalten bidrag från Arbetsmarknadsstyrelsen med kr 6.335:—.

Fondernas värde utgjorde kr 36.525:—.

Landstingets småskoleseminarium

Löne- och driftskostnader

Tidigare har nämnts, att Östergötlands läns landsting i likhet med utvecklingen i landet i övrigt tagit initiativ till förbättring av folkundervisningen genom tillsättande av en skolinstruktör och upprättande av utbildningsanstalt för småskollärarinnor.

Efter ett verksamhetsår i Motala skedde starten i Linköping 1870. Lokal förhyrdes och en övningsskola för den praktiska undervisningen ordnades. Skolinstruktören undervisade med biträde av lärarna vid folkskoleseminariets övningsskola jämte en särskilt anställd lärarinna. Första året utgick landstingets anslag med 500 Rdr och fördelades på följande sätt: hyra 75 Rdr, eldning, städning, ljus m.m. 65 Rdr, lön till småskollärarynnan, som skötte övningsskolan 70 Rdr samt till elevernas undervisning 454 timmar 290 Rdr, summa 500 Rdr. (28)

Hur den arma småskollärarynnan kunde klara sig på sina 70 Rdr, för ett helt läsår är obegripligt. Emellertid höjdes anslaget något, så att det 1874 belöpte sig till 700 kr. Vidare är att märka, att skolinstruktören hade ett årligt arvode av 3.000 kr, a. vilket belopp 2.000 kr beräknades utgöra ersättning för hans bestyr med småskoleseminariet.

1875 upphörde skolinstruktörsverksamheten. Föreståndarbefattningen vid småskoleseminariet blev en heltidstjänst. Samma år ställdes seminariet under en särskild styrelse på fem personer. Landstinget ökade sina årliga anslag till 4.000 kr, s.k. förslagsanslag, bestämda för 5 år i taget. Blev det pengar över, fick dessa användas enligt styrelsens beslut. Fattades det medel, hade föreståndaren att hos landstinget begära tilläggsanslag.

Då Norrköping hade intresse av att få utbildade lärarinnor från seminariet till sina skolor, kom det från 1880 ett anslag på 500 kr därifrån. Detta belopp höjdes sedermera till 700 kr. Linköpings domkyrkoförsamling ville också lämna ett bidrag på 150 kr årligen "för att fattiga barn skulle kunna gå i övningsskolan".

Utbildningstiden var ett enda läsår fram till 1898, då den utökades med en termin. I samband härmed höjdes förslagsanslaget från landstinget med 400 kr. Därjämte tillkom ett särskilt anslag för elevernas undervisning i slöjd på högst 500 kr.

År 1910 togs den nya seminariebyggnaden vid Mörnersgatan i bruk. Vid denna tid var landstingets anslag 6.400 kr. Från Norrköping kom 1.200 kr och från domkyrkoförsamlingen 250 kr.

Till detta kom statsmedel enligt k kung 27/5 1898 till lärarinnornas avlöning med 2.000 kr. Från detta år 1910 var seminariet 2-årigt.

De ordinarie lärarinnornas löner dessa år var 1.500 kr jämte tre ålderstillägg, varav de första två på 150 kr och det tredje 200 kr. Slutlön alltså 2.000 kr.

Administrationn av landstingets anslag till seminariet var omfattande och besvärlig, då uppgiften kombinerats med fördelningen av anslag till slöjdundervisningen vid folkskolorna ute i länet och därjämte även till diverse fortbildningskurser för lärarna. Förmodligen var inte heller systemet med förslagsanslag per kalenderår särskilt smidigt för skolväsendet, som arbetar och redovisar läsårsvis.

Arvodet för dessa bestyr, som mestadels sköttes av styrelsens ordförande, bestreds av ett tilläggsanslag, "några hundra kronor" (29) exempelvis år 1906 400 kr och 1911 550 kr.

Vi har nu i vår ekonomiska snabböversikt kommit fram till första världskrigets år. Hittills har ekonomin varit god, förslagsanslaget har i regel lämnat överskott. Men läsåret 1914—15 uppstod en brist på 300 kr, beroende dels på höjda kokspriser och dels på anskaffan-

de av en rejäl grind med stenstolpar. Landstingets förvaltningsutskott godkände emellertid överdraget och tillerkände därjämte seminariets vaktmästare en årlig löneförbättring med 100 kr.

Linköping började bli en dyr stad. Lärarna knorrade. Andra landsting beviljade dyrtidstillägg och styrelsen för Linköpings småskoleseminarium ingick till sin huvudman med begäran om löneförbättring med minst 150 kr per lärare och läsår. Och så satte inflationen in, och den ekonomiska redogörelsen för läsåret 1918—19 tog sig exempelvis ut på följande sätt:

<i>Debet</i>		
Förslagsanslaget 1916—20	6.800:—	
Overskridande av detta anslag	690:97	7.490:97
Landstingets dyrtidstillägg åt personalen		4.028:33
Statsbidrag till lärarinnornas lön	2.930:—	
„ „ tillf. löneförbättring	1.250:—	
„ „ extra krigtidstillägg	750:—	
„ „ skolbiblioteket	100:—	4.980:—
Linköpings stads anslag		250:—
Norrköpings stads ord. anslag	1.500:—	
„ „ extra anslag	479:55	1.979:55
Pensionsbidrag från staten åt tre lärarinnor		90:—
		<u>Kronor 18.818:85</u>

<i>Kredit</i>		
Löner:		
föreståndaren, ord. lön ¹	3.000:—	
„ dyrtidstillägg	733:33	3.733:33
1 lärarinna, ord. lön	3.500:—	
„ dyrtidstillägg	795:—	4.295:—
2 lärarinnor, ord. lön	5.800:—	
„ dyrtidstillägg	1.490:—	7.290:—
sånglärare, ord. lön	600:—	
„ dyrtidstillägg	133:33	733:33
vaktmästare, ord. lön ¹	600:—	
„ dyrtidstillägg	200:—	800:—
Överskott på lönestaten		1.967:19
		<u>Kronor 18.818:85</u>

¹ I båda fallen tillkommer fri bostad.

Till dyrtidstilläggen ovan tillkom för år 1919 för lärarna ett extra dyrtidstillägg med $33\frac{1}{3}$ % på den ordinarie lönen, vilket sammanlagt för seminariet uppgick till 5.395:— kr.

Då stod inflationen i sitt flor, men såväl priser som löner sjönk snart mycket snabbt. Mänskliga synpunkter på lönefrågor tilläts spela in så sent som år 1919. Den 23 april nämnda år avled seminariets föreståndare Josef Wahlqvist. Den 5 juni samma år beslöt styrelsen att änkan Beda Wahlqvist för höstterminen 1919 och — om skolöverstyrelsen godkände förslaget — jämväl för vårterminen 1920 skulle få upprätthålla föreståndarskapet och till en del även makens undervisningsskyldighet. Dock, att hon för 7 vt skulle anlita andra lärare och ersätta dessa, medan hon själv fick disponera bostaden och resten av lönen. Detta godtogs av Kungl. Skolöverstyrelsen. (30)

Till lönekostnaderna ovan skall läggas nedanstående kostnader för inventariet och drift för samma läsår, alltså 1918—19.

	Kronor
Pensionsavgifter för tre lärarinnor	270:—
Renhållning	167:78
Lyse	130:51
Bränsle	3.433:50
Vattenförbrukning	83:75
Inköp av en orgel	350:—
Böcker och undervisningsmateriel	9:50
Skolbiblioteket	207:32
Förbrukningsartiklar (bläck, papper m.m.)	25:26
Skolmöbler och inventarier	4:25
Tryck och annonser	73:57
Trädgården	34:35
Läkarvård åt eleverna	125:—
Hyra av gymnastiksal	70:—
Kommunalskatt	3:03
Mangelhjälp	2:50
	<hr/>
	Kronor 4.990:52

Bränslekostnaden förefaller särskilt hög. Man kan gissa på ett förhandsköp för kommande läsår. Landstinget svarade dock för kostnaderna, som nu var avsevärda. 1920 blev det dyraste året med ett belopp av 27.000:— kr. Sedan sjönk kostnaderna, beroende på fallande priser och ökade statsbidrag till lärarlönerna.

Ekonomiskt bistånd till lärarkandidaterna

Stipendier

Folkskoleseminariet

De första åren, när 1842 års folkskolestadga skulle föras ut i praktisk tillämpning, utgjorde — som skildrats i andra avsnitt av denna historik — en del av seminarieeleverna män i mogen ålder, även kvinnor, som sysslat med undervisning och nu ville ha vederbörlig behörighet härför. Av detta följde, att samhället fick se till att dessa fortbildare och i förekommande fall även deras familjer fick något att leva av under utbildningstiden.

Från gammalt var detta för övrigt ett led i frivillig kristen filantropi. Men 1842 fastslogs som nämnt i inledningen, att staten här skulle träda till med stipendiemedel. Följande må citeras ur § 5 i stadgan:

”Stipendier böra, till ett belopp af dels 50 R:dr, dels 33 R:dr 16 sk. Banco, af Domkapitlet utdelas åt behöfvande och skicklige skollärareelever för en tid af ett år, hwilken dock må ytterligare kunna med ett halft eller helt år förlängas; hwarwid iakttages, att, der behof och skicklighet äro lika, den elev till åtnjutande af stipendium må äga företräde, som af någon särskild församling blifwit till intagning i seminarium anmäld, med wilkor att, efter genomgången lärokurs anställas wid en inom samma församling beslutad eller inrättad folkskola.”

Men stipendiebeloppen var knappa och enskilda långivare måste helt naturligt träda emellan för att hjälpa nödställda seminarister. Detta möter vi på olika sätt i detta kapitel, bl.a. i avsnittet om elevernas självhjälpsfond.

Särskilt gripande är dock berättelsen om seminaristen Anders Peter Thorsson. Året är 1846. Den unge seminarieeleven ligger svårt sjuk. Han kan inte bli intagen på länslasarettet i Linköping, därför att han är kyrkoskriven i Norrköping, som har eget lasarett. Men barmhärtiga människor hjälper honom genom förmedling av hans skol-föreståndare Johan Viström.

Omsorgerna om den sjuke ynglingen visade sig dock förgäves. Han avled den 15 november 1846 och utbildningsanstalten bidrog i viss mån till begravningen enligt nedanstående räkning, ställd till domkapitlet:

”För seminaristen Anders Peter Thorsson utgivit under hans torftiga och sjukliga tillstånd:

Dag		Riksgäld.	
		Rdr	sk.
1846			
September			
11	Till Thorsson lämnat kontant för varjehande behov	3	—
19	Till mamsell Askenbeck för rum och sängkläders begagnande	3	12
26	Till fru Lindeberg för mat under 20 dagar	6	32
Oktober			
15	Till fru Lundgren för mat och husrum m m	3	—
14	Till Stina Jonsdotter för nattvak under Thorssons sjukdom		24
14	Till Brita Bjur för sjukskötsel och nattvak	2	—
November			
16	Till madame Hultberg för mat, husrum och sängkläder ifrån och med den 11 oktober till och med den 15 november, då Thorsson avled, 1 månad och 4 dagar à 15 Rdr per månad	17	—
	Till Madame Hultberg till ljus under Thorssons sjukdom		24
	Till Madame Hultberg för nattvak och andra besvär under hans sjukdom	1	—
	För "G.ädda" till begravningen		24
	till barr		12

Linköping den 22 november 1846

Betalt kvitteras

Johan Wiström

Av domkapitlets protokoll 25/11 1846 framgår att Seminarii Inspektör Lector J Petrelli visade räkningar å Rdr 40: 28 för Thorssons sjukdom och begravning. Beloppet skulle förskottas av "Seminariianslaget", tills släkt eller Norrköpings stad, "dit han i lifstiden hörde", eventuellt ersatte.

"Hela begravningsbestyret" ombesörjdes av Petrelli. I 1847 års räkenskaper på inkomstsidan stod: "Eleven Thorssons qvarlåtenskap 2.42". (32)

Efter denna tragiska historia följer nu ett antal redovisningslistor över stipendieutdelning:

År 1846 utgick stipendier med 680:— kr.

10/10 1848 rapporterar Wiström till domkapitlet: Stipendiemedel utdelas vid varje termins slut, således två gånger om året med minst 16 Rdr 32 sk och högst 50 Rdr, allt banco, åt sådana elever, som därtill äro kvalificerade.

1855 9/5 § 2 barnalärarynnet Cajsa Greta Tigerström får belöning. (hur mycket finns inte antecknat, men hon får komma med som ett vittnesbörd om, att det även fanns kvinnor i katedern redan på den tiden.)

I 1865 års seminariestadga klarlades principerna för stipendieutdelningen. Paragraf 58 har följande lydelse:

Vid stipendiefördelningen iakttages:

att elev, som enligt nästföregående § är av understöd förtjänt och för inställelse vid seminarium fått vidkännas större resekostnader, må tilläggas högre stipendium;

att elev, som i någon klass tillbragt två terminer, icke må för den tid han därutöver i samma klass kvarstår, åtnjuta stipendium, därest icke särskilda omständigheter föranleda till undantag, samt

att elev icke må vid seminarium uppbära stipendieunderstöd under längre tid än sammanlagt tre år.

Åren 1864—96 var Chr. L. Anjou rektor vid Linköpings folkskoleseminarium. Under de åren skedde en rik utveckling på det pedagogiska och organisatoriska området inom seminariet. Men stipendierna fick knappast följa med i utvecklingen. En viss höjning ägde dock rum. Sålunda utgjorde stipendiebeloppet läsåret 1862—63 1.610 Rdr rmt åt 28 elever eller i kr räknat 1.207:50, vilket i genomsnitt blir 43 kr pr elev. Läsåret 1879—80 var siffran 6.550 kr åt 108 mottagare och 1898—99 7.237 kr åt 103 elever.

Detta innebar att det stora flertalet elever erhöi ett belopp mellan 70 och 35 kronor pr termin år efter år. Penningvärdet höll sig visserligen tämligen konstant, den allmänna ekonomiska situationen likaså. Men syftet med detta statliga understöd att vara en *verkl*ig hjälp för de unga nåddes givetvis inte. Särskilt anmärkningsvärt synes vara, att när seminariet i slutet på 1870-talet blev fyraårigt, så fick stipendieanslaget inte nämnvärt följa med i denna utveckling. Stipendietiden ökades dock till fyra år.

Medan vi är inne på ämnet seminaristernas ekonomi är det lämpligt att redogöra för en liten självbiografi — ett häfte, vikt av papper ur en skrivbok 11 x 13 cm stort, vilket ramlade ur en gammal protokollsbok i folkskoleseminariets arkiv. Texten lyder som följer:

”Minnesteckning

Trumslagare J A Herrmansson sökte och vann inträde på seminariet i Linköping vid höstterminens början den 1 september 1877. Han lyckades genomgå första och andra klasserna, blef i tredje klassen kuggad och lyckades ej tentera på hösten, utan blef kvarsittare. Detta nedslag hans mod och då han nu var i saknad af medel för fortsättande af sina studier, ärnade han öfvergiva denna bana och taga värfning till ett gardesregemente i Stockholm, emedan han då tänkte få sina lekamliga behof tillfredsställda. Nu hade han ofta varit i saknad af bröd för dagen. Derifrån afråddes han dock på det bestämdaste af kamraterna K O Ahlstrand och C J Carlsson, hvilka lärt känna honom såsom en visserligen svag och ombytlig men i grunden hedervärd, ärlig och pålitlig karaktär. Han lät också säga sig och stannade kvar.

På våren 1881 var han i särdeles ömmande ekonomiska omständigheter, särdeles som han skaffat sig nya kläder samt blifvit lurad af den person, som lofvat låna honom penningar. Ständigt sysselsattes hans tankekraft med funderingar öfver huru han skulle få några medel och detta utöfvade ett ovanligt menligt inflytande på hans studier.

Motgångarna i skolan jemte nämnda bekymmer inverkade i hög grad på hans lynne, så att han var nära att nersjunka i en tröstlös förtviflan och gifva allt förloradt. Många bland kamraterna sökte väl trösta honom, dels genom att påvisa löften ur bibeln, om hjälp för den, som hoppas på Herren, dels genom uppmaningen att hoppas på bättre tider, om han uthärdade, men ingen var dock i stånd att gifva honom den handräckning han så väl behövde och genom hvilken orsaken till hans svärmod kunde blifvit häfd.

Då beslöto de ovannämnda kamraterna försöka hjälpa honom genom att anlita de öfvrigas barmhertighet, och sedan de varit hos läroverkets rektor och talat med honom om saken, dervid de inför honom måste i borgen för att de möjligen inflytande medlen verkligen användes till afhjelpande af det omordade behovet, satte de en insamling i gång i alla fyra seminariets klasser.

Emedan Herrmansson nu var allmänt känd bland kamraterna såsom en fattig men genombeskedlig gosse, så hade ingen något emot att lemna honom några ören oaktadt man väl af mången fick höra, att han kan vara i lika stort behof af understöd som Herrmansson. Att han af sina klasskamrater var afhållen visas tydligt deraf att desse ganska mangrant bevisade honom några ören. Resultatet af insamlingen synes af den redogörelse derför, som C J Carlsson afgaf och hvilken hade följande utseende:

Debet		Kr	öre
Å listan tecknade medel:			
Från			
„ 1:a klassen	15 elever	7	25
„ 2:a „	23 „	11	50
„ 3:e „	24 „	13	25
„ 4:e „	8 „	3	75
„ Herr rektor Anjou		5	
		Summa	40 75

Credit		Kr	öre
Februari			
9 Lennart Hermansson förskott afbet. af en angelägen skuld		29	
Betalt hans skuld till A A Johansson (Videström)		2	
Afbetalt på hans skuld på ynglingaföreningens nykterhetsvärdshus		9	75
		Summa	40 75

Linköping den 2 juni 1881

C J Carlsson

De sålunda erhållna medlen hjälpte honom ur den största svårigheten denna gång och nog vill man hoppas att han en gång må utgå som en god lärare för de små barnen. Heder åt dem som denna gång hjälpte honom!

Enligt rektors utsago var det första gången en insamling af sådan art blifvit satt i gång och han blef därför en smula öfverraskad af det förslag till insamling som de båda nämnda personerna väckte. Han uttryckte dock sin belåtenhet dermed och fann det vara ädelt tänkt och handladt. Slutligen uttrycktes den önskan att dessa rader må få bära om möjligt ett stumt vittnesbörd om god sammanhållning och käranda inom kamratkretsen och egga kommande tiders elever att visa för verlden att ett godt kamratskap finnes genom att hjälpa när någon verklig nöd är för handen. Då vore det ej förgäfvast att dessa rader hvilade sig i sällskapets SSF:s bibliotek. —

Taksägelseadress. Kamrater! Härmed vill jag framföra min hjertliga tacksamhet till de kamrater, som antecknadt något bidrag å den lista, som af Ahlstrand och Carlsson mig ovetande framlagts och dermed hulptit mig ur en ganska kännbar ekonomisk svårighet. Må Gud löna eder! Med hjärtligaste tacksamhet

J A Herrmansson.

Vederbörligen uppläst i de respektive klasserna, intygas
C J Carlsson”.

Efter denna solskenshistoria återknyter vi till den legala tågordningen.

År 1903 då Gottfrid Westling var rektor, tog denne upp stipendiefrågan mycket ingående i en skrivelse till domkapitlet.

Han ger där en klar bild av de ekonomiska och sociala förhållanden, som gällde för seminaristerna från 1840-talet till sekelskiftet. Detta är väsentligt, och man kan tillägga att bilden blir enahanda långt in på 1900-talet.

Även i fortsättningen in på 1900-talet bibehöll stipendiemedlen sina blygsamma belopp.

Läsåret 1917—18 hade dock dyrtiden gjort sig förnimbar även beträffande dessa uppmuntringspengar:

”Höstterminen 1917 utdelades 5.090 kronor till 83 elever, därav till 23 i kl. I (20—75 kr), 21 i kl. II (25—75 kr), 21 i kl. III (30—90 kr) och 18 i kl. IV (40—110 kr).

Vårterminen 1918 utdelades 4.840 kronor till 82 elever, nämligen till 21 i kl. I (30—75 kr), 21 i kl. II (25—75 kr), 21 i kl. III (30—90 kr) och 19 i kl. IV (45—105 kr).”

Den ekonomiska situationen för seminaristerna vid denna tid belyses av ett protokoll från ett sammanträde mellan seminariets lärare 18/2 1919, vilket här nedan något förkortat återges:

Ärendet utgjordes av en skrivelse från skolöverstyrelsen rörande förbättring av seminarieelevernas levnadsförhållanden.

”Övningsskollärare G Janzon anförde: Av till rektor inkomna uppgifter framgår, att skuldbelastningen hos de utexaminerade folkskollärarna är allmän. Endast 8 % av de under åren 1915—19 från folkskoleseminariet i Linköping avgångna ha kunnat avsluta kursen utan skuldsättning. Då därtill kommer, att skuldsummorna avsevärt ökas — 1919 närmar sig medelsumman 4.000:— kronor — synes det oundgängligen nödvändigt, att något göres från statens sida för beredande av förmånliga studielån åt seminarieeleverna. Möjligheterna att erhålla goda lån ha för övrigt under senare åren försvärats, i det numer flera penninginrättningar placera sina behållningar i obligationer, och detta i fullt samförstånd med riksdagen och statsrevisionen. Då vidare riksdagen ej synes vilja i nämnvärd mån anslå medel till studielån åt medellösa studerande, måste, vad seminarieeleverna beträffar, utvägar sökas på annat sätt, helst som detta säkerligen väsentligt skulle underlätta rekryteringen vid våra seminarier.

Syftemålet måste då bliva ej blott lägsta möjliga räntefot utan ock en förmånlig amortering, vilka båda faktorer numera, då skuldsummorna stigit till avsevärda belopp och amorteringen följaktigen

måste utsträckas till längre tid, äro av större betydelse än förr varit fallet.

Dessa förmåner torde bäst kunna vinnas genom lån i pensionskassan, och det synes mig helt naturligt, att i detta fall folkskollärarnas pensionsinrättning eller folkskollärarnas änke- och pupillkassa komme till användning, då på så sätt de av folkskollärarna avsatta medeln komme yngre generationer till godo.

Tillräckligt kapital skulle härigenom stå till förfogande, men en annan synpunkt får ej förbises, nämligen den: på vad sätt kan långivaren säkerställas mot möjliga förluster? Här torde riksdagen böra tråda hjälpande emellan, i det att, samtidigt med ändring av gällande bestämmelser för utlåning eller placering av kassans medel riksdagen ikläder sig garanti för studielånen.

Risken torde bliva ringa eller ingen, om lämpliga bestämmelser för lånen givas. Härvarande avdelningskontor av Riksbanken har under sin mer än 20-årig verksamhet ej gjort någon förlust på folkskollärare, och så är ock fallet med Domkapitlet, från vars kassor ej få seminarieelever kunnat erhålla förmånliga lån.

Genom de nya bestämmelserna för skatteindrivning, införsel i lön, torde dessutom en väg för säkerställande av den långgivande kassan vara funnen, som jämte livförsäkring, skulle kunna anses tillfyllest, och alltså göra Riksdagens garanti obehövlig.”

Stipendieutdelningen fortsatte sedan till läsåret 1940—41, då statsbidraget för detta ändamål upphörde. Här bröts en nära hundraårig tradition. Men verksamheten upptogs i större skala i form av studiebidrag under 1950-talet.

För att belysa trenden rörande stipendiebeloppens storlek hämtas följande ur seminariets årsredogörelser:

Läsåret 1925—26		
Höstterminen åt 146 elever		kr 11.610
Vårterminen åt 148 elever		11.265
Läsåret 1935—36		
Höstterminen åt 61 elever		kr 4.515
Vårterminen åt 62 elever		4.585
Läsåret 1940—41		
Höstterminen åt 28 elever		kr 3.100
Vårterminen åt 29 elever		3.475

Hela antalet elever vid seminariet detta läsår var 91.

Småskoleseminariet

Liksom vid folkskoleseminariet togs frågan om ekonomiskt understöd till eleverna upp redan under verksamhetens första år. Direkt beslut om stipendier fattades år 1875. Ur handlingarna kan citeras: "Dessutom beviljades ett anslag för nästföljande år av 100 kr för ådagalagd flit i förening med utmärkta anlag för lärarinnekallet åt i torftiga omständigheter varande elever vid seminariet". (35)

I sin bok Svarta tavlan skildrar Berit Spong hur en dylik stipendieutdelning kunde gå till:

"Seminariets föreståndare, adjunkt Hedblad, besteg katedern, han grep med båda händerna kring bokstödet och sade med högtidlig upprymd stämma:

'Nu återstår mig endast att dela ut betygen, men för att hedra den som hedras bör, vill jag först läsa upp namnen på dem som ansetts värda ett stipendium. Landstinget har nämligen i år liksom andra år anslagit medel till premier åt i torftiga omständigheter varande elever, som ådagalagt flit i förening med utmärkta anlag för lärarinnekallet'.

Han gjorde en konstpaus och såg ut över den förstelnade salen. 'Alma Ottilia Törnell från Vårdsberg har som uppmuntran för utmärkt flit och fallenhet tilldelats ett stipendium på trettio kronor'.

Då fylldes salen av ett sus som från en aspdunge, ty trettio två flickungor rörde sig omedvetet och oemotståndligt i en viskning, en knappt förnimbar, vördnadsfull, dämpad kör av o och åh och nej.

'Som stipendiat nummer två har utsetts Anna Lovisa Gustafsson från Bjärstad. Jag får alltså be Anna-Lovisa Gustafsson stiga fram och som utmärkelse för flit och fallenhet mottaga tjugo kronor'. Åter drog ett sus genom salen.

I fråga om de femtio kronor, som återstod av anslaget hade adjunkt Hedblad bestämt fordrat, att de skulle utdelas i fem lika portioner för att tydligt markera avståndet mellan de bägge bästa och medelmåttorna".

Så långt Berit Spongs skildring. Hänsyn togs till såväl prestation som levnadsomständigheter, vilket torde motsvara verkligheten. Bokens hjältinna Ann-Lovis (Anna Lovisa Gustafsson) fick belöning efter bägge principerna och det i klingande guldmynt, vilket då ej var ovanligt vid premieutdelning. (*Berit Spong Svarta tavlan kap. Guld i var hand.*)

Dessa stipendier fortsatte sedan i sin blygsamma omfattning. Läsåret 1914—15 utdelades t.ex. 150 kr åt 7 elever. Ännu 1920 gällde samma belopp. Men läsåret 1920—21 hade staten trätt till som bi-

dragsgivare. Detta år utdelades inte mindre än 2.450 kr och året därpå 2.800 kr åt 50 mottagare. I fortsättningen rådde lika villkor beträffande stipendier för såväl folk- som småskoleseminarier.

Seminaristernas självhjälpsfond 1899—1915

Stadgarna anger syftet med denna kreditinrättning.

§ 1 "Seminaristernas självhjälpsfond är en inom sällskapet Sveriges språk och fornminnen den 3 mars 1899 stiftad länkekassa, som står under nämnda sällskaps kontroll och vård.

§ 2 Fondens ändamål är att med mindre lån hjälpa behövande elever vid Linköpings folkskollärarseminarium.

§ 3 Högsta belopp, som i vanliga fall utlånas, är 15 kronor och längsta tid 2 månader. Sådant lån kan av elev ur de lägre klasserna erhållas mot bevitnad revers och av elev i klass IV mot sådan med två borgensmän ur lägre klass.

§ 11 Då fonden stigit till 500 kr och därutöver, må ur densamma ett stipendium av 10—40 kr för varje överstigande hundrakrona eller del därav årligen utdelas åt fattiga och för ett ordentligt uppförande kända elever i klass IV."

Så långt utdraget ur stadgarna. I övrigt kan omnämnas, att fonden blev flitigt anlita och att räkenskaperna fördes med god ordning och de blev ordentligt reviderade. Några större belopp hann dock aldrig samlas i denna fond, men betalningen av de i våra ögon små skulderna skedde punktligt. — Man får ett allmänt intryck av god ordning i fattigdomen.

Donationer

Georg Estborns fond

Julafton 1923 fick seminariet ta emot sin första egna stipendiefond. Följande må här anföras ur gåvobrevet:

"Bland dem som år 1923 avlade examen vid Linköpings folkskoleseminarium, var Georg Estborn från Gälleryd. Med sällsynt flit och omsorg hade han berett sig för sitt blivande kall, men han fick aldrig inträda däri, ty endast några veckor efter sin examen kallades han härifrån. För att hufvasta minnet av hans flit och gudsfruktan och för att uppmuntra andra studerande att arbeta i samma anda som han överlämnas härmed på villkor, som nedan sägs, till Rektorsämbetet vid Linköpings Folkskoleseminarium kr Två tusen (2.000:—), avsedda att utgöra en stipendiefond vid seminariet."

Utdelning från denna fond skedde första gången läsåret 1924—25 med ett belopp av 80 kr och fortsatte sedan år efter år, intill dess klasslärarseminariet upphörde.

Lars Johan Mellins fond

I kapitlet om kamratföreningar och föreningsliv (sid. 000) omnämnes den märklige västgöten och frälsningssoldaten Lars Johan Mellin. I konsekvens med sitt stora intresse för ungdomens fostran och välfärd önskade han, att hans behållna kvarlåtenskap skulle bilda en fond, varav räntan årligen såsom premium skulle utdelas till en behövande skötsam manlig seminarieelev, som gjort sig känd för gudsfruktan och rena seder. Donationsbestämmelserna var helt likalydande med dem, som gällde för Georg Estborns fond.

Mellin avled 1939 och i samband med boutredningen utökades donationsbeloppet genom tillskott från Mellins lärjungar, hans "pojkar", som ville att hans goda minne skulle bevaras, så att fonden utgjorde 1.000:— kr. Och de årliga premierna ur denna fond har inte saknats på seminariets premielista.

Nils Walter Fribergs fond

Ur årsredogörelsen för läsåret 1965—66 kan följande hämtas:

"En donation på 30.000:— kronor har överlämnats till Folkskoleseminariet i Linköping av folkskollärare Nils Walter Fribergs efterlevande maka, fru Clara Friberg. Avkastningen av fonden, som skall bära namnet Nils Walter Fribergs fond, skall utdelas till lärarkandidater, som kollegiet finner därav förtjänta.

Walter Friberg, som var född 1878 och avled 1951, utexaminerades från seminariet i Linköping 1902 och tjänstgjorde därefter som lärare först i HäradsHAMMAR och därpå till pensionsåldern i Västra Husby, där han var bosatt vid sin bortgång."

År 1950 grundades *Anna och Konstantin Nordins* fond för seminariets övningsskoleelever. Beloppet var på 1.000 kr och utdelning verkställdes varje år. Konstantin Nordin var övningsskollärare vid seminariet.

Rektors lånekassa

Denna lånemöjlighet har sin upprinnelse 1932. Genom k. k. 313 nämnda år hade möjlighet öppnats för lärare att efterpröva hos seminarierna för erhållande av högre vitsord i examensbetyget.

För kostnaderna ägde rektor uppbära en viss bestämd avgift av den, som skulle efterpröva. Inbetalningen skulle ske i samband med anmälan om prövning. Men det hände, att den anmälde ångrade sig, så att han inte kom till provet. Då hade rektor enligt ovannämnda kungörelse rätt att använda de inbetalda pengarna till skolans bästa, exempelvis till lån åt eleverna i för dem brydsamma ekonomiska situationer. Det lär ha blivit åtskilliga hundralappar.

Kollegiet bidrog vid några tillfällen med insamlingar till denna kassa. Bestämmelserna om återbetalning var generösa. Räntan uttogs först, sedan låntagaren blivit etablerad som självförsörjande folkskollärare.

Premier och annan uppmuntran

Tittar man i årsredogörelserna, finner man att vid sidan av stipendierna även förekommit premier och andra gåvor, även om detta under en mycket lång tid ägde rum sporadiskt och i ringa omfattning.

I tidskriften *Fyrkanten* år 1954 skriver Karl Lindblom en artikel om Linköpings folkskoleseminarium på 1850-talet, där även premier nämnes:

"Flitiga och framgångsrika elever belönades med premier. De första anteckningarna om premier finns från året 1860, då större delen av de avgående eleverna erhöll 'Evangelisk pedagogik'. Kanske har vissa strömningar i tiden påverkat premievalet. Sålunda är det tänkbart, att den stora försvarsdebatten på 1870-talet var en bidragande orsak till att en elev vid examen den 7 juni 1875 förutom Nyblei anvisningar till gymnastik erhöll 5 kronor för målskjutning. Kanske har också coloradoskalbaggens härjningar och förbudet av 1876 att införa potatis till Sverige från Amerika inspirerat premieväljaren, då han till samtliga elever 1878 valde en plansch över coloradoskalbaggen".

I samband med seminariebygget 1869 skänkte Ecklesiastikdepartementet att utdelas som premier åt avgående elever 16 kolorerade bibliska planscher ävensom 50 ex av den genom Patriotiska sällskapet utgivna skriften "Våra bästa matlafvar". Vidare lämnades för samma ändamål 100 ex. av verket "Våra bästa matsvampar".

Det var nödår i Sverige den tiden, åren 1868—69.

Lsåret 1873—74 stod följande i årsredogörelsen om premier:

"Såsom premium utdelades åt hvar och en af de i afgangsexamen godkända ett exemplar av *Handledning för undervisning i Gymnastik och vapenöfning* samt av skriften *Om konstgjorda fogelbon*".

Namnet fågelholk hade tydligen ännu inte myntats. —

Går man sedan igenom årsredogörelserna, finner man att premier till eleverna vid sidan om stipendierna är mycket sällsynta. Någon bok förekommer liksom någon plansch.

På 1920-talet hände något. När rektor Johannes Johansson lämnade seminariet lämnade han ett premium på 200:— kr. Nu började gåvor lämnas till studieresor efter examen, högsta beloppet var 500 kr 1928.

1938—39 lämnade Linköpings Rotary Club ett stipendium på 200:— kr. Denna förening blev sedan en trogen givare några år.

På 1950-talet blev premiefloran rikare. Läsåret 1952—53 finner man Svensk-norska samarbetsfondens gåva ”De 100 beste dikt”, Turistföreningens s.k. Sylpremium, Clara Lachmans bokpremium, Norstedts bokpremium, Idrottsskölden, Aeroklubbens flygstipendium. Och övnings skolans barn får som tidigare böcker ur Anna och Konstantin Nordins fond.

Men på 1960-talet blommade det verkligen. Vaktmästare Ivahr var en mycket god premieackvisitör. Tillåt mig plocka ur rikedomerna för läsåret 1965—66.

Georg Estborns minnesfond kr 100:—, Lars Johan Mellins minnesfond kr 100:—, Kamratförbundets premium kr 250:—, Linköping-Skänninge sparbank, fyra premier på vardera 125:— kr. S.k. Komenskystipendiet kr 100:—, Idrottsskölden, Svenska Naturskyddsföreningens bokpremium, Sven Stolpes litteraturpremier (fyra stycken), slöjdpremier, musikpremier i massa, Wibergs färghandel, Norstedts El AB, Ström & Odell, Tigerstads industri (fem premier), Källbergs foto, Hoffsten & Fromholtz. Till detta kommer en mängd premier till övnings skolan.

Även premiernas historia är en vandring från fattigdom till överflöd.

Till 1960-talets premieflora hör också det s.k. Komenskystipendiet. Om bakgrunden inhämtas följande ur seminariets årsredogörelse för 1957—58:

”En byst av den tjeckiske 1600-talshumanisten och pedagogiske reformatorn Amos Comenius avtäcktes måndagen den 5 maj i seminariets aula. Bysten, som utförts av den tjeckiske skulptören professor Makovsky, överlämnades av Tjeckoslovakiens minister i Stockholm Jaroslav Vlcek som gåva från det tjeckoslovakiska undervisnings- och kulturministeriet. Bland de närvarande märktes landshövdinge-

paret Eckerberg, representanter för Linköpings stad och dess undervisningsväsen samt seminariets lärare och elever.

I sitt invigningstal erinrade minister Vlcek om att 300 år förflutit, sedan Comenius' samlade pedagogiska arbeten publicerades. Vidare uttalade han en förhoppning, att Comenius-bysten skulle tolkas som ett tecken på en livlig önskan hos Tjeckoslovakiens folk om ytterligare utveckling av våra ömsesidiga kulturella förbindelser. Seminariets inspektör, f kontraktsposten Sixten Dahlquist, framförde där- efter ett tack för gåvan, varvid han bl.a. erinrade om Comenius' besök i vårt land.

Högtidligheten inramades av musik av seminariets orkester och sång av seminariekören”.

Så långt årsredogörelsen. Emellertid inträffade vid högtidligheten ett studentikost intermezzo. När täckelset föll, visade det sig att de vördnadsfulla dragen av den stora pedagogen och människovännen var försedda med ett par solglasögon. Dock endast ett par sekunder. Vaktmästare Johansson, hedersman och trotjänare, fattade ögonblickligen situationen och avlägsnade de ur kronologisk synpunkt ovidkommande attributen — endast en susning ur publiken förrådde reaktionen.

Under några år fr.o.m. 1963 fram till seminariets upphörande hugfästes minnet av den muntra händelsen genom att en penningförsändelse — en eller ett par hundralappar — genom postverkets försorg tillställdes rektorsämbetet från en sammanslutning, som kallade sig Komenskysamfundet. På årsdagen av händelsen — den 5 maj — hade de anonyma företrädarna för det nystiftade samfundet sitt årssammanträde för att besluta om stipendiet, som avsåg att belöna framstående förtjänster i ämnet psykologi och pedagogik. Sin uppskattning inte bara av den store pedagogen Comenius utan också av den moderna tjeckiska staten visade samfundet genom att använda Comenius' tjeckiska namnform, Komensky.

För att inte låta seminariets lärare och lärarkandidater stanna i okunnighet om samfundets existens, företog det i samband med sitt årssammanträde under natten till den 5 maj en del iögonfallande arrangemang i seminariets trädgård och ibland inom dess byggnad. Dessa fick till slut en sådan omfattning, att polismakten måste tillkallas för att under natten till den ominösa 5 maj hålla seminarieområdet under särskild uppsikt.

Såvitt känt avsomnade Komenskysamfundet i stillhet, sedan folk-

skoleseminariet inte längre kunde erbjuda skådeplats för dess ystra lekar.

Statliga studiebidrag

I början av 1950-talet utbyttes stipendierna mot statliga studiebidrag, även de behovsprövade.

En intressant motivering vid denna prövning var bl.a. elevens vilighet att minst tre år efter examen binda sig för tjänstgöring i Norrlands finnbygder. Då kunde han få en extra slant på 800 kr.

Nedannämnda exempel visar frekvensen i bidragsgivningen:

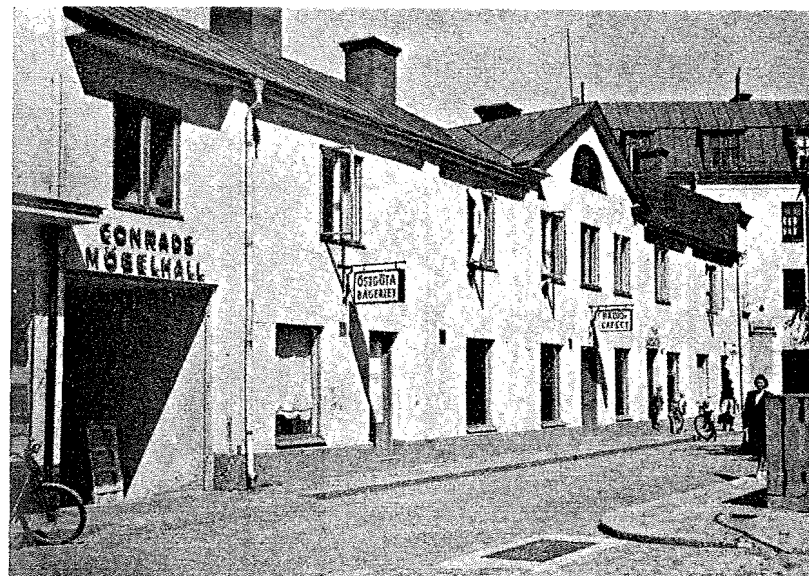
Läsåret	kr
1953—54	800
1954—55	1.600
1955—56	1.600
1963—64	2.400

Studiebidragen i övrigt var först mycket blygsamma, men steg t.ex. läsåret 1964—65 till 380.100 för hela seminariet med 238 lärarkandidater, vilket i genomsnitt ger varje elev 1.600 kr. Vi är framme vid vår tid.

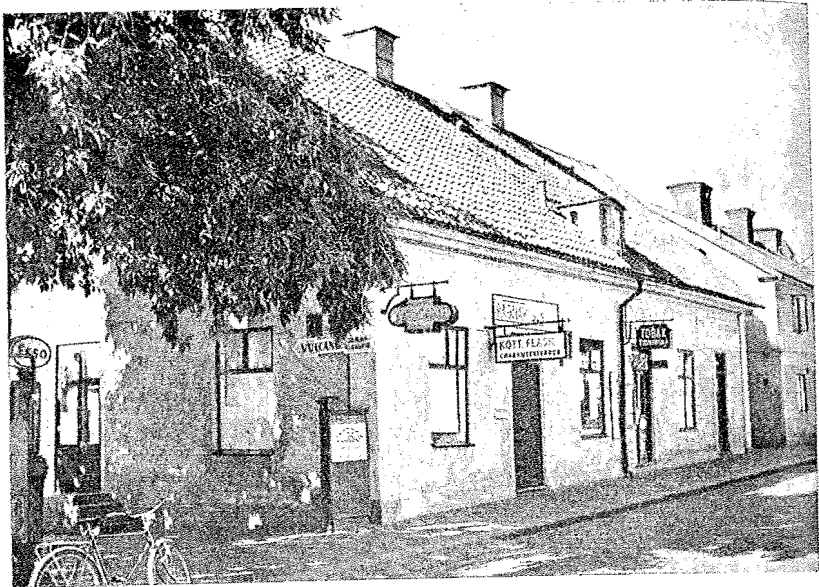
Kap. IX. Lokalfrågan

Ljungstedtska skolan

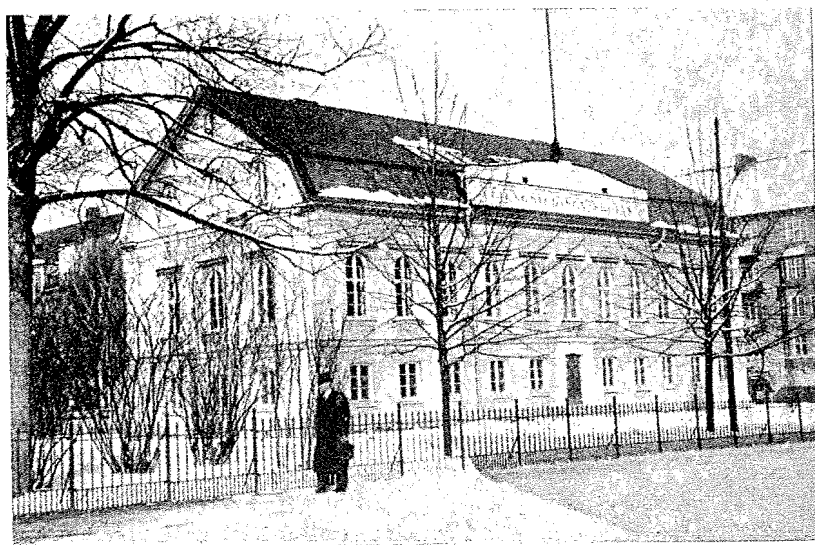
Ljungstedtska skolan hade sina lokaler vid nuvarande Djurgårdsgatan. Utöver de egentliga skollokalerna vid gatan fanns på gården ett hus inrett med ett par rum och en långkammare. Vidare fanns på gården en verkstadsbyggnad. Ett av dessa hus omändrades till gymnastikbyggnad. I denna byggnad fick seminariet 1848 en egen lärosal. Tidigare hade lokalerna varit helt gemensamma med Ljungstedtska skolans. Om lokalfrågan i början av 1850-talet skriver en f.d. elev, Jonas Bäckman: "På samma gårdstomt fanns också ett envå-

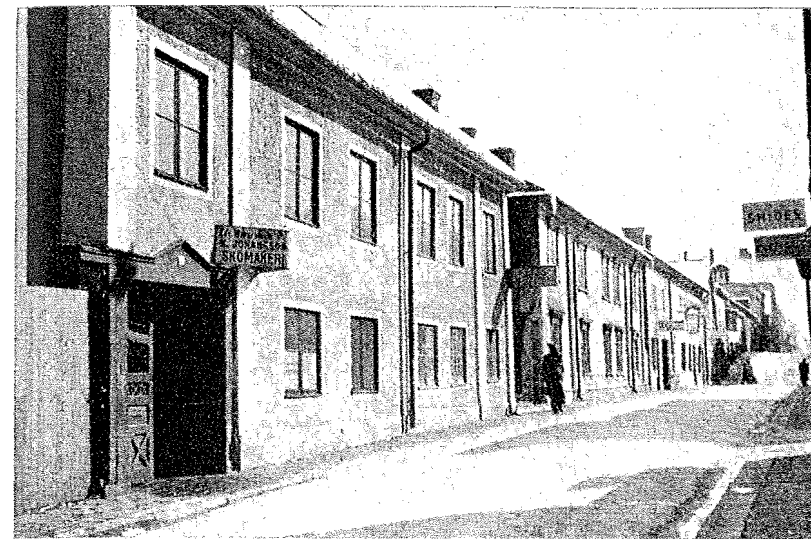
Ljungstedtska friskolans bus vid Djurgårdsgatan. Här hade seminariet sin verksamhet åren 1843—59. Foto: Linköpings skolstyrelse.

Det s.k. verkstadsbhuset inne på friskolans tomt (sedermera utefter Nygatan), där seminariet fick egen lärosal 1848—59. Foto: Linköpings skolstyrelse.

Ljungstedtska friskolan vid Kungsgatan, som även efter separationen 1858 från seminariet tjänstgjorde som övningsskola till 1864. Foto: Linköpings skolstyrelse.

Klostergatan 19, där folkskoleseminariet inrymdes åren 1859—63. (Tidigare folkskola för flickor, numera skolmuseum i Gamla Linköping.) Foto: Linköp. skolst.

nings trähus, som var upplåtit till lokal för seminariet och innehöll en någorlunda rymlig lärosal, en gymnastiksal och ett par mindre boningsrum." Under seminariets sista år på Djurgårdsgatan 1858—1859 förfogade detta över hela gården.

Seminariet följer inte Ljungstedtska skolan till Kungsgatan

Då Ljungstedtska skolan 1858 inflyttade i sitt då förnämliga skolhus vid Kungsgatan, kom seminariet inte att följa med. Eftersom Ljungstedtska skolans gamla lokaler försåldes, tvingades seminariet skaffa egna lokaler. Anledningen härtill synes sammanhänga med en ömsidig önskan om separation mellan de två skolorna.

Klostergatan 19 — åren 1859—1863

I domkapitlets protokoll för den 16 maj 1859 meddelas, att inspektor, lektor Steinnordh, för seminariet hyrt nya lokaler. Det har visat sig, att dessa låg i ett hus i kvarteret S:t Lars 18 och att detta ägdes av snickare C. J. Hydén. Lokalen hade tidigare varit folkskola för flickor i staden. Huset är nu flyttat till Gamla Linköping och är

I Ridderstads hus, Storgatan 18, hyrde folkskoleseminariet lokaler 1863—69.
Foto: Sven Lindabl.

skolmuseum. Byggnaden låg i omedelbar närhet till nya Ljungstedtska skolan, vilken tjänstgjorde som övningsskola. Seminariet kom att i sin tur hyra ut (de tre första åren två och fjärde ett) rum i byggnaden till enskilda personer. Examina förrättades dock i Ljungstedtska skolan.

Åren 1863—69 i Ridderstads hus vid Storgatan

Domkapitlet riktade gång efter annan begäran till k maj:t om medel till byggandet av skolhus för seminariet. Detta ledde emellertid till att anslaget till lokalhyra i brev i augusti 1862 höjdes från 225 riksdaler till 400 riksdaler. Domkapitlet gav med anledning härav i oktober 1862 Steinnordh i uppgift att "efterhöra tjänliga rum". Detta ledde till att — som Nordstedt skriver i sin redogörelse för läsåret 1862—63 — ny skollokal blivit hyrd. Om denna skriver han ett år senare (11 juni 1864): "Undervisningslokalen har under året blivit

förflyttad till annat ställe, där bättre utrymme kunde beredas, dock torde denna vara för liten, då den bestämda utvidgningen skall försiggå." Men upplysningar saknas om var denna lokal var belägen.

I domkapitlets protokoll för den 29 juni 1864 nämnes, att Nordstedt av löjtnant Ridderstad för en hyra av 700 riksdaler hyrt lokaler för seminarieundervisningen. Dessa lokaler togs i anspråk i och med att undervisningen började i oktober 1864 med Anjou som nybliven föreståndare. Under Anjous tid kom lokalerna att utökas, så att de kom att omfatta 5 rum och kök i ett sammanhang och dessutom två rum på nedre botten.

Men frågan, som återkommer, gäller lokalerna 1863—64. Dessa hyrdes av Nordstedt. Denne utkvitterade sedan hyran i eget namn av domkapitlet. Vi skall i vårt sökande följa Nordstedt. Hösten 1863 flyttar denne till Ridderstads hus vid Storgatan. Följande år säljer han — då han avflyttar från nämnda bostad — ett möblemang till lärarnas samlingsrum. Nyanställd städerska vid seminariet blir 1863 Maria Christina Andersdotter. Denna är anställd som hembiträde hos Nordstedt och bor också i Nordstedts bostad. I husförhörlängden kallas hon städerska. En detaljgranskning i mantals- och husförhörlängder ger vid handen, att hösten 1863 blev i nämnda hus (Tannefors 16) två lägenheter lediga genom avflyttning, men att endast en ny hyresgäst (Nordstedt) inflyttade. Man kan räkna med att Nordstedt hyrt två lägenheter, en till bostad åt sig och en till lokaler för seminariet. Det framgår av Nordstedts kvitto till domkapitlet, att övningsskolan inte ingick i dessa lokaler, varför den läsåret 1863—64 fortfarande varit förlagd till Ljungstedtska skolan. Att Nordstedt sedan 1864 flyttar, sammanhänger med att seminariet utökas och får övningsskola i anslutning till seminarieundervisningen. Från och med 1864 står domkapitlet själv som hyresgäst. Brevväxlingen mellan Bring och F. F. Carlson bekräftar hypotesen om lokalerna 1863—64.

F. F. Carlson engagerar sig hårt i lokalfrågan

Det råder ingen tvekan att statsrådet F. F. Carlson besökt den lokal seminariet hade för sin undervisning höstterminen 1863 och blivit högst betryckt. Redan i ett brev i januari 1864 frågar han biskop Bring, om denne gjort något i lokalfrågan. Bring svarar inte på frågan direkt men undrar, om man kan samordna seminariet med Ljungstedtska skolan, då man hade fria händer med denna. I ett nytt brev

den 8 mars 1864 ifrågasätter Carlson, om inte slottet som lokal skulle ha avsevärda fördelar i avvaktan på att man kunde finna någon lämplig lägenhet.

Vad som åsyftas är oklart, då landshövdingen sedan länge haft sitt residens där. Sannolikt rör det sig om de rum i slottet, som fängelset tidigare disponerat. Bring svarar omgående, att det skulle bli dyrt att göra "slottet" till seminarielokal, då man blott hade fyra väggar. Även vedåtgången skulle bli dyrbar. I brev i maj har F. F. Carlson funnit, att slottet inte var "mycket begärligt".

Vid något tillfälle synes F. F. Carlson ha antytt lämplig lokal i trivialskolans hus, som skulle bli ledigt, d.v.s. nuvarande domkapitelhuset. Det nya läroverkshuset blev klart hösten 1864. I brev den 27 juni 1864 framhåller Bring, att biblioteket skall få ett tillskott på några tusen volymer och därför måste få lokaler i detta skolhus. Han nämner, att domkapitlet underhandlade om att hyra ökade lokaler i det Ridderstadska huset. Härom har talats tidigare. Bring finner rummen där "ganska passabla".

F. F. Carlson svarar omgående och beklagar, att seminariet skall kvarbo "i sin låga och trånga lokal". Han frågar nu Bring om denne kunde få fram ungefärliga kostnader för att kunna köpa ett trähus. Han vill undersöka, om han av tillgängliga medel skulle ha resurser till sådant köp.

Då F. F. Carlson i september 1864 träffar Anjou i Lund, hade han beklagat, att lokaler inte stod att få i skolhuset. Anjou medger, att den yttre fasaden inte var det viktigaste för en läroanstalt men att det inte var oväsentligt. Han berättar, att han hade sett den nya seminariabyggnaden i Lund och att Lundarektorn och han själv hos Carlson utverkat löfte om ett betydande utrustningsanslag till seminarierna.

Bring och Anjou driver fram ett nybygge

I ett odaterat brev från början av november 1864 tar F. F. Carlson åter upp lokalfrågan. Han frågar, om det ändå inte var möjligt att inrymma seminariet i det gamla skolhuset (han säger inte vilket hus han åsyftar. Sannolikt åsyftar han nuvarande domkapitelhuset, eftersom han förklarar sig villig att för reparationer offra 700 kronor till skola eller bibliotek). Bring avvisar förslaget och framhåller, att om han avsåg skolhuset på Borggården, som en gång varit landshöv-

dingebostad, så skulle detta rivas. I domkapitelhuset skulle seminariet sakna både lärare- och materielrum.

Under tiden har Anjou varit verksam. I brev till domkapitlet den 28 november vädjar han om medel till ritningar till ny byggnad. Han har tomt och arkitekt inom räckhåll. Den 7 dec. följer kapitlet Anjou och begär att få av löpande anslag kostnadsberäkna en byggnad för omkring 50.000 riksdaler. Denna anhållan skrämmer statsrådet. I ett brev i januari nämner han, att han hade tänkt sig ett hus för 10—12.000 riksdaler, vilket han hade kunnat klara med hjälp av vissa besparingar. Han skriver, att allt får vila. Men Bring är envis och skriver den 8 mars, att han från Anjou hade fått uppgifter, att pengar till ny seminariabyggnad inte var att vänta, och att man då skulle få hyra en lokal, som man hade på hand. Men han tillägger en fråga, om kapitlet skall taga nytt initiativ i byggnadsfrågan. Hyra en ny lokal innebar ett kontraktsbrott med Ridderstad, vilken i så fall skulle kunna räkna med ersättning. Det förefaller, som om detta brev mött ett från F. F. Carlson, vilket är odaterat. Denne återkommer till kravet, att man borde begagna någon "publik byggnad" i Linköping. Han har svårt att förstå, att det gamla skolhuset just nu skulle behöva rivas för att få en rak gata eller att böckerna skulle flyttas från domkyrkotornet. "Skulle det likväl blott vara Wiede (bibliotekarien), så är det väl ej oövertärligt, ty så mycket jag håller av böcker, tycker jag ändå mera om människor." Skulle något av dessa hus passa, så är han villig att själv anhålla att få disponera ett sådant. Han lovar också anslag till tomtköp och ställer förhoppning om proposition i nybyggnadsfrågan. Via sin byråchef Bruhn kände han till planen att hyra en ny lokal. Men han vet inte varifrån han skall få pengar härtill och till ersättning till Ridderstad.

Bring gör nu en stor aktion. Han säger, att brevet (17 mars) var utarbetat i samråd med Anjou och seminariets inspektor (domprost Laurenius). Det gamla skolhuset på Borggården var otänkbart. Det ägdes för övrigt av byggmästare Jonsson, vilken säkerligen skulle k.äva hyra. Dessutom måste eldstäder åstadkommas. Slutligen fruktar han konfrontation mellan läroverkets elever å ena sidan och seminarister och övningskolans elever å andra. Emot domkapitelhusets användning åberopas tidigare argument. (Vid denna tid erhöll biblioteket såväl Reuterswårdska samlingen som det Burénska biblioteket, i allt omkring 7.500 band.)

Bring nämner vidare, att man kunde köpa en tomt för 2.000 kr. Den nya lokalen jämte ersättning till Ridderstad torde öka hyreskostnaderna med cirka 700 riksdaler. Bring antyder, att man skulle kunna taga av tomtpengarna till den ökade hyran. I brev den 21 mars verkar F. F. Carlson villrådlig men han vill inte släppa det gamla skolhuset. Han nästan tillrättavisar Bring, då han säger, att man inte får taga tomtpengar till hyresbetalning.

Så slutar det hela i intet. Erbjudandet om den nya lokalen tas tillbaka. I maj får man löfte att öka på lokalerna i Ridderstads hus. Det kostar årligen 200 rdr extra. Men man tar fasta på Carlsons tidigare löften om att beställa ritningar. Zettervall, som byggt seminariehuset i Lund, vidtalas.

I augusti 1865 kom Zettervall med två förslag. Huvudförslaget med två flyglar slutade på 67.000 riksdaler. Ett andra förslag (utan utbyggnad för aula och med föreståndarbostad i skolhusbyggnaden) slutade på 49.300 riksdaler. Någon gymnastiksal upptar inte detta förslag. Seminariets lärare föreslår en enda byggnad men i stället för föreståndarbostad önskar man i denna en aula i särskild utbyggnad. I slutet av augusti sändes detta förslag till F. F. Carlson. I oktober 1865 sammanträdde riksdagen. Bring vistas då i Stockholm och har goda möjligheter att agera i lokalfrågan.

Kohandel med västgötar möjliggör seminariebygge

K maj:ts proposition om ett anslag på 50.000 riksdaler till seminariebyggnad möttes vid riksdagen 1865—66 med ett klart nej i statsutskottet. De förhyrda lokalerna borde kunna användas ännu ett antal år. 2.500 rdr föreslogs till tomtköp.

Så lätt gav sig inte regeringen. Den lät överintendentsämbetet göra förslaget än mer ekonomiskt fördelaktigt genom att lägga föreståndarbostaden i skolhuset, vilket ju Zettervall gjort i sitt billigare förslag. Detta förslag slutade på 46.000 riksdaler. Även denna gång blev det nej i statsutskottet, men tre reservanter (två östgötar och en västgöte) yrkade bifall.

Frågan vann säkert på att den först togs upp i prästeståndet, där biskop Bring hårt engagerade sig för reservationen. Han framhöll, att rummen i de nuvarande lokalerna var så små, att endast ett tiotal elever kunde rymmas i varje. Men för sin tillstyrkan kräver han, att först skulle normalritningar för seminariebyggen åstadkommas och

att man skulle bygga på billigaste sätt. Med 27 röster emot 8 tog prästeståndet reservationen. Debatten i bondeståndet dagen efter behandlingen i prästeståndet blev mera laddad. Mats Persson från Stockholms län hävdade som allmän princip, att staten skulle nöja sig med tomtköpen, medan värdkommunen för seminariet skulle hålla byggnad. Mot detta inlägg hävdades, att eleverna inte var lokalbundna utan kunde komma från hela riket. En av reservanterna, östgöten C. A. Larsson i Maspelösa, höll på att fördärva det hela genom att påpeka, att Linköpingsseminariet fick många elever från Småland, eftersom östgötarna "ej synes vara särdeles fallna att slå sig på skolmästaryrket". Detta oförsiktiga yttrande kom att medföra en debatt om kvaliteten av utexaminerade Linköpingslärare. Västgötarna, som räknade med att om Linköping fick en seminariebyggnad, så skulle snart Skara också få en sådan, engagerade sig hårt i saken. En av deras talesmän (J. F. Fredriksson) vädjade nämligen till bönderna att inte vara sämre än prästerna, "som var avogt sinnade emot folkskolan" men ändå röstat för nybygge. Med 40 röster mot 34 biföll bondeståndet reservationen. I borgarståndet dominerade rådman Björck från Göteborg. Han var motståndare till nybygge. Debatten höll på att urarta, då man kom att diskutera, huruvida takhöjden i de hyrda lokalerna var fyra eller fem alnar. Det gjorde kanske inte saken bättre, då fastighetsägaren till lokalerna (Ridderstad) ingrep i debatten. Han engagerade sig emellertid för nybygge. Med 38 röster mot 10 följde borgarståndet utskottet. Emellertid biföll adeln reservationen, varför denna gick igenom med tre stånd emot ett.

Riksdagsbeslutet innehöll dock bestämmelsen, att innan seminariehusbygget i Linköping fick påbörjas, skulle regeringen låta utarbeta normalritningar till seminariebyggnader. Härför tillsattes en kommitté, i vilken Anjou ingick. Denna lät P. U. Stenhammar vid överintendentsämbetet utarbeta ett nytt förslag, som i samma byggnad hade föreståndarbostad och särskild utbyggnad för aula. I maj 1867 bestämde regeringen, att Linköpingsseminariet skulle uppföras efter detta förslag. Domkapitlet uppdrog åt Stenhammar att göra detaljritningar. Han utsågs också till byggnadskontrollant.

Bygghus med bekymmer

Den tomt, som Anjou utvalt, låg vid Drottninggatan och inköptes för 2.500 rdr. Bring kallar den i brev "en stor, lantligt belägen

tomt". Domkapitlet gör därpå ett egendomligt drag. Det begär nämligen hos k maj:t, att konduktör Nyström — känd kyrkobyggare i stiftet — skulle få bygga på räkning.

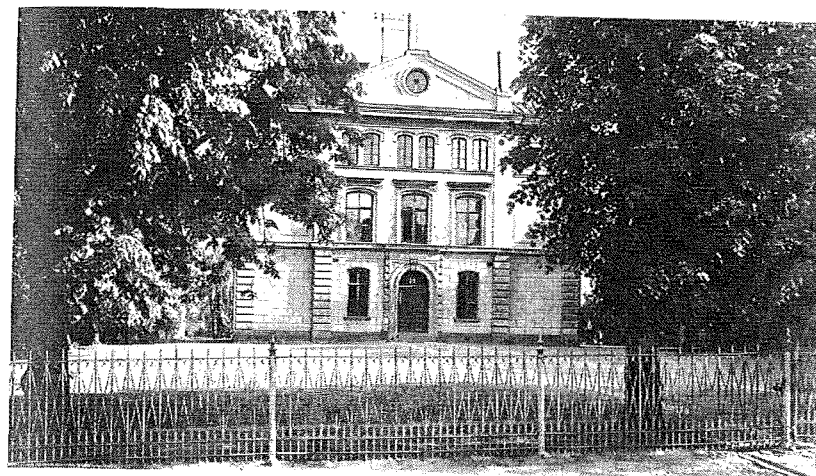
Bring utvecklar i brev den 23 oktober 1867 till F. F. Carlson skälen för denna begäran. Domkapitlet hade de bästa vitsord beträffande Nyström. Denne ville inte inlåta sig på entreprenad. Det var risk annars, att man fick en byggmästare, som förfuskade det hela. Emellertid kom snabbt avslag på denna önskan.

Entreprenadanbuden bröts den 8 januari 1868. Nyström hade kommit med anbud. Detta låg 7.000 riksdaler över det lägsta, som slutade på 46.000 rdr. Biskop Bring är så fästad vid firman Nyström, att han i ett långt och för en gångs skull invecklat brev till F. F. Carlson gör långa resonemang om att taga bort vissa moment i byggnadsföretaget för att göra detta billigare. Men vad han främst önskar är ett tillskott på 6.000 riksdaler för att man skulle kunna antaga Nyström till entreprenör. På detta handbrev torde ha kommit ett nekande svar. Någon officiell hänvändelse kom inte i frågan. Den 22 januari beslöt kapitlet att som byggare antaga den kände östgötabyggmästaren Johan Jonsson, vilken kort dessförinnan byggt läroverket — det nuvarande stadshuset — för 46.000 riksdaler. Jonsson hade nämligen sänkt sitt anbud med 1.000 riksdaler och var då lika med det lägsta, som avgivits av en okänd Claes Carlsson. Biskopen och lektor Broman ville till entreprenör antaga J. P. Lindberg i Växjö, vars anbud slutade på 48.300 riksdaler.

Domkapitlet kom inte att tillfredsställande fungera som byggnadskommitté. Man verkade rädd för att göra ändringar utan att fråga k maj:t. Det blev så stora motsättningar till entreprenören, att skiljenämnd fick anlitas. Seminariebyggnaden var färdig 1869.

P. U. Stenhammar kom att göra den slutliga utformningen av seminariebyggnaden i Linköping. Han synes dock i hög grad ha byggt på Zettervalls två tidigare förslag. Med stor visshet kan man förmoda, att Anjou i hög grad satt sin prägel på seminariebyggnaden i Linköping.

Seminarieträdgården var klar och besiktigad redan i oktober 1868. Detta är ett exempel av många, hur skicklig Anjou var som organistör.

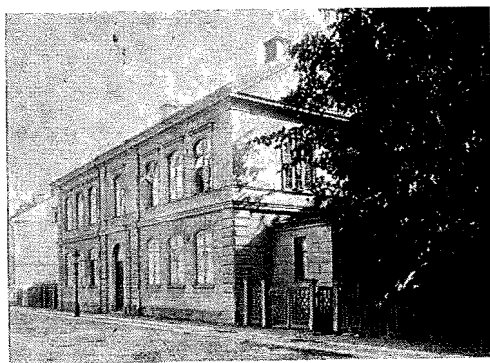
Folkskoleseminariets byggnad, Drottninggatan 14. Foto: Privat ägo.

Aulan på seminariebyggnadens baksida. Foto: Privat ägo.

Småskoleseminariet hyrde 1871—75 lokaler i stadens folkskola för flickor. (Sedan K.F.U.M:s hus). Foto: Linköpings skolstyrelse.

I folkskolan i Brändströmska gården fick småskoleseminariet lokaler åren 1875—1878. 1914—26 hyrde folkskoleseminariets övningskola här. Foto: Skolmuseet, G:a Linköping.

Invigningen den 16 september 1869

Biskop Bring förrättade invigningen och gav sedan middag i biskops-
huset. Seminariets kör och orkester utförde under invigningsakten en
för tillfället komponerad kantat, ”vilken var hållen i en imponant
och värdig stil, passande till den sublima texten, hämtad ur psaltaren.
På aftonen uppvaktade seminariekören rektor och lärare med sång
och leverop”.

Lokaler för småskolläro-utbildningen

Småskoleseminariets första lokal år 1870 låg i ett bostadshus vid Ny-
gatan mellan S:t Larsgatan och Repslagaregatan.

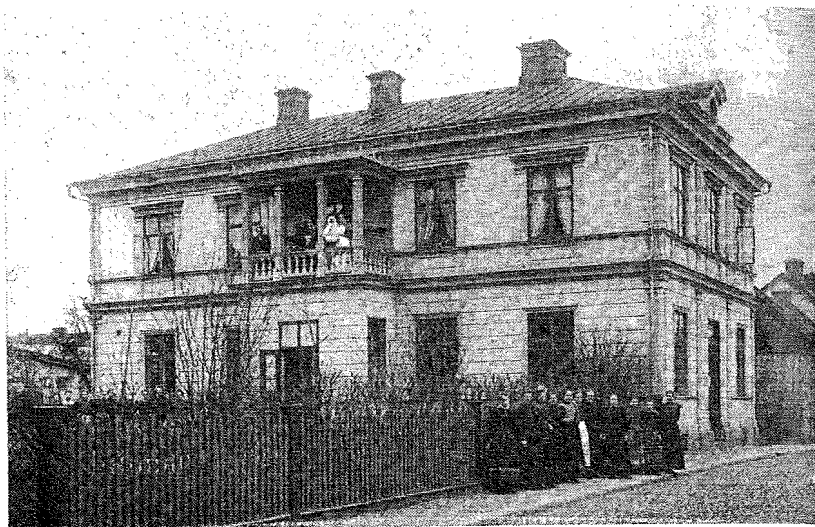
Fram till 1878 kom sedan seminariet att inhysas i två av stadens
folkskolor, först i en skola på KFUM-tomten och sedermera i det
skolhus, som av staden försålles 1898 och därefter kom att kallas
Brändströmska gården.

Sommaren 1878 fick seminariet lämna dessa skollokaler. Under
åren 1878—1885 är undervisningen förlagd till ett hus vid Drott-
ninggatan 30, som tidigare synes ha rymt ett privat musikinstitut.
Seminariet hyr hela fastigheten men hyr sedan ut lägenheter i andra
hand. Från och med 1880 bor seminariets föreståndare i huset.

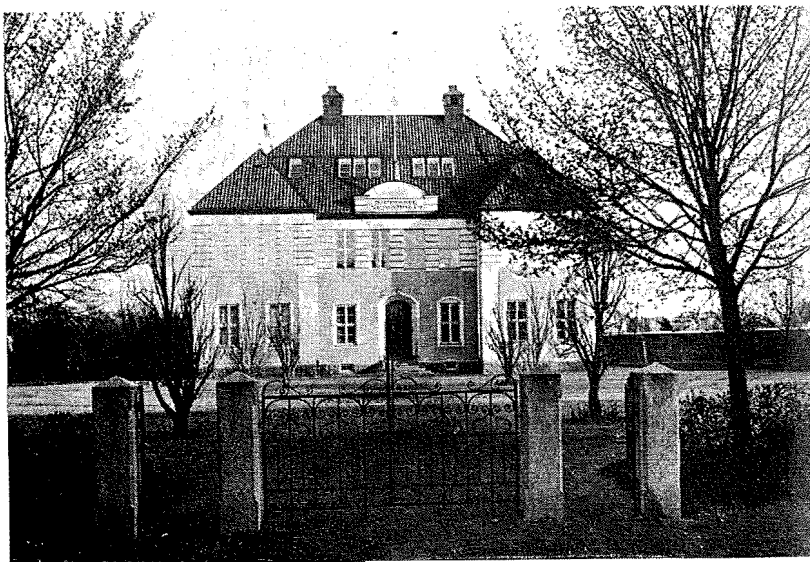
Privatperson bygger skola för seminarieundervisning

Styrelsen för småskoleseminariet begär gång på gång, att landstinget
skall uppföra en seminariebyggnad. Man önskar en sådan med 900
kvadratfots golvyta. Vid 1881 års landsting förelåg en motion om en
nybyggnad, som skulle kosta 37.500 kronor. Motionen fälldes med
33 röster mot 25.

I denna situation har adjunkt Hedblad, som var föreståndare för
seminariet, fått kontakter med änkefru Laura Schillberg, född Eng-
ström. Hon ägde en obebyggd tomt (Tannefors nr 43 och 45). Hon
var villig att bygga ett skolhus på denna och hyra ut detta till semi-
nariet. Så skedde också. Seminariet fick utse en egen kontrollant
(C. J. Nylander), som hela tiden kom att följa bygget. Byggnaden,
som var seminarielokal åren 1885—1910, var belägen vid (nuvarande
numrering) Repslagaregatan 22, d.v.s. Domus-tomten. Det låg syn-
nerligen nära folkskoleseminariet, vilket var av vikt, då man hade
många lärare som undervisade i båda skolorna. I skolhuset fanns
också bostad för seminarieföreståndaren. Dessutom fanns här lands-
tingets utställningslokal för läromedel för folk- och småskolan.

Småskoleseminariets lokaler, Repslagaregatan 10, 1885—1910. Foto: Privat ägo.

Småskoleseminariets byggnad vid Mörnersgatan 1910—36. Foto: F. Fromholtz.

Rektor Westling driver fram nybygge

Sedan en ny ägare till skolhuset kommit att uppföra ännu en byggnad på seminarietomten, blev denna (man hade ju övningsskola) mindre lämplig för sin uppgift. Gatan utanför skolhuset hade blivit hårt trafikerad. Den nye ägaren hade försummat att fullgöra de reparationer, som var utlovade. Slutligen befarades kraftiga hyreshöjningar.

Rektor Westling, som var ordförande i styrelsen för småskoleseminariet, driver med början omkring 1905 frågan om nybygge med stor intensitet. En av styrelsens ledamöter (Ernander i Vikingstad) kom att med egen motion stödja saken.

Detta ledde till att 1908 års landsting beslöt att bygga ett småskoleseminarium. Av Linköpings stad kom man först att inköpa en och sedan en andra tomt vid Mörnersgatan. Det förslag till byggnad av Axel Brunskog, som antogs blev ett nedbantat sådant utan tidigare beräknade lärarbostäder. Resultatet blev därför, att den nya byggnaden kom att få stora utrymmen i vind och källare outnyttjade. En av styrelseledamöterna (Bager-Sjögren) fann detta orimligt och föreslog, att man trots landstingets beslut skulle bygga åtminstone en lärarbostad. Det blev avslag härpå, men grund- och förstärkningsarbeten gjordes sådana, att en utbyggnad skulle bli möjlig.

Skolhuset kom att byggas av K. A. Karlén, som inlämnat det lägsta anbudet på 52.450 kronor. Andra arbeten gick på omkring 8.000 kr.

Seminariebyggnaden invigdes söndagen den 18 september 1910 på e.m. för att landstingsledamöterna skulle kunna delta. Landstinget skulle börja sin sejour följande måndag. Det är betecknande, att den inte invigdes av inspektör, utnämnde biskopen Personne utan av landshövding Douglas.

Bager-Sjögren blev styrelseordförande 1920. Nu kom ombyggnaden av skolhuset att genomföras. Bastu och badinrättning förlades i källaren, medan undervisningssalar för övningsämnen inrättades i vindsvåningen. Man fick då möjlighet att taga emot ännu en klass i övningsskolan.

Folkskoleseminariet får slöjdlokal och gymnastikbyggnad

Säkerligen upplevde man inom domkapitlet det som en lättnad, att seminariebyggnaden 1876 kom att läggas under överintendentämbetet. Seminariet fick en ny klass i slutet av 1870-talet. Denna fick

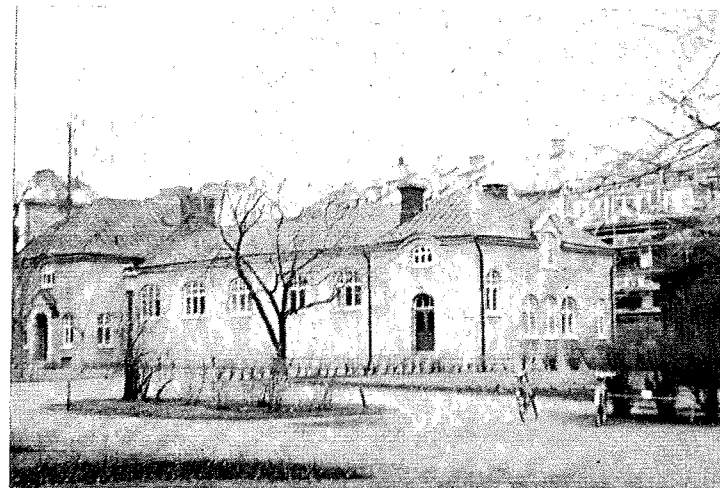
ha aulan som klassrum. Ännu allvarligare var, att seminariet fortfarande saknade gymnastiksal. Ett försök av Anjou 1874 att anskaffa tomt för gymnastikbyggnad ledde inte till resultat. Sedan läroverket fått sin stora gymnastikhusbyggnad vid domkyrkan 1881, lättade behovet väl något. Anjou synes ha tappat mycket av sin gamla initiativkraft. Därom vittnar, att då slöjdundervisning 1890 infördes vid seminarierna, hade inte Linköpingsseminariet förberett detta genom att skaffa lokal för denna undervisning. I anslutning till ett uthus till seminariet byggdes emellertid en slöjdsal, som var färdig 1892.

Att det fanns stora brister i seminariebyggnaden klarlades vid en inspektion, som Karl Kastman i egenskap av kansliråd gjorde 1897. I skrivelse 1901 tar Westling upp byggnadsfrågan. Han föreslår, att en särskild rektorsbostad skulle uppföras. Han önskar utöver gymnastiksal även undervisningssalar för musik, teckning och naturkunnet. Han räknar med att ett lösgörande av rektorsbostaden skulle lösa åtskilliga av dessa problem.

Skrivelsen ledde till att k maj:t uppdrog åt arkitekt G. Hermanson att utarbeta ett förslag. Detta innebar dels en särskild rektorsbostad, dels en särskild byggnad för övningämnen. Nya klassrum skulle sedan inredas i rektors bostadsvåning. Westling blev i första omgången i allt tillgodosedd. K maj:t framlade i anslutning till förslaget en proposition till 1903 års riksdag. Statsutskottet tillstyrkte, men det fanns åtta reservanter, bl.a. de inflytelserika bönderna Petersson i Påboda och Persson i Tällberg. Dessa ansåg, att rektor skulle ha kvar sin bostadsvåning men att en gymnastikbyggnad skulle uppföras.

Första kammaren tog propositionen. Den föll i andra, med 110 röster mot 78, trots att departementschefen Carl von Friesen hårt engagerat sig för denna. Av debatten framgick, att det var böndernas motvilja mot att rektor skulle få ett skrytbygge, som ledde till utgången. Linköpingsriksdagsmannen Sterner framhöll förgäves det ur sanitär synpunkt olämpliga i att rektor skulle ha sin bostad i en skolbyggnad.

Även i den gemensamma voteringen föll propositionen med 187 röster emot 171. Men gymnastikhusbyggnaden kom att byggas. Denna är fortfarande i bruk vid slöjdlärarseminariet. I denna inreddes utöver gymnastiksal även salar för teckning och sång. Den nya bygg-

Folkhögskoleseminariets gymnastikhus, byggt 1905. Foto: Privat ägo.

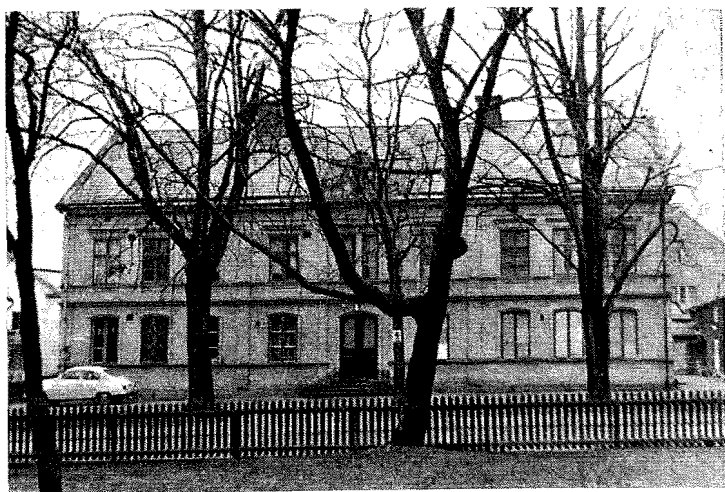
naden invigdes den 21 oktober 1905. Själva invigningen förrättades av rektor Westling, fastän såväl landshövding Douglas som seminariets inspektor, lektor von Engeström var närvarande.

Rektorsbostaden lämnar plats för lärosalar 1913

Under de närmast följande åren gör Westling flera framstötningar i byggnadsfrågan — men förgäves. Westling verkar dock delvis vara skuld därtill, då han motsätter sig arkitektens förslag om ännu en flygelbyggnad. Han säger, att det i så fall skulle vara svårt att övervaka undervisningen. Men det hela rinner ut i sanden, då det i statsverkspropositionen 1909 antydes, att man avsåg planera s.k. dubbelseminarier och därför inte ville binda sig i byggnadsfrågor.

Rektor E. Sandberg, som tillträdde sin tjänst den 16 augusti 1910, hade redan varit tjänstledig för utredningsarbete en månad, då han den 22 september i en niosidig inlägga ger en skrämmande bild av de lokala förhållandena och kräver, att rektorsbostaden liksom bostaden för städerskan finge omändras till undervisningslokaler. Detta medgav k maj:t — dock först den 14 juni 1912. Omändringen, som var klar vårterminen 1913, medförde, att man erhöi en naturvetenskaplig institution, sal för klass fyra, rektorsexpedition och ett kartrum.

Men denna ändring var otillräcklig. Johannes Johansson lyckades

S:t Lars folkskola vid Linnégatan hyrdes av folkskoleseminariet åren 1919—26.
Foto: Privat ägo.

genomdriva att övningsskolan, som då bestod av fyra klasser, flyttades till det gamla skolhuset, Brändströmska gården, Drottningg. 38. Under de fem nästföregående åren hade Linköpings folkskolor hyrt lokaler i detta sitt f.d. skolhus. I samband med denna flyttning, kunde biologi-kemi-undervisningen få egna lokaler. Fysikundervisningen fick behålla det "naturkunnighetsrum" som skapats 1912—13. Bibliotek och läsrum var andra välbehövliga lokala förstärkningar.

Att ordna för dubbelseminarium

Johannes Johansson motsåg med oro den dag, då dubbelseminariet skulle börja. En skrivelse från honom i mars 1918 vittnar om de stora svårigheter han ställdes inför. En tillfällig lösning åstadkoms dock. S:t Lars församling hade sin folkskola i närheten av seminariet. Den fortsatte att vara folkskola fram till 1914 — alltså efter S:t Lars inkorporering med staden. Under första världskriget togs skolan i anspråk för militära ändamål. Denna skola blev nu ledig i samband med krigsslutet. Undan för undan togs den i bruk av seminariet. Den fick dock repareras ordentligt. Läsåret 1922—23 kom sex klasser att undervisas i denna skola, vilket sedan blev regel. Vanligtvis var det

fyra seminarieklasser och två klasser i övningsskolan, som var förlagda där. Seminariet hade alltså under dessa år undervisning på tre platser: seminariebyggnaden, S:t Lars skola och Brändströmska gården, där flertalet övningsskoleklasser var placerade.

Den långa vägen till ny seminariebyggnad (1912—1927)

Tomtfrågan var väl inte komplicerad men blev långdragen. Såväl rektor Johansson som arkitekt Georg A. Nilsson var redan 1913 klara med att en tomt på landshövdingens lönejord (fyra hektar från Smedslyckan och Åkerbrunnsslyckan) var den lämpligaste. Det var stadsplanefrågor, som undan för undan gjorde denna affär tämligen utdragen.

År 1915 är den första lokala planeringen klar. Domkapitlet begär då, att ritningar till ett dubbelseminarium skall uppgöras. K maj:t remitterar i juli 1915 denna begäran till folkskolöverstyrelsen. Ämbetsverket låg sedan på skrivelsen i tre år. Först i februari 1918 lämnades tillstyrkan i enlighet med domkapitlets begäran. Överstyrelsen har sannolikt legat på ärendet i väntan på att frågan om upprättande av dubbelseminarier skulle klarna.

Riksdagen år 1919 beslöt, att seminariet i Linköping från och med höstterminen samma år skulle vara dubbelseminarium. Överstyrelsens hemställan från februari 1918 kom att vila i departementet till juli 1920, då ecklesiastikminister Olof Olsson uppdrog åt byggnadsstyrelsen att låta göra de ritningar, som domkapitlet begärt 1915.

Emellertid kunde Georg A. Nilsson redan i september 1920 presentera ritningar. Kostnaden gick på 3 miljoner kronor. Den de Geerska expeditionsministären vågade inte framlägga någon proposition till 1921 års riksdag, men ecklesiastikministern i denna — generaldirektör Bergqvist i skolöverstyrelsen — begärde att arkitekt Nilsson skulle göra nya beräkningar.

Domkapitlet negativt till nybygge

Nilssons bantade förslag slutade på 2,5 miljoner. Detta remitterades till seminariets kollegium. Detta mottager välvilligt förslaget. Där emot var domkapitlet negativt i sitt yttrande. Byggnaden blev alltför dyr — man jämför med läroverksbyggnaden 1913—1915. Det var onödigt med rektorsbostad, ja t.o.m. med ett stängsel kring tomtområdet. Skolöverstyrelsen genmäler, att prisläget var annat än före kriget

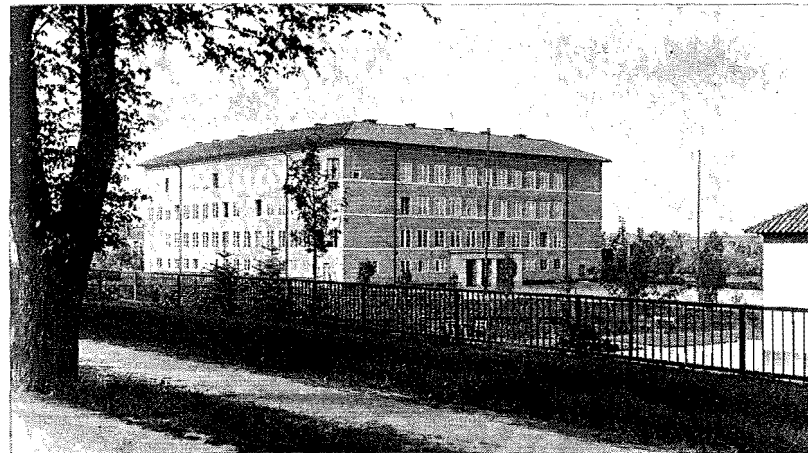
Amos Comenius 1592—1670). Reliefmedaljong av Axel Wallenberg. Under sitt korta besök i Sverige hösten 1642 vistades Comenius en tid i Finspång hos Louis de Geer. Såvitt man vet, har han inte varit i Linköping, där biskopen, Jonas Petri Gothus, var känd som "strängt renlärig". Foto: Privat ägo.

men kan mycket väl tänka sig, att byggandet av rektorsbostad ställes på framtiden. Det blev en proposition till 1922 års riksdag, men denna avsåg endast 150.000 kr till arbetets igångsättande. Statsutskottet tillstyrkte men krävde, att "i avseende på nybyggnadens yttre utsmyckning några onödiga och dyrbara anordningar icke varda vidtagna". Riksdagen följde utskottet. Enda inlägget gjordes av en av seminariets lärare, Oscar Olsson. Denne menade, att aulan med uppgift att vara bönsal fått en alltför dyrbar inredning. Han föreslår, att aulan utrustas och inredes så, att den kan tjäna som studierum för eleverna jämte referensbibliotek.

Riksdagsbeslutet framtvängde nya ritningar. Arkitekt A. V. Fagerström, som gjorde dessa, plockade bl.a. bort rektorsbostaden — fingervisningen från domkapitlet. Förslaget gick på 1,95 miljoner och togs av 1923 års riksdag, som beviljade 800.000 kr för en första etapp.

Söker regeringen Trygger stoppa bygget?

Under 1923 års riksdag ägde regeringsskifte rum. I stället för att ge

Folkhögskoleseminariets nya byggnad. Inviad 1927. Foto: Privat ägo.

verkställighet åt riksdagsbeslutet och sätta igång bygget, begär den nya regeringen Trygger, där Sam Clason var ecklesiastikminister, att skolöverstyrelsen än en gång skall söka pressa ned kostnaderna för bygget. Ett omändrat förslag av arkitekt Fagerström slutade på 1,5 miljoner. Emellertid var vid denna tid alla priser sjunkande.

Vid 1924 års riksdag väcker Verner Rydén redan den 17 januari en motion, till formen en begäran om ett anslag på 13.000 kr till kostnaderna för seminariebygget i Linköping men i själva verket en kritik emot regeringen, att trots att riksdagen beviljat 950.000 kr inga byggnadsarbeten påbörjats.

Rydéns motion kan ha satt fart på regeringen. Denna riktar en skrivelse till både byggnads- och skolöverstyrelserna och frågar om nya lokaler verkligen behövs, vidare — om svaret blev jakande — om man inte kunde bebygga gamla tomten. Slutligen ställes frågan, om man inte kunde åstadkomma en mer koncentrerad planläggning av hela byggnaden. Svaret från de båda styrelserna blev, att bygget var nödvändigt men man medgav att genom att bygga med mittkorridorer samt lägga aulan resp administrationen i två flyglar — sammanbyggda med skolbyggnaden — skulle det bli billigare.

Utskottet, som besökt Linköping, föreslog den 13 maj (och riksdagen beslöt i frågan den 17 maj), att byggandet skulle påbörjas men

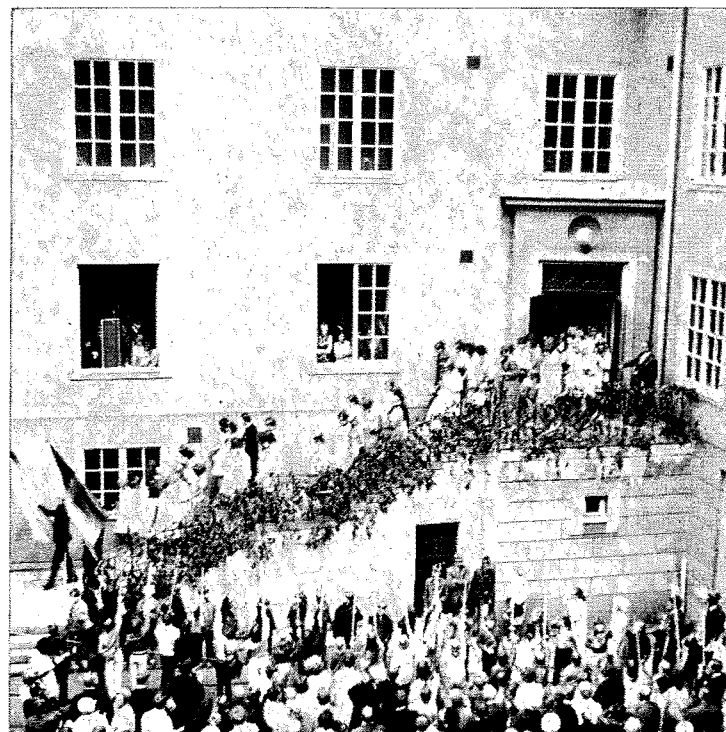
Torsten Rudenschöld (1798—1859). Reliefmedaljong av Axel Wallenberg.
Foto: Privat ägo.

att k maj:t fick välja planlösning men inte förhålla igångsättningen. Utskottet hade fått taga del av de svar regeringen fått.

Ture Ryberg bygger skola med borggård

Det blev Ture Ryberg, som fick uppdraget att göra nya ritningar "med en mera koncentrerad planläggning". Genom att lägga korridorerna kring en öppen borggård lyckades denne undvika mittkorridorer. Det Rybergska förslaget innebar många fördelar inte minst ur uppvärmningssynpunkt. Kostnaderna beräknades till 1,47 miljoner och ansågs — priserna var nu i stigande — vara 200.000 kronor billigare än närmast föregående förslag. Olof Olsson hade återkommit som ecklesiastikminister och gav i nyårskonseljen 1924 klartecken till infordran av anbud.

Byggnadsfirman Erik Andersson blev huvudentreprenör. Arbetet gick så snabbt, att med höstterminen 1926 kunde undervisningen i de gamla lokalerna avslutas. Ture Ryberg kvarstod som granskande arkitekt under hela byggnadsskedet. Han var född 1888 och var vid denna tid en ung man. Seminariebyggnaden i Linköping var jämte Svenska kyrkan i Helsingfors hans första verk. Karolinska sjukhuset

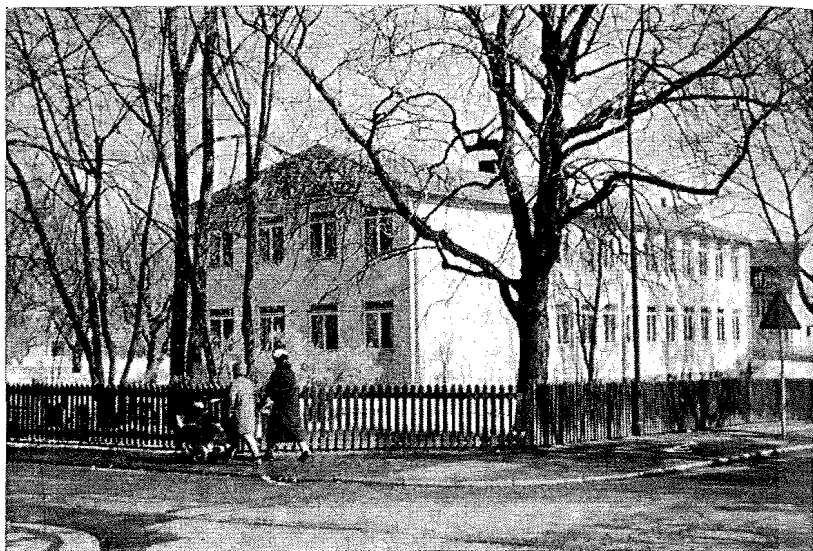

Lärarexamen i början av 1960-talet. Foto: Privat ägo.

i Solna torde vara hans mest betydande. I ett uppslagsverk karakteriseras Rybergs byggnader som "en sluten form med sparsamt förekommande dekorativa moment". Den byggnad, Ryberg skapat, kan hänföras till den korta klassistiska epok, som kom att präglade 1920-talet med Ivar Tengboms konserthus som dess mest typiska produkt. Relieferna i stuck på borggården — bl.a. föreställande Comenius och Torsten Rudenschöld — är ett ungdomsverk av Axel Wallenberg. Denne, som är född 1898, hade 1926 avslutat sina studier vid konstakademien. Han var som lärjunge till Milles denne behjälplig vid utförandet av Folkungabrunnen i Linköping.

Invigningen den 11 april 1927

Det blev en invigning med förfall för åtskilliga, som man önskat till

Folkhögskoleseminariets för kvinnliga elever byggnad på gamla seminariets tomt mot Linnégatan. Uppförd 1949. (Numera lokal för slöjdlärarseminariet).
Foto: Privat ägo.

denna. Skolöverstyrelsens chef B J:son Bergqvist höll invigningstalet, i vilket han kom att beröra kristendomsundervisningen och de då aktuella skolstrejkerna. Det var under den tid, då striden fortfarande var hård om katekesen som lärobok.

Seminariets båda musiklärare framträdde som kompositörer. Högtidligheten inleddes med en "Festouverture" av musiklärare K. Engkvist, utförd av seminariets orkester. Enligt Östgöta-Correspondenten utmärkte sig ouverturen, som gick i polonässtil, för frisk kolorit med effektfulla moderna klangverkningar. Otto Sandberg — seminariets ordinarie musiklärare — hade satt musiken till den kantat, som Saga Walli skapat för högtidligheten. Solostämmorna sjöngs av två f.d. elever (Harry Sagner och Albin Andersson). Uppförandet av denna kantat blev för de elever och övningsskolebarn, som var engagerade i körerna, ett stort och förblivande minne.

Konstnärlig utsmyckning

Ett överskott från seminarielärarmötet i Linköping 1935 blev grund-

Sista lärarkullen från seminariet 1968. Traditionenligt passerade de 168 nya lärarna genom en äreport av pekpinor. Foto: Privat ägo.

valen till en fond för utsmyckning av aulan. Flera insamlingar gjordes i slutet av 1930-talet. Man hade även kontakt i frågan med konstnären Elis Åslund. Sedan Artur Attman blivit rektor 1947, engagerade han sig snabbt för en lösning av frågan. Redan den 15 okt. s. å. kunde temperamålningen *Det Gror* av Leoo Verde avtäckas. Detta konstverk har inte blott vunnit allmän uppskattning utan även kommit att såväl entusiasmera som symbolisera — om man nu kan sammanställa dessa två verb. Det kan nämnas, att Linköpings sparbank redan 1934 skänkte småskoleseminariet en målning av Leoo Verde "Vägen till källan".

Einar Lilja tog många initiativ till utsmyckning av såväl parken som lokalerna. Linköpings stad hade beslutat att inköpa en byst av Josef Weijne — utförd av Anders Jönsson. Lilja lyckades utverka, att den kom att placeras i seminariets park. Den avtäcktes den 2 juni 1956. I samma park är två depositioner från museet — konstverk av Alfred Nyström — dels Flora, dels Hagar och Ismael placerade.

Lokaler för kvinnliga seminariet 1948—59

Då behovet av lärare snabbt ökade under 1940-talet föreslogs, att seminariet skulle erhålla ett ännu större antal elever och att klassrum för dessa skulle erhållas i gamla seminariebyggnaden vid Drottninggatan. En förutsättning härför var, att ett nytt landsstathus kunde byggas och länsstyrelsen utrymma de gamla seminarielokalerna. Rektor Attman avstyrkte förslaget. Detta föll. Skolöverstyrelsen föreslog då, att ett provisoriskt seminarium för kvinnliga elever inrättades, och att detta förlades till gamla seminariet. Den gamla gymnastikbyggnaden, som använts av stadens folkskolor, skulle efter renovering kunna tas i bruk.

K maj:t följde i proposition i april 1947 skolöverstyrelsen. Riksdagen följde regeringen. Medel beviljades också till restaurering av den gamla gymnastikbyggnaden.

Nytt skolhus för kvinnliga seminariet färdigt 1949

Länsstyrelsen fick inget tillstånd att bygga nya lokaler och kunde inte lämna seminariebyggnaden. I denna situation föreslog regeringen i april 1948, att man på gamla seminarietomten skulle uppföra en "byggnad i trä, innehållande de seminarielokaler, som eljest skulle ha inhysts i gamla seminariets huvudbyggnad". Byggnaden skulle kosta

240.000 kronor. Då riksdagen den 26 juni 1948 fattade beslut i frågan, var redan elever intagna och rektor utsedd.

Då rektor Lilja tillträdde sin tjänst, kunde länsstyrelsen till tjänsterum endast anvisa något rum i gamla slöjdhuset. Detta hade varit uthyrt till en tvättinrättning. Lilja avvisade dock förslaget och hade sin expedition på kollegierummet i folkskoleseminariet, tills han både för sin expedition och undervisningen kunde hyra lokaler hos Arbetarföreningen, Repslagaregatan 30.

Emellertid drev Lilja byggnadsfrågan med energi. Redan den 7 mars 1949 kunde han inflytta i det skolhus, som riksdagen beslutat bygga i juni 1948. Trots riksdagsbeslutet blev det ett hus av sten. Samma år renoverades också det gamla gymnastikhuset.

Men fortfarande saknade seminariet aula och lokaler för många ämnen. Eleverna fick — vilket då var ovanligt — vandra mellan olika skolor, där man hyrde in sig i institutioner. Undan för undan ljusnade det dock. I april 1951 erhöll seminariet i stora salen i S:t Lars församlingshem, vilket är beläget i anslutning till seminariebyggnaden, en samlingsal. Läsåret 1953—54 kunde man åstadkomma en naturvetenskaplig institution, sedan musikundervisningen flyttats från sina lokaler i gymnastikbyggnaden till en vägverkets barackbyggnad, som stod på tomten.

Efterskrift

I föreliggande arbete skymtar i notapparat hänvisningar till en del II av detta arbete. Med hänsyn till hitintills företagna forskningar och planeringar skall detta något skisseras.

Avsikten är att denna kommande del kommer att innehålla dels en matrikel över lärare och elever åren 1843—1968 dels ett antal undersökningar kring elevkåren. Förarbetena till matrikeln är långt framskridna. Avsikten är, att den skall upptaga födelseförsamling, föräldrarnas yrke och namn, vederbörandes sluttjänst jämte vanliga data. Matrikeln över lärarna kommer att göras fylligare. Tryckta skrifter skall t.ex. redovisas.

Ett antal undersökningar kring elevmaterialet är påbörjade eller planerade. Andra kan tillkomma. Längst har arbetet kommit med elevernas geografiska hemmiljö. (Tre uppsatser vid historiska institutionen vid Linköpings högskola har behandlat ämnet.) Man torde fram till 1920-talet kunna urskilja särskilda bygder som rekryteringsbaser. Orsakerna till uppkomsten av dessa synes vara skiftande — men det personliga inslaget är slående. En enda elev eller en lärare kan ha satt i gång kedjereaktioner. Ekonomiska förhållanden kan också skönjas. Detta sista gäller i ännu högre grad en annan aspekt, nämligen hela tillströmningen av elever till seminarierna, vilken påverkats av det allmänna konjunkturläget. Undersökningen av den geografiska fördelningen måste göras med bakgrundsmässiga undersökningar av rekryteringen till andra seminarier. Så har det visat sig, att Strängnässeminariet haft "filialer" i Småland. En annan faktor, som kraftigt har påverkat elevrekryteringen har varit inrättande av nya seminarier och nedläggningen av existerande.

Ett annat komplex av undersökningar, som är under utarbetande, avser elevernas sociala bakgrund. Emellertid är källmaterialet så osäkert, att det torde bli nödvändigt med mikroundersökningar med fullständig bearbetning av vederbörandes miljö. Det har nämligen visat sig, att många elever växt upp i burgen miljö men senare genom faderns frånfälle eller obestånd råkat i största fattigdom. Den omständigheten, att läraryrket tidigt kom att förenas med kyrkomusikeruppgifter har gett både profil och status åt rekryteringen. Vanskligare är att klarlägga, vilken roll de nyevangeliska (ev. också de gammalkyrkliga) väckelserörelserna haft i detta sammanhang. Att bli lärare var att förverkliga en särskild religiös kallelse är omvittnat i många enskilda sammanhang. Av mikroundersökningar har man kunnat se, att väckelserörelserna bidrog till att rekryteringen från medelklass (särskilt burgen bondemiljö) kom i gång redan på 1880-talet. En ständigt återkommande rekryteringsbas har lärarbarnen varit. Det förefaller, som särskilt "förenade tjänster" varit lockande för söner till kantorer och klockare. Ett intressant inslag i rekryteringsbilden är industriarbetaren och barn till sådana. Ännu på 1940- och 50-talen hade studentklasserna ett markant inslag elever från denna miljö.

Ett tredje uppslag avser att belysa den vidareutbildning till högstadie- och gymnasialärare, som många utexaminerade lärare bedrivit.

Bilagor

Bilaga 1

(Kap. I sid. 41)

Läroböcker och därvid fästade fordringar

I stavningskonsten: Oldbergs hemskola jämte av läraren meddelade uppgifter efter Schmidt, Almqvist m.fl.

I välläsning: Svedboms lärobok, psalmboken m.m. jämte meddelade och vid läsningen tillämpade regler.

I välskrivning: v Mentzers skrivmetod jämte den så kallade punkteringsmetoden av undertecknad.

I vättsskrivning: diktamensövningar efter Almqvist och andra samt ämnesskrivningar och varjehanda slags uppsatser på egen hand.

I språklära: Svedboms satslära samt Filéns formlära, än teoretiskt inhämtade, än praktiskt inskräpta och tillämpade vid läs- och skrivövningar.

I kristendom: Sefströms katekes, bibl. hist. efter Hübner, daglig bibeltolkning, i vilket hänseende under året vanligen genomgås Johannes samt någon av de övriga evangelisterna, Apostlagärningarna samt sön- och helgdagsperikoperna. Vid denna tolkning har hittills mera använts den akroamatiska metoden men vid läsningen av bibl. histor. har bibelförklaringen försiggått erotematiskt.

I geografi: Lärobok av Winge samt Stielers atlas. Härmed förenas även kartritningar.

I svensk historia: den i Oldbergs hemskola upptagna lärokurs.

I allmän historia: lärobok av Winge.

I naturlära: Thomées populära naturkunnighet.

I räknekonst: Zweigbergks lärobok jämte särskilt uppgivna och tillämpade regler för huvudräkning.

I geometri och linearteckning: Lagerhems lärobok med tillhjälp av åskådliggjorda solida figurer (av trä) samt Chiewitz' rittabeller.

I pedagogik och metodik: Dahms skolmästarekonst och skriftliga anteckningar över Ljungstedtska skolans metod.

I kyrkosång: Dillners sånglära för inövning av skalor, tetrachorder och intervaller; samme författares sifferböcker för enstämig och fyrstämig psalmsång. Fyrstämig notsång övas även men endast av dem, som före inträdet på seminarium lärt känna noterna.

I gymnastik: Lings gymnastikreglemente, efter vilket rörelser utan maskineri teoretiskt och praktiskt inövas. Även begagnas maskineri-gymnastik.

Ur *J. Viström:* Underrättelser om folkskollärare-seminarium i Linköping.

Bilaga II
(Kap. I sid. 44)

Förteckning
på Inventarier vid Lancasterska Vexelundervisnings Skolan i
Linköping

8	Monitörs brickor med band				
6	Den förstes d:o d:o				
9	Bläckhorn				
7	Additions Tabeller klistrade på 4 taflor				
3	Subtractions d:o (in duplo)	4	d:o		
3	Multiplications d:o d:o		d:o		
3	Divisions d:o d:o		d:o		
8	Skrif Alphabets tabeller på		d:o		
6	Tryck d:o	3	d:o	höra till	1:sta Classen
2	Stafvelse d:o	1	d:o	d:o	2 d:o
4	d:o d:o	2	d:o	d:o	3 d:o
3	d:o d:o	2	d:o	d:o	4 d:o
9	d:o d:o	5	d:o	d:o	5 d:o
10	Tabeller för renläsning	5	d:o	d:o	6 d:o
2	d:o	1	d:o	d:o	7 d:o
6	Längre bänkar				
3	Pallar				
1	Catheder med 6 lådor af hvilka 2:ne med Läs				
1	Stussare				
1	Ringklocka				
1	Jägarpipa af Silfver med Silkes snöre				
9	Hübners Bibl. Historier				
6	Catecheser				
6	Skrifböcker				
	Junkers Räkne tabeller med facit bok				
60	Skiffertaflor				
2	Sandhyflar				
7	Monitörs käppar				
4	Förvaltningslistor				
1	Svart måladt bord med 2 lådor				
3	Karmstolar				
5	Linealer				
16	Pinnar att skriva i Sand med				
2	Bokhyllor				
2	Pennknifvar				
2	Saxar				
1	Sågbock				

1	Vattentunna om 60 k:nr
2	Baljør med bleck durchslag
1	Träd tratt
1	Åmbar
4	Blecksopor
1	Mösshängare med 89 tinnar
2	flyttbara trappor
2	Eldgafflar
1	Eldskyffel
1	stor Svartmålad Alphabets Tafla
1	Hårsickt
	Flere små mösshängare
2	Mässingskranar

Linköping d. 31 Maji 1824

A. Nordgren

Ur Ljungstedtska skolans arkiv

Bilaga III

Kap. I sid. 45)

Afskrift

Uti Folkskollärare Seminarium i Linköping samt uti Ljungstedtska Friskolan har Eleven Orgelnisten Carl Jacob Kron från Örtomta 2:ne terminer deltagit i Läro-öfningarna och den 13 Junii 1844 aflagt föreskrifna prof i de ämnen, hvilka enligt Kongl. Maj:ts nådiga Stadga af den 18 Junii 1842 Folkskol-Lärare-Kallet tillhöra, samt dervid erhållit följande Vitsord:

Wid Theoretisk examen

För ådagalagd Skicklighet

I Stafning och InnanläsningMed beröm godkänd.
WälskrifningMed beröm godkänd.
RättskrifningGodkänd
KatekesenBerömlig.
Bibl. HistorienGodkänd
Fysisk o. Politisk GeografiMed beröm godkänd.
Fäderneslandets HistoriaMed beröm godkänd.
Hufvuddragen af allmänna HistorienMed beröm godkänd.
RäknekonstenBerömlig.
Allmänna begreppen af Geometri o. LinearteckningMed beröm godkänd.
Kännedom af Vexelundervisnings-metodenBerömlig.
Enkel GymnastikMed beröm godkänd
KyrkosångMed beröm godkänd

Wid Praktisk examen

För ådagalagd färdighet att meddela undervisning

I Stafning	<i>Med beröm godkänd.</i>
Innanläsning	<i>Med beröm godkänd.</i>
Rättskrifning	<i>Godkänd</i>
Wälskrifning	<i>Med beröm godkänd.</i>
Katekesen	<i>Med Bibelförklaring</i>
Bibl. Historien	<i>Godkänd</i>
Fysisk o. Politisk Geografi	<i>Med beröm godkänd</i>
Fäderneslandets Historia	<i>Med beröm godkänd</i>
Hufvuddragen af allmänna Historien	<i>Godkänd</i>
Räknekonsten, theoretisk och praktisk	<i>Berömlig.</i>
Allmänna begreppen af Geometri och Linearteckning	<i>Med beröm godkänd.</i>
Kyrkosång	<i>Berömlig.</i>
Enkel Gymnastik	<i>Med beröm godkänd</i>

Och har Eleven Carl Jacob Kron i öfrigt, under den tid han Seminarium och Skola bevisat, ådagalagt *berömlig flit och berömligt uppförande*, hvilket allt honom till betyg meddelas.

Linköping den 14 Junii 1844.

Vidi

Sven Lidman

Domprost

och Seminarii Inspektor

Johan Wiström

Seminarii Direktör.

SIGILL

Afskriftens likhet med Originalen bevittnar:

And. Gabr. Strömmenbergh

VLA Linköpings domkapitels arkiv G III b no 2

Inspectores Seminarii i Linköping

Folkskoleseminariet

1843—	45	domprosten Sven Lidman
1845—	48	lektorn C. M. Petrelli
1848—	58	lektorn J. F. Johansson
1858—	64	lektorn J. H. W. Steinnordh
1864—	66	domprosten Lars Laurenius
1866—	77	lektorn Axel Broman
1877—	79	lektorn L. E. Rusén
1879—	82	domprosten C. V. Linder
1882—	84	lektorn C. O. Möller
1884—	85	lektorn J. H. W. Steinnordh
1885—	93	domprosten C. W. Charleville
1893—1909		lektorn C. A. von Engeström
1909—	11	lektorn C. V. Beckman
1911—	25	domprosten J. Th. Bring
1925—	27	kontraktsposten C. R. Sundell
1928—	35	biskopen E. Aurelius
1935—	36	domprosten Sven Carlson
1936—	47	biskopen Tor Andrae
1947—	59	kontraktsposten Sixten Dahlquist
1.7 1959—30.9 1959		biskopen T. Ysander
1.10 1959—68		landshövdingen Per Eckerberg

Folkskoleseminariet för kvinnliga elever

1948—	59	biskopen T. Ysander
-------	----	---------------------

Landstingets småskoleseminarium

1898—1919		domprosten, från 1910 biskopen John Personne
1920—	33	lektorn Nils Jakobsson

Statens småskoleseminarium

1933—	36	lektorn Nils Jakobsson
-------	----	------------------------

Reglemente för en undervisningsanstalt i Linköping till bildande av lärare vid småskolor

§ 1

Jämte folkskolelärare-seminarium i Linköping upprättas en anstalt för bildande av lärare vid småskolor.

§ 2

Undervisningen omfattar följande läro- och övningsämnen: kristendoms-kunskap, svenska språket, räknekonst, välskrivning och teckning, sång samt gymnastik.

§ 3

Lärokursen vare följande:

Kristendoms-kunskap

Bibelläsning, omfattande ett av de 4 evangelierna och någon av epistlarna; biblisk historia enligt seminarii-skolans lärobok; Luthers lilla katekes med förklaring under hänvisning och anslutning till bibeln samt valda verser ur psalmboken till ett antal av högst en vers i veckan.

Svenska språket

Säker insikt i rättstavningsläran; god och innehållsenlig innanläsning, i sammanhang varmed inövas så mycket av form- och satslära, som oundgängligen erfordras för en redig uppfattning av läsestyckenas innehåll. Dessa stycken böra väljas med hänsyn därtill att under deras behandling kunskap vinnes företrädesvis om det allmännaste av fäderneslandets historia och geografi samt av naturläran till det mått, som är nödigt för att sätta eleverna i stånd att leda enkla åskådningsovningar.

Räknekonst

Enkel huvudräkning inom talserien 1—100; insikt och färdighet i de 4 räknesätten i hela tal och bråk.

Välskrivning och teckning

Övningar med griffel, krita och penna för vinnande av en jämn och ledig handstil. Teckning enligt ritkurs för småskolan.

Sång

Kännedom om nottecknen och om toners läge på ett musikaliskt instrument; övning i tonträffning samt koral-sång, anslutande sig till de inlärdas psalmverserna, jämte några enkla valda barnsånger.

Gymnastik

Fristående gymnastik och marschövningar.

§ 4

Vid undervisningen bör i allmänhet avses att på ett enkelt och åskådligt sätt samt med ständig hänsyn till elevernas praktiska utbildning meddela dem erforderlig insikt och färdighet.

Särskilt skola eleverna, till vinnande av undervisningsskicklighet, i den med seminarium förenade övningsskolas småskoleavdelning dagligen infinna sig för att dels åhöra lärarens undervisning, dels handledas att själva meddela undervisning. Härvid bör, med tillbörligt uppskattande av småskolans läro- och övningsämnen i allmänhet, särskilt och i främsta rummet åsyftas att bibringa eleverna skicklighet att bestrida den första undervisningen i läsning och skrivning.

§ 5

Vid de praktiska övningarna vare eleverna fördelade i två grupper, som växelvis i skolan sig inställa; dock må alla kunna tillsammans övas, såvida deras antal ej överstiger 10.

§ 6

Lärotiden beräknas till 32 veckor, fördelade i två terminer.

Höstterminen utgörande omkring 14 veckor börjar i medlet av september och vårterminen utgörande omkring 18 veckor i medlet av januari.

§ 7

Varje vecka meddelas undervisning i läro- och övningsämnena 20 timmar huvudsakligen enligt följande fördelning:

i kristendoms-kunskap	4 t:r
i svenska språket	6 „
i räknekonst	3 „
i välskrivning och teckning	3 „
i sång	2 „
i gymnastik	2 „

vartill komma praktiska övningar 16 timmar eller 8 timmar för vardera gruppen.

§ 8

I den för seminarii klasser gemensamma morgonandakt med bibelläsning må jämväl eleverna i småskolelärare-avdelningen få delta. Deras undervisning i gymnastik kan ock få ske tillsammans med eleverna i 1:sta seminarii-klassen.

§ 9

På domkapitlet må ankomma att uppå seminarii-rektors förslag förordna om undervisningens upprätthållande enligt ovan stadgade grunder genom fördelningen av undervisningsskyldigheten emellan de lärare vid seminarium, vilka emot åtnjutande av särskilt arvode därtill finnas villiga, och därjämte där så erfordras genom antagande av en särskild underlärare, som äger skicklighet att övertaga undervisning av barnen i småskole-avdelningen och att utöva ledning av småskolelärare-elevernas praktiska övningar.

§ 10

Seminarii-rector åligger att föra matrikel över intagna elever, att upprätthålla läseordning och examens katalog, däri upptagas vitsorden över elevernas uppförande, flit och undervisningsskicklighet i de särskilda läro- och övningsämnena, samt att i övrigt vaka över undervisningens gång i överensstämmelse med den angivna läroplanen ävensom över elevernas uppförande vid läroinrättningen.

§ 11

Inträde i denna läroanstalt, vari högst 20 elever på samma tid må vara intagna, äge rum endast vid höstterminens början.

§ 12

Den som önskar vinna inträde skall vid anmälan hos seminariirektor genom behörigt betyg styrka sig hava begått H. H. nattvard, vara känd för ett gott uppförande, hava haft naturliga eller skyddskoppor samt uppnått 16 års ålder; varjämte sökande vid anställt förhör bör ådagalägga följande insikter och färdigheter:

- a) kännedom av biblisk historia enligt någon kortare lärobok samt av Luthers lilla katekes med förklaring och hithörande bibelspråk;
- b) förmåga att rent och flytande läsa svenskt och latinskt tryck;
- c) färdighet i de fyra räknesätten i hela tal;
- d) någon övning i kyrkosång, varifrån dock befrielse efter rektors beprövande kan medgivas dem som sakna musikaliska anlag;
- e) läslig handstil.

§ 13

Examen anställs vid slutet av läsåret under seminarii-inspektors ledning å dag, som av honom i samråd med rektor bestämmes; och skola eleverna därvid avlägga prov på sin undervisningsskicklighet i de särskilda läro- och övningsämnena. Avgångsbetyg, vari upptagas de i § 10 omförmälda vitsord, utfärdas av rektor och undertecknas av inspektor.

§ 14

Vid bedömning av elevs såväl undervisningsskicklighet som flit och uppförande användas de i § 48 av det nådiga förnyade reglementet för seminarierna i riket av den 1 december 1865 föreskrivna betygsgrader.

§ 15

Med avseende på tukt och ordning samt tillsyn gälle i tillämpliga delar vad berörda nådiga reglemente i §§ 50—55 samt 64 stadgar.

Tidning för folkskolan 1867 sid. 107

Norrköping den 2 Mars 1864

Högwördigste Herr Doctor och Biskop!

Då jag med glad förundran genom Herr Doctorns och Biskopens skrivelse af den 26 nästl. Febr. emottog ett för mig rätt dyrbart vitnesbörd om Herr Doctorns och Biskopens förtroende och välvilja, kunde jag icke undgå att tillika med bekymmer befara, att det ifrågakända erbjudandet åt mig af en så maktpåliggande befattning stode tillsammans med ett öfverskattande af mina ringa krafter. Sedan jag nu öfvervägt saken, vill jag emellertid på den öppna frågan afgifva följande lika uppriktiga svar.

Mina tankar och önskingar i afseende på min framtida verksamhet hafva under den sednaste tiden närmast varit rigtade deruppå, att jag, så mycket min temligen trägna sysselsättning så inom som utom skolan medgåfve, måtte kunna återtaga och småningom fortsätta mina afbrutna studier. Så snart en bestämdt afgörande såväl inre som yttre kallelse kunde blifva mig gifven, ämnade jag sålunda kunna vara redo att inträda i kyrkans tjenst ej blott, såsom hittills, i egenskap af lärare, utan såsom prest. Det har till och med i vänligt förtroende blifvit mig sagdt, att utsigt till anställning här i staden såsom Comminister i Hedvig möjligen kunde finnas för mig, såvida denna församling, sedan Kongl. Maj:ts stadfästelse vunnits å den förändrade regleringen af stadens själavårdsangelägenheter, skulle, snart nog antager man, väcka fråga om anställande af en sådan tjensteman. Men då jag i mina förberedande studier ännu inte hunnit någon afslutning samt med afseende på den nämnda möjligen skeende kallelsen hvarken kunnat eller bordt på förhand någonting afgöra vare sig i den inre öfvertygelsens stadgande eller genom uttalande af någon bestämd önskan och benägenhet, så finnes icke i mina framtidsplaner någon anledning till betänklighet i afs. på den nu ifrågavarande befattningen. Och då densamma icke heller av någon annan anledning synes mig motbjudande utan fastheldre rätt stor och herlig, måste jag bekänna, att jag betraktar Herr Doctorns och Biskopens framställda önskan och uppmaning såsom en kallelse, hvilken jag icke vågar afslå.

Det kunde visserligen för mig gifvas viktiga bevekelsegrunder att söka undandra mig en sådan ansvarsfull plats, neml.

- 1) att jag saknar all erfarenhet, huruvida jag i någon mon kan ega den för dylikt embete erforderliga gåfvan att ordna och leda, och
- 2) att jag om folkskolefrågorna ej eger närmare kännedom, än den, som kan antagas vara förhanden hos hvar och en för detta viktiga ärende intresserad person, hvilken icke af sin ställning särskildt varit föranledd att egna noggrannare uppmärksamhet och studier åt detta håll. Men då jag måste vara förvissad derom, att jag väl aldrig genom hvilka egna bemödanden som heldst lärer kunna vinna trygghet i detta hänseende, låter jag, i förtröstan på Herrens råd och hjälp, äfven dessa betänkligheter fara. Deruti styrkes jag äfven vid tanken derpå,

att derest Herr Doctorn och Biskopen, efter hvad jag nu nämnt, finner skäligen att föreslå mig till Rectorsplatsen vid Seminarium, så torde Herr Doctorn och Biskopen jemväl, såsom vid sådant förhållande i väsendtlig mon delande mitt ansvar, godhetsfullt vilja med råd och dåd understödja mig ej mindre vid arbetets utöfning, än äfven nu förut medelst anvisning, hvarest jag på lämpligaste sätt må kunna vinna den förberedande öfversigt af hithörande förhållanden, som är mest oundgänglig.

Med vördnadsfull tacksamhet anhåller jag att fortfarande få vara innesluten i Herr Doctorns och Biskopens öfverseende välvilja och förtroende.

Ödmjukeligen
Chr. L. Anjou

LUB Ebbe G. Brings samling

Noter till kap. I

- 1 VLA, Fsa A I.
- 2 A. Warne SFH I sid. 169.
- 3 — ibid, *Stig Bernes*: Den svenska folkskollärarytbildningens förhistoria (—1800) med speciell hänsyn till den praktiskt och teoretiskt pedagogiska fackutbildningen. Lic.avh. Pedagogiska institutionen, Uppsala 1951. Maskinskrift.
- 4 *Bernes* a a sid. 212, 217. A. *Wiberg*: Ur folkskollärarytbildningens historia, *Folkskolläraernas tidning* 1942 nr 8, erinrar om att det första egentliga folkskollärarytseminariet inom svensk administration upprättades redan 1684 i Dorpat.
- 5 *Bernes* a a sid. 32.
- 6 H. *Wallin*: Provår, art i *Psykologisk-pedagogisk uppslagsbok*, 1945.
- 7 O. *Svebilus*: Enfaldig förklaring över Lutheri lilla catechismus ställt genom spörsmål och svar, 1 uppl. 1689.
- 8 *Einar Lilja*: Den svenska katekestraditionen mellan Svebilus och Lindblom, diss. Lund 1947.
- 9 *Einar Lilja* a a sid. 125.
- 10 *Bernes* a a sid. 51.
- 10a *Emil Liedgren*: Neologien, romantiken, uppvaknandet 1809—1823 (*Svenska Kyrkans Historia* utg. Hj. Holmquist-Hilding Pleijel) VI:2, 1946, passim.
- 11 VLA Domk. arkiv, brevbok B I 70. Den 21/11 1839 skrev statssekreteraren i ecklesiastikexpeditionen, Chr. Isac Heurlin, till biskop Hedrén: "Folkskolan gör mig värsta bekymret. Till Bror står jag i förbindelse för Linköpings Domkapitels därom avgivna märkeliga utlåtande." Brev till Johan Jacob Hedrén 1. i ämbetsärenden (Linköpings stiftsbibliotek).
- 12 A. *Warne*: Om tillkomsten av vår första folkskolestadga, ÅSU 103, Sthlm 1961, sid. 77 f.
- 13 Prästeståndets protokoll 1840 bd V sid. 752 ff.
- 14 Se till denna fråga F. *Dahlbom*: Den svenska folkskolans kristendomsundervisning 1842—1919, sid. 323—340, samt *Einar Lilja*: Religionspedagogik, 1970, sid. 59 ff.
- 15 Prästeståndets protokoll 1841 bd XIII sid. 78 f.
- 16 VLA Domk. arkiv, brevbok B I 71.
- 17 *Warne* ÅSU 103 sid. 75.
- 18 VLA Domk. arkiv, brevkoncept 1841 A II a 138.
- 19 Handlingar rörande Prestmötet i Linköping år 1843, Första delen, Linköping 1844, sid. 125—130. Kursiv här.
- 20 VLA Domk. arkiv prot. A I a 97.
- 21 Det latinska ordet seminarium betydde ursprungligen frösäng, plantskola. I betydelsen lärarytseminarium förekom det i Tyskland från 1700-talet. I Sverige användes det för första gången i denna mening år 1751 av J F Kryger i Den välmående patrioten. *Bernes* a a sid. 3. Jfr A *Warne*: Till folkskolans förhistoria i Sverige, diss. Uppsala 1929, sid. 342 ff.

- 22 VLA Domk. arkiv, prot. 14/9 1842 A I a 97. Reglementet publicerades i Tff 1918 sid. 19 ff i art. Hur Linköpings folkskoleseminarium upprättades av signaturen G W (= Gottfr Westling). Reglementets föreskrift om inspektor (§ 5) blev lagligt påbud först genom statens reglemente för seminarierna år 1862.
- 22a A. N. Schmidt: Pedagogiska anteckningar under besök vid åtskilliga utländska folkundervisningsverk. Förra bandet: Om prussiska folkskolväsendet i allmänhet och skollärareseminarierna i synnerhet, Sthlm 1841. Ett ex försett med Schmidts egenhändiga dedikation till biskop Hedrén förvaras i Linköpings stifts- och landsbibliotek. Det är Schmidts berättelse om de s k. hjälpseminarierna i Preussen, som har varit förebilden för biskop Hedrén såväl i den allmänna synen som i detaljerna. Här några exempel: "seminaristernas undervisning är fördelad på 36 timmar i veckan" (sid. 29). Undervisningsövningarna är placerade i block om två timmar på förmiddagen och två timmar på eftermiddagen de flesta veckodagarna (sid. 34 f). Ämneskretsen är densamma (sid. 28) med undantag för trädgårdsskötsel. Schmidt hade nära relationer till Linköpings stift, där han slutligen verkade som kontraktsprost i Nykil. — Om det tyska inflytandet på 1842 års folkskolestadga se SFH 2 sid. 319.
- 23 VLA Domk. arkiv G I a no 18.
- 24 VLA Domk. arkiv prot. 2/2 1848 A I a 99.
- 25 A. Oldberg: Praktisk Handbok i Pedagogik och Methodik för Svenska Folkundervisningen, Sthlm 1843, sid. 208.
- 26 G. Lindeberg: Folkskoleseminariet i Lund 1839—1939, Lund 1938, sid. 20. Lindebergs påstående a a sid. 88 att de flesta av de nya seminarierna erhöll samma organisationstyp som Lunds synes inte hållbart.
- 27 Domk. ämbetsbrev 1842 sid. 35 ff.
- 28 VLA, Fsa A I.
- 29 Seminarieföreståndaren synes inte ha använt pressen för att kungöra beslutet om intagning. Första gången likvid för annons redovisas i seminariets räkenskaper är i januari 1850, då för en annons i Östgöta Correspondenten nr 7 och 8 24 skilling banco utkvitteras av C F Ridderstad.
- 30 Domk. ämbetsbrev 1846 sid. 67 f.
- 31 VLA Domk. arkiv prot. A I a 98.
- 32 VLA Domk. arkiv prot. A I a 97.
- 33 Domk. ämbetsbrev 1849 sid. 78 f.
- 34 Om detta sällskap se A. Sörensen: Växelundervisningssällskapets normalskola och folkskoleseminariet i Stockholm 1830—1930, Uppsala 1930.
- 35 RA, Svenska sällskapets för folkundervisningens befrämjande arkiv, bilaga till Växelundervisningssällskapets protokoll 1849.
- 36 VLA Domk. arkiv prot. A I a 98.
- 37 Rektor Schmidts statistik i den i not 35 omnämnda protokollsbilagan.
- 37a Lja A 3 Handlingar rörande seminarium 1846—59.
- 37b Lja A I prot. 2/1 1844.
- 37c VLA Domk. arkiv A I a 98 prot. 26/11 1845.
- 37d Lja A 3 Handlingar rörande seminarium 1846—59.
- 38 VLA Domk. arkiv prot. A I a 98.
- 39 I jämförelsen är dock seminariet i Visby inte medtaget.
- 40 Redovisning och Berättelser aflemnade i Sällskapet för vexelundervisningens befrämjande, Sthlm 1847 sid. 8.
- 41 Domk. ämbetsbrev 1845 sid. 90.
- 42 Oldberg a a sid. 164 ff.
- 43 I avskrift i VLA Domk. arkiv G III b no 2. Avtryckt här som bilaga III.
- 44 VLA Domk. arkiv prot. A I a 98.
- 45 I ett av betygen står "Ljungstedtska folkskolan".
- 45a Gottfr. Westling: Några ord om Linköpings folkskoleseminarium under dess bägge första årtionden i Tff 1907 sid. 96. Även under en senare period (från 1867) användes sifferbetyg. Tff 1908 sid. 35.
- 46 VLA Domk. arkiv prot. A I a 98.
- 47 Till Ljungstedts biografi se: Sven Lidman: Tal öfver... Anders Ljungstedt, Linköping 1836, Nils Gobom: Anders Ljungstedt och hans friskola i: Det var en gång. Skriftserie utg. av Föreningen Gamla Linköping nr 8, Linköping 1965, Torsten Brandel: Sir Andrew Ljungstedt i Macao i: Jordan runt 1966, sid. 561 ff, Siv Sandberg: Ljungstedtska skolan i Linköping. Historik 1824—1974, Linköping 1974.
- 47a Nils G. Ohlsson Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden, diss. Lund 1939, särskilt sid. 113—119. Jfr Edv. Rodhe: Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping, Lund 1905, sid. 229, och A. Wiberg: Till skolsløjdens förhistoria I, ÅSU 56—57, Lund 1939, som utförligt redogör bl.a. för det livliga arbetspedagogiska intresset omkring sekelskiftet 1800. Om Lindblom se not III:195.
- 48 Lja A I.
- 48a Allmänhetens reaktion på Linders broschyrer framgår av en skarp recension i Pedagogisk tidskrift år 1882, där det bl.a. heter (sid. 152 ff): "Icke en lärjunge har på 60 år fått en uppfostran, som ens närmelsevis påminner om reglementets föreskrifter. Och till råga på olagligheten har en kommun sedan 36 år tillbaka helt enkelt annekterat hela stiftelsen med byggnader och fonder och apaterat den till folkskola, dymedelst undandragande sig den i lag bestämde skyldigheten att bekosta folkskola". Signerat Adn.
- 49 Lja A I prot. 17/1 1843.
- 50 W. Sunner: Ur Linköpings folkskolors historia, 1942, sid. 53 ff, C. V. Linder: Ljungstedtska friskolan i Linköping I—II, 1882, sid. 83.
- 51 Linder a a sid. 86 f.
- 52 — a a sid. 90 f, Sunner a a sid. 62.
- 53 Viströms ovan anförda Berättelse (se not 35).
- 54 Sörensen a a sid. 17.
- 55 VLA Domk. arkiv prot. A I a 98.
- 56 RA, Ljungstedtska skolans i Linköping räkenskaper 1840—62.
- 57a Det ena, dokument A, är den redogörelse för seminariets förhållanden, som Viström och Österdahl gemensamt överlämnade till seminariets inspektor, lektor Steinnoth, i januari 1859, det andra, dokument B, består av två koncept till en skrivelse med framställning om löneökning. Konzepten är inte underskrivna eller daterade men är av Österdahls hand och talar i hans sak. De är tillkomna strax efter det att Ljungstedtska skolan flyttat in i sin nya byggnad,

dvs omkring årsskiftet 1858—59. Lja A 3 Handlingar rörande seminarium 1846—59.

- 57b VLA Domk. arkiv prot. 8/5 1847.
- 57c Mot bakgrunden av här redovisade dokument synes Jonas Bäckmans uppgifter om de tre lärarnas tjänstgöring (Tff 1897 sid. 81) inte hållbara.
- 57d Lja A 3 Handlingar rörande seminarium 1846—59.
- 57e VLA Domk. arkiv A I a 98 prot. 23/9 1846.
- 57f Protokoll 19/1 1865, bifogat räkenskaperna för 1864—65. RA, Ljungstedtska skolans i Linköping räkenskaper.
- 58 Lja A 4. Jfr VLA Domk. arkiv prot. A I a 102.
- 59 Lja A 4 prot. 29/4 1861. Förslag skulle "framdeles" uppgöras men därom tiger protokollen. Ett år senare nådde händelseutvecklingen sin slutpunkt.
- 60 *Linder* a a sid. 97.
- 61 RA, F. F. Carlsons samling.

Noter till kap. II

- 1 *Berndt Gustafsson*: Det religiösa livet (Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning, red. E. Dahlström), 4 uppl., 1969, sid. 377 ff.
- 2 *A. Oldberg*: Praktisk handbok i pedagogik och metodik för svenska folkundervisningen, Sthlm 1843, sid. 9.
- 3 *Ibid* sid. 211.
- 4 VLA Fsa B I:1 prot 3/6 1868.
- 5 Tidning för folkskolan 1880 sid. 80. I denna egenskap fungerade rektor Anjou under åren 1877—96 och rektor Westling under åren 1897—1919.
- 6 *Gottfrid Billing*: Biskopen m.m. Ebbe Gustaf Bring. Några minnesblad, Lund 1886, sid. 125.
- 7 VLA Fsa B I:1 brev 24/5 1869, domk. arkiv A I a 113 prot 26/5 1869.
- 7a Se protokollen från rektorsmötena 1870 och 1875 (RA ED Folkskolebyrå).
- 8 *Gottfr. Westling*: Några ord om Linköpings folkskoleseminarium efter dess utvidgning till 1886 (Tff 1908 sid 32 f).
- 9 *Karl Kastman*: Behörighet att vinna inträde i tredje klassen av folkskolläroarsseminarierna på grund av avlagd realskoleexamen (Tff 1903 sid. 8).
- 9a VLA Dk:s arkiv prot 1/8, 23/8 1849. I examenslängden 1850 är hon upptagen med vackra betyg.
- 9b VLA Dk:s arkiv prot 6/4 1853.
- 9c Lja A 3 skrivelse 24/1 1859.
- 10 Om denna allmänna bakgrund se vidare *Sven Nylund*: Småskolläroartutbildningen i Sverige, 1942.
- 10a RA F.F. Carlsons samling.
- 10b *K. A. Kastman*: Berättelse inlemnad till Östergötlands läns 5:te lagtima Lands-ting 1867, sid. 26. Förvaras i landstingets arkiv.
- 10c Uppslaget till denna lösning av problemet har Kastman tydligen fått från några artiklar i Föreningen, Tidskrift för folkskolans och kyrkomusikens vänner, 1865. Författaren var tidskriftens utgivare Fr. Aug. Ekström.
- 11 Denna insats har utförligt belysts i *Harald Schött*: Östergötlands läns landsting 1863—1912, 1921 samt i *Robert Myrdal*: Östergötlands läns landsting 1863—1962, 1962. Kortfattad översikt av *Sven Gustafsson*: Östergötlands läns landsting och folkskolan, 1934. De första tio åren skildras i en artikel i Tidning för folkskolan 1880 sid. 70 ff, där också dess 1875 antagna stadga publiceras.
- 12 VLA Dk:s arkiv A I a 110 prot 19/9 1866, Fsa F 4 Ö:1 Räkningar å terminsavgifterna vid seminarieskolan, Linköping, från 1866 till 1884. Avgifterna användes inte bara till lärararvoden utan också bl.a. till ersättning åt den som redigerade katalogen för seminarium och övningsskolan. En verifikation bevarar minnet av en teknisk nyhet: "Inträdesavgiften för barnen i seminarieskolan vid den förevisning, som hölls å seminarium av Hr Nathan till åskådliggörande av den Edisonska Fonografen och tillsammans utgjorde 3 kronor varder härmed kvitterad. Linköping den 28 oktober 1879. Adolf Bergholtz".

- 13 Tff 1904 sid. 74.
- 14 *Karl Kastman*: Om utbildningen av lärarinnor vid småskolan (Tff 1904 sid. 76).
- 14a *Nylund* a a sid. 64.
- 15 *Schött* a a sid. 163.
- 15a SF 1968:318.
- 16 Utredning om lärarnas fortbildning, avgiven på Kungl. Skolöverstyrelsens uppdrag av *Einar Lilja* den 16 mars 1957.
- 17 *P. E. Svedbom*: Berättelse om det allmänna svenska läraremötet., 1849, Afdelningen för folkskoleväsendet sid. 55. Jfr *Kaleen* ÅSU 116, 1965, sid. 219 not 7.
- 18 Tidning för folkskolan 1871 sid. 68 f samt sid. 84. Jfr årsredogörelsen 1870—71.
- 18a LUB Ebbe Brings samling, brev från F. F. Carlson 4/10 1866 till Ebbe Bring.
- 18b *K. A. Kastman*: Berättelse etc, 1867, sid. 24 f. Kastman föreslår samtidigt att hans tjänst som instruktör begränsas till sommarferierna. För denna uppgift jämte undervisningen vid seminariet av "äldre lärare" betingar han sig ett arvode å 1.500 rdr.
- 18c (*C. F. Hedblad*): Förhandlingar vid åttonde allmänna svenska folkskoleläraremötet i Linköping den 20, 21 och 22 augusti 1878, utgifna af Mötets sekreterare, Linköping 1879.
- 19 VLA Fsa B I:1.
- 20 Siffrorna är hämtade ur Årsberättelser för småskoleseminariet i Linköping 1867—1882 (VLA).
- 21 VLA Ssa Examenslängder 1870—1920.
- 22 Om småskoleseminariet se sid. 84.
- 23 LUB Ebbe Brings samling, brev från C. L. Anjou till Ebbe Bring 3/9 1864. Brevet är daterat i Lund, där Anjou vistades några dagar hos sin kollega Wåhlin efter att med ångbåt ha anlänt till Malmö. Samtidigt uppehöll sig i Lund de bägge nyutnämnda seminarieföreståndarnas högste chef, statsrådet F. F. Carlson, som begagnade tillfället att konferera med dem. Om sin resa berättar Anjou i brevet, att besöket i Schweiz endast innebar negativa intryck. Däremot hade han funnit mycket lärorikt och efterföljansvärt vid de tyska seminarierna han hade besökt, nämligen Neu-Kloster i Mecklenburg, Münsterberg i Schlesien och Nürtingen i Württemberg.
- 24 VLA Dk:s arkiv prot A I a 110 § 27.
- 25 *Gideon Sandahl*: Iakttagelser, gjorda under en studieresa till några svenska seminarier (Tff 1904 sid. 41 f).
- 26 Tff 1892 sid. 166.
- 27 *Berit Spong* ger i Svarta tavlan, kap. Nya språk, en livfull skildring av marknadsmötet i oktober, "andra onsdagen i månaden".

Kommentarer till kap. III

1. Material rörande främst *tjänstetillsättningarna* redovisas nedan.

Tiden 1842—1864

Österdahl hade 1844 varit intagen som elev vid seminariet i Linköping men inte påbörjat studierna. I det folkskollärarbetyg som han 1846 erhöll i Stockholm hade han Berömlig i alla ämnen utom kyrkosång, där han hade Med beröm godkänd. Medsökanden Strömvall inställde sig inte till de prov för tjänsten, som domkapitlet utlyst. Musikfanjunkare A. Bersselius var född 1798.

Vid proven för tillsättning av föreståndare i mars inställde sig till proven tre sökande av fyra behöriga. Av dessa erhöll fängelseprästen F. N. Andersson och läroverksläraren K. J. Nordstedt båda Ba, medan domkyrkosyssloman J. F. Landerstedt erhöll B. Frans Andersson var länsmansson, född i Säby 1823 men från en släkt knuten till Örberga. Modern hette Sara Catarina Siegbahn. J. F. Grevell var född 1806 och avled som kyrkoherde i Klockrike 1884. O. W. Hjöhlmansson var född 1806 och dog 1871. Han var då kyrkoherde i Kullerstad. C. P. Westling, som var född 1803 i Brunneby, blev 1853 kyrkoherde i Vikingstad och dog där 1869.

Då föreståndartjänsten skulle tillsättas i augusti 1862 var Nordstedt ensam behörig sökande. Medsökanden, prästen O. V. Redelius, förklarades obehörig, då han saknade lärareerfarenhet från folkskola.

Såväl Nordstedts fädernesläkt liksom morfaderns släkt Norrgren stammade från Norrby utanför Sala.

Knut Kastman erhöll i sitt undervisningsprov det ovanliga betyget a. Lektor Westman föreslog A. Som jämförelse kan nämnas att brodern Karl Kastman vid prov till Norrköping samma år erhöll betyget B. Anjou hade vid sitt prov till tjänst i Norrköping 1854 fått medelbetyget Ba.

Pontus Bagge var född 1806. Han avled år 1892. J. F. Törnvall var född 1819 och avled 1898. C. H. Wallberg var född 1810. Han dog år 1904. C. F. Kroné var född år 1824 i Schauenburg i Tyskland. Han hade varit anställd som trädgårdsmästare i Östergötland, innan han 1859 från Mogata inflyttade till Linköping. Jfr Lundberg, sid. VII. Han avled år 1907.

Seminariet under rektor Anjous tid (1864—1896)

Under Anjous första rektorsår var det många elever, som på grund av låga betyg kom att lämna seminariet eller utkuggas. Det var ingen speciell lärare, som gav låga betyg. Fick en elev sådana, så fick han dessa av alla lärarna.

Tillsättning av adjunkturen 1871. Rektor hade att föreslå betyg. Domkapitlet höjde för Roberg betyget i historia och geografi från a till A. Hedblad hade A i svenska, där Roberg hade a. Till den humanistiska tjänsten avlades prov av förutom Hedblad och Roberg även av N. A. Roos, A. H. Rosenqvist och O. A. Pet-

tersson. Till den naturvetenskapliga provade Hedblad, Cronvall och Lindholm. Roos och Rosenqvists medelbetyg kom att hålla sig kring Ba, medan Petterssons prov värdesattes med B över hela linjen. Humanisten Hedblad erhöll i matematik a, i naturkunnighet AB, i kristendom "fullt godkänd" och i övningsskolan AB. Motsvarande betyg för Cronvall Ba, AB, "knappt godkänd" och Ba.

Tillsättning av adjunkturen 1875. Anjou hade för Lars Nilsson föreslagit B i samtliga prov, medan han ville ge Gertzén Ba i kristendom, B i svenska, AB i pedagogik och B i övningsskolan. Domkapitlet höjde Nilssons betyg i svenska till Ba och sänkte Gertzéns i pedagogik till Ba. Tre ledamöter hade velat höja Nilssons betyg i svenska till AB. Men detta betyg fälldes med biskopens utslagsröst.

Tillsättning av adjunkturen 1878. Westling hade AB på alla proven på seminariestadiet och B i övningsskolan. De två medprövande (J. A. Franzén och N. P. Nilsson) fick Ba i resp. svenska och historia samt B i övriga prov.

Tillsättning av adjunkturen 1880. Fyra inställde sig till proven. Nils Löfgren erhöll av kapitlet Ba i kristendom, a i svenska, Ba i historia och geografi samt AB i övningsskolan. J. A. Franzén hade i motsvarande betygen AB, Ba, Ba och AB. Dessa betyg innebar i jämförelse med rektors förslag, att betyget för Löfgren i kristendom sänktes, medan Franzéns höjdes i såväl kristendom som i provet i övningsskolan. Kapitlet visar tydlig strävan att söka ge dessa två likvärdiga prov. Kylanders gymnasieprov var ju avlagda i kombinationer, där klassiska språk var väsentliga ämnen. Löfgren avled som biskop i Västerås 1920.

Tillsättning av adjunkturen 1887. Lundqvist erhöll A i kristendom och AB i övriga prov. Björnståhl erhöll AB i kristendom, B i svenska och Ba i historia och geografi. Franzén erhöll AB i samtliga prov.

Lärare vid småskoleseminariet fram till 1897

Hilma Lindström var född i Linköping 10 juni 1846 utanför äktenskapet som dotter till Anna Stina Petersdotter. Styrelsen för småskollärareseminariet började 1875 sin verksamhet. Domprost Per Sjöbring var ordförande 1875—76.

Gottfrid Westling (1897—1910) efterträder Anjou

Kylanders avhandling i teologi bar titeln Ignatii brev till efesierna.

Tillsättningen av adjunkturen 1897. Björnståhl blev av kapitlet obehörigförklarad, då han saknade provår. Efter besvär fick han tillstånd att söka tjänsten (han var redan ordinarie adjunkt) samt befriades från prov i kristendom. Kapitlet hade 1886 förbisett, att Björnståhl saknat provår. Björnståhl avlade prov i historia och pedagogik och fick AB i båda proven. Allvarligaste konkurrenten, A. M. Magnusson, som var fil. kand. och teol. kand. (gamla examen) erhöll AB i kristendom och resp. Ba och AB i de två övriga proven.

Björnståhl var född utom äktenskapet och hette fram till skoltiden J. F. Gidstedt. Han övertog då sin styvfaders namn. Ur genealogisk studiesynpunkt är värt

att notera, att Björnståhl inte finnes upptagen i någon födelsebok och att modern (Sara Matilda Tengvall) i två år (1847—49) inte var införd i mantals- eller husförhörslängd.

Tillsättningen av adjunkturen i naturvetenskapliga ämnen 1906. Borg hade fem medsökande men var klart överlägsen dessa.

Tillsättningen av adjunkturen i kristendoms-kunskap m.m. 1906. Westling fäster i sitt förord vikt vid tjänstetid. Två sökande (Hjelmerus och Hj. Nordin) ställes därför åt sidan. Valet kom sedan att stå mellan Hesslén och adjunkt Sandahl i Härnösand. Vid utnämningen i domkapitlet reserverade sig v. Engeström inte emot denna men mot rektors värderingar.

Tillsättningen av adjunkturen i kristendom m.m. 1907. Ende klart behörig var C. A. Bergström, vilken 1906—07 vikarierat på en adjunktur vid seminariet. Rektor låter honom stå efter andra sökande på grund av kort tjänstgöring (sex terminer) samt sänkt tjänstgöringsbetyg i förmåga att upprätthålla ordning. Anders Hagen, som utöver gamla teol. kand. och a i provår, hade avlagt folkskollärarexamen. Han hade också för kort tjänstgöring.

Tillsättningen av adjunkturen i svenska m.m. 1906. O. P. Moberg var klart behörig. Han hade även betyg i matematik. Han placeras av rektor i tredje rummet. Rektor framhöll, att den i första rummet föreslagne Lindberg hade A i matematik i studentexamen. Oscar Olsson var av rektor placerad i fjärde rummet. Lindberg, som i december 1906 disputerade i nordiska språk, tillträdde 1907 en adjunktur i Helsingborg.

Tillsättningen av adjunkturen i svenska 1907. Biskop Ahnfeldt gör vid tillsättningen av Oscar Olsson den reservationen, att han biträdde utnämningen under förutsättning, att adjunkt Sandahl erhöll tjänsten i kristendom. Men då besvär kom att anföras över utnämningen av Sandahl men inte av Olsson, ledde denna reservation till ingenting.

Oscar Olssons far var från början skomakare. Modern Petronella Heller var dotter till en byskräddare i Kverrestad.

Tillsättningen av musikläraretjänsten 1910. Sandbergs medsökande hade inte avlagt examen vid musikaliska akademien.

Den Sandbergiska tiden 1910—12

Alla uppgifter om domkapitlets agerande i rektorstillsättningen saknas i domkapitlets arkiv. De ingår i departementsakten. Av denna framgår, att kapitlets yttrande skett inte vid sammanträde utan en sammankomst, där Karl Beckman var preses. Sandberg hade i sina ansökningshandlingar en särskild rekommendation av den kände skolmannen Harald Dahlgren, som var hans rektor i Uppsala.

Sandberg lät Ruth Lundgren på grund av högre betyg i undervisningsskicklighet gå före medsökanden Elsa Frieman, som låg 1½ poäng före i en sammanlagd meritering.

Tillsättningen av adjunkten i matematik m.m. 1911. År 1907 hade Setterberg anhållit att få disputera för en avhandling: Jämförelse mellan den teologiska och filosofiska etikens principer. Professor O. Holmström vägrade disputation — enligt vad Setterberg säger inte på grund av innehållet i avhandlingen utan på grund av Setterbergs åsikter. År 1912 utgav Setterberg avhandlingen ånyo under titeln Samhället och moralen.

Holmbäck hade fått dispens från provår, då han avlagt folkskollärarexamen. I Björnståhls förklaring över Setterbergs besvär (skriven med Sandbergs handstil) framhölls, att det goda resultatet från Halmstad ur disciplinsynpunkt var att tillskriva den goda ordning, som rektor Bökman skapat vid läroverket.

Johannes Johanssons rektorat (1912—24)

Såväl Johannes Johansson som Brandt hade AB i provår men den förre hade A i folkskollärarexamen mot den senares AB. Det bör då påpekas, att Brandt avlagt folkskollärarexamen som vanlig elev.

Det lär ha varit Erik Stave, nybliven e.o. professor i exegetik, som varit särskilt negativ emot Johanssons avhandling om Hosea. Det heter om avhandlingen, att om Johansson hade disputerat för lektorat skulle han fått Ba på sin disputation.

Johannes Johansson utgav tre psalmboksförslag resp. 1907, 1908 och 1923. Dessa är såväl teologiskt som kulturhistoriskt intressanta, främst Johanssons försök att uppträda som språkrenare. Man märker i urval och ändringar Johanssons kontakter med och påverkan av nyevangelismen men också hans strävan efter en renad lutherdom. Psalmboksförslagen är blott en ringa del av den ymniga flora av litterära produkter som Johansson åstadkom. Det var läroböcker (även för folkskolan), handledningar, populärvetenskapliga skildringar osv.

I seminariestadgan 1914 tillkom, att som särskild meritering skulle vid adjunktstillsättning räknas avlagd folkskollärarexamen liksom betyg i ämnet pedagogik. Dessutom skulle hänsyn tas till sökandens lämplighet som lärarutbildare.

Tillsättningen av adjunkten i historia 1915. Tjänsten hade av domkapitlet ledigförklarats sommaren 1914, innan ännu den nya seminariestadgan var utkommen. Det hette vidare i denna, att utnämningssaken, som påbörjats av domkapitlet, fick avslutas av denna myndighet. Johannes Johansson sätter Gideon Nordahl före F. W. Morén. Johansson har tagit hänsyn till Nordahls bättre provårsbetyg jämte längre tjänstetid vid seminarium. Emellertid kom domkapitlet att utnämna F. W. Morén, på grund av dennes bättre lärdomsmeriter. Domkapitlets utnämningen ägde rum den 16 december. Men den 31 december 1914 utnämndes Morén till adjunkt i Strängnäs av k:maj:t — en tillsättning, som ägt rum efter nya stadgan.

Ny tillsättning ägde rum våren 1915. Rektor sätter i andra rummet G. O. A. Hallbäck, som saknade betyg i ett av adjunktens ämnen, nämligen pedagogik. Domkapitlet förklarar för sin del Hallbäck obehörig till tjänsten. Skolöverstyrelsen föreslår utan motivering Svensson-Marke till tjänsten. Det kan påpekas, att ursmälänningen Markes mor, Hilda Persson var född i Helsingborg av skånska

föräldrar. Ämnet för Markes licentiatavhandling var "Priser och prisstegringar under 1500-talet". Hj. Nordin hade i ett flertal skrifter behandlat äktenskaps- och sexualfrågor hos judarna och i Nya testamentet.

Lektorstillsättningen i biologi och geografi 1919. Närmast behörigheten torde fil.dr S. G. K. Blomqvist ha legat. Hans licentiatexamen var avlagd i geologi i stället för geografi. Johansson ställer Blomqvist efter tre andra på grund av ett avhandlingsbetyg i underkant (B, Ba). Per Stolpe, som var professorsbehörig i geografi, saknade provår. Johansson ställer sedan Sundelin med a på avhandling och AB i provår före Teiling och Falck. Den sistnämnde hade betyget A i undervisningsskicklighet.

Sundelin förordnades att vårterminen 1919 uppehålla det omstridda lektoratet. Men varken rektor eller Sundelin hade tagit initiativ till förordnandet.

I sina inlägg nervärder rektor Johansson provårets roll som utslagsgivande vid tjänstetillsättningar, eftersom provårskandidaterna har olika lång undervisningserfarenhet före provåret. Inte desto mindre införskaffas intyg från en av Sundelins handledare (lektor S. Ekman), vilken framhöll att a skulle varit ett mera rättvist provårsbetyg för Sundelin än det han erhöll. Skolöverstyrelsen ger i sin förklaring över besvären Johansson rätt i dennes framhållande av lärdomens roll (Sundelin hade akademiskt betyg även i arkeologi) men fastslår, att de formella talangerna också är viktiga och vidhåller sitt förslag.

Slöjdundervisningen kom 1892 att uppdelas på övningsskollärarna Wahlqvist och Janzon. Sedan den förre blivit föreståndare för småskoleseminariet, kom dennes undervisning att bestridas av Herman Wikman — som var föreståndare för Sundbergska stiftelsens barnhem — till 1905 och därefter fram till 1913 av folkskollärare F. V. Engström i S:t Lars. Ett ledigförklarande av slöjdlärartjänsten ägde rum 1913 — men utan sökande. K. Nordin kom tillsammans med Janzon att undervisa i slöjd från 1913. Som tredje slöjdlärare inträdde 1919 övningsskollärare Sven Gustafsson.

Den behörige sökande, som återkallade sin ansökan, var Gustaf Carlsson, som blev slöjdlärare vid seminariet i Luleå. Det kan nämnas, att även slöjdlärartjänsten i Lund kom samtidigt att tillsättas genom kallelse.

Övningsskollärartjänster. Vid tillsättning av övningsskollärartjänsten efter Wahlqvist hade rektor i avvaktan på införandet av dubbelseminarium velat vakanssätta tjänsten. Skolöverstyrelsen avtog denna egendomliga begäran, vars syfte säkerligen var att få andrum, så att Sven Gustafsson skulle vara behörig till ordinarie tjänst.

Vid tillsättningen föreslog lektorerna Beckman och Jacobsson, att förord skulle ges Wikholm på grund av dennes långa tjänstgöring som ordinarie övningsskollärare.

Gustaf Walli 1924—30

Tillsättningen av lektoratet i fysik 1925. Av de fyra sökandena till tjänsten hade Wingård, Sedström och Lundahl a i undervisningsskicklighet. Den sistnämnde hade

även A i fallenhet. Wingård hade Ba på sin avhandling, de två övriga AB. Wingård föres av skolöverstyrelsen åt sidan, då han föreslagits till ett lektorat vid läroverket i Falun. Han blev också den 20 juli utnämnd till denna tjänst (Skolöverstyrelsens förslag är daterat den 7 juli). Wingård besvärar sig, och framhåller, att då han inte tillträtt sin tjänst skulle inte transportregeln behöva tillämpas. Skolöverstyrelsen vidhöll sin syn på transportregeln men medgav att i annat fall skulle Wingård på grund av sina 10 terminers tjänst ha föreslagits till Linköping. Wingård lät sig nöja och återkallade sina besvär.

Övningsskolläraryrketjänsternas tillsättning 1925. Grefbäck och Emma Olsson hade erhållit sina e.o. tjänster utan att dessa ledigförklarats. Som motivering för utnämningen av Grefbäck säger rektor, att denne hade "det bästa betyg, som vid seminariet avgivits på många år". Tillsättningen av Emma Olsson hade rektor motiverat med att hon var både små- och folkskollärare. Den tredje e.o. tjänsten, som blev ledig efter I. Lundström, hade däremot blivit ledigförklarad av K. Falck som t.f. rektor. Denne föreslår Nils Erik Persson, som också erhåller tjänsten. Medsökanden Gustaf Pettersson, Vreta Kloster, hade liksom Grefbäck ett toppbetyg från seminariet men blott fyra terminers tjänstgöring.

Styrkan i Anna Christenssons meritering framgår av att den annars så försiktige Walli skriver att hon var så överlägsen i de två första befordringsgrunderna, att en ingående jämförelse var överflödig. Visserligen fanns flera sökande med A i undervisningsskicklighet, men Anna Christensson hade erhållit detta betyg i såväl små- som folkskollärarexamen. Hon hade i sex år undervisat i högre folkskola och två år varit e.o. lektor vid seminarium.

Den sjuemannagrupp, bland vilka Walli skall utvälja den tredje kandidaten bestod av Nils Persson och Emma Olsson samt Martin Engström i Linköping, vidare Sävblom från Ämål, Ström från Växjö, Larsson från Landskrona samt A. H. Sandén i Rö. Den sistnämnde hade examensmeriter jämförbara med de bästa i denna konkurrens, t.ex. (A, A) i skicklighet resp. fallenhet, men hade vid tjänstgöring vid seminarium fått sitt tjänstgöringsbetyg sänkt. Från denna grupp utväljer sedan rektor tre (Nils Persson, E. Larsson och O. Ström, som var övningsskollärare i Växjö).

C. G. Högsby 1930—43

Högsbys båda föräldrar var förvärvsarbetande. Fadern, som var i byggnadsbranschen, är först angiven som mureriarbetare och senare verkmästare, skaffade sig ett stenhus i Annedal. Modern var barnmorska i Göteborg. Eftersom Gustaf H. ansågs klen i barndomen sändes han till släkten i Högsbyn "för att dricka spenavarm mjölk och njuta lantluft". Filologiska uppsatser kring namn och annat från bygden kring Högsbyn i Kroppefjäll är hans värdefullaste författarskap.

Tillsättning av lektoratet i moderna språk 1939 och 1940. Vid tillsättningen 1929 var Tengvik den allvarligaste konkurrenten till Larsson. De hade samma betyg i undervisningsskicklighet (a) med bättre serier för Larsson. Avhandlings-

betygen (andra är försvarsbetyget) var för Larsson Ba och AB och för Tengvik AB och B.

Vid andra tillsättningen, då Tengvik återkom, tävlade också docenterna Arngart och Kökeritz, vilka båda förklarats behöriga till professur. Vid denna konkurrens hade Kökeritz placerats före Arngart. Den sistnämnde hade AB i provår. Kökeritz hade dispens från sådant.

Tillsättning av gymnastikläraryrketjänsten 1937. Den betygmässigt högst meriterade sökanden O. Sandqvist hade blott två terminers seminarietjänstgöring, medan Esséen hade 19 terminer.

Övningsskolläraryrketjänster. Carita Hassler-Göransson, som 1938—42 uppehöll en övningsskolläraryrketjänst, var synnerligen välmeriterad. Utöver att hon avlagt organist-, fil. mag. och fil. lic.examen var hon ivrigt sysselsatt med metodiska frågor och utgav under Linköpingstiden ett antal arbeten.

Småskoleseminariet efter 1897

Med hänsyn till omsorgen om sin familj hade Hilma Hedblad redan i början av 1890-talet minskat sin tjänstgöring vid seminariet.

Ernst Sedström 1943—46

Samtidigt var rektoraten vid seminarierna i Lund, Göteborg, Linköping och Karlstad ledigförklarade. Bland de sökande till rektorstjänsten i Linköping märkes t.f. undervisningsrådet E. Källqvist, rektor E. Asplund i Luleå, Folke Borg, Erik Brevner, Helge Granat, Sven Thore, N. G. Ohlsson, Birger Rosén och Alf Hilding. Asplund blev rektor i Göteborg, Borg i Lund och Brevner i Karlstad.

Ernst Sedströms farfar — skomakarepojke från Askersund — kom som folkskollärare och kantor i Fredsberg i Västergötland att där göra stora kulturella insatser.

Tillsättningen av lektoratet i modersmålet och historia 1945. Enligt första befordringsgrunden är Attman främst. Enligt denna grund jämställs på andra plats Dannert, Fröberg, Kinander, Josef Nilsson och Rudelius. Attman placeras främst i lärdomsmeriter med Kulling på andra plats. Längsta tjänstetiden hade Forsberg, Fröberg och Kulling. Grönbergs folkskolläraryrketid var då ej medräknad. Grönberg hade i folkskollärarexamen a i skicklighet och A i fallenhet.

Tillsättningen av lektoratet i biologi 1945. I första befordringsgrunden jämställs i första rummet Rönnerstrand och F. J. Johansson (a, AB). Lärdomsmässigt jämställer rektor Rönnerstrand och Fagerlind (båda hade AB på avhandlingen och resp. A och a på försvaret). Birger Rosén hade längsta tjänstetiden, 46 terminer, F. J. Johansson hade 25, Fagerlind 12 och Rönnerstrand 7 terminer. Rektor har byggt sitt förord enbart på det faktum, att Fagerlind fortsatte att vetenskap. Skolöverstyrelsens ställningstagande har inte följts. Rönnerstrand utnämndes med tillträde den 1 juli 1945 till ett lektorat i Västervik, varför det kan tänkas, att han ställts åt sidan härför.

Tillsättningen av lektoratet i modersmålet 1946. Två synnerligen välmeriterade sökande (Breitholtz resp. Sylvan) ställer rektor efter övriga, då de har resp. 6 och 7 terminers tjänstgöring. Den sistnämnde hade t.ex. a i skicklighet samt betyget AB, a på doktorsavhandlingen. (År 1945 sättes Attman med sju terminers tjänstgöring av samma rektor i första rummet.) Av övriga var Kinander klart överlägsen i första med a i skicklighet, medan denne hade samma avhandlingsbetyg som Kulling. Att Kulling ändå får förord, motiveras med att han har en stor vetenskaplig produktion.

Tillsättningen av slöjdläroverstyrelsen 1946. I sitt yttrande uppger rektor till granskning endast de fyra sökande, som avlagt folkskolläroverstyrelsens examen. Mot sökanden Östlövs a i skicklighet i folkskolläroverstyrelsens examen ställs Anderssons Ba i samma examen, 10 terminers längre tjänstetid samt erfarenhet som seminarierlärover. I övriga meriter är de två jämställda.

Övningskolläroverstyrelsetillsättningar. I sitt förord 1944 jämställer Marke A i skicklighet med samma betyg i fallenhet. Markes rangordningslista i sin helhet upptog namnen S. Hallgren (fil. lic.), C. Å. Hansson, Lundstedt, G. Ögren, Thorslund och K. G. Åkerlund. Den ende av dessa, som hade A i skicklighet var Lundstedt, som vunnit detta genom efterprovning, ytterligare fyra hade samma betyg (Bojs, Brundin, Feldt och Nilsson). Brundin — med ett ursprungligt A — erhöll den ena tjänsten. Av de av rektor nämnda hade Hansson A i fallenhet.

Den rangordning Borgström gör i sina förord 1946 föregås av rent betygsmässiga rangordningar. Vid första tjänsten har Borgström rangordnat de sökande lärdomsmässigt: Britta Tengå, Thorslund, Mattsson, Hultman, Kalin, Flodin, Ahlström, Sondén och Lindén. Motsvarande ranglista vid andra tillsättningen var: Britta Tengå, Thorslund, Aronsson, Sondén, Milles, Aldenius, Wahlberg, Landström, Lindén och Blidfors.

Tre sökanden med från AB till A efterprovat betyg i undervisningskicklighet jämställs av Borgström med de sökande, som hade a i ursprungliga lärarbetyg. Bland dessa var Johannes Blidfors. Den av rektor förbigångne Hultman hade ett ursprungligt A i skicklighet. Två sökande till andra tjänster med samma betyg som Hultman i skicklighet avvisas av Borgström från början, då de i lärdomsranglistan kom på platserna 19 och 23.

I det speciella förordet för Lindén skriver Borgström: "Genom flerårig bekantskap har jag kommit till den uppfattningen, att han äger ovanligt goda förutsättningar för verksamhet i övningskolläroverstyrelsens många intressen och talanger, främst ett gott handlag med människor, såväl barn, ungdom som vuxna".

Artur Attman 1947—50

Attmans medsökande var lektorerna S. A. Thore, Birger Rosén och A. Guntsch. I Attmans fäderne har minst tre generationer efter varandra varit skräddaremästare.

Marcus Borgströms mor, Christina Lovisa Petersdotter, som var dotter till en fabriksarbetare i Norrköping, hade i sin ungdom tjänst som barn- och kammar-

jungfru i förnäma familjer. Så hade hon varit barnjungfru för den kände politiker Theodor Adelswärd. Dessa kontakter nämnes, ty det var säkerligen dessa, som gjorde, att hon med stora uppoffringar (bl.a. skaffade hon sig en stickmaskin) åstadkom medel, så att Marcus kunde få bevista Åsa folkhögskola 1900—1901.

Tillsättningen av lektoratet i modersmålet och historia 1947. I sitt förord hade rektor rangordnat de sökande enligt första grunden: Elgeskog, Bolin, Rudelius, Dannert, Sylvan, Simonsson och Söderberg och i andra — där han fäster stor vikt vid magisterbetygen — Simonsson, Elgeskog, Söderberg, Rudelius och Dannert. Tjänsteårsmässigt toppar Bolin ranglistan, följd av Simonsson, Dannert, Nilsson, Söderberg, Rudelius och Sylvan. Men rektor tog då inte hänsyn till att Abrahamsson hade 54 terminers tjänstgöring i folkskola.

Skolöverstyrelsen ställer tre sökande åt sidan, som nyligen fått eller föreslagits till läroverkslektorat (Abrahamsson, Josef Nilsson och Rudelius). Simonsson placerades vid seminariet i Uppsala och Dannert i Karlstad. Skolöverstyrelsen skriver, att denne annars "måhända" placerats före Elgeskog till Linköping.

Tillsättningen av lektoratet i modersmålet och engelska 1947. Rektor ansåg, att docent P. Wieselgren, som var ensam sökande, var för svagt meriterad i metodik.

Tillsättningen av lektoratet i engelska 1947. Liedholms överlägsenhet markeras av bättre avhandlingsbetyg (AB, Ba mot Ba, AB) samt längre tjänstgöringstid.

Tillsättningen av lektoratet i pedagogik 1948 och 1949. Ende behörige var rektor N. G. Ohlsson i Kalmar, som ville "flytta sitt lektorat" till Stockholm. Vid uppgörandet av sitt förslag första gången tvekar Brevner mellan Kaleen och Öbrink. Ingen av dessa hade då disputerat men hade långt framskridna avhandlingsarbeten.

Tillsättningen av musikläroverstyrelsen 1949. Allvarligaste konkurrenten till Bengtsson var Bryngelsson med A i undervisningskicklighet (Bengtsson hade a). Men den omständigheten, att Bengtsson var folkskollärover och länge tjänstgjort som sådan gav honom företräde.

Tillsättningen av e.o. gymnastikläroverstyrelsen 1947. En tjänsteutnämning, som lät tala om sig, var tillsättningen av e.o. tjänst i gymnastik. Stig Gunnarby, som tjänstgjorde vid seminariet, hade blivit ordinarie i Hudiksvall i konkurrens med bl.a. E. Grundström. Gunnarby hade då fått försäkringen om att få konkurrera om e.o. tjänst i Linköping trots utnämningen. Gunnarby, som avlagt examen två år före Grundström, föreslås av Attman. Grundström har bättre meriter i de två första grunderna. Men Attman klumpar ihop fem stycken, bl.a. Gunnarby och Grundström, i de två första grunderna och jämställer dessa. Därefter låter han Gunnarbys överlägsenhet i tredje fälla utslaget. Grundström utnämnes av skolöverstyrelsen. Brevner reserverar sig för Gunnarby, framhållande bl.a. att denne har längre tid vid seminarium. Gunnarby själv stödde sig på det faktum, att han tidigare i konkurrens gått före Grundström. Kungl. maj:ts fastställda skolöverstyrelsens utnämning. Tjänsten i Hudiksvall var läroverkstjänst.

Övningsskollärares tjänster. I förordet till en e.o. tjänst i januari 1947 lät Attman seminariebetygen fälla utslaget. Britta Tengå erhöll denna tjänst. Den på många sätt välmeriterade Martin Engström ställdes efter av åldersskäl.

Vid tillsättning av de ordinarie tjänsterna 1948 lät Attman en seminariebetygslista bli grundläggande för förslaget. Den upptog Britta Tengå, Österlund, Wahlberg, Gardeman, Sondén, Tibell, Löfberg och Gerding. Tre sökande hade efterprövade A i skicklighet (Gardeman, Arenlid och Ebrelius). Någon hänsyn till dessa tar inte Attman i slutliga förord, men väl till erfarenhet av lärarutbildning. Påpekas kan, att då skolöverstyrelsen senare kom att tillsätta e.o. tjänsten efter Britta Tengå med Bertil Tengå torde hänsyn främst ha tagits till erfarenhet som seminarielärare. T.f. rektor Nils Persson hade givit två andra sökande (Bark och Folke Gustafsson) förord före Tengå.

Verner Ekenvall 1950—55

Utöver David Löfberg och Einar Lilja söktes tjänsten också av fil. dr. Göte Jansson. Då äldste lektor Einar Teiling inte ville mottaga något rektorsförordnande, föreslog skolöverstyrelsen att Löfberg skulle åtaga sig detta. Lärarkåren vid seminariet önskade, att Nils Persson borde få uppehålla rektoratet. David Löfberg förklarade sig då inte vilja ifrågakomma till rektoratet. En skriftlig avsägelse av Löfberg — daterad den 15 september — ingår i departementsakten.

Tillsättningen av lektoratet i biologi 1951. Sedan båda sökandena vid första ansökningen fått andra tjänster kom nytt ledigförklarande. Konkurrenter den gången blev seminarielektor Nordenstam i Luleå och docent K. Ander i Lund. Den sistnämnde, som var överlägsen enligt de båda första grunderna (han hade bl.a. varit uppsatt på förslag till professur), erhåller rektors förord. Ekenvall ansåg Nordenstam, som fyllt 55 år, vara för gammal för transport. Emellertid föreslog skolöverstyrelsen Nordenstam under motivering, att dennes långa tid som seminarielektor ändå gav ett försteg. Men Nordenstam återkallade sin ansökan. Skolöverstyrelsen föreslår då Ander till tjänsten, vilken denne erhåller.

Tillsättningen av lektoratet i kristendomskunskap 1951—53. Av fyra sökande ansåg rektor två behöriga och ställde med hänsyn till avhandlingsprov Hedlund före Sandahl, vilken avlagt folkskolläraexamen och även tjänstgjort som lärare i folkskolan. Skolöverstyrelsen fick inte tillfälle att väga meriterna, då Hedlund under den långa tillsättningen, som hade med den avgående lektorns pensionsförhållanden att göra, kom att få annan tjänst. Sandahl föreslogs och utnämndes och kom att tillträda 1953.

Tillsättningen av lektoratet i geografi 1953. Ingen av de tre sökandena (Kilander, Ryfors och Öster) hade disputerat.

Tillsättningen av lektoratet i modersmålet och engelska 1953. Tillsättningen är intressant såtillvida, att lektor Tor Persson vid kvinnliga seminariet, som var fullt behörig, inte föreslogs av skolöverstyrelsen på grund av den s.k. femårsregeln, vilken tillämpades främst, då behöriga medsökande fanns. Persson hade tillträtt

sitt lektorat 1953. Rektor hade föreslagit fil. lic. H. Andersson, vilken hade erhållit behörighet till lektoratet vid allmänt läroverk och hade i provåret fullständigt toppbetyg. Denne fick emellertid annan sökt tjänst. Skolöverstyrelsen föreslog fil. lic. Bengt Kinnander, som också erhöll tjänsten.

Tillsättningen av gymnastikläraretjänsten 1952. Ekenvall för samman fyra sökande, bl.a. Kinell och Grundström, till en tätgrupp enligt första grunden, men sätter sedan Grundström främst av dessa på grund av att han så länge varit lärarutbildare. Enligt andra grunden var Kinell klart före Grundström. Genom — som nämnts i texten — Ekenvall ej medräknar Kinells tjänstgöring som folkskollärare, ställes denne efter Grundström enligt tredje grunden.

Tillsättningen av musikläraretjänsten 1953. Hessel är klart överlägsen övriga och även Björklund enligt de två första grunderna. Men Björklunds långa erfarenhet som folkskollärare anser rektor så värdefull, att han jämställer de två i första rummet.

Övningsskollärares tjänster. Vid tillsättningen 1951 av tjänsten efter Ture Ericsson lät rektor Lindbloms akademiska examen jämte bättre lärarbetyg fälla utslaget före E. Skarheds toppbetyg i undervisningsskicklighet och längre tid som lärarutbildare.

I sitt förord för Eliza Skarhed 1952 motiverar rektor detta främst med hennes långa erfarenhet som lärarutbildare.

I ett förord den 18 november 1952 föreslår rektor till en tjänst Mohlin från Uppsala främst på grund av en synnerligen stark fil. kand.examen. Denne återkallar dock sin ansökan. Heidefors, som hade åtskilliga akademiska betyg, erhöll då denna tjänst. Vid tillsättningen av Bertil Tengå, Lindén och O. Skarhed ställer rektor kravet att de föreslagna skall ligga bland de främsta i de fyra befodringsgrunder, han använder. Erfarenhet av lärarutbildning är den fjärde. Till den tjänst, som O. Skarhed erhöll, hade rektor jämställt Aldenius och Skarhed. Den egentliga konkurrensen mellan Aldenius och Danielsson 1955 hade föregåtts av en liknande 1954 om skolans interna e.o. tjänst, där utöver dessa två även den högt meriterade Ruth Netz, som var fil. kand., sökte.

Folkskoleseminariet för kvinnliga elever

Bland sökande till rektoratet 1948 märktes Harald Johnsson i Södertälje, Astri Liedholm i Linköping och Ove Moberg i Karlstad.

Vikariatet vårterminen 1957 kom inte att tillsättas efter praxis. Enligt äldre sådan skulle lektor L. Faxén erhållit detta och enligt senare H. Anderö, som varit rektors sekreterare och sommarrektor.

Tillsättningen av lektoratet i biologi 1949. Av de två behöriga sökandena motiverade rektor sitt förord för Björkman med dennes möjlighet att undervisa i kemi vid seminariet. Andre behörige sökande (Allan Lundström) var överlägsen enligt första grunden. Rektor hade i sitt förord framhållit, hur överlägsen med hänsyn

till första och tredje grunden fil. lic. Lars Faxén var. Denne hade en omfattande vetenskaplig produktion. Björkman och Lundström erhöll inte några andra tjänster, varför skolöverstyrelsens agerande antingen är parallellt med tillsättningen av lektoratet i modersmålet och engelska 1953 eller utgör en behövighetsförklaring för Lars Faxén.

Tillsättningen av lektoratet i historia och geografi 1951. I sitt förord placerar rektor utan motivering sökandena i ordning Samuelsson, Linnarsson och Lars Trulsson. Skolöverstyrelsen föreslog också den 31 augusti 1951 Samuelsson till tjänsten i Linköping. Linnarsson var i sin lärdomsmeritering klart överlägsen Samuelsson, i övrigt var de lika, men Samuelsson hade haft hela sin tjänstgöring vid seminarium och var ordinarie lektor vid Luleå seminarium. Emellertid hade Samuelsson också sökt provårsläroverket i Malmö, till vilken annan fått förslag. Då denne återkallar föreslås Samuelsson den 28 augusti av läroverksavdelningen i skolöverstyrelsen till Malmötjänsten, vilken han erhåller.

Tillsättningen av lärartjänsterna i slöjd resp. gymnastik 1954. Rektors förord för Jonsén till tjänsten i slöjd motiverades med hennes överlägsenhet enligt andra grunden i förhållande till Inez Andersson, som var den allvarligaste konkurrenten. Förordet till Brita Appelgren grundades på hennes överlägsenhet i betyg i undervisningsskicklighet i förhållande till sina medsökande.

Vid tillsättningar av e.o. övningsskollärartjänster 1956 och 1958 motiverade rektorerna Malmqvist och Jacobsson sina förslag med den poängvärdering, som gäller för platstillättningar i allmänna skolväsendet.

Einar Lilja 1956—66

Tillsättningen av lektoratet i pedagogik 1961. Fil. dr. E. Ekman var behörig till tjänsten och hade godtagbar meritering, Ba på avhandling och AB i provår. Eriksson hade a i avhandlingsbetyg och hade i olika funktioner undervisat vid universitetet i Uppsala. Under denna konkurrens borttogs (2.6.1961) kravet på disputation för behörighet.

Tillsättningen av teckningsläraretjänsten 1963. Det heter i rektors förord, att Gunnar Åkesson dels var poängmässigt överlägsen och dels var den främsta i första och andra befodringsgrunden.

Övningsskolläraretjänster. Vid tillsättning av tjänsten efter Lundstedt 1957 jämsättes — då ingen hänsyn tages till efterprovningar — samtliga enligt första grunden. I andra rangordnas de: Wessman, Jutendahl, Anderö, Kumlin och i tredje Anderö, Bergman, Kumlin, Wessman och Jutendahl. Anderö har 15 terminer vid seminarium, medan Wessman har 5. Rektor föreslår Anderö. Liljas tes om företräde för sökande från kvinnliga seminariet accepterades allmänt så länge det gällde e.o. tjänster. Däremot rådde vid tillsättning av ordinarie tjänster annan uppfattning bland de e.o. lärare vid detta, som var sökande till dessa.

Vid tillsättningen av fyra övningsskolläraretjänster 1963 avgav rektor av jävskalet intet yttrande. Skolöverstyrelsen har vid sin utnämning en mycket summarisk

motivering, där det heter ”med hänsyn till den sammanlagda meriteringen efter de tre befodringsgrunderna”. Över utnämningen av Danielsson anfördes besvär men utan framgång.

Avvecklingen av seminariet

Samtliga tjänster vid den nya lärarhögskolan, som startade 1968, fick tillsättas efter ansökan genom konkurrens. I andra fall brukar ordinarie tjänstemän automatiskt omplaceras i det verk, som ersätter det som upphör. Det kan ha varit den omständigheten, att antalet ordinarie övningsskollärare var betydligt större än motsvarande lektorat på lärarhögskolan, som komplicerat situationen. För Linköpings del innebar den omständigheten, att lärarna vid den statliga försöksskolan — Tornhagsskolan — vilken skulle upphöra — också var med i konkurrensen, att det blev små möjligheter för övningsskolans lärare att få lektorat.

Kjell Ander bereddes ingen möjlighet att söka lektorstjänst vid lärarhögskolan, då ett lektorat där ledigförklarades i biologi och geografi. Anders ämneskombination var biologi och kemi. Ander kom att tjänstgöra höstterminen 1968 vid lärarhögskolan, varefter han pensionerades som seminarielektor.

Elgeskog, Westerlund och Eriksson erhöll lektorat vid lärarhögskolan. Palm kom att förflyttas till lärarhögskolan i Jönköping.

Av seminariets övningsskollärare kunde samtliga ordinarie i ämnena gymnastik, musik och teckning få lektorat vid lärarhögskolan, nämligen Kinell, Doris Hallberg, Bartler och Gunnar Åkesson.

Då slöjdundervisningen inte ingick i den nya klasslärarutbildningen, kunde Maj Jonsén inte beredas anställning vid lärarhögskolan. Hon blev placerad på en s.k. UP-tjänst på Folkungaskolan. Läraren i trädgårdsskötsel, Gunnar Roosvall, fortsatte att tjänstgöra vid biblioteket på lärarhögskolan fram till sin pensionering.

Av de ordinarie övningsskollärarna blev Heidefors och O. Skarhed lektorer i mellanstadiets metodik. Så var fallet också med Jutendahl, men hans tjänst fördes över stat, då han 1968 var rektor vid Folkungaskolan. Britta Tengå och Eliza Skarhed erhöll lektorat i lågstadiets metodik.

Övriga ordinarie övningsskollärare (Gardeman, Lindén, Aldenius, Thorsten Eriksson, Björk, Hillding och Danielsson) knöts till försöks- och demonstrationsskolan som UP-lärare. Björk lämnade denna tjänst 1969 för att bli extra lektor vid lärarhögskolan.

Lars-Erik Söderlund blev lektor i engelska vid lärarhögskolan. Stina Åkesson erhöll ett lektorat i bild och form vid nämnda skola. Senare har Gerhard Dornbusch erhållit ett nyinrättat lektorat i musik. Flertalet av övriga icke-ordinarie lärare erhöll extra lektorat eller tjänster vid försöks- och demonstrationsskolan.

Icke ordinarie lärare

E.o. lektoraten. Rektor Ekenvall ansåg inte fil. Ingeborg Hjorth behörig till det lektorat hon sökt, eftersom hon inte avslutat sin lärarutbildning. Hon erhöll emellertid detta, sedan den av rektor i första hand föreslagne fått annan tjänst.

I övrigt hörde det till undantagen, att en fil. mag. erhöll e.o. lektorstjänst. Att V. Rosenqvist erhöll en sådan motiverades med att han hade A i matematik i sin magisterexamen, vilket då var en sällsynthet. Längre fram föreslog rektorerna förgäves fil. magistrar till de ständigt lediga e. o. lektorerna. Carl Ördell var visserligen fil. mag. men hade disputerat vid utländskt universitet.

E. o. lektor G. Dyfverman begärde att bli överförd från sin tjänst vid kvinnliga seminariet till den tjänst, som Rosenqvist 1957 lämnar. Det blir avslag med hänsyn till disputationskravet. Tjänsten ledigförklaras. Dyfverman söker då tjänsten. Rektor avstyrker behörighet och får stöd av skolöverstyrelsen och i sista hand genom utslag av k maj:t.

I ett par fall kan skolöverstyrelsen utnämna e. o. lektorer — resp. geografi — biologi (1964) och engelska (1965). Men båda avsåde sig tjänsterna. Ett e. o. lektorat i pedagogik och modersmålet ledigförklarades 1965 som vakansvikariat. Avsikten var att fil. lic. T. Erasme skulle erhålla detta. Skolöverstyrelsen ansåg honom emellertid inte ha full behörighet i modersmålet. Trots att Erasme följde ärendet till k maj:t blev det 1966 avslag. Följande år omändrades vikariatslöneförordnandet till enbart pedagogik och psykologi. Detta erhöll Erasme.

Normer och riktlinjer för lärartillsättningar

Det är svårt att få ett fast grepp i Linköpingsrektorernas agerande vid avgivandet av förord. I många fall har önskemålet att få en extra lärare befordrad till ordinarie förmått rektorer att frångå principer eller använda suddiga formuleringar i sina omdömen. Men ändå kan man för vissa rektorer skönja vissa tendenser. *Anjou* lät lärarskickligheten så som den redovisades i undervisningsproven väga synnerligen högt. Han låg i sina betygsföreläggelser lägre än domkapitlet. Det råder en markant skillnad mellan kapitlet och *Anjou* i värdesättning av lärdomsmeriter. Detta framgick tydligt vid många tillsättningar. Lärarna i övningsskolan tillsatte han med elever, som hade bästa avgångsbetygen.

För *Westling* blir tjänstgöringstidens längd den viktigaste befordringsgrunden. I sin iver för detta synsätt kom han att nedvärdera såväl provårsbetyg som lärdomsförtjänster. Under den Sandbergska tiden avgavs alltför få förord, för att man skall kunna dra några slutsatser.

Johannes Johansson har tillämpat alla principer. Han har intensivt betraktat lärdomstjänster som det enda gångbara men har i andra fall dragit fram provårsbetyget. Han har t.o.m. sökt värdera de sökande efter deras inplacering i examensklassen (relativ placering). Det förefaller, som om han först bestämt sig för den lärare, som han velat ha och därefter skapat värderingsgrunder. Oförståeligt är att han var villig att föreslå Hj. Nordin och Marke till lektorat men var tveksam, om Oscar Olsson skulle kunna få en sådan utnämning. Medan domkapitlet visade god vilja att följa *Westling*, så visade kapitlet stor självständighet i förhållande till *Johannes Johanssons* förord. Det är svårt att av *Wallis* förord få fram någon annan tendens än att han i hög grad beaktade undervisningsskicklighetsbetyget. Såväl domkapitel som skolöverstyrelse visade stor lyhördhet för *Wallis* förord.

Det blev på grund av transporter till tjänstetillsättningar under *Högsbys* tid.

Man kan kanske utläsa en tendens att taga stor hänsyn till lärdomsmeriter o. d. Förordet till gymnastiklärartjänsten är ett typiskt exempel på hur en rektor lämnar sina principer för att få behålla en lärare.

Att *Sedström* lade stor vikt vid lärdom och därmed jämförbara meriter, som vetenskaplig verksamhet, är påfallande, liksom att han nedvärderar betyget i undervisningsskicklighet. Man kan säga, att det mest utmärkande för *Attman* var att han fäste synnerligen ringa vikt vid tjänstetidens längd. Han tog i övrigt hänsyn till alla komponenterna i betygsmeriteringen. *Ekenvall* anstränger sig att följa stadgan. Tydligt är, att han som nästan ende rektor helvärderar efterprovningar. Stundom låter han särskilda önskemål påverka skrivningen av förordet. Tillsättningen av gymnastiklärartjänsten är ett exempel. *Lilja* har fått få möjligheter att gradera sökande. Emellertid förefaller det, som om han stundom stannat inför påpekande av en faktor. Från detta har han snabbt motiverat sitt förord.

I allmänhet har undervisningsrådet Brevner sökt taga hänsyn till rektorernas förord. I övrigt är det omöjligt att utläsa någon tendens från skolöverstyrelsen. Den omständigheten, att ämbetsverket kanske oftare frångått förord från t.f. rektorer, kan bero på att dessa i sig själva varit kritiska mot stadgan och den praxis, som tillämpats.

Besvär till k maj:t har varit alltför få för att man ens ska kunna antyda några tendenser.

2. Källmaterial och litteratur

I föreliggande framställning skulle det föra för långt att för alla fakta hänvisa till ett eller flera källställen. Källor av allmän art redovisas i ett sammanhang men med omnämning i vilka hänseenden de blivit använda. Då av texten källan klart framgår (t.ex. tidningar) sker ingen hänvisning. Speciella källor kommer däremot att anföras nedan i detta avsnitt.

I. Utnämningssärenden i allmänhet

Stadgor: Seminariestadgorna 1862, 1865, 1886, 1914, 1937 och 1958 jämte ändringar återfinnas i SFS. I den mån inte omnämnda cirkulär återfinnes i nämnda serier, är de hämtade från inkommande handlingar till domkapitlet i Linköping.

Riksdagstryck: Riksdagshandlingar för åren 1859—60. Propositionen jämte ständens protokoll vid riksdagen 1862—63. Protokoll från andra kammaren 1888.

Utnämningssärenden 1843—97

Domkapitlets protokoll har innehållit allt material, även de sökandes meritering, rektors förslag etc.

Seminariets årsredogörelser med början 1862—63 innehåller bakgrundsmaterial i tillsättningsärenden.

Utnämningssärenden 1897—1915

Avgående skrivelser från seminariets arkiv upptar rektors förord med sökandes meritering.

Domkapitlets protokoll upptar utnämning och tillsättning. Departementalakter i RA 1910 och 1912 redovisar rektorstillsättningar.

Utnämningsärenden 1915—36

Avgående skrivelser i seminariets arkiv innehåller rektors förord.

Domkapitlets protokoll upptar kapitlets förord.

Folkskoleöverstyrelsens resp. skolöverstyrelsens protokoll i RA har varit källa för tillsättningar av övnings- resp. övningsskollärare jämte förord till adjunkter resp lektorat.

Besvärärenden jämte rektorstillsättningar har studerats i resp. departementalakter i RA. Samma är förhållandet med lektorstillsättningarna den 13 dec. 1918.

Utnämningsärenden 1937—68

Avgående skrivelser i seminariets arkiv innehåller rektors förord.

Skolöverstyrelsens protokoll i RA fram till 1950 jämte protokoll i ämbetsverkets eget arkiv ger material för utnämningar och förord. För ett antal år under 1950-talet har akterna i ämbetsverkets arkiv inte varit tillgängliga. (De hade lämnat verkets arkiv men inte införts till riksarkivet). Besvärärenden och rektorsutnämningar är hämtade från departementalakter. Samma är förhållandet med lektors-utnämningen i modersmålet och historia år 1945.

Uppgifter om tjänstetillsättningar vid småskoleseminariet har utarbetats på grundval av styrelsens protokoll. För folkskoleseminariet för kvinnliga elever har materialet utgjorts av avgående skrivelser från rektor.

II. *Biografiska uppgifter*

Dessa är i första hand hämtade från

- a) Matriklar för Linköpings stift åren 1856, 1865, 1874, 1881, 1888, 1895, 1902 och 1911.
- b) Läroverksmatriklar utgivna år 1874, 1885, 1892—93, 1897—99, 1908—09, 1914—15, 1922, 1934 och 1946.
- c) Matriklar över seminariernas och folkskolans lärare 1880, 1882, 1895, 1904 och 1906.
- d) Lexikon av skilda slag, t.ex. Svenskt Biografiskt lexikon.

Herdaminnet utgivet av Westerlund-Setterdahl liksom minnesteckningar vid prästmöten i Linköpings stift har använts i kompletterande syfte.

För samtliga rektorer och flertalet adjunkter jämte lektorer utnämnda före 1940 har släktutredningar ägt rum med utgångspunkt från vederbörandes födelsedag och födelsesocken. Detta material var avsett att redovisas i del II av detta arbete, varför det endast skymtar i detta. Samma är orsaken till ofullständigheten i det biografiska materialet i övrigt. Dessutom har matriklar och examenslängder från seminariets arkiv kommit till användning. Slutligen har i åtskilliga fall genom studier i läroverkskataloger kunskap vunnits om lärare och kamrater under studietiden.

III. *Omdömen o.d.*

I allmänhet anges i notapparaten bakgrunden till dessa. Av lättförklarliga skäl ges inte sådana om personer, som ännu är verksamma. Undantag har skett dels för rektorerna dels med hänsyn till vissa sammanhang.

Många omdömen liksom vissa biografiska fakta grundar sig på författaren själv, vilken sedan 1947 varit verksam vid folkskoleseminariet i Linköping. Andra omdömen och uppgifter härrör från kollegor vid seminariet (inklusive Olof Skarhed). Dessutom har Gustaf Pettersson (elev 1916—20) och Waldemar Andersson (elev 1926—30) i egenskap av medarbetare i denna historik lämnat många bidrag.

IV. *Noter till sida i texten* (författare och arbeten återfinns i käll- och litteraturförteckningen)

Sid.

- 108 K. A. Nilsson (s 50) skriver, att Viström gav goda undervisningsbetyg till dem, som använde samma bestraffningsmetod som han själv.
- 109 Uppgiften om underlärare är hämtad från Ljungstedtska skolans arkiv.
- 111 Knut Kastman: Link stifts herdaminne 3:2 s 462 f. Jmfr Sahlin, s 44 ff.
- 116 C. L. Anjou: Brevväxlingen F. F. Carlson och Ebbe Bring.
- 119 N. E. Carlsson: Hellerstedt, s 86 ff. Övningsskollärarna fick extrainkomster genom ökad verksamhet vid seminariet.
- 120 Tuneld: Böök, s 5.
- 120 Klas Pettersson: Vernborg, s 56.
- 121 Nordstedt: Broström, s 47 ff och Palmqvist, s 10. Jmfr Östg. Corresp. 28.1 1871.
- 121 Karl Kastman: Broström, s 45, C. M. Jonsson, s 51 och Berg: Hågkomster.
- 121 Om Knut Kastman som lärare: Broström, s 45, C. M. Jonsson, s 51.
- 124 Lars Nilsson Vernborg, s 55, Ferb s 197.
- 125 Hedblad: Vernborg, s 54, Rydberg, s 59 ff, Broström, s 49, Ferb, s 197.
- 127 Bagge: Broström, s 50, Ferb, s 198, Vernborg, s 56. Jmfr Georg Bagge, I, s. 10 ff.
- 127 Wallberg: Broström, s 50, Ferb, s 198, Vernborg, s 55.
- 127 Törnvall: Broström, s 50.
- 128 Cleve: Link gymn historia, s 387
- 129 Bergholtz: Att B var rådgivare åt Henriksson framgår av dåtida Östgöta-press.
- 135 C. L. Anjou: Westling 1913, s 61 ff, Broström, s 43 f., Vernborg, s 54, Bagge 2., s 29, Ferb, s 197. Anjou kom att tillhöra biskop Brings närmaste umgänge. Kring biskopinnan Ulla Bring samlades en pietistisk vänkrets. Tongivande i denna var Sigrid Mörner och Charlotta Odencrantz. Anjou hörde till denna krets, i vilken hans musikalitet kom att betyda mycket. Då och då fick medlemmarna i denna krets beteckningen läsare. Detta torde vara förklaringen till att Anjou kallades läsare. (Uppgifterna är huvudsakligen hämtade från Bringska familjearkivet, LUB).
- 136 Westling: Beckman, s 38, Maria Westling, s 116, Rydberg, s 62 f, Ferb, s 197.
- 137 Lundqvist: Torell, s 41.

- 137 Cronvall: Broström, s 49, Ferb, s 197, Vernborg, s 56.
 138 Kylander: Rydberg, s 61, Kamratboken — handskrift av sem. klass 1897—1901 (LVA).
 140 Om adjunkt Borg har jag talat med Walfrid Sunner i december 1973.
 140 Oscar Olsson: Brev hos förf. från Olssons dotter riksdagsledamoten Gunnel Olsson.
 142 Nylén: Samtal med Walfrid Sunner.
 146 Johannes Johansson: Brev från J:s systerdotter, ämneslärare Elisabet Norrman. Jmfr J. Johansson: En pilgrim.
 148 Lektorstillsättning, Stenvall, s 40.
 152 Wahlqvist: Sunner framhöll i samtal den 21 december 1973, att W. var en utomordentlig barnalärare. Han delar Sven Lindströms höga uppskattning av Janzon.
 (Samtal med rektor Sven Lindström i slutet av 1950-talet.)
 158 Högsby: Brev från en svågerska till Högsby, fru Elsa Pihlgren i Göteborg.
 172 Sedström: Brev från Ernst Sedströms broder, kyrkoherde A. F. Sedström.

Noter till kap. IV

- 1 Tff 1897 sid. 80 ff. Om Bäckman se vidare den korta biografien i Tff 1906 sid. 104.
- 2 Förhandlingar vid svenska seminarieläraremötena 1880 och 1884, 1884, sid. 10 f.
- 3 ÅSU 47 sid. 52, *Sven Gustafsson*: Östergötlands läns landsting och folkskolan, 1934, sid. 24 ff.
- 4 *Cbr. L. Anjou*: Tal och uppsatser rörande folkundervisningen med flere frågor, 1897, sid. 6, 149 ff.
- 4a *Anjou* a.a. sid. 104 ff.
- 4b *Ebbe Bring*: Folkskolans ställning och betydelse inom samhället, Linköping 1869. Talet publicerades också i Tidning för folkskolan 1869. sid. 130 ff. Jfr *Berndt Gustafsson*: Socialdemokratien och kyrkan, diss. Lund 1953, sid. 209, 256.
- 4c Vid seminarierektorernas möte år 1870 uttalades att det är viktigt "att de läroböcker, som användas på seminarierna, i möjligaste mån ansluter sig till dem som brukas för barnen i seminarieskolan" och "att dessa böcker äro kortfattade" (RA ED Folkskolebyrå, protokoll från mötet i juni 1870 sid 11). Kursiv här.
- 5 *Anjou* a.a. sid. 194 ff. Jfr Förhandlingar vid andra svenska seminarieläraremötet i Stockholm den 14 och 16 juni 1884, sid. 21 ff samt *Arcadius* a.a. sid. 97 f.
- 6 *Anjou-Kastman-Kastman*: Bidrag till pedagogik och metodik för folkskol-lärare, häfte 6, 5 uppl., Karlstad 1880, sid 61 f.
- 7 Tidning för folkskolan observerades i grannländerna. En utförlig recension om de två första årgångarna förekommer i Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur (utg. G. K. Hamilton), Lund 1868, sid. 333 ff. Tidskrift för folkundervisningen tjänstgjorde som ett organ för Svenska seminarielärarföreningen från föreningens start år 1905. När tidskriften lades ned (1919), efterträddes den följande år av Skola och samhälle, från början också ett organ för seminarierna bl.a. Se Tff 1906 sid. 113 f.
- 8 *G. Richardson*: Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet, diss. Göteborg 1963, passim.
- 9 KB Sven Adolf Hedins brevsamling: Berg, Anders, Finspång, brev 12.10, 19.10, 8.11 1873. Jfr *L. Gottfrid Sjöholm*: Folkskoleseminariet för manliga elever i Göteborg 1843—1956, Göteborg 1957, sid. 254.
- 10 RA Släkten Bergs från Fellingsbro arkiv E 9677—9681: Axel Berg till Fr. Berg 22.9.1871.
- 11 Verdandi 1883. Se *T. Husén*: Fridtjuv Berg och enhetsskolan (Ped. skrifter 199), 1940, sid. 77 f.
- 12 Anjou hade sommaren 1864 med statsanslag gjort en studieresa vid lärarutbildningsanstalter i Tyskland och Schweiz. *Arcadius* a.a. sid. 77 f. I ett efterlämnat manuskript har Fridtjuv Berg karakteriserat Anjou och hans medarbetare som reaktionärer: "De tongivande kretsarna inom seminarievärlden,

- tongivande även därigenom att de under en lång följd av år hade utgivandet av en officiell folkskoletidning om hand, voro åtminstone ursprungligen och under flere år fullt intagne av den i Preussen just då segerrika reaktion, som på ett så nedrigt sätt drivit Diesterweg bort och som firade sin seger med de ryktbara regulationerna; - -”.
- 13 *E. Rodhe*: Den religiösa liberalismen, 1935, sid. 389.
- 14 *Hjalmar Berg*: Hågkomster från en lång levnad, 1942, sid. 29. Jfr *Klas Bröms*: Fridtjuf Bergs pedagogik, ÅSU 112, Sthlm 1964, sid. 60.
- 15 *Chr. L. Anjou*: a.a. sid. 1 och Predikan på söndagen Septuagesima, 2 uppl., Linköping 1867. Jfr dock eleven Broströms (ex 1872) omdöme: ”Han var strängt högkyrklig”, ÅSU 71 sid. 43. *Gottfr. Westling* i Sv. Biogr. Lexikon: Anjou var i kyrkligt avseende strängt konservativ.
- 15a Om Trädgårdsföreningen se *Harald Schött*: Östergötlands läns hushållnings-sällskaps historia, del II sid. 406 ff, Linköping 1914, *Bengt Lundberg*: Ur Trädgårdsföreningens hävder i Trädgårdsföreningen Linköping, 100 år, Linköping 1959.
- 15b Det är inte uteslutet att ämnets införande på Linköpingsseminariets schema fått en viss inspiration från Ljungstedtska skolans trädgårdstomt, där det nya skolhuset stod färdigt 1858. Denna tomt blev två år tidigare utökad genom donation av magistraten och borgerskapets äldste ”för avsedd anläggning av en trädskola” och för ”tillämnad trädplantering”. En vecka innan skolhuset invigdes (i oktober 1858) beslöt skolans direktion, att en trädgårdsmästare Forsberg skulle anlitas för planering av trädgården enligt en plan, som upp-gjorts av en trädgårdsarkitekt i Stockholm. Två år senare hade detta planeringsarbete fortskridit så långt, att direktionen kunde besluta att hela den under anläggning varande trädgården skulle upplåtas åt skolans lärare, pastor Viström och magister Österdahl, för att vårda densamma och ”bereda tillfälle för skolans elever att erhålla undervisning i trädgårdsskötselns enklare grunder” (kursiv här). Som kompensation för detta extra arbete skulle de bägge lärarna få uppbära trädgårdens hela avkastning ”ävensom använda de elever, som kunna komma att övas i trädgårdsskötseln, till sådana arbeten i trädgården, som med deras krafter äro förenliga”. I början av år 1862 inbjöds magister O. Eneroth, som då vistades i Ätvidaberg, att besöka skolan samt avge ett fullständigt förslag till trädgårdens lämpliga inrättande och vård, allt i syfte att nå en ”fullständigare undervisning i trädgårdsskötseln”. I maj förelåg Eneroths förslag. Den nytillträdande skolföreståndaren, magister Österdahl, ville då inte fortsätta att undervisa i trädgårdsskötsel. Han ansåg sig inte själv ha tid att ha hand om undervisningen. Dessutom var det förlustbringande att svara för skötseln. Han yrkade därför att en särskild lärare skulle anställas i ämnet. Detta blev också direktionens beslut, och det föreskrevs att trädgårdsläraren skulle vårda ”såväl trädgården i dess helhet som de å skolgårdsplanen befintliga planteringarna”. Eneroths plan berömdes och gillades ”huvudsakligen”. Metoden för undervisningen skulle anges senare jämte eventuella justeringar av Eneroths plan. En lärare blev anställd, men redan 1864 lades denna undervisning ner — av ekonomiska skäl. Se Ljungstedtska skolans arkiv A4 prot. 30/10 1856, 20/10 1858, 21/4 1860, 17/2 1862, 16/5 1862.
- 16 Om förspelet till trädgårdsskötselns införande se *J. Wallner*: Folkskolans organisation och förvaltning i Sverige under perioden 1842—61, Lund 1938, sid. 61 f, samt *Kaleen* ÅSU 116 sid. 382 ff.
- 17 VLA Fsa B I:2 8/11 1886.
- 18 SFH 3 sid. 410.
- 18a Betyget har benäget ställts till förfogande av fil dr Gustaf Kaleen. Se i övrigt om militärövningarna *G. Kaleen* a.a. sid 366 ff.
- 19 I sin framställning om medel (Fsa B I:1 skrivelse 5/8 1870 till domkapitlet) begär Anjou kr. 300:— utgörande tredjedelen av ”den till 900 kr beräknade kostnaden för banans anläggande”. Initiativet hade tagits av ”öfverbefälhafvaren vid Linköpings skarpskyttecorps” — som skulle svara för en tredjedel. Jfr *Gottfr. Westling*: Några ord om Linköpings folkskoleseminarium efter dess utvidgning intill 1886 i Tff 1908 sid. 38.
- 19a VLA Fsa G I sid. 5.
- 19b VLA Fsa G I sid. 21.
- 20 *Eve Malmquist*: Lämplighetsproven i samband med inträdesprövningarna vid rikets folk- och småskoleseminarier (Ped. skrifter 18), Göteborg 1956. Jfr *Per Sundgren*: Lärarroller och lärarlämplighet, Malmö 1967, *Sixten Marklund*: Lärarlämplighet. Problem och propåer, 1968, sid 20 ff, samt *Karl Henrik Eriksson*: Att vara lärare idag, Linköping 1975.
- 21 Åren 1851 och 1852 avtrycktes i tidskriften Mercurius avgångsbetyg från samtliga folkskoleseminarier. Endast i fem av dessa förekommer vitsord i ämnet pedagogik. *C. O. Arcadius*: De svenska folkskoleseminariernas uppkomst och utveckling (Folkundervisningskommitténs betänkande I:3), Sthlm 1911, sid. 47 f.
- 22 Den tyska förlagan var *Christian Palmer*: Evangelische Pedagogik, vars första upplaga utkom 1853. Palmer räknas som representant för en av pietismen bestämmd pedagogik. Den svenska översättningen anses vara ”den mest använda handledningen i metodik under de första årtiondena efter folkskoleseminariernas tillkomst” (*Gustaf Kaleen*: Om källmaterialet till metodikundervisningen och de praktiska övningarna vid folkskoleseminarierna efter 1850 i Pedagogisk tidskrift h 3—4/1967 sid. 87 samt samme författare: Sveriges första folkskol-lärareförening, ÅSU 116, sid. 234 ff samt passim).
- 23 VLA Domkapitlets prot. A I a 104 30/5 1860.
- 24 ÅSU 71 sid. 221—224. Fredrikssons handskrift förvaras i Linköpings skolmuseum och utgör tredje delen av en samlingsvolym ”Pedagogiska och Methodiska Anteckningar”.
- 24a Första delen av i föregående not omnämnda handskrift.
- 25 VLA Fsa B:1 10/10 1864. Läsåret började denna höst först den 1 oktober.
- 26 ÅSU 71 sid. 44.
- 26a *Alfr. Dalin*: En af svenska folkskolans ledande män (i Svensk Lärartidning 1895/1). Artikelns skrevs vid Anjous frånträdande av uppdraget att vara folkskolinspektör 1895.
- 27 Tidning för folkskolan 1875 sid. 239.
- 27a VLA Fsa G I sid. 30.

- 28 Petrellis lärobok kom ut i två versioner: Om människosjälens natur, försök till psykologie, förra häftet, 135 sidor, Linköping 1845, sednare häftet, 158 sidor, Linköping 1846, samt andra upplagan, översedd och sammandragen, 200 sidor, Linköping 1848, Bihang. Grundlinierna af Hegelska Psychologien efter Michelet. Se *Sjöstrand*: Pedagogikens historia III:2 sid. 228 och *Jan Agrell*: Psykologiens utveckling i Sverige fram till 1930-talet i Nordisk psykologi 1952 sid. 122.
- 28a Arbetet var en översättning från tyskan. Se *G. Kaleen* ÅSU 116 sid. 116, 143.
- 28b *Nils Andersson*: 1878 års katekes, diss. Lund, 1973, sid. 118. Jfr *B. Salqvist*: Folkskolans kristendomsundervisning, 1947, sid. 76.
- 28c *Johann von Lichtenfels* (1793—1866) var påverkad av den tyske filosofen *Friedrich Heinrich Jacobi* (1743—1819). Liksom denne utgår han från att en högre kunskapsförmåga existerar hos människan vid sidan av den rent förnuftmässiga. Själens uppfattas som en "översinnlig substans", immateriell, odödlig. *Lichtenfels'* läroböcker i filosofi var föreskrivna till användning i ämnet vid högre läroanstalter i Österrike. Se *Constant von Wurzbach*: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, del 15, sid. 83, Wien 1866, samt *Rudolf Eisler*: Philosophen-Lexikon, Leben, Werke und Lehren der Denker, Berlin 1911, sid. 409.
- 28d En jämförelse med innehållet i en kortfattad lärobok i antropologi, utgiven 1872 av *Sjöberg, G.-Klingberg, G.* och granskad av boströmianen *Sigurd Ribbing*, synes också bestyrka, att Anjou i sin lärobok på några punkter är påverkad av boströmianismen.
- 28e Indberetning til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvaesenet om Seminarieforholdene i Finland og Sverige, Köpenhamn 1893, sid. 38 f.
- 28f Förhandlingar vid sju svenska seminarieläramötet i Linköping den 21 och 22 augusti 1900, Sthm 1901, sid. 77 ff. I utförligare form publicerades *Janzons* föreläsning i Tff 1901 sid. 107 ff. Ämnet var emellertid aktuellt. Vid ett läramöte i Norrköping 1898 och ett stiftsmöte i Jönköping 1899 diskuterades frågan om barnpsykologiska iakttagelser. Svenska folkskolans märkesmän, Lund 1942, sid. 101 ff.
- 29 *Robert Thomson*: Psykologins historia, Lund 1972, sid. 266 ff. Jfr *Jan Agrell*: Den psykologiska vetenskapen och Pedagogisk tidskrift i Minnesskrift 1865—1965, Pedagogisk tidskrift h 5—6 1964, särskilt sid. 230 ff. *Alf Ahlberg* framhåller i Psykologiens historia II, 1951, sid. 126, att barnpsykologin "är ännu alltför ny - - för att få karaktären av en vetenskap på fasta grundvalar". *Ake V. Ström*: Psykologi och religion, 1973, sid. 110, skriver: "På allvar kom den (= den barnpsykologiska vetenskapen) igång först på 1950-talet".
- 30 *Anjou-Kastman-Kastman* a.a. sid. 3.
- 31 *C. O. Arcadius*: Om uppfostrans föremål. Lärobok i psykologi för seminarier och uppfostrare, Sthm 1899. Boken utgör en bearbetning av "schweiziske seminariedirektorn *E. Martigs Anschauungs-Psychologie*" (förordet) och användes vid Linköpings folkskoleseminarium åren 1913—1915. Jfr *Arcadius'* föreläsning vid seminarieläramötet i Linköping 1900 "Om undervisningen i pedagogik, särskilt psykologi vid folkskolelärareseminarierna". Förhandlingar vid sju svenska seminarieläramötet i Linköping den 21 och 22 augusti 1900, Sthm 1901, sid. 71 ff.
- 32 *Sven Lundqvist*: Uppfostran under skolåldern, Sthm 1901, sid. 2. Jfr samme författare: Lärobok i pedagogik för folkskoleseminarierna, 2 uppl., Sthm 1909.
- 33 Lic. avhandling år 1949 i pedagogik vid Stockholms högskola. Maskinskrift i Linköpings lärarhögskolas bibliotek.
- 34 *Einar Lilja*: Elevens mottaglighet och behov i Kristendom och skola h 6—7 1966 samt samme författare: Religionspedagogik 1970 sid. 64. UMRe-projektet redovisas i *G. Westling-S. Pettersson*: Barn- och religionskunskap, 1973.
- 35 Årsredogörelsen 1927—28 sid. 18.
- 36 *Eve Malmquist*: Pedagogisk skolbarnsdiagnostik i Bilaga till årsredogörelsen 1951—52 för folkskoleseminariet för kvinnliga elever i Linköping sid. 35 ff.
- 37 *R. Kvillmark*: Programmerad undervisning — vad är det? i Yggdrasil 1962.
- 38 *A. Fr. Fredriksson*: Pedagogiska och metodiska anteckningar, handskrift i Linköpings skolmuseum, sid. 65—69. Ett år senare hade emellertid Anjou ändrat åsikt. I en rapport till Ljungstedtska friskolans direktions från en inspektion läsåret 1865—66 rekommenderar han, att "den första undervisningen kunde få ske enligt den förändrade metod, som nu vanligen under namn av skrivläsemetoden börjat vinna förtroende och burskap åtminstone i våra bättre stadsskolor". (*Walfrid Sunner*): Ur Linköpings folkskolors historia intill år 1900, Linköping 1942, sid. 94.
- 39 Senast har debatten om katekesens utläsning utförligt behandlats i *Nils Andersson*: 1878 års katekes, diss. Lund 1973, sid. 103 ff.
- 40 *P. E. Svedbom* (utg.): Berättelse om det allmänna svenska läramötet, hållet i Stockholm den 19, 20, 21 och 22 juni 1849, Sthm 1850, avdelningen för folkskoleväsendet, sid. 34 f. Metoden tillämpades vid Växelundervisningssällskapets normalskola i Stockholm. *Gottfr. Westling*: Något om huru bibliska historien såsom läroämne vann insteg i vår svenska skola i Tff 1899 sid. 89.
- 41 "Att läsningen av bibliska berättelser - - bör föregå katekesläsningen är obestriddigt". Rektor *Anjous* farbror, professor *L. A. Anjou* i Tidning för folkskolan 1870 sid. 33 f.
- 42 *Nils Andersson* a.a. sid. 111 ff.
- 43 Se härom *Sven Nylund*: Hur kungl. cirkuläret den 12 maj 1865 tillkom i Till Bengt J:son Bergqvist den 5 oktober 1920, 1920.
- 44 *B. Salqvist*: Folkskolans kristendomsundervisning, 1947, sid. 86 f.
- 45 *K. Bormann*: Pedagogik för folkskolelärare, översatt med bearbetning och tillägg av *Mag. J. Wallin*, inspektor för Göteborgs folkskolor, Göteborg 1866. Det tyska originalet utkom i sin första upplaga i Berlin år 1854 under titeln Unterrichtskunde für evangelische Volksschullehrer. Om *Bormann* se *G. Kaleen*: Sveriges första folkskolläraryörening, ÅSU 116, 1965, sid. 239 f.
- 46 *Nils Andersson* a.a. sid. 111—121.
- 47 RA ED Konseljakt 12 maj 1865. Ledamoten *Westman* lämnade en reservation, där han skisserade en lärogång i tre stadier: 1. läraren skall väcka en djup och livlig känsla för det religiösa, 2. lärorna förklaras, 3. utläsningen påbörjas.
- 48 *Nils Andersson* a.a. sid. 176.
- 49 Tidning för folkskolan 1878 sid. 322 f.

- 49a *K. A. Kastman*: Berättelse inlemnad till Östergötlands läns 5:te lagtima Lands-
ting 1867, Linköping 1867, sid. 10.
- 50 *Dahlbom* a.a. sid. 351.
- 51 *Dahlbom* a.a. sid. 361.
- 52 Se *Georg Brandells* rec. av *Fr. Dahlbom* a.a. i *Pedagogisk tidskrift* 1927 sid.
214.
- 53 *Gottfr. Westling*: Metodik för undervisningen inom folkskolan, 1893, sid. 11,
18, 2 uppl. 1901 sid. 21 f. Tredje uppl. något utökad, utkom år 1910. År 1888
framställdes i Linköping ett litografiskt tryck utan uppgift om författaren.
Titeln är av exakt samma lydelse som på Westlings lärobok i metodik. Inne-
hållet ansluter sig nära till denna skrift såväl i dispositionen som i formu-
leringarna. Dock behandlas ej modersmålet, räkning och geometri. Författaren
får alltså anses vara Gottfr. Westling. Sannolikt har trycket fungerat som ett
slags lunta, innan Westling fem år senare lät det utgå under eget namn.
- 54 *K. A. Palmqvist* i ÅSU 47 sid. 53.
- 55 *Karl Olof Broström* (ex 1872): *Levnadsminnen*. . . i ÅSU 71 sid. 43 ff.
- 56 ÅSU 47 sid. 60 ff.
- 57 *Karl Kastman*: Om svenska folkskolans nuvarande tillstånd i Tff 1889 sid. 96.
Man kunde misstänka att en bidragande orsak till missnöjet vid Linköpings-
seminariet vore en låg betygsstandard. Den undersökning som föreligger för
den nu ifrågakvarande tidsperioden (*Alfr. Dahlin*: Afgangsexamina vid Sverges
seminarier för folkskollärare och folkskollärarinnor åren 1870—88, Sverges
allmänna folkskollärareförenings småskrifter I, 1891), visar emellertid, att
Linköping håller en ungefärlig mittplats i betygsstatistiken för avgångsexami-
na vid samtliga seminarier, även under tiden 1886—88. Det hindrar ju inte
att individuella besvikelser kan ha vart ett delmotiv för kritiken.
- 58 *Hjalmar Torell*: Öden och skickelser i ÅSU 107 sid. 40 f.
- 59 Redovisning och Berättelse, aflemnade i Sällskapet för Vexelundervisningens
befrämjande den 10 juni 1847, Sthm 1847, sid. 47. En utförlig redovisning av
metodens historia föreligger i *Thor Nordin*: Væxelundervisningens allmänna
utveckling och dess utformning i Sverige till omkring 1830, ÅSU 130, Sthm
1973.
- 59a *Lindeberg* a.a. sid. 3 ff.
- 59b Enligt uppgift av tjänstemän i RA.
- 59c RA ED konseljakt 16/3 1849 nr 4.
- 59d *J. C. Flodmans* katekes trycktes i Örebro år 1849: Dr Märten Luthers lilla
cateches. . . jemte hjälpreda. Om pristävlingen och boken se *Dahlbom* a.a. sid.
45 f. Ett ex av katekesutläggningen förekommer i biskop Hedréns efterläm-
nade bibliotek, försett med biskopens egenhändiga anteckning: "Monumentum
amicitiae auctoris" (=Ett tecken på författarens vänskap). *Nils Andersson*
a.a. sid. 63 ff upptar felaktigt Flodmans katekes som segrare i en pristävlan,
begärd av riksdagen i skrivelse den 5/8 1848 och avseende läseböcker för
hemundervisningen och folkskolan.
- 60 *Oldberg* a.a. särskilt sid. 116 ff. *Bäckman* a.a. sid. 92 ff.
- 61 *Dahm* a.a. sid. 223—228.
- 61a Lja A 3 Handlingar rörande seminarium 1846—59. Redogörelsen hade inford-
rats för att utgöra underlag för domkapitlets svar på en skrivelse från eckle-
siastikdepartementet den 1/11 1858.
- 62 ÅSU 41 sid. 124 ff. Jfr. *Bäckman* a.a. sid. 89.
- 62a Fyra ex av Viströms sandstrykare förvaras numera i Linköpings skolmuseum.
- 63 Viströms punkteringsföreskrifter förelåg tydligen i tryck. I Ljungstedtska sko-
lans inventarieförteckningar för åren 1841, 1851 och 1855 upptages 5 resp. 4
och 4 "Punkteringsföreskrifter för skrivning i sand" à 24 resp. 32 sk banco.
Ännu i inventarieförteckningen den 1/5 1862 omnämnes 8 st. föreskrifter
"uppfordrade på papp". Något exemplar synes inte vara bevarat till vår tid.
I den i not 61a omnämnda redogörelsen från 1859 heter det, att övningar i
skönskrift sker "efter en av läraren upfunnen punkteringsföreskrift".
- 64 *J. Bäckman*: Handbok i aritmetik, till skollärares tjänst utgifven. Första boken
1862. Andra boken 1863. Om Kindvall se *G. Kaleen*: Sveriges första folk-
skolläraryörening sid. 426 ff.
- 65 *P. E. Svedbom*: Berättelse om det allmänna svenska lärarmötet hållet i Stock-
holm - - - 1849, Sthm 1850, Afdelningen för folkskoleväsendet sid. 25.
- 66 VLA Domkapitlet H I c (1858—64).
- 67 *G. M. Jonsson* (ex 1866) i ÅSU 47—48, 1936, sid. 51.
- 67a År 1868, alltså i början av sin verksamhet som metodiklärare, redogjorde
Anjou i en artikel för sin allmänna syn på metodikundervisningen: den bör
hålla sig till ett gyllene lagom, inte ge alltför detaljerade instruktioner om
lektionsarbetet men inte heller förfalla till en motsatt ytterlighet. Anjou i *Tal*
och uppsatser sid. 110 ff.
- 68 Anjous översättning enligt Fredrikssons handskrift.
- 68a *Denzels* Utkast till Åskådningslära i kateketisk tankeföljd, praktiskt utförd
af E. Wrage (sannolikt feltryck för Winge). Till användning i folkskolan och
hemmet öfversatt af Joh. Aug. Cedervall, Rektor vid Adolf Fredriks Apolo-
gist-Skola, Sthm 1851. Om B. G. Denzel (1773—1838), tysk teolog och peda-
gog, se Allg. Deutsche Biographie, Leipzig 1877, del V sid. 58. Denzel var
personligen bekant med Pestalozzi. Han var från år 1811 den förste rektorn
vid det första folkskollärarseminariet i Württemberg. — Det bör observeras
att Oldberg i sin handbok i pedagogik och metodik sid. 13 rekommenderar
åskådningsövningar, som alltså på olika vägar gjorts aktuella för lärarutbil-
darna i Sverige vid 1800-talets mitt. *Denzels* skrift omnämnes ej i *Erik*
Bjelfoenstam: Sverige och Pestalozzi, Sthm 1927.
- 69 *Kaleen* a.a. sid. 301. Samma år publicerar Anjou i *Tidning för folkskolan* (sid.
65 ff, 81 ff) en artikel i ämnet av tyskt ursprung.
- 70 Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor, 1878 sid. 10.
- 71 *Karl Kastman*: Om åskådningsövningarna i den första undervisningen i Sko-
lan och hemmet. Samling av uppsatser rörande uppfostran och undervisning 3,
Sthm 1883, sid. 129. Han hade redan år 1875 pläderat för att åskådningsun-
dervisningen skulle vara "en särskild undervisning". *Tidning för folkskolan*
1875 sid. 55 ff.
- 72 Granskning af läroböcker för folkskolan jemte grundsatser för deras upp-

- ställning. Utlåtande afg. d. 24 mars 1887 af utsedde kommitterade, Sthlm 1887, modersmålet sid. 71 ff.
- 72a Jfr Folkundervisningskommitténs betänkande IV, 1914, sid. 186 f.
- 72b Knut Kastman i sin redogörelse till Östergötlands läns landsting 1867.
- 73 Om betänkandet ur allmän synpunkt se *Sjöstrand* a.a. III:2 sid. 243.
- 74 A.a. svensk historia sid. 3.
- 74a För en kort sammanfattning av sokratiken se *Einar Lilja*: Den svenska katekestraditionen... sid. 274 ff.
- 75 *B. J:son Bergqvist*: Lancaster och Pestalozzi. Tal vid invigningen av Uppsala folkskoleseminariums nya byggnad den 28 mars 1917 i Tff 1917 sid. 98 ff. Även i samme författares Skola och seminarium, Sthlm 1924.
- 76 *N. Andersson* a.a. sid. 23. Den metodiska anvisningen hade Lindblom hämtat ur en katekes, som utkom år 1792 och som var en översättning av ett tyskt katekesarbete från år 1790. Herbart (1776—1841) var då 14 år gammal. *Lilja*: Den svenska katekestraditionen sid. 274 f. En förväxling med sokratiken torde föreligga. Se *Axel Herrlin*: Sambandet mellan Herbarts psykologi och pedagogik i Skrifter tillägnade P. G. Eklund, Lund 1911, särskilt sid. 349 f.
- 77 *W. Sjöstrand* a.a. III:2 sid. 229. Herbarts psykologi synes dock ha presenterats i Sverige redan på 1840-talet. Se ovan not 28!
- 78 *Karl Kastman*: Några ord om den Herbartska skolans didaktiska grundsatsar i Tff 1888 sid. 80 ff. Kritiken fullföljdes i samma tidskrift dels 1890, då Kastman refererar en kritisk föreläsning vid ett tyskt lärarmöte om den "Herbart-Zillerska metoden", dels 1893 med en artikel av *Frans von Schéele*: Den herbartska psykologiens grundsatsar. När professor W. Rein från Jena år 1895 hade föreläst i Stockholm om "uppfostran och undervisning enligt herbartska skolans åsikter", redogjorde Kastman i Tff (1895 sid. 99 ff) för "De viktigaste grundsatserna i Herbarts pedagogik" — helt objektivt.
- 78a *Sven Lundqvist*: Uppfostran under skolåldern sid. 182, 194, 202.
- 79 VLA Fsa A I:2 prot 3/5 1918.
- 80 *Harald Dahlgren*: Till frågan om skolundervisningens metod i Minnesskrift tillägnad Fridtjuf Berg på 60-årsdagen, Sthlm 1911, sid. 44 ff.
- 81 VLA Fsa G III, A I:3.
- 82 *V. Elgeskog-O. Skarbed*: Vägen till nutiden. I Studieplan i historia för enhetsskolans mellanstadium, II Studieplan i historia för enhetsskolans högstadium (Studieplaner utarbetade på uppdrag av kursplanedelegationen inom 1946 års skolkommision), 1951.
- 83 Se härom C. O. *Arcadius*: De praktiska undervisningsövningarna i Tff 1908, särskilt sid. 94.
- 84 Anonym: ÅSU 47 sid. 50.
- 85 Ordning för den praktiska undervisningen punkt 8.
- 85a En liknande anordning lär redan på 1890-talet ha förekommit vid folkskoleseminariet i Härnösand (Indberetning til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvaesenet om Seminarieforholdene i Finland og Sverige, Köpenhamn 1893, sid. 48).
- 85b RA ED Folkskolebyrå: Seminarii Rektorerernas möte - - - 1870 sid. 19.
- 86 RA ED handl. 1865, 1/12. Skrivelsen är daterad den 21/8 1865.
- 86a LUB Ebbe Brings samling, brev 30/1 1867 från F. F. Carlson. Bring hade emellertid tidigare avstyrkt tanken. RA F. F. Carlsons brevsamling, brev från Bring 8/11 1866.
- 87 Årsredogörelsen 1869—70. Jfr *K. O. Broström* (ex 1872): Levnadsminnen, ÅSU 71 sid. 52: "En dag i den följande veckan hölls kritik".
- 88 VLA Fsa prot. 3/5 1918.
- 89 Lja A4 prot. 13/2 1860.
Jonas Bäckman, elev 1851—53, nämner ingenting härom i sina erinringar. Böckerna hade till större delen anskaffats av eleverna själva. Men 1860 anslogs 100 rdr rmt för inköp av böcker, som fick lånas utan avgift.
- 90 A.a. sid. 54.
- 91 VLA Fsa FB I:5 28/8 1914.
- 92 Förhandlingar vid sjetta svenska seminarieläremötet i Linköping..., Linköping 1901, sid. 70. Redan vid det första seminarieläremötet år 1880 hade man diskuterat frågan, på vad sätt seminariernas boksamlingar borde skötas för att bli till största nytta för eleverna. Diskussionen utmynnade i ett förslag, som var för opraktiskt och tungrott för att kunna realiserars. Förhandlingar vid svenska seminarieläremötena 1880 och 1884, sid. 11 f.
- 93 VLA Fsa A I:1 prot. 12/9 1911.
- 94 Landstinget hade överenskommit med statsverket, att den del av småskoleseminariets egendom, som fram till år 1933 hade bekostats av landstinget, skulle återgå till detta. Seminariets siste rektor, Sven Gustafsson, utarbetade en förteckning (RA SÖ folkskoleavdelningen 1936 E II a 427 dnr 2919), där denna tudelning iakttogs. Den litteratur i biblioteket, som hänfördes till landstingets andel, överfördes till den av landstinget drivna folkhögskolan i Lunnevad. Det "kvinnliga" seminariets böcker fördelades på tre: folkskoleseminariet, Statens försöksskola och Slöjdläroerseminariet.
- 95 RA FSO no 95/1916.
- 96 RA ED Folkskolebyrå: Seminarii Rektorerernas möte - - - 1870 sid. 27.

Noter till kap. VIII

- 1 Jfr *W Sunner*: Ur Linköpings folkskolors hist. sid 69.
- 2 Fsa.
- 3 3/2 1869 avstyrkte Dk adj. K J Nordstedts framställning om ålderstillägg men tillstyrkte gratifikation med det belopp k maj:t kunde finna skäligt, men kungen avskog.
5/4 1876 fick däremot kollegan C F Hedblad en gratifikation på 500 kr.
Hänvisn. till Dk:s prot. nämnda datum.
- 4 *Schött*: Österg. läns landsting sid 156 f.
- 5 SF 1859.
- 6 SF 20/7 1861
- 7 Dk:s protokoll 3/1 1863 § 12.
- 8 Dk:s protokoll 30/9 1863 § 16.
- 9 Dk:s protokoll 4/11 1863 § 18.
- 10 Dk:s protokoll 20/1 1864 § 9.
- 11 Dk:s protokoll 23/12 1863 § 17.
- 13 Ur seminariets årsredogörelse läsåret 1863—64.
- 14 Ur seminariets årsredogörelse läsåret 1864—65 punkt 9.
- 15 Ur seminariets årsredogörelse läsåret 1867—68.
- 17 Ur Dk:s prot. 15/11 1871.
- 18 Transumt ur Promemoria rörande Linköpings folkskoleseminariums anslagsbehov för år 1916 Fsa B I:5.
- 19 Ur årsredogörelsen 1917—18.
- 20 Fsa B I:6.
- 21 Seminariets diarium 28/9 1915.
- 22 Seminariets diarium 15/2 1917.
- 23 Seminariets diarium 20/9 1916.
- 24 Seminariets diarium 19/6 1919.
- 25 Seminariets diarium 18/12 1918.
- 26 Seminariets diarium 4/1 1920.
- 27 Seminariets diarium 24/9 1921.
- 28 *Sven Gustafsson*: Några anteckningar ur seminariets historia i årsredogörelsen 1929—30.
- 29 *Robert Myrdal*: Österg. läns landsting 1863—1962, sid. 239.
- 30 Sakuppgifterna ur småskoleseminariets årsredogörelser.
- 32 Dk:s prot. 25/11 1846.
- 35 *Schött*: Österg. läns landsting sid. 163.

Kommentarer till kap. IX

Djurgårdsgatan. Domkapitlet kom att stå för kostnader med resp. fönsterinsättning och ommålning av nämnda lokal. Sedan seminariet lämnat skolan vid Djurgårdsgatan, blev denna dels småbarnsskola dels verkstadslokal.

Klostergatan 19. I en mantalslängd för Linköping anges för Klostersgatan 19, att "magister Österdahl hyrer för seminarium". Kvitton från Österdahl till husägaren C. J. Hydén ingår i domkapitlets arkiv. K. O. Nilsson (ÅSU 47—48, s. 50) har om dessa lokaler 1861 skrivit, att dessa utgjordes av ett lågt envåningshus med endast två lärosalar, av vilka endast den ena begagnades av seminarium. Minnesfelet kan bero på att seminariet hade andra våningen borthyrd.

Seminariebyggnaden vid Drottninggatan. Första gången domkapitlet begär ny skolbyggnad är i skrivelse till k maj:t den 6 augusti 1862.

I sin propå till domkapitlet i oktober 1864 räknar Anjou med en byggnadskostnad av 43.500 riksdaler.

Sven Erik Noreen har fäst uppmärksamheten på att kommitterades förslag ingår i *Tidskrift för Byggnadskonst och Ingenjörsvetenskap* 1867. Han har också i Landsarkivet i Vadstena funnit en "ritning till seminarium" av E. Jacobsson 1864. Dennas proveniens och eventuella samband med Linköpingsseminariet är inte klarlagd.

För att få anläggningen mera parkliknande lät domkapitlet "flytta in" byggnaden ett avstånd från Drottninggatan. Det är på detta "avstånd", som länsstyrelsen har placerat sin dataanläggning.

Anjou fick tillstånd att på tomten för egna medel uppföra en byggnad "innehållande bad- och avträdesmöjligheter". Efter Anjous död inlöstes denna av domkapitlet. För skolträdgården uppfördes ett särskilt hus, i vilket även bostad för trädgårdsdrängen inreddes. Läraren i trädgårdsskötsel C. J. Dahlberg begärde 1872 att få omändra seminariets trädgårdshus till bostad för sig. Det blev visserligen avslag men då Dahlberg var bosatt på seminariet, synes det ändå ha skett. Denna byggnad har flyttats till Gamla Linköping.

Under byggnadstiden erhölet seminariet en gåva av 666: 98 riksdaler, som var ett överskott från det nedlagda seminariet i Visby. Man har anledning att fråga, om det var denna gåva, som gjorde, att ännu på 1940-talet seminariet i Linköping betraktades som Gotlands seminarium.

Lokaler för småskollärautbildningen. Åren 1870—75 var undervisningen förlagd i Tanneforssskolan, som sannolikt fått sitt namn, därför att den var belägen vid Tanneforstullen. Denna skola var byggd 1858 och belägen på den s.k. KFUM-tomten. Skolan på Brändströmska tomten, dit undervisningen flyttades 1875, var byggd 1870.

Huset vid Drottninggatan 30 var före seminariets inflyttning enligt husförhållningen så gott som folktomt. Där bor endast en trumslagaränka med barn. Detta motsäger inte att musikinstitutet var beläget i denna fastighet.

Bland de aktiviteter i metodik, som småskoleseminariets lärarkår åstadkom, var en vägkarta över Östergötland.

De första ritningarna till skolhus för småskoleseminariet 1907 hade utarbetats av Torgersrud.

Gymnastikbyggnad. Anjou föreslog i motion 1874 till Linköpings stadsfullmäktige, att staden skulle upplåta ett område i närheten av seminarieträdgården som tomt för en gymnastikbyggnad. Som orsak nämnde han bl.a., att 80—90 av stadens gossar i seminariet finge undervisning. Drätselkammaren tillstyrkte till alla delar motionen. Då stadsfullmäktige den 27 mars 1874 behandlade motionen, ställdes sådana krav på en tomtupplåtelse, att Anjou torde ha funnit det meningslöst att föra frågan vidare. Staden krävde nämligen bl.a., att tomten skulle återgå till staden, om inte gymnastikundervisning i framtiden bedrevs i lokal på denna.

Rektorsbostaden lämnar plats för lärosalar. Överintendentensämbetet var villigt att planera för en särskild flygelbyggnad. Detta motsatte sig Westling, säkerligen i den förhoppningen att en rektorsbostad skulle kunna uppföras på skoltomten. Först då ämbetet skisserat en byggnad framför skolhuset utmed Drottninggatan kan han tillstyrka. Men då var det för sent.

Den långa vägen till ny seminariebyggnad 1912—27. Johannes Johansson tillträdde sitt rektorat hösten 1912. Redan den 3 september samma år begär han, att domkapitlet skall söka utverka tomtköp till nytt seminarium.

Man hade åtta tomter att välja mellan. Man vrakade sju, därför att dessa antingen var avlägsna eller låg på stadens och kyrkans jord. Planfrågorna för den utsedda tomten komplicerades av att staden under tiden byggde Folkungaskolan och i samband därmed gjort planändringar. Efter uppgörelse med arrendatorn var tomten klar för nybyggnad den 1 januari 1923.

Undervisningsrådet Wilhelm Björck engagerade sig hösten 1924 hårt för en slutlig lösning. Vid ett sammanträde med kollegiet presenterade han den 12 september tre preliminära alternativ. I sitt slutliga förslag hade Ryberg minskat volymen från 28.800 m³ till 26.000 m³ men bränslekostnaderna med 20 %.

Arkitekternas strävan på 1920-talet att byta ut den tunga s.k. Wasastilen är en intressant företeelse.

Inviqningen den 11 april 1927. Riksdagsengagemang hindrade departementschefen och de föregångare till denne (Rydén och Olsson), som engagerat sig för bygget att närvara. Då både biskops- och domprosttjänsterna var vakanta, kom lektor Risberg, som var känd för att vara synnerligen negativ emot 1919 års undervisningsplan och seminariet som sådant, att representera domkapitlet.

I Östgöta-Correspondentens referat av invigningen ägnas stort utrymme åt ett spex, som seminaristerna uppförde i gymnastiksalen. "Stämningen var glimrande både bland aktörer och publik". I kollegiet hade det varit stora farhågor kring detta spex. Trots att det granskats av rektor Walli och lektor Sedström och att de lärare, som skulle "skändas" gett sitt bifall, framfördes ändå betänkligheter. N. E. Persson fick i uppdrag att ytterligare skärskåda spexet.

Bland nya tillskott av vikt efter 1927 kan nämnas att två paviljonger uppfördes åren 1946—47. En omläggning av seminarieträdgården har ägt rum. Många av de sevärdheter, som Frans Andersson skapade, t.ex. stenpartiet och näckrosdammen, är borta (se sid. 174). Seminariet erhöll genom donationer 1966 två tennisbanor, som placerats i parkens östra del. Av stor betydelse inte minst för organistutbildningen blev den piporgel (Marcussen & Son), som inköptes 1963. *Källanvisningar*

Riksdagstryck: Handlingar och protokoll från riksdagen 1865—66. Proposition, utskottshandlingar och protokoll från 1903 och 1909 års riksdagar. Riksdagshandlingar från riksdagarna 1922—24. Riksdagshandlingar 1948.

För tiden fram till 1876 är domkapitlets protokoll och handlingar viktigaste källorna. För tiden därefter har rektors skrivelser och petitaframställningar varit huvudkällan. Tomtfrågan under 1910-talet har studerats i Linköpings stadsfullmäktiges protokoll och handlingar.

Småskoleseminariets lokalfråga kan följas i styrelsens protokoll och landstingets tryckta handlingar, samt i seminariets årsredogörelser.

Uttalet om önskad delning finns i Handlingar rörande seminarium 1846—1859 i Ljungstedtska skolans arkiv.

Lokaliseringen av lokalerna Klostergatan 19 och Storgatan är gjord med hjälp av mantal- och husförhörlängder samt domkapitlets räkenskaper. Om examina i Ljungstedtska skolan efter skilsmässan se ÖC 6.6.1863.

Korrespondensen mellan F. F. Carlson och E. Bring är huvudkällan för detta avsnitt (se sid. 447).

Linköpings slott: Kugelberg, Landshövdingkorna, s. 10, Ranius, Bibliotekarie Wiede (ÖC 30.3.75).

Skildringen av invigningen 1869 bygger på ett referat från Östgöta-Correspondenten (se sid. 455).

Seminarieinvigningen 1910 har referat i Linköpings båda dagstidningar som källa (se sid. 457).

Östgöten och Östgöta-Correspondenten är källa för omnämmandet av invigningen 1905 (se sid. 459).

Uppgiften om Axel Wallenberg som skapare av relieferna i tidskriften Byggmästaren 1927 (se sid. 464).

Källor och litteratur

I. Otryckta källor

Riksrådet (RA)

Ecklesiastikdepartementet: konselj- eller departementalakter

Folkskolöverstyrelsen

Skolöverstyrelsen

Linköpings folkskoleseminarium: årsredogörelser 1862—1898

Ljungstedtska skolan i Linköping: räkenskaper 1840—1862

Svenska sällskapet för folkundervisningens befrämjande: protokoll 1849

F. F. Carlsons samling

Släkten Bergs från Fellingsbro arkiv

Kungl. Biblioteket (KB)

Sven Adolf Hedins brevsamling: Berg, Anders, Finspång

Lunds Universitetsbibliotek (LUB)

Ebbe Brings samling

Landsarkivet i Vadstena (VLA)

Linköpings domkapitel: protokoll, handlingar till protokoll, brevkoncept, brevbok, räkenskaper

Linköpings stad: mantalslängder

Linköpings folkskoleseminarium: protokoll, betygskataloger, diaries, koncept, inkomna handlingar, handlingar rörande seminariets historia och undervisning

Linköpings småskoleseminarium: protokoll, årsberättelser, examenslängder

Stifts- och landsbiblioteket i Linköping:

Brev till J. J. Hedrén, 1. ämbetsbrev

Ljungstedtska skolans i Linköping arkiv (Lja)

Styrelsens protokoll 1843—1862

Handlingar rörande seminarium 1846—59

Inventarieförteckningar

Linköpings Skolmuseum, Gamla Linköping, Linköping

A. Fr. Fredriksson: Pädagogiska och Methodiska Anteckningar

Elevföreningars protokoll

Elevtidningar

Linköpings stads arkiv:

Handlingar och protokoll

Privata arkiv:

Fru Hedvig Borgström: Marcus Borgströms självbiografi

Fil. dr Valter Elgeskog: brev från Gunnel Olsson, Stocksund, Elsa Pihlgren, Göteborg, Elisabeth Norrman, Göteborg, A. F. Sedström, Partille

II. Tryckta källor och anförd litteratur

Agrell, Jan: Psykologiens utveckling i Sverige fram till 1930-talet (Nordisk psykologi 1952)

— Den psykologiska vetenskapen och Pedagogisk Tidskrift (Pedagogisk Tidskrift h 5—6 1964)

Ahlberg, Alf: Psykologiens historia II, Sthlm 1951

Andersson, Nils: 1878 års katekes, diss. Lund 1973

Anjou, Chr. L.: Predikan på söndagen Septuagesima, 2 uppl., Linköping 1867

— Tal och uppsatser rörande folkundervisningen med flere frågor, Sthlm 1897

Anjou, Chr. L. — Kastman, K. W. — Kastman, K. A.: Bidrag i pedagogiska och metodiska ämnen, h 1—6, 1868—1902

Arcadius, C. O.: Om uppfostrans föremål. Lärobok i psykologi för seminarier och uppfostrare, Sthlm 1899

— De praktiska undervisningsövningarna (Tff 1908)

— De svenska folkskoleseminariernas uppkomst och utveckling (Folkundervisningskommitténs betänkande I:3), Sthlm 1911

Bagge, Georg: Ungdomsminnen från Östgötabygder, I—II, Linköping 1922—25

Beckman, Bjarne: Från Natan Beckmans ungdom II, Göteborg 1969

Berg, Fridtjuv: Om folkskolelärares utbildning (Verdandi 1883)

Berg, Hjalmar: Hågkomster från en lång levnad, Sthlm 1942

Bergqvist, B. J.: Lancaster och Pestalozzi. Tal vid invigningen av Uppsala folkskoleseminariums nya byggnad den 28 mars 1917 (Tff 1917)

Bernes, Stig: Den svenska folkskollärarytbildningens förhistoria (—1800) med speciell hänsyn till den praktiskt och teoretiskt pedagogiska fackutbildningen. Maskinskrift Uppsala 1951

Berättelser om folkskolorna i riket, Sthlm 1869, 1873, 1877

Beskow, Wilh.: Matrikel över folkskoleinspektörer samt lärare vid folkskoleseminarier, småskoleseminarier. . . , Sthlm 1882, 1885

Billing, Gottfrid: Biskopen m.m. Ebbe Gustaf Bring. Några minnesblad, Lund 1886

Bjelfvenstam, Erik: Sverige och Pestalozzi, Sthlm 1927

Bormann, K.: Pedagogik för folkskolelärare, Sthlm 1866

— Unterrichtskunde für evangelische Volksschullehrer, Berlin 1854

Brandel, Torsten: Sir Andrew Ljungstedt i Macao (Jorden runt 1966)
(Bring, Ebbe): Katekesen, Redigerad i öfverensstämmelse med en inom Linköpings stift föreslagen plan vid kristendomsundervisningen i skolorna, Linköping 1867
 — Folkskolans ställning och betydelse inom samhället. Tal vid invigningen af nytt lärohus för Folkskolelärareseminariet i Linköping den 16 september 1869. Linköping 1869
Broström, K. O.: Levnadsminnen (ÅSU 71), Sthlm 1945
Bröms, Klas: Fridtjuv Bergs pedagogik (ÅSU 112), Sthlm 1964
Bäckman, Jonas: Anteckningar om Linköpings folkskolelärareseminarium för läsåren 1851—1853 (Tff 1897)
 — Handbok i arithmetiken, till skollärares tjänst utgifven. Första boken Sthlm 1862. Andra boken Sthlm 1863
Böök, Fredrik: Ebbe Tuneld, Sthlm 1960
Dahl, S. G.: Läroverks-Matrikel för år 1874, Sthlm 1875
 — Läroverks-Matrikel för år 1885, Sthlm 1886
 — Läroverks-Matrikel 1892—1893, Sthlm 1894
 — Läroverksmatrikel 1897—1899, Sthlm 1900
 — Lärarmatrikeln 1922, Sthlm 1923
Dahlberg, Carl: Handledning i trädgårdsskötsel, Norrköping 1870, 2 uppl. Norrköping 1876
Dahlbom, F.: Den svenska folkskolans kristendomsundervisning 1842—1919, Sthlm 1927
Dahlgren, Harald: Till frågan om skolundervisningens metod (Minnesskrift till ägnad Fridtjuv Berg på 60-årsdagen), Sthlm 1911
Dablin, Alfr.: Afgangsexamina vid Sverges seminarier för folkskollärare och folkskollärarynnor åren 1870—88 (Sverges allmänna folkskolläreföreningens småskrifter I, 1891)
Dahm, O. E. L.: Skolmästar Konst, Kalmar 1846
Denzel, B. G.: Utkast till Åskådningslära i kateketisk tankeföljd, praktiskt utförd af E. Wrage. Till användning i folkskolan och hemmet öfversatt af Joh. Aug. Cedervall, Rektor wid Adolf Fredriks Apologist-Skola, Sthlm 1851
Eisler, Rudolf: Philosophen — Lexikon, Leben, Werke und Lehren der Denker, Berlin 1911
Elgeskog, V. — *Skarhed, O.*: Vägen till nutiden. I Studieplan i historia för enhetsskolans mellanstadum. (Studieplaner utarbetade på uppdrag av kursplanedelegationen inom 1946 års skolkommision), Sthlm 1951
Ericsson, Ture: De antropomorfistiska gudsföreställningarnas förändring under uppväxtåren. Maskinskrift. Lic. avhandl., Sthlm 1949
Eriksson, Karl-Henrik: Att vara lärare idag, del I (KULT-Å-projektet rapport nr 5), Linköping 1975
Ferb, A. H.: Minnen från Röks, Stigtomta och V. Husby folkskolor samt Linköpings folkskoleseminarium (ÅSU 71), Sthlm 1945
Flodman, J. C.: Dr Märten Luthers lilla cateches - - - jemte hjälpreda, Örebro 1849

Folkundervisningskommitténs betänkande IV, Sthlm 1914
Francke, S. P.: Matrikel över lärarkåren i småskolan och mindre folkskolan, Malmö 1905
Föreningen, Tidskrift för folkskolans och kyrkomusikens vänner, utg. Fr. Aug. Ekström, Köping 1865
Förhandlingar vid sjetta svenska seminarielärarymötet i Linköping . . . 1900, Sthlm 1901
 — vid svenska seminarielärarymötet 1880 och 1884, Sthlm 1884
Gejroth, Herbert — *Räf, Pontus*: Läroverksmatrikeln 1934, Malmö 1934
Gejroth, Herbert — *Räf, Pontus* — *Sandén, F.* Lärarmatrikeln, 1946 Trollhättan 1946
Gobom, C. M.: Matrikel över Linköpings stift, år 1856, Söderköping 1856
Gobom, Nils: Anders Ljungstedt och hans friskola (Det var en gång, Skriftserie utg. av Föreningen Gamla Linköping nr 8, 1965)
Granskning af läroböcker för folkskolan jemte grundsats för deras uppställning. Utlåtande afg. d. 24 mars 1887 af utsedde komiterade, Sthlm 1887
Gustafsson, Berndt: Det religiösa livet (Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning, red. E. Dahlström, Sthlm 1969)
 — Socialdemokratin och kyrkan 1881—1890. Diss. Lund 1953
Gustafsson, Claes: Svensk folkskolematrikel 1904, Sthlm 1904
 — Svensk folkskolematrikel 1916, Uppsala 1916
Gustafsson, Sven: Några anteckningar ur seminariets historia (Småskoleseminariets i Linköping årsredogörelse 1929—30)
 — Östergötlands läns landsting och folkskolan, Linköping 1934
Handlingar rörande Prestmötet i Linköping år 1843, Första delen, Linköping 1844
 — rörande Kyrkomötet 1878, 1883, 1888 och 1893
 — rörande prestmötet i Linköping. . . 1902, Linköping 1903
(C. F. Hedblad): Förhandlingar vid åttonde allmänna svenska folkskolelärarymötet i Linköping den 20, 21 och 22 augusti 1878, utgifna af Mötets Sekreterare, Linköping 1879
Hellerstedt, B. M.: Vidder och vägsäl, Uddevalla 1960
Herrlin, Axel: Sambandet mellan Herbars psykologi och pedagogik (Skrifter till ägnade P. G. Eklund), Lund 1911
Historia, Linköpings Gymnasiums 1627—1927, Linköping 1927
Holm, Carl: Svensk folkbildning — som jag upplevt den, bl.a. grundskolans framväxt, Normus, Sthlm (Malung) 1975
Husén, Torsten: Fridtjuv Berg och enhetsskolan (Ped. skrifter 199), Sthlm 1948
Indberetning til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvaesenet om Seminarieforholdene i Finland og Sverige, Köpenhamn 1893
Johansson, Johannes: En pilgrim (Wendela Söderström) (Hälsningar från Prästgymnasiet i Göteborg 1946)
Jonsson, C. M.: Seminarieminnen 1863—66 (ÅSU 47—48), Lund 1936

Kaleen, Gustaf: Om källmaterialet till metodikundervisningen och de praktiska övningarna vid folkskoleseminarierna efter 1850 (Pedagogisk tidskrift h 3—4 1967)

— Sveriges första folkskollärareförening (ÅSU 116), Sthlm 1966

Kastman, Karl: Behörighet att vinna inträde i tredje klassen av folkskollärareseminarierna på grund av avlagd realskoleexamen (Tff 1903)

— Några ord om den Herbartska skolans didaktiska grundsatser (Tff 1888)

— Om svenska folkskolans nuvarande tillstånd (Tff 1889)

— Om utbildningen av lärarinnor vid småskolan (Tff 1904)

— Om åskådningsövningarna i den första undervisningen (Skolan och Hemmet. Samling af uppsatser rörande uppfostran och undervisning 3), Sthlm 1883

Kastman, K. A.: Berättelse inlemnad till Östergötlands läns 5:te lagtima Landsting 1867, Linköping 1867

(Kristensson, Emil): Vår seminarieundervisning. Af en folkskollärare, Sthlm 1904

(Kugelberg, Arvid): Landshövdingens korna på Linköpings slott, Linköping 1955

Kvillmark, R.: Programmerad undervisning — vad är det? (Yggdrasil 1962)

Kölgren, Edv.: Matrikel över rikets allmänna läroverk och seminarier, Vimmerby 1905

— Läroverksmatrikeln 1908—09, Vimmerby 1909

Kölgren, Edv. — *Tengström, C. G.*: Läroverks- och seminarie-matrikel 1914—1915, Vimmerby 1915

Lichtenfels, Johann von: Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie, Wien 1 uppl. 1850, 5 uppl. 1863

Lidell, Per: Sveriges folkskollärarmatrikel 1895, Sthlm 1896

Liedgren, Emil: Neologien, romantiken, oppvaknandet 1809—1823 (Svenska kyrkans historia, utg. Hj. Holmquist — Hilding Pleijel VI:2), Uppsala 1946

Lidman, Sven: Tal öfver. . . Anders Ljungstedt, Linköping 1836

Lilja, Einar: Elevens mottaglighet och behov (Kristendom och skola h 6—7 1966)

— Religionspedagogik, Lund 1970

— Den svenska katekestraditionen mellan Svebilius och Lindblom, diss. Lund 1947

— Utredning om lärarnas fortbildning, avgiven på Kungl. Skolöverstyrelsens uppdrag. Maskinskrift, 1957

Lindeberg, G.: Folkskoleseminariet i Lund 1839—1939 Lund 1938

Linder, C. V.: Ljungstedtska friskolan i Linköping I—II, Linköping 1882

Lundberg, Bengt: Ur Trädgårdsföreningens hävder (Trädgårdsföreningen i Linköping 100 år), Linköping 1959

Lundqvist, Sven: Lärobok i pedagogik för folkskoleseminarierna, 2 uppl., Sthlm 1909

— Uppfostran under skolåldern, Sthlm 1901

Malmqvist, Eve: Utredning ifråga om utformningen av lämplighetsproven i samband med inträdesprövningarna vid rikets folk- och småskoleseminarier (Ped. skrifter 218), Sthlm 1956

— Pedagogisk skolbarnsdiagnostik (Bilaga till årsredogörelsen 1951—52 för folkskoleseminariet för kvinnliga elever i Linköping)

Marklund, Sixten: Lärlämplighet. Problem och propåer, Sthlm 1968

Mercurius, Tidning för Kyrkan Skolan och dess Tjänstemän i allmänhet samt Organister, Kantorer och Klockare i synnerhet. Andra årgången 1851

Myrdal, Robert: Östergötlands läns landsting 1863—1962, del I, Lund 1962

Nilsson, Hans — *Setterdahl, J. Ax.*: Linköpings stifts matrikel 1895, Eksjö 1895

— Linköpings stifts matrikel 1911, Linköping 1911

Nilsson, K. O.: Seminarieminnen 1861—62 (ÅSU 47—48), Lund 1936

Nordin, Thor: Växelundervisningens allmänna utveckling och dess utformning i Sverige till omkring 1830 (ÅSU 130), Sthlm 1974

Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur (utg. G. K. Hamilton), Lund 1868

Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor, Sthlm 1878

Normalritningar för Seminariebyggnader inom Riket (Tidskrift för Byggnadskonst och Ingenjörsvetenskap 1867)

Nylund, Sven: Hur kungl. cirkuläret den 12 maj 1865 tillkom (Till Bengt J:son Bergqvist den 5 oktober 1920)

— Småskollärarytbildningen i Sverige, Sthlm 1942

Oblsson, Nils G.: Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden, diss. Lund 1939

Oldberg, A.: Praktisk Handbok i Pedagogik och Methodik för Svenska folkundervisningen, Sthlm 1843

Palmer, Christian: Evangelische Pädagogik, 1—2, Stuttgart 1853

— Evangelisk pedagogik, Sthlm 1856

Palmqvist, K. A.: Frikyrklig kamp, Sthlm 1913

— Seminarieminnen 1866—69 (ÅSU 47—48), Lund 1936

Paulsson, P.: Historik öfver folkundervisningen i Sverige från äldsta till närvarande tid, Sthlm 1866

— Lärobok i svenska folkskolans historia, Sthlm 1868

Petrelli, C. M.: Om menniskosjälens natur, försök till psychologie, förra häftet Linköping 1845, sednare häftet Linköping 1846, 2 uppl. Linköping 1848

Prästeståndets protokoll bd V, Sthlm 1840, bd XIII Sthlm 1841

Ranius, Allan: Bibliotekarie Wiede (Östgöta-Correspondenten 30 mars 1975)

Redovisning och Berättelser, aflemnade i Sällskapet för vexelundervisningens befrämjande, Sthlm 1847

Richardson, G.: Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet, diss. Göteborg 1963

Rodhe, Edv.: Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping, Lund 1905

— Den religiösa liberalismen, Uppsala 1935

Ryberg, Ture: Linköpings nya seminariebyggnad (Byggmästaren 1927)

Rydberg, J. R.: Seminarieminnen 1882—86 (ÅSU 47—48), Lund 1936

Sablin, Kristofer: Knut Arvid Kastman (Julhälsningar till församlingarna i Linköpings stift 1910), Linköping 1910

Salqvist, B.: Folkskolans kristendomsundervisning, Sthlm 1947

Sandabl, Gideon: Iakttagelser, gjorda under en studieresa till några svenska seminarier (Tff 1904)

Sandberg, Siv: Ljungstedtska skolan i Linköping. Historik 1824—1974, Norrköping 1974

von Schöbele, Frans: Den herbartiska psykologiens grundsatsar (Tff 1893)

Schmidt, A. N.: Pedagogiska anteckningar under besök vid åtskilliga utländska folkundervisningsverk. Förra bandet: Om preussiska folkskolväsendet i allmänhet och skollärareseminierna i synnerhet, Sthlm 1841

Schött, Harald: Östergötlands läns hushållningssällskaps historia, del II, Linköping 1914

Schött, Harald: Östergötlands läns landsting 1863—1912, Linköping 1921

Sjöberg, Gustaf — Klingborg, Gustaf: Lärobok i antropologi för högre elementarläroverk, Uppsala 1872

Sjöholm, L. Gottfrid: Folkskoleseminariet för manliga elever i Göteborg 1843—1956, Göteborg 1957

Sjöstrand, Wilhelm: Pedagogikens historia III:2, Lund 1965

Stenvall, Gunnel: I minnets helgedom, Växjö 1941

Ström, Ake V.: Psykologi och religion, Sthlm 1973

Sundgren, Per: Lärarrollen och lärlämplighet, Malmö 1967

(Sunner, W.): Ur Linköpings folkskolors historia, Linköping 1942

Svebilius, O.: Enfaldig förklaring över Lutheri lilla catechismus ställt genom spörsmål och svar, Uppsala 1689

Svedbom, P. E.: Berättelse om det allmänna svenska läraremötet. . . 1849, Afdelningen för folkskoleväsendet, Sthlm 1850

Svenska folkskolans historia (red. Viktor Fredriksson), Sthlm 1940—71

Sörensen, A.: Växelundervisningssällskapets normalskola och folkskoleseminariet i Stockholm 1830—1930, Sthlm 1930

Tidning för folkskolan (utg. Chr. L. Anjou), 1866—1881

Tidskrift för folkundervisningen (utg. Chr. L. Anjou, Karl Kastman, Fredrik Lundgren, T. F. Kylander, J. F. Björnståhl), 1881—1919

Torell, Hjalmar: Öden och skickelser (ÅSU 107), Sthlm 1963

Wadström, B.: Ur minnet och dagboken I, Sthlm 1898

Wallin, H.: Provår (Psykologisk-pedagogisk uppslagsbok Sthlm 1945)

Wallner, J.: Folkskolans organisation och förvaltning i Sverige under perioden 1842—1861, diss. Uppsala 1938

Warne, A.: Om tillkomsten av vår första folkskolestadga (ÅSU 103) Sthlm 1961

Warne, A.: Till folkskolans förhistoria i Sverige, diss. Uppsala 1929

Vernborg, Alfred: Seminarieminnen 1876—1879 (ÅSU 47—48). Lund 1936

Westerlund, J. A. — Setterdahl, J. A. — Meurling, F.: Linköpings stifts herdaminne, Linköping 1919—43

Westling, G. — Pettersson, S.: Barn- och religionskunskap, 1973.

Westling, Gottfr.: C. L. Anjou (Svenskt biografiskt lexikon)

— Några ord om Linköpings folkskoleseminarium under dess bägge första årtionden (Tff 1907)

— Chr. L. Anjou (Julhälsningar till församlingarna i Linköpings stift 1913), Linköping 1913

G(totfrid) W(estling): Hur Linköpings folkskoleseminarium upprättades (Tff 1918)

(Westling, Gottfr.): Metodik för undervisningen inom folkskolan (utkom anonymt i litograferat tryck), Linköping 1888

Westling, Gottfr.: Metodik för undervisningen inom folkskolan, 1 uppl. Linköping 1893, 2 uppl. Linköping 1901, 3 uppl. Linköping 1910

— Något om huru bibliska historien såsom läroämne vann insteg i vår svenska skola (Tff 1899)

— Några ord om Linköpings folkskoleseminarium efter dess utvidgning till 1886 (Tff 1908)

Westling, Maria: Rektor Gottfrid Westling (Linköpings stifts julbok 1926), Linköping 1926

Wiberg, A.: Till skolslödens förhistoria I (ÅSU 56—57), Sthlm 1939

— Ur folkskolläroverutbildningens historia (Folkskolläraernas tidning 1942:8)

Widegren, J. Th.: Linköpings stifts matrikel år 1865, Linköping 1865

— Linköpings stifts Ecklesiastiks- och läroverksmatrikel år 1874, Linköping 1874

Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, del 15, Wien 1866

Ydén, K. A.: Matrikel över Linköpings stift år 1881, Söderköping 1881

— Matrikel över Linköpings stift år 1888, Söderköping 1888

Zeller, C. H.: Läran om själen, Sthlm 1852

Ambetsbrev, Linköpings domkapitels, Linköping 1842, 1845, 1846, 1849

Östgöta-Correspondenten
Östgöten

NOT

I käll- och litteraturförteckningen redovisas inte använda kyrkoarkivalier (från ett hundratal arkiv), kataloger och redogörelser från läroverk och seminarier. Inte heller anges tryckta skrifter författade av anställda vid seminarierna i andra fall än då sådana legat till grund för själva framställningen. En fullständig redovisning för sådana tryckta skrifter kommer att ingå i matrikeldelen av detta arbete.

Förkortningar

Diss	akademisk avhandling
Dk	domkapitlet i Linköping
ED	ecklesiastikdepartementet
ex	examensår
Fkva	Folkskoleseminariets för kvinnliga elever i Linköping arkiv
Fsa	Linköpings folkskoleseminariums arkiv
Fsö	Folkskolöverstyrelsen
KB	Kungl. biblioteket
k br	kungl. brev
k cirk	kungl. cirkulär
k maj:t	Kungl. Majestät
Lja	Ljungstedtska skolans arkiv
LUB	Lunds universitets bibliotek
RA	Riksarkivet
prot	protokoll
rdr	riksdaler
rmt	riksmynt
SAF	Sveriges allmänna folkskolläraryörening
SF	Svensk författningssamling
SFH	Svenska folkskolans historia 1942
sk	skilling
Ssa	Linköpings småskoleseminariums arkiv
SÖ	Skolöverstyrelsen
Tff	Tidskrift för folkundervisningen
VLA	Landsarkivet i Vadstena
ÅSU	Årsböcker i svensk undervisningshistoria
ÖC	Östgöta Correspondenten

Personregister

Abelin, Z. 52, 54	264-267, 270, 275, 276, 279-282,
Abrahamsson, E. N. 495	285-287, 294, 295, 297, 302, 365,
Adelswärd, Th. 495	368, 372, 417, 431, 433, 447-449,
Ahlstrand, K. O. 432, 433	451, 452, 458, 480, 487, 488, 500,
Ahlström, K. T. 176, 494	503, 505, 507, 511, 515, 516
Ahnfelt, O. A. 489	Appelgren, Britta 190, 196, 498
Aldén, N. 337	Arcadius, C. O. 236
Aldenius, J. 188, 206, 494, 497, 499	Arenlid, J. 181, 496
Allard, H. W. 296	Arngart, O. 493
Almberg, N. 180	Aronsson, S. A. G. 176, 494
Alvé, Anna 153, 164, 171, 186, 187	Arvidsson, S. 177
Ander, K. 183, 185, 199, 496, 499	Askenbeck, — 430
Andersdotter, Maria Christina 447	Asplund, E. 493
Andersson, A. (Se Graneson)	Atterbom, P. D. A. 381
Andersson, And. 339	Attman, A. 173, 177-179, 181, 468,
Andersson, Barbro 191	493-496, 501
Andersson, B. 180, 190, 194	Aurelius, E. 73, 475
Andersson, Britta 202	
Andersson, E. 464	Bager-Sjögren, J. L. 457
Andersson, Eskil 201	Bagge, G. 127, 128
Andersson, F. 110, 111, 487	Bagge, J. F. 94, 126
Andersson, F. V. E. 151, 152, 174,	Bagge, J. P. 108, 113, 119, 126, 127,
361, 516	221, 222, 417, 487
Andersson, H. 497	Bark, H. 322, 323, 382, 389
Andersson, Inez 190, 202, 498	Bark, P. 496
Andersson-Larsson, Maj-Britt (Se	Bartler, A. 184, 185, 499
Larsson)	Beckman, C. W. 475
Andersson, N. 174, 196, 494	Beckman, K. 297, 489, 491
Andersson-Svensson, Inez (Se	Behm, — 324
Svensson)	Bengtsson, G. 163, 180
Andersson, W. 7, 503	Bengtsson, H. 180, 181, 185, 495
Andersson-Åshäll, A. (Se Åshäll)	Bengtsson-Johansson, Hulda Maria
Anderö, H. 191, 196, 197, 206, 207,	(Se Johansson)
497, 498	Berg, Anders 120, 214-216, 297
Andrae, T. 73, 475	Berg, A. 215
Andrén, G. 353	Berg, F. 145, 146, 214-216, 251, 280,
Anjou, Chr. L. 11, 68, 75, 77-79,	297, 505
91, 94-96, 101, 104, 106, 114-119,	Bergholtz, A. 129, 311
123, 124, 128-130, 132, 135, 136,	Bergman, E. B. 498
165, 210-215, 217, 220, 221, 223,	Bergman, J. 391
231-237, 239, 241, 244, 246-250,	Bergman, S. 391

- Bergquist, B. J:son 269, 291, 393, 461, 466
 Bergström, C. A. 489
 Bergström, V. 100, 162, 195, 196, 201
 Berselius, A. 38, 41, 42, 54, 63-65, 108, 487
 Billing, G. 248
 Biörsmark, G. 327
 Biörsmark, Maria 327
 Bjur, Brita 430
 Björck, A. W. 451
 Björck, W. 158, 516
 Björk, T. 197, 206, 499
 Björkegren, G. 300
 Björklund, A. 185, 497
 Björkman, K. G. 189, 497, 498
 Björkström, C. V. 300
 Ejärnståhl, J. F. 86, 124, 139, 140, 141, 144, 147, 148, 212, 227, 372, 376, 488, 490
 Blavier, C. F. 123
 Blidfors, J. 176, 494
 Blomberg, E. 163
 Blomberg, Fanny 134, 166, 167
 Blomberg, S. 190
 Blomqvist, S. G. 491
 Bohman, E. 391
 Bojs, E. 494
 Bolin, B. 179, 495
 Borg, F. 493
 Borg, Hj. 139, 140, 144, 489
 Borgskog, R. 390
 Borgström, M. 161, 175, 176, 178, 179, 494
 Bormann, K. 247, 264
 Bostrand, S. V. 297
 Boström, Chr. J. 240
 Boye, Karin 380
 Brandt, A. Th. 145, 146, 490
 Bratt, Monica 334
 Breitholtz, L. 494
 Brevner, E. 74, 173, 176, 181, 186, 327, 493, 495, 501
 Bring, E. G. 11, 68, 77, 82, 95, 114, 116, 117, 119, 211, 246-248, 282, 447-452, 455, 480, 503
 Bring, J. Th. 86, 364, 475
 Bring, Ulla 503
 Brogie-Viberud, Gudrun (Se Viberud)
 Brolin, C. G. 165
 Brolin, J. 321, 322
 Broman, A. 106, 124, 452, 475
 Broström, K. O. 121, 122, 125, 127, 135, 234, 285, 288, 293, 365
 Bruhn, A. J. 71, 114, 449
 Brundin, B. 175, 494
 Bruno, L. 336, 337
 Brunskog, A. 457
 Brüde, Gun-Britt 201
 Bryngelsson, K. O. 495
 Budge, G. H. W. 324
 Bäckman, H. 308
 Bäckman, J. 109, 121, 209, 224, 229, 230, 250, 255, 260-263, 274, 275, 443, 513
 Bökman, E. 490
 Börjeson, B. 390
 Böök, F. 382
 Böös, Birgitta 201
 Carlén, B. 337
 Carlsson, C. 452
 Carlsson, C. J. 432, 433
 Carlsson, F. F. 68, 72, 78, 82, 95, 116-118, 237, 278, 282, 447-450, 452
 Carlsson, G. 491
 Carlsson, J. 300
 Carlsson, N.-E. 83, 119, 120, 415
 Carlsson, S. 475
 Carlstedt, C. J. 258, 260, 261, 262, 274
 Castegren, E. 318
 Cederholm, G. 336
 Cewrien, Anita 191, 202
 Channing, W. E. 216
 Charleville, C. W. 475
 Christensson, Anna, 157, 158, 163, 164
 Claesson, D. 308
 Clason, S. 463
 Cleve, C. J. 127, 128
 Comenius, J. A. 264, 440, 441, 462, 465
 Cromnov, G. 321
 Cronsoe, H. 304
 Cronwall, A. L. J. 122, 123, 130, 133, 137-139, 372, 488
 Dahl, S. J. O. 157, 200
 Dahlberg, C. J. 126, 127, 515
 Dahlberg, G. 334
 Dahlnén, — 337
 Dahlgren, H. 143, 489
 Dahlquist, S. 73, 331, 441, 475
 Dahm, O. E. L. 230, 245, 255, 258
 Dalin, A. P. 234, 298, 299
 Danell, I. 117
 Danielsson, D. 338
 Danielsson, T. 188, 197, 497, 499
 Dannert, L. 179, 493, 495
 Darell, R. 374
 de Geer, L. 462
 Degerman, A. 239
 Degerman, G. 324
 Dickman, G. B. 129, 131
 Diesterweg, A. 264
 Dornbusch, G. 201, 499
 Douglas, L. W. A. 457, 459
 Dufmats, J. E. 339
 Duregård, A. 338
 Dyfverman, G. 190, 402, 500
 Düike, B. 341
 Ebbesson, Marta 190
 Ebrelus, Birgit 181, 496
 Eckerberg, P. 5, 73, 441, 475
 Edin, Alice 190
 Edmar, Anna 322
 Edrén-Stafström, Maj (Se Stafström)
 Edsfelt, Margareta 334
 Ekenvall, V. 182, 183, 185, 188, 191, 193, 194, 206, 330, 496, 497, 499, 501
 Ekholm, F. 389
 Ekling, F. 389
 Eklund, T. 202
 Ekman, E. 498
 Ekman, O. 324
 Ekman, S. 491
 Ekström, C. F. 311
 Elgeskog, V. 7, 9, 11, 179, 334, 335, 495, 499
 Eneroth, O. 506
 Eng, H. 196
 Engeström, C. A. von 376, 459, 475, 489
 Engkvist, K. E. 157, 200, 466
 Engström, Ester, 191, 197
 Engström, F. V. 491
 Engström, M. 202, 492, 496
 Enval, J. A. 311
 Erasme, Th. 200, 201, 500
 Ericsson, T. 164, 165, 186, 188, 242, 322, 497
 Eriksson, Gunnel 207
 Eriksson, K. H. 194, 498, 499
 Eriksson, Th. 191, 197, 499
 Erlander, T. 351, 352
 Ernander, E. 457
 Esséen, H. 157, 162, 163, 185, 337, 409, 493
 Estborn, G. 437, 438, 440
 Fabiansson, E. 185, 201
 Fagerberg, Eva 398
 Fagerlind, F. 174, 183
 Fagerström, A. V. 462, 463
 Falck, K. R. 74, 81, 149, 150, 153, 156, 157, 160-162, 206, 272, 303, 327, 331, 350, 356, 358, 364, 388, 409, 413, 491, 492
 Faxén, L. 189, 195, 402, 403, 497, 498
 Feilitzen, V. von 163, 200, 316
 Feldt, K. 176, 494
 Feuk-Hage, Karin (Se Hage)
 Fischer, M. 201
 Flisberg-Andersson, Carin 385
 Flodin, N. 175, 176, 186, 187, 494
 Flodman, J. C. 254
 Folkesson, Christina 336

- Forsberg, C. T. 506
 Forsberg, N. A. 493
 Forsman, Ester 171
 Forsmark, J. 196
 Franzén, J. A. 488
 Fredriksson, A. Fr. 231, 232, 246, 247, 264, 294
 Fredriksson, H. 201, 307
 Fredriksson, J. F. 451
 Friberg, Clara 438
 Friberg, N. W. 438
 Fridén, Gertrud 165, 169, 171, 197
 Frieman, Elsa 489
 Friesen, C. von 458
 Frisk, G. 198
 Fritiofsson, Kajsa 398
 Frydén, L. 322
 Fröberg, P. 493
- Gahnström, C. P. H. 120
 Gambe, Gerd 202
 Gardeman, T. 181, 291, 324, 334, 341, 401, 404, 496, 499
 Geijer, E. G. 353
 Geijerstam, G. af 131, 132
 Gerding, S. 181, 496
 Gerle, Gabriella Helena 146
 Gertzén, J. P. 123, 124, 488
 Gidstedt, J. F. (Se Björnståhl)
 Gillfors, E. 164
 Goldman, R. 242
 Gothus, J. P. 462
 Granat, H. 493
 Granér, M. 301
 Graneson, A. 384, 466
 Grefbäck, B. 154, 157, 158, 186, 187, 206, 289, 291, 292, 320, 407, 408, 492
 Grevell, J. F. 54, 108, 487
 Grundström, E. 185, 202, 495, 497
 Grönberg, E. 173, 493
 Grönvall, C. P. 204
 Gullberg, Hj. 329
 Gunnarby, S. 202, 495
 Gunnerbeck, Britt 334
 Guntsch, A. 494
- Gustafsson, Anna Lovisa 436
 Gustafsson, B. 205
 Gustafsson, F. 496
 Gustafsson, G. 383
 Gustafsson, S. A. 152, 154, 164, 169-171, 491, 513
 Gustavsson-Fagerberg, Eva (Se Fagerberg)
 Gälldin, M. 202
- Haak, V. 302
 Haeggström, Z. 287
 Hage, Karin 386
 Hagen, A. 489
 Hagren, Britta 202
 Hagström, C. F. 133
 Hagström, Gunvor 327
 Hagström, J. A. 120
 Hall, B. R. 261
 Hall, S. 236
 Hallberg, Doris 190, 196, 499
 Hallberg, S. 202
 Hallbergsson, R. 202
 Hallbäck, G. O. A. 490
 Hallgren, Ingrid 201
 Hallgren, S. 494
 Hamilton, O. L. 152, 157, 162, 315, 409
 Hammarstrand, Annie 176, 181
 Hansson, C. Å. 175, 494
 Hansson, P. A. 351
 Hanstorp, E. 202
 Hassler-Göransson, Carita 157, 164, 169, 493
 Hedberg, O. 329
 Hedblad, C. F. 95, 120, 122, 123, 125, 126, 131, 133, 167, 298, 368, 436, 455, 487, 488
 Hedblad, Hilma 131-134, 166, 167, 488, 493
 Hedblad-Thyssel, Elsa (Se Thyssel)
 Hedegård, C. N. 308, 316
 Hedenberg, J. M. 165
 Hedin, S. A. 214
 Hedlund, Alfhild 207
 Hedlund, J. 200, 496
- Hedrén, J. J. 18, 19, 22-26, 29, 30, 35, 40, 45, 46, 58, 63, 67, 74, 77, 217, 247, 254
 Hegardt, B. 323
 Hegel, G. W. F. 237, 238
 Heidefors, E. 188, 497, 499
 Heideman, S. 202
 Heidenstam, V. von 381
 Heller, Patronella 489
 Hellerstedt, B.-M. 119
 Hellgren, K. S. 86
 Hemer, O. 196
 Henriksson, A. 129
 Hepke, P. 201
 Herbart, J. F. 237, 238, 240, 270, 271
 Hermansson, G. 458
 Hermansson, J. A. 432, 433
 Hessel, C.-T. 185, 201, 497
 Heselmann, B. I. 183
 Hesslén, A. 139, 140, 489
 Hildinger, A. 493
 Hilding, B. 191, 197, 499
 Hjelström, Å. 334, 335
 Hjelmerus, A. 489
 Hjolmarsson, O. W. 108, 487
 Hjorth, Ingeborg 200, 201, 499
 Holm, A. 382
 Holm, C. 153, 376, 382
 Holm, G. 377, 382
 Holm, Hanna 382
 Holm, Hilda 382
 Holm, V. 382
 Holmberg, E. R. 129
 Holmbäck, H. R. 144, 145, 490
 Holmdahl, O. 349, 350
 Holmin, H. 301
 Holmström, Julia 132
 Holmström, Matilda 132, 133
 Holmström, O. 490
 Hoppe, C. 323
 Huldberg, P. A. 231
 Hultberg, — 430
 Hultgren, Th. 316
 Hultman, Ch. 176, 494
 Hurtig, A. 318
- Husén, T. 100
 Hydén, C. J. 445, 515
 Hällström, E. 300
 Härenstam, C. 190, 402
 Högberg, A. 389
 Högsby, G. 145, 156, 158, 159, 163, 171, 316, 388, 492, 500
 Hörnfeldt, R. 194
- Isander, L. Fr. 128, 222
 Ivahr, E. 205, 440
 Ivahr, Gunborg 206
- Jacobsson, E. 515
 Jacobsson, H. 189, 191, 197, 207, 498
 Jakobsson, N. 475, 491
 Jangen, B. 202
 Jansson, G. 496
 Jansson, Rut 165, 170, 171, 191
 Jansson, V. 336
 Janzon, G. O. 130, 131, 142, 152-154, 160, 168-170, 240, 243, 315, 331, 358, 373, 378, 386, 434, 491
 Jensen, Gunvor 190
 Johansson, A. A. 433
 Johansson, Alma 204
 Johansson, C. J. 342
 Johansson, F. J. 493
 Johansson, H. 334
 Johansson, Hulda Maria 343
 Johansson, Ingrid 169, 171
 Johansson, J. 147
 Johansson, Johannes 142, 145-154, 160, 174, 197, 288, 289, 302, 322, 323, 378, 383, 387, 406, 407, 421, 423, 440, 459-461, 490, 491, 500, 516
 Johansson, J. F. 475
 Johansson, K. 204, 205, 410, 441
 Johansson, L. 300
 Johansson, Sofia 131
 Johansson-Tylberg, L. (Se Tylberg)
 Johansson-Weijne, J. (Se Weijne)
 Johansson-Værneus, A. (Se Værneus)
 Johnner, C. 339

- Johnsson, H. 497
 Jonsdotter, Stina 430
 Jonsén, Maj 190, 196, 498, 499
 Jonsson, C. M. 293, 365
 Jonsson, E. 399
 Jonsson, Erik 189
 Jonsson-Weijne, Irma (Se Weijne)
 Jonsson, J. 449, 452
 Jonsson, Lill 333
 Junell, S. 161, 162, 174
 Jutendahl, K.-J. 197-199, 206, 334, 498, 499
 Järholm, B. 191
 Järholm, Herta 202
 Jönsson, A. 342, 468
 Jönsson, S. 318
- Kabbing, Gunnel 326, 327
 Kaléen, G. 179, 495
 Kalin, K. A. 494
 Kalström, G. 317
 Karlén, K. A. 457
 Karlsson, D. 205
 Karlsson, I. 202
 Karlsson, Marianne 327
 Karlsson, O. 202
 Kastman, Karl W. 71, 85, 94, 104, 118, 119, 121-123, 212, 214, 215, 220, 227, 232-237, 247-249, 252, 265-268, 270, 280, 297, 365, 458, 487
 Kastman, Knut A. 82, 83, 94, 95, 111-113, 116-119, 121, 123, 132, 215, 232, 233, 236, 237, 247, 248, 265-269, 280-282, 293, 294, 365, 367, 487
 Kilander, S. A. 496
 Kinander, R. 174, 195, 493, 494
 Kindberg, N. C. 231
 Kindström, Birgitta 334
 Kindvall, C. A. 263
 Kinell, Y. 184, 185, 497, 499
 Kinnander, B. 184, 201, 497
 Knutsson, A. 305
 Kron. C. J. 45, 473, 474
 Kroné, C. F. 113, 119, 126, 218, 487
- Kulling, J. 173, 174, 493, 494
 Kullstedt, E. 201
 Kumlin, N. 498
 Kvissberg, A. 341
 Kylander, T. F. 125, 126, 130, 138, 140, 212, 299, 371, 375, 488
 Källberg, O. 341
 Källqvist, E. 389, 493
 Kökeritz, H. 162, 493
- Lager, S. 205
 Lagerman, E. 337
 Lancaster, J. 269, 270
 Landell, Anna 134
 Landerstedt, J. F. 487
 Landström, G. P. F. 494
 Lange, F. A. 240
 Larsson, B. 184, 185, 199
 Larsson, Berit 339
 Larsson, C. A. 451
 Larsson, E. 158, 492
 Larsson, E. A. 199
 Larsson-Grefbäck, B. J. (Se Grefbäck)
 Larsson, H. 241, 384
 Larsson, Hugo, 162, 179, 183, 184, 492, 493
 Larsson, Maj-Britt 398
 Laurenius, L. 26, 46, 58, 65, 67, 297, 449, 475
 Lichtenfels, R. J. 238, 270, 508
 Lidman, S. F. 26, 52, 54, 56, 474, 475
 Liedholm, Astri 179, 195, 495, 497
 Liliemark, Vivi 202
 Lilja, E. 7, 9, 10, 182, 189, 191, 192, 194, 196-198, 205, 294, 328, 334, 399, 401-403, 468, 469, 496, 498, 501
 Lilja, Siri 191, 202
 Lilja, U. 339
 Liljeblad, J. 316
 Lind, G. 317
 Lindahl, T. 322
 Lindberg, E. V. 311
 Lindberg, J. P. 452
 Lindberg, K. H. 140, 489
 Lindblad, G. 322
- Lindblom, J. Axelsson, 17, 48, 244, 245, 286, 294
 Lindblom, K. 186, 188, 197, 206, 331, 439, 497
 Lindblom, P. 293
 Lindeberg, — 430
 Lindén, Britta 188, 497, 499
 Lindén, J. P. 129
 Lindén, O. 176, 494
 Linder, C. W. 50, 51, 68, 475
 Lindgren, L. 201
 Lindgren, P. A. 35
 Lindholm, K. W. 488
 Lindkvist, S. 382
 Lindqvist, Anna Charlotta 81
 Lindqvist, A. 294
 Lindroth, Gundel 202
 Lindstén, G. 178
 Lindström-Hedblad, Hilma (Se Hedblad)
 Lindström-Johansson, Sofia (Se Johansson)
 Lindström, S. 153
 Linell, S. 201
 Linnarsson, L. 189, 190, 498
 Ljungberg, G. A. W. 311, 383
 Ljunggren, A. 317
 Ljungman, C. G. 191
 Ljungstedt, A. 47, 48, 51, 52
 Lorin, Hj. 369
 Lovén, J. S. 153, 154, 157, 164, 409
 Lundahl, E. 157, 161, 491
 Lundblad, R. 353
 Lundegård, A. 381
 Lundgren, — 430
 Lundgren, Fr. 212
 Lundgren, G. 196
 Lundgren, Rut 144, 160, 184, 316, 409, 489
 Lundkvist, A. 316
 Lundqvist, S. 126, 130, 133, 134, 137, 139, 235, 240, 270, 369, 372, 488
 Lundstedt, H. 175, 196, 494, 498
 Lundström, A. 497, 498
 Lundström, H. 156
 Lundström, I. 154, 158, 492
- Lundström, S. 201, 310
 Lundvall, C.-O. 120
 Löfberg, D. 180-182, 193, 496
 Löfgren, N. 488
 Löfgren, Ph. 97, 128, 130, 144
 Löwendahl, O. 166
 Lööf, A. E. 169, 170, 318
- Magnusson, A. M. 488
 Magnusson, Ebba 399
 Magnusson, G. 336
 Magnusson, M. E. 200
 Makovsky, — 440
 Malmberg, R. 322
 Malmborg, O. 380, 382
 Malmqvist, E. 189, 190, 193, 194, 228, 327, 402, 404, 498
 Malmqvist, S. 322
 Mannerhierta, N. B. 128, 152
 Marfelt, R. 386
 Marke, K. O. 147, 148, 150, 157, 173-175, 316, 386, 389, 409, 411, 490, 491, 494, 500
 Markén, A. W. 298
 Marklund, Ragnhild 202
 Marklund, Rut 305, 310
 Martinsson, H. 316
 Mattsson, J. M. 494
 Mellin, L. J. 319-321, 438, 440
 Menell, F. L. 102, 311
 Mentzer, Th. von 260
 Metzén, N. J. 29
 Milles, C. 465
 Milles, Å. 176, 494
 Milton, A., Johansson 134
 Moberg, O. 497
 Moberg, O. P. 489
 Mohlin, J. 120, 497
 Morén, F. W. 490
 Möldener, U. 202
 Möller, C. O. 128, 475
 Möller, G. 338
 Möller, J. 294
 Mörner, Sigrid 503
 Mörtberg, Mattis 164, 165, 197

- Nerman, T. 316
 Netz, Rut 497
 Nilsson, A. 204
 Nilsson, C. (Se Hedegård)
 Nilsson, Carolina 204
 Nilsson, C. I. 311
 Nilsson, D. 199
 Nilsson, E. 176
 Nilsson, Erik 341
 Nilsson, G. A. 461
 Nilsson, Gunilla 334
 Nilsson, H. 272
 Nilsson, J. W. 140, 493, 495
 Nilsson, K. O. 365, 503, 515
 Nilsson, L. 123-126, 488
 Nilsson, N. P. 488
 Nissar, D. 169, 370
 Nordahl, G. 490
 Nordenskjöld, C. F. 222
 Nordenstam, Å. 496
 Nordgren, A. 49, 473
 Nordin, Anna 438, 440
 Nordin, Hulda 309
 Nordin, Hj. J. 139-141, 148, 150, 157, 160, 161, 187, 289, 290, 309, 385, 388, 489, 491, 500
 Nordin, K. L. 152, 153, 174, 175, 386, 389, 438, 440, 491
 Nordin, O. 140
 Nordstedt, K. J. 72, 78, 106, 111, 112, 114, 116-119, 121, 230, 231, 263, 297, 311, 446, 447, 487
 Nordström, C.-E. 391
 Nordvall, . 161, 162
 Norén, S. E. 515
 Norinder, Y. 327
 Norlén, M. W. 248
 Norman, Elsa 202
 Norr, H. 205, 402
 Norrgren, R. E. 487
 Norsten, Olivia 81
 Norström, H. G. C. 157, 200
 Norström, P. V. 200
 Nyberg, H. V. 316, 393
 Nyberg, N. Th. 144, 151
 Nygren, Eva 204
 Nygren, Hildur 327
 Nyholm, A. 317
 Nylander, C. J. 455
 Nylén, C. A. 128-130, 133, 142
 Nyrenius, E. 191
 Nyström, A. 452
 Nyström, Alfr. 468
 Nyström, G. 200
 Odencrantz, Charlotta 503
 Ohlsson, D. 318
 Ohlsson, N. G. 200, 493, 495
 Olander, Valborg 288
 Oldberg, A. 45, 46, 230, 236, 245, 255, 258, 263
 Oldén, R. 319
 Olofsson, G. 338
 Olofsson, P. O. 309
 Olofsson, R. P. 306
 Olofsson, Selma 167, 169
 Olson, D. 384
 Olsson, A. 328
 Olsson, Brita 190
 Olsson, Christina 382
 Olsson, Emma 154, 158, 492
 Olsson, E. 200
 Olsson, Gunnel 160
 Olsson, G. E. 152, 157, 174, 406, 407
 Olsson, O. 461, 464, 516
 Olsson, O. U. B. 140, 141, 145, 148-150, 160-162, 173, 199, 228, 291, 304, 309, 316, 323, 378, 379, 383, 384, 388, 409, 411, 462, 489, 500
 Olsson, P. J. 382
 Olsson, S. V. 186
 Olsson, Vivian 327
 Oscar I 253
 Oscar II 106
 Oskarsson, L. 339
 Ottelin, A. K. 236
 Paikull, C. W. 131
 Palm, G. 195, 499
 Palmaer, H. 18
 Palmer, Chr. 231, 236
 Palmér, G. 341
 Palmqvist, A. 365
 Parker, Th. 216
 Personne, J. 73, 146, 457, 475
 Persson, Anna 167
 Persson, D. 458
 Persson, Hilda 490
 Persson, M. 451
 Persson, N. E. 157, 158, 186, 206, 409, 492, 496, 516
 Persson, Rut 206
 Persson, T. 189, 190, 496
 Pestalozzi, J. H. 236, 264, 266, 269-271
 Petersdotter, Christina Lovisa 494
 Petersson, Carolina 417
 Petrelli, C. P. J. 34-36, 45-47, 56, 57, 63, 65, 108, 217, 237, 287, 430, 475
 Petré, E. 207, 399
 Pettersdotter, Anna Stina 488
 Pettersson, A. 308
 Pettersson, Alfr. 458
 Pettersson, Birgitta 202
 Pettersson, C. A. 204
 Pettersson, G. 7, 10, 386, 492, 503
 Pettersson, K.-E. 120
 Pettersson, N.-E. 202
 Pettersson, O. A. 487, 488
 Pettersson, — 390
 Planting, Gunvor 190, 201, 402, 403
 Quick, Inger 328
 Redelius, O. V. 487
 Regner, P. B. 135
 Rehme, B. 201
 Rehnström, A. 141, 148, 368
 Ridderstad, C. F. 446, 447, 449-451
 Risberg, B. 145, 360, 516
 Roberg, K. F. 123, 487
 Roos, N. A. 487, 488
 Roosvall, G. 174, 499
 Rosander, Torborg 328
 Rosén, A. B. E. 200, 493, 494
 Rosén, Jenny 134
 Rosén, N. G. 93
 Rosenqvist, A. H. 487, 488
 Rosenqvist, V. 200, 500
 Rothman, Anna 164, 167, 169, 174, 175, 385
 Rousseau, J. J. 271
 Rudelius, O. V. 179, 493, 495
 Rudenschöld, T. 244, 464, 465
 Rudin, V. 147
 Rundkvist, Karin 333
 Rusén, L. E. 124, 128, 475
 Ryberg, T. 464, 465, 516
 Rydberg, J. R. 125
 Rydén, V. 148, 360, 463, 516
 Rydh, H. 205
 Ryegård, Inga 201
 Ryfors, T. H. 496
 Rönnerstrand, S. 493
 Rösiö, P. 302
 Sagner, H. 384, 466
 Sallerfors, S. 305, 310
 Samuelsson, G. 498
 Sandahl, G. G. S. 139, 140, 148, 489
 Sandahl, H. 184, 199, 496
 Sandberg, E. 142, 143, 145, 148, 184, 459, 489, 490
 Sandberg, K. O. 142, 157, 163, 385, 391, 409, 411, 466, 489
 Sandell, O. 339
 Sandell, T. 318
 Sandén, A. H. 492
 Sandgren, G. 316
 Sandqvist, O. 493
 Sandström, C. I. 193, 194
 Sandström, R. 205
 Schartau, H. 294
 Schillberg, Laura 455
 Schmidt, A. N. 29, 37, 38, 44, 264
 Schröder, G. 183
 Sedström, E. F. D. 156, 157, 161-163, 171-175, 200, 206, 491, 493, 501, 516
 Seger, Karin 322
 Segerstedt, A. 232
 Setterberg, G. 144, 145, 148, 150, 157, 159, 160, 162, 291, 315, 316, 318, 379, 383, 387, 388, 411, 490
 Siegbahn, Sara Charlotta 487
 Sikt, H. 206

- Silfverstolpe, F. O. 30, 253
 Siljeström, P. A. 216
 Simonsson, R. 179, 495
 Sivgård, G. 327
 Sjöberg, A. 309
 Sjöbring, P. 488
 Sjöde, S. 202
 Sjöholm, L. G. 293
 Sjölander, C.-O. 120
 Sjöstedt, Lisa 206, 207
 Sjöstrand, V. 180
 Skarhed, Eliza 186, 188, 497, 499
 Skarhed, O. 7, 188, 497, 499, 503
 Snoilsky, C. 381
 Solberg, G. 185
 Sonander, T. 200
 Sondén, Å. 181, 494, 496
 Spencer, H. 240
 Spong, Berit 316, 359, 436
 Sprinchorn, E. 7, 10
 Staaff, K. 380
 Stafström, A. 405
 Stafström, Maj 153, 175, 405, 407
 Stave, E. 490
 Steinnordh, J. H. W. 258, 264, 278,
 297, 445, 446, 475
 Stenberg, B. 185, 201
 Stengård, J. 367
 Stengård, N. P. 129
 Stenhammar, P. U. 451, 452
 Stenvall, G. 148
 Sterner, A. 458
 Stjernström, O. 311
 Stolpe, P. 491
 Stolpe, S. 327, 440
 Stolt, Greta 191, 202
 Strandler-Fritiofsson, Kajsa
 (Se Fritiofsson)
 Strindberg, A. 329
 Strindmark, Gunilla 201
 Ström, O. 492
 Strömmenbergs, A. G. 474
 Strömstedt, A. 160
 Strömstedt, Margareta 326
 Strömvall, F. G. 487
 Ståhlberg, Lisa 399, 402
 Sundberg, A. N. 248
 Sundblad, C. 338
 Sundelin, U. 150, 491
 Sundell, C. R. 475
 Sundén, Hj. 242
 Sundius, J. A. L. 126, 130, 144
 Sundkvist, A. 390
 Sunesson, A. J. 85, 120
 Sunner, W. 144, 152, 386
 Svartz, Nanna 355
 Swebilius, O. 16, 294
 Svedberg, Noomi 207
 Svedenborg, E. 381
 Svensk, J. A. 129
 Svensson, Augusta 134
 Svensson, F. 367, 368
 Svensson, Inez 206
 Svensson, J. P. 318
 Svensson-Marke, K. O. (Se Marke)
 Svensson, P. I. K. 178
 Svensson, S. 157
 Sylvan, N. 179, 494, 495
 Sävblom, W. 492
 Säve, P. A. C. 297
 Söderberg, H. 404, 413
 Söderberg, T. 179, 495
 Södergren, Christina 334
 Södergren, S. 334
 Söderholm, H. 412
 Söderlund, L. E. 201, 499
 Söderqvist, A. M. 222
 Söderström, Vilhelmina 147
 Tegern, C. 191, 202, 207
 Tegnér, E. 18, 25
 Teiling, E. 161, 178, 183, 184, 491, 496
 Teiling, Tora 164, 188, 331
 Tengbohm, I. 465
 Tengner, E. 392
 Tengvall, Sara Matilda 489
 Tengvik, G. 492, 493
 Tengå, B. 188, 199, 496, 497
 Tengå, Britta 181, 206, 494, 496, 499
 Thomasson, J. 161, 183,
 Thore, S. 490, 494
 Thorén, K. G. 191
 Thorslund, E. 175, 176, 186, 187, 494
 Thorsson, A. P. 429, 430
 Thvsell, Elsa 167
 Tibell, S. G. 496
 Tigerström, Cajsa Greta 431
 Tigerström, H. 402
 Tjellander, J. 293
 Torgersruud, S. 516
 Torpson, N. 135
 Treffenberg, C. 246
 Trulsson, L. 498
 Trygger, E. 462, 463
 Tuneld, J. O. 78, 85, 119, 120
 Tylberg, L. 201
 Törnell, Alma Ottilia 436
 Törnvall, F. 135
 Törnvall, J. F. 106, 108, 113, 119,
 126, 127, 487
 Ugglas, C. G. af 67
 Vaerneus, A. 166, 409
 Wahlberg, H. 181, 494, 496
 Vahlman, N. P. A. 374
 Wahlqvist, Boda 166-170, 428
 Wahlqvist, J. Hj. 130, 131, 133, 142,
 152, 153, 165-167, 300, 311, 373,
 408, 428, 491
 Waldenström, P. P. 135
 Wallander-Ahlgren, Gudrun 190
 Wallberg, C. H. 113, 119, 126, 127,
 297, 487
 Wallén, J. A. 297
 Wallenberg, A. 462, 464, 465
 Walli, G. P. 155, 156, 160, 187, 311,
 315, 407, 491, 492, 500, 516
 Walli, Saga 407, 411, 466
 Warne, A. 200
 Wawrinsky, A. E. 67
 Vegesack, V. von 152
 Weijne, Irma 344
 Weijne, J. 7, 10, 318, 342-355, 380,
 389, 468
 Wlizer, Karin 312, 328
 Werde, Leoo 468
 Vernborg, A. 311, 368
 Wessman, L. 202, 498
 Wessman, S. 322
 Westerdahl, E. R. 311
 Westerlund, O. 195, 499
 Westerberg, J. 314
 Westling, C. P. 54, 108, 487
 Westling, G. 71, 105, 108, 124, 130,
 133, 135-137, 139, 140, 142, 165,
 184, 228, 233, 236, 249, 271, 286,
 288, 289, 294, 302, 372, 434,
 457-459, 488, 489, 500, 516
 Westling, K. A. 156
 Westman, J. G. 52, 54
 Westman, P. 40, 487
 Wetterbergh, C. A. 367
 Wiberg, D. 190
 Viberud, Gudrun 398
 Wickman-Lundgren, Rut (Se Lundgren)
 Widholm, D. 390, 391
 Wiede, L. K. 297, 449
 Wieselgren, P. 495
 Wigren, N. 189, 190, 195
 Wikholm, V. 153, 154, 164, 165, 491
 Wikman, H. 375, 491
 Wikner, P. 147, 183
 Wiman, G. 286, 294
 Wingren, P. 215
 Wingård, K. A. 157, 491, 492
 Viström, J. 28, 32, 33, 35, 37-43, 46,
 53, 55, 62-65, 67, 68, 81, 94, 108-110,
 209, 229, 230, 245, 249, 250, 255,
 258, 260-264, 274, 280, 287,
 293, 365, 429-431, 474, 503, 506, 511
 Viström, Lovisa Augusta 109
 Wiström, Matilda 133
 Vlcek, J. 440, 441
 Wählin, C. L. 114
 Ysander, T. 73, 327, 333, 475
 Zeller, C. H. 237
 Zettervall, H. 450, 452
 Ziller, T. 270
 Åbom, D. 316
 Åkerblom, K. D. 199

Akerlund, K. G. 494
Åkesson, G. 196
Åkesson, Stina 190, 201, 499
Åshäll, A. 204
Åslund, E. 468

Öberg, Anna Margareta 116
Öbrink, J. 180, 495
Ögren, G. 322, 494
Ördell, Ph. D. C. 201, 500

Örnell, B. 338
Örtegren, J. A. 120
Öster, J. 184, 199, 307, 496
Österberg, Anna 204, 331, 358
Österdahl, M. W. 38, 63-65, 68, 81,
108-110, 258, 278, 487, 506, 515
Österlund, I. 181, 496
Östling, V. N. 128
Östlöv, H. 494
Östman, J. A. 311

Förteckning över årsböcker utgivna sedan 1954:

- 1954: 89—90. *Erik Nordberg*, Arjeplogs lappskola. Anteckningar
1955: 91. *Josef S. Gralén*, Folkskoleinspektionen i Gävleborgs län II: Åren 1877—1914. Ett bidrag till folkundervisningens historia
92. *Isidor Johansson*, Själevads skolväsen. Från mitten av 1800-talet och dess första folkskollärare
1956: 93. *Albin Warne*, Agardh och läroverksfrågan
94. *Albert Wiberg*, Akademiska läsesällskapet i Lund 1812—1830 och dess föregångare
1957: 95—96. *Albert Wiberg*, Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingsskede 1797—1824
1958: 97—98. *Josef S. Gralén*, Folkskoleinspektionen i Örebro län åren 1861—1914 jämte kortfattad översikt av folkundervisningen i länet före 1861
1959: 99—100. *Albin Warne*, Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet
1960: 101. *Einar Ekman*, Diakonala insatser i svensk socialpedagogik åren 1852—1904 i belysning av den allmänna utvecklingen på området
102. *Hugo Tenerz*, Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd från äldsta tid till sekelskiftet 1900
1961: 103. *Albin Warne*, Om tillkomsten av vår första folkskolestadga
104. *Sven Grauers*, Anna Sandström 1854—1931. En svensk reformpedagog
105. *S. A. Kinbergs* Dagbok. Anteckningar från seminarie- och lärarår i Göteborg 1864—1868, redigerade och kommenterade av *Olof Em. Olsson*
1962: 106. *Gösta Cavonius*, *Wilhelm Sjöstrand* och *Albert Wiberg*, Esaias Tegnér's och Erik Gustaf Geijers inställning till folkskola och folkupplysning (utgivningstid febr. —67)
107. *Hjalmar Tovell* och *Johan Arvid Arnberg*. Hågkomster från skola och undervisning XI
108. *Eric Jonas Almquist* och *Carl Gustaf Nordin*. Ur deras pedagogiska tankevärld
1963: 109. *Erik Melander*, Etisk fostran i svensk obligatorisk skola från 1842
110. *Axel Bromander*, En skolman berättar
1964: 111. *Ivar Andrén*, Folkundervisning och folkbildning i Västmanlands län med stöd av länets landsting
112. *Klas Bröms*, Fridtjuvs Bergs pedagogik med tyngdpunkt på tiden före hans första statsrådstitel
1965: 113. *Albin Warne*, Striden om de s. k. småläroverken
114. *Gustaf Sivgård*, Vandrande Scholares. Den gamla djäknegångsseden
1966: 115. *Sam Rönnegård/Uno Lundberg*, Folkundervisningen i Leksand och Forshem i äldre tid
116. *Gustaf Kaleen*, Sveriges första folkskolläraryörening

